

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 6
Issue 2
July 2022
ISSN 2587-2621

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 6
Issue 2
July
2022

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup dörder aylık dönemler halinde (Mart-Temmuz-Kasım) yılda üç sayı olarak elektronik ortamda yayınlanan akademik, hakemli ve uluslararası dergidir.

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanan yazıların dil, bilim ve hukuki sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz veya çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal of Strategic and Social Researches (SSAD) is an academic, refereed and international journal published electronically three times a year (March-July-November). Linguistic, scientific and legal responsibility of the articles published in the SSAD belongs to the authors, and the publication rights belong to the SSAD.

Articles may not be published or reproduced in whole or in part in any way without the written permission of the publisher.

The Editorial Board is free to publish or not publish the articles submitted to the journal.

Works sent to the journal are not returned.

Journal of Strategic and Social Researches indexed by

International Scientific Indexing, EBSCO, ResearchBib, I2OR, Google Scholar, ISAM, ESJI, ROAD, Crossref, Maktaba, Academic Journal Index

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 6, Sayı 2, Temmuz 2022 / Vol 6, Issue 2, July 2022

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

www.dergipark.gov.tr/sisad

sisaddergi@gmail.com

Sahibi | Owner

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İstiklal Yerleşkesi 15130 BURDUR

Baş Editörler | Editor in Chief

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editörler | Editors

Doç. Dr. Sibel AKOVA Yalova Üniversitesi

Dr. Öğr. Görevlisi M. Abdullah KÜNDEYİ Afyon Kocatepe Üniversitesi

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 6, Sayı 2, Temmuz 2022 / Vol 6, Issue 2, July 2022

Alan Editörleri/Field Editors

İktisadi ve İdari Bilimler

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi Türkiye)

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Tuncay GÜLOĞLU (Prof. Dr. Yalova Üniversitesi Türkiye)

Makro Ekonomi

Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Sumgayit Devlet Üniversitesi-Azerbaycan)

İşletme

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi-Türkiye)

Uluslararası İlişkiler

Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU (Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi-Türkiye)

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Gökmen KANTAR (Dr. Öğr. Üyesi Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Türkiye)

Sosyoloji

Ümit AKCA (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi-Türkiye)

Felsefe

Süleyman Ertan TAĞMAN (Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye)

Sanat Tarihi-Arkeoloji-Mimari

Abdullah Şevki DUYMAZ (Prof. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Türkiye)

İletişim

Burhanettin Aykut ARIKAN (Prof. Dr. Türk Alman Üniversitesi -Türkiye)

Eğitim Bilimleri

Said TAŞ (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi -Türkiye)

Tarih

Gürsoy ŞAHİN (Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye)

Coğrafya

Erkan YILMAZ (Doç. Dr. Ankara Üniversitesi- Türkiye)

Türk Dili ve Edebiyatı

Abdülkadir EMEKSİZ (Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi- Türkiye)

Yazı İşleri | Editorial Office

Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Türkçe Dil Editörü | Turkish Language Editor

MA. Fatma Zehra KÜNDEYİ
Afyon Kocatepe Üniversitesi

MA. Birgül YILMAZ

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Doç. Dr. Dmitar TASIĆ
Philosophical Faculty, University of Hradec Kralove, Çek Cumhuriyeti

MA. Umut Sergen DAL
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Mizanpaj Editörü | Layout Editor

Doğukan Celal ÇETİN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Amira TURBIĆ-HADŽAGIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna - Hersek)

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN (Afyon Kocatepe Üniversitesi - Türkiye)

Prof. Dr. Redzep SKRIJELJ (Novipazar Devlet Üniversitesi - Sırbistan)

Prof. Dr. Ümit AKCA (Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Armend MEHMEDİ (Priştina University - Kosova)

Doç. Dr. Dimitar ATANASSOV (Sofya Üniversitesi - Bulgaristan)

Doç. Dr. Esmâ IGUS (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Lale VELİYEVA (Sumgayıt Devlet Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Memli KRASNİQİ (Priştina Üniversitesi - Kosova)

Doç. Dr. Mirza DZANIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna Hersek)

Doç. Dr. Nurhodja AKBULAEV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ (Akdeniz Üniversitesi - Türkiye)

Sekreteryâ | Secretary

MA. Ali Rıza BİLGİN (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri | Reviewers of the Issue

Prof. Dr. Alpaslan DEMİR (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Evren AYRANCI (Beykent Üniversitesi)

Doç. Dr. Aycan HEPSAĞ (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülsen KAYA OSMANBAŞOĞLU (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Doç. Dr. Hakan YILDIRIM (Gelişim Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim Etem ZİNDEREN (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. İsmail ÖZER (Ordu Üniversitesi)

Doç. Dr. Mim Sertaç TÜMTAŞ (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Doç. Dr. Özge ULUĞ YURTTAŞ (Beykent Üniversitesi)

Doç. Dr. Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Doç. Dr. Yusuf KURT (Bayburt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Caner ÇATAL (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Burak KOÇAK (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Erkan DİKİCİ (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Esra AYDIN GÖKTEPE (Arel Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hadi BİLGE (Amasya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İlke CİRİTÇİ (Gelişim Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU (Yalova Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüde BATUR (Fırat Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Nurperihan TOSUN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZTAY (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz KÜÇÜKALKAN (Yalova Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yıldız Zeliha HATİPOĞLU (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Görevlisi Reha BAYANSAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Dr. Selin ZENGİN TAŞDEMİR (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Dr. Sezgin SEZGİN (Kırıkkale Üniversitesi)

Dr. Betül KARCI

Dış Temsilcilikler | Country Representatives

Almanya: Uğur Berk KALELİOĞLU (M.A. Duisburg-Essen Üniversitesi)

Azerbaycan: Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Azerbaycan Sumgayıt Devlet Üniversitesi)

Bosna Hersek: Amira Turbic HADZAGIC (Prof. Dr. Bosna Hersek Tuzla Üniversitesi)

Gürcistan: Valery MODEBADZE (Prof. Dr. Saint Andrew the First Called University)

Togo: Tete Jean Philippe GUNN (Ph. D.)

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Erkan AYDINLI

AMERİKA’NIN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE KAMU DİPLOMASİSİ YOLUYLA
KOMÜNİZMLE MÜCADELESİNDE UNITED STATES INFORMATION AGENCY
ÖRNEĞİ

America’s Struggle Against Communist Through Public Diplomacy in the Cold War Era;
Example of United States Information Agency

ss. 315-331

Nurettin GÜRCAN

STRATEJİ KAVRAMININ VE STRATEJİK YÖNETİMİN YENİ YÖNELİM VE
KULLANIM ALANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review on The New Order And Usage of The Strategy Concept And Strategic Management

ss. 333-348

Ceyhan HAYDAROĞLU

İKTİSAT ALANINDA GÖÇ KONUSUNDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Bibliometric Analysis of Graduate Theses on Migration in the Field of Economics

ss. 349-369

Süreyya İMRE

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERDE EKONOMİK ÖZGÜRLÜĞÜN İNSANİ GELİŞİMİŞLİK
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME

The Impact of Economic Freedom on Human Development in Fragile Five Countries: Panel
Cointegration

ss. 371-380

Altuğ ÇAĞATAY & Nur Banu ÇAĞATAY

**KAMU-ÖZEL İŞBİRLİĞİNDEKİ ŞEHİR HASTANELERİNİN PANDEMİ SÜRECİNDE
DEĞİŞEN YÜZÜ: YENİ SAĞLIK DÜZENİ VE BİRLİKTE ÇALIŞABİLİRLİK ANLAYIŞI**

**The Changing Face of City Hospitals in Public-Private Partnership in the Pandemic Process:
New Health Order and Interoperability Approach**

ss. 381-400

Melis BAKIRMEKİK

**AN EXAMINATION ON THE STATUS OF WOMEN IN SAUDI ARABIA WITHIN THE
FRAMEWORK OF FEMINIST THEORY: THE PERFECT CANDIDATE**

**Suudi Arabistan'da Kadının Statüsüne İlişkin Feminist Kuram Çerçevesinde Bir İnceleme:
Mükemmel Aday Filmi**

ss. 401-419

Fahriye EMGİLİ

**BENYAMİN KALAY'IN BOSNA'DAKİ YÖNETİM VE BOSNA MİLLETİ YARATMA
ÇABASI**

The Administration of Benjamin Kallay in Bosnia and His Efforts to Create a Nation of Bosnia

ss. 421-442

İsa DURNA & İsmet TÜRKMEN

**TÜRK ADLİ TEŞKİLATININ DÖNÜŞÜMÜ: ADLİYE NEZARETİ'NDEN ADLİYE
VEKÂLETİ'NE GEÇİŞ**

**Transformation of The Turkish Judicial Organization: Transition From Judiciary to Attorney of
Court**

ss. 443-460

Betül TEKİNSOY

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KIBRIS MESELESİNİN KONYA BASININA
YANSIMASI VE 1958 KONYA MİTINGİ**

**Reflection of The Cyprus Issue on The Press in Konya During The Period of Democrat Party and
The, Konya Meeting in 1958**

ss. 461-477

Enes YILMAZ

OSMANLI KRONİKLERİ IŞIĞINDA 1821 MORA AYAKLANMASI

1821 Morean Revolt in the Light of Ottoman Chronicles

ss. 479-492

Veli SADIÇ

HÜKÜMET PROGRAMLARI ve KALKINMA PLANLARI ÇERÇEVESİNDE ‘‘KATILIM HAKKI’’

‘‘Right to Participation’’ Within the Framework of Government Programs and Development Plans

ss. 493-504

Hülya KÜÇÜK BAYRAKTAR

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE DOĞAL YAŞAM ÇEVRELERİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: İTALYA'DA EKO KÖY ÖRNEKLERİ

An Assessment on The Relationship of Sustainable Development And Natural Life Environments: Examples of Eco Villages in Italy

ss. 505-522

Hakan YÜKSEL

DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ DÖNÜŞÜMÜ: DİSNEY PLUS PLATFORMU

Transformation of Television Broadcast in Turkey in The Context of Digitalization: Disney Plus Platform

ss. 523-538

Ahmet DENİZ

HİZMET SEKTÖRÜNDE BAĞLILIK İLE TÜKENMİŞLİK İLİŞKİSİ: ÇAĞRI MERKEZLERİ ÖRNEĞİ

The Relationship Between Commitment and Burnout in the Service Sector: Example of Call Centers

ss. 539-549

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date:01.02.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.05.2022

DOI: 10.30692/sisad.1066248

AMERİKA’NIN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE KAMU DİPLOMASİSİ YOLUYLA KOMÜNİZMLE MÜCADELESİNDE UNITED STATES INFORMATION AGENCY ÖRNEĞİ

*America’s Struggle Against Communist Through Public Diplomacy in the Cold War Era;
Example of United States Information Agency*

Erkan AYDINLI

Dr.

ORCID ID: 0000-0001-6940-6090

erkanaydinli67@icloud.com

Atf/Citation: Erkan Aydınli, “Amerika’nın Soğuk Savaş Döneminde Kamu Diplomasisi Yoluyla Komünizmle Mücadelesinde United States Information Agency Örneği”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2 Temmuz 2022, s.315-331.

Öz: Amerika geleneksel diplomasi uygulamalarının dış siyasette başarısızlığını erken bir dönemde tecrübe etmiş ve bu nedenle uzun yıllardır yabancı halkları kamu diplomasisi yoluyla etkilemeye çalışmaktadır. Güvenlik endişelerinin arttığı dönemde kamu diplomasisi çalışmalarına önem veren Amerika, Birinci Dünya Savaşı sırasında Creel komitesini, İkinci Dünya Savaşı sırasında OWI’yi kurmuştur. Ancak Sovyetlerin savaş sonrası önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmasıyla dış siyasette kamu diplomasisi çabalarına hız kazandırmak için daha sofistike bir kuruma ihtiyaç duyan Amerikan Hükümeti United States Information Agency adında bir enformasyon ajansı kurmuştur. USIA dünyanın birçok bölgesinde ofisler açarak "kalp ve zihinlerin savaşını" kazanmak için eğitim, kültürel, medya ve bilgi almayayma misyonlarıyla donatılırken Amerikan kamu diplomasisi çabaları tek elden bağımsız bir şekilde yürütmeye başlamıştır. Ancak USIA’nın anti-komünist ideoloji çerçevesinde Sovyetlerin başarısızlıkları ve komünist sistemin zayıflıklarını ortaya çıkararak komünizmle mücadele etmesi ajansı bir propaganda kurumuna dönüştürmüştür. Bu çalışmada Soğuk Savaş sürecinde Amerika’nın USIA üzerinden kamu diplomasisi yoluyla komünizmle mücadelesi ele alınırken ajansın Amerikan dış politikasındaki yeri tartışılmıştır

Anahtar Kelimeler : US Information Agency, Kamu Diplomasisi, Komünizm, Komünizmle Mücadele, USIA.

Abstract: America experienced the failure of traditional diplomacy practices in foreign policy at an early stage, and for this reason, it has been trying to influence foreign peoples through public diplomacy for many years. America, which gave importance to public diplomacy studies at a time when security concerns increased, established the Creel committee during the First World War and the OWI during the Second World War. However, with the emergence of the Soviet Union as an important post-war threat, the American Government, which needed a more sophisticated institution to accelerate public diplomacy efforts in foreign policy, established an information agency called the United States Information Agency. While USIA was equipped with educational, cultural, media and information-dissemination missions to win the "war of hearts and minds" by opening offices in many parts of the world, American public diplomacy efforts began to be carried out independently from a single source. However, USIA's struggle against communism by revealing the failures of the Soviets and the weaknesses of the communist system within the framework of anti-communist ideology turned the agency into a propaganda institution. In this study, the place of the agency in

American foreign policy is discussed while the struggle of the USA against communism through public diplomacy through USIA during the Cold War period is discussed.

Keywords : U.S Information Agency, Public Diplomacy, Communism, Struggle with Communism, USIA.

GİRİŞ

Avrupa'ya getirdiği yeni fikirlerle toplumsal yapıyı derinden etkileyen Fransız İhtilali toplumsal şartlara karşı bir isyan niteliğinde gerçekleşirken, İngiliz reform hareketleriyle şekillenmiş ve “toplumculuk” adil bir yaşam talebi olarak dünya tarih sahnesinde yükselmiştir. Marx ve Engels'in fikirleriyle yükselişe geçen “toplumculuk” Komünist Manifestoyla birlikte Avrupalı işçilerin omuzlarında yükselerek duygularına tercüman olurken, adil bir arada yaşama fikri Avrupa'yı etkisi altına almaya başlamıştır (Aydınlı, 2021a, s. 18). Marx ve Engels'in yaşadıkları zamanın siyasi olaylarından esinlenerek yazdıkları bu manifestoyla birlikte dünyada komünizm hareketi başlamıştır. Manifestodan en çok etkilenen toplum ise yıllardır Çarlık Rejimi altında ezilen Rus milleti olurken, Lenin önderliğinde Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşevikler, halkın desteğiyle ülkede komünizmi uygulamaya koymuş ve büyük Rus topraklarında kapitalizme tepki olarak bir komünist devlet inşa edilmiştir.

Lenin öncülüğünde kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği “Bütün İktidar Sovyetlere” sloganıyla din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin Rus topraklarında yaşayan bütün milletlerin kardeşliği üzerine inşa edilmiştir (Carr, 2012, s. 104). Lenin, komünist ideolojiye dayanarak ülkedeki devrimi tam anlamıyla gerçekleştirdikten sonra komünizmle tüm dünyayı buluşturmayı amaçlamıştır. Ancak komünizmin tüm dünyaya yayılma fikri kapitalizmin en önemli savunucularından olan Amerika ve Avrupa ülkelerinin çıkarlarını tehdit etmeye başlamış ve böylelikle kapitalizmle komünizm arasındaki çelişkiyi kapitalizm lehine çözmek amacıyla anti-komünizm fikri ortaya çıkmıştır (Girginov ve Mshvenieradze, 1978, s. 62). Bu süreç içerisinde kapitalizmin dünyaya sunduğu reçeteden vazgeçen kesimler komünizme karşı savunma mekanizması geliştiren kapitalist Amerikan topraklarında da etkisini göstermiş, Amerikan liberal geleneğini sorgulayan kesimlerin bir kısmı komünist hareketin saflarına katılmışlardır. Bu çevreler eskisine göre sola daha sıcak bakarken (Örnek, 2010, s. 65), dünyayı etkisi altına alan faşizm rüzgarına karşı örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır. Ancak bu süreçte dünyayı felakete götüren Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, ideoloji çatışmalarının bir kenara bırakılarak siyasi meselelerin üzerinde çıkar çatışmalarının ön plana çıkarılmasına neden olmuştur. Savaşın ortalarında çatışmaya müdahil olan Amerika az sayıda kayıp yaşarken büyük kazançlar elde etmiş, Sovyetlerin Kızıl Orduları ise hem Avrupa'nın içlerine ilerlemiş hem de İran gibi Orta Doğu topraklarına yayılmıştır. Öyle ki savaşa kadar dünyanın süper gücü olan İngiltere bile savaştan aldığı yaralar sonrası kendi iç politikasına yoğunlaşmıştır. Savaş sonrası ortaya çıkan bu durum ise Amerika ve Sovyetlerin dünyada yükselen bir güç olarak tarih sahnesinde yükselmesine neden olurken, komünist ideoloji dünya üzerinde genişleyen Sovyet gücüyle birlikte geniş bir alanda etkisini göstermeye başlamıştır. Böylelikle savaşın sonlanmasıyla siyasi meseleler ideolojik çatışmaya dönüşmüş ve literatürde Soğuk Savaş¹ olarak anılan süreç başlamıştır.

Soğuk Savaş, Stalin'in “*kapitalist devletler arasında savaşın kaçınılmaz bir gerçek olduğunu*” ifade eden seçim konuşması yapması ve Churchill'in 5 Mart tarihinde Baltık bölgesinden Adriyatik'e kadar kıtanın ortasından bir “*Demir Perde*” indiğini ifade etmesiyle (Lafeber, 1997, s. 39) başlamıştır. Savaş sonrası Sovyetlerin Polonya ve İran gibi işgal ettiği topraklardan çekilmemesi, Ortadoğu'da çıkarları olan Amerika ve İngiltere'yi rahatsız ederken, Avrupa

¹ Amerikan Başkanı Danışmanı Bernard Baruch'un 1947 yılında düzenlenen bir konferansta Soğuk Savaş ifadesini kullanmasıyla birlikte tarihteki bu süreç literatüre “Soğuk Savaş Dönemi” olarak yansımıştır. (Georges Longlois, 20. Yüzyıl Tarihi, İstanbul, Nehir Yayıncılık, 2000, s. 275).

içlerinde Sovyet Kızıl Ordularının yer alması Avrupa için bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Bu durum savaştan güçlü bir şekilde çıkan Amerika'nın dünya liderliğini sürdürmesi için önünde büyük bir engel oluşturmaktaydı. Bununla birlikte Sovyetlerin ideolojisi olan komünizmin tüm dünyaya yayılması Avrupa ve Amerika gibi kapitalist ülkeler için büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Çünkü komünizm ideolojisi doğası gereği kapitalizme karşı bir ideolojydi ve bu ideolojinin dünya üzerinden yayılması Amerikan siyasi, sosyal ve ekonomik çıkarları için büyük bir engel teşkil etmekteydi. Siyasi meselelerin ideolojik bir savaşa dönüştüğü bu süreçte birlikte anti-komünizm ve anti-kapitalizm üzerinden yürütülen bu savaş iki ülke arasında uzun yıllar sürecek olan Soğuk Savaşın kaynağını teşkil etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist bloğun süper gücü olarak ortaya çıkan Amerika için 1947 yılı Sovyetlere karşı güvensizliğinin arttığı ve fiili olarak harekete geçtiği süreç olmuştur. Çünkü komünist ideolojiyi ve etki alanını genişletmek isteyen Sovyetlerin komünizmi tüm dünyaya yayma fikri kapitalizmin en önemli savunucularından olan Amerika ve Avrupa ülkelerinin çıkarlarını tehdit etmeye başlamış, böylelikle kapitalizmle komünizm arasındaki çelişkiyi kapitalizm lehine çözmek amacıyla anti-komünizm fikri ortaya çıkmıştır (Girginov ve Mshvenieradze, 1978, s. 62). Bu süreçte harekete geçen Truman Kongre önünde Amerika ve Sovyetlerin iki ayrı uzlaşmaz bir ideolojik savaşın içerisinde olduğunu belirten ifadeleriyle² Truman Doktrinini ilan ederek dünyayı iki kutuba ayıran ilk fiili hareketi gerçekleştirmiştir. Bu Doktrinle birlikte Amerika Sovyet etki alanı içerisinde yer alan ülkelere yardım sağlayarak Sovyetlere ve komünizme karşı bir çevreleme siyaseti yürütmeye başlamıştır.

Amerika Truman Doktriniyle birlikte uluslararası alanda Soğuk Savaş ideolojisini anti-komünizmle harmanlayarak dünyayı "komünizm" ve "hür dünya" olarak ikiye ayırmıştır. Truman'ın artık dünyanın iki kutuplu olduğunu ve bunlar arasında tüm ulusların bir tercih yapmasının gerekliliğine dikkat çekmesi (Public Papers, Truman Doctrine), Amerika toprakları içerisinde de etkisini göstermiş, ülkede "McChartysim" olarak adlandırılan komünist avı başlatılmıştır. Senatör Joseph McCharty'nin hükümet organlarında komünistlerin yuvalandığı ve bürokrasi içerisinde Komünist Parti üyelerinin isimlerinin bulunduğu bir liste olduğunu ifade etmesi, Amerika içerisinde "cadı avına" dönüşen anti-komünist hareketin başladığının işareti olmuştur. Bunun sonucunda ülke içerisindeki "sol fikirlerin" yayılması "kızıl korku" olarak adlandırılırken, birçok aydın, bürokrat ve devlet adamı komünist olmak ve Sovyetlerle kurdukları yakın ilişkiler gerekçesiyle suçlanıp görevlerinden alınmıştır. Amerika'nın *McChartysimli* yıllarıyla birlikte ülkede "kızıl korku" solunurken (Aydınli, 2021a, s. 151), *McChartysim* olarak yürütülen sindirme operasyonu ülke içerisindeki muhalefetin bastırılmasına ve oto sansür mekanizmasının kurulmasına yol açmıştır.

Amerikan iç politikasında komünist avı sürerken Truman yönetimi dış politikada uluslararası ilişkileri "özgür dünya" ve "komünistler" şeklinde retorik kullanarak komünizmi mevcut sınırlar içerisinde tutmaya çalışmıştır. Bu anlamda kendini komünizme karşı "Özgür Dünya'nın" savunucusu olarak gören Amerika, Truman Doktrininden sonra Marshall Planını devreye sokmuştur. Böylelikle komünizmi yoksulluk ve toplumsal huzursuzluğun bir sonucu olarak gören liberal yaklaşım, Avrupa'da ekonomiyi ve üretkenliği yeniden canlandırarak Amerikan ticareti için bir pazar yaratmayı hedeflemiştir. Fakat bu programlarla dünyaya yatırılan milyonlarca doların refah ve bolluk getireceği vaadi insanları komünizm ideolojisinden uzaklaştırma konusunda başarılı olamamıştır. Bu yüzden farklı sofistike bir plana yani ; sıcak bir çatışmayı içermeyen kamu diplomasisine yöntemine ihtiyaç doğmuştur. Böylelikle komünizme karşı askeri ve siyasi savaşın uluslar üzerindeki etkisizliği, Amerika'nın doğrudan komünizm ve Sovyetlere karşı savaşmasından ziyade "Amerikan Hikayesi'nin" kamu diplomasi yoluyla diğer uluslara anlatılmasına yönelmiştir.

² Truman Doktrini hk. ayrıntılı bilgi için bkz. United States of America, Department of State, Office of the Historian, Milestone, 1945-1953, The Truman Doctrine, 1947.

Amerikan Kamu Diplomasisi

Kamu diplomasisi bir ulusun modern iletişim araçlarını kullanarak diğer uluslarla iletişim yoluyla kamuoyunu etkileme girişimi olarak tanımlanırken (Catherini, 1973, s. 17), toplumların nasıl düşündüğünü şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Kamu diplomasisi Soğuk Savaşın başlangıcında geliştirilen bir başka kavram olan siyasi savaşın önemli bir unsuru olarak görülmektedir (Gregory, 2008, s. 276). Ancak bu kavram yumuşak güç ile aynı anlamda kullanılsa da bunu yumuşak gücün bir unsuru olarak görmek gerekmektedir. Çünkü kamu diplomasisi yumuşak gücün uygulamadaki haliydi ve bu bağlamda “kalplerin ve zihinlerin kazanılması” kamu diplomasisinin ana merkezinde yer almaktadır.

Kamu diplomasisi tutum ve davranışları değiştirmek için rasyonel gerçekler yerine duygusal çekiciliği kullanan ve ulusların sosyal, ekonomik ve askeri hedefleri gibi belirli bir ideolojiyi destekleyen mesajlar yaymayı amaçlamaktadır (Snow, 2005, s. 229). Bu nedenle kamu diplomasisinin bu çekiciliği kapalı kapılar ardında yüzyıllardır yürütülen geleneksel diplomasinin yerini almasında önemli bir etken olmuştur. Kamu diplomasisi kavramı ilk kez Amerika Tufts Üniversitesi Dekanı Edmund Gullion tarafından “propaganda” teriminin olumsuz bir çağrışım ifade etmesiyle tercih edilmiş ve literatüre girmiştir (Snow, 1998, s. 1). Amerikan kamu diplomasisinin ilk örnekleri ise Birinci Dünya Savaşı sırasında Başkan Wilson tarafından Alman propagandasına karşı olarak kurulan Creel Komitesiyle (Kamu Bilgilendirme Komitesi) başlamıştır. Bu komite “hakikatin çarpıtılmasını engelleme” sloganıyla bilgi alma-yayma faaliyetlerini yürütmüştür (Nakamura ve Weed, 2009, s. 9). Amerika'nın yurt dışında ilk büyük ölçekli bilgi yayma faaliyetlerini temsil eden bu komite savaşın sonlanmasıyla dağılsa da Amerika'nın diğer uluslara karşı kamu diplomasisi faaliyetleri devam etmiş, bilgi faaliyetleri Bakanlıklararası Bilimsel İşbirliği Komitesi adı altında yürütülmüştür. Komite esasen Amerika'nın küresel askeri hedeflerini Amerikan kamuoyuna açıklamayı hedeflese de (Smith, 2012, s. 18) kişi değişimi, kütüphane ve iki uluslu merkez gibi programlar yürütmüştür.

Amerika İkinci Dünya Savaşı'na girdiğinde ise ; dünyanın büyük bir bölümü Nazi propagandası etkisi altındaydı. Bu durum Amerika'yı Nazi Propagandasına karşı önlem almaya mecbur ederken güçlü bir Amerikan propagandasının mecburiyetini doğurmuştu. Bu amaçla Başkan Roosevelt tarafından 1942 yılında savaş çabalarının anlaşılmasını teşvik etmek amacıyla kurulan OWI (D'Agati, 2015, s. 14), işgal altındaki bölgelerde “propaganda ve psikolojik savaşın değerinin farkına varan” askeri komuta altında yönetilmiştir. (Sussman, 1973, s. 2-3). Amerikan kamu diplomasisine hizmet eden OWI, kara propaganda yayınlarıyla Almanların kafasını karıştırmaya çalışırken, onların moralini bozmak için milyonlarca broşürün Alman topraklarına atılması gibi psikolojik operasyonlar yürütmekteydi (Dizard, 2004, s. 32). Ayrıca Amerika'nın savaş boyunca haklılığını duyurmak için savaş haberlerini sunan OWI, dünyanın birçok bölgesinde Birleşik Devletler Bilgi Hizmetleri (USIS) olarak bilinen denizaşırı ofislerini açmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla birlikte kurumun propaganda gücü sebebiyle OWI'nin faaliyetlerine son verilse de, OWI'nin denizaşırı ofisleri görevlerine devam etmiştir. Bu ofisler görev yaptığı topraklarda Amerikan sloganlarını içeren dikiş setleri, kibrit vb. eşyalarla halkın gönlünü kazanmaya çalışırken, İtalya gibi komünizm tehdidi altında olan ülkelerde psikolojik operasyonlar yürütmesi (Reynolds, 2011, s. 9), OWI'nin kapatılmasına rağmen Amerikan kamu diplomasisi faaliyetlerinin devam ettiği görülmüştür.

Amerikan kamu diplomasisi küresel kamuoyunun görüş, tutum ve davranışlarını şekillendiren hem hükümet hem de hükümet dışı temaslarla (Snow, 2005, s. 226) diğer ulusların vatandaşları, liderleri ve diğer kanaat önderleriyle doğrudan iletişim kurma çabalarını içermektedir (Nakamura ve Weed, 2009, s. 1). Bu çabalar merkezinde Amerika savaş sonrası Sovyetleri ve komünizmi bir tehdit olarak görmesiyle kamu diplomasisi çalışmalarına hız kazandırmıştır. Çünkü Sovyetlerin Doğu Avrupa'dan Orta Doğuya kadar uzanan coğrafyada sosyalist ideolojiyi yaymak için bir programı bulunmaktaydı ve Kızıl Ordu'nun tüm insanlığı faşizmin pençesinden kurtaracağı yönünde propagandalar yürütmekteydi (CIA, 1946, s. 10-12). Ayrıca savaş sonrası işgal ettiği

Polonya ve İran gibi topraklardan Kızıl Ordu çekilmediği için bu bölgeler komünist tehdit altındaydı. Bu bölgelerin Sovyet etkisinde kalması Amerika'nın ticaret ortaklarını, askeri üslerini ve müttefiklerini kaybetmesine yol açabilir, kapitalizme karşı komünizmin bir zaferi olabilirdi. Bu durum Sovyet ekonomik yapısının en temel unsuru olan Marksist ekonomik doktrininin Amerikan liberal ekonomisi için önemli bir tehdit olduğuna dikkat çekmiştir.

Propagandalar savaşı olan Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısında Amerika ve Sovyetler ittifak kurmak istedikleri ülkeleri yalnızca geleneksel güç araçları olan savaş, ekonomik baskı gibi politikalarla yanlarında tutamayacaklarını anlamaları yeni diplomasi aracı olan kamu diplomasisinin uluslararası alanda yaygın bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Ayrıca modern savaşların dehşeti ve savaşları önleme isteği geleneksel savaş ve diplomasi yöntemlerinin etkisizliğini ortaya koyarken kamu diplomasisinin uluslararası ilişkilerde yaygın bir şekilde kullanılmasına zemin hazırlamıştır.

Soğuk Savaşın şiddetlenmesi ve komünizmin yayılmasıyla birlikte Amerikan kamu diplomasisi yeni siyasi iklimine yani ; anti-komünizme uyum sağlamak için değiştirilmiştir. Bu konuda Truman "harika olmalıyız" derken Amerika'nın tüm dünyada kendi adını iyi bir şekilde duyurmasına vurgu yapıyor bunun da sade, basit ve cilalanmamış gerçeğin tüm dünyaya anlatılmasıyla gerçekleştirileceğine dikkat çekiyordu (Henderson, 1969, s. 44-45). Truman'ın bu ifadeleri Cull'ın tanımladığı gibi uluslararası bir aktörün yabancı bir halkla bağlantı yoluyla uluslararası ortamı yönetme girişimi olan "kamu diplomasisine" (Cull, 2009, s. 12) işaret ediyordu. Çünkü Thomas Bailey'in ifade ettiği gibi "*düşünceler dayanıklıydı, silahlarla ya da bombalarla yok edilemezler, uluslararası sınırları ve okyanusları aşarlar. Onlarla ancak daha iyi düşünceler üretmek başa çıkılabilir*" (Bailey, 1968, s. 71). Bu noktadan hareketle kamu diplomasisi faaliyetlerine hız kazandıran Amerikan yönetimi 1946 yılında Fullbright³, 1948 yılında ise ; Smith-Mundt⁴ yasalarını yürürlüğe koymuştur. Bu programların yürürlüğe konulması Amerikan hükümetinin kamu diplomasisine verdiği önemi gösterirken Truman'ın "Sovyet yalanlarına" karşı koymak ve Amerika'nın yurt dışındaki imajı için başlattığı "Hakikat Kampanyası" komünizme karşı mücadelenin en önemli mekaniklerini oluşturmuştur.

USIA'nın Misyonu ve Yapısı

Geleneksel diplomasiye doğrudan ulaşmayı hedeflediği etkiyi dolaylı yoldan amaçlayan kamu diplomasisi (Berridge, 2015, s. 198,200), Soğuk Savaşla birlikte olumsuz çağrışımları olan propagandaya alternatif olarak Amerikan hükümetinin uluslararası bilgi, kültürel ilişkiler ve yayıncılık faaliyetleri için kullandığı en önemli dış politika araçlarından biri konumuna ulaşmıştır (Gregory, 2008, s. 275). Başkan Eisenhower ise geleneksel diplomasiye Amerikan çıkarlarını tek başına gerçekleştirilemeyeceğini kabul ederek United States Information Agency (USIA) adında yeni bir kamu diplomasisi ajansı oluşturmuş, böylelikle geçmişte Amerikan ordusunun yetkisinde olan bilgi alma ve propaganda yetkisi sivillerin eline geçmiştir. Uluslararası kamuoyunu etkilemenin önemine ulusal güvenlik tehditlerinin arttığı süreçte dikkat çeken Amerikan hükümeti "Sovyet ve komünizm tehdidine" karşı programlı bir çalışma içerisine girmiş ve propagandayı diplomasiye ayırarak Dışişleri Bakanlığını operasyonel sorumluktan kurtarmak amacıyla USIA kurulmuştur.

Eisenhower USIA'nın amacını Amerikan çıkarlarını desteklemek için Amerikan politikalarını yabancı ülkelere anlamlı olarak açıklamak şeklinde ifade ederken, Amerikan Ulusal Güvenlik Kurulu (NSC) ajansın amacını, yabancı ülkeleri Amerikan ulusal hedefleriyle aynı eylemlerde

³Amerika diğer uluslarla kültürel bağları geliştirmek için uluslararası değişim programlarını içeren 1946 tarihli Fulbright Yasası'nı yürürlüğe koydu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fulbright Association, Vol. XVII, No:3, Washington, https://fulbright.org/wpcontent/uploads/2020/02/FANEWSLETTER_MemoriainofFulbright-web.pdf.

⁴ 1948 tarihli Smith-Mundt Yasası Amerika'nın diğer uluslar tarafından daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla Dışişleri Bakanı'na Amerikan halkı ve politikalarını hakkında bilgi hazırlama ve yayma yetkisini içermektedir. Bu yasa hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Nakamura, a.g.m, s. 4.

bulunmanın kendi çıkarları olduğuna ikna etmek şeklinde ifade etmekteydi (FRUS, 1952-1954, Document : 345). Bu küresel misyonu sürdürmek için de ajans Amerika'nın siyasi değerlerini ve kültürel perspektiflerini tüm dünyaya sunmayı amaçlamıştı. Bu noktadan hareketle ajans öncelikle diğer ulusları etkilemek için güçlü bir Amerikan propagandası yürütecek, diğer bir deyişle dünyaya “Amerikan Hikayesini” anlatacaktı. Ancak anlatılacak olan bu hikâyede bir düşman imgesi yer almalıydı. Çünkü düşman imgeleri anlatılan hikâyeyi daha etkili kılarken ulusların arasında bir tutkal görevi görmektedir. Düşman yaratma konusunda zorlanmayan USIA ise, “Amerikan Hikayesi'nin” karşısına Soğuk Savaş döneminde en büyük rakibi olan komünizm ve Sovyetleri yerleştirdi. Böylelikle USIA tarafından yürütülen Amerikan propagandası Sovyet ve komünizm karşıtlığından beslenirken, Amerikan anti-komünizm siyaseti kamu diplomasisi yoluyla USIA üzerinden yürütülmeye başlanmıştır.

USIA Soğuk Savaşın şiddetlenmeye başladığı 1953 yılında kurulmuş ve yaklaşık yarım asır boyunca Sovyet propagandasına karşı insanların zihin savaşını kazanmak amacıyla Soğuk Savaş jeopolitiğinden ayrılmaz bir şekilde (Snow, 1997, s. 2) Amerikan kamu diplomasisine hizmet etmiştir. Ajans Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrı bir şekilde çalışırken kendi bütçe ve operasyonlarını bağımsız bir şekilde yönetiyor, ancak USIA direktör ve yardımcıları Amerikan Senatosu tarafından atanmaktaydı. USIA'nın Merkez yönetimi ise kendi Araştırma ve Değerlendirme Ofisi, Politika ve Planlama Ofisi, Kamu Bilgilendirme Ofisi gibi bürolara ayrılmıştır. USIA'nın merkez teşkilatı kamu diplomasisi ve politika rehberliği, bütçe, güvenlik ve personel desteği sağlamaktaydı. USIA'nın merkez ofisindeki Bilgi Alma (Enformasyon) Bürosu; Amerikan politika hedeflerini destekleyen 30'a yakın dilde çeşitli yayınlar üretiyor ve bunları bu alanda çalışan USIS ofislerine dağıtıyordu. Eğitim ve Kültür İşleri Bürosu ise; çeşitli eğitim ve kültür alışverişleriyle ilişkilerin yönetiminden sorumluydu. Amerika ile diğer ülkeler arasında öğrenci, akademisyen ve öğretmen değişimini sağlayan Fulbright Programını yöneten bu büro aynı zamanda Amerika'da akademik çalışma ve stajı kolaylaştıran Hubert H. Humphrey Burs Programının da yürütücüsü konumundaydı. Yönetim Bürosu ise; ajans çapında yönetim desteği ve idari hizmetler sağlıyordu. Çünkü ajansın personel sağlama görevi kendindeydi ve Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrı olarak işe alma, istihdam, görevlendirme ve kariyer yolları ile kendi insan kaynakları programını kontrol ediyordu (Nakamura ve Weed, 2007, s. 10-11). Aynı zamanda kendi bütçesini ve kendi operasyonlarının desteğini de kontrol etmesi USIA'nın Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrı bağımsız bir kurum olduğunu gösteriyordu.

USIA'nın kamu diplomasisini yürüten tek bağımsız ajans olmasıyla birlikte yurt dışında geçmişte OWI tarafından kurulan USIS ofislerinin denetimi USIA'ya devredilmiş ve böylelikle kamu diplomasisi faaliyetlerinin tek elden yönetilip sistemli bir yapıya kavuşması sağlanmıştır. Yurtdışındaki USIS ofisleri büyükelçilik faaliyetleri için kamu diplomasisi stratejileri konusunda danışmanlık sağlarken, diğer yandan faaliyet alanı içerisinde yer alan bölgelerdeki medyayla iyi ilişkiler geliştirerek elçiliğin sözcüsü konumunda görev yapmışlardır (Nakamura ve Weed, 2009, s. 10,11,13). USIA'nın politikasına yön veren bu ofisler daha geniş bir temas yelpazesinde ikna edici şekilde iletişim kurmak için, “ev sahibi” ülkenin politik ve kültürel iklimini inceleme, Amerika hakkında yerel bağlamda tutarlı bir şekilde okunabilen mesajlar hazırlama ve içgörüler sunma gibi görevleri bulunmaktadır. USIS görevlileri uluslararası bilgi ve değişim politikalarının geliştirilmesi için bölge bazında dış politikalar geliştirmek, USIA merkez yönetimine malzeme ve faaliyetlerini alan uygunluğu konusunda tavsiyelerde bulunmaktaydı (FRUS, 1952-1954, Document : 294). Çünkü ajans her ülke için ayrı hedef kitleleri ve stratejileri belirliyordu. Bu amaçla yıllık olarak, her bir ofis tarafından bir “Ülke Programı Memorandumu” hazırlanır, inceleme ve onay için merkeze gönderilmekteydi. Program ülke için USIA hedefleri kesin terimlerle ortaya koyulur ve belirlenen her hedef için öncelik sıralaması yapılmaktaydı (Report The Congress, 1974, s. 29).

Amerikan dış politikası ve USIA Genel Merkezi için kilit rolü üstlenen USIS ofisleri her bir bölgede ayrı ayrı yürütülecek olan operasyonların hem politika üreticisi hem de uygulayıcısı konumunda yer almışlardır. Amerika'nın dünya çapındaki yüzü olan bu ofisler tüm dünyaya

Amerikan Hikayesini anlatmak için hükümetten aldığı destekle çalışmalarını sürdürürken görev yaptığı ülkelerde komünizm hakkında istihbarat toplama faaliyetlerine girişmişlerdir. Diğer bir deyişle dünyada Amerika'nın gözü ve kulağı olan bu ofisler görev yaptıkları coğrafyalarda yürütülecek olan psikolojik, askeri ve ideolojik operasyonlar için öneme sahip birer üs olarak görev yapmışlardır. Bununla birlikte ajansı yurt dışındaki yabancı vatandaşlar ve kurumlarla ilişkiler kurarken Amerikan yönetimine özellikle dış politika konusunda danışmanlık hizmeti sunmuştur (Smith, 2012, s. 21). Başkan Kennedy dönemi ile birlikte elçiliklere ve devlet departmanlarına tavsiyelerde bulunarak danışmanlık hizmeti veren ajans (Report The Congress, 1974, s. 17), aynı zamanda Başkan ve Kabine üyeleri için başdanışmanlık görevini yürütmüştür (FRUS, 1961-1963, Document : 153). Bu durum kısa bir zaman içerisinde USIA Direktörü'nün Ulusal Güvenlik Konseyinde bir koltuğa sahip olmasını sağlamış (Catherini, 1973, s. 72) ve böylelikle USIA devlet politikalarını etkileyen en önemli kurumlardan biri konumuna ulaşmıştır.

USIA'nın Komünizmle Mücadelesi

Gelişmiş toplumlar diğer uluslarla etkili iletişim kanalları geliştirmek için psikolojik operasyon ve kamu bilgilendirme hizmetlerinde profesyonel desteğe ihtiyaç duymuşlardır. Bu amaçla kurulan USIA, Amerikan kültürünü, yaşamını, imajını ve politikalarını tüm dünyaya yaymak amacıyla yola çıkmıştır. Bu noktada Başkan Eisenhower ajansın amacını Amerikan ulusal çıkarlarını uluslararası alanda desteklemek için Amerika'yı yabancı uluslar üzerinde anlamlı olarak açıklamak şeklinde açıklarken, Başkan Kennedy; ajansın yürüttüğü kültürel faaliyetlerin önemine dikkat çekerken, yabancı ulusların tutumlarını etkilemek için kişisel iletişim, radyo yayını, kütüphaneler, yayın üretme, basın, sinema, televizyon, sergiler, İngilizce eğitimi gibi iletişim tekniklerinin altını çizmiştir (FRUS, 1961-1963, Document: 144). Bu amaçla Eğitim ve Kültür İşleri Bürosunun Dışişleri Bakanlığından USIA'ya transferi gerçekleştirilmiş, Amerikan kamu diplomasisinin yönetimi USIA tarafından bağımsız bir şekilde yönetilerek birleşik bir psikolojik operasyon yürütülmesinin önu açılmıştır.

Amerikan yönetimi İkinci Dünya Savaşı sonrası kendisine rakip olarak gördüğü Sovyetleri komünizm ideolojisi üzerinden bir düşman imgesi olarak göstermeye çalışarak güçlü bir anti-komünizm siyaseti yürütmeye başlamıştır. Bu siyaseti uluslararası alanda USIA üzerinden yürüten Amerika, kamu diplomasisi yoluyla diğer uluslar arasında güçlü kültür bağlar oluşturmayı hedeflerken, aynı zamanda Sovyetlerin ideolojisi olan komünizmin yayılmasını engellemeyi hedeflemiştir. Bu noktada Eisenhower ajansın misyonuna değinirken “özgürlük meyvelerinin insanlık için komünizmden daha çekici ve arzu edilir olduğunun kanıtlayıcı bir dille ifade edilmesinin” altını çiziyordu. Başkanın bu ifadeleri ajansın komünizme karşı bir mücadele yürüteceğinin sinyallerini verirken NSC'de ajansa verilen anti-komünist misyon ; “komünist komplo ve kızıl sömürgeciliği” ifşa ederek komünist tehdidi azaltmak ve yayılmasının önüne geçmek şeklinde belirlenmiştir (FRUS, 1964-1968, Document : 93). Böylelikle ajans Sovyet ve komünizme karşı yürütülecek olan operasyonda komünizmin tehlikelerini ortaya çıkararak yabancı uluslara sunacaktı (FRUS, 1964-1968, Document : 140). Böylelikle USIA'nın yürüttüğü programlar komünizm etkisinin yoğun olduğu ülkelerde anti-komünist ve Anti-Sovyet fikri temellerine destek oluşturmak amacıyla tasarlanmıştır.

USIA'nın komünizm tehlikelerini sunması ise ajansın Smith-Mundt ve Fulbright-Hays Yasalarından aldığı yetki ile gerçekleştirilmiştir (FRUS, 1964-1968, Document : 57). Ancak bunun için güçlü bir programa ve medya ağına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç kapsamında öncelikle yerel kaynaklara gayri resmi olarak aktarılan haberler USIS ofisleri tarafından servis edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda coğrafi USIS ofisleri Amerikan hedeflerine uygun olan materyalleri diğer ulusların medyalarında yer almasını sağlamak amacıyla medya temsilcileriyle ilişkiler geliştirmeye başlamıştır (FRUS, 1958-1960, Document : 241, 322). Kurulan bu ilişki ağlarıyla USIS çalışanları Amerikan ulusal çıkarları ekseninde güçlü bir kamuoyu oluşturarak bir yandan Amerikan propagandasını yürütürken diğer yandan komünizmin önüne set çekmeyi amaçlamıştır. Ancak New York şehrinde kurulan Yabancı Basın Merkezi'nin kurulmasıyla

uluslararası bilgilendirme programı daha güçlü bir hale kavuşmuştur. Bu merkezle birlikte USIA tarafından sağlanan materyal tüm dünya ajanslarına dağıtılmaya başlanmış (Dizard, 2004, s. 93) ve böylelikle dünyanın her bölgesine spot haberler sağlanarak dünya basınının bilgi akışı Amerikan ulusal hedef ve çıkarları doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılmıştır (FRUS, 1955-1957, Document : 207). Komünizmin hüküm sürdüğü topraklarından günlük yapılan komünist raporlamaları USIA'nın Bilgi Görevlisi tarafından kablosuz dosya şeklinde dağıtılıyor, komünist topraklardan gelen insanlarla yapılan röportajlarla komünizmin olumsuz yönleri tüm dünyayla paylaşılmıştır (FRUS, 1961-1963, Document : 156). Böylelikle uluslararası komünizmin “komplocu doğasını, yıkıcı gücünü ve diğer uluslar üzerindeki sinsi nüfuzunu” ifşa etme amacıyla olan Amerika ; (FRUS, 1955-1957, Document : 197) “komünistlerin dünyayı yıkıma ve isyana götüreceği” gerekçesiyle bilgi akışını sağlama misyonunu kendine görev edinmiş, “Amerikan Hikayesi” ve “Özgür Dünya” temaları üzerinden Sovyetlere karşı hem siyasi hem de ideolojik bir psikolojik savaş yürütmeye başlamıştır. Bu hikâyenin temeli ise; özgürlük, demokrasi ve çoğulculuğa dayanırken, aynı zamanda Soğuk Savaşın diğer kutbu olan komünist bloğun otoriter ve baskıcı yayılcılığı karşısında bir teminat olarak gösterilmiştir.

Amerikan hayat tarzı ve felsefesinin reklamı üzerine kurgulanan bu enformasyon akımı aynı zamanda bir fikirler savaşıydı. Bu çerçevede USIA yönetimi özellikle medya kanallarına verdiği direktiflerle komünist, yoldaş ve buna benzer ifadelerin komünistleri kötülemek haricinde hiçbir medya kanalı tarafından kullanılmaması talimatını vermiştir (FRUS, 1952-1954, Document : 319). Medyaya verilen bu direktifle yurt dışındaki Amerikan iş adamlarına da dış politika hakkında USIS ofislerinde brifing (FRUS, 1961-1963, Document : 156) ve USIA materyallerinin yurtdışındaki temsilciliklerine dağıtılması gibi görevler verilmiştir (FRUS, 1961-1963, Document: 143). USIA tarafından organize edilen paneller de ise Amerikan Bakanları konuşmacı olarak katılıyor, uluslararası komünizmin tehditleri, Sovyetlerin ve Komünist Parti'nin Doğu Avrupa'da verdiği zararlardan söz edilmiştir (CIA, 1958). Bundan hareketle ajansın sivillerden ve yerel kaynaklardan da beslendiği görülürken Amerikan kamu diplomasisinin Sovyetlere ve komünizme karşı topyekûn bir psikolojik savaş başlattığı görülmüyordu.

USIA'nın bilgi alma-yayma faaliyetlerinin kapsamı komünizm hakkında istihbarat faaliyetlerine katılmayı da öngörmekteydi. Çünkü CIA'nın uluslararası komünizme ilişkin istihbaratı Amerikan yönetimi için yetersiz kaldığı için Amerikan İstihbarat Danışma Komitesi'nde alınan karar doğrultusunda CIA ve USIA yıkıcı komünist faaliyetlere karşı komünizm hakkında dosyalar tutarak raporlar hazırlamakla görevlendirilmiştir (CIA, 1955). Bununla birlikte komünizme karşı yürütülecek olan propagandalar ise yine USIA tarafından araştırma ve istihbarat raporlarına göre yürütülmeye karar verilmiştir (CIA, 1955). Böylelikle uluslararası komünizme karşı yürütülecek olan gizli operasyonların koordineli şekilde ilerlemesi için CIA'nın operasyonlarına USIA dahil edilmiş ve yine komünizme karşı savunma biçimi olan anti-komünist propagandanın kaynağı USIA tarafından sağlanmıştır. Bu anlamda USIA Amerikan dış politikası için önemli bir işleve sahip olurken yürütülecek olan politikalara yön vermiştir. Bu noktada karşı ulusların kurum, lider ve gruplar arasındaki etki kalıpları araştırılıp ; kimin kim üzerinde ne derecede etkiye sahip olduğu incelenirken komünizme karşı yürütülecek propagandanın ana hatları belirlenmiştir. Çünkü USIA'nın komünizme karşı yürüttüğü faaliyetlerin başarıya kavuşması uluslararası komünizme karşı aldığı istihbaratla doğru orantılıydı. Bu amaçla istihbarat faaliyetlerini güçlendiren ajans komünist faaliyetleri açığa çıkarmak, kaynağını belirlemek ve komünizme karşı çözüm bulmak amacıyla istihbarat faaliyetlerine odaklanmıştır.

USIA'nın CIA ile koordineli bir şekilde uluslararası komünizme karşı istihbarat sağlama görevi ajansa aynı zamanda operasyonel sorumluluk getirmiş ve bu iki kurumun komünizme karşı ortak operasyonlar yürütmesinin önü açılmıştır. Zaten Başkan Kennedy döneminde USIA'ya personel sağlanırken seçilen personelin teçhizatına ve askeri eğitimine dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekiliyordu (FRUS, 1961-1963, Document : 68). Bunun üzerine USIS görevlilerine “İsyanla Mücadele Programı” adı altında eğitim verilmiştir. Bu eğitim komünizm tehdidi altındaki ülkelere gerekli teçhizat ve fonlar sağlanarak komünist isyanlara karşı hareket edilmesi için verilen

“Kontur-Gerilla Eğitimi” (FRUS, 1961-1963, Document : 128). Eğitime göre komünist ülkelerde oluşturulan kontur-gerilla kuvvetleri komünist gerillaları bastırmak ve komünizmin yıkıcı gücünü önlemek için düşman topraklarında sabotaj ve şiddet destekleyen eylemlere başvurmasının gerekliliğine değinilmiştir. Bu amaçla komünizm tehdidi altındaki ülkelere gerekli teçhizat ve fonlar sağlanarak kontur-gerilla eğitimine başlanmıştır (FRUS, 1961-1963, Document: 249). Bu durum Amerika'nın USIA üzerinden diğer ulusları kendi ulusal çıkarları düzlemine getirmek için ideolojik yöntem dışında askeri yöntem ve şiddet eylemlerine başvurduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ajansa komünist girişimlere ve isyanlara karşı yürütülecek olan psikolojik operasyonlar için görevlileri eğitmek ve yerel örgütleri güçlendirmek gibi görevler verilmiştir (FRUS, 1964-1968, Document : 94). Bu kapsamda SIC'de (Uluslararası Komünizm ve SSCB Okulu) USIA personellerine üç haftalık Komünist Parti programı eğitim verilmiştir. Bu eğitim USIA ve Dışişleri Bakanlığı direktiflerinin personele yaygın sömürgecilik karşıtlığı ve milliyetçiliği hesaba katma, ürünleri ve mesajları izleyiciyi ertelemeyecek şekilde uyarılma talimatlarını içeriyordu (CIA, 1958). Bu eğitimi alan USIA personelleri görev aldıkları coğrafyalarda yerel görevli ve halkla kurdukları iletişimi bu eğitim temeline dayandırarak sistematik bir propaganda yürütülmesi sağlanmıştır. Böylelikle ajansta görev yapan personeller öncelikle komünizme karşı bilinçlendirilirken komünizme karşı paratoner etki yapabilecek olan milliyetçilik fikirleri aşılanıyordu. Bununla birlikte komünist girişimlere karşı propaganda eğitim alan personellerle birlikte ajansa operasyonel özellik kazandırılmaya çalışılmıştır.

USIA bilgi alma faaliyetlerinin dışında İngilizce öğretimi, lider-uzman değişimi, kütüphane, ticaret fuarları, iki uluslu merkez, sergi, radyo, yayıncılık, kültür ve yardım programlarının yürütme yetkisini elinde bulundururken (FRUS, 1961-1963, Document : 128), giriştiği faaliyetlerle Amerikan kamu diplomasisi çabalarının tek yürütücüsü konumuna ulaşmıştır. Ajansa biçilen anti-komünizm misyonu ajansın faaliyetlerini sade gerçekten propagandaya, basit tanıtımdan zorla tanıtıma ve gerçeklere dayalı bilgi raporlarından çok psikolojik bir savaşa dönüştürmüştür. Bu amaçla ajans dünyada yaptığı yardımları dahi güçlü bir propaganda silahı olarak kullanıyordu. Örneğin Hindistan'da meydana gelen doğal afet nedeniyle bölgeye yapılan yardımlar Amerika'nın “Özgür Dünya” felsefesi adına yapıldığını kanıtlayıcı bir şekilde yansıtılıyor, bu yardımlar USIA tarafından hazırlanan materyallerle basında yerini almaktaydı. Irak'ta yapılan askeri yardımlarına kamuoyunun olumlu bakması için ise ikna çabaları yürütülmüştür (FRUS, 1952-1954, Document : 366). Yunanistan ve Türkiye'de ise yapılan Truman Yardımlarının ve bölgedeki Amerikan askeri varlığının kamuoyu tarafından kabul görmesini sağlamak amacıyla USIA operasyon planında (FRUS, 1952-1954, Document : 366) bilgilendirme faaliyetlerinin gerekliliği üzerinde duruluyordu. Bu noktada USIA medyası yerel medya temsilcileri ile geliştirdiği ilişkiler doğrultusunda yapılan Amerikan yardımlarını iki farklı temayla sunulmasının altını çizmiştir. Bu temaya göre Amerikan yardımlarının bağımlılık yaratmadığı iddia edilirken, diğer ulusların bağımsızlık ve iç istikrarının sağlanması konusunda olumlu sonuçlar vereceği lanse edilerek yerel medyada Amerikan ulusal çıkarlarına yönelik çıktılar sağlanmıştır.

Kore ve Kamboçya'da ise ajans Amerikan ekonomik ve askeri yardımlarının artan başarılarını duyurmaya odaklanırken Amerikan personelinin varlığı popülerleştirilmeye ve Çin Komünist “saldırganlığına” karşı bir direniş ruhu teşvik edilmeye çalışılmıştır. Japonya'da komünist tehdit açığa çıkarılmaya çalışılırken Amerika'nın Japonya'da yerleşik askeri birimleriyle yakın işbirliği kurulmasının zorunluluğu inancı (FRUS, 1955-1957, Document : 207) ve Komünist Çin saldırılarına karşı direniş ruhunun teşvik edilmesi amacıyla bölgede komünist tehdit açığa çıkarılmıştır (FRUS, 1955-1957, Document : 207). Bu kapsamda dünyadaki komünist girişimlere de müdahale eden USIA, birçok ülkede komünist yanlısı rejimin orada yaptığı zararı hatırlamak ve demokrasiye yönelik mevcut ilerlemeyi vurgulamak için bir bahane olarak o ülkeyle bağlantılı haber değeri taşıyan tüm olaylardan yararlanmış (FRUS, 1955-1957, Document : 207), komünizmi engellemek için Amerikan askeri yardımlarını milliyetçilik ve anti-komünizmle ilişkilendirilmesi talimatını vermiştir. Yani Amerika'nın askeri ve ekonomik yardımının komünist

silahlı tehditlere karşı direnme konusunda yardım sağladığı fikri USIA tarafından lanse ediliyordu. Bu ve buna benzer olaylar USIA medyası tarafından tüm dünyaya servis edilirken “dünya sorunlarıyla ilgilenen yardımsever Amerika” imajı yaratılmaya çalışılıyordu. Bu noktada sistematik bir şekilde çalışan ajansın medyası yerel medyalara sağladığı materyallerle çalıştığı bölgede yapılan Amerikan yardımlarının gerekliliği ve varlığının kabul edilmesine yönelik çalışmalar yürütmüştür.

USIA Amerikan yardımlarını iki farklı temayla sunuyor, bu yardımların bağımlılık yaratmadığı iddia ederken diğer ulusların bağımsızlık ve iç istikrarının sağlanması konusunda olumlu sonuçlar vereceğini lanse etmeye çalışmıştır. Bu noktada USIA medyası yerel medya temsilcileri ile geliştirilen ilişkiler doğrultusunda o bölgenin medyasında Amerikan ulusal çıkarlarına yönelik çabalar sağlıyordu. Örneğin Yunanistan ve Türkiye’de yürütülecek olan USIA operasyon planında bölgede yapılan Truman Yardımlarının ve bölgedeki Amerikan askeri varlığının Türk ve Yunan kamuoyları tarafından kabul görmesini sağlamak amacıyla bilgilendirme faaliyetlerinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Japonya’da ise Komünist Çin saldırganlığına karşı direniş ruhu teşvik etmek amacıyla bölgede komünist tehdit açığa çıkarılmaya çalışılmıştır (FRUS 1955-1957, Document : 207). NSC’de alınan 48/5 sayılı kararı ise ajansı komünist olmayan Asya için yeni bir bölgesel kimlik yaratmakla görevlendirilmiştir. Bu kimlik, tam bir Batı hizalaması, güçlü anti-komünizm, Batılı kalkınma modellerinin kullanımı ve Asya uluslarının ayak bastığı kadar güçlü bölge içi işbirliği ile karakterize edilmiştir. Böylelikle Asya’daki Amerikan propaganda programı; güçlü ve tam Batı hizalaması bir "Pasifik NATO’su" oluşturulması, güçlü anti-komünist Asya uluslarını inşa ederek komünist parti ve uluslarla ilişki kurmayı engellemektir (Sykes, 2019, s. 20-23). Bölgedeki USIA ürünleri komünizmi Asya’nın kendi kaderini tayin hakkını tehdit eden sömürgecilik olarak göstermeye çalışıyordu. USIA’nın bu faaliyetlerini Asya bölgesine yoğunlaştırması ise bu coğrafyada Sovyet ve komünizm etkisinde kalan ulusların yer almasıydı. Çünkü ajans bölgedeki komünizm hareketlerini kurduğu haber alma ve istihbarat toplama sistemiyle belirlemiş, her bölge için ayrı stratejiler oluşturmuştur.

Vietnam Savaşı ise USIA için en önemli sınavlardan biri olmuş, ajans Vietnam’da meydana gelen savaşta Amerika’nın haklılığını ve komünizme karşı savaştığını dünyaya göstermek için öteki savaş temasını geliştirmiştir (FRUS, 1955-1957, Document : 207). Bu temaya göre USIA medyası Amerika’nın Vietnam’daki siyasal, sosyal ve ekonomik yardımlarını ön plana çıkararak bölgedeki Amerikan varlığını haklı çıkarmaya dönük geniş propaganda çalışmalarını yürüttü. (Aydın, 2021b, s. 160-161). Medya savaşta Amerika’nın gücüne dikkat çekerken, Güney Vietnam Hükümeti’nin, savaşın ortasında bir ulus inşa etmek için eşi görülmemiş bir çaba sarf ettiğini yansıtacaktı (D’Agati, 2015, s. 284-285). Amerika’nın Vietnam’da bulunma nedeninin Amerika’nın askeri ve siyasi çıkarlarından ziyade Vietnam’a getireceği barış, huzur ve refaha dikkat çekilmesi güçlü bir Amerikan propagandası ve algı operasyonu. Buna benzer olaylar USIA medyası tarafından tüm dünyaya servis edilirken “dünya sorunlarıyla ilgilenen yardımsever Amerika” imajı yaratılmaya çalışılıyordu. Bu noktada sistematik bir şekilde çalışan ajansın medyası yerel medyalara sağladığı materyallerle çalıştığı bölgede yapılan Amerikan yardımlarının gerekliliği ve varlığının kabul edilmesine yönelik çalışmalar yürütmüştür.

USIA’nın yürüttüğü algı operasyonu komünist propagandanın kötülüğünü ve yanlışlığını göstermek için kültürel, bilimsel ve sanatsal alanlardan politik hitabelere kadar geniş bir alanda uygulanan sistematik bir bilgi servisi şeklinde devam etmiştir. Bu anlamda ajans diğer uluslarla kültürel bağlar oluşturmaya çalışırken bu noktada en önemli hedefi gençlerdi. Fulbright Yasası’nın yürütücüsü konumuna ulaşan ajans uluslararası öğretmen, öğrenci ve lider değişim programlarını yürütmeye başlamıştır. Bu anlaşmalar kapsamında diğer ülkelerden birçok öğrenci, öğretmen ve geleceğin liderleri olarak görülen gençler burs adı altında ödenen hibelerle Amerika’ya davet edilmiş ve Amerikan kurum, kuruluş ve siyasetini gözlemlerken sayısız projelerde görev almışlardır (U.S Advisory Commission, 1985, s. 32-33). Amerikan yaşamını ve kültürünü tanıyan bu gençlerin gelecekte kendi ülke kamuoylarına yön verecek olan kişilerden oluşması ise; Amerika’nın kendi ulusal çıkarlarının geleceğini taahhüt altına almak istediğinin

göstergesi olmuştur. Böylelikle Amerikan hayatı ve anti-komünizmiyle tanışan gençler ülkelerine döndüklerinde bu deneyimlerden etkilenecek, “Amerikan Rüyasını” gittikleri coğrafyada tanıtacaklardı.

1962 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Rusk ise gelişmekte olan ülkelerdeki politik bilince sahip olan gençliğin huzursuz olmasını onları Marksist bir görüş açısına sahip olmasına yol açtığını düşünmekteydi. Bu amaçla Rusk, gençlerin Amerika ekonomik sistemine, ideallerine ve kurumlarına karşı görüşlerini etkilemek amacıyla “USIA Değişim ve Barış Gönüllüleri” gibi başarılı programların yanında gençleri ve öğrenci liderlerini temsil faaliyetlerine dahil edilmesini tavsiye etmiştir. Örneğin onlara genel olarak komünizm hakkında genel dersler vermek ve onlar için açık bir ev düzenlenerek kişisel temaslar sağlanmalıydı (FRUS, 1961-1963, Document : 80). Bu amaçla Guatemala’da komünist propagandaya en çok maruz kalan sektörleri yeniden eğitmek için ajans memurları, ilk ulusal öğretmen konferansını düzenlemede hükümete yardımcı olmuş, komünistleri ortadan kaldırmak için ders kitaplarının hazırlanmasına yardım etmek için seminerler başlatmıştır (FRUS, 1955-1957, Document : 190). Fakat yürütülen bu politika kültürel saldırıya dönüşmüştü. Çünkü Amerika kendi hikayesini anlatırken Sovyetlere karşı psikolojik saldırı yürütüyor ve bu anlatılan “Amerika’nın Hikayesi” Sovyetlerin ideolojisi olan komünizmin olumsuz yönlerinden beslenirken dünyadaki en üstün kültürün Amerikan kültürü olduğu kanıtlanmaya çalışılıyordu.

Tüm dünyaya sesini ulaştırmak isteyen Amerika yürüttüğü kültürel faaliyetlerle “Amerikan Hikayesini” dünyaya anlatma politikasını etkili bir şekilde yürütmeye devam etmiştir. Ancak ajansın diğer uluslarla iletişim konusunda karşılaştığı en büyük sorunlardan biri dil probleminiydi. Bu engeli aşmak için komünizm etkisinde kalan ülkelerdeki eğitim kurumlarında İngilizce öğretmek için Avrupa’ya İngilizce öğretme uzmanları gönderirken üniversitelerde İngilizce dil eğitim bölümleri (FRUS, 1961-1963, Document : 156) ve sayısız Amerikan Dil Okulu açılmıştır. Bu okullar USIA personelinin eğitim verdiği kurumlar olarak Amerika’ya olan ilgiyi arttırmayı ve uluslararası bağları kuvvetlendirmeyi amaçlamışlardır (FRUS, 1955-1957, Document : 207). Böylelikle USIA sayesinde dünyada milyonlarca insan İngilizce dilini öğrenmiş ve yürütülen Amerikan propagandasının hitap edeceği yeni kitleler oluşmuştur. Çünkü bir kişi İngilizce öğrendiğinde dünyada USIA tarafından üretilen materyalleri okuyabilir, filmleri izleyebilir VOA radyosunu dinleyebilirdi. Bu bağlamda USIA tarafından geliştirilen İngilizce dil programları yürütülen Amerikan propagandası ve anti-komünizm siyasetinin dünya üzerinde geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır.

Televizyonunu yaygınlaşmasıyla birlikte ajans İngilizceyi televizyon yayınları aracılığıyla öğretmek için büyük bir Amerikan multimedya projesi olan *Family Album USA*’nın geliştirilmesine sponsor oldu (USIA, 1993, s. 24). 37 ülkede dünya çapında milyonlarca izleyiciye sahip olan *Let’s Learn English* dizisi ise olağanüstü popülerite kazanırken, *The English Teaching Forum* denizaşırı İngilizce öğretmenlerine yönelik yayımlandı. “Amerikan Hikayesi’nin” anlatılması için yürütülen dil öğretim programları sayesinde Amerikan propagandası için yeni kitleler yaratılıyor, Amerikan kültürüne ilginin artırılması sağlanıyordu. Televizyonun propaganda aracı olarak kullanılmasıyla filmler USIA’nın yürüttüğü propagandada etkin bir araç olurken dil uyarlamaları, programlama ve dublaj için teknolojik cihazlar satın alınmıştır (FRUS, 1961-1963, Document : 156). Özellikle Amerikan Bilim Filmleri Derneğiyle yürütülen çalışmalarla sayısız yeni film içeriğinin hazırlanmasına destek olan ajans, kurduğu istasyonlarla 120’den fazla ülkede filmlerini göstermek için kasetlerini hava yoluyla ulaştırmıştır (USIA, 1964, s. 6-7). Ayrıca her USIS ofisinde film gösterimi için odalar bulunurken (D’Agati, 2015, s. 126), bu filmler yılda 750 milyon kişiye ulaştırılmıştır (USIA, 1964, s. 5-6).

USIA tarafından desteklenen filmler komünist tehdide karşı halkı eğitmek ve Sovyet baskılarına karşı direnişi güçlendirmek için kapsamlı bir program çerçevesinde yürütülmüştür (FRUS, 1955-1957, Document : 207). Bu kapsamda teması “komünizme direnme” olan filmler için ajans hem kendi filmlerini yaratıyor hemde anti-komünist propaganda içerikli filmler üretilmesi konusunda

sektöre büyük bütçeler ayırmıştır (FRUS, 1952-1954, Document : 366). Teması komünist topraklardan kaçanları anlatan *Escape to Freedom*, Batı Berlin halkının “Sovyet vahşeti” karşısında cesaretini tasvir eden *The Wall* ve insanlara yardım etmenin önemini aktaran *The School At Rincon Santo* gibi filmler komünizmin kötü yönlerini yansıtmışlardır. Vietnamlıları çatışmaları kışkırtmakla suçlamak için tasarlanan USIA savaş belgeseli olan *Night of the Dragon* ise kalp ve zihinleri kazanmak için yayınlanırken verdiği anti-komünist mesajlarla (Harilaos, 2011, s. 1032) dikkat çekmiştir. Komünizmin kötü yanlarına karşı üretilen filmlerin yanında Amerikan yaşamını yansıtan *World Americana*, *Washington Raporları* gibi diziler (FRUS, 1961-1963, Document : 156) de USIA'nın en önemli propaganda çıktılarını oluşturmuşlardır. Televizyonun diğer USIA faaliyetlerinden farkı ise aktarım konusunda okuryazarlık engelini aşmış olmasıydı. Çünkü kullanılan dublaj teknikleri sayesinde filmler her ülkenin kendi dilinde hazırlanırken, Amerikan yaşamının görseli de “Amerikan Hikayesi'nin” gerçekliğini kanıtlayıcı şekilde diğer uluslara karşı sunulmasını sağlamaktaydı. Filmlerde dikkat çeken bir diğer detay ise filmin ana kahramanın dünyayı kurtarması ve barışı sağlaması olurken, filmlerdeki kötü karakterlerin “Rus” milletinden olmasıydı. Bununla birlikte bu filmlerde Sovyet topraklarındaki açlık, sefalet ve huzursuzluğu dikkat çekiliyordu. Günümüzdeki Hollywood film sektörüyle aynı düzlemde üretilen bu filmler sayesinde birçok ülkede “Amerikan Rüyası” anlatılıyordu.

USIA'nın kütüphane programları ise yürütülen dil eğitim programlarının başarısıyla doğru orantılıydı. Çünkü İngilizce öğrenen biri Amerikan kitaplarını okuyabilirdi. Bu kapsamda USIA kütüphanelerinin rafları Amerikan ulusal çıkarlarına uygun bir şekilde USIS görevlileri tarafından ideolojik raf şeklinde oluşturulmuştur. Hatta yurt dışında Amerikan kültürünü tanıtacak olan kitapların üretilmesi konusunda Amerikalı yazarlara büyük teşvikler verilmiştir. Enformasyonel Medya Garantisi Programı (IMG) adı altında oluşturulan programla birlikte diğer ülkelerde kitaplarını satmak isteyen yayımcılar ajanstan aldıkları sertifikayla yayınlarını USIS ofislerine teslim ederek teşviklerini almışlardır (Sussman, 1973, s. 11). Aldıkları bu sertifika ise yayımlanan içeriğinin Amerikan ulusla çıkarlarına, siyasetine ve yaşantısına yani ; dünyada yürütülecek olan Amerikan propagandasına katkı yaptığını gösteren bir vesikaydı. Böylelikle Amerikan propagandasını içeren milyonlarca materyal diğer uluslarda kurulan kütüphane raflarında yerini alıyordu. O dönemde dünyanın birçok bölgesinde üretilen içerik ve yayınlarının kısıtlı olması da USIA kütüphanelerine olan ilgiyi de arttırırken bu kütüphaneler insanların Amerikan kültürüyle tanıştıkları ve kaynaştıkları birer sosyal mekân olarak tasarlanmışlardır.

Ajans sadece 1963 yılında 850 binden fazla bağışlan kitap ve 22 milyondan fazla Amerikan dergisini dünyaya dağıtmıştır (USIA, 1964, s. 9). Bazı dergilerin tam aboneliği ise hem editör hem de Amerikan bağışçılar tarafından kütüphanelere bağışlanmıştır (FRUS, 1961-1963, Document : 156). Bu yayınların şüphesiz en önemlisi *Özgür Dünya*'ydi. Amerika'nın Vietnam'a girişinin haklılığını ve komünizmin olumsuz yönlerini vurgulayan içeriğiyle dikkat çeken bu yayın farklı dillerde yayınlanmıştır. *Komünizmin Sorunları* ise Amerikalı uzmanların komünizm üzerine yazdıkları makalelerden oluşurken anti-komünist bir yelpazede yer alıyordu. 2.500 tirajı olan *Viet My* dergisi ise Vietnam Amerikan Derneği tarafından yayınlanan iki dilli İngilizce öğretmek için kurulmuş yarı resmi bir Amerikan kuruluşuydu. Dernek görünüşte özel olmasına rağmen, USIS'in İngilizce öğretim görevlisi Thomas Beary tarafından yönetiliyor ve USIS'in kültürel bölümü tarafından finanse edilmiştir (Wright, 2009, s. 26-28). *Diyalog*, *Topic* ve *Al-Majal* gibi USIA dergileri ise Amerikan toplumu, siyaseti, ekonomisi ve Amerika'nın dünya uluslarına kazandırdıklarını yansıtan içeriklerden oluşuyordu. *Illustrated* adlı yayın ise Sovyet topraklarında Rusça olarak basılırken aynı diğer dergiler gibi Amerikan yaşamının tanıtılmasını sağlamış, komünizmin olumsuz yönlerine vurgu yapmıştır (Aydın, 2021b, s. 161). Bu yayınların ortak özelliği ise Amerikan yaşamını, kurumlarını, siyasetini öne çıkarırken komünizm ve Sovyetlere karşı sert bir propaganda savaşı yürütmesi olmuştur. Örneğin bir içerikte Amerika'daki bir fabrika otoparkının fotoğrafında işçilerinin kendi araçlarıyla işe gidip geldikleri vurgulanmıştır. Başka bir içerikte ise Amerikan sendikaları tarafından düzenlenen eğlencelerde işçiler tenis raketi tutan, ailesiyle havuz kenarında tatil yapan ve tiyatrolarda gösterilere katılan

bir şekilde tasvir edilmiştir (D'Agati, 2015, s. 124-125). Böylelikle anlatılan Amerikan Hikayesi'ne göre her bir Amerikalı işçinin kendi arabası olduğu, tatil, spor yapabildiği tasvir edilerek Amerika'daki zenginliğe dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Amerika'nın komünizmle savaşında kullandığı en büyük iletişim aracı ise *Voice Of America* (VOA) olmuştur. VOA, Spiker William Harlan Hale'in Almanca "şu an da Amerika'dan bir sesi dinliyorsunuz. Her gün bu saatlerde size savaştan haberler vereceğiz. Haberler iyi olabilir, kötü de olabilir. Ancak size gerçekleri ileticeğiz" anonsu ile yayın hayatına başlamış (VOA, 2017, s. 54) ve savaş boyunca yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin büyük bir bölümünü bu radyo üzerinden yürütmüştür. Dünyanın her yerinde Amerikan propaganda faaliyetleri için iletişim yapısı sağlayan VOA, kurulduğu andan itibaren "Amerika'nın Hikayesini" tüm dünyaya anlatmış (Smith, 2012, s. 39-41), milyonları bulan dinleyicisiyle yaklaşık 36 dilde 24 saat yayın yapma kapasitesine ulaşmıştır (USIA, 1964, s. 6). Yaklaşık 5500 radyo istasyonu VOA bantlı programlar taşıırken (FRUS, 1961-1963, Document : 156) VOA'nın anti-komünist radyo programları hem kaydedilmiş hem de yazılı olarak sahaya önemli miktarda tedarik edilmiştir (FRUS, 1955-1957, Document : 185). Birçok ülkede entelektüel tartışmalar, panel ve hükümet sempozyumları gibi forumlar VOA aracılığıyla gerçekleştirilirken (Smith, 2012, s. 39-41), kültürel, bilimsel, ekonomik, sosyal vb. konularda düzenli olarak görüşmeler yapılmış (Snyder, 1994, s. 8) hatta Amerikan ilahiyatçılar dini programlar düzenlenmiştir (Hixson, 1998, s. 39, 41, 42.). Çünkü güvenilir kaynakların kullanılması, Sovyetler Birliği'ne yönelik sözlü saldırıları hem destekliyor hem de meşrulaştırırken ; komünizme karşı en güçlü silahlardan biri din kurumu olması sebebiyle USIA medyası, komünizmin bir dinsizlik olduğuna dikkat çekerek komünizme karşı olumsuz imgeleri harekete geçiriyordu. Bu tür konuşmaların ardından vatandaşlar, yayında sunulan konu hakkında hararetli ve şevkli tartışmalar yaşıyor böylelikle, gündemi dolaylı olarak USIA belirliyordu.

VOA Sovyetlerdeki komünist rejimin zayıflıklarını ortaya çıkarmaya odaklanırken Sovyet hegemonyasına yönelik bu sözlü saldırıları "tutsak ve köle" gibi terimlerle ifade ederken (Hixson, 1998, s. 41) Sovyetlere karşı bir kültürel saldırıda bulunmaktaydı. Sovyet topraklarındaki ekonomik ve politik sistemin yanı sıra oradaki yaşamı tanımlamak için yetersizlik, kıtlık, terör, saldırganlık ve yanlış beyan görüntülerinden yararlanan VOA "Demir Perdenin" arkasındaki yaşam tasvirinin yanında Amerikan yaşam tarzının temsilini de sunuyordu. Sunulan "Amerikan Hikayesinin" temeli özgürlük, demokrasi ve çoğulculuğa dayanıyor, aynı zamanda Soğuk Savaşın diğer kutbu olan komünist bloğun otoriter ve baskıcı yayılcılığı karşısında bir teminat olarak gösterilmekteydi (Güneş, 2018, s. 59). Böylelikle VOA dünya çapında özgürlük ve komünizm arasındaki basit anlatıyı şekillendiren ve yayan uluslararası yayınlarında karşılaştırmalı yöntemler uyguluyordu. Bu çerçevede komünizmden kaçan göçmenler üzerinden yürütülen Escape Programı ise VOA'nın önemli bir içeriğini oluşturmuştur. Kaçakların gelişi, bakımı, eğitimi ve yeniden yerleşimini kapsayan haber ve röportajlardan yararlanan VOA (FRUS, 1955-1957, Document : 35), Sovyet topraklarından kaçanların komünizmle ilgili deneyimlerini paylaşmaları için bir platform sundu (Hixson, 1998, s. 38-41). Bu platformla Sovyet topraklarında meydana gelen olumsuz olaylar bizzat şahitleri tarafından anlatılıyor, Sovyetleri kendi halkına "köle muamelesi yapan, dünyayı ele geçirmeye hazır acımasız ve potansiyel olarak tehlikeli bir düşmanın inşa edilmiş imajını" doğruluyorlar ve böylelikle "komünizm vahşetinin" inandırıcılığını arttırmışlardır.

VOA özgürlük ve komünizm arasındaki farkları doğrulamanın yanı sıra Amerika'nın daha somut bir savaş çabasını, Kore ve Vietnam'a müdahale etme kararını haklı çıkarmak için anti-komünizm retoriği daha güçlü bir şekilde kullanmaya başlamıştı. VOA'nın savaş pozisyonunu almasıyla yayıncılara Moskova'yı suçlayan yorumların yapılabileceği emri verilmiştir. Böylece VOA komünist propagandasını çürüterek Amerika'nın barış elçisi olduğunu dinleyicilere inandırmaya çalıştı (Aydın, 2021b, s. 164). Amerikan özgürlüklerinin bu tek taraflı sunumu, Amerika'nın "özgür dünyanın" meşru lideri olarak tasvir edilmesini sağlamaktaydı. Böylelikle VOA Soğuk

Savaşta güçlü bir cephaneye olduğunu gösterdi ve "Demir Perdeyi" kuvvet kullanmaksızın delerek Amerikan kapitalizminin, kültürünün ve ideolojisinin propagandasını gerçekleştirmiştir.

VOA'nın diğer USIA medyalarından farkı ise bir iletişim aracı olarak radyonun okuma-yazma bilmeme engelini aşmasıydı. Çünkü VOA yayınlandığı her ülkenin kendi dilinde yayın yapıyordu. Radyonun yayın yaptığı ülkelerde o ulusun vatandaşlarını istihdam eden radyo (Smith, 2012, s. 41-42), böylelikle dil problemini aşarak ulaşmak istediği kitlelere kolaylıkla ulaşıyordu. VOA'da istihdam edilen bu yabancı vatandaşlar ise diplomatik vizelerle seyahat ediyor, büyükelçiliklere bağlı çalışarak birçok kolaylıklar elde ediyorlardı (Uttaro, 1982, s. 116). Amerikan yönetiminin radyoya verdiği önemi gösteren bu emareler, VOA'nın Amerikan propagandası ve komünizme karşı olan savaşında elde ettiği kazanımları gösteriyordu. VOA ile birlikte Amerikan kamu diplomasisi dünyanın birçok bölgesinde başarılı olurken yürütülen anti-komünist fikirler ve Amerikan propagandası dünyanın büyük bir bölümü tarafından karşılık bulmuştur. Halkın sadakatini kazanmak için zengin bir içerik sunan radyo komünizme karşı özgür dünya temasını sunarak hem komünizmle savaşmış hem de Amerika'nın hikayesini tüm dünyaya sunmuştur.

Sonuç olarak, VOA Soğuk Savaş sürecinde anti-komünist bir gündemle bilgi kaynağı olarak Amerikan yönetimine hizmet ederken, komünizm karşıtı idealler için önemli bir araç oldu. Eski Senatör Frank Church'ın "*Amerika'nın Sesi'ni kurmaya karar verdiğimizde, amacı mesajımızı yurt dışına iletmek olan devlet propaganda ajansı kurmaya karar verdik... Amerika'nın Sesi bir hükümdür. Aksini iddia etmek sadece kendimizi kandırmaktır*" (Uttaro, 1982, s. 116), sözleri radyonun bir propaganda aracı olduğuna işaret ediyordu. VOA ile Amerikan kamu diplomasisi dünya genelinde başarılı olurken yürütülen anti-komünist fikirler ve Amerikan propagandası dünyanın büyük bir bölümü tarafından karşılık bulmuştur. Amerikan hükümetinin propaganda aracı olarak tasarladığı USIA, Soğuk Savaş boyunca Sovyetlere karşı siyasi, kültürel, ekonomik ve ideolojik üstünlük kurma görevini tek elden yürütmüştür. Ajansın propaganda gücü o denli etkiliydi ki ajansın Amerikan topraklarında propaganda faaliyetlerine girişmesi Kongre tarafından yasaklanmıştı. Bu amaçla USIA çıktıları Amerikan vatandaşlarının gözü önüne getirilmezken ajansın faaliyetleri gizli yürütülmüştür. Ancak Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi USIA'nın varlık nedeni ortadan kaldırmıştı. Bu nedenle 1995 yılında, ajansı ortadan kaldıran yasa kongrede tanıtıldı. Yasanın destekçileri, Soğuk Savaşın bittiğini, artık USIA'ya ihtiyaç duyulmadığını savunurken ajans Clinton döneminde Dışişleri Bakanlığı'na konsolide edilmeye karar verilse de kendini koruyamamış ve 1999'da kapatılmıştır (Reynold, 2011, s. 25).

SONUÇ

Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet gücü ve komünizmin yayılmasından çekinmek için iyi nedenleri bulunmaktaydı. Çünkü savaş sonrası Sovyetlerin Doğu Avrupa'dan Orta Doğuya kadar uzanan coğrafyada sosyalist ideolojiyi yaymak için bir programı bulunmaktaydı. Ayrıca Kızıl Ordu'nun Avrupa içlerine ve Orta Doğu'ya yerleşmesi hem siyasi hem ideolojik hem de ekonomik olarak Amerikan ulusal çıkarlarını tehdit etmekteydi. Çin'de ise Mao Zedung'un komünist güçleri 1949'da iktidarı ele geçirmiş, Kore'de de komünist hareketler kendini göstermeye başlamıştı. Bu amaçla Amerika Sovyet ve komünizm etkisinde kalan ülkeleri yalnızca geleneksel güç araçları olan savaş, ekonomik baskı gibi politikalarla yanında tutma fikrinin geçersizliğini deneyimlemiş ve bu amaçla Başkan Eisenhower özgürlük meyvelerinin insanlık için komünizmden daha çekici ve arzu edilir olduğunun kanıtlayıcı bir dille ifade edilmesi amacıyla USIA'nın kurulmasını sağladı. Böylelikle Soğuk Savaşın şiddetlenmesi ve komünizmin yayılmasıyla birlikte Amerikan kamu diplomasisi yeni siyasi iklime yani ; anti-komünizme uyum sağlamak için değiştirilmiştir.

Savaşın sona ermesiyle yapılan denizaşırı bilgilendirme faaliyetleri yerini propagandaya bırakırken USIA, Amerikan kamu diplomasisini uygulamak için sahneye çıkmış ve böylelikle sert propagandaya geçiş sürecini başlatmıştır. USIA bu noktada komünizmin etki aradığı dünyada

kalpler ve zihinler için yarışan Soğuk Savaş devlet propaganda kurumu olarak görev yaparken Amerikan hikayesini dünyaya anlatmayı amaçlıyordu. Bu hikâyeyi uluslararası yayıncılık, eğitim-değişim programları, kültür diplomasisi ve insani yardım gibi yollarla anlatırken, komünist propagandayla savaşıması da arkasına aldığı desteği arttırmıştır.

Ancak başlangıcından itibaren, USIA arabuluculuk, müzakere veya diyalog değil, dayatma işindeydi. Çünkü Amerika kendi hikayesini anlatırken Sovyetlere karşı bir psikolojik saldırı yürütüyor ve bu anlatılan “Amerika’nın Hikayesi” Sovyetlerin ideolojisi olan komünizmin olumsuz yönlerinden beslenirken dünyadaki en üstün kültür ve yaşamın Amerikan kültürü olduğu kanıtlanmaya çalışılıyordu. Böylelikle propagandanda ajansı olarak görev alan USIA “Amerikan Hikayesini” anlatmak için “Özgür Dünya” kavramına sıkı sıkıya tutunarak Amerikan yaşam tarzını, demokrasisini ve barışa olan bağlılığını tüm dünyaya anlatmak için merkezi bir konum olarak hareket etmiştir. Bu anlamda ajans Amerika’yı dünyaya iyi bir şekilde pazarlarken Sovyet bloğunun başarısızlıklarını ve komünist sistemin zayıflıklarını tüm ulusların görmesini sağlayarak programlarını ; gelişmekte olan toplumların savunmasız sektörlerini komünist propagandaya ve yıkıcı faaliyetlere karşı aşılama devam etmiştir. Bu amaçla komünizme karşı dirençsiz olan bölgelerde “Batı hizalaması” güçlü bir anti-komünizm hareketi yürütülmüştür.

USIA’nın 1990'lara kadar misyonu, işlevi ve asıl amacı Sovyet propagandasına karşı "insanların zihinlerinin savaşını kazanmak" olan Soğuk Savaş jeopolitiğinden ayrılamaz şekilde devam etti. Ancak Soğuk Savaş sona erip Amerika ile Sovyetler arasındaki rekabet ortadan kalktığında USIA, Amerikan dış politikasında kendini yeniden konumlanmakta zorlandı. Soğuk Savaşın sona ermesi güçlü bir kamu diplomasisi mekanizmasının temel gerekçesinin, yani Sovyetlere karşı ideolojik mücadelenin artık mevcut olmadığı anlamına geliyordu. Böylelikle Amerika hem ekonomik hem askeri hem de siyasi olarak Soğuk Savaş’ın galibi olurken, dünyada komünizm ideolojisini de yıkarak Sovyetlere karşı ideolojik üstünlüğü elde etmiştir.

KAYNAKÇA

- AYDINLI, E. (2021) United States Information Agency’nin (USIA) Amerikan Kamu Diplomasisindeki Önemi. *SDE Akademi Dergisi*, 1/3, s. 136-177.
- AYDINLI, E. (2021). Türkiye’de Rus Düşmanlığının Amerika Ekseninde Anti-Komünizm Evrimi ve Komünizmle Mücadele Dernekleri. (Basılmamış Doktora Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.
- BAILEY, T. (1968). *Art of Diplomacy : The American Experience*, New York : Irvington Pub.
- BERRIDGE, G. (2015). *Dipmoacy : Theory and Practice*, New York : Palgrave Macmillans.
- CARR, E. (2012). *Bolşevik Devrimi*, İstanbul : Metis Yayınları.
- CATHERINI, D. (1973). *After The Cold War for Advanced Research*, Newport : Naval War College.
- Central Intelligence Agency (CIA) ;
- General CIA Records, RDP78-01617A002800040002-5, 23.07.1946.
- General CIA Records, CIA-RDP60-00594A000300070030-4, 03.04.1958.
- General CIA Records, RDP61S00750A000600030035-3.
- General CIA Records, CIA-RDP79S01057A000200070037-1, 10.08.1955.

- General CIA Records, CIA-RDP60-00594A000300070031-3, 27.03.1958
- CULL, N. J. (2009). *Public Diplomacy : Lessons From The Past, CPD Perspectives on Public Diplomacy*, Los Angeles : Figueroa Press.
- D'AGATI, S. (2015). *The United States Information Agency and Italy During the Johnson Presidency 1963-1969*, (Basılmamış Doktora Tezi). Cambridge Universty.
- DIZARD, W. (2004). *Inventing Public Diplomacy : The Story of the U.S Information Agency*, Lynne Rienner Publishers.
- Foreign Relations of the United States (FRUS) ;
- 1947, The Near East and Africa, Volume V, The Truman Doctrine.
- 1952-1954, National Security Affairs, Volume II, Part 2, Document : 294, 319, 345, 366.
- 1955-1957, Foreign Economic Policy, Foreign Information Program, Volume IX, Document : 35, 185, 190, 207.
- 1958-1960, Eastern Europe ; Finland, Greece, Turkey, Volume X, Part 2, Document : 241, 322.
- 1961-1963, Public Diplomacy, Document : 153.
- 1961-1963, Volume XXV, Organization of Foreign Policy ; Information Policy ;
- United Nations ; Scientific Matters, Document : 143, 144, 156.
- 1961-1963, Volume VIII, National Security Policy, Document : 80, 128.
- 1961-1963, Volumes VII, VIII, IX, Arms Control ; National Security Policy ; Foreign Economic Policy, Microfiche Supplement, Document : 249.
- 1964-1968 Volume VII, Public Diplomacy, Document : 57, 93, 94, 140.
- GEDİZŞENER, N. (2003). *Haberlerin Propagandadaki Yeri ve Propaganda Radyolar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- GEORGES, L. (1997). *20.Yüzyıl Tarihi*, İstanbul : Nehir Yayıncılık.
- GİRGİNOV, G. ve MSHVENIERADZE, V. (1978). *Günümüzde Anti-Sovyetizm Anti-Komünizm*, K. Nural (Çev.). İstanbul : Bilim Yayınları.
- GREGORY, B. (2008). *Public Diplomacy : Sunrise of an Academic Field. The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, s. 274-290.
- GÜNEK, A. (2018). *Amerikan Kamu Diplomasisinin Üç Evresi ; Propaganda, Geleneksel Kamu Diplomasisi ve Stratejik İletişim. The Journal of Social Science*, 2/3, s. 54-72.
- HENDERSON, J. W. (1969). *The United States Information Agency*. New York: A Praeger Library.
- HIXSON, W. (1998). *Parting The Curtain. Propaganda, Culture and The Cold War 1945-1961*. London: Palgrave Macmillan.
- LAFEBER, W. (1997). *America, Russia and Cold War 1945-1996*. New York : McGraw- Hill.
- NAKAMURA, K. & WEED, M. (2009). *U.S Public Diplomacy : Background and Current Issues*. Congressional Research Service.

- ÖRNEK, C. (2010), 1950'li Yıllarda ABD ile Buluşma : Anti-Komünizm, Modernleşmecilik ve Maneviyatçılık. (Basılmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Public Papers Harry S. Truman 1945-1953 (1947). *Special Message to the Congress on Greece and Turkey : The Truman Doctrine*.
- SMITH, H. (2012). Public Diplomacy : The United States Information Agency (USIA) Utilizing The Voice of America as Foreign Policy in Ethiopia (1971-1991), (Basılmamış Doktora Tezi). Atlanta University.
- SNOW, N. (1998). Hard Sell : How the USIA went from cold war propagandist to corporate pitchman. *Toward Freedom*, Vol.47, No. 3, June/July, s. 1-6.
- SNOW, N. (1997). United States Information Agency. *Foreign Policy in Focus, The Institute for Policy Studies*, Volume 2 No : 40, Washington D.C, August, Online at : <http://www.fpiif.org/pdf/vol2/40ifusia.pdf>
- SUSSMAN, J. (1973). *United States Information Service Libraries*, Illinois: University of Graduate School of Library Science Occasional Papers.
- Report to the Congress (1974). *Telling America's Story to the World Problems and Issues, United States Information Agency*. By the Comptroller General of the United States, (25 March).
- REYNOLDS, C. (2011). *Public Diplomacy Institutional Structure : A Review and Recommendation for The United States*. University Honors.
- SNYDER, D. (1994). *Bethany Relay Station, Voice of America 50 Years of Broadcasting to the World*. Washington.
- STECOPOULOS, H. (2011). Review of *Telling America's Story to the World*, by Nicholas Cull, Andrew Falk, Yale Richmond, and Nancy Snow. *American Quarterly* 63, No. 4, s. 1025–1037. Online at: <http://www.jstor.org/stable/41412803>.
- SYKES, I. A. (2019). How to Try to Mask Colonialism and Fail Anyway : American Propaganda in Non-Communist Asia During the Early Cold War, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Temple University.
- United States of America, Department of State, Office of the Historian, Milestone, 1945-1953 (1947). *The Truman Doctrine*.
- United States Advisory Commission on Public Diplomacy* (1985). Washington.
- United States Information Agency (1993). *Telling America's Story to the World*, Washington : The Office of Public Liaison USIA.
- United States Information Agency (1964). *Facts About USIA, Audience : The World*, Washington.
- UTTARO, R. (1982). The Voices Of America in International Radio Propaganda. *Law and Contemporary Problems*, Vol : 45, No : 4, New York, s. 103-122.
- WRIGHT, B. (2009) *Selling America, Ignoring Vietnam : The United States Information Agency in South Vietnam 1954-1960*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). The University of British Columbia.
- Voice Of America (2017). *Many Years Many Stories, 75 Years of After- Hours Wisdom*, Washington : A Free Press Matters.
- YILMAZ, B. (2014). Rhetoric and Public Diplomacy : Analysis of a Double Dimension Link. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16/3, s. 209-225.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date:01.02.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.05.2022

DOI: 10.30692/sisad.1066554

STRATEJİ KAVRAMININ VE STRATEJİK YÖNETİMİN YENİ YÖNELİM VE KULLANIM ALANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review on The New Order And Usage of The Strategy Concept And Strategic Management

Nurettin GÜRCAN

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yönetim ve Organizasyon Programı Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0002-5361-4351

nurettinurcan50@gmail.com

Atıf/Citation: Nurettin Gürçan, (2022), “Strateji Kavramının ve Stratejik Yönetimin Yeni Yönelim ve Kullanım Alanları Üzerine Bir İnceleme”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2 Temmuz 2022, s.333-348.

Öz: Strateji, insanlığın varoluşundan bu yana farklı bağlamlardaki yönetim anlayışları içerisinde oluşmuş bir kavramdır. Kavramın temeli insanın toplu olarak yaşamasıyla birlikte ortaya çıkan yönetim ve liderlik kavramlarıyla birlikte olgunlaşmasına rağmen kendi başına bir anlam ifade edecek şekilde kullanımı daha ileriki zamanlarda mümkün olmuştur. Strateji olgusunun eski çağlarda savaş sanatının bir parçası olarak ön plana çıkan kavramsal özü, sanayi devriminin ve ardından gelen bilgi çağının etkisiyle farklı boyutlar kazanmıştır. Savaş sanatının bir temsili olarak yönetim yazınına giren strateji kavramsallaştırması günümüz örgütlerinde; stratejik yönetim, stratejik bilgi sistemleri, stratejik performans yönetim sistemleri, stratejik öğrenme, stratejik maliyet yönetimi, girişimcilik stratejileri, stratejik insan kaynakları yönetimi, stratejik liderlik ve davranışsal strateji gibi birçok farklı alanda kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmada stratejik yönetimin günümüz örgütsel yapıları için önem arzeden bu yeni yönelim ve kullanım alanlarına değinilerek bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Çizilen bu çerçeve ile stratejik anlayışın örgütsel alandaki izdüşümlerine dair özet bir değerlendirme yapılarak kavramsal bir tartışma ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Strateji, Örgütler, Stratejik Yönetim.

Abstract: Strategy is a concept that has been formed within the understanding of management in different contexts since the existence of humanity. Although the basis of the concept has matured with the concepts of management and leadership that emerged with the collective life of people, its use in a way that makes sense on its own became possible in later times. The conceptual essence of the strategy phenomenon, which came to the forefront as a part of the art of war in ancient times, gained different dimensions with the influence of the industrial revolution and the information age that followed. The conceptualization of strategy, which entered the management literature as a representation of the art of war, in today's organizations; It has started to be used in many different areas such as strategic management, strategic information systems, strategic performance management systems, strategic learning, strategic cost management, entrepreneurial strategies, strategic human resources management, strategic leadership and behavioral strategy. In this context, in this study, a framework has been tried to be drawn by referring to this new orientation and usage areas of strategic management, which are important for today's organizational structures. With this framework, a brief evaluation of the projections of strategic understanding in the organizational field has been made and a conceptual discussion has been tried to be put forward.

Keywords: Strategy, Organizations, Strategic Management.

GİRİŞ

Strateji kavramı ve stratejik yönetim yaklaşımları geçmişte olduğu gibi günümüz dünyasında da gerek devletler gerekse de endüstriyel örgütler açısından önemli konulardan birini temsil etmektedir. Günümüzün hızlı değişen dünyasında örgütsel alanda oluşan her bir durumu stratejik perspektifle ele almak ve sorunları bu bakış açısıyla çözmeye odaklanmak büyük öneme sahiptir. Bu anlamda strateji kavramını iyi anlayan ve geleceğini stratejilere dayalı olarak planlayan örgütlerin, yoğun rekabetli ve hızlı değişen ortamlarda rakiplerine kıyasla çok daha başarılı olacağı ifade edilmektedir (Özer, 2015, s. 69). Bu başarının önemli ön şartlarından birini ise stratejik anlayışın örgütsel alanın tamamına yayılması oluşturmaktadır. Buna göre günümüz örgütlerinde stratejik bakış açısının yalnızca yönetimde veya maliyet yapısında kullanılması yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla örgütün birçok alanına stratejik bilinç ile yaklaşılması hususu önem kazanmaktadır. Bu alanlar içerisinde insan kaynaklarının stratejik yönetiminden stratejik bilgi sistemleri ve stratejik maliyet yönetimine kadar birçok önemli alt başlıktan söz etmek mümkündür. Söz konusu alt başlıklar, örgütlerdeki stratejik anlayışa hem bütünsel bir bakış açısı kazandırılması hem de stratejik bilincin farklı yönelim alanlarının irdelenmesi açısından önemli görülmektedir. Örgütlerde stratejik bilinçle tasarlanan bu önemli incelemelerin temeli ise, öncelikle strateji kavramının doğru anlaşılmasına ve ardından bu doğrultuda stratejik yönetim süreçlerinin tasarımının nasıl yapılacağı hususuna dayanmaktadır. Böylesi bir süreç işletmelerin yaşamsal süreçlerinin devam ettirilmesi açısından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda, strateji kavramını doğru anlamlandırmanın ardından, işletmeler için asıl süreç stratejik bilinç ile başlayan stratejik yönetim süreci olarak akla gelmektedir. İşletmelerin yaşamsal fonksiyonlarını uzun dönemde devam ettirebilmesi, sürdürülebilir bir rekabet üstünlüğü kazanması ve rakiplerinin arasından sıyrılarak ortalamanın üzerinde bir gelir elde edebilmesi stratejik yönetim sürecine bağlıdır. Bu sürecin işleyişi ise örgütsel alanda farklı stratejik temelli bakış açısı ve uygulamalara dayalı olarak şekillenmektedir. Böylelikle hem stratejik bilinç zenginleştirilmekte hem de stratejik anlayışın uygulama alanları çeşitlenmiş ve çoğaltılmış olmaktadır.

Kavramsal olarak doğru temellere dayandırılarak oluşturulmuş bir stratejinin nasıl uygulamaya konduğu, örgütlerde stratejik yönetim sürecinin ne kadar etkin tasarlandığı ile yakından ilgilidir. Bu anlamda örgütsel değerler, misyon ve vizyonun doğru bileşiminin sağlandığı strateji oluşturma süreci örgütlerin rakipleri arasında stratejik avantaj kazanmasının kritik öncüllerinden biri haline gelmektedir. Stratejik bakış açısının temelini oluşturan bu süreçler, ortaya koydukları örgütsel strateji bağlamı içerisinde, strateji kavramsallaştırması ile birlikte kullanılan birçok uygulamayı da beraberinde getirmektedir. Stratejik bakış açısının uygulandığı bu yeni alanlar, örgütlerde maliyetin, farklılıkların, performansın ve bilginin yönetimine de imkan sağlamaktadır. Söz konusu alanların bazılarını; stratejik yönetim, stratejik bilgi sistemleri, stratejik performans yönetim sistemleri, stratejik öğrenme, stratejik maliyet yönetimi, girişimcilik stratejileri, stratejik insan kaynakları yönetimi, stratejik liderlik ve davranışsal strateji şeklinde ifade etmek mümkündür. Örgütlerde ortaya çıkan bu stratejik bakış açılarını incelemek ise örgütsel performansın öncüllerini doğru okuyabilmek için temel teşkil etmektedir. Stratejik perspektifin dikkat çektiği bu noktalardan hareketle, çalışmada temel olarak, örgüt ve yönetim alanı için önemli olguları temsil eden strateji ve stratejik yönetim konularının yeni yönelim ve kullanım alanları irdelenmektedir.

Araştırmanın Yöntemi ve Amacı

Araştırmada strateji kavramının ve stratejik yönetimin yeni yönelim ve kullanım alanları üzerine sistematik bir literatür taraması gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmada, istatistiksel bir analize yer verilmemesinin yanı sıra konuyla ilgili ele alınan yayınlarda geçen farklı stratejik yönetim kavramsallaştırmaları üzerinden temel bir çerçeve çizilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede, konuyla ilgili literatürde yer verilmiş çalışmalar üzerinden stratejik yönetimin yeni kullanım alanlarına ilişkin kavramsal bir tartışma ortaya konması, araştırma yönteminin bir literatür incelemesi şeklinde oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Söz konusu

tartışmanın, strateji ve stratejik yönetimin örgütsel alandaki farklı kullanım alanlarının ortaya çıkarılmasına yönelik olan bu keşifsel yönteminden hareketle, konuyla ilgili literatüre kavramsal bir değerlendirme çerçevesi sunulması amaçlanmaktadır.

Literatür Taraması

Strateji, arzulan ve istenilen sonuçlara ulaşmak için tasarlanan bir plan olarak ifade edilmektedir. Strateji kavramı; rakip faaliyetlerini irdeleyerek, amaçlara ulaşmak için belirlenen, nihai sonuca odaklı, uzun dönemi kapsayan ve dinamik karar topluluğudur (Ülgen ve Mirze, 2013, s. 35). Stratejinin tanımının temel olarak böyle ifade edilebileceği doğrulanmakla birlikte, yazında stratejinin kavramının eklektik yapısına da dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda Mintzberg (1987) strateji kavramına farklı bakış açıları ile açıklık getirmeye çalışmıştır. Mintzberg (1987)'e göre strateji; plan, taktik, kalıp, durum veya perspektif olarak açıklanabilmektedir. Burada bir plan olarak stratejinin, liderlerin örgütleri önceden belirlenmiş hareket tarzlarına göre yönlendirmek için nasıl yön belirlemeye çalıştığı ile ilgilendiği; taktik olarak stratejinin, tehditlerin, aldatmaların ve çeşitli diğer manevraların avantaj elde etmek için kullanıldığı doğrudan rekabet alanına götürdüğü; kalıp olarak stratejinin eyleme odaklandığı ve bize kavramın davranışı hesaba katmadığı takdirde anlamsız olduğunu açıkladığı; durum olarak stratejinin örgütlere bağlamı içinde, özellikle de rekabet ortamlarında - pozisyonlarını nasıl bulduklarını ve rekabeti karşılamak, ondan kaçınmak veya onu yıkmak için nasıl projelendirdiklerini görmemizi sağladığını ve son olarak perspektif olarak stratejinin ise kolektif bir bağlamda niyet ve davranış hakkında merak uyandıran sorular ortaya çıkardığını ifade edilmiştir (Mintzberg, 1987, s. 20-21).

Strateji kavramının temelini oluşturduğu stratejik yönetim kavramı ise örgütlerin dışsal performansını artırmak için kaynakların kullanımını içeren, genel müdürler tarafından mal sahipleri adına yapılan, amaçlanan ve ortaya çıkan başlıca girişimlerle ilgilenmektedir (Nag, Hambrick ve Chen, 2007, s. 942). Bir diğer tanıma göre stratejik yönetim, örgütlerin iç ve dış çevre koşullarının analiz edilmesi, stratejik yönünün saptanması, amaçları gerçekleştirecek stratejilerin ortaya konması ve uygulanması ve tüm bu faaliyetlerin örgütün paydaşlarını tatmin edecek şekilde düzenlenmesi ve kontrol edilmesi sürecini ifade etmektedir (Asunakutlu ve Safran, 2004, s. 53). Bu anlamda stratejik yönetim örgütün çevresel olanaklardan faydalanmasını, dış tehditlerin en aza indirilmesini ve içsel başarısızlıkların giderilmesini amaçlamaktadır. Bu yaklaşımın örgütün yok olmasını önlemesinin yanında, verimliliği artırma, değişime direnci engelleme, ödül ve performans arasındaki ilişkiyi kurma gibi yararları bulunmaktadır. Çünkü bu yaklaşım, örgütün bütün düzeyleri ile yönetici arasında güçlü bir etkileşimi gerektirmektedir (Çelik, 1994, s. 29). Stratejik yönetim; üst kademe yönetimin bir fonksiyonu olarak, örgütsel amaçlarla toplumsal çıkarları bağdaştıran ve alt kademe yöneticilerine rehberlik eden bir yaklaşımdır (Bilgiç, 2013, s. 71). Stratejik yönetimde geleceği tahminlenen şekilde oluşturmak ve kendi geleceğine sahip olabilmek bütün örgütün hedefi haline gelmektedir. Buna göre ne büyüklükte olursa olsun her firmanın başarılı olabilmesinin stratejik olarak yönetilebilmelerine bağlı olduğu ifade edilmektedir (Güçlü, 2003, s. 71). Nitekim bu çalışmanın konusu ise firmaların bu stratejik yönetimi hangi araçlarla sağladığına ilgili olarak görülebilecektir.

Günümüzde örgütlerin strateji kavramını ve stratejik yönetim yaklaşımını birçok alanda kullandığı görülmektedir. Örgütün hem etkin yönetimi hem de üstün performans çıktılarının elde edilebilmesi açısından bu yeni kullanım alanları önemli görülmektedir. Günümüzde stratejik yönetimde gelinen noktada temel yetkinliklere dayalı strateji, anlayışı strateji geliştirmede hareket noktasının işletmeye özgü kaynak ve kabiliyetler olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu anlayış, dışsal çevre faktörlerinin örgütün stratejik başarısı üzerindeki etkisini inkar etmemekle birlikte, asıl belirleyicinin işletmenin içerisinde geliştirilen ve işletmeye özgü olan beşeri, finansal, teknolojik vb. kaynakların bütünleştirilmesiyle oluşan temel yetkinlikler olduğunu savunmaktadır. Temel yetkinliklere dayalı bu yaklaşım içerisinde, işletmenin hangi sektörlerde faaliyet göstereceği ve bu sektörlerde nasıl bir rekabet stratejisi izleyeceği gibi temel stratejik kararların dayanağı, pazarın çekiciliği veya karlılık potansiyeli değil, işletmenin kendi kaynak ve

yetenekleri olmalıdır görüşü öne sürülmüştür. Bu anlamda, stratejik kararlarda esas önemli nokta, işletmeyi rakiplerinden farklılaştıran temel yetkinlikleri olmalıdır (Barca, 2009, s. 47-48).

Literatürde stratejik yönetimin güncel yönelim ve kullanım alanları arasında; yetkinliklere dayalı stratejik yönetim anlayışı, kurumsal sosyal sorumluluk, altı sigma, jenerik rekabet stratejileri, stratejik rekabette kurumsal imaj, değer zinciri maliyet analizi, stratejik inovasyon, yeşil inovasyon stratejileri, stratejik bilgi teknolojileri ve örgütsel çeviklik, mavi okyanus stratejileri, dijital stratejiler, yeni kuşak yönetim stratejileri, insan kaynaklarının stratejik yönetimi, stratejik liderlik ve girişimcilik stratejileri gibi konulara rastlanmıştır (Barca, 2009; Barutçugil, 2013; Doz ve Kosonen, 2008; Drucker, 1985; Gross, 2013; Lampikoski vd., 2014; Satı ve Işık, 2011; Tallon ve Pinsonneault, 2011; Taşkıran, 2017; Uğurluoğlu ve Çelik, 2009).

Stratejik Bilgi Sistemleri ve Stratejik Öğrenme

Günümüzde farklılaşan bir diğer nokta örgütlerdeki stratejik başarı tanımlaması ile ilgilidir. Buna göre stratejik başarı için artık dışsal girişimcilik yerine içsel girişimcilik zorunlu hale gelmiş ve içsel fırsatların her işletmenin yararlanabilmesine açık olmadığı gibi fırsatlara sahip olan işletme tarafından çeşitli mekanizmalar ile uzun vadede korunabileceği ifade edilmektedir. Bu anlamda içsel girişimcilik; işletme içi yenilikçilik potansiyelinin artırılması, enformasyonun yönetilmesi, entelektüel sermayenin aktif hale getirilmesi, yenilikçi örgüt kültürünün var edilmesi ve bunları destekleyecek örgütsel yapı ve sistemleri ön plana çıkarmaktadır. Bu da işletmede çalışanların fiziki katkıdan ziyade fikri katkı sunmasını gerekli kılmaktadır (Barca, 2009, s. 48). Bu anlamda işletmelerde geleceği planlamada ve rekabet gücünü arttırmada bilgi sistemlerinin önemi giderek artmakta ve stratejik bilgi sistemleri örgütler açısından giderek önem kazanmaktadır (Demirhan, 2002, s. 117). Burada rekabet üstünlüğü yaratan bilginin yönetimi yalnızca rakiplerde olmayan değil, aynı zamanda, rakiplerin kolay elde edemeyecekleri bir sosyal ilişki ağıyla ifade edilmektedir (Gümüştekin, 2004, s. 209). Öte yandan bilgi yönetim stratejilerini belirleyerek rakiplerine karşı avantaj sağlamanın önemli bir yolu da bilgiyi stratejik bir şekilde yönetebilmekten geçmektedir (İnce ve Oktay, 2006, s. 27). Bu bağlamda öğrenerek kendini yenileyen öğrenen örgütler, hedeflediklerine daha kolay ulaşmakta ve uygulamaya koymak istedikleri değişim süreçlerini daha hızlı ve başarıya ulaşan bir şekilde hayata geçirebilmektedirler. Bununla birlikte, çevredeki değişim hızı giderek arttığından dolayı özellikle bazı sektörlerde stratejik planların kapsadığı süre giderek azalmaktadır. Böylece, işletme stratejilerinin de stratejik öğrenme sürecinin bir sonucu haline geldiği görülmektedir (Budak, 2000, s. 9).

Stratejik Bakış, Çeviklik ve Değer Temelli Stratejiler

Stratejik bakış, geleceği görmeyi, güçlü seçimler yapmayı ve sağlam taahhütlerde bulunmayı, bu seçim ve taahhütleri uygulamak için düşünmeden kaynakları dağıtmayı ve her üst kademe yöneticinin kendini bunları başarmaya adanmış olmasını çağırırken çevik ve esnek olmayı, yeniliklere açık olmayı, her zaman geçmiş seçimleri yeniden değerlendirmeye ve yeni gelişmeler doğrultusunda yön değiştirmeye hazır olmayı ifade etmektedir (Doz ve Kosonen, 2008, s. 91). Stratejik çeviklik ise örgütün, müşteri istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilme ve bunlara uyum sağlayabilme gibi zamansal rekabet avantajlarını yönetsel çabalarla iyileştirmesi sayesinde sürdürülen çevik uygulamaları başarmak için gereken stratejik bir niyet olarak tanımlanmaktadır (Uğurlu, Çolakoğlu ve Öztosun, 2019, s. 95). Kavramın temellerini ise üç ana yeteneği temsil eden; stratejik duyarlılık, liderlik birliği ve kaynak akıcılığı oluşturmaktadır (Doz ve Kosonen, 2008, s. 96).

Stratejik yönetimin önemli konularından biri de değer temelli stratejilerdir. Herhangi bir işletmenin sosyal sorumluluk bilincinde olabilmesi zaman gerektiren bir süreçtir, birden gerçekleşmez. Bu süreç yeni davranışlar geliştirilmesini, öğrenilmesini ve yeni politika ve hareket programlarını ve sonuçta işletmenin sosyal politikasını kurumsallaştırmasını gerekli kılmaktadır (Dalyan, 2007, s. 131-133). Bu bağlamda işletmelerin paydaşlarına faaliyetlerinden dolayı

herhangi bir zarar vermemenin yanı sıra onlara nasıl artı değer sunacakları önemli bir konudur (Yönet, 2005, s. 261). Bu anlamda işletmeleri başarıya götüren konulardan biri pazarlama stratejileridir. Bu stratejiler işletmelerin rakip işletmelerden farklılaşması için değer temelli olmayı ön plana çıkarmaktadır. Değer temelli olmanın en önemli şartı ise, ekonomik açıdan olduğu gibi sosyal açıdan da topluma fayda sağlayabilmektir. Bu anlamda örgütlerin kendi çevrelerinde rekabet avantajını yakalayıp, uzun dönemli başarıya ulaşmaları kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine verecekleri öneme bağlıdır (Sağır ve Türkeri, 2015, s. 284). Bu anlamda işletmelerde kurumsal sürdürülebilirliğin ve kurumsal sosyal sorumlulukların önemli alanlarından birinin de çevresel sorumluluklar olduğu söylenebilecektir (Kavut, 2010, s. 11). Bu değer temelli stratejik yaklaşımlara ek olarak günümüzde rakiplerinden ayrılmak isteyen örgütlerin marka imajlarını da farklılaştırmaları gerekir. Bir marka, ancak toplumsal sorunlara getirdiği çözümler ile marka imajını yükselterek, benzerleri arasında fark edilebilir hale gelmekte ve daha fazla tercih edilmektedir (Özdemir, 2009, s. 57). Ayrıca kurumlar, rekabet avantajı sağlamada bir diğer önemli husus olan itibarı da dikkate alırlar. İtibarın ortaya çıkışında örgütsel sosyal sorumluluk önemli bir alandır ve bu alanda neler yapıldığı veya nasıl katkılar sağlandığının paydaşlara iletilmesi önemlidir. Kurumsal sosyal sorumluluk iletişimi bu açıdan önemli görülmektedir (Gümüş ve Öksüz, 2009, s. 2145). Özetle, işletmeler artık kendi çıkarları kadar sosyal paydaşların çıkarlarını da düşünmek zorundadırlar. Aksi bir durum işletmenin itibarının zarar görmesine ve dolayısıyla gelecek dönemde hedeflediği karının da düşmesine neden olacaktır (Balı ve Cinel, 2011, s. 58). Nitekim bu da stratejik yönetim çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olabilecektir.

Stratejik İnovasyon Kavramı, Sürdürülebilir Üretim Stratejileri ve Maliyetlerin Yönetimi

Stratejik yönetimin üzerine eğildiği bir diğer konu da inovasyon konusudur. Örgütler inovasyon ile ilgili beklentileri doğrultusunda bir inovasyon stratejisi belirlerler. Burada stratejik inovasyon, iş modellerinde yeniden yapılandırmaya gidilerek ve rekabetin mantığını değiştirerek pazarın yeniden şekillendirilmesini ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında inovasyon yönetim sürecinin stratejik planla başlaması, işletmenin stratejileri ve politikalarının planda gösterildiği gibi kurulması ve inovasyon ortamının sürekliliğinin sağlanması ve örgütlerde stratejik inovasyon yönetimi kültürü yerleştirilmesi önemli görülmektedir. Bunu başarabilmek için de inovasyon stratejisinde farklılaşmayı sağlayacak atılımlar belirlenmeli ve bu atılımları hayata geçirebilmek için ihtiyaç duyulan eylemler de stratejilerle açıkça desteklenmelidir (Ecevit Satı ve Işık, 2011, s.539-555).

Strateji kavramının yeni yönelim alanlarından bir diğeri de sürdürülebilir üretim stratejileridir. Tüketime dayalı ekonomilerinin ortaya çıkardığı tüketim toplumları artan ürün talepleriyle birlikte çevresel sorunlara neden olmaktadır. Bu yüzden sürdürülebilirliği sağlamak için çevreye duyarlı üretim kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmektedir. Süreç içerisinde örgütlerin çevre ile ilgili etkilerini azaltma çabalarının, ortaya çıkacak maliyetler bakımından negatif değil, tam tersi karlılık düzeyi açısından pozitif sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir üretim stratejileri; doğa kapitalizmi, çevresel stratejiler, temiz ve yeşil üretim, yalın ve yeşil yaklaşım gibi birçok farklı sürdürülebilirlik bakış açısını içermektedir (Yavuz, 2010, s. 70-71). Elbette ki stratejik perspektiften ele alınan yeşil inovasyon ve çevre dostu bir örgüt olabilme yalnızca üretim stratejileriyle mümkün değildir. Bunun için tedarik zincirinin bütününe doğa dostu olması gerekmektedir. Son yıllarda öne çıkan ‘çevreye duyarlılık yaklaşımı’ birçok örgütün günlük ve stratejik faaliyetlerini uygulamaya koyarken hassas davrandıkları bir husus haline gelmeye başlamıştır. Bu bakımdan örgütler, tedarik zincirlerini çevresel zararı azaltacak şekilde yeniden yapılandırmaya giderken, sosyo-ekonomik ve uygulamaya dönük düzeylerde de kazanımlar elde edebilmektedirler. Bu süreç içerisindeki yeşil tedarik zincirleri, çevreye duyarlı ürün/hizmet geliştirme stratejilerinin birleşmiş olduğu yeni bir paradigmayı ifade etmekte ve böyle bir yaklaşımla tasarlanan tedarik zinciri, içerisinde; yeşil satın alma, üretim, dağıtım, paketleme ve tersine lojistik gibi birçok yeşil faaliyeti barındırmaktadır (Büyüközkan ve Vardaloğlu, 2008, s. 66-71).

Son yıllarda, örgütlerde yaşanan hızlı değişimin etkisiyle, maliyet muhasebesinde de geleneksel yöntemlerin önem kaybettiği görülmekte ve bu alanda da stratejik yönelimler göze çarpmaktadır. Böylelikle, maliyet muhasebesinde de önemli derecede uzun vadeli planlama anlayışının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Yüzbaşıoğlu, 2004, s. 391). Bu yüzden, alternatif bir maliyetleme yöntemi arayışına girilmiştir. Bu alternatifi ise stratejik maliyet yönetimi yaklaşımı temsil etmektedir. Bu yaklaşım, stratejik yönetimin işlevselliğini daha kolay hale getirmek için maliyet yönetimi bilgisi geliştirmeyi ifade etmektedir. Buradaki stratejik maliyet yönetimi bilgisi ise işletmenin dört temel yönetim fonksiyonundan, stratejik yönetim ve finansal tablolardan alınmaktadır. Stratejik maliyet yönetiminin amacı, maliyetleri kısa dönemin yanı sıra daha uzun dönemli de yönetebilmek ve hem finansal hedefler hem de maliyet avantajları için yönetmektir. Stratejik maliyet yönetimi bünyesinde; değer zinciri analizi, stratejik konum analizi ve maliyet etkenleri analizi olmak üç ana unsuru barındırmaktadır (Yalçın, 2006, s.17-20). Ayrıca bu maliyet yönetimi ilişkin olarak ele alınan altı sigma yaklaşımı; süreçte mükemmellik temelinde örgütsel süreçleri analiz ederek, bu süreçlerde oluşan hataların neden olduğu kalite kayıplarını ve değer yaratmadığı görülen uygulamaların tespitini sağlayarak “kalitesizliğin maliyeti” ve “değer yaratmayan maliyetleri” düşürmeye katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan altı sigma da bir maliyet yönetimi aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Dalğar vd, 2010, s. 252).

Girişimcilik Stratejileri ve Günümüzde Dijital Stratejiler

Drucker'ın (1996, s. 243) strateji ile ilgili önemli olarak nitelendirdiği bir diğer perspektif ise girişimcilik stratejileridir. Özellikle girişimcilikle ilgili dört temel stratejinin varlığından söz edilmektedir. Bunlar en baştan tartışmasız lider olmak, rakiplere bulunmadıkları yerde (pazarda) vurmak, özel bir ekolojik niş pazar bulmak ve orayı ele geçirmek ile son olarak bir ürün, pazar ya da sektörün ekonomik niteliklerini değiştirmek olarak ifade edilmektedir. Buradaki en baştan tartışmasız lider olma kısmı, gerçekten yeni ve farklı bir şey yaratmayı hedeflemektedir. Bir diğer girişimcilik stratejisi ise rakiplere olmadıkları yerde vurmayı ifade etmektedir. Burada sırasıyla yaratıcı taklit ve girişimci judo stratejileri ön plana çıkmaktadır. Üçüncü olarak ifade edilen ekolojik nişler yaklaşımı ise üç farklı niş stratejisini içerir. Bunlar; paralı geçiş stratejisi, uzmanlık becerisi stratejisi ve uzmanlık pazarı stratejisidir. Son girişimci strateji olarak ele alınan değerleri ve niteliklerini değiştirme stratejisinde ise; müşterinin sosyal ve ekonomik durumuna uyum sağlayarak ve müşteriye değer yaratarak stratejiler uygulamaya konulmuştur. Özetle, örgütlerdeki bu girişimcilik hamlelerine bakıldığında girişimin de girişimcilik stratejilerine ihtiyaç duyduğu açık bir şekilde görülmektedir (Drucker, 1996, s. 243-291).

Günümüzde stratejik yönetim perspektifinin yansıdığı bir diğer alan ise markalar ve tüketiciler arasındaki ilişkilerdir. Bu anlamda, bilgi ve iletişim teknolojilerinin iletişim alanında meydana getirdiği dönüşümler nedeniyle markalar ile tüketiciler arasındaki ilişkilerin yönetimi açısından dijital stratejilerin ön plana çıktığı görülmektedir. Hedef kitlelerin giderek yeni medya ortamlarına kaymasının, marka iletişimi açısından dijital stratejilerin kullanımını ve dijital stratejilerin marka iletişimi stratejilerine adaptasyonunu zorunlu hale getirdiği ortaya çıkmaktadır (Taşkıran, 2017, s. 131).

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, Farklılıkların Yönetimi ve Stratejik Liderlik

Örgütte insan unsurunun önem kazanmasıyla birlikte insan kaynağı da stratejik yönetimin ilgi alanına girmeye başlamış ve stratejik insan kaynakları yönetimi kavramı ortaya çıkmıştır. Kavram; örgütün performansının yükseltilmesi ve rakiplere karşı üstünlüğün sağlanması için, insan kaynaklarının yönetimini stratejik amaçlarla ilişkilendiren, seçim ve yerleştirme, eğitim /geliştirme, motivasyon ve örgüte işgören bağlılığını sağlama gibi uygulama ve politikaların gerçekleştirilmesi ile ilgilenmektedir (Bayat, 2008, s. 74). Böyle bir anlayışla, eskiden örgütlerde bir maliyet unsuru olarak görülen insan kaynağı, stratejik bir faktör haline gelmiş ve örgütün performansına yaptığı katkı dikkate alındığında, geliştirilmesi gereken bir örgütsel varlık olarak görülmüştür (Akar vd., 2011, s. 99). Bu bakımdan, insan kaynakları yönetimi uygulamalarıyla

işletme stratejileri arasında uyumun sağlanması ve bağlantı kurulmasının, performansın artırılmasına ve rekabetçi üstünlüğün sağlanmasına katkı sağlayacağı ifade edilmektedir. Uyumun sağlanabilmesi için ise stratejinin; insan kaynakları yönetimi uygulamaları, işgören becerileri ve işgören davranışları ile uyumlaştırılması gerekmektedir (Bingöl, 2014, s. 40).

İşletmelerin insan kaynağı açısından bakıldığında odaklanması gereken bir diğer önemli nokta ise, kuşaklararası farklılıkların yönetiminin stratejik önemidir. Zira bugünün çalışan kesiminin önemli bir dinamiğini oluşturan milenyum kuşağı, gerek müşteri profili gerekse yaşayış biçimleri olarak diğerlerinden farklı anlayışlara sahiptir. Bu anlamda, yakın gelecekte müşteri ilişkilerinin geleceğinin seyri değişecek ve yeni nesil için “patronu bir ebeveyn olarak görme” gibi birçok farklı yaklaşımına hazırlıklı olmak gerekmektedir (Gross, 2017, s. 113-122). Bu da kuşaklar arası farklılıkların yönetimine stratejik bir perspektiften bakmanın gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktadır.

Stratejik insan kaynakları yönetiminin önem kazanmasıyla birlikte dönüşüm yaşanan bir diğer örgütsel alan da liderlik anlayışı olmuştur. Böylelikle stratejik liderlik, stratejik yönetim yaklaşımının önemli bileşenlerinden birisi haline gelmiş ve bu tarz liderlik, örgütte vizyon oluşturma, esneklik sağlama, stratejik düşünme ve başkalarıyla birlikte çalışma yetenekleri olarak tanımlanmaktadır (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009, s. 121). Örgütlerdeki liderliğin strateji temelli yaşadığı bu dönüşüm ise stratejik yaklaşımın örgüt tarafından tepeden başlayarak bütünsel bir yapıya bürünmesi için büyük önem taşımaktadır.

Stratejik yönetimin önemli hale gelmeye başladığı diğer örgütsel yapılar da kâr-amaçsız örgütlerdir. Kâr-amaçsız örgütlerin stratejik eylemleri, onların; çevresel öngörülleri, örgütün ne için çaba gösterdiği, görevi, amaçları, anlamlı sonuçlar elde etmek için nasıl bir misyon tanımladığı diğer bir ifadeyle ekonomik ve toplumsal bağlamda kendini nasıl farklı kılacağı ile ilgili hususları içeren varsayımları tarafından belirlenmektedir. Bu anlamda kâr-amacı gütmeyen örgütler için de, çevrenin ve stratejik yönetim anlayışının giderek daha önemli hale geldiği görülmektedir (Arslan, 2004, s. 161).

Stratejik Yönetimde Performans Yönetim Sistemi ve Bir Büyüme Stratejisi Olarak Mavi Okyanuslar

Stratejik yönetimdeki güncel konular içerisindeki bir diğer yaklaşım ise ‘*Balanced Scorecard*’ olarak anılan stratejik performans yönetim sistemidir. Bilgi çağına geçiş beraberinde örgütlerin yönetim ve ölçümleme modellerinin de değişmesine neden olmaktadır (Güçlü, 2003, s. 83). Örgütlerin belirledikleri hedeflerin, sadece finansal düzeyde kalmaması, tüm kaynakların stratejik olması önemli görülmektedir. Bu anlamda örgütsel stratejilerin kendi gerçekleştirme seviyesini ölçümleyebilecek bir sisteme de sahip olması beklenmektedir (Bekmezci, 2010, s. 208). Bu sistemlerden biri olan Dengeli Başarı Göstergesi, örgütün misyon ve stratejisini detaylı bir performans ölçüm setine dönüştürerek ölçüme dayalı stratejik performans yönetim sistemi olarak ifade edilmektedir (Kaplan ve Norton, 2003, s. 2). Dengelenmiş puan kartı olarak da ifade edilen bu sistem, aynı zamanda örgütlerin yeni bir yönetim sistemi oluşturmasına da olanak tanımaktadır (Keçecioglu, 2008, s. 476).

Günümüzde işletmelerin stratejik anlamda yeni yönelim alanlarından biri de mavi okyanuslardır. Mavi okyanuslar, günümüzde rekabet nedeniyle henüz keşfedilmemiş pazarları ifade etmektedir. Mavi okyanuslarda diğer pazarlardaki gibi rakiplerle savaşmanın yerine yeni taleplerin ve kârlı ve hızlı büyümenin geniş fırsatları bulunmaktadır. Mavi okyanus stratejisini benimseyen örgütler rakiplere karşı savunmaya yönelik hamleleri tercih etmek yerine rekabeti anlamsız kılan eylemlerle kendilerine ve müşterilerine yeni çalışma alanları açığa çıkarmakla ilgilenirler (Ağraş vd., 2017, s. 128). Bu stratejinin kilit noktası değer inovasyonudur. Örgütler, burada rakibi yenmek yerine şirket ve müşteriler için sağlanan değer anlamında bir sıçrayış yaparak yeni ve rakipsiz bir piyasada rekabeti anlamsız kılmaya çalışmaktadırlar. Değer inovasyonunda bu

başarıyı sağlamanın yolu ise değere ve inovasyona eşit ağırlık vermekten geçmektedir (Barutçugil, 2013, s. 612-613).

Stratejik Yönetimde Diğer Önemli Başlıklar: Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Davranışsal Strateji

Günümüzde müşteri ilişkilerinin iyi yönetimi de örgütler için en önemli rekabet unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu anlayış içerisinde rekabetçi üstünlüğünü yakalayıp, diğer örgütleri arkada bırakmanın yöntemi müşterileri bireysel olarak tanıyabilmek, müşteri ihtiyaçlarına yönelik olarak birebir üretim yapabilmek ve birebir pazarlama yapabilmektir. Müşteri ilişkileri yönetiminin parolası “yeterli müşteri ile uzun ömürlü ve verimli ilişkiler” dir. Bu doğrultuda örgütler, müşterileri ile olan ilişkilerini ömür boyu sürdürmek için çaba sarf etmektedir. Burada; marka yönetimi, imaj yönetimi ve müşteri ilişkileri yönetiminin bütünsel bir şekilde planlanması örgütün başarısı açısından önemli görülmektedir (Yurdakul, 2003, s. 210-211). Bu açıdan üç yaklaşım da günümüz işletmelerinin önemli stratejik görevleri olarak görülmektedir.

Yönetimde yeni bir stratejik bakış sağlayan diğer bir perspektif ise davranışsal stratejinin örgütlerin yönetsel mekanizmalarında kendisine yer bulmaya başlamasıdır. Son yapılan çalışmalarda stratejinin bireysel ve sosyal boyutuna özellikle vurgu yapılmış ve örgütlerdeki kararların daha doğru bir şekilde alınması amacıyla birey ve örgüt düzeyindeki iyileştirmelere dikkat çekilmiştir. Konuyla ilgili, bireylerin düştükleri bilişsel yanılgılarının farkında olmasını ve düzeltmeye çalışmasını sağlayarak veya örgütlerin hem kurumsal yapılarını hem de karar alma mekanizmalarını davranışsal strateji bakışıyla yeniden tasarlamaları önerilmektedir (Doğru, 2018).

SONUÇ

Örgütsel alanda geçmişten günümüze karşımıza çıkan stratejik bakış ve yönetim anlayışları, geleneği ve geleceği ile iş yaşamındaki başarılı çıktılardan sağlanmasında birçok önemli katkı sunmaktadır. Söz konusu çıktılara gerek örgütsel performans gerekse günümüzün en önemli rekabet avantajlarından birini oluşturan insan kaynağının etkin yönetimi konularında rastlamak mümkündür. Bu doğrultuda günümüzün rekabetçi ortamında ön plana çıkan birçok stratejik bakış açısının olabileceği kesin görünmektedir. Çalışmanın bağlamı içerisinde bu alanlar; stratejik yönetim, stratejik bilgi sistemleri, stratejik performans yönetim sistemleri, stratejik öğrenme, stratejik maliyet yönetimi, girişimcilik stratejileri, stratejik insan kaynakları yönetimi, stratejik liderlik ve davranışsal strateji gibi farklı kollar ve uygulama alanları ile özetlenmiştir. Bu kapsamda stratejik anlayışa ilişkin literatür taraması sonucunda ulaşılan ve bu çalışmada değinilen uygulama alanlarının her birinin örgütün farklı bölüm ve süreçlerinde etkin rol oynadığı bir gerçektir. Öte yandan günümüzde rekabetin değişen doğası içerisinde bu kavramsallaştırmalardan bazılarının ön plana çıktığını söylemek de mümkündür. Bunlar; stratejik insan kaynakları yönetimi, stratejik bilgi sistemleri, stratejik performans yönetim sistemleri ve stratejik maliyet yönetimi şeklinde sıralanabilecektir. Literatürde stratejik anlayışın en belirgin ortaya çıkış şekillerinden biri örgütlerin insan kaynakları yönetimi yaklaşımlarında görülmüştür. Konuyla ilgili birçok çalışmada söz konusu kaynağın önemine, kuramsal temellerine ve örgütlerdeki etkin kullanımına dikkat çekilmiştir (Akdemir, 2005; Balaban ve Palaz, 2018; Başar, 2016; Bayat, 2008; Bilaloğlu, 2019; Ceylan, 2016; Cingöz ve Akdoğan, 2013; Coşkun ve Kayar, 2011; Çetintürk, 2017; Gürbüz, 2013; Gürlek ve Uygur, 2019; Kalafat, 2016; Ögüt, Akgemci ve Demirel, 2004; Soysal ve Kılınç, 2016; Tak, Sayılar ve Kaymaz, 2007; Tokmak, 2008; Türkel ve Arıkan, 2020). Literatürde stratejik perspektifle birlikte ön plana çıkmaya başlayan diğer çalışma alanı ise örgütlerdeki stratejik bilgi sistemleri olmuştur. Bu kavram, örgütteki önemi (Acar, 2008; Gümüştekin, 2004), örgütün rekabet üstünlüğü elde etmesindeki rolü (Demirhan, 2002), örgütteki yenilikçi faaliyetlerin devamlılığına etkisi (İraz ve Yıldırım, 2004) ile stratejik planlama (Canbaz ve Yıldız, 2014) ve karar alma (Göl, 1999) gibi değişkenlerle ilgisi açısından çeşitli çalışmalarda inceleme konusu edilmiştir. Örgütsel alandaki rekabetin değişen yüzüyle

birlikte, literatürde stratejik insan kaynakları ve stratejik bilgi sistemlerinin yanı sıra stratejik performans yönetimi konusu da dikkat çeker hale gelmiştir. Konuyla ilgili olarak örgütlerde performans ölçümü ve performans değerlendirme konulu farklı çalışmalara rastlamak da mümkündür (Büyük, 2010; Coşkun, 2006; Çelik ve Bilbay, 2016; Çınar, 2005; Çınaroğlu, 2017; Efe, 2012; Esmer ve Dayı, 2019; Kefe ve Turhan, 2017; Kılıç ve Erkan, 2006; Köseoğlu, 2005; Önemli, 2010). Stratejik anlayışa yönelik bir diğer alanı ise, stratejik maliyet yönetimi tarafı oluşturmaktadır. Literatürde stratejik maliyet yönetimi anlayışına ilişkin de birçok araştırmaya rastlamak mümkündür (Akbaş, 2011; Alpkan, 2012; Altaş, 2019; Ayvaz, 2017; Bekçi ve Özal, 2010; Bekçioğlu ve Köroğlu, 2012; Ceran, 2004; Eser, 2009; Haşasoğlu, 2011; Koçak, 2021; Köse, 2004; Kutay ve Akkaya, 2000; Oral, 2013; Özal, 2010; Sarıdoğan, 2013; Yalçın, 2006; Yüzbaşıoğlu, 2004). Söz konusu anlayışın yaygınlaşması, örgütlerin rekabet avantajı sağlamasında önemli bir etkisi olan maliyet kalemlerinin de, stratejik perspektifle yeniden düşünülebilmeye imkân sağlamıştır.

Stratejik yönetimin sözü edilen dört yönelim alanının yanı sıra bu çalışmanın değindiği kavramlar arasında yer verilen diğer yaklaşımların da günümüz iş dünyasında önem kazandığı görülmektedir. Bu anlamda günümüzde rekabette güçlü hale gelebilmek ve sürdürülebilirliği sağlamak için, örgütlerin, farklı zaman ve yerlerde bu uygulamaların çeşitli bileşimlerini kullandığı görülmektedir. Buna göre, bugünün örgütlerinde; stratejik liderlik (Akca, 2020; Akyüz, 2018; Besler, 2003; Elma, 2010; Çakmak, 2018; Çetinkaya ve Akkoca, 2021; Düzgün ve Ataman, 2020; Güçlü, Çoban ve Atasoy, 2017; Köse ve Güçlü, 2018; Paksoy, 2008; Taş ve Aksu, 2011; Uğurluoğlu ve Çelik, 2009; Ülker, 2009; Yavaşgel, 2002), stratejik öğrenme (Budak, 2000), girişimcilik stratejileri (Karadağ, 2018) ve davranışsal strateji (Mesci, Agraş ve Aslantürk, 2016; Serin, Durgun ve Durgun, 2020) gibi stratejik bakış açılarının ön plana çıktığı görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, stratejik yönetimin örgütsel ortamlarda giderek daha çok yer edindiği ve öneminin arttığı yadsınamayacak bir gerçekliktir. Öte yandan bu katedilen ilerlemelerin yanı sıra stratejik yönetim bazı engellerle de karşılaşmakta ve bazı alanlarda bu açıdan zayıf kalmaktadır. Bu engellerin en önemlilerinden biri, stratejik yönetim anlayışının asıl lokomotifini oluşturan üst yöneticilerin atanmasında liyakat dışı yöntemlerin kullanılmasıdır. Bu anlamda stratejik yönetimin gerektirdiği profesyonel bakış, eğitim ve deneyime karşın, üst yönetimdekilerin atanmasında liyakata uymayan yollara başvurulması yönetimi olumsuz yönde etkilemektedir (Özer, 2015, s. 82). Nitekim bu da yukarıda sözü edilen yaklaşım ve uygulamaların başarıyı getirmesine engel olmakta ve örgütün devamlılığını tehlikeye atmaktadır. Bu açıdan, yetkinliğe dayalı bir değerlendirme sonucunda tasarlanan stratejik yönetim süreci ortaya konmadan ve stratejistler de bu kriterlere göre seçilmeden, örgütsel başarıya ulaşmak pek mümkün görünmemektedir. Böyle bir sürecin ortaya konması için en önemli koşullardan biri, stratejik bakış açısını temel felsefe edinerek çevresel dönüşümlere bu perspektifle ayak uydurmaktır.

Özetle, stratejik yönetim alanındaki ilerlemeler dikkate alındığında, değişim ve gelişimi sağlayan asıl dinamiğin, teorik arayışlardan daha çok değişen çevre koşulları olduğu görülmektedir. Nitekim bu durum, beklenen bir sonuç olarak görülebilecektir. Çünkü strateji alanı doğası gereği çevresel değişimlere duyarlı olmayı gerekli kılmaktadır. Bu da düşünsel gelişimin zihinsel egzersizlerden daha çok çevreye uyumlu olma ile ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Değişen çevre koşullarına paralel şekilde strateji anlayışlarının da önemli ölçüde farklılık gösterdiği ve bu farklılığın da stratejinin nasıl formüle edilmesi gerektiğine yansıdığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda, önümüzdeki süreçte değişen bu koşullara bağlı olarak yeni stratejik anlayış ve formüllerin gündeme gelebileceğini beklemenin gerekebileceği savunulmaktadır. Yönetim açısından bakıldığında da değişimin yönünü önceden tahminleyebilmek veya hızlı bir şekilde haber almanın önem kazanacağı bir sürece girileceği ifade edilmektedir. Bu anlamda bugün ve gelecekte başarılı olmanın sırrının, rakiplerine göre daha hızlı öğrenmek olduğu belirtilmektedir (Barca, 2009, s. 51-52).

Sonuç olarak, örgütlerin dün olduğu gibi bugün de her alanda stratejik bakış açısına ihtiyacı olduğunu söylemek gerekmektedir. Nitekim değişen ve küreselleşen dünya şartlarında bu ihtiyacın kapsamının ve derinliğinin de arttığı bir gerçektir. Bu anlamda stratejik yönetim anlayışı gibi örgütü bütünsel olarak değerlendirme ve ileriye taşıma çabasında olan yaklaşımların, birçok farklı örgütsel alana ve uygulamaya yayıldığı (örn. balance scorecard, hedef maliyetleme, performans karnesi) görülmektedir. Bu yayılma doğrultusunda günümüzde stratejik bakış açısının önemini kavrayan örgütler, stratejik kavramsal çerçevenin ve yönetim anlayışının yeni yönelim ve kullanım alanları ile ilgili arayışlarına tüm hızıyla devam etmektedirler. Gelecekte ise, bu çalışmada sözü edilen stratejik yönetimin yeni yönelim ve kullanım alanlarına yenilerinin eklenebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda ileride ele alınabilecek çalışmalar için, stratejik yönetimin dünü, bugünü ve geleceğindeki yeni yönelimleri ele alabilecek boylamsal çalışmaların yapılması önerilebilecektir.

KAYNAKÇA

- ACAR, G. (2008). Enformasyon Sistemlerinin Stratejik Önemi ve Planlanması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 53-76.
- AĞRAŞ, S., ATBAŞ, F., & ŞEYBA, E. (2017). Mavi Okyanus Stratejisi: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 2(2), 126-144.
- AKAR, N. Y., DİRLİK, O., KIYMALIOĞLU, A., YURTSEVEN, Ö., & BOZ, H. (2011). Uluslararası İnsan Kaynakları Yönetimi Alanındaki Güncel Eğilimlerin Stratejik Yaklaşımlar ve Bölgesel Modeller Açısından Değerlendirilmesi: 1998-2008 Kesitinde Bir İnceleme. *Business and Economics Research Journal*, 2(4), 97-113.
- AKBAŞ, H. (2011). Sanayi İşletmelerinde Stratejik Maliyet Yönetimi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 4(2), 107-124.
- AKCA, M. (2020). Stratejik Liderlik, Performans ve Örgütsel Özdeşleşme: Havacılık İşletmesi Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 206-237.
- AKDEMİR, B. (2005). Küresel Rekabet Ortamında İnsan Kaynakları Yönetiminin Değişen Rolü: Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi. In *Journal of Social Policy Conferences*, 49, 427-455.
- AKYÜZ, M. (2018). Stratejik Liderlik. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 45-66.
- ALPKAN, S. (2012). Turizm İşletmelerinde Stratejik Maliyet Yönetim Aracı Olarak Hedef Maliyetleme ve Uygulama Örneği. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALTAŞ, M. (2019). Stratejik Maliyet Yönetimi Açısından Fiyatlama (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARSLAN, N. T. (2004). Kar Amaçsız Örgütler ve Stratejik Yönetim. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 155-172.
- ASUNAKUTLU, T., Safran, B. (2004). Stratejik Yönetim Açısından Kriz Kaynaklarına İlişkin Bir Değerlendirme. *Öneri Dergisi*, 6(21), 51-58.
- AYVAZ, E. (2017). Stratejik Maliyet Yönetimi ve İş Zekâsı. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 8(28), 7-20.

- BALABAN, Ö., PALAZ, P. (2018). İnsan Kaynakları Yöneticileri Perspektifinden Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(4), 77-96.
- BALI, S. & CİNEL, M. O. (2011). Bir Rekabet Aracı Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 45-60.
- BARCA, M. (2009). Stratejik Yönetim Düşüncesinin Gelişimi. *Ankara Sanayi Odası Asomedyaya, Dosya*, Sayı Nisan/Mayıs/Haziran, 34-52.
- BARUTÇUGİL, İ. (2013). *Stratejik Yönetim*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- BAYAT, B. (2008). İnsan Kaynakları Yönetiminin Stratejik Niteliği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 67-91.
- BEKÇİ, İ. & ÖZAL, H. (2010). Stratejik Maliyet Yönetiminin Sağlık Sektöründe Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 2(3), 78-97.
- BEKÇİOĞLU, S. & KÖROĞLU, Ç. (2012). Stratejik Maliyet Yönetimi Kapsamında Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Analizi ve Bir Otel İşletmesinde Uygulama. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (37), 1-24.
- BEKMEZCİ, M. (2010). Stratejik Bir Yönetim Yaklaşımı Olan Dengeli Başarı Göstergesi (Balanced Scorecard)'nin Türkiye'nin En Büyük 500 Firmasına Uygulanması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 206-227.
- BESLER, S. (2003). Stratejik Yönetimin Başarısında Stratejik Liderliğin Rolü. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 75-86.
- BİLALOĞLU, H. (2019). *Yeni Nesil Yönetim Yaklaşımlarının Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Aracılığıyla Firma Performansı Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BİLGİÇ, A. (2013). Stratejik Yönetim Düşüncesinin Evrimi. *Denetim Dergisi*, (11), 69-75.
- BİNGÖL, D. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- BUDAK, G. (2000). Öğrenen Örgütlerde Stratejik Planlama ve Stratejik Öğrenme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15(1), 1-11.
- BÜYÜK, K. (2010). Stratejik Performans Yönetiminin Unsuru Olarak Örgüt Kültürünü Ölçümleme Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 219-235.
- BÜYÜKÖZKAN, G. & VARDALOĞLU, Z. (2008). Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi. *Lojistik Dergisi*, (8), 66-73.
- CANBAZ, S. & YILDIZ, E. (2014). İşletmelerde Stratejik Planlama ve Karar Alma Sürecinde Yönetim Bilgi Sistemlerine İlişkin Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 44, 1-26.
- CEYLAN, H. (2016). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Çalışanların Verimliliği Üzerindeki Etkisi: İspark AŞ Örneği. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (44), 11-43.
- CERAN, Y. (2004). Stratejik Maliyet Yönetimi Enstrümanı Olarak Pazara Dayalı Hedef Maliyet Yönetimi-PDHMY. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 91-119.
- CİNGÖZ, A. & AKDOĞAN, A. (2013). İnsan Kaynakları Yönetiminin Stratejik Bir Boyut Kazanması İçin Gerçekleştirilen Faaliyetlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (42), 91-122.

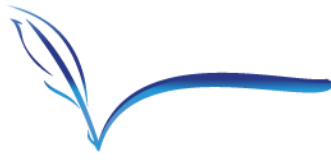
- COŞKUN, A. (2006). STK'ların Stratejik Performans Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Performans Karnesi. *Sivil Toplum*, 4(15), 103-117.
- COŞKUN, S. & KAYAR, N. (2011). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi: Kamuda Uygulamalar ve Türk Kamu Yönetimi için Öneriler. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 69-95.
- ÇAKMAK, Y. (2018). Stratejik Liderlik ve Duygusal Emek Arasındaki İlişki: Ardahan İli Okul Yöneticileri Örneği (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇELİK, V. (1994). Etkili Bir Okul için Stratejik Yönetim. *Eğitim ve Bilim*, 18(93), 28-34.
- ÇELİK, A. & BİLBAY, Ö. F. (2016). Üniversitesi-İktisadi, H. Kamu Sektöründe Stratejik Performans Yönetimi. İçinde, *Yönetim Bilimleri Sempozyumu Kitabı: 8-9 Aralık 2016* (ss.119-125). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- ÇETİNKAYA, F. F. & AKKOCA, Y. (2021). Stratejik Liderlik ile Örgütsel Çeviklik Arasındaki İlişkide Örgütsel İletişimin Aracı Rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 66-84.
- ÇETİNTÜRK, İ. (2017). Turizm İşlemelerinde Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü Kaynağı Olarak Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi. *Journal of Yaşar University*, 12(45), 60-75.
- ÇINAR, T. (2005). Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama ve Performans Yönetimi. *Emek Araştırma Dergisi*, 2, 27-39.
- ÇINAROĞLU, S. (2017). Sağlıkta Performans Ölçümünden Stratejik Performans Yönetimine: Path Projesi Örneği. *Verimlilik Dergisi*, (1), 75-92.
- DALĞAR, H., SEBAHATTİN, T. A. Ş., CEVHER, E. & AKIN, O. (2010). Maliyet Yönetim Aracı Olarak Altı Sigma: Kuramsal Bir Yaklaşım. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 235-255.
- DALYAN, F. (2007). Etkilenenlerin Yönetimi Teorisi Açısından İşletmelerin Sosyal Sorumluluk İle İlgili Strateji Oluşturma Süreci. Coşkun Can Aktan (Ed.) içinde, *Kurumsal Sosyal Sorumluluk İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk*, (s. 123-138). İstanbul: İGİAD Yayınları.
- DEMİRHAN, D. (2002). İşletmelerde Stratejik Bilgi Sistemleri Yönetimi ve Rekabet Üstünlüğü Elde Edilmesindeki Rolü. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(2), 117-124.
- DOĞRU, E. (2018). Stratejik Yönetimde Davranışsal Dönem. *HBR* (Sayı: Temmuz), (Erişim: <https://hburturkiye.com/dergi/stratejik-yonetimde-davranissal-donem>)
- DRUCKER, P. F. (1996). *İnovasyon ve Girişimcilik Uygulama ve İlkeler*, (İ. Gülfidan, Çev.), İstanbul: Optimist.
- DÜZGÜN, A. & ATAMAN, G. (2020). Stratejik Liderlik, Sosyal Sermaye ve Performans Arasındaki İlişkiler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 2161-2192.
- ECEVİT SATI, Z. & IŞIK, Ö. (2011). İnovasyon ve Stratejik Yönetim Sinerjisi: Stratejik İnovasyon. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 538-559.
- EFE, Ş. (2012). Kamuda Stratejik Planlamaya Dayalı Performans Yönetimi: Türkiye Uygulaması ve Sorunlar. *Sayıştay Dergisi*, (87), 121-142.

- ELMA, R. (2010). Kamu Yönetiminde Kurumsal Dönüşüm ve Stratejik Liderlik (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ESER, K. (2009). Konaklama İşletmelerinde Stratejik Maliyet Yönetimi ve Karlılık İlişkisi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ESMER, Y. & DAYI, F. (2019). Stratejik Performans Yönetiminde Finansal Performans Değerlemesi: BİST Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 628-645.
- GÖL, M. (1999). Stratejik Karar Alma Ortamında Üst Yönetim Bilgi Sistemi ve Uzman Sistemler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 357-364.
- GÜÇLÜ, N. (2003). Stratejik Yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-85.
- GÜÇLÜ, N., ÇOBAN, Ö. & ATASOY, R. (2017). Okul Yöneticilerinin Stratejik Liderlik Özellikleri ile Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(215), 167-191.
- GÜMÜŞTEKİN, G. E. (2004). Bilgi Yönetiminin Stratejik Önemi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (18), 201-212.
- GÜMÜŞ, M. & ÖKSÜZ, B. (2009). İtibar Sürecinde Kilit Rol: Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişimi. *Journal of Yasar University*, 4(14), 2129-2150.
- GÜRBÜZ, S. (2013). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Kuramsal Temelleri: Evrenselci, Koşul Bağımlılık ve Yapısalcı Yaklaşımlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-35.
- GÜRLEK, M. & UYGUR, A. (2019). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Yaklaşımlarının Teorik Temelleri. *ISGUC The Journal Of Industrial Relations And Human Resources*, 1-21. DOI: 10.4026/iscguc.620532.
- GROSS, T. S. (2013). *Milenyum Kuşağının Kuralları Dijital Dünyaya Meraklı İlk Tüketici ve Çalışan Kuşağıyla İlişki Nasıl Kurulur?*. İstanbul: İKÜ Yayınevi.
- HAŞAŞOĞLU, U. (2011). Stratejik Maliyet Yönetim Aracı: Hedef Maliyetleme (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İNCE, M. & OKTAY, E. (2006). Bilginin Bir Stratejik Güç Olarak Önemi ve Örgütlerde Bilgi Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(10), 15-29.
- İRAZ, R. & YILDIRIM, E. (2004). İşletmelerde Stratejik Bilgi Yönetiminin Yenilikçi Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğine Etkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 79-95.
- KALAFAT, B. (2016). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAPLAN, R.S. & NORTON, D.P., (2003). *Balanced Scorecard, Şirket Stratejisini Eyleme Dönüştürmek*, S. Egeli (Çev.). İstanbul: Sistem.

- KARADAĞ, H. (2018). Girişimcilik Politika ve Stratejilerinin Girişimcilik Ekosisteminin Gelişimi Üzerindeki Etkileri: Doğu Asya örneği. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-18.
- KAVUT, L. (2010). Kurumsal Yönetim, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çevresel Raporlama: İMKB 100 Şirketlerinin Çevresel Açıklamalarının İncelenmesi. *İstanbul Management Journal*, 21(66), 9-43.
- KEÇECİOĞLU, T. (2008). Stratejik Düşünmedeki Keskin Viraj ya da Soyut Varlıkların Zaferi: Strateji Haritaları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(2), 469-485.
- KEFE, İ., TURHAN, M. S. (2017). Stratejik Performans Yönetiminin Finansal Olmayan Boyutları ve Çağdaş Maliyet-Yönetim Muhasebesi Yaklaşımları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 12-25.
- KILIÇ, M., ERKAN, V. (2006). Stratejik Planlama ve Dengeli Performans Yönetimi Yaklaşımları Bir Arada Olabilir mi?. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 77-93.
- KOÇAK, U. (2021). Stratejik Maliyet Yönetimi Kapsamında Hedef Maliyetleme Yönteminin Analizi ve Bir Üretim İşletmesinde Uygulama (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖSE, T. (2004). Stratejik Maliyet Yönetimi ve Faaliyete Dayalı Yönetim İlişkisi-Bir Uygulama (Basılmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖSE, A. A., GÜÇLÜ, N. (2018). Özel Okul Müdürlerinin Stratejik Liderlik Davranışları İle Örgütsel Sağlık Arasındaki İlişki. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 241-252.
- KÖSEOĞLU, Ö. (2005). Belediyelerde Performans Yönetimi. *Türk İdare Dergisi*, 447, 211-234.
- KUTAY, N., AKKAYA, G. C. (2000). Stratejik Maliyet Yönetimi Aracı Olarak Hedef Maliyetleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 1-15.
- LEMBET, Z. (2006). Markalar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 1-24.
- MESCİ, M., AĞRAŞ, S., ASLANTÜRK, E. (2016). Otel Yöneticilerinin Kriz Dönemlerindeki Davranışsal Strateji Deneyimleri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(28), 39-60.
- MINTZBERG, H. (1987). The Strategy Concept I: Five Ps For Strategy. *California Management Review*, 30(1), 11-24.
- NAG, R., HAMBRICK, D. C., CHEN, M. J. (2007). What is Strategic Management, Really? Inductive Derivation of A Consensus Definition of The Field. *Strategic Management Journal*, 28(9), 935-955.
- ORAL, T. (2013). Stratejik Maliyet Yönetimi Açısından Genel Üretim Maliyetleri Analizi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖĞÜT, A., AKGEMCİ, T., DEMİRSEL, M. (2004). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Bağlamında Örgütlerde İşgören Motivasyonu Süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 277-290.

- ÖNEMLİ, A. (2010). Stratejik Performans Yönetim Modeli Olarak Dengeli Performans Yönetimi ve Hizmet Sektöründe Alan Çalışması Örnekleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZAL, H. (2010). Stratejik Maliyet Yönetimi ve Hastane İşletmelerinde Uygulanabilirliği (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZDEMİR, H. (2009). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 57-72.
- ÖZER, M. A. (2015). İşletmelerde Stratejinin Önemi Üzerine Değerlendirmeler. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(14), 69-84.
- PAKSOY, A. (2008). Kamu ve Özel Bankalarda Stratejik Liderlik Uygulamalarına İlişkin Bir Araştırma (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SAGIR, M., TÜRKERİ, İ. (2015). Turizm İşletmelerinde Stratejik Boyutları ile Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları: Örnek İncelemeler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(22), 283-314.
- SARIDOĞAN, A. A. (2013). Lojistik Sektöründe Rekabet Gücü Odaklı Stratejik Maliyet Yönetimi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergisi*, 2(2), 69-95.
- SERİN, H., DURGUN, M., DURGUN, S. (2020). Orman Ürünleri Sanayindeki Davranışsal Strateji Çalışmaları Üzerine Bir Derleme. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(1), 1002-1019.
- SOYSAL, A., KILINÇ, E. (2016). İşletmelerde Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirme ve Kariyer Yönetimi Uygulamaları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), 325-347.
- TAK, B., SAYILAR, Y., KAYMAZ, K. (2007). Yetkinliklere Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ücretlendirme Sistemi Üzerine Bir İnceleme. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(2), 233-266.
- TAŞ, Y. F., AKSU, A. (2011). Toplam Kalite Yönetimi ve Stratejik Liderlik. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 351-361.
- TAŞKIRAN, H. B. (2017). *Marka İletişimi ve Dijital Stratejiler*. İstanbul: DER Yayınları.
- TOKMAK, İ. (2008). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin İşletmelerin Yenilikçilik Yeteneğine Etkisi ve Elektronik Sanayiine Yönelik Bir Araştırma (Basılmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜRKEL, S., ARIKAN, Ö. U. (2020). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri 4.0'ın Kesişen Ekosistemi. *Toros Üniversitesi İİBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 115-139.
- UĞURLU, Ö. Y., ÇOLAKOĞLU, E., ÖZTOSUN, E. (2019). Stratejik Çevikliğin Firma Performansına Etkisi: Üretim İşletmelerinde Bir Araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 6(1), 93-106.
- UĞURLUOĞLU, Ö., ÇELİK, Y. (2009). Örgütlerde Stratejik Liderlik ve Özellikleri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(2), 121-156.
- ÜLGEN, H., MİRZE, S. K. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta Yayınları.

- ÜLKER, M. (2009). Okul Yöneticilerinin Stratejik Liderlik Özelliklerine İlişkin Öğretmen Algıları (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YALÇIN, S. (2006). Rekabet Avantajı Sağlamada Stratejik Maliyet Yönetiminin Muhasebe Uygulamalarıyla İlişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 15-34.
- YAVAŞGEL, E. (2002). Çağdaş Yönetimlerde Stratejik Liderlik Vizyonunun İlk Koşulu; Gelecekle Uyumlu Olmak. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (15), 377-392.
- YAVUZ, V. A. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86.
- YÖNET, E. (2005). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 239-264.
- YÜZBAŞIOĞLU, N. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim ve Planlama Açısından Stratejik Maliyet Yönetimi ve Enstrümanları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 387-410.
- YURDAKUL, N. B. (2003). İşletme Yönetiminde İki Stratejik Görev: İmaj-Marka Yönetimi ve Müşteri İlişkileri Yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 8(1), 205-211.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 25.03.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.05.2022

DOI: 10.30692/sisad.1093130

İKTİSAT ALANINDA GÖÇ KONUSUNDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Bibliometric Analysis of Graduate Theses on Migration in the Field of Economics

Ceyhun HAYDAROĞLU

Doç. Dr.

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-2886-6474

ceyhun.haydaroglu@bilecik.edu.tr

Atıf/Citation: Ceyhun Haydaroglu (2022), "İktisat Alanında Göç Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2 Temmuz 2022, s.349-369.

Öz: Uluslararası göç, bireysel bir eylem olmanın ötesinde toplumları ve gelecek kuşakları etkileyen önemli bir olgudur. Bu araştırmanın amacı, ekonomi konusunda göç alanında yapılan lisansüstü tez çalışmalarını çeşitli parametreler doğrultusunda bibliyometrik olarak incelenmesidir. Bu amaçla YÖK ulusal tez merkezi veri tabanı üzerinden 131 lisansüstü tez çalışması tespit edilmiş ve ilgili çalışmalar bibliyometrik tekniklerle analiz edilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuçlar incelendiğinde, en çok Türkçe dilinde tez yazıldığı ve yıllar itibariyle en fazla tezin 2019 yılında yazıldığı görülmüştür. Kadın araştırmacıların erkek araştırmacılardan fazla olduğu ve Prof. Dr. unvanlı danışmanların fazla olduğu bulunmuştur. Marmara Üniversitesinde en fazla tez yayımlandığı ve ağırlıklı olarak yüksek lisans tez çalışmaları yapılmıştır. Devlet üniversitelerinin vakıf üniversitelerine göre fazla olduğu ve tezlerde nicel araştırma yöntemlerinin tercih edildiği gözlemlenmiştir. Nicel araştırma yöntemi içerisinde ekonometrik analiz tercih edilmiştir. Tezlerin yoğunlukla iktisat anabilim dalında hazırlandığı ve göç ile en fazla ilişkilendirilen konunun makroekonomik etkilerinin olduğu sonuçları bulunmuştur. Analiz sonucunda ekonomi alanında göç konusuna yönelik gelişim sürecinin izlenmesi, genel eğilimlerin ortaya konulması, literatüre katkı sunulması ve gelecekte çalışma yapacak bilim insanlarına yol gösterici olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Göç, Lisansüstü Tezler, Bibliyometrik Analiz.

Abstract: International migration is an important phenomenon that affects societies and future generations beyond being an individual action. The aim of this research is to examine the graduate thesis studies conducted in the field of migration in the field of economics bibliometrically in accordance with various parameters. For this purpose, 131 graduate thesis studies were identified through the YÖK national thesis center database and the related studies were analyzed with bibliometric techniques. When the results obtained from the analyses were examined, it was seen that the most theses were written in Turkish language and the most theses were written in 2019 as of the years. It was found that female researchers outnumbered male researchers and Prof. Dr. it has been found that there are a lot of titled consultants. At Marmara University, the largest number of theses have been published and mainly master's thesis studies have been carried out. It has been observed that public universities are more numerous than foundation universities and quantitative research methods are preferred in theses. Econometric analysis has been preferred within

the quantitative research method. It has been found that the dissertations are intensively prepared in the department of economics and that the topic most related to migration has macroeconomic effects. As a result of the analysis, it is aimed to monitor the development process of migration in the field of economics, to identify general trends, to contribute to the literature and to guide scientists who will work in the future.

Keywords: Economics, Migration, Graduate Theses, Bibliometric Analysis.

GİRİŞ

Göç, toplumların ekonomik, sosyal ve psikolojik yapılarını çok boyutlu olarak etkilemektedir. Bu nedenle göç olgusu bilimsel çalışmalarda pek çok farklı biçimlerde ifade edilmektedir. En geniş anlamıyla göç, toplumların yaşamlarının bir bölümünü veya tamamını sürdürmek üzere ekonomik, sosyal ya da siyasal nedenlerden kaynaklı olarak bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına yerleşmek amacıyla gerçekleştirilen coğrafi mekan değiştirme süreci olarak tanımlanabilmektedir. Göçün gerçekleştirildiği hedef ülke ve kaynak ülke açısından uluslararası göç toplumların yapısını kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik açılardan değiştirmektedir. Göç, toplumların kültüründen ekonomisine kadar bütün yaşamı çok boyutlu olarak etkileyen önemli bir olgu haline gelmiştir (George, 2013, s. 318).

Göç, bir bireyin bulunduğu aynı ülke sınırları içinde veya başka bir ülkeye hareket ettiğinde gerçekleşen evrensel bir olgudur. Başlangıçta bireysel olarak algılanan göç, günümüzde toplumsal bir olgu olmuştur. Göç olgusu özellikle de göç alan ülkelerde kamuoyunu ilgilendiren büyük bir sorun ve son zamanlarda bilim insanlarının ilgisini çeken önemli konulardan biri olmuştur. Göçmenler, ev sahibi ülkeleri çeşitli biçimlerde etkileyebilmektedir. Göçmenler, işçi ve girişimci olarak iş gücü piyasası, öğrenci ve öğretmen olarak beşeri sermaye stoku, tüketici olarak iç talep ve iş olanakları, tasarruf sahibi olarak yatırım imkanları ve vergi mükellefi olarak kamu maliyesi üzerinde fark yaratabilmektedir. Ancak göçmenlerin yarattığı etkiler o kadar karmaşıktır ki bu etkilerin yönleri hakkında belli net cevaplar yoktur.

Göç kararının esasında insanın hayatını sürdürme güdüsünün bulunması, göçün nedenleri arasında en temel faktörün ekonomik etkenler olmasına neden olmaktadır. Ekonomik olarak insanları göç etmeye iten nedenlerin başında düşük ücretler bulunurken bununla birlikte pek çok neden göç kararını güçlendirmektedir. Yaşanan ülkede vergi adaletsizliği, ücretlendirme politikalarındaki dengesizlikler, ulusal paranın sürekli değer kaybı yaşaması, ekonomik istikrarsızlıklar, yaşam kalitesi düşüklüğü, özellikle nitelikli ve eğitilmiş genç işsizlik oranlarındaki artışlar göçün ekonomik nedenleri olarak sayılabilir. Ayrıca bu ekonomik sebeplerin getirdiği yatırım yapmaktan yoksun bireylerin yaşadığı gelecek kaygısı ve belirsizlik ekonomik sebepleri derinleştirmektedir. Bireyin göç kararında geleceğe yönelik beklentisi etkili olmaktadır. Birey bulunduğu konum ile gideceği konum arasında iktisadi şartlar ve gelir olanakları anlamında beklentilerini karşılaştırma yaparak karar verir. Sorunun temelinde gelirin yeterli gelmemesi ve daha iyi yaşam ve çalışma koşullarına sahip olma arzusu yatmaktadır (Parasız ve Bildirici, 2002, s. 146).

Bilimsel çalışmalar kendisinden önce yapılan araştırmaların devamı, sonraki araştırmaların öncülü olması gerekmektedir. Bu nedenle bilimsel süreçlerin takip edilmesi, belirli bir bilim alanında yapılan çalışmaların bir bütün olarak analiz edilmesi, geçmiş yönelimlerinin belirlenip geleceğe yönelik yol haritalarının tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır (Aksöz ve Yücel, 2020, s. 391). Belirli bir bilim alanında ortaya konan çalışmaların bütüncül olarak ele alınması için literatürün sistematik bir biçimde taranması alanla ilgili araştırma yapacak bilim insanlarına da yol gösterici olabilmektedir. Yapılan sistematik taramalarda nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılabilmektedir. Bibliyometrik analiz yöntemi de kapsamlı ve karmaşık sistematik taramalarda tercih edilen bir yöntemdir. Bilimsel araştırmaların etkinlik seviyesi bibliyometrik çalışmalarla tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bibliyometrik çalışmalar bilimsel iletişim yöntemlerinin hangi oranda kullanıldığını belirlemek üzere kullanılmaktadır.

Bibliyometrik analiz çalışmaları ile yayınların belirli özellikleri bakımından analiz edilerek bilimsel iletişimle ilgili bulgular elde edilmektedir (Demir ve Erigüç, 2018, s. 8).

Belirli bir bilim alanının gelişiminde ilgili bilim alanında yapılan çalışmalar çeşitli biçimlerde alana katkı sunmaktadır. Herhangi bir bilim alanının gelişimini ve yapılan katkıları araştıran yöntemlerden birisi de bibliyometridir (Al, 2012, s. 1). Bibliyometrik analiz, akademik araştırma alanındaki nitel ve nicel değişiklikleri tespit etmek, konuyla ilgili yapılan yayınların genel özelliklerini ortaya koymak ve bir bilim alanındaki yönelimleri belirlemek için matematiksel yöntemleri kapsamaktadır (Rey-Martí vd., 2016, s. 1652).

Bu çalışmada, Ekonomi alanında göç konusunda yazılan lisansüstü tezlerin mevcut durumunu ortaya koyarak gelecek eğilimleri tespit etmek amacıyla hareket edilmiştir. Günümüze kadar göç konusunda çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen doğrudan ekonomi alanı içerisinde göç başlığını bibliyometrik araştırma ekseninde konu edinen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu noktadan hareketle lisansüstü tezlerin yazarların cinsiyetlerine, yayımlandığı yıllara, yayımlandıkları üniversitelere, hazırladıkları enstitülere, anabilim dallarına, araştırma yöntemlerine, nicel araştırma türlerine, danışman unvanlarına, tezlerin türüne, yazıldığı dillere, sayfa sayılarına, üniversite türüne, yayımlandıkları şehirlere ve ilişkili konulara göre dağılımı nedir? Temel problemini ortaya koymaktır. Bu dağılımlar belirlenerek Türkiye'deki ekonomi alanında göç tez başlığında genel eğilim hakkında bilgiler elde edilecektir. Bu temel problem etrafında çalışmanın amacı, literatürde mevcut eksikliği gidermek ve lisansüstü tezlerde ekonomi alanında göç konusunda var olan durumu ortaya koyarak bu konunun gelişim sürecini takip edilerek gelecek yönelimleri tahminlemektir. Bu çalışma alanda bu yöntemle çalışma yapılmamış olması dolayısıyla özgün, göç konusuna ekonomik perspektiften bakarak bu alanın profilini oluşturması ve bundan sonraki çalışmalar için yol göstermesi bakımından değerli görülmektedir.

Bu çalışma alanla ilgili bilimsel çalışmaların mevcut durumunu ortaya koyması ve eksikliklerin tespit edilerek önerilerde bulunulmasını sağlamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde göç ile ilgili kavramsal çerçeve ve literatür taraması yapılmıştır. İkinci aşamada bibliyometri kavramı ele alınarak gelişim süreci ve bibliyometrik analiz yöntemi konusunda literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın yöntem kısmında araştırmanın modeli, amacı ve önemine yer verilmiştir. Daha sonra bulgular, frekans ve yüzde analizi ile grafikleştirilerek sunulmuştur. Son kısımda ise çalışmanın sonucu ve önerileri ortaya konulmuştur.

Göç ile ilgili Kavramsal Çerçeve ve Literatür Çalışmaları

Göç hareketlerinin temel dinamikleri olarak ekonomik nedenler kabul edilmektedir. Birey göç kararlarını verirken göç ev sahipliği yapan ülkenin göç veren ülkeye oranla barındırdığı ekonomik avantajları göz önüne almaktadır. Bu nedenle göç kararı verirken bireyler ülkelerin sahip olduğu ekonomik şartlar açısından karşılaştırmaya tabi tutmaktadır. Göç alan ülkenin kişi başına düşen gelir düzeyi ve ülkenin toplumsal ve ekonomik refah göstergesi, mevcut istihdam imkânları, enflasyonist ortam, kamu harcamalarının genel eğilimi ve vergi yükümlülükleri karşılaştırmaya esas unsurlardır (Cengiz ve Tekgüç, 2018, s. 16).

Ekonomik büyüme ile göç arasındaki ilişki bireylerin daha yüksek refah seviyesine ulaşma isteğinden kaynaklanmaktadır. Daha yüksek kişi başına gelir düzeyi beraberinde göç alan ülkedeki daha yüksek ücret düzeylerini ve yaşam standardı beklentisini de getirmektedir. Bu nedenler de göçü teşvik eden unsurlardır. Göç etme kararında etkili olan bir başka teşvik edici unsur ise göç eden ile etmeyen arasındaki gelir farklılıklarının oluşmasıdır. Ekonomik büyümeye bağlı olarak sağlanan istihdam olanakları ve ücret düzeyindeki iyileştirmeler etkili olmaktadır (Gomez ve Giraldez, 2017, s. 8).

İşgücü piyasaları ile göç arasındaki ilişki göçün en geniş ve temel tartışma konularının başında gelmektedir. Tartışmanın temel kaynağı göçmenlerin ev sahibi ülkenin işgücü piyasalarına etkileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca ekonomilerin dışa açılması ile birlikte

uluslararası piyasa ağlarının yaygınlaşması ve rekabet ortamı içerisinde avantajlı konumda bulunmak adına işgücü piyasalarında oluşan ücret farklılıklarının derinleşmesi işgücü göçünü hızlandıran nedenleri oluşturmaktadır (Skuflic ve Vuckovic, 2018, s. 1826).

Gelişmekte olan ülkelerde var olan düşük gelir ve yüksek işsizlik problemleri, insanların iş imkanlarının fazla olduğu ve yüksek gelir elde etmeyi planladıkları ülkelere doğru göç akışını arttıran temel etkenlerdir. İnsanlardaki daha iyi ekonomik fırsatları arama eğilimi göçün en temel ekonomik nedenidir. Bu yaklaşımla yerleşik ülkede karşılaşılan işgücü piyasası sorunları göç etmeyi düşünenler için itici bir unsur olmaktadır. Aksine işsizlik oranlarındaki düşüklük, ücret seviyelerindeki yükseklik ve çalışma koşullarındaki gelişmişlik göçmenlerin göç kararı verirken etkili olan en temel ekonomik etkenler arasındadır (Thet, 2014, s. 13). Göç çalışmalarında ekonomik değişkenler içerisinde sadece gelir göstergeleri değil aynı zamanda yaşam maliyetlerindeki artışlarda göz önüne alınmaktadır. Başka bir ifadeyle göç kararını verme sürecinde enflasyon beklentisini yansıtmada anlamında yaşam maliyeti göstergesi de ekonomik ölçüt olarak önemlidir (Bozdağ ve Atan, 2009, s. 163).

Göçle ilişkili başlıca unsurlardan biri de eğitimidir. Günümüzde yüksek eğitimli bireylerin sağladığı nitelikli beşeri sermaye faktörü büyümenin en önemli girdisi olarak kabul edilmektedir. Beşeri sermayeye yönelik harcamalar insan sermayesinin gelişiminde önemli bir role sahiptir. Bilim ve teknoloji yatırımlarını gerçekleştiren göç ev sahipliği yapan ülkeler beşeri sermaye üstünlüğü elde etmektedir. Ar-Ge harcamaları doğrultusunda bilim ve teknoloji üretimi gerçekleştiren ülkelerin yüksek nitelikli bireylerin göç kararları üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır (Göv ve Dürrü, 2017, s. 494).

Yoksulluk ile göç arasındaki ilişki bakımından özellikle gelişmekte olan toplumlarda mevcut ve derinleşen yoksulluk düzeyi göçe zorlayan en önemli sorundur. Göç ve yoksulluk arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Göçün ortaya çıkmasına neden olan en önemli faktör yoksulluktur (Skeldon, 2002, s. 67).

Küreselleşme ile göç arasındaki bağ açısından incelendiğinde küreselleşmenin sonucu olarak gelir dengesizliklerinin ve farklarının oluşması nedeniyle göç gelişmiş ülkelere doğru artmıştır. Küreselleşme faaliyetlerinin ortaya çıkarmış olduğu gelişmelerden etkilenen toplumların bazı kesimleri daha iyi ve güvenli yaşam koşullarını sağlayabilmek amacıyla başka ülkelere göç etmektedir (Temiz, 2004, s. 35).

Kişi başına düşen GSYH, ekonomik büyüme ve refah üzerine odaklanan çalışmalar Dolado vd., (1994); Lundborg ve Segerstrom (2000); Huber ve Tondl (2012); Kang ve Kim (2018); Boubtane vd., (2013); Muysken ve Ziesemer (2013); Bashier ve Siam (2014); Boubtane vd., (2015); Boubtane vd., (2016); Ksenia vd., (2016); Bove ve Elia (2017); Morley (2006); Michael ve Stelios (2019) bulunmaktadır. Göç ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar, Marcelli (2004); Bohn ve Owens (2012); Bosch ve Farré (2013); Bracco ve Onnis (2022); Cretan vd., (2019) bulunmaktadır.

Amerika, İngiltere ve Kanada başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin yüksek vasıflı göçmenleri kabul etmeleri, orta ve düşük vasıflı göçmenleri vatandaşlıklarına almak istememeleri göç ile ilgili yapılan çalışmalara farklı bir boyut kazandırmıştır. Örneğin; göçmenlerin vasıfları üzerine odaklanan çalışmalar; Walz (1993); Chen (2006); Fougère vd., (2011); Di Maria ve Lazarova (2012); Kahanec ve Zimmermann (2014); Fratesi ve Percoco (2014); Tipayalai (2020) bulunmaktadır.

Göçün beyin göçü şeklinde ortaya çıktığını ifade eden çalışmalarda bulunmaktadır. Bildirici vd. (2005); Acar (2017); Drabo ve Mbaye (2015); Fan Klaiber ve FisherVanden (2016). Ulusal literatürde yer alan göç ve gelir ile ilgili çalışmalar Bozdağ ve Atan (2009); Sevinç vd., (2016); Göv ve Dürrü (2017); Kartal ve Öztürk (2018); Bayraktar ve Özyılmaz (2019); Engin ve Konuk (2020) yer almaktadır.

Ekonomik performansın belirleyicileri ile ilgili iktisatçılar, genellikle dört ana faktör öne sürmektedir: insan kaynakları, fiziksel sermaye, doğal kaynaklar ve teknoloji. İnsan kaynakları, iş gücü becerileri, eğitim ve deneyime bağlı olmaktadır. Göçmenler, bir ekonominin insan kaynaklarına çeşitli yollarla katkı sağlayarak ekonomik performans üzerinde etkili olabilmektedir. Bu yollardan yenilik, iç talebin canlandırılması, yatırım imkânlarının genişletilmesi ve dış ticaret Carrizosa ve Blasco, (2009); Kerr vd., (2015); Bilgin vd., (2021); Dungan vd., (2013); Hong ve McLaren, (2015); Aubry vd., (2016); Akgündüz, vd., (2018); Cengiz ve Tekgüç, (2018); Ottaviano vd., (2018); Olney ve Pozzoli, (2021) sayılabilir.

Bibliyometrik Analiz İle İlgili Kavramsal Çerçeve ve Literatür Çalışmaları

Bibliyometrik analiz, herhangi bir konuda yazılmış tez, makale ve kitap gibi yayınları niceliksel olarak ele almaktır. Bibliyometrik analiz yöntemi bilimsel çalışmaların eğilimini göstermesi açısından önemlidir. Bibliyometrik çalışmalar belirli bir bilim alanında en iyi araştırmacıları tespit etmekle birlikte araştırmacılar arasındaki etkileşimi ortaya çıkartması açısından da önem arz etmektedir (Erkan, 2020, s. 152).

Günümüzde göç ve göçün nedenlerine yönelik oluşan yoğun ilgi göç ile ilgili araştırmaların ve akademik çalışmaların sayısını da arttırmıştır. Belirli bir bilimsel alanın çerçevesini çizmek ve günümüze kadar geldiği gelişim sürecinin gelecekteki yönelimlerini anlamlandırabilmek için ilgili bilim alanında gerçekleştirilen akademik çalışmalar önemli veri kaynağı oluşturmaktadır. Lisansüstü tez çalışmaları bu veri kaynaklarının en önemlisidir. Lisansüstü tez araştırmaları üniversitelerde gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların ve akademik araştırmaların sonucu olarak değerlendirilmekte ve üzerinde çalışma yapılan bilim alanının genel görüntüsünü ortaya çıkarmaktadır (Boyacı ve Demirkol, 2018, s. 513). Lisansüstü tezler, bilimsel bir alanın çalışmaları hakkında veriler sunmaktadır. Ortaya çıkan verilerin bilimsel süreçler ile incelenmesi ilgili alanın bilimsel yansımaları, mevcut durumu ve gelecekte nasıl bir yol izleyeceği konusunda fikir vermektedir. Ayrıca araştırması yapılan bilim alanının yaygınlığını ve derinliğini ortaya koymaktadır. Lisansüstü tez çalışmaları başta gelmek üzere bilimsel yayınların genel özelliklerini ortaya koyan akademik araştırmalardan biri de bibliyometrik analizdir (Önal, 2018, s. 2212).

Bibliyometrik analiz yöntemi ile yapılan çalışmalar, analize konu bilim alanındaki yayınların sayısallaştırılmasıyla bilimsel alanın gelişim ve değişim eğilimlerinin belirlenmesine katkıda bulunur (Kasemodel vd., 2016, s. 82). Bibliyometrik analiz ile bilim alanının geçmişten günümüze kadar nasıl ele alındığı ortaya konmakta ve konu ile ilgili araştırmacılar için gelecek eğilimlerini ortaya çıkartan detaylı bir yol haritası sağlamaktadır. Bu sayede bibliyometrik analiz yöntemi akademik çalışmaların disiplinlerarası gelişimini arttırmada oldukça geniş bir perspektif ortaya koymaktadır (Samiee ve Chabowski, 2012, s. 369). Bibliyometrik araştırmalar, farklı bilim alanlarını birleştirerek bilimsel bilgi birikiminin zenginleşmesini sağlamaktadır. Ayrıca güvenilir bilgilerin açığa çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Günümüzde giderek yaygınlaşan bibliyometrik analiz, bir alanın bilimsel gelişimini ortaya koymada önemli bir rol oynamaktadır.

Literatürde göç konusu ile ilgili pek çok önemli çalışmanın olduğu görülmektedir. Ancak ekonomi bilim alanında göç konusu ile ilgili literatürde incelendiği kadarıyla bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak yapılmış herhangi bir çalışma olmadığından bir boşluk olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda bibliyometrik yöntemle yayınlanan bilimsel yayınların yetersiz olduğu ve bu konulara yönelik çalışmalara gereksinim duyulduğu gözlenmektedir. Bu çalışma ile literatürdeki bu açığı kapatması ve ilgili literatüre katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Literatürde göç konusu ile ilgili yapılan bibliyometrik çalışmalar; Haydaroğlu (2022) Türkiye’de "Finansal Kriz" konusunda yazılmış olan 379 adet lisansüstü tezleri çeşitli parametreler açısından inceleyerek tezlerin bibliyometrik özelliklerini ortaya koymuştur. Aydemir ve Keskin, (2017) 2000-2015 yılları arasında Avrupa Birliği'nin göç politikaları açısından Türkiye'ye yönelik söylemlerini araştırmak amacıyla ilerleme raporlarının iltica ve göç başlıkları ile ilgili bölümleri ayrıntılı olarak incelemiştir. Bozkaya, (2021) 2011-2020 yıllarında Türkiye'de göç ve

göçmenler ile ilgili yayınlanan 62 adet doktora tez çalışmalarını tarama yöntemi kullanarak göçmenlerin eğitimi ile ilgili durumu ortaya koymak adına içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Çelikkaya ve Atila, (2020) 1980-2019 yıllarında, Web of Science veri tabanında yer alan ekonomi ve sosyoloji bilim disiplinlerindeki göç ve kalkınma konusu ile ilgili hazırlanan 1586 çalışmayı bibliyometrik yöntem kullanarak incelemiştir. Pandır vd., (2016) en yüksek satış rakamlarına sahip Türk basımındaki ilk beş gazetede Suriyeli sığınmacı temsilcileri konusunda yayımlanan ilgili tüm görselleri, tüm haberleri ve köşe yazılarını araştırmışlardır.

Alkar ve Atasoy, (2019) Türkiye'de göç konusu üzerine 2015-2019 yıllarında hazırlanan akademik nitelikteki 84 kitap ve 2009-2019 yıllarında hazırlanan 193 adet doktora tez çalışmasını incelemiştir. Alkar ve Atasoy, (2020) 1988-2018 yıllarında göç konusunda hazırlanan 212 adet doktora tezlerini içerik analizi ile incelemiştir. Yolcu, (2018) 26. Dönemde TBMM'de grup kurma vasfına sahip muhalefet partilerinin Suriye İç Savaşı sonrası yaşanan göç sorununa yaklaşımlarını değerlendirmek amacıyla, ilgili konuda sunulan yazılı ve sözlü soru önergelerinden yararlanarak içerik analizi yöntemi kullanmıştır. Ayrıca Subbotin ve Aref, (2020) Rusya'daki beyin göçünü incelemiştir. Sweileh vd., (2018) sağlık göçü üzerine çalışma yapmışlardır. Moed ve Halevi, (2014) uluslararası bilimsel göç sürecini araştırmışlardır. Gonzalez vd., (2018) araştırmacıların iç göçü ele almışlardır. Pisarevskaya vd., (2019) 1959-2018 yıllarındaki göç çalışmalarını haritalandırma yöntemi ile incelemiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ekonomi alanında göç başlıklı tezlerin geçmişten günümüze izlerini takip etmek için göç konusunda bibliyometrik bir çalışmanın geçmişte yapılmadığı ve bu alanda literatürde boşluk olduğu belirlenmiştir. Bibliyometrik analiz ile yapılan araştırmalar, incelenen konunun bilimsel gelişimini takip etmek ve ne gibi değişimler geçirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ilgili konuda geçmiş çalışmalar ile günümüz çalışmaların karşılaştırılmasını sağlamakta ve çalışmalarda eksik olarak tespit edilen konuları belirleyerek sonraki çalışmaların ne yönde ilerleyebileceğine yönelik gerçekçi öngörüler sunmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, literatürde mevcut eksiklikten hareketle var olan boşluğu gidermek ve ekonomi alanında göç konusunun lisansüstü tezler açısından günümüze kadar ne yönde ilerlediği hakkında fikir sunması amaç edinilmiştir.

Çalışma kapsamında sadece yüksek lisans ve doktora tezleri araştırmaya dahil edilmiştir. Bunun dışındaki tezler ve kitap, makale, bildiri gibi diğer bilimsel yayınlar da araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca çalışmaya yalnızca ekonomi konusunda tez başlığında göç kelimesi geçen lisansüstü tezler incelenmiştir. Bir diğer kısıt olarak YÖK ulusal tez merkezi veri tabanındaki verilerin güncel olduğu varsayılmıştır.

Bibliyometrik analiz kapsamında araştırılan lisansüstü tezlere yönelik temel kriterler; yazarların cinsiyetleri, yayınlandığı yıllar, yayınlandıkları üniversiteler, hazırladıkları enstitüler, anabilim dalların, araştırma yöntemleri, nicel araştırma türleri, danışman unvanları, tezlerin türü, yazıldığı diller, sayfa sayıları, üniversite türü, yayınlandıkları şehirler ve ilişkili konular olarak belirlenmiştir. Böylelikle ekonomi alanında göç konusunda yayınlanan tezlerin profilinin ortaya çıkartılması ve bu alandaki bilimsel yansımaların keşfedilmesi amaçlanmaktadır.

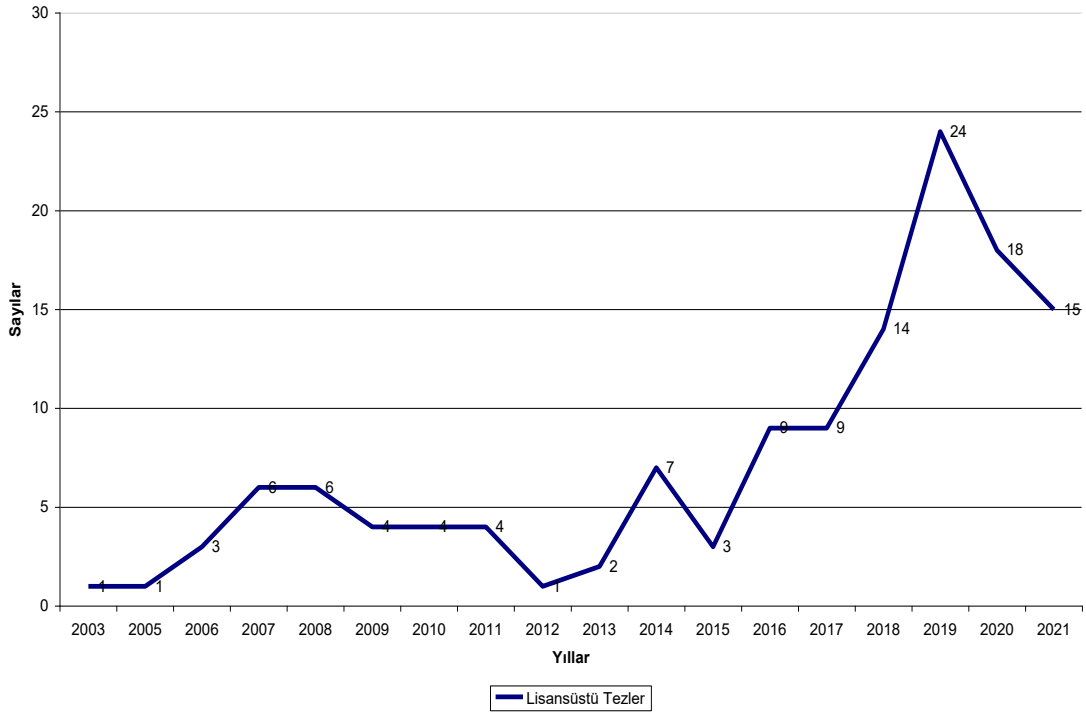
Çalışmada incelenen lisansüstü tezler YÖK'ün ulusal tez merkezi veri tabanından sağlanmıştır. Lisansüstü tezler taranırken detaylı tarama yapılmış, konu kısmında "Ekonomi" terimi seçilmiş, tez başlığı alanına "Göç" kelimesi taranmış izin durumu kısmında "İzinli" seçeneği seçilmiş diğer alanlarda herhangi bir tarama yapılmamıştır. Tarama sonucunda izinli ve erişime açık olan toplam 131 teze ulaşılmıştır. Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için lisansüstü tez çalışmalarını 01.02.2022-23.03.2022 tarihleri arasında sürekli güncelleyerek kontrol sağlanmış ve söz konusu tarihlerde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır.

Çalışmada ekonomi bilim alanında "Göç" tez başlığını içeren 131 adet yüksek lisans ve doktora tez çalışması bibliyometrik analiz çerçevesinde hangi konuları ele aldığı, yıllar içerisindeki

yayınların nicelik değişimleri ve çalışmaların değişim ve gelişim süreçleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada belirlenen araştırma evrenleri neticesinde cevap aranan araştırma soruları yüzde ve frekans analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Bulgular

Çalışma bulguları kapsamında YÖK'ün web sitesindeki Tez Merkezi veri tabanındaki lisansüstü tezler, "yazarların cinsiyetlerine, yayınlandığı yıllara, yayınlandıkları üniversitelere, hazırlandıkları enstitülere, anabilim dallarına, araştırma yöntemlerine, nicel araştırma türüne, danışman unvanına, türüne, yazıldığı dillere, sayfa sayılarına, üniversite türüne, yayınlandıkları şehirlere ve ilişkili konularına" göre parametreleri açısından incelenerek analiz edilmiş, sıklık (F) ve yüzdelik (%) değerleri tablo haline getirilip yorumlanmıştır. Bu bağlamda ilgili bilim alanında yapılan çalışmaların mevcut durumu incelenerek, ilgili konu hakkında araştırma yapacak bilim insanlarına daha güncel konuları farklı yöntem ve analiz teknikleriyle incelenmesine katkı sağlaması bakımından çalışma bulguları önemlilik oluşturmaktadır.

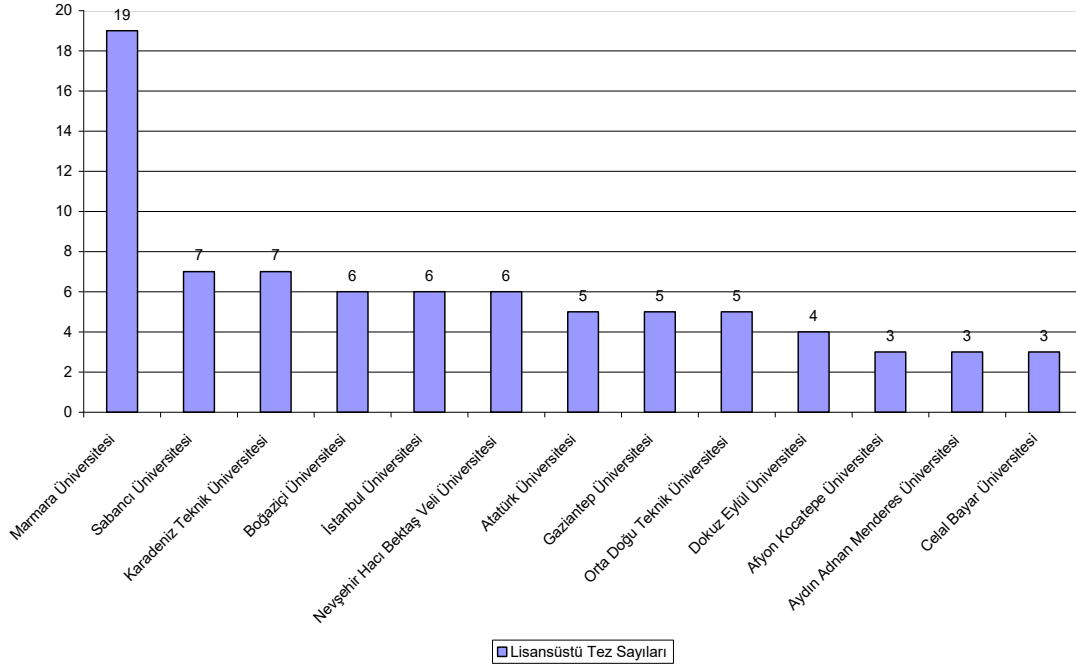

Grafik 1. Lisansüstü Tezlerin Yayınlandığı Yıllara Göre Dağılımı

Ekonomi alanında "Göç" konusu ile ilgili tezlerin yıllar bakımından dağılımı araştırıldığında, ilk lisansüstü tezin 2003 yılında bir doktora tezinin yazılmasıyla başlamıştır. Yüksek lisans açısından tez yılları değerlendirildiğinde ilk yüksek lisans tezi 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. 2005 yılından itibaren 2012 yılı hariç her yıl tez yazımı gerçekleştirilmiştir. 2005-2015 yılları arasında en fazla yüksek lisans tezi 6 adet tez ile 2008 yılında yazılmıştır. Bu yıllarda toplamda 31 yüksek lisans tezi yazılmıştır. 2016 yılı ile birlikte yüksek lisans tez yazımında artış yaşanmış ve en fazla tez yazımı 2019 yılında 24 adet tez ile olmuştur. Mevcut pandemi koşulları nedeniyle 2020 ve 2021 yılında tez üretiminde azalışlar gerçekleşmiştir. Ancak son 6 yılda toplamda 70 adet yüksek lisans tezi yapılarak konu ve alan özelinde ilginin olduğu sonucu çıkmaktadır.

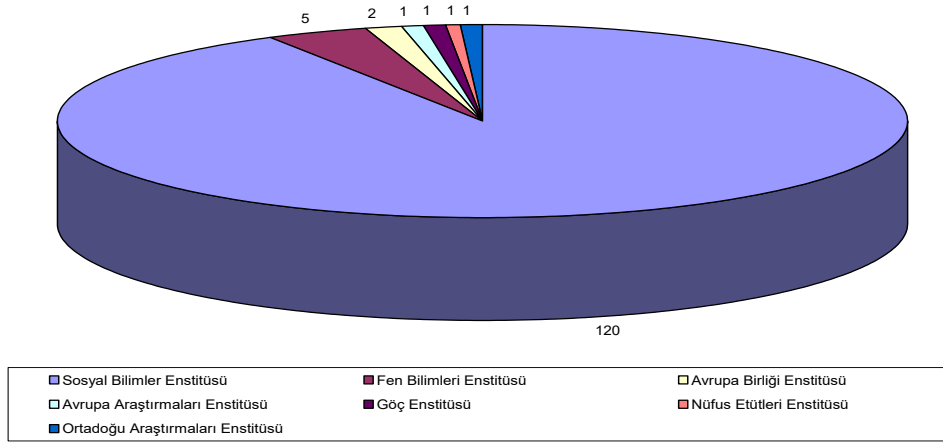
Doktora tezleri incelendiğinde ise, ilk doktora tez çalışması 2003 yılında yapılmıştır. Doktora tezleri açısından her yıl düzenli olarak tez üretimi ne yazık ki gerçekleştirilmediği gözlenmektedir. 2003 yılında ilk tez çalışması olmakla birlikte 2007 yılına kadar doktora tez çalışması yapılmamıştır. 2003-2015 döneminde aralıklı olarak yapılan tez çalışmalarının en

yoğun yılı 2007 yılında 3 adet tez ile olmuştur. 2016 yılına kadar toplamda 11 adet doktora tezi yazılmıştır. 2016 yılından sonra düzenli olarak yazılan tezler ile birlikte en fazla 2019 ve 2020 yıllarında 4 adet tez yazılmıştır. Son 6 yılda konu ve alan özelinde toplamda 19 doktora tezi yazılmış olması alana olan ilgiyi göstermektedir. Toplam olarak değerlendirildiğinde tez çalışmalarının 2016 yılı ile birlikte artış eğiliminde olduğunu ve 2019 yılında 24 adet tez ile zirvede yer almıştır. Özellikle son 5 yıllık süreçte toplam 131 tezin 80'inin yazıldığı oran olarak %61'lik bir ağırlığı oluşturduğu ifade edilebilir.

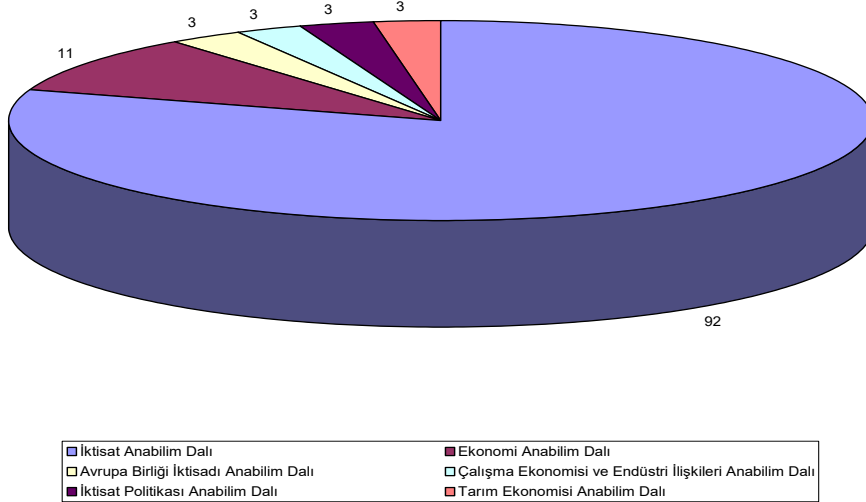
Grafik 2. Lisansüstü Tezlerin Yayınlandıkları Üniversitelere Göre Dağılımı

Tezlerin yayınlandıkları üniversitelere göre dağılımını incelediğimizde ekonomi alanında "Göç" konusu olarak en çok tez hazırlanan üniversite 19 adet tez ile Marmara Üniversitesi olmaktadır. Marmara Üniversitesini, Sabancı Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi 7 adet tez ile izlemektedir. İstanbul Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi 6 adet tez ile takip etmektedir. 5 adet tez ile Atatürk Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi yer almaktadır. Bu üniversiteleri, Dokuz Eylül, Afyon Kocatepe, Aydın Adnan Menderes ve Manisa Celal Bayar üniversiteleri takip etmiştir. Söz konusu konu özelinde üniversiteler arasında dikkati çeken bir vakıf üniversitesi olan Sabancı Üniversitesi'nin konuyu en fazla ele alan ikinci üniversite olması ve sıralamada başkaca bir vakıf üniversitesinin olmamasıdır. Marmara Üniversitesi'nin diğer üniversitelerden ayrılarak %15'lik bir pay ile fark yaratması konuya ilgi duyan araştırmacı ve akademisyenlerin yoğunlaştığını göstermektedir.

Grafik 3. Lisansüstü Tezlerin Hazırlandıkları Enstitülere Göre Dağılımı

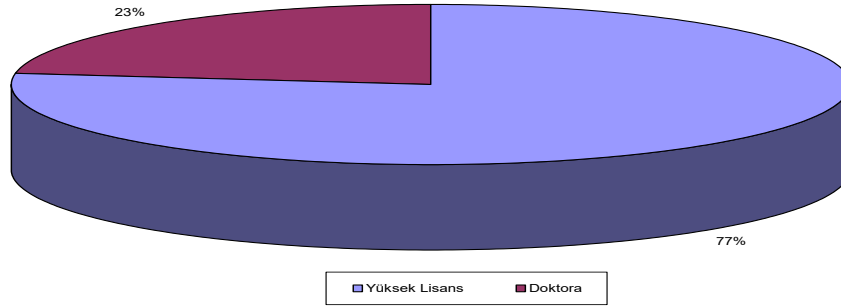
Lisansüstü tezlerin hazırlandıkları enstitülere göre dağılımı incelendiğinde, en fazla tezlerin hazırlandığı enstitü Sosyal Bilimler Enstitüsüdür. Toplam lisansüstü tezler içerisinde %91,60'lık bir ağırlık ile Sosyal Bilimler Enstitüsü yer almaktadır. Ekonomi bilim alanında "Göç" olgusu konusunda yazılan lisansüstü tezler incelemeye alındığı için büyük oranda sosyal bilimlerin çalışma konusu olduğundan yoğunlaşma normal karşılanmalıdır. Sosyal Bilimler Enstitüsünü sırasıyla Fen Bilimleri Enstitüsü, Avrupa Birliği Enstitüsü, Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, Göç Enstitüsü, Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü oluşturmaktadır.

Grafik 4. Lisansüstü Tezlerin Anabilim Dallarna Göre Dağılımı

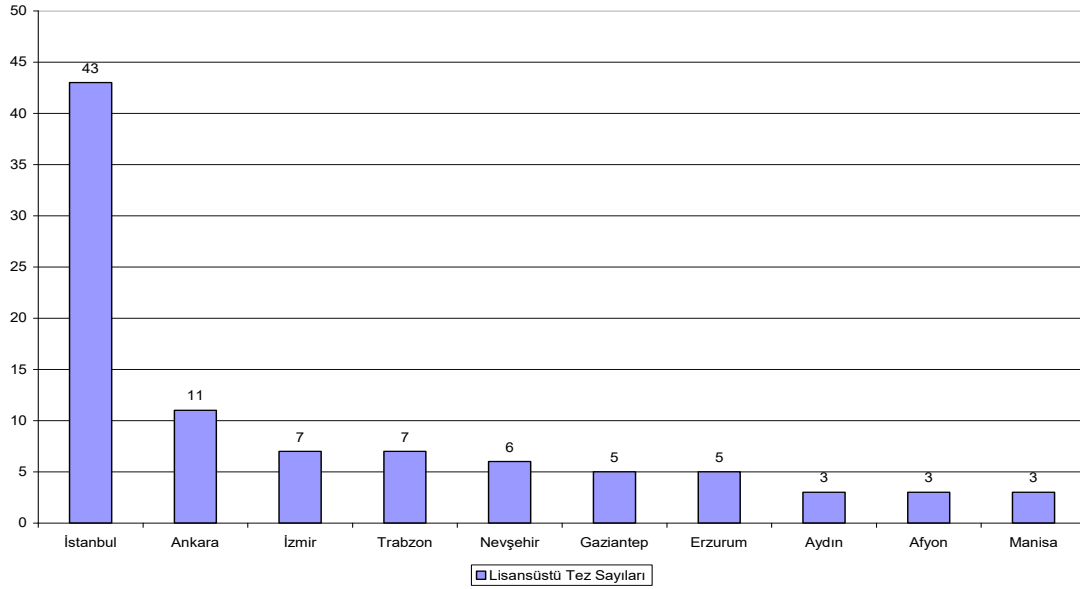
Tezlerin anabilim dalları bakımından dağılımı incelendiğinde, ekonomi bilim alanında "Göç" konusu 21 anabilim dalında incelenmiştir. Anabilim dallarının çok çeşitli olması konunun detaylı bir şekilde ekonomi alanında araştırıldığı şeklinde yorumlanabilmektedir. Toplamda ise 92 adet ile en fazla araştırma yapılan anabilim dalı olarak iktisat anabilim dalı gelmektedir. İkinci sırada ise, toplamda 11 adet ile ekonomi anabilim dalı gelmektedir. Daha sonra sırasıyla 3 adet tez ile

Avrupa Birliği İktisadı, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İktisat Politikası ve Tarım Ekonomisi anabilim dalları gelmektedir.

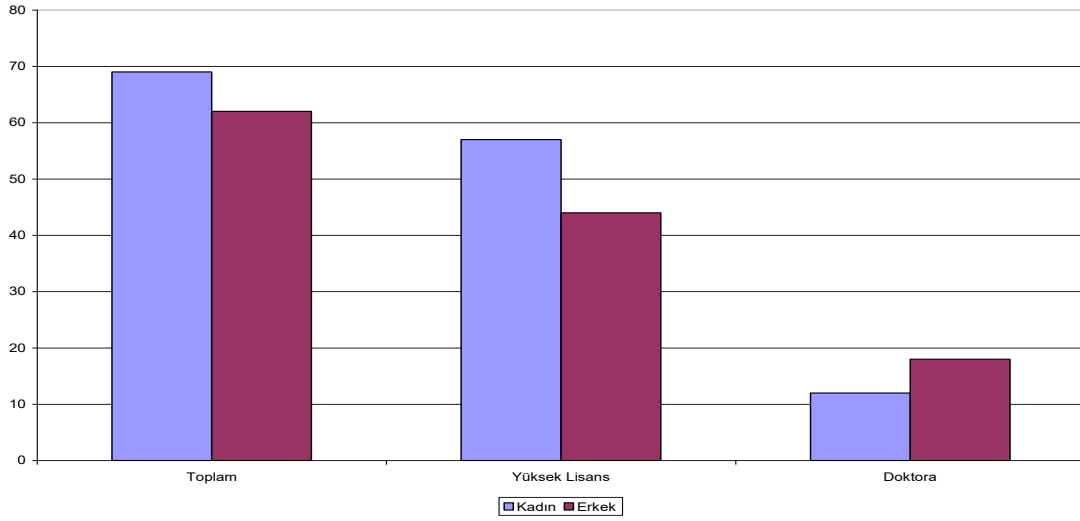
Grafik 5. Lisansüstü Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı incelendiğinde, ekonomi bilim alanında "Göç" konulu tezlerin 30 adet ile %23'ü doktora tezleri, 101 adet ile %77'si ise yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Yüksek lisans tezleri doktora tezlerine kıyaslandığında önemli bir ağırlığa sahiptir. Doktora tez sayılarındaki düşüklüğün nedenleri olarak, araştırma yapan insanların çoğunun yüksek lisans eğitiminden sonra kariyerlerini noktalandırması, farklı alanlara yönelmesi, doktora eğitimindeki sürenin uzun olması, giriş koşullarının daha zorlu olması ifade edilebilir.

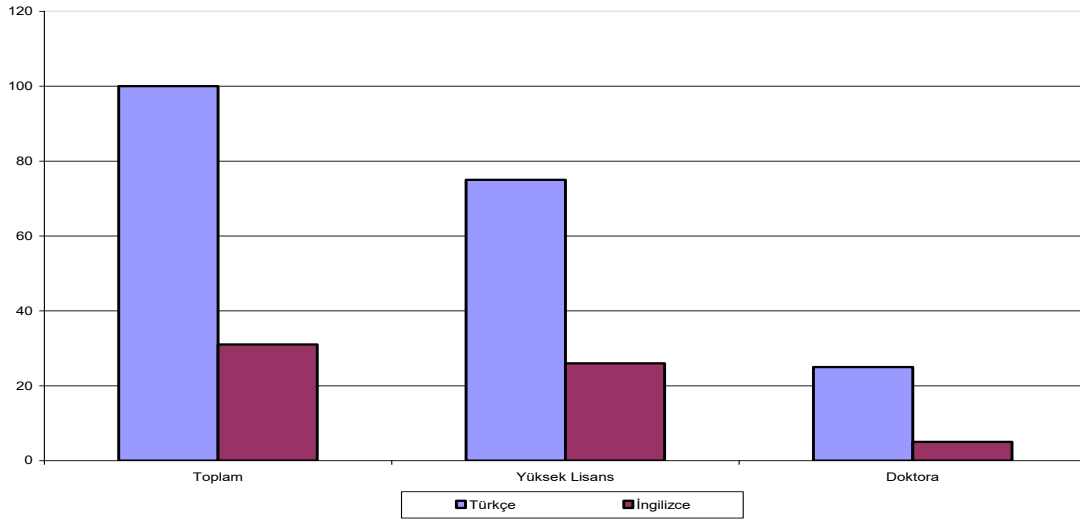
Grafik 6. Lisansüstü Tezlerin Yayınlandıkları Şehirlere Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin yayınlandıkları şehirlere göre dağılımı incelendiğinde en fazla tez çalışması İstanbul ilinde yapılmıştır. İstanbul'un ardından, Ankara, İzmir, Trabzon, Nevşehir, Gaziantep ve Erzurum takip etmektedir. İstanbul'da 43 adet lisansüstü tez yazılırken, 11 adet tez Ankara'da, 7 adet tez İzmir ve Trabzon'da, 6 adet tez Nevşehir'de, 5 adet tez ise Erzurum ve Gaziantep ilinde yazılmıştır. Büyükşehirlerde tez yazımının fazla olmasını hem araştırmacıların sayısı hem de üniversite sayısının fazla olması ile ilişkilendirebiliriz.

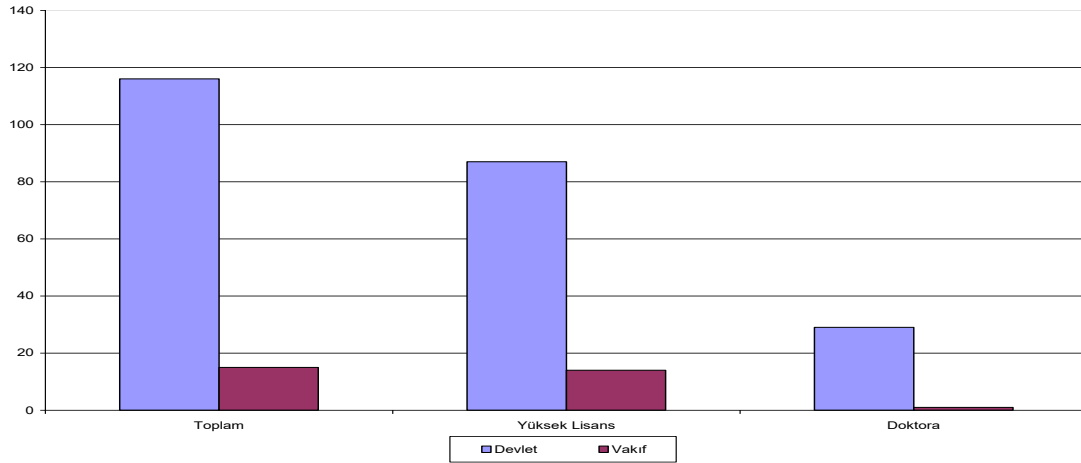
Grafik 7. Lisansüstü Tezlerin Yazarların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin yazarların cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde, ekonomi bilim alanında "Göç" konusunda çalışma yapan kadınlar 57 adet yüksek lisans tez çalışması ve 12 adet doktora tez çalışması olmak üzere toplam 69 adet tez çalışması gerçekleştirmişlerdir. Erkek araştırmacılar ise, 44 adet yüksek lisans ve 18 adet doktora tezi olmak üzere toplamda 62 adet tez çalışması yapmışlardır. Yüksek lisans tezlerinde kadın araştırmacılar fazla iken doktora çalışmalarında erkek araştırmacı sayısının fazla olduğu söylenebilir. Bu veri akademik kariyer basamağında ilerledikçe toplumsal, ekonomik ve siyasal sebeplerle kadınların sayısının maalesef azaldığını göstermektedir.

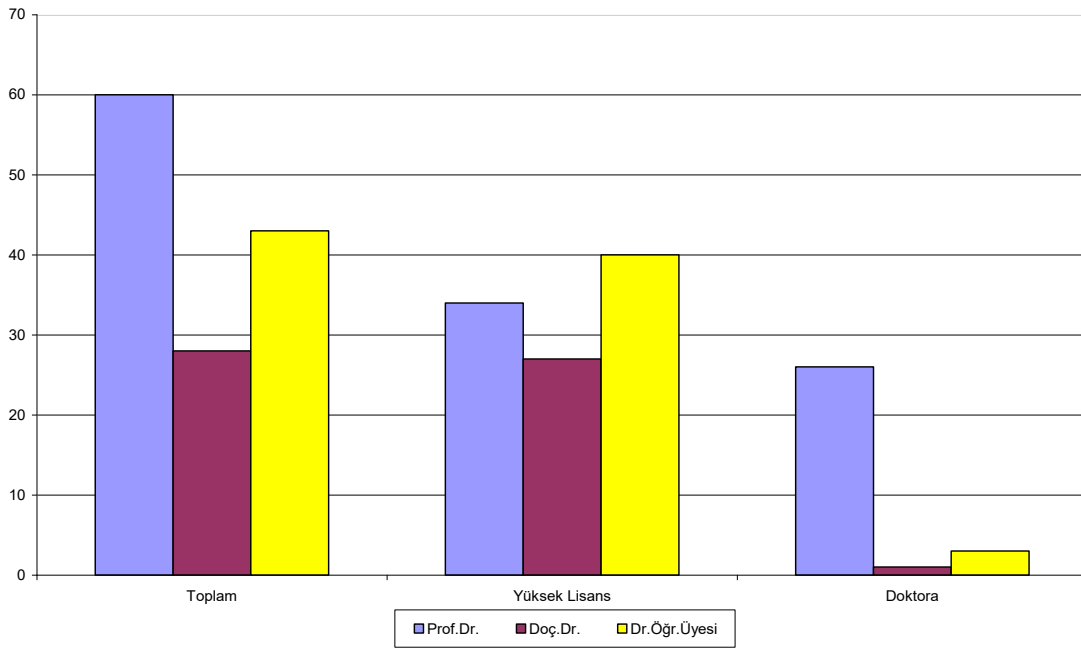
Grafik 8. Lisansüstü Tezlerin Yazıldığı Dillere Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin yazıldığı dillere göre dağılımı incelendiğinde, ekonomi bilim alanında "Göç" konusunda 75 adet yüksek lisans çalışması ve 25 adet doktora çalışması olmak üzere toplamda 100 adet tez Türkçe dilinde yazılmıştır. İngilizce dilinde ise 26 adet yüksek lisans çalışması ve 5 adet doktora çalışması olmak üzere toplamda 31 adet tez yazılmıştır. Türkçe dili hem yüksek lisans hem de doktora çalışmalarında önemli bir ağırlığa sahiptir. Bunun temel nedeni, araştırmacıların kendi ana dillerinde araştırma yapması ve tez yazmasının sağlanmış olduğu kolaylıklardır. Lisansüstü programlarının büyük bir çoğunluğunun Türkçe dilinde kabul edilmesi de etkili olmaktadır.

Grafik 9. Lisansüstü Tezlerin Üniversite Türü Bakımından Dağılımı

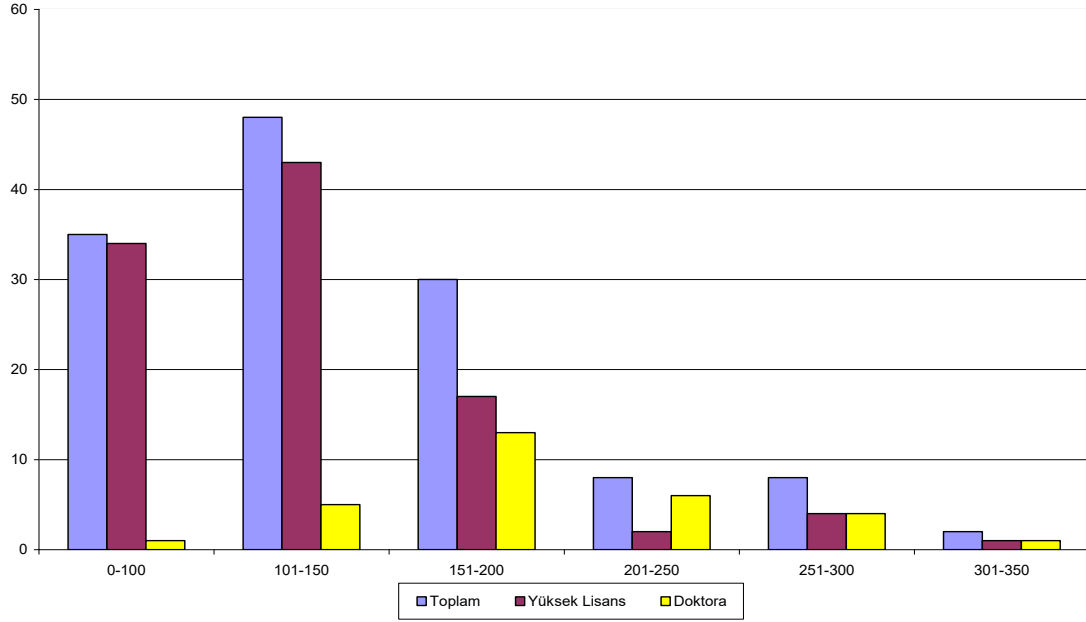
Lisansüstü tezlerin yazıldığı üniversitelerin türü bakımından dağılımı incelendiğinde, devlet üniversitelerinde yüksek lisans çalışmalarında 87 adet ve doktora çalışmalarında ise 29 adet tez ile büyük bir ağırlığa sahiptir. Vakıf üniversitelerinde ise yüksek lisans tezlerinde 14 adet tez yazılırken 1 adet doktora tezi yazılmıştır. Toplam olarak lisansüstü tezlerde devlet üniversiteleri 116 adet teze sahip iken vakıf üniversitelerinde 15 adet tez yer almaktadır. Devlet üniversitelerinin payı açık ara önemli bir ağırlığa sahiptir. Bunun nedeni devlet üniversiteleri genel üniversiteler içerisinde önemli bir paya sahiptir. Vakıf üniversitelerinin sayısı günümüzde önemli bir ivme yakalamasına rağmen devlet üniversitelerinin oldukça gerisinde yer almaktadır.

Grafik 10. Lisansüstü Tezlerin Danışman Unvanına Göre Dağılımı

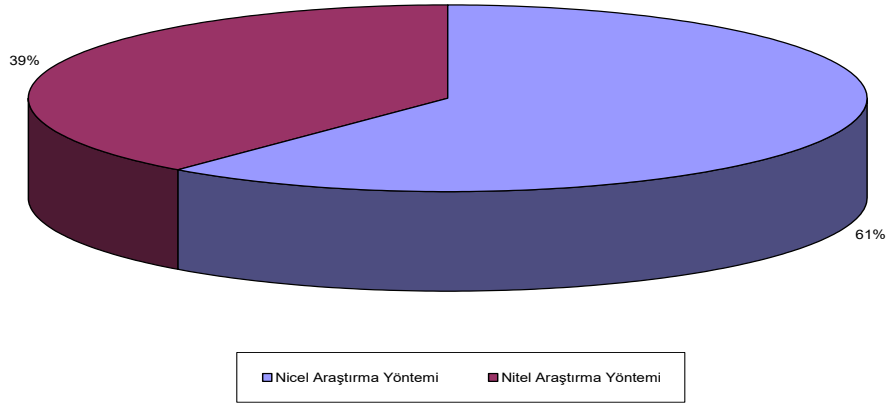
Lisansüstü tezlerin danışman unvanı bakımından dağılımı incelendiğinde, yüksek lisans tezlerine danışmanlık yapan Prof. Dr. unvanı 34 adet, Doç. Dr. unvanı ile 27 adet ile Dr. Öğr. Üyesi unvanı ile 40 adet tez yazılmıştır. Doktora tezlerinde unvan analizine baktığımızda ise; Prof. Dr. unvanı ile 26 adet, Doç. Dr. unvanı ile 1 adet ve Dr. Öğr. Üyesi unvanı ile 3 adet tez yazılmıştır. Toplam olarak lisansüstü tezlerde en çok danışman unvanı Prof. Dr. unvanına sahip akademisyenler 60 adet lisansüstü teze danışmanlık yaparak bütünlüğün çoğunu oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra

Doç. Dr. unvanlı toplam 28 adet lisansüstü tez oluştururken, Dr. Öğr. Üyesi unvanlı 43 adet lisansüstü tez yazılmıştır. Yüksek lisans tez çalışmalarında en fazla tezi Dr.Öğr.Üyesi danışman unvanına sahip bilim insanları tarafından yürütülürken, doktora tez çalışmaları en fazla Prof.Dr. danışman unvanına sahip akademisyenler tarafından yürütülmüştür. Prof. Dr. unvanına sahip akademisyenler özellikle doktora tezlerinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Doktora çalışmalarında %87'lik bir paya sahip bulunmaktadır.

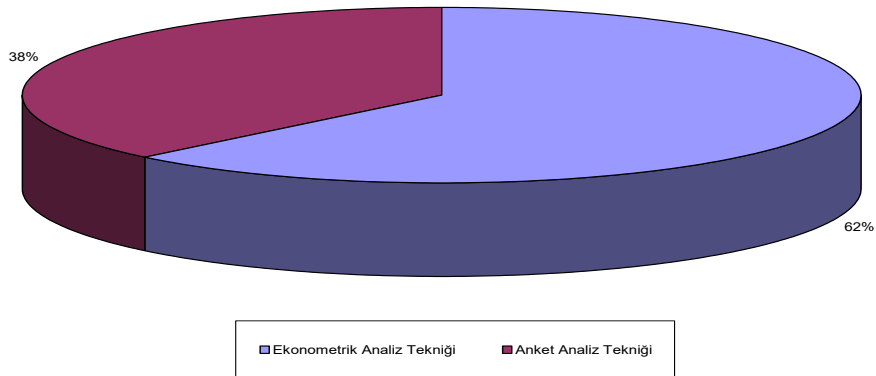
Grafik 11. Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin sayfa sayılarına göre dağılımları incelendiğinde en fazla ağırlıklı yapılan sayfa adedi 101 ile 150 sayfa arasındadır. Söz konusu sayfalarda 43 yüksek lisans çalışması ve 5 doktora çalışması olmak üzere toplamda 48 adet tez yazılmıştır. Yüksek lisans çalışmalarında 0-100 arasında sayfa sayısı bulunan tez 34 adet, 151-200 arasında sayfa sayısı olan tez ise 17 adettir. Yüksek lisans tez çalışmalarının %93'ü 0-200 arası sayfa adedine sahiptir. Doktora çalışmalarında en fazla 151-200 sayfa sayısı arasında 13 adet ile tez yazılmıştır. 201-250 sayfa sayısı arasında 6 adet doktora tezi yazılmıştır. Toplamda %36,6 ağırlıkla 101-150 sayfa arasında tez yazıldığı görülmektedir.

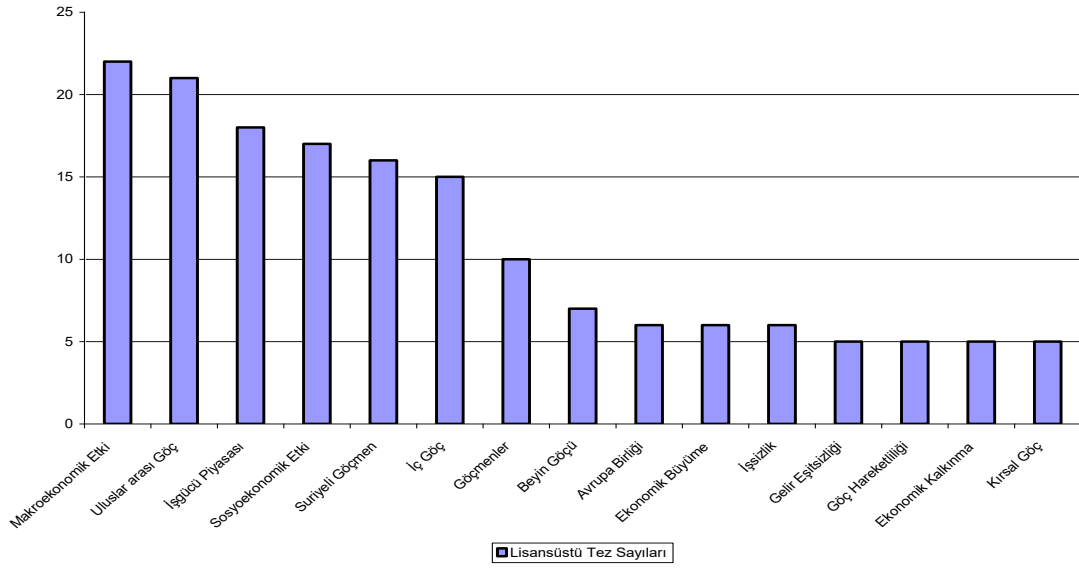
Grafik 12. Lisansüstü Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemine göre dağılımı incelendiğinde, ekonomi bilim alanında "Göç" konulu tezlerin büyük bir çoğunluğunda nicel araştırma yöntemi kullanıldığı görülmektedir. Nicel araştırma yöntemi 56 adet yüksek lisans tez çalışmasında ve 24 adet doktora tez çalışmasında olarak toplamda 80 adet tezde kullanılmıştır. Buna karşın nitel araştırma yöntemi ise 45 adet yüksek lisans tez çalışmasında ve 6 adet doktora tez çalışmasında olmak üzere toplamda 51 adet tezde kullanılmıştır. Doktora tezlerinde %80'lik bir çoğunlukla nicel araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir.

Grafik 13. Lisansüstü Tezlerde Nicel Araştırmalarda Kullanılan Yöntemlere Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerde kullanılan nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan tekniklere göre dağılımı incelendiğinde, Ekonometrik analiz yöntemi, 36 adet yüksek lisans tez çalışmasında ve 14 adet doktora tez çalışmasında olmak üzere toplamda 50 adet tezde kullanılmıştır. Buna karşın anket analiz yöntemi ise 20 yüksek lisans tez çalışmasında ve 10 doktora tez çalışmasında olmak üzere toplamda 30 adet tezde kullanılmıştır. Ekonometrik analiz tekniği hem yüksek lisans hem de doktora çalışmalarında fazlaca tercih edilen bir teknik olmuştur.

Grafik 14. Lisansüstü Tezlerin İlişkili Konulara Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin ilişkili konulara göre dağılımı incelendiğinde ekonomi bilim alanında "Göç" konusunda yapılan 131 lisansüstü tezin 22 tanesinde makroekonomik etki konusu ele alınmıştır. Makroekonomik etki konusunu 21 adet tez ile uluslararası göç konusu takip etmektedir. İşgücü piyasası 18, Sosyoekonomik etki 17, Suriyeli Göçmen 16, İç göç 15, Göçmenler 10 adet ile yer almıştır. Ayrıca, Beyin göçü, Avrupa Birliği, Ekonomik büyüme, İşsizlik, Gelir eşitsizliği, Göç hareketliliği, Ekonomik kalkınma ve kırsal göç en fazla tezlerde kullanılan göç konusu ile ilişkilendirilen başlıklardır.

Ekonomi alanında göç konusunda yapılan yüksek lisans tezlerinin bulguları değerlendirildiğinde; dış göç üzerine yapılan çalışmalarda örneklem olarak Dominik Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Kanada, Suriye, Sahra Altı Afrika, Hindistan, Birleşik Krallık, Orta Asya, Avrupa Birliği, OECD, Almanya, Gürcistan, Gambiya, Bahama Adaları, Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Bulgaristan ve Balkanlar ülke ya da bölgeleri seçilmiştir. Yoğun olarak Türkiye ile ilgili yapılan çalışmalarda Suriyeli göçmenlerin ekonomi üzerindeki etkileri ele alınmıştır. İç göçün ekonomik etkilerini araştıran tezlerde ise örneklem olarak, yoğun olarak Gaziantep ilinin yanında, Yayladağı, Manisa, Denizli, Erzincan, Malatya, Şanlıurfa, Kırşehir, Siirt, Hatay, Bandırma, Küçükçekmece, Adana, Yüksekova, Niğde, Bayrampaşa, Pendik, Samsun, Ardahan, Kocaeli, Ağrı, Diyarbakır, Muğla, Nazilli, İzmir ve Erzurum seçilmiştir.

Göçün ekonomik analizini konu edinen tezlerin ağırlıklı olarak ele aldığı konu göçün işgücü piyasası üzerindeki etkileri olmuştur. Ayrıca göçün pazar büyüklüğü üzerindeki etkisi, beyin göçünün ekonomik etkileri, gelir eşitsizliğine yansımaları, işçi dövizlerinin kalkınma üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Sosyo-ekonomik etki olarak suç ekonomisi ve mutluluk ekonomisi de araştırılmıştır. Göçün makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla ekonomik büyüme, kayıt dışı ekonomi, kişi başına düşen gelir, yoksulluk, küreselleşme, sürdürülebilir kalkınma, sosyal sermaye, işsizlik, dış ticaret ve enflasyon değişkenleri seçilerek araştırmalar yapılmıştır.

Ekonomi alanında göç konusunda yazılan tezlerde ekonomik değişkenler dışında göç ve akıllı şehir uygulaması, doğurganlık ve göç arasındaki ilişki, küresel iklim değişikliğinin göç üzerindeki etkisi, göç sürecinde kadın emeğinin değişimi, uluslararası futbolcu göçünün ekonomik etkileri, göç ve etnik ekonomi konularında da tez araştırmaları gerçekleştirilmiştir.

SONUÇ

Akademik bilgi birikiminin üretilmesi ve yaygınlaştırılmasında lisansüstü tez çalışmaları önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca tezler sayesinde bilimsel bilginin sistematik üretimi de sağlanmaktadır. Bibliyometrik analiz yöntemleri ile yapılan araştırmalar sayesinde konuların ve alanların ağırlıklı olarak nerelerde yoğunlaştığı hakkında fikir vermektedir. Bu nedenle herhangi bir bilim alanında araştırma yapmak isteyen bilim insanlarına yol göstererek yardımcı olmaktadır. Benzer konuların yinelenerek araştırılmasından ziyade, önceden çalışılmış yayınlardan yararlanarak, üzerine konulması gereken bilgilerin tespitine veya üzerinde daha önce hiç araştırma yapılmamış konuların belirlenmesine katkı sunulmaktadır. Bibliyometrik çalışmalar yoluyla belirli bir bilim alanının gelişim ve değişim süreci takip edilmektedir. Bu sayede ileriye yönelik perspektifler ortaya koymak ve yetersiz görülen alanları tespit etmesi nedeniyle çalışma ile literatüre katkı sağlanarak, ileriki çalışmalarda araştırmacılara kolaylık sağlayarak yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

Çalışma kapsamında, YÖK ulusal tez merkezi veri tabanında yer alan İktisat disiplini altında ve Göç konulu lisansüstü tezler çeşitli parametreler çerçevesinde bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Ayrıca Göç konusunda literatürün genel özellikleri tespit edilerek eksiklikleri ortaya konulmuş ve Göç konusunda araştırma yapacak bilim adamlarına kolaylık sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmada bir başka amaç ise bulguların tek bir araştırma çatısı altında toplanması ve bilim insanlarının tek kaynak üzerinden çok sayıda çalışma verilerine ulaşmasıdır. Konuya ilgi duyan bilim insanlarına da bilimsel yol haritası sunmaktadır. Bu çalışma ile yapılan bibliyometrik analiz sayesinde, hem ilgili bilim alanının bilimsel açıdan ayrıntılarının belirlenmesi, hem de üzerinde en çok durulan ve geri planda kalan konuların ortaya çıkarılması sağlanmaktadır. İktisat disiplini altında ve Göç konusunda yayınların odak noktaları ve boşluklarının ortaya çıkarılması, bu konularda araştırma yapmak isteyen bilim insanlarına yön verebileceği ve bu sayede çalışmanın literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

İktisat disiplini altında ve Göç konulu lisansüstü tezler incelendiğinde, kadın tez yazarları, erkek tez yazarlarına göre önemli bir üstünlüğe sahiptirler. Tezlerde tez yazarı olarak kadınların erkeklerden daha fazla olması ağırlıklı olarak konuya kadın araştırmacıların daha fazla ilgi duyduğu ve hassasiyetle yaklaştığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak 2003 yılında ilk doktora tez çalışması, 2005 yılında ise ilk yüksek lisans tez çalışması yazılmıştır. En fazla tez çalışması ise 2019 yılında gerçekleştirilmiştir. Göç olgusuna tarihsel, sosyal, siyasal ve kültürel ilginin geçmişten beri olduğunu ancak özellikle küreselleşme eğilimlerinin artması, işgücü piyasalarındaki hareketlilik, gelir eşitsizlikleri ve daha iyi yaşam standartlarını arama arzusu ekonomi disiplini içerisinde göç konusuna ilgiyi ve eğilimleri arttırmıştır.

Marmara Üniversitesi konu ile ilgili en fazla araştırma yapılan üniversitedir. Daha sonra sırasıyla Sabancı Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi izlemiştir. İstanbul ilinde yer alan üniversitelerin konuyu daha fazla ele almaları beklenen bir sonuçtur. Hem araştırma imkanları hem de gerek öğrenci gerekse program sayılarının fazlalığı bu sonucu doğurmaktadır. Sosyal Bilimler Enstitüsü, en fazla tez hazırlanan enstitüdür. Ekonomi bilim alanında "Göç" olgusu konusunda yazılan lisansüstü tezler incelemeye alındığı için büyük oranda sosyal bilimlerin çalışma konusu olduğundan yoğunlaşma normal karşılanmalıdır. Literatürde konu çok fazla anabilim dalında incelenmiştir. Bu da göstermektedir ki, konunun detaylı bir şekilde ekonomi alanında araştırıldığıdır. En fazla tezler iktisat anabilim dalında hazırlanmıştır. Konunun güncelliği ve popülerliğinin giderek arttığı ve farklı anabilim dallarında da ilişkili konuların geniş çaplı ele alınabileceği ortaya çıkmaktadır.

Yüksek lisans tezleri doktora tezlerinden daha fazladır. Yüksek lisans tezlerinin yoğunlukta yapılmasının nedeni olarak üniversitelerde ilgili bilim alanında ve programlarda daha fazla sayıda öğrenci olması iken bunun karşısında doktora çalışmalarına hem ilginin hem de yeterli alan ve programın açılmaması gösterilebilir. Prof. Dr. unvanına sahip akademisyenler özellikle doktora

tez çalışmalarında önemli bir ağırlığa sahiptir. Tezlerin büyük bir çoğunluğunda nicel araştırma yöntemi kullanılarak yazılmıştır. Nicel araştırma yönteminde ise ağırlıklı olarak ekonometrik analiz tekniği tercih edilmektedir. En fazla ağırlıklı yapılan sayfa sayısı 101 ile 150 sayfa arasındadır. Devlet üniversitelerinin payı açık ara önemli bir ağırlığa sahiptir. Bunun nedeni devlet üniversiteleri, genel üniversiteler içerisinde önemli bir paya sahiptir. Türkçe dili hem yüksek lisans hem de doktora çalışmalarında önemli bir ağırlığa sahiptir. Bunun temel nedeni, araştırmacıların kendi ana dillerinde araştırma yapması ve tez yazmasının sağlamış olduğu kolaylıklardır. En fazla tez çalışması İstanbul ilinde gerçekleşmiştir. İstanbul'un ardından Ankara, İzmir, Trabzon, Nevşehir, Gaziantep ve Erzurum illeri takip etmektedir. Makroekonomik etki konusu mevcut konu ile en fazla ilişkilendirilen konu olmuştur. Ayrıca, makroekonomik etki konusunu, uluslararası göç, işgücü piyasası, sosyoekonomik etki, Suriyeli göçmen, iç göç ve göçmenler konusu izlemiştir.

Lisansüstü tezlere yönelik olarak yapılan bibliyometrik çalışmalar ile ekonomi konusunda göç alanında yazılan tezlerin genel özelliklerini ortaya koymak, geçmiş eğilimlerini belirlemek, alandaki eksiklikleri ve boşlukları tespit etmek ve gelecekte bu eksiklikleri ve boşlukları dolduracak tezlerle alana bilimsel katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Ekonomi bilim alanında göç konusunda yapılan araştırmaların, belirli periyotlarda yapılarak yinelenmesi literatürün zenginleşmesi ve güncellenmesi anlamında katkı sağlayabilecektir. Ayrıca literatüre katkı sunmak anlamında ekonomi alanında göç konusunda ülke karşılaştırmaları veya bilim dalları arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Ekonomi alanında göç konusunda yazılan çalışmaların yabancı dilde yazılması uluslararası araştırmacılar tarafından da incelenmesine olanak tanıyacaktır. Ekonomi alanında göç üzerine sadece tez çalışmaları incelenmeyip uluslararası veri tabanları taranarak kaynaklar arttırılabilir ve çeşitlendirilebilir. Farklı veri tabanları kullanılması, çalışmanın yenilenmesi ve sonuçların karşılaştırılması anlamında önemlidir. Sonuç olarak bu çalışmayla, ekonomi alanında göç konusunda araştırma yapacak olan bilim insanlarına mevcut durumu görmeleri, araştırma eğilimlerini tespit etmeleri ve gelecekte yapılacak çalışmalara yol gösterici olması amacıyla literatüre katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

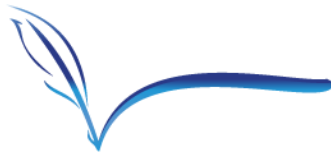
- ACAR, E. Ö. (2017). An Outline of Skilled Emigration from Turkey to OECD Countries: A Panel Data Analysis. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(1), 1-16.
- AKGÜNDÜZ, Y. E., Van Den Berg, M., ve Hassink, W. (2018). The Impact of the Syrian Refugee Crisis on Firm Entry and Performance in Turkey. *World Bank Economic Review*, 32(1), 19-40.
- AKSÖZ, E. O. & YÜCEL, E. (2020). Engelli Turizmi Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 388-404.
- AL, U. (2012). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Yayın ve Atıf Performansı. *Bilgi*, 62, 1-20.
- ALKAR, E. & ATASOY, E. (2019). Türkçe Literatürde Göç Çalışmalarının Bibliyografyası. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6, 2231-2265.
- ALKAR, E. & ATASOY, E. (2020). Türkiye'de Göç Üzerine Yapılan Doktora Tezlerine Yönelik Bir İçerik Analizi. *Tesam Akademi Dergisi*, 7(1), 67-89.
- AUBRY, A., BURZYŃSKI, M. & DOCQUIER, F. (2016). The Welfare Impact of Global Migration in the OECD Countries. *Journal of International Economics*, 101, 1-21.

- AYDEMİR, N. & KESKİN, G. (2017). AB-Türkiye İlişkilerinde Göç: İlerleme Raporları Üzerine İçerik İncelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Göç Özel Sayısı*, 1457-1472.
- BASHIER, A. & SIAM, A. J., (2014). Immigration and Economic Growth in Jordan: Fmols Approach. *International Journal of Humanities Social Sciences and Education*, 1(9), 85-92.
- BAYRAKTAR, Y. & ÖZYILMAZ, A., (2019). Türkiye’de İç Göç ve Ekonomik Büyüme. *İş ve Hayat*, 5(9), 100-111.
- BİLDİRİCİ M, ORCAN M, SUNAL S, & AYKAÇ E. (2005). Determinants of Human Capital Theory, Growth and Brain Drain: An Econometric Analysis for 77 Countries. *Applied Econometrics and International Development*. 5(2), 109-140.
- BİLGİN, M., GÖZGÖR, G., & RANGAZAS, P. (2021). Immigration, Innovation, and Economic Growth. *Singapore Economic Review*, 66(3), 685-699.
- BOHN, S. & OWENS, E. G., (2012). Immigration and the Informal Economy. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 51(4), 845-873.
- BOSCH, M. & FARRÉ, L., (2013). Immigration and the Informal Labor Market. *IZA Discussion Papers*, 7843, 1-25.
- BOUBTANE, E., DUMONT, J. C. & RAULT, C., (2016). Immigration and Economic Growth in the OECD Countries 1986-2006. *Oxford Economic Papers*, (62), 340-360.
- BOUBTANE, E., COULIBALY, D. & RAULT, C., (2013). Immigration, Unemployment and GDP in the Host Country: Bootstrap Panel Granger Causality Analysis on OECD Countries, *Economic Modelling*, (33), 261-269.
- BOVE, V. & ELIA, L., (2017). Migration, Diversity and Economic Growth. *World Development*, (89), 227-239.
- BOYACI, S. & DEMİRKOL, S. (2018). Türkçe Eğitimi Alanında Yapılan Doktora Tezlerinin İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(2), 512-531.
- BOZDAĞ, E. G. & ATAN, M., (2009). Avrupa Ülkelerine Göç Eden Türk İşçilerin İktisadi Etkinliğe Katkısı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 159-180.
- BOZKAYA, H. (2021). Göç ve Göçmenlerin Eğitimi ile İlgili Türkiye’deki Doktora Tezlerinin İncelenmesi: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Milli Eğitim Dergisi, Türkiye’de ve Dünyada Göçmen Eğitimi*, 50(1), 1013-1030.
- BRACCO, E. & ONNIS, L., (2022). Immigration, Amnesties and the Shadow Economy. *Bulletin of Economic Research*, 1-28.
- CARRIZOSA, M. T. & SEGARRA BLASCO, A. (2009). Immigration and Firm Performance: A City-Level Approach. *Journal of Regional Research*, 15, 111-137.
- CENGİZ, D., & TEKGÜÇ, H. (2018). Is It Merely A Labor Supply Shock? Impacts of Syrian Migrants on Local Economies in Turkey. *PERI Working Paper Series*, 454, 1-28.
- CHEN, H. J., (2006). International Migration and Economic Growth: A Source Country Perspective. *Journal of Population Economics*, (19), 725-748.

- CRETAN, G. C., CHIRITA, O. F. ve Gherghina, R., (2019). The Impact of Immigration on the Underground Economy in the EU Context. *Journal of Public Administration, Finance and Law*, (15), 91-100.
- ÇELİKKAYA, S. ve ATİLA, M. (2020). Göç ve Kalkınma İlişkisine Yönelik Bir İnceleme: Web of Science Veri Tabanına Dayalı Bibliyometrik Ağ Analizi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (23), 350-367.
- D'ALBIS, H., BOUBTANE, E., & COULIBALY, D. (2015). Immigration Policy and Macroeconomic Performance in France, *Annals of Economics and Statistics*, 121(122), 279-308.
- DEMİR, H. & ERİĞÜÇ, G. (2018). Bibliyometrik Bir Analiz İle Yönetim Düşünce Sisteminin İncelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 91-114.
- DI MARIA, C. & LAZAROVA, E. A., (2012). Migration, Human Capital Formation, and Growth: An Empirical Investigation, *World Development*, 40(5), 938-955.
- DOLADO, J., GORIA, A. & ICHINO, A., (1994). Immigration, Human Capital and Growth in the Host Country: Evidence from Pooled Country Data, *Journal of Population Economics*, 7(2), 193-215.
- DRABO, A., & MYABE L. M. (2015). Natural Disasters, Migration and Education: An Empirical Analysis in Developing Countries. *Environment and Development Economics*, 20(6), 767-796.
- DUNGAN, P., FANG, T., & GUNDERSON, M. (2013). Macroeconomic Impacts of Canadian Immigration: Results from a Macro Model. *British Journal of Industrial Relations*, 51(1), 174-195.
- ENGİN, C. & KONUK, T., (2020). Türkiye Ekonomisinde Uluslararası Göçün İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 103-123.
- ERKAN, İ. (2020). Dijital Pazarlamanın Dünü, Bugünü, Geleceği: Bibliyometrik Bir Analiz. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 149-168.
- FAN, Q., KLAIBER H. A. & FISHER-VANDEN, K., (2016). Does Extreme Weather Drive Interregional Brain Drain in The U.S.? Evidence From A Sorting Model. *Land Economics* 92(2), 363-388.
- FOUGÈRE, M., HARVEY, S. & RAINVILLE, B., (2011). Would an Increase in High-Skilled Immigration in Canada Benefit Workers?. *Economics Research International*, (7), 1-7.
- FRATESI, U. & PERCOCO, M., (2014). Selective Migration, Regional Growth and Convergence: Evidence from Italy. *Regional Studies*, 48(10), 1650-1668.
- GEORGE, BORJAS, J. (2013). *Labor Economics*, 6. Baskı, New York: McGraw Hill/Irwin.
- GOMEZ, M., G., & GIRALDEZ, M., S., O., (2017). The Causality Between Economic Growth and Immigration in EU/EFTA Member States. *Universtida De Vigo Departamento De Economia Aplicada Working Paper*, 1, 1-26.
- GÖV, A. & DÜRRÜ, Z., (2017). Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 491-502.

- HAYDAROĞLU, C. (2022). Finansal Kriz Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 67-78.
- HONG, G., & MCLAREN, J. (2015). Are Immigrants a Shot in the Arm for the Local Economy?. *NBER Working Papers*, 21123, 1-69.
- HUBER, P. & TONDL, G., (2012). Migration and Regional Convergence in the European Union, *Empirica*, (39), 439-460.
- KAHANEC, M. ve ZIMMERMANN, K. F., (2014). How Skilled Immigration May Improve Economic Equality. *IZA Journal of Migration*, 3(2), 1-13.
- KANG, Y. & KIM, B. Y., (2018). Immigration and Economic Growth: Do Origin and Destination Matter?. *Applied Economics, Taylor & Francis Journals*, 50(46), 4968-4984.
- KARTAL, G. & ÖZTÜRK, S., (2018). Politik İstikrarsızlık, Uluslararası Göç Hareketleri ve Ekonomik Etkileri: Türkiye ve Güney Komşuları (İran, Irak ve Suriye) Üzerine Bir İnceleme. *Orta Doğu Göç Hareketleri ve Değişen Dinamikler*, 180-199.
- KASEMODEL, M. G. C., MAKISHI, F., SOUZA, R. C. & SILVA, V. L. (2016). Following the Trail of Crumbs: A Bibliometric Study on Consumer Behavior in the Food Science and Technology Field. *International Journal of Food Studies*, 5(1), 73-83.
- KERR, S., KERR, W., ve LINCOLN, W. (2013). Skilled Immigration and the Employment Structures of U.S Firms. *Journal of Labor Economics*, 33(1), 147-186.
- KOLOSKOVA, K., JAUMOTTE F. & Sweta Chaman Saxena, (2016). Impact of Migration on Income Levels in Advanced Economies, *IMF Spillover Notes*, 8, 1-17.
- LUNDBORG, P. & SEGERSTROM, P. S., (2000). The Growth and Welfare Effects of International Mass Migration. *Journal of International Economics*, (56), 177-204.
- MARCELLI, E. A., (2004). Unauthorized Mexican Immigration, Day Labour and Other Lower-Wage Informal Employment in California. *Regional Studies*, 38(1), 1-13.
- MICHAEL, C., ve Stelios, R. (2019). Immigration And The Economic Performance Of Countries. *MPRA Paper*, 94994, 1-22.
- MORLEY, B. (2006). Causality Between Economic Growth and Immigration: An ARDL Bounds Testing Approach. *Economics Letters*, 90, 72-76.
- MUYSKEN, J., & ZIESEMER, T., (2013). A Permanent Effect of Temporary Immigration on Economic Growth. *Applied Economics*, 45(28), 4050-4059.
- OLNEY, W., & POZZOLI, D. (2021). The Impact of Immigration on Firm-Level Offshoring. *Review of Economics and Statistics*, 103(1), 177-195.
- OTTAVIANO, G., PERI, G., ve WRIGHT, G. (2018). Immigration, Trade And Productivity in Services: Evidence From U.K. Firms, *Journal of International Economics*, 112, 88-108.
- ÖNAL, H., (2018). "Bağlama" Konulu Tezlerin Bibliyometrik Analizi (1995-2017). *Social Sciences Studies Journal*, 4(19), 2111-2120.
- PANDIR, M., EFE, İ. & PAKSOY, A. F. (2016). Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi. *Marmara İletişim Dergisi*, (24), 1-26.
- PARASIZ, İ. & BİLDİRİCİ, M. (2002). *Modern Emek Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

- REY-MARTÍ, A., RIBEIRO-SORIANO, D., & PALACIOS-MARQUÉS, D. (2016). A Bibliometric Analysis Of Social Entrepreneurship. *Journal Of Business Research*, 69 (5), 1651-1655.
- SAMIEE, S. & CHABOWSKI, B. R. (2012). Knowledge Structure in International Marketing: A Multi-Method Bibliometric Analysis. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 40(2), 364-386.
- SEVİNÇ, H., BOZKURT, E., KÜNÜ, S. & SEVİNÇ, D. E., (2016). Ekonomik Büyüme ve Göç İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkelere Dayalı Bir Analiz. İçinde, *International Conference on Eurasian Economies Session 2C: Kalkınma II*, Hungary : [yayl. y.].
- SKELDON, R. (2002). Migration and Poverty. *Asia-Pacific Population Journal*, 17(4), 67-82.
- SKUFLIC L, & VUCKOVIC V (2018). The Effect Of Emigration On Unemployment Rates: The Case Of EU Emigrant Countries. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanga*, 31(1), 1826-1836.
- TEMİZ, H. E. (2004). Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Göç Hareketleri, Yoksulluk ve İşgücü Piyasaları. *İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. 18(5), 35-60.
- THET K., K., (2014). Pull And Push Factors Of Migration: A Case Study İn The Urban Area of Monywa Township, Mynmar. *News From The World Of Statistics*, 1(4), 1-14.
- TIPAYALAI, K., (2020). Impact of International Labor Migration on Regional Economic Growth in Thailand. *Journal of Economic Structures*, 9(15), 1-19.
- YOLCU, T. (2018). Türkiye’deki Muhalefet Partilerinin Göç Sorununa Yaklaşımlarına Yönelik İçerik Analizi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(14), 678-695.
- WALZ, U., (1993). On The Growth (Rate) Effects of Migration. *Tübinger Diskussionsbeiträge*, (24), 1-25.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 03.04.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 26.06.2022

DOI: 10.30692/sisad.1097950

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERDE EKONOMİK ÖZGÜRLÜĞÜN İNSANİ GELİŞMİŞLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME

The Impact of Economic Freedom on Human Development in Fragile Five Countries: Panel Cointegration

Süreyya İMRE

Arş. Gör.

İstanbul Gelişim Üniversitesi

İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-8904-6635

simre@gelisim.edu.tr

Atıf/Citation: Süreyya İmre, (2022), "Kırılgan Beşli Ülkelerde Ekonomik Özgürlüğün İnsani Gelişmişlik Üzerindeki Etkisi: Panel Eşbütünleşme", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2 Temmuz 2022, s.371-380.

Öz: Ekonomik özgürlüğün bir ülkenin kalkınma düzeyi ve refahı üzerindeki etkisinin önemli uyarıcılarından biri olduğu bilinen bir gerçektir. Bu çalışmada ekonomik özgürlüklerin belirlenmesi ve ölçülmesinde kullanılan ekonomik özgürlük endeksinin, insan refahını ölçmeye yarayan insani gelişmişlik endeksi üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla Kırılgan Beşli Ülkelere ait 1999-2018 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Seriler arasındaki yatay kesit bağımlılık Breusch Pagan LM testi ile parametrelerin homojenliği Swamy S testi ile araştırılmıştır. İkinci kuşak birim kök testlerinden Breitung testi ile serilerin düzeyde durağan olmadığı tespit edilerek eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için Westerlund (2007) panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Ekonomik özgürlük endeksi ile insani gelişmişlik endeksinin eş bütünleşik olduğu belirlenmiştir. Uzun dönem eşbütünleşme modelini tahmin etmek ve ilişkinin yönünü belirlemek için ikinci kuşak heterojen tahmincilerden Ortalama Grup Dinamik En Küçük Kareler (DOLSMG) yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik özgürlük endeksinde meydana gelen %1'lik artış insani gelişmişlik endeksinin Hindistan için %0.54, Brezilya için %0.30, Türkiye için %0.61 arttırmaktadır. Endonezya için ise %0.48 azaltmaktadır. Güney Afrika'da ise ekonomik özgürlük endeksinin insani gelişmişlik endeksi üzerinde hiçbir etkisi tespit edilememiştir. Tüm ülkeler için yorum yapıldığında ise ekonomik özgürlük endeksinde meydana gelen %1'lik artış insani gelişmişlik endeksinin %1.84 arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırılgan Beşli Ülkeler, Ekonomik Özgürlük Endeksi, İnsani Gelişmişlik Endeksi, Panel Eşbütünleşme.

Abstract: It is a well-known fact that economic freedom is one of the important stimulators of its impact on the level of development and welfare of a country. In this study, data from the Fragile Five Countries covering the years 1999-2018 were used to investigate the effect of the economic freedom index, which is used to determine and measure economic freedoms, on the human development index, which is used to measure human welfare. The cross-section dependence between the series was investigated with the Breusch Pagan LM test and the homogeneity of the parameters with the Swamy S test. Westerlund (2007) panel cointegration test was used to determine the cointegration relationship

by determining that the series are not stationary at the level with the Breitung test, one of the second generation unit root tests. It has been determined that the economic freedom index and the human development index are co-integrated. Mean Group Dynamic Least Squares (DOLSMG) method, one of the second generation heterogeneous estimators, was used to predict the long-term cointegration model and determine the direction of the relationship. According to the results obtained, a 1% increase in the economic freedom index increases the human development index by 0.54% for India, 0.30% for Brazil, 0.61% for Turkey. For Indonesia, it decreases by 0.48%. In South Africa, however, no effect of the economic freedom index on the human development index was detected. When comments are made for all countries, the 1% increase in the economic freedom index increases the human development index by 1.84%.

Keywords: Fragile Five Countries, Economic Freedom Index, Human Development Index, Panel Cointegration.

GİRİŞ

Ülkelerin sosyal ve ekonomik düzeylerinin karşılaştırılabilmesi için özgürlük ve gelişmişlik kavramlarının somutlaştırılması ve ölçülebilir olması gerekmektedir. Ülkeleri gözlemlemek için bu kavramlar 1990'lardan itibaren uluslararası kurumlar tarafından ölçülebilir hale getirilmiştir.

Ekonomik özgürlük, kişi ve kurumların yatırımlarını serbestçe mübadele edebilme derecelerini ifade eder. Bu serbestlik arttıkça daha fazla yatırım, üretim meydana gelir bu da ekonomik büyümeyi tetikler beraberinde sürdürülebilir büyüme ve refah seviyelerinde artışa olanak sağlar. Bu noktada ülkelerin ekonomik özgürlüklerinin belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Ekonomik özgürlüklerin ölçülmesinde Heritage Vakfı tarafından hazırlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi kullanılmıştır.

Ekonomik özgürlük endeksi içerisinde on bağımsız değişken yer almakta ve her bir değişken ayrı bir hesaplamayla elde edilmektedir. Ülkelerin skorları İş Özgürlüğü, Mali Özgürlük, Kamu Harcamaları, Parasal Özgürlük, Yatırım Özgürlüğü, Finansal Özgürlük, Mülkiyet Hakları, Yolsuzlukla Savaş, İşgücü Özgürlüğü gibi bu 10 özgürlük endeksinin ağırlıklı ortalamasından bulunmaktadır (Warbletoncouncil, 2022). Ülkeler endeks içerisinde yer alan kriterler açısından 0-100 arası değişen puanlarla değerlendirilmektedir. Söz konusu puanlama, bir takım analiz ve modellere göre yapılmaktadır (Kangallı, Uyar, Buyrukoğlu, 2014). Her ülkede belirlenen kriterler için model oluşturulur ve bu model aracılığı ile puanlar hesaplanmaktadır (Miller ve Kim, 2011). Verilen puanların ortalaması alınarak ülkelerin "Genel Skor"u elde edilmektedir. Böylece ülkeler endeks içerisinde gelişmişlik seviyelerine doğru sıralanmaktadır.

Ekonomik özgürlük açısından puanı yüksek olan ülkeler diğer ülkelere göre daha güçlü ekonomik performans göstermektedir. Bu tespit Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabında belirttiği gibi refah ve ekonomik özgürlük teorilerinin bir kanıtıdır (The Heritage Foundation, 2022).

İnsani Gelişim Endeksi (İGE), ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişmişlik seviyesini belirlemek için kullanılan bir göstergedir. Bir ülkenin sosyal ve ekonomik özellikleri, sağlık, eğitim ve refah seviyelerine bağlıdır (The Economic Times, 2022). Endeksin hesaplanması, sağlık için beklenen yaşam süresi, eğitim için ortalama eğitim süresi ve beklenen eğitim süresi, yaşam standardı için kişi başı gayri safi milli gelir parametrelerine bağlıdır.

İnsani Gelişim Endeksinin hesaplanmasında kullanılan göstergelerden biri olan Sağlık Endeksi, doğumda yaşam beklentisini açıklamaktadır. Yaşam endeksinin yüksekliği sağlık hizmetleri ve yaşam beklentisinin yüksekliğiyle ilişkilidir. Aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Şahin ve Gökdemir, 2016);

$$I_s = \frac{L - L_{min}}{L_{max} - L_{min}}$$

Burada L doğumda beklenen yaşam süresi, L_{min} beklenen minimum yaş sınırını, L_{max} belirlenen maksimum yaş sınırını göstermektedir.

Ortalama yaşam süresi için belirlenen en küçük değer 20 en yüksek değer 85'dir.

Eğitim endeksi, ortalama okullaşma yılları (MYS) ve beklenen okullaşma yılları (EYS) değerleriyle aşağıdaki gibi hesaplanır (Şahin ve Gökdemir, 2016);

$$I_E = \left(\frac{MYS - MYS_{min}}{MYS_{max} - MYS_{min}} + \frac{EYS - EYS_{min}}{EYS_{max} - EYS_{min}} \right) / 2$$

Beklenen eğitim yılı en az 0, en fazla 18 yıl iken, ortalama eğitim yılı ise en az 0 ve en fazla 15 yıl olarak belirlenmiştir.

Yaşam Standardı Endeksi, GSMH'nin doğal logaritma değerleriyle aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Günel vd.,2017; Şahin ve Gökdemir,2016);

$$I_G = \frac{\ln(GSMH) - \ln(GSMH)_{min}}{\ln(GSMH)_{max} - \ln(GSMH)_{min}}$$

Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla miktarının minimum ve maksimum değerleri belirlenerek endeks hesaplanmaktadır.

Böylece İnsani Gelişmişlik Endeksi sağlık, eğitim ve gelir endekslerinin geometrik ortalaması alınarak aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\sqrt[3]{I_S \times I_E \times I_G}$$

İnsani Gelişmişlik Endeksi 0-1 arasında değer almaktadır. 0 değeri en düşük ve 1 değeri en yüksek insani gelişmişlik seviyesini gösterir (Mihçı ve Mihçı, 2003).

Literatür Taraması

Akhter (2004), 109 ülkenin 1998 yılı verilerini kullanarak küreselleşmenin insani gelişme ve yolsuzluk üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuçlara göre küreselleşmenin ekonomik özgürlük üzerinde pozitif, yolsuzluk üzerinde ise negatif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik üzerinde olumlu, yolsuzluğun ise olumsuz bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Chodak ve Kowal (2011), ekonomik özgürlük endeksinin ekonomik büyüme ve insani gelişmişlik üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirmiştir. Yapılan korelasyon analizinden hareketle, ekonomik büyüme endekslerinin büyüklüğü ile Ekonomik Özgürlük Endeksi arasında algılanabilir bir bağlantının varlığını bulmak mümkündür. En önemli bağlantı, Ekonomik Özgürlük Endeksi ile kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla arasında gözlemlenebilir. Özgürlük endeksindeki bir artışın kişi başına GSYİH veya İnsani Gelişme Endeksi'ndeki büyümeyi tetikleyeceğini kesin olarak söylemek mümkün değil. Bununla birlikte, daha özgür toplumlarda daha yüksek ekonomik büyüme endekslerinin gözlemlendiği söylenebilir.

Nikolaev (2014), OECD ülkelerinde Ekonomik Özgürlük Endeksi ile OECD tarafından geliştirilen Daha İyi Yaşam Endeksi arasındaki ilişkiyi araştırmak için 1972 ile 2010 yılları arası verilerini kullanmıştır. Ekonomik özgürlükteki değişikliklerin hem kısa vadede (beş yıl) hem de uzun vadede (on yıl) insani gelişmeyi etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla ekonomik özgürlüklerin artması daha yüksek bir yaşam kalitesini beraberinde getirmektedir.

Georgiou (2015), Avrupa Birliği, Japonya ve Birleşmiş Milletler'de ekonomik özgürlüklerin insani gelişmişlik seviyesine etkisini incelemek için 2000-2012 yılları arası verileri kullanarak panel veri analizi ile araştırmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda ekonomik özgürlük endeksinin insani gelişmişlik endeksini pozitif yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Güney (2017), OECD ülkelerinde ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik üzerindeki etkisini araştırmak için 1990-2014 yılları arasındaki veriler kullanılarak Sistem GMM yöntemi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Ekonomik özgürlük değişkenini temsilen Ekonomik Özgürlük Endeksi ve insani gelişmişlik göstergesi olarak da İnsani Gelişme Endeksi kullanılmıştır. Sonuçta ekonomik özgürlüğün insani gelişme düzeyini pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik özgürlük endeksinin alt dalları da insani gelişme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Ivanová and Masárová (2018), Visegrad ülkelerinin ekonomik performansını değerlendirmek için kişi başına düşen GSYİH, İnsani Gelişme Endeksi, Küresel Rekabet Endeksi, Ekonomik Özgürlük Endeksi, Refah Endeksi, Yolsuzluk Algı Endeksi değişkenleri ile 2010-2014 yılı verileri kullanılmıştır. Böylece analize dahil edilen her ülke için ekonomik performans puanı elde edilmiştir. Sonuçta en başarılı ülke 400 puanla Çekya, ikinci sırada da Slovakya bulunmuştur.

Naanwaab (2018), ekonomik özgürlüklerin insani gelişmişlik endeksi ile bebek ve anne ölüm oranları üzerine olan etkisini araştırmak için 88 ülke üzerinden gerçekleştirilmiş olup çalışmada Koşullu Kantil Regresyon yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre bebek ölüm hızı yüzde 10'da olan her ülke için, ekonomik özgürlük endeksindeki bir birimlik artışın bebek ölümlerini 1000 canlı doğumda 3,7 ölüm kadar düşürmesi beklenmektedir. Bebek ölümlerinin yüzde 90'lık diliminde olan ülkeler için bu, 1000 canlı doğumda 8,9 ölüm oranında azalacaktır. Ayrıca ekonomik özgürlük endeksindeki bir birimlik artış, 10. yüzdalık dilimde anne ölümünü 100.000 canlı doğumda kabaca 6,5 ölüm azaltırken 90. yüzdalık dilimde anne ölümünü 100.000 canlı doğumda 36,5 azaltacaktır. Son olarak da ekonomik özgürlükler ile insani gelişmişlik düzeyi arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Yöntem ve Veri Seti

Yöntem

Düzeyde durağan olmayan panel verilerle ekonometrik modelleme yapıldığında sahte regresyon sorunuyla karşılaşmakta ve bu durumda kurulan regresyon modelleri için istatistiksel testler yanıltıcı sonuçlar vermektedir. Dolayısıyla öncelikle verilerin durağanlıkları tespit edilmeli ve duruma uygun analizler gerçekleştirilmelidir. Durağan olmayan serilerde durağanlığın sağlanması için fark alma işlemi gerçekleştirilmekte ve bu durum uzun dönem bilgisinin kaybolmasına neden olmaktadır. Bu durumdan hareketle eşbütünlüşme kavramı ortaya çıkmıştır. Durağan olmayan serilerin bileşimlerinin durağan olması eşbütünlüşme olarak adlandırılabilir. Genel bir ifade ile,

$$Y_t = \beta_1 + \beta_2 X_t + u_t$$

şeklinde gösterilen regresyon denkleminde Y_t ve X_t I(d) ve d aynı değer ise iki seri eşbütünlüşük olabilir.

Seriler birim köklü ise, bu serilerin doğrusal bileşenleri durağan olabilmekte ve sistemi etkileyen kalıcı şoklar nedeniyle değişkenler arasında uzun dönemde bir denge ilişkisinin varlığı mümkün olabilmekte ve bu ilişki panel eşbütünlüşme testleri ile tespit edilebilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2020).

Panel eşbütünlüşme testleri birimler arası korelasyon varlığına göre birinci kuşak ve ikinci kuşak testler olarak 2'ye ayrılmaktadır. Birimler arası korelasyon olmadığı durumlarda birinci kuşak panel eşbütünlüşme testleri, birimler arası korelasyon olduğu durumlarda ise ikinci kuşak panel eşbütünlüşme testleri kullanılmaktadır. Panel eşbütünlüşme testleriyle uzun dönemli ilişkiler tespit edildiyse tahmin yöntemleri uzun dönemde bu ilişkiler parametrenin homojenliğine göre iki grupta toplanmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2020). Birinci grupta uzun dönem parametresi tüm birimler için homojen iken, ikinci grupta ise uzun dönem parametresi heterojendir. Bu çalışmada da birimler arası korelasyon varlığında dirençli kritik değerleri bootstrap süreci sonucunda elde edilen Westerlund panel eşbütünlüşme testi kullanılmıştır.

Westerlund Panel Eşbütünleşme Testleri

Westerlund (2007) testinde, panel eşbütünleşme varlığını sınamak için hata düzeltme modeli temelli 4 adet test istatistiği kullanılmıştır. Aşağıdaki regresyon modeli ele alındığında burada d_t deterministik ögeler (sabit ve trend) vektörü, λ_i uzun dönem, γ_i ve φ_i kısa dönem parametreleridir (Yerdelen Tatoğlu, 2013);

$$\Delta Y_{it} = \delta'_i d_t + \lambda'_i \Delta X_{it} + \gamma_i Y_{it-1} + \varphi_i X_{it-1} + e_{it}$$

Yukarıdaki eşitliğe göre aşağıda belirtilen 3 durum ele alınabilir:

1. $d_t = (\theta)$
2. $d_t = 1$
3. $d_t = (1, t)$

Burada otoregresif parametrenin (ρ) iki şekilde değerlendirilmesine izin verilmektedir: her bir birim için ya da tüm panel için “Panel varyans oranı istatistikleri” adını alan birinci tür istatistiklerde, tüm birimler için otoregresif parametre sabittir, “grup ortalaması varyans oranı istatistikleri” ismini alan ikinci tür istatistiklerde ise ρ birimden birime değişmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2020).

P_a ve P_t test istatistikleri tüm panele ait bilgiler ile aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$P_a \text{ istatistiği: } P_a = T\hat{\alpha}$$

$$P_t \text{ istatistiği: } P_t = \frac{\hat{\alpha}}{SE(\hat{\alpha})}$$

Sıfır hipotezinin reddedilmesi eşbütünleşme ilişkisinin reddi demektir. Bu nedenle panel homojense bu istatistiklerin yorumlanması daha doğru olmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2020).

Grup ortalaması istatistikleri G_a ve G_t 'nin elde edilmesinde regresyon modeli OLS ile tahmin edilmekte ve gecikme uzunluğu ρ_i birimden birime değişmektedir. Bu sebeple panel heterojen bir yapı sergiliyorsa bu istatistiklere güvenilir (Yerdelen Tatoğlu, 2020). G_a ve G_t istatistikleri aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$G_a \text{ istatistiği: } G_a = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{T\hat{\alpha}_i}{\hat{\alpha}_i(1)}$$

$$G_t \text{ istatistiği: } G_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{\hat{\alpha}_i}{SE(\hat{\alpha}_i)}$$

Kritik değerler Westerlund (2007) makalesinde verilmiştir. Westerlund testi oldukça esnektir ve birimler arası korelasyon durumunda, dirençli kritik değerler bootstrap ile elde edilebilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2020).

Veri Seti

Ekonomik özgürlüğün, bir ülkenin kalkınma düzeyi ve refahı üzerindeki etkisinin önemli uyarıcılarından biri olduğu bilinen bir gerçektir. Ekonomik özgürlüklerin belirlenmesi ve ölçülmesinde kullanılan ekonomik özgürlük endeksinin, insan refahını ölçümleyen insani gelişmişlik endeksi üzerindeki etkisi de literatürde yer alan çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmada da Kırılgan Beşli Ülkeler olarak adlandırılan Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika'da ekonomik özgürlük endeksinin insani gelişmişlik endeksi üzerindeki etkisi araştırılmak istenmiş ve 1999-2018 yıllarını kapsayan Ekonomik Özgürlük Endeksi (ÖE) ile İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) verileri kullanılmıştır. İnsani gelişmişlik endeksi UNDP resmi web adresinden, ekonomik özgürlük endeksi serileri ise Heritage Vakfı olarak bilinen heritage.org adresinden derlenmiştir. Analizler STATA 15 paket programı ile Rstudio programı kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

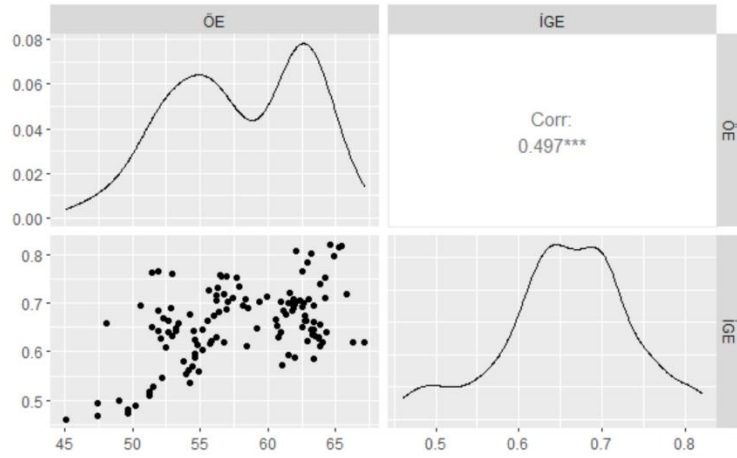
Analize başlamadan önce çalışmada kullanılan Ekonomik Özgürlük Endeksi ile İnsani Gelişmişlik Endeksine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Minimum	1.Kartil	Medyan	Ortalama	3.Kartil	Maksimum
ÖE	45.10	54.10	57.70	57.93	62.50	67.10
İGE	0.4610	0.6190	0.6600	0.6576	0.7050	0.8200

Sonuçlara göre ÖE değişkeni için minimum değer 45.10 iken maksimum değer 67.10 olarak belirlenmiştir. Ayrıca ortalama değer 57.93, medyan değeri ise 57.70 olarak bulunmuştur. İGE değişkeni için minimum değer 0.4610 iken maksimum değer 0.8200 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca ortalama değer 0.6576, ortanca değer 0.6600 olarak bulunmuştur. Her iki değişken içinde ortanca olarak ifade edilen medyan değerinin ortalama değere bu kadar yakın olması, değişkenin neredeyse simetrik bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

Grafik 1. Pearson Korelasyon Katsayısı

Grafik 1’de yer alan korelasyon değerleri Pearson korelasyon katsayısını ifade etmektedir.

Grafiğe göre insani gelişmişlik endeksi ile ekonomik özgürlük endeksi arasındaki korelasyon sayısı 0.497 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre iki değişken arasında pozitif orta büyüklükte bir korelasyon ilişkisinden söz edilebilir.

Panel veri analizinde değişkenlerin durağanlıkları sınanmadan önce birimlerde yatay kesit varlığı test edilmelidir. Bu amaçla yapılan Breusch Pagan testinin sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Breusch Pagan Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Test Adı	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
LM	36.64	0.0001
LM adj*	15.75	0.0000
LM CD*	-1.568	0.1168

***çift taraflı test**

Burada birinci test istatistiği Breusch Pagan LM testi, ikinci test istatistiği Pesaran CD testi, üçüncü test istatistiği ise NLM test istatistiğini vermektedir. Sıfır hipotez kalıntıların birimlerarası korelasyonlu olmadığı yönündedir. Çalışmada kullanılan veri seti $T > N$ olduğu için Breusch Pagan LM testi sonuçlarını dikkate almamız daha doğru olacaktır. Testin sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilmiştir, birimler arası korelasyon vardır. Böylece olasılık değerlerine göre yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci kuşak birim kök testleri kullanılmasına karar verilmiştir.

Birim kök sınamasına geçmeden önce parametrelerin homojenliği Swamy S testi ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Swamy S Testi ve Olasılık Değerleri

	Katsayılar	Std.Hata	Z	P> z	[95% Güven Aralığı]
İGE	13.24122	15.49684	0.85	0.393	-17.13203 43.61447
Sabit	49.78405	11.12145	4.48	0.000	27.98642 71.58169

Chi2(8) = 414.88 Prob>chi2 = 0.0000

Swamy S testinde sıfır hipotez parametrelerin homojenliğini savunmaktadır. Sonuçlar incelendiğinde 8 ($K(N-1)=2(5-1)$) serbestlik derecesi ile chi2 test istatistiği ve olasılık değeri görülmektedir. Tablonun altında yer alan olasılık değerine göre H_0 hipotezi reddedilmiş ve parametrelerin heterojenliği yani birimden birime değiştiği kabul edilmiştir.

Bu aşamadan itibaren serilerin durağanlığını tespit etmek için ikinci kuşak birim kök testlerinden Breitung testi ile durağanlık analizi yapılmıştır.

Tablo 4: Breitung Birim Kök Testi Sonuçları

	I(0)				I(1)			
	*Sabit		**Sabit+Trendli		*Sabit		**Sabit+Trendli	
ÖE	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
	-0.8396	0.2006	0.3832	0.6492	-3.3792	0.0004	-2.8854	0.0000
İGE	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
	5.0317	1.0000	-0.2666	0.3949	-6.4935	0.0000	-5.1641	0.0000

Birim kök varlığı ilk önce düzeyde araştırılmıştır. Bulunan bu olasılık değerlerine ($p > 0.05$) göre her iki modeldeki değişkenler için H_0 hipotezleri reddedilememiştir. Böylece düzeyde %5 anlamlılık düzeyinde serilerde birim kök varlığı tespit edilmiştir. Verilerin durağanlıkları tekrar sınanarak bulunan yeni olasılık değerlerine göre değişkenler için H_0 hipotezleri reddedilmiştir. Böylece I(1) için %5 anlamlılık düzeyinde her iki modelde de zaman serilerinin durağan olduğu tespit edilmiştir. Seriler I(1) düzeyinde durağanlaştırıldıktan sonra homojenlik durumu dikkate

alınarak Westerlund (2007) panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Westerlund (2007) Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

İstatistik	Değer	Z	p	Robust p
Gt	-2.967	-2.953	0.002	0.056
Ga	-13.918	-2.771	0.003	0.003
Pt	-3.944	-0.638	0.262	0.090
Pa	-5.907	-0.756	0.225	0.070

Eğim katsayıları heterojen olduğunda eşbütünleşme ilişkisinin değerlendirilmesinde *Ga* ve *Gt* istatistikleri, eğim katsayısı homojen olduğunda eşbütünleşme ilişkisinin değerlendirilmesinde ise *Pa* ve *Pt* istatistikleri kullanılmalıdır. Olasılık değerlerine göre H_0 hipotezleri reddedilmiş ve değişkenler arasında eşbütünleşme tespit edilmiştir.

Eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra uzun dönem eşbütünleşme katsayılarını tahmin etmek ve ilişkinin yönünü belirlemek için DOLSMG testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Ortalama Grup Dinamik EKK Tahmincisi (DOLSMG)

İGE	Beta	t-istatistik
Hindistan	0.540	4.872
Brezilya	0.303	5.766
Endonezya	-0.482	-6.951
Türkiye	0.617	1.971
Güney Afrika	9.577	0.179
Ortalama	1.839	2.611

*t istatistik değeri $\alpha = 0.05$ için 1.96’dır.

Birimler arası korelasyon ve panel heterojen olduğundan ikinci kuşak heterojen DOLSMG testi ile sonuçlar elde edilmiştir.

Hindistan için hesaplanan t istatistik değeri kritik değerden büyük olduğu için ($4.872 > 1.96$) %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ekonomik Özgürlük Endeksi için meydana gelen %1’lik artış İnsani gelişmişlik endeksinde %0.54 arttırmaktadır. Brezilya için hesaplanan t istatistik değeri kritik değerden büyük olduğu için ($5.766 > 1.96$) %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ekonomik Özgürlük Endeksi için meydana gelen %1’lik artış İnsani gelişmişlik endeksinde %0.30 arttırmaktadır. Endonezya için hesaplanan t istatistik değeri kritik değerden büyük olduğu için ($|-6.951| > 1.96$) %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ekonomik Özgürlük Endeksi için meydana gelen %1’lik artış İnsani gelişmişlik endeksinde %0.48 azaltmaktadır. Türkiye için hesaplanan t istatistik değeri kritik değerden büyük olduğu için ($1.971 > 1.96$) %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ekonomik Özgürlük Endeksi için meydana gelen %1’lik artış İnsani gelişmişlik endeksinde %0.61 arttırmaktadır. Güney Afrika için hesaplanan t istatistik değeri kritik değerden büyük olduğu için ($0.179 < 1.96$) %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamsızdır. Ekonomik Özgürlük Endeksinin İnsani

gelişmişlik endeksi üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Tüm ülkeler için yorum yaptığımızda Ekonomik Özgürlük Endeksi için meydana gelen %1'lik artış İnsani gelişmişlik endeksini % 1.84 arttırmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Kırılğan Beşli Ülkeler olarak adlandırılan Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika'da ekonomik özgürlük endeksinin insani gelişmişlik endeksi üzerindeki etkisi araştırılmak istenmiş ve 1999-2018 yıllarını kapsayan Ekonomik Özgürlük Endeksi (ÖE) ile İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) verileri kullanılmıştır. Öncelikle seriler arasında yatay kesit bağımlılığın varlığı Breusch Pagan LM testi ile parametrelerin homojenliği ise Swamy S testi ile araştırılmıştır. Sonuçlara göre birimler arası korelasyon ve parametrelerin heterojenliği tespit edilmiştir. İkinci kuşak birim kök testlerinden Breitung testi sabit ve sabitli+trendli modeller için uygulanmış ve düzeyde durağan olmayan serilerin birinci farkları alınarak seriler durağan hale getirilmiştir. Seriler durağanlaştırıldıktan sonra heterojenlik durumu dikkate alınarak eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için Westerlund (2007) panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Test istatistiklerinin her biri için ayrı ayrı verilen bootstrap veya olasılık değerlerine göre H_0 hipotezleri reddedilmiş ve böylece, ekonomik özgürlük endeksi ile insani gelişmişlik endeksi arasında eşbütünleşmenin olduğu belirlenmiştir. Seriler arasındaki korelasyon varlığı ve heterojenlik göz önünde bulundurularak uzun dönem eşbütünleşme modelini tahmin etmek ve ilişkinin yönünü belirlemek için ikinci kuşak heterojen tahmincilerden Ortalama Grup Dinamik En Küçük Kareler (DOLSMG) yöntemi kullanılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre ekonomik özgürlük endeksinde meydana gelen %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini Hindistan için %0.54, Brezilya için %0.30, Türkiye için %0.61 arttırmaktadır. Endonezya için ise %0.48'lük azaltmaktadır. Güney Afrika'da ise ekonomik özgürlük endeksinin insani gelişmişlik endeksi üzerinde hiçbir etkisi tespit edilememiştir. Tüm ülkeler için yorum yapıldığında ise ekonomik özgürlük endeksinde meydana gelen %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %1.84 arttırmaktadır.

Sonuç olarak Hindistan, Brezilya ve Türkiye'de ekonomik özgürlük düzeyinin yükselmesi insani gelişmişlik düzeyini de yükseltmektedir. Endonezya'da ekonomik özgürlük endeksi ile insani gelişmişlik endeksi arasında negatif ilişki tespit edilmiştir. Demografik, ekonomik ve sosyal faktörler gibi etkenlerin çalışmanın analiz sonuçları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın geneli ele alındığında ekonomik özgürlük ile insani gelişme seviyesinin birbirini etkilediği tespit edilmiştir.

Ekonomik özgürlüğü olmayan bireyler içinde buldukları toplumların gelişmesine katkıda bulunamazlar. Toplumlarda insani gelişmenin sağlanabilmesi için bireylerin ekonomik özgürlükleri sağlanmalı.

Dolayısıyla toplumların gelişmesini sağlamak için ekonomik özgürlük seviyesinin yükseltilmesine yardımcı olacak politikaların düzenlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKHTER, S. H. (2004). Is Globalization What It's Cracked Up to Be? Economic Freedom, Corruption, and Human Development. *Journal Of World Business*, ss. 283-295.
- CHODAK, G., & KOWAL, K. (2011). Degree of Economic Freedom and Relationship to Economic Growth and Human Development. MPRA Paper, ss. 1-11
- FOUNDATION, T. H. (2022). <https://www.heritage.org/index/about>

- GEORGIU, M. N. (2015). *Economic Freedom and Human Development Index A Panel Data Analysis (2000- 2012)*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2601736>.
- GÜLEL, F. E., ÇAĞLAR, A., KANGALLI UYAR, S. G., KARADENİZ, O., & YEŞİLYURT, M. E. (2017). Türkiye’de İllere Göre İnsani Gelişme Endeksi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 208-216.
- GÜNEY, T. (2017). Ekonomik Özgürlük ve İnsani Gelişmişlik. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 1109-1120.
- IVANOVA, E., MASÁROVÁ, J. (2018). Performance Evaluation of The Visegrad Group Countries . *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, ss. 270-289. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1429944>
- KANGALLI, S. G., UYAR, U., & BUYRUKOĞLU, S. (2014). OECD Ülkelerinde Ekonomik Özgürlük: Bir Kümeleme Analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, ss.95-104.
- MIHÇI, H., & MIHÇI, S. (2003). Türkiye'nin Yakın Dönemdeki İnsani Gelişme Eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss.21-47.
- MILES, M. A., HOLM K, R., & O’GRADY, M. A. (2006). *2006 Index of Economic Freedom*. New York: The Wall Street Journal.
- MILLER, A. T., KIM, R. H. (2011). https://www.heritage.org/index/pdf/2011/index2011_full.pdf.
- NAANWAAB, C. (2018). Does Economic Freedom Promote Human Development? New Evidence from a Cross-National Study. *Journal of Developing Areas*, ss.183-198.
- NIKOLAEV, B. (2014). Economic Freedom and Quality of Life: Evidence from the OECD’s Your Better Life Index . *The Journal of Private Enterprise*, ss.61-96.
- ŞAHİN, G., GÖKDEMİR, L. (2016). İnsani Gelişme Endeksi Bileşenlerinin Türkiye Ölçeğinde ARDL Sınır Testi İle Sınanması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, ss.1-24.
- The Economic Times: <https://economictimes.indiatimes.com/definition/human-development-index> Erişim Tarihi : 09.02.2022.
- Warbletoncouncil. (2022). <https://tr.warbletoncouncil.org/indice-desarrollo-humano-7163>.
- WESTERLUND, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin Of Economics and Statistics*, ss. 231-262.
- YERDELEN TATOĞLU, F. (2013). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: BETA.
- YERDELEN TATOĞLU, F. (2020). *Panel Zaman Serileri Analizi: Stata Uygulamalı*. İstanbul: BETA.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Derleme/Review

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 26.03.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.05.2022

DOI: 10.30692/sisad.1093922

**KAMU-ÖZEL İŞBİRLİĞİNDEKİ ŞEHİR HASTANELERİNİN PANDEMİ
SÜRECİNDE DEĞİŞEN YÜZÜ: YENİ SAĞLIK DÜZENİ VE BİRLİKTE
ÇALIŞABİLİRLİK ANLAYIŞI**

*The Changing Face of City Hospitals in Public-Private Partnership in the Pandemic Process:
New Health Order and Interoperability Approach*

Altuğ ÇAĞATAY

Dr. Öğr. Üyesi

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Almus Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-7067-5570

altug.cagatay@gop.edu.tr

Nur Banu ÇAĞATAY

Uzman

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

ORCID ID: 0000-0002-1272-9363

nurbanucagatay@gmail.com

Atıf/Citation: Altuğ Çağatay & Nur Banu Çağatay (2022), "Kamu-Özel İŞbirliğindeki Şehir Hastanelerinin Pandemi Sürecindeki Değişen Yüzü: Yeni Sağlık Düzeni ve Birlikte Çalışabilirlik Anlayışı", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2 Temmuz 2022 s.381-400.

Öz: Kamu-Özel işbirliği (KÖİ), sağlık sektörü başta olmak üzere, kamunun üstlendiği birçok görevde başvurulan bir modeldir. Bu modelin en çok fayda ve zarar etkisi sağlık sektörü üzerinden tanımlanmaktadır. Özellikle de, toplumu kitlesel olarak etkileyen salgın hastalıkların yaşandığı dönemlerde sağlık sektörü üzerinden yapılan işlevsellik tartışmaları önem kazanmaya başlar. Covid-19 pandemi süreci ile de yine sağlık sektörü, özelde de Şehir hastaneleri mercek altına alınmış ve KÖİ modelinin artı ve eksileri yeniden gözden geçirilmiştir. Dünya genelinde sarsıcı etkiye neden olan pandemi sürecinde sağlık sektörü adeta bir Şok yaşamıştır. Süreç içerisinde ise birçok doktor ve sağlık personeli görevlerinden istifa etmiştir. Yaşanan bu kırımların sağlık sektöründe tamiri olmayan sorunlara neden olabileceği düşünölmektedir. Hem hizmeti sunanlar hem hizmeti alanlar, aksaklıklar karşısında kendisini mağdur ve çözümsüz hissetmektedir. Bu duruma karşılık önerilen ise sağlık sektörünün ve KÖİ modelinin revizyona giderek,

modelin aksayan yönlerini gidermek ve de kullanılabilir yönünü arttırmak adına şeffaflık ilkesi temelinde alanda uzman kişi ve departmanlarla birlikte çalışabilirlik ilkesinin benimsenmesidir. Bu çalışmada, *KÖİ* modeli, şehir hastaneleri ve pandemi sürecinde sağlık sektörü ve Türkiye’deki şehir hastanelerinin gücü incelenmiştir. Aynı zamanda, *KÖİ* modeli ile hizmete sunulan sağlık sektörünün, yeni sağlık düzeni anlayışı ile neden birlikte çalışabilirlik anlayışı benimsemesi gerektiğinin nedenleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu-Özel İşbirliği, şehir hastaneleri, pandemi, birlikte çalışabilirlik.

Abstract: Public-Private partnership (*PPP*) is a model used in many tasks undertaken by the public, especially in the health sector. Again, the most benefit and harm effect of this model is defined over the health sector. Especially in times of epidemics, which affect the society massively, functionality discussions over the health sector begin to gain importance. With the Covid-19 pandemic process, the health sector, and city hospitals in particular, were scrutinized and the returns and charges of the *PPP* model were reconsidered. The health sector has experienced a shock during the pandemic, which has had a shocking effect around the world. In the process, many doctors and health personnel resigned from their career. It is thought that these fractures can cause irreparable problems in the health sector. Both service providers and service recipients feel victimized and unresolved in the face of disruptions. In response to this situation, what is recommended is the adoption of the principle of interoperability with experts and departments in the field, on the basis of the principle of transparency, in order to revise the health sector and the *PPP* model, to eliminate the deficient aspects of the model and to increase its usability. In this study, the *PPP* model, city hospitals and the health sector in the pandemic process and the power of city hospitals in Turkey were examined. At the same time, it has been tried to reveal the reasons why the health sector, which is put into service with the *PPP* model, should adopt a new health order understanding and an understanding of interoperability.

Keywords: Public-Private Partnership, city hospitals, pandemic, interoperability.

GİRİŞ

Hükümetler, kamu altyapısı ve hizmetlerinin geliştirilmesi, finansmanı ve uygulanmasında özel sektör katılımına giderek daha fazla yönelmektedir (Mahoney ve diğerleri, 2009; Anderson, 2012). Modelin taraflarından olan özel sektörün, artan tedarik çeşitliliğini ve rekabet edilebilirliği teşvik edebildiği ve özel sektörle kamu alanının “işbirliği” içerisinde olmasının daha kaliteli altyapı ve hizmetleri “optimum” maliyet ve risk tahsisi ile güvence altına alabileceği ileri sürülmektedir (Kwak, Chih, ve Ibbs, 2009).

Kamu-özel işbirliğinin içyapısına değinmeden önce kavramsal anlamına değinmek gerekir. Nispeten basit bir şekilde *KÖİ* şöyle tanımlanabilir: “*Özel bir taraf ile bir devlet kurumu arasında, özel tarafın önemli risk ve yönetim üstlendiği bir kamu varlığı veya hizmeti sağlamaya yönelik uzun vadeli bir sözleşme sorumluluğudur*” (World Bank Institute, 2021, s. 11). Genellikle uzun vadeli projelerde tercih edilen model, toplumun devamlılığı için önem arz eden sağlık hizmeti alanında da uygulanabilirlik kazanmıştır. Sağlık sektöründe *KÖİ* modelinin neden uygulanması gerektiği ve nasıl uygulanması gerektiği konuları birçok akademik çalışmada irdelenmiştir. Fakat benzer şekilde, toplumların hayatta kalma mücadelelerini kitlesel olarak verdikleri salgın dönemlerinde, sağlık sektörüne ve hem özeldede hem kamuda yer alan paydaşlarına yönelik eleştirel çalışmaların sayısının da bir o kadar çok olduğu gözlemlenebilir.

2019’da nükseden Covid-19 pandemisi ile birlikte sağlık sektörü zorlayıcı bir sürece tanıklık etmiştir. Birçok doktor ve sağlık çalışanı ise görevlerinden istifa etmek durumunda kalmıştır. Hükümet politikaları ise, sağlık sektörü ile özel sektörü tekrar bir araya getirmek için daha çok işbirliği içerisinde olmayı hedeflemektedir. Her zaman olduğu gibi değil ancak sağlık hizmeti sunumunu yeniden tasarlayan, bozuk yolları yeniden birleştiren ve tüketici merkezli bir sağlık sistemine doğru dev bir adım atan şekilde olacağı düşünülmektedir. Ama öncelikle kamunun finansal istikrar ve büyüme için pandemi sonrası sağlık sektörünün portföylerini yeniden şekillendirmek ve daha çevik, modern bir tedarik zinciri yaratmak için eyleme geçmesi gerekmektedir. Şu an ki süreçte, dünya genelinde yapılması planlanan projeler bu yöndedir.

Gerçekleştirilmesi beklenen bu güçlendirilmiş işbirliği projelerine; toplum hekimleri, sağlık sistemi yöneticileri, sigortacılar, toplum örgütleri, hükümet yetkilileri, araştırmacılar, halk sağlığı

kurumları, sivil toplum, sosyal bilimciler ve proje kapsamında alanında uzman olan kişilerin dahil edilmesi beklenmektedir. Çünkü farklı alanlarda yer alan fakat projenin bütününde anlam kazanan bu birimler KÖİ modelinin aksayan yönlerini azaltmaya yardımcı olabilecektir. Özellikle de pandemi süreciyle yaşanan kriz dönemi, bir arada çalışabilirliğin önemini altını tekrar çizmiştir.

Kriz süreci, özellikle şehir hastaneleri üzerinden deneyimlenmiştir. Şehir hastanelerinin süreci yönetmedeki gücü ve güçsüzlüğü ise her iki taraftan da tartışmaya açıktır. Ancak kamu-özel işbirliğindeki sağlık sektörünün gelecekteki şokları absorbe etmek için esnek altyapılara ve tedarik zincirlerine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyacağı yönünde fikir birliği sağlamanın daha kolay olacağı düşünülmektedir. En azında bu uzlaşa, KÖİ modeli sağlık sektörünün uygulanması gerektiğini savunanları da modelin eksik yönlerinin geliştirilmesi gerektiğini düşünenleri de tatmin edebilecektir. Sağlık sektöründe KÖİ modeli ile ilgili farklı yıllarda yapılan örnek çalışmalar görülmektedir (Keskin ve Acartürk, 2012; Emek, 2017; Parlak vd., 2020; Bayansar, 2020; Uzun, 2022).

Bu çalışmanın da amacı KÖİ modeli sağlık sektörünün motivasyon ve zorluklarının tekrar gözden geçirilmesi ve pandemi süreci ile değişen sağlık sektörü algısının Türkiye’de de ivme kazanabilmesi için birlikte çalışabilirlik anlayışının hem revize edilmesinin hem çeşitlendirilmesinin önemini vurgulamaktır. Ayrıca bu çalışmada Türk pozitif hukukunda da benimsenen “6428 sayılı Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İş Birliği Modeli ile Tesis Yapıtırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” çerçevesinde ki KÖİ kavramı kullanılacaktır.

1. Kamu-Özel İşbirliği (Public Private Partnership-PPP) Modelinin Tanımı

Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) modeli literatürde birden fazla şekilde tanımlanmaktadır. Bu yüzden KÖİ modelini net sınırlandırmalar içerisinde tanımlamak güçtür (Keşli, 2012, s. 41). Gerek uluslararası düzeyde gerek ulusal düzeyde modelin farklı özelliklerini belirgin hale getirmek amacıyla, modelin içeriğindeki farklı temalar merkeze alınarak tanımlanmaktadır. Bu temalar; risk paylaşımı, sözleşme usulü, kamu hizmetinin şekli, finansman özellikleri gibi konuları içermektedir. Bu konular ise KÖİ projelerinin temel bileşenleridir (Beev ve Peshev, 2016, s. 318).

Avrupa Birliği düzeyinde de KÖİ modelin tanımlaması “şemsiye kavram” niteliğindedir. Tanımından ziyade, altyapı yatırımları ve hizmetlerin sunulması konusunda kamu ve özel sektör arasında gerçekleştirilen çeşitli sözleşme türlerini içine alan bir çerçeve çizilmiştir (Thomet, 2016, s. 5). Buradan hareketle KÖİ modelinin yeni bir kavram olarak değil, bir üst kavram olarak, kamu hizmetlerinin devlet eliyle klasik yöntemlerle temini ve tüm hizmet teminin özel sektör aracılığı ile yapılması arasındaki yelpaze içerisinde yer alan kamu ve özel sektörün ortaklaşa katılımı şeklinde ifade edilebilmektedir. Başka bir deyişle “işbirliği ekonomisi”nin oluşumudur. (Hodge ve Greve, 2017, s. 18). Dünya Bankası ise tanımlamayı şu şekilde yapmaktadır: Risk ve yönetim sorumluluğunu almış özel sektörün, kamu mal ve hizmetlerinin temin edilmesi amacıyla, tarafların uzun süresi sözleşmelerle yükümlülüklerini üstlendiği işbirliklerini ifade eden modeldir (World Bank, 2021).

Modele ilişkin ülkemiz literatüründeki tanımlamaya ise Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2007 yılında başlatmış olduğu Kamu Özel İşbirliği çerçeve kanununda yer verilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2016, s. 26). Tanıma göre KÖİ model, bir sözleşmeye bağlı olarak, yatırım ve hizmetlerin projeye ilişkin maliyet, risk ve getirilerinin kamu ve özel sektör arasında paylaşılmasını öngören anlaşmalardır. Fakat bununla birlikte kamu özel işbirliğini kapsayacak genel nitelikte bir kanun düzenlenmemiş, 2013 yılında 6428 sayılı Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İşbirliği Modeli ile Tesis Yapıtırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile sağlık kamu hizmetinde kullanılabilecek bir KÖİ kanunu çıkarılmıştır (Emek, 2010, s. 20).

Anayasa Mahkemesi de kamu hizmetini devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimleri altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı ya da çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinlikler olarak tanımlamıştır (Anayasa Mahkemesi, 1994, s. 3). Kamu hizmetleri; tam kamusal hizmetler, yarı hizmetler, özel hizmetler ile erdemli hizmetler şeklinde sınıflandırılmıştır (Bilici ve Bilici, 2012, s. 28). Günümüzde sağlık hizmetleri de piyasada üretilebilen bir niteliktedir. Gelişmiş ülkelerde işletmeciliğin devlet kontrolünde özel sektöre devri olarak uygulanan Kamu Özel İşbirliği modeli özellikle sağlık sektöründe daha çok uygulanmaktadır. 1990’lardan itibaren İngiltere, İrlanda, Kanada, İtalya, İspanya, Portekiz, G. Afrika ve Hollanda gibi ülkelerde denenmiş ve kullanıcının yüksek kaliteyi mümkün olan en düşük maliyetle satın almasını sağlamıştır. Bu alanda ilk yasal düzenleme 1997 yılında İngiltere’de yürürlüğe girmiştir (Çınar, Türkoğlu, ve Tütünsatar, 2017, s. 217).

Bu tanımlama zorluklarına karşın, kamu özel işbirliği için daha net tanımlamalar da yapmak mümkündür. Bir tanımlamaya göre kamu özel işbirliği; “*kamu ile özel sektör arasında bir malın veya hizmetin topluma sunulması için yapılan kurumsal ve sözleşmeye dayalı bir işbirliği*” dir (Joyner, 2007, s. 207).

İkinci bir tanımlamaya göre kamu özel işbirliği, kamu hizmeti olarak öngörülen ve devletten başka kimsenin yapamayacağı düşünülen, devletin bütünüyle çekilmek istemediği ve devletin katılımı olmaksızın özel sektörün tek başına üstlenmekten çekindiği hizmetlere özel sektörün katılımını sağlamak ve böylece devletlerin temel çıkmazı haline gelen finansman sorununu çözmek amacıyla geliştirilen bir modeldir (Eker, 2007, s. 61).

Başka bir tanıma göre ise kamu özel ortaklığı, “*geleneksel olarak hükümet tarafından yapılan alt ve üst yapı hizmetlerini (yol, hastane, cezaevi, okul vs.) özel sektörün işbirliği ile yapmasıdır*” şeklinde de tanımlanabilir (OECD, 2012).

Ayrıca

“Kamu özel ortaklığı, devletin bir özel şirket grubuyla uzun süreli (49 yıla kadar) sözleşme ilişkisi kurması esasına dayanan bir yatırım ve hizmet modelidir. Bu sözleşmenin konusunu, kamu hizmeti verilecek tesisin (hastane, okul, hapishane, otoyol vb.) özel şirketler tarafından inşa edilerek devlete kiraya verilmesi, devletin de hem şirketlere kira ödemesi hem de bu tesiste verilecek “çekirdek hizmet” dışındaki hizmetleri bu şirketlere devretmesi oluşturmaktadır”

şeklinde de ifade edilmektedir (Erbaş, 2012, s. 8).

Yukarıda detaylı şekilde tanımlamalarına yer verilen model ile hayata geçirilen altyapı hizmetleri olarak otoyollar, köprüler, tüneller, havaalanları, limanlar, boru hatları, enerji santralleri, su ve atık su sistemleri; sosyal kalkınma projeleri olarak ise, hastaneler, eğitim kurumları, stadyumlar, hapishaneler ve kamu binaları uygulama alanlarına örnek olarak gösterilebilirler. KÖİ modeli projelerin başarılı bir şekilde uygulamaya geçmesi için tüm paydaşların uyum ve çerçevesi net belirlenmiş bir ilişki içinde olmaları gerekmektedir. Modelin üçüncü ve en önemli paydaşlarından biri de finansman sağlayıcılarıdır. Finansman sağlayan kurumlar, uygulamada modelin iki tarafını oluşturan kamu ve özel sektör arasındaki ilişkinin temel yapı taşlarından birisi olma özelliği taşırlar. Bu temel yapı açısından, KÖİ modelinde üçlü bir işbirliği yapısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Proje sözleşmelerine imza atan taraflardan birisi olmamalarına rağmen, finansman sağlayıcıların kamu kesimi ve özel kesim ile yaptıkları üç taraflı “Finansman Sağlayıcılar Doğrudan Anlaşması” (Funders Direct Agreement) ve kamu kesimi ile yapılan ve sadece proje anlaşmasının feshi durumunda devreye giren borç üstlenimi anlaşmaları veya fesih durumunda tazminat (termination compensation) anlaşması ile KÖİ projelerinin içine bizzat dahil oldukları örnekler uygulamada görülmektedir (Green Paper, 2004, s. 3).

Son yıllarda ülkemizin, bölgenin sağlık merkezi konumuna yükselmesi kamu özel işbirliği modeli ile yapılan projeleri hem cazip hem de gerekli kılmıştır. 2000'li yıllardan sonra ülkemizde kamu yönetimi başta olmak üzere şeffaflık, hesap verebilirlik, mali saydamlık gibi konuların ön plana çıkmasıyla birlikte kamusal reformlar yaşanmaya başlamıştır. Örneğin, Sağlıkta Dönüşüm Programı kamu yönetiminde yeni yaklaşımların yönlendirdiği bir hükümet projesidir. Bu projelerin tasarlanmasında ve uygulanmasında ise hem zorluklar hem kazanımlar söz konusudur.

2. Kamu Özel İşbirliğinin Motivasyonları ve Zorlukları

Bu başlık altında da, kamu sektörü için temel fayda ve zorlukları tartışılacaktır. Karşılaştığı zorluklarla başa çıkılabilmesi için de bazı yaklaşımlar önerilecektir. Buradaki temel amaç KÖİ modelinin ne zaman kullanıp kullanılmayacağını veya KÖİ'lerin lehine ya da aleyhine olacak bir durumu ortaya koymak değildir. Ayrıca özel sektörün karşılaştığı zorlukların veya sorumluluklarının yorumunu yapma kaygısını da gütmemektedir. Çünkü PPP'ler üzerine önemli sayıda araştırma materyali mevcut olsa da bu materyallerinin niteliğinin değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Gerçekten de, şu ya da bu şekilde iddiaların aksine kesin sonuçlar çıkarmak için hala sağlam bir kanıt eksikliğinin olduğu görülmektedir. Pek çok çalışma belirli çıkarları yansıtmaktadır (ki bunlar KÖİ'lerin lehine veya aleyhine olabilir) ve yorumlamaların nesnellikleri sınırlı olabilmektedir. Sonuç olarak buradaki asıl amaç; kamu otoritelerinin KÖİ modelini uygulamada başlıca motivasyonlarını ve zorluklarını mevcut araştırma materyalleri ile belirlemeye yardımcı olmaktır.

2.1. Kamu Özel İşbirliğinin Motivasyonları

Dünyadaki ilk KÖİ uygulamaları 17. ve 18. yüzyıllarda, ağırlıklı olarak kanal ve köprü yapımında, imtiyaz sistemiyle gerçekleşmiş olup bazı altyapı hizmetleri Avrupa'da 19. yüzyılda özel sektör tarafından kurularak işletilmiş; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası 20. yüzyılda bazı ülkelerde (Fransa, İtalya, Japonya ve ABD) özellikle karayolu ağlarının inşasında kamu özel işbirliği uygulamaları yaygınlaşmıştır (Sözer, 2013, s. 216).

Bu politika yapıcılar ve proje satın alma makamları, KÖİ modelinin uzun zamanlardan beridir uygulama gerekçelerine yönelik, bir dizi motivasyon referanslarına başvurmaktadır. Bu motivasyonlar KÖİ modelini uygulamak isteyen ülke ve/veya sektörler için faydalı olabilir.

Benzer şekilde, KÖİ modelinin zorluklarının belirlenmesi bu modeli uygulamak isteyenlerin potansiyel sınırlılıklarının neler olduğunu bilmelerine ve bunları ele alarak proje girişimlerinde bulunmalarına yardımcı olabilir. Özellikle kamu sektörü için bu temel zorlukları belirlemek önem arz etmektedir. Çünkü kamu özel işbirliğinin temel motivasyonlarından biri olan finansman desteği, yani kamunun maliyet yükünün azaltılması girişimi, reelde ki çalışmalar tam olarak bu faydayı sağlanmadığının altını çizmektedir. Bu çerçevede örnek olarak European PPP expertise Center (2015) tarafından yapılan çalışmaları istatistiksel olarak da gözlemlenebilir.

KÖİ modelini kullanmadaki en önemli sebeplerden biri olmasa da, ana motivasyonlarından biri paranın karşılığını (Value for Money) artırma potansiyelleridir. VfM'nin tanımı ve kapsamı değişse de, VfM'yi en geniş anlamıyla; maliyetlere göre faydaların sunumunu iyileştirebilecekleri KÖİ'leri geliştirmek şeklinde ifade edilebilir (OECD, 2008, s. 11).

Büyük projelerin temel risklerine rağmen, altyapı projelerinin hazırlanması, tasarlanması ve inşa edilmesinin yöntemlerinin iyileştirilmesi KÖİ'lerin kullanımı için güçlü motivasyon kaynaklarıdır. Başka bir deyişle, bir projenin anahtar teslimi ve performans risklerine karşı kamu sektöründen daha ucuza etkin bir şekilde sigorta sağlayabilir. Kamu sektörü ise daha sonra, sunulacak kamu hizmetinin tanımlanması ve izlenmesi gibi en iyi yaptığı şeye odaklanabilme imkânına sahip olur. Bu nedenle, belirli risklerin özel sektöre tahsis edilmesinin, altyapının ve ilgili kamu hizmetlerinin sunumunda genel verimliliği artırabileceği ileri sürülmektedir (EPEC, 2015, s. 7). Ayrıca, iyi yapılandırılmış KÖİ'lerin, varlığın ömrü boyunca maliyetleri optimize etmek için güçlü teşvikler yarattığı iddia edilmektedir. Yüklenicinin yalnızca varlığın inşasından

sorumlu olduğu ancak müteakip uzun vadeli yönetiminden sorumlu olmadığı, geleneksel olarak satın alınan projelerde bunu başarmak zor olabilir. Örneğin, geleneksel yollarla satın alınan projelerdeki teklif sahipleri, teknik çözümler ortaya koyabilir veya kısa vadede maliyetleri azaltabilir ancak uzun vadede proje varlıklarını sürdürme veya yenilemenin daha yüksek maliyetlerine yol açabilecek bir kalite inşa etmeye teşvik edilebilir (EPEC, 2018, s. 16).

Buna karşılık, KÖİ sözleşmelerinin uzun vadeli doğası, özel ortağı daha düşük masraflı uzun vadeli maliyetler için tasarlamaya ve inşa etmeye ve de projenin işletme aşamasında hizmet kesintilerini sınırlamaya teşvik eder. Bu, ilk yatırım maliyetlerinin daha yüksek olmasını gerektirebilir. Bu nedenle KÖİ ile KÖİ olmayan ilk yatırım maliyetlerinin basit bir karşılaştırmasından kaçınmak önemlidir. KÖİ sözleşmeleri ve ilgili teşvikler, özel ortağın iyi durumdaki proje varlıklarını sözleşmenin sonunda satın alma makamına geri vermesini sağlamaya yardımcı olacak şekilde yapılandırılabilir (World Bank, 2014, s. 16-17). Beklenen uzun vadeli maliyetler karşısında görünürlüğü artırmak hizmet sunumunun uzun vadeli maliyetlerini düşürmek için teşvikler yaratmanın yanı sıra, bir KÖİ'nin en başından, projenin tüm yaşam maliyetini taahhüt etme sorumluluğunu üstlenmesini gerektirir. Bazıları bu durumun, bir projeye devam edip etmeme kararının yatırımın gerçek uzun vadeli maliyetlerine dayanmasını sağlayarak ön yatırım kararının kalitesini artırabileceğini iddia etmektedir. Taahhüdün varlığı inşa etmekle sınırlı olduğu KÖİ olmayan ve daha uzun süreli bakım ve işletme maliyetli proje teslim biçimleri göz ardı edilebilmektedir. Bu maliyetler karşılanabilir olmayabilir veya uzun vadede iyi bir VfM'yi temsil etmeyebilir (Liebe ve Pollock, 2009, s. 8-9).

Finansman faktörü KÖİ modelini oluşturmada itici güçlerden biridir. Projeler için kamu finansmanının mevcudiyeti üzerindeki sınırlamalar, kamu sektörü borçlanma kısıtlamalarını yansıtabilir. Bir KÖİ, geçerli bütçe ve/veya istatistiksel sınıflandırma kurallarına bağlı olarak (genellikle proje risklerinin ve faydalarının kamu ve özel sektör arasındaki görece dağılımına ve/veya kurumun kontrol düzeyine dayalı olarak) kamu sektörü borçlanma düzeylerini artırabilir veya artırmayabilir. Artık pek çok politika yapıcı, bütçe veya istatistiksel kurallardan yararlanmanın yalnızca projenin karşılanabilirliği yanılması yaratabileceğini ve bunun da zayıf risk dağılımına ve zayıf VfM'ye yol açabileceğini deneyimlemektedir. Ayrıca, gelecekteki ödeme yükümlülükleri önceden düzgün bir şekilde tanınmazsa, beklenmeyen kısıtlamalar gelecekteki projeler için finansmanı ciddi şekilde sınırlayabilir (EPEC, 2015, s. 8).

Bir başka motivasyon kaynağı ise kamu sektörünün proje yönetim becerilerinde, özel sektör kadar enstrümanlara sahip olmadığı yönündedir. Proje süreci boyunca oluşabilecek risklerin yönetimi gecikmelere sebep olabilir. Ortak bir iddiaya göre, KÖİ'lerin sözleşme entegrasyonu ve proje yönetimi sorumluluklarının özel ortağa devredilmesini sağlayarak taraflar arasında daha net ve basitleştirilmiş yetki ve sorumluluk hatları oluşturulabilmektedir. Aynı şekilde, üçüncü şahıs sermaye yatırımcısı ve borç veren durum tespiti de proje yönetim yapısındaki boşlukların ele alınmasının sağlanmasına katkıda bulunulabileceği ileri sürülmektedir (Barney, 1991, s. 112).

Bunların yanı sıra KÖİ'ler, projeler için fon sağlamanın zamana yayılmasını sağlamanın yanı sıra, projelerin kredi verenler, öz sermaye yatırımcıları ve taşeronlar tarafından daha geniş bir ön incelemeye tabi tutulmasına yardımcı olabilir. Bu, satın alma makamının gerekçesiz veya yetersiz yapılandırılmış veya izlenen projeler üstlenmesi riskini sınırlar. Sermayeleri projenin performans riskine maruz kalacağından, finansman kaynakları genellikle proje üzerinde önemli miktarda durum tespiti yapacaktır (Hall, 1998, s. 132). Örneğin talep riskini üstlenmeleri gerekiyorsa, kendilerine güvence verilmesini isteyeceklerdir.

Bu motivasyonların ışığında; KÖİ'ler, hizmet sunumunda yenilik ve değişimin bir biçimi olsa da, bir kamu hizmeti sunmada alternatif ve potansiyel olarak rekabet edebilecekleri bir yolun sağlanmasıyla mevcut kamu sektörü uygulamalarını ve kültürünü daha geniş bir şekilde teşvik edebilir ve iyileştirebilir. Bu yaklaşıma bazen 'rekabet edilebilirlik' (competitiveness) adı verilir ve bir diğer taraftan da çok açık olamayacak potansiyel iyileştirmeleri belirlemek için kamu

otoritesine bir ayna tutuyor olarak görülebilir (EPEC, 2015, s. 26). Örneğin, bir KÖİ ödeme mekanizmasının ayrılmaz bir parçası olarak özel ortağın performansına odaklanma ve bunu ölçme gerekliliğine rağmen, benzer performans ölçüm uygulamalarının daha önce mevcut olmayabileceği durumlarda, kamu sektörünün kendi içinde uygulamaya konmasına yol açabilir.

Yukarıda uluslararası literatürde dile getirilen motivasyonların en belirgin olanlarına değinilmeye çalışılmıştır. Ancak elbette kamu ve özel olmak üzere iki paydaştan oluşan KÖİ modelini uygulamada karşılaşılan zorluklardan da bahsetmek gerekmektedir. Her ülkenin işbirliği sürecinde yaşadığı fayda ve zorlukların derecelerinde farklılıklar gözlemlenebiliyor olsa da yaygın olarak karşılaşılan zorluklara genel bir biçimde değinmek mümkündür.

2.2. Kamu Özel İşbirliğinin Zorlukları

KÖİ'ler için yapılan ortak eleştiri; geleneksel yollarla sağlanabilen hizmet sürecinden daha karmaşık ve zaman alan özelliğe sahip olmasıdır. Çünkü bu işbirliği süreci; proje yapma, tasarlama, teslim ve yönetim gibi zincirleme var olan bileşenleri içerir. Bu tarz uzun vadeli bağlılıklar göz önüne alındığında, güçlü ve istikrarlı siyasi bir taahhüt olmaksızın KÖİ modelinin başarıya ulaşması mümkün olmayabilir (EPEC, 2015, s. 12). Her iki paydaştan da, projelerin hazırlanması, yatırım yapılması ve uygulanması için önemli harcamalar yapılması beklenmektedir. Beklenen bu sorumlulukların hem paydaşlara hem de hizmeti alan kamuoyuna zorluklar yaşatmaması için en önemli araçlardan biri; uygun yasal çerçevenin geliştirilmesidir (Kwak, vd. 2009, s. 54). KÖİ modeli ile hayata geçirilen projelerde paydaşlardan birisi her ne kadar önceliği kamuya hizmet etmek olan devlet olsa da masanın diğer tarafında motivasyonunu kâr elde etmek üzerine kurgulayan özel sektörün olması, geleneksel yollarla sağlanan hizmetlere göre daha maliyetli bir projenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Bayansar ve Özer, s. 431).

KÖİ sözleşmeleri ve özelleştirme sözleşmeleri, etkinliği arttırmak amacıyla özel sektörün kamu hizmetlerinin eylemlerine katılımını amaçlıyor olsa da birbirinden farklı özelliklere sahiptirler. Bu sorunsala değinmek için sağlık sektörü iyi bir örnektir. Örneğin özel hastaneler, hastalarla olan ilişkisini devletten bağımsız bir şekilde kurar. Devlet bu ilişki de, hastaların aldıkları hizmetin fiyatlandırılmasında, kalitesinde ve güvenliğinde devreye girer. Sözleşme içerisinde devletin yer aldığı başka bir sorumluluk yoktur. Bu özelleştirme işlemleri; 'ters seçim' (adverse selection) ve 'ahlâki tehlike' (moral hazard) gibi problemlere yol açabilmektedir. Gelecekteki tüm aksaklıkların öngörülebilirliğini arttıran ve meydana gelebilecek sorunlar karşısında hızlı bir değişime gidilmesini sağlayacak, 'tam sözleşme' anlayışına gidilmektedir (Emek, 2017, s. 145). KÖİ sözleşmelerinde ise durum biraz daha farklıdır.

KÖİ sözleşmelerinde aksaklıklar, geleceğin belirsizliğinde yazılan uzun süreli ve eksik sözleşmelerden kaynaklanmaktadır. Kamu-özel işbirliği arasındaki imtiyaz ile eksik imtiyaz ayrımı risk dağılımına dayandırılarak yapılmaktadır. İmtiyazda tüm yatırım maliyeti özel girişimci tarafından karşılanır, bunların yanı sıra yapım ve işletme sırasında ortaya çıkabilecek tüm ticari risklerin sorumluluğunu almakla da yükümlüdür. Eksik imtiyazda ise risk kamu ile paylaşılmaktadır. (Karahanoğulları, 2011, s. 182). Eksik sözleşmeler; boşluklar, belirsizlikler ve eksik hükümler içerebilmekte bu nedenle de uygulama sürecinde ya taraflar arasındaki müzakerelerle ya da mahkemelerce revize edilmesi gerekmektedir (Karahanoğulları, 2011, s. 182-183). Sözleşmedeki aksaklıklar ihale sürecini de kapsayan, piyasadaki eksik rekabet faktöründen de kaynaklanabilmektedir.

Az sayıda firmanın bulunduğu eksik rekabetli piyasalarda; alternatifsizliğin özendirileceği fırsatçı davranışlardan kaçınmak için kurumlar mal ve/veya hizmet ihtiyacını piyasadan karşılamak yerine kendisi üretmeyi tercih edebilmektedir. Sonuçta, uzun süreli ve karmaşık sözleşmelerin müzakeresi, yazılması ve uygulanması 'işlem maliyetlerine' neden olmaktadır. Bu çerçevede, eksik sözleşmelere konu işlerde kamu hizmetinin asli sahibi olarak idare/devlet hizmet sunumunun sürekliliğini, etkinliğini ve kalitesini denetleme hakkına sahiptir. Özelleştirmeden farklı olarak, KÖİ sözleşmeleri çerçevesinde idare/devlet bir taraftan özel ortağın faaliyetlerini

yakından denetlemekte, diğer taraftan da sağlık hizmetlerinin sunumunda etkinliği artırmak adına (sözleşmede yazılamayan) belirli riskleri kendisi üstlenmektedir (Roehrich, Barlow, ve Wright, 2013, s. 11).

Sağlık ve eğitim gibi hizmet odaklı sektörlerde kalitenin iyileştirilmesi önemli bir dışsallıktır. Yapım ve işletme hizmetlerinin tek bir KÖİ sözleşmesinde birleştirilmesi (bundling) dışsallıkların fayda ve maliyetlerini içselleştirebilecektir.

Ayrıca uygun kurumsal çerçevenin geliştirilmesi, özel sektör ve/veya merkezi uzman KÖİ Biriminin kurulmasının gerekip gerekmediği gibi, beklenen KÖİ programı/projelerinin sunulması için kurumsal gereksinimlerin net bir değerlendirmesini içermelidir. Ortaya çıkan kurumsal çerçeve, programın ölçeği ve kapsamı ve işlevleriyle (proje onayı, politika geliştirme veya teknik destek gibi) eşleşmeli ve tespit edilen boşluklara göre uyarlanmalıdır. Kurumların etkili olabilmesi için gerekli raporlama hatlarına, bütçe ve siyasi desteğe ve operasyonel esnekliğe sahip olması da bu açıdan önemlidir (EPEC, 2015, s. 13). Bilhassa da uzun vadeli ve yüksek finansman gerektiren sağlık sektörü için yapılan KÖİ'lerinde esnek olduğu kadar şeffaf bir kamuya hesap verilebilirlik ilkesinin benimsenmesi elzemdir.

Bini aşkın akademik çalışma üzerinden sağlık sektöründe KÖİ uygulamalarını inceleyen Roehrich, Barlow ve Wright, mevcut literatürün, KÖİ sözleşmelerinin önerilen faydalarının gerçekleşmesi hususunda görüş birliğine varamadığının altını çizmektedir. Özel ortağın hastane otelciliği hizmetlerinde etkinliği artırırken, ilgili kamu kurumunun sağlık hizmetleri üzerinde yoğunlaşması işbirliğinden beklenen temel faydadır. Ancak, pek çok çalışmada KÖİ sözleşmelerinin performansı konusunda endişeler gündeme getirilmektedir. Bu kapsamda yapılan projelerin kağıtları ile yorumlama yapıldığında, (i) özel ortağın kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle beklenen seviyede etkinlik ortaya çıkmayabilir; (ii) işlem maliyetleri yüksek olabilir; (iii) sağlık hizmetleriyle altyapının tasarımı ve sunumu arasında eksik bir entegrasyon sorunu yaşanabilir ve (iv) sağlık KÖİ tesisleri proje çıktılarında sınırlı bir yenilik gözlemlenebileceğinin altı çizilmektedir (Barlow ve Köberle, 2008, s. 14-15).

Uygulamayı inceleyen çeşitli akademik çalışmalar, emanet yöntemiyle karşılaştırıldığında, KÖİ hastanelerinin çok daha kaliteli olmadığını aksine belirli koşullar altında sunulan hizmetlerin etkinliğinin daha da düşük olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin, Birleşik Krallık KÖİ örneğinde, risk transferi ve etkinlik gibi kavramların düzenli biçimde çarpıtılarak, fayda ve maliyet konusunda manipülatif bulgular elde edildiği iddia etmektedir. Öte yandan, Avustralya'da Latrobe Bölgesel Hastanesinin başarısızlığını inceleyen bir çalışmada etkinlik analizi çalışmalarının önemine vurgu yapılmakta, ancak bu analizlerin yapılmasının zorluğunun da altı çizilmektedir (Benjamin ve Jones, 2017). Sonuç olarak, doğası gereği eksik olan KÖİ sözleşmelerinin tasarımı, müzakeresi ve yazımı aşamasında gerçekleştirilmesi gereken idari ve teknik çalışmalarda gösterilen özen, sözleşmelerdeki yetersizlikleri ve kusurları en az seviyeye indirebilir.

İşbirliğinin Türkiye'deki sağlık sektöründeki uygulamalarında şehir hastaneleri projesi literatür incelemelerinde başat rol oynayanlardan bir tanesidir. Çünkü projenin temel kamu görevi olan sağlık sektörüne getirdiği yenilikler kadar zorluklar da bulunmaktadır.

3. Türkiye'de Sağlık Sektöründe Kamu Özel İşbirliği: Şehir Hastaneleri

KÖİ modeli enerji sektöründe sıklıkla başvuru alan olsa da, sağlık sektöründe, şehir hastaneleri ile ilgili son projelerin gerçekleştirilmesinde tercih edilirliği artan bir model olması sebebiyle dikkat çekmektedir. Sağlık, diğer sektörlerden farklı değerlendirilmesi gereken bir hizmettir. Sağlık sektörünün özel ve benzersiz olarak tanımlanmasına iki ana faktör katkıda bulunmaktadır: Her şeyden önce sağlık, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından, tümüyle iyi olma hâli (a complete state of wellness) olarak tanımlanır. İkincisi ise sağlığın, insan sermayesi (human capital) aracılığı ile büyüme ve gelişme ile bağlantılı olmasıdır (WHO, 2001, s. 2). Sağlık

sektörünün önemini arz eden bu faktörleri de göz önüne alarak, bu başlık altında Türkiye'deki sağlık sektöründe KÖİ modelinin uygulanmasındaki fayda ve zararları incelenmeye çalışılacaktır.

Sektörde, artan teknoloji kullanım seviyesi nedeniyle sağlık sektörünün sürekli değişmekte ve gelişmekte olduğu da unutulmamalıdır. Sağlık hizmetlerinde artan maliyetler, yaşamı değiştiren keşiflere yol açabilir. Bu nedenle, sağlık hizmetlerinde maliyet minimizasyonu, diğer sektörlerden farklı olarak sağlıkta daha kötü sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, sağlık hizmeti, dahil olan çok sayıda paydaş nedeniyle çok karmaşıktır (PwC, 2021, s. 3-5). Sağlık hizmetleri veya sağlık alanındaki herhangi bir proje bakım sektörü, hasta katılımı, sağlık hizmeti personeli, sağlık teknolojisi, araştırmacı, üniversiteler, devlet ve ilaç sektörünü içerir (PwC, 2021, s. 6). Teorik olarak, yukarıda belirtilen motivasyonlar/zorluklar sağlık sektörü için de geçerlidir.

Ayrıca, sağlık sektöründeki KÖİ'nin potansiyel faydası olarak; "sağlık hizmeti sağlayıcılarının yönetmek yerine klinik hizmetlere konsantre olmalarına olanak sağlayıcı" etkilerini listelemek mümkündür. Ancak asil temsilci sorununun yanı sıra, piyasadaki sınırlı rekabet, yüksek işlem maliyetleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yasal altyapı eksikliği, olası şeffaflık eksikliği, ilgili taraflar arasında entegrasyon eksikliği üzerindeki olumsuz etkiler konusunda endişeler bulunmaktadır. Bu eksiklikler, potansiyel kalite sorunu ile sektörü karşı karşıya bırakmaktadır (Pala, 2021, s. 24-27). Karşılaşılan bu sorunların bazıları teorik bazıları ülke deneyimleri kaynaklıdır. Özellikle, KÖİ modelin sağlık sektöründeki yansımaları Birleşik Krallık (BK) örneği ele alınarak literatürde tartışılmaktadır. BK'deki birçok sağlık projesi şuan sorgulamalardan geçmektedir. Çünkü yukarıda da dile getirilen KÖİ motivasyonlarının/faydalarının reelde ki yansımaları farklı olmuştur. İddia edildiğinin aksine, devlet üzerindeki maliyetleri azaltmamış, hizmet için gerekli finansman harcamaları iki hatta üç katına kadar artmıştır. Benjamin ve Jones'in (2017) yayınladıkları rapora göre; BK'deki KÖİ projeleri devletin finansal yükünü arttırıyor ve vergi kaçırılmasına imkân tanıyor. Ayrıca sektördeki hizmet kalitesini düşürdüğü gibi, personel sayısında da düşüşe sebep oluyor. Örneğin; KÖİ yoluyla yapılan Calderdale Kraliyet Hastanesi'nin başlangıçta, maliyetinin 42,5 milyon \$ olması beklenirken inşaat bittiğinde bu maliyet hemen hemen iki kat artarak 81 milyona çıkmıştır. Anlaşma 1990'ların Muhafazakâr hükümeti tarafından yapılmış, 1998 yılında İşçi Partisi hükümeti tarafından onaylanmıştır. Sözleşmede yer alan hükümlere göre yerel sağlık hizmetleri anaparayı ve faizleri karşılamak üzere 30 yıllık bir dönem içinde özel şirkete 390 milyon \$ ödeme yapacaktır. Oysa hükümet yeni bin yıla dönülürken geçerli olan %5 faiz üzerinden kendisi doğrudan borçlanmaya gitseydi 30 yıllık dönemde toplam maliyet 159 milyon \$ olacaktı. Bu durumda hastane 231 milyon \$ ile %150 daha pahalıya gelmiş olmaktadır. Yapılan ödemenin yarısıyla başka bir hastane yapılabilirdi. KÖİ sözleşmesi bugüne dek defalarca el değiştirmiştir, ancak her satışta kimin ne kadar kazandığı bilinmemektedir. Yerel sağlık hizmeti bir de her yıl bina ve bakım hizmetleri için ödeme yapmak durumundadır. Bu da 30 yıllık dönem için 576 milyon \$ tuttuğundan toplam maliyet 966 milyona çıkmaktadır (Benjamin ve Jones'in, 2017, s. 9).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde KÖİ modelin hem uygulamadaki hem reele yansımadaki etkilerinde farklılıklar görülebilmektedir. Romanya, Çekya, Polonya ve Rusya gibi ülkeler de sağlık sektörü KÖİ modelin etkisi altındadır. Örneğin İspanya'nın Alzira Hastanesi; finansal dengesizlik, zayıf hizmet ilişkisi ve yüksek miktarda finansal destek gibi durumlara zemin hazırlamış, Avusturya'daki La Tobe Regional Hastanesi finansal sorunlardan dolayı düşük kalite, sözleşmeden kaynaklı şirketleşme ve yarı maliyetine satış gibi kalıcı kayıplara neden olmuştur (Mc Kee, Edwards, ve Atun, 2006, s. 893). Türkiye ise Sağlıkta Dönüşüm Programından (SDP) geçmektedir. SDP, hizmetlerin finansmanı, organizasyonu ve sunumuna odaklanan bir programdır. Programın başladığı 2003 yılından bu yana çeşitli sağlık reformları uygulanmıştır.

Türkiye'de sağlık sektöründeki KÖİ'ler 2005 yılında 5396 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlenmiştir. Daha sonra bu kanunda değişikliğe gidilmiş ve 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Kanunu ile sağlık sektöründe kamu ve özel sektörün işbirliği yapmasını sağlayacak finansmanına ilişkin düzenleme yapılmıştır. Son olarak, 6428 Sayılı Kanun Teklifi ile 2013 yılında Türkiye'deki

Şehir Hastaneleri yasallaştırılmıştır. Bu nihai kanun tasarısı ile birlikte, teminatının Hazine Müsteşarlığında olduğu, KÖİ ile projelendirilen Şehir Hastaneleri (City Hospital) modeli hayata geçirilmiştir.

Sağlık Bakanlığı, tasarlanan proje ve belirlenen arsa için ihale sürecini başlatır. İhale sürecinde projeyi devralan ve KÖİ'nin özel sektör kolunu oluşturan taraf sözleşmeye göre hastaneyi inşa eder. Ardından anlaşılan fiyat üzerinden devlete geri kiralar. Bu ilişkide hükümet temel hizmetleri sunmakla, özel taraf ise güvenlik, laboratuvar, rehabilitasyon, ekipman gibi hizmetleri sunmakla sorumludur.

Mevcut birçok hastanenin de bu modele dönüştürülmesi tasarlanmaktadır. Bu entegre yapı hastalara daha kaliteli bir hizmet vaadinde bulunmaktadır. Ancak arka planda da, devlet özel işbirliğisine yaptığı şehir hastaneleri için müşteri (customer) garantisi vermektedir. Yani, hastane-hasta ilişkisi, şirket-müşteri ilişkisine dönüşmektedir. Şehir hastanelerindeki yöneticiler kar odaklı olacak. Ancak hekimin temel amacı hastanın ihtiyaçlarını karşılamak olacaktır. Bu nedenle yönetici ve çalışanların çıkarları örtüşmeyecek ve bu durum hekim memnuniyetinde ciddi sorunlar yaratacaktır, bu da hasta memnuniyetine yansımaya olacaktır. Daha düşük hasta memnuniyeti ise yöneticiye farklı yansımaya olacaktır. Çünkü yönetici hastaları açıkça “müşteri” ve kâr etme aracı olarak görecektir (Tekel, 2008, s. 3-4).

Şu an Türkiye için 18 adet olmak üzere projelendirilmiş şehir hastanesi planı bulunmaktadır. Bunların 13'ü faaliyette, geri kalanları için faaliyet tarihi 2021 yılı olarak gösterilmektedir. 18 şehir hastanesinin 25 yıllık tahmini kira bedeli 30 milyar dolar civarında. Planlanan 30'dan fazla şehir hastanesi ile bu tahmini uzun vadeli borç 50 milyar doların üzerinde olacak. Hazine garantili borçlar ve tahmin edilenden daha yüksek deneyime dayalı borç gerçekleştirmeleri projelerin fizibilitesi konusunda şüphe uyandırmaktadır. Sağlık sektöründe maliyetlerin ve verimliliğin hesaplanması son derece güçtür. Standart olmayan hizmet nedeniyle maliyetleri hesaplamak zordur. Sağlıkta nihai ürün hastaya özeldir ve standardize edilmesi imkansızdır. Ayrıca, iş gücü verimliliği branş farklılıkları nedeniyle kolaylıkla ölçülememektedir. Tahmini maliyetler, kira ödemeleri ve garanti edilen sağlamlık oranları şehir hastaneleri projelerinin mali yükünü artırmaktadır. Bu duruma yönelik IMF'nin, şehir hastaneleri projeleri nedeniyle oluşacak yüksek uzun vadeli borç oranı konusunda da uyarıları bulunmaktadır (TTB, 2021, s. 1-2).

Bir başka problem ise lokasyondur. Hastanelerin çoğunun şehir merkezinin dışında olması planlanıyor ve merkezdeki hastanelerin bu konuma taşınmasıyla hastaların ulaşımı konusunda da endişeler ortaya çıkıyor. Hükümetin, ortaya çıkabilecek olası sorunları değerlendirme ve çözüme yeteneği olmadan, KÖİ sisteminin tamamen çökme riskini göze alarak çok sayıda şehir hastanesi için tek seferde sözleşme imzalamaya yoluna gitmesi, hem paydaş olarak kendisini hem hizmet alan olarak kamuoyunu zorlayacak durumlara sebep olabilmektedir (TTB, 2021, s. 4).

Temel olmayan hizmetler özel aracıya aktarılır. Bu düzenleme kesinlikle rekabeti azaltacak ve kâr amacı güden özel kuruluşlar niceliği nitelikten üstün tutacaktır. Ayrıca, KÖİ teorik olarak özel sektör deneyiminden yararlanmayı amaçlasa da, Türkiye'de KÖİ'lerin özel tarafı, sağlık hizmetlerinde deneyimi olmayan inşaat sektöründe halen daha faaliyet gösteren firmalardır.

Sürecin bu tür zorlukları barındırıyor olması elbette siyasi kaygıların güdülmesini de tetiklemektedir. Siyasi ve ekonomik ortamın yanı sıra, bu büyük projeler her zaman yolsuzlukla ilgili endişeleri beraberinde getirmektedir. Düzenleyici sürecin bulanıklığı, şeffaflığın olmaması, projelere ilişkin verilerin “ticari sır” olarak değerlendirilmesi ve bağımsız denetimin olmaması, siyasi kaygıları artırmaktadır. Oysa KÖİ değerlendirmeleri için şeffaflığın temel ilkelerden biri olması beklenmektedir (Boz, 2013, s. 311).

Fakat şehir hastanelerindeki yatak sayısı ve teknolojik ekipmanların niteliği ve niceliği gibi faktörlerin ülkelere, özellikle salgın hastalıklar gibi kriz anlarını yönetmede pozitif katkı sağlayabileceğini söylemek de mümkündür. Bu konudaki en yakın deneyimi, tüm dünya Covid-

19 süreci ile yaşamıştır. Covid-19 ile başlayan pandemi süreci, sağlık sektörüne yeni kaygılar yaşamaması için zemin hazırlamıştır. Özellikle de, teknolojik alanda; yeni sanal sağlık (virtual healthcare) ve tele-tıp (telemedicine) kavramlarının tartışılması sektörde yeniliklere gidilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Bunun yanı sıra sağlık sektörü pandemi süreci ile eksik yönlerine dair birçok şoku da beraberinde yaşamıştır (PwC, 2021, s. 15). Süreç, sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılması ve diğer uzmanlık alanları ile ilişkisel bir yenilik eyleminde olması gerektiği fikrini tazelenmiştir.

4. Sağlık Sektörünün ve Şehir Hastanelerinin Pandemi Sürecindeki Gücü ve Gücsüzlüğü

KÖİ ile birlikte sağlık sektöründe hizmette teknolojik gelişmelerin arttığı kaydedilmektedir (Erdem ve Gökkaya, 2021, s. 80). Sağlık alanında yaşanacak yeni teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelere ayak uyduracak yönetsel yapı, elbette hizmeti alan taraf için önem arz etmektedir. Bu alandaki bilimsel gelişmelerin yaşanması, hem sınırlı olmayan ekipman varlığına hem sürece hızlıca ayak uyduracak ve yönetecek kabiliyetin varlığı ile ilişkilidir.

Pandemi sürecinde yaşananlar, sağlık sektörünün teknolojik alt yapısının daha da geliştirmesi gerektiği gerçeğini göstermiştir. Bu gelişmelerin katedilmesi için ise finansman desteği elbette en önemli faktörlerden biridir (PwC, 2021, s. 38).

Türkiye özeline geçmeden önce, dünya genelinde sürecin neler getirdiğine bakmak gerekir. Pandemi deneyimi ülkelerin bölgelerinde farklı zamanlarda değişiklik gösterdiğinden, sağlık hizmeti sağlayıcıları, finans destekçileri, topluluk grupları, meslek örgütleri, sivil toplum ve devlet kurumları arasındaki yerel ortaklıklar daha bilinçli bir ilerleme için adımlar atmayı planlamaktalar (PwC, 2021, s. 40-42).

2020'de birçok sağlık kuruluşu finansal planlarının yok olduğunu, hasta davranışlarında kökten bir değişiklik ve sanal bakım patlaması görürken, 2021'de sistemi tekrar bir araya getirmek için çalışacaklarını ifade etmişlerdir. Her zaman olduğu gibi değil, ancak sağlık hizmeti sunumunu yeniden tasavvur eden, kopuk yolları yeniden birleştiren ve tüketici merkezli bir sağlık sistemine doğru dev bir adım atan bir şekilde olması planlanmaktadır. Hacimler hızla düşerken, neredeyse bir gecede ölümcül pandemi; hastaları, doktorları, ilaç şirketlerini ve ödeme yapanları sanal ortamlara yönlendirmiştir (Stevens, vd. 2020, s. 1). Birçoğunun daha önce tereddütte yaklaştığı platformlar ve diğer dijital teknolojiler, sağlık kuruluşlarının sanal ve yüz yüze spektrumda nereye inmeleri gerektiğine dair ince bir ayar yapmaları ve kullanabilecekleri değerli içgörülere (bakım sunumu, hasta deneyimi, geri ödeme ve klinik araştırma için en anlamlı yollarla) ulaşılmasını olanak tanımıştır (PwC, 2021, s. 29-33).

PwC'nin Sağlık Araştırmaları Enstitüsü (HRI), bu yılın en önemli sağlık sektörü sorunları raporunda, sağlık sektörünün 2021 belirsizliğiyle nasıl yüzleşmesinin beklendiğini inceliyor, kendi tahmin sistemlerini geliştirerek uzun vadeli hayatta kalmak için dayanıklılık oluşturuyor ve pandemi sonrası iş portföylerini yeniden şekillendiriyor (PwC, 2021, s. 46). Finansal istikrar ve büyüme için ve önümüzdeki yılın zorlukları, kuruluşların gelecekteki şokları absorbe etmek için esnek altyapılara ve tedarik zincirlerine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyacağı anlamına geliyor. Doğru ortakları veya anlaşmaları belirlerken finansal sorunları önceden tespit etmelerine yardımcı olacak daha çevik, modern bir tedarik zinciri yaratacak sisteme ihtiyaçları var.

Bununla birlikte, önümüzdeki yıl, pandemi tarafından körüklenen dijital bir dalgalanma üzerine inşa etme fırsatları da getirmeli. 2021'de sağlık kuruluşları, sanal sağlık patlamasından sonra yeni büyüme yollarını ortaya çıkaracak şekilde doğru boyuta geçmeye çalışacaklar. Klinisyenler için daha iyi dijital deneyimler oluşturmaya ve klinik denemelerin nasıl yürütüldüğünü yeniden tasarlamayı hedeflemiş durumdadır (Sinsky ve Linzer, 2020, s. 1407-1408).

Süreç içerisinde kriz merkezleri olarak hastaneler ön plana çıkmıştır. Oluşan krizin çözülmesi ise sağlık sektörüne bırakılmıştır. Kriz sürecine ise Türkiye'deki şehir hastaneleri, sahip oldukları yatak sayısı ve ekipmanları ile destek olmayı başarmış (T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Yatırımları

Genel Müdürlüğü, 2020) ancak, sahip oldukları konum ve işgücü yetersizliğinden dolayı ise eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca süreci yönetmedeki aksaklıkların sebeplerinden biri şehir hastanelerindeki çift başlı yönetimdir. Başhekimin hastane yönetimini, hizmet desteklerini ve tıbbi destekleri yönetmede yetkisinin olmayışı, yerine şirket yöneticisinin söz sahibi olması yönetimde çift başlılık sorununu yaşatmaktadır (Pala, 2020, s. 1).

Bu sorunlara binaen ise doktorların, sağlık çalışanlarının ve Türk Tabipler Birliğinin ortak bir uzlaşısı bulunmaktadır, bu da kapatılmış olan kamu hastanelerinin faaliyetine yeniden izin verilmesidir. Bu uzlaşının dayanağı ise; kamu hastanelerinin kentsel konumlarından dolayı ve kamu hastaneleri çalışanlarının işgücü ve deneyimlerinden kaynaklı olarak daha verimli olduklarıdır (TTB, 2021, s. 5).

Elbette salgın dönemlerinde ve genel halk sağlığını ilgilendiren süreçlerde hastanelerin ulaşılabilir olması önemlidir. Sağlık çalışanlarının yeterli ekipmanlara sahip olmaları ve süreci kolay atlatılabilmek için işinde uzman ekiplerle çalışıyor olması talep edilen bir kıstastır ve öyle de olması gerekmektedir (Pala, 2021, s. 41). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; kamu hastaneleri ile hastaların geçmiş deneyimleri de pek iç açıcı değildir. Yalnızca devlet eliyle hizmete sunulmuş birçok hastanenin koşullarının hem hasta hem sağlık çalışanları nazarında yetersiz bulunduğu da bir gerçektir (Öztürk ve Karcıoğlu, 2020, s. 263).

Pandemi ile gelişen süreç, sağlık sektörüne teknolojik ilerleme için daha fazla finansman ve birlikte karar alabilmeyi sağlayacak sistemin gerekliliğine işaret etmiştir. Atıl hale getirilen kamu hastanelerinin açılıp, değişime destek olması sağlanabilir fakat dünyadaki değişen sağlık sektörü algısını yakalayabilmesi için çok fazla zamana ve finansmana ihtiyacı olacaktır (PwC, 2021, s. 39-42). KÖİ ile yapılan hastanelerin birliktelik algısını oluşturan temel ise zaten; birbirlerinin uzmanlık alanlarından elde ettikleri faydanın maksimasyonudur.

Bu yüzden, KÖİ ile projelendirilen ve hizmete sunulan hastanelerin eksik yönlerini tamamlayabilmeleri için eleştirmek gerekmektedir ama aynı zaman da bu hastanelerin sağlık sektöründeki değişen algının inşacıları arasında olabilmeyi de sağlayabileceklerini göz ardı etmemek gerekmektedir. Yukarıda da değinilen, KÖİ modelinin faydaları arasındaki; uzman kişilerle çalışma ve teknolojik inovasyonlara ayak uydurma motivasyonları önümüzdeki süreçte daha çok ihtiyaç duyulacak faktörler gibi durmaktadır.

PwC'nin (2021, s. 42) yayınladığı anket raporlarına göre, sağlık sektörü pandemi sürecinde şok yaşamıştır. Bu şok ise onun daha fazla teknoloji odaklı olmaya, sanal sağlık ve sanal tıp gibi konuları, alanında uzman kişilerle geliştirmesi gerektiğini göstermiştir.

Türkiye özelinde pandemi sonucunda yaşanan bir başka sorunsal ise doktorların, zorlu şartlarda çalışmaları sebebi ile mesleklerinden uzaklaşmalarıdır. TTB raporunda yayınlanan verilere göre 18 aylık gibi bir süre içerisinde 8 bini aşkın doktor görevinden ayrılma kararı almıştır (TTB, 2021). Bunların yaklaşık 5 bini ise mesleklerini yurt dışında devam ettirme isteğindedir (Sağlık-Sen, 2022). Elbette istifa eden doktorların, görevden ayrılmasını tetikleyen ekonomik ve siyasal nedenleri vardır. Fakat burada belirtilmesi gereken önemli nedenlerden bazıları; KÖİ çerçevesinde uygulanan şehir hastanelerindeki çift başlılık sorunu ve pandemi süreciyle daha da netlik kazanan göç temelli hasta oranındaki artıştır. KÖİ modeli ile hazırlanan hastanelerin her ne kadar teknolojik araç-gereç ve çalışan kadro açısından verimlilik seviyesinin yüksek olduğu savunulsa da birçok doktor tarafından tam aksi düşünülmektedir (TTB, 2021). KÖİ çerçevesinde uygulanan pandemi sürecindeki sağlık hizmetlerine karşı benzer eleştiriler dünya geneline de yansımıştır.

Yukarıda bahsedilen HRI tarafından düzenlenen ankete katılan finansal yöneticilerin yaklaşık %50'si, kuruluşlarının üye deneyimini geliştirmek için dijital ürün desteğine ve mobil uygulamalar gibi eğitim araçlarına yatırım yapılması gerektiğini söylemiş ve bunun için eyleme geçmişlerdir. Pandeminin şoku, birçok sağlık kuruluşunun yeteneklerini ve gelir akışlarını daha

esnek, etkili mahkeme kararlarına hazır, fiyatlandırma ve fiyat şeffaflığına ve bilinmeyene daha fazla odaklanmak için çeşitlendirme ihtiyacını vurgulamaktadır. 2021'de HRI, pandeminin maruz kaldığı boşlukları desteklemek ve bunları büyüme odaklı konumlandırmak için sağlık şirketlerine yapılan yatırımların artmasını beklemektedir.

Yaşam bilimleri yöneticilerinin %94'ü ve tedarikçilerin %86'sı 2021'de genel olarak tedarik zincirlerini iyileştirmenin ve bu zincirin şeffaflığını sağlamanın bir öncelik olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak HRI tarafından ankete katılan tedarikçilerin yalnızca %24'ü, kuruluşlarının birlikte çalışılabilirlikle ilgili yeni federal kuralları stratejik bir fırsat olarak gördüğünü söylemiştir. Çoğu, yeni federal veri paylaşımı gereksinimlerini uyumluluk açısından değerlendirmiştir (PwC, 2020b, s. 1-3).

Bu yeni ortamda, tedarikçiler, şirketler, kamu ve diğer bileşenler nasıl bir rol üstlenmek istediklerinin yanıtına sahip olmalıdırlar. Değişen sağlık sektörüne uyum sağlamanın da ötesinde birlikte çalışılabilirlik programlarını oluşturarak operasyonel verimliliklerden ve yeni değer kaynaklarından yararlanmanın yollarını bulabilirler. Bu kuralların ve yeniliklerin hizmeti alan/hasta/tüketici/müşteri merkezli olması için daha etkili bir sağlık sisteminin ve hizmetinin nasıl stratejik bir planlama ile oluşturulabileceği düşünülmelidir. Bu stratejik plan içerisinde ise; toplum bilimciler, sivil toplum örgütleri, mesleki örgütler dahil edilmeli ve/veya dahil oldukları alanlar genişletilmeli ve kamu-özel işbirliğindeki anlaşma süreci daha şeffaf, daha denetlenebilir bir hâl almalıdır.

5. Kamu Özel İşbirliğindeki Şehir Hastaneleri Projeleri İçin Bir Strateji: Disiplinlerarasılık ve Örgütlerarasılık

Sağlık sektörünün pandemi sonrası değişen, daha doğru bir tabirle gelişmesi beklenen bir süreç girdiği kabul edilen bir gerçektir. Süreçle birlikte sağlık sektörünün hastalara, kişiye özel tanı ve muayene, uygulamaları gerektiği fikri daha da netleşmiştir (Noonan, 2020, s. 1).

Toplumsal krize sebep olan salgın durumlarında, sağlık sektörünün bilimsel anlamda net çözümler bulmakta zorlanacağını ve/veya yanılabilceğini de göstermiştir. Çünkü sağlık ve hastalık kavramlarının, toplumlarda farklı yansımalar bulabileceği tekrar gözlemlenmiştir. Hem yaşam koşulları hem kültürel davranışlar hem de hastalığa kültürel tepki gibi çeşitli bir çalışma alanını oluşturmaktadır (Trout ve Kleinman, 2020, s. 1). Sağlık sektörünün holistik çalışma anlayışıyla ilerleyebileceği her yaşanan salgın sonrasında bir kez daha su yüzüne çıkmaktadır. Bu anlayışa destek veren en önemli etmenlerden biri ise göçmenlerdir. Göçmen statüsünde yer alan, farklı etnik kimliğe sahip milletlerin sağlık sektöründen yararlanmalarındaki zorluk, pandemi gibi süreçlerde daha büyük sorun haline gelmektedir. Bu zorluk aynı zamanda ilişkinin diğer kolunu oluşturan, hizmeti verenler açısından da yaşanmaktadır. KÖİ ile uygulamaya geçen sağlık hizmetleri, pandemi sürecinde göçmen statüsündeki yoğun nüfusa karşı da yetersiz kalmıştır.

Türkiye'de göçmenlere yönelik yaşanan sağlık hizmeti sıkıntısına çözüm olarak 2015'te Avrupa Birliği ve T.C. Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan Sıhhat Projesi 2017 yılında uygulamaya konmuştur. Bu proje kapsamında Türkiye'ye kabul edilen ve büyük bir çoğunluğunu Suriyeli göçmenlerin oluşturduğu tüm göçmenlere sağlık hizmetinin verilmesi hedeflenmiştir. Benzer şekilde, Göçmen Sağlığı Merkezleri'nin kurulması da göçmenlerin yaşadığı sağlık sorunlarını çözmeyi hedeflerken aynı zamanda hastanelerde yaşanan hasta yoğunluğunun da önüne geçmeyi amaçlamıştır. Ayrıca Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre 2022 yılı itibarı ile 29 ilde 185 Göçmen Sağlığı Merkezi hizmete sunulmuş ve bu merkezlere yaklaşık 4 bin Suriyeli sağlık çalışanı istihdam edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022).

KÖİ ile gerçekleştirilen projelerin prosedürel aksayanları birçok araştırmanın tartışma konusu olmuştur. Fakat bu işbirliği içerisindeki bir başka aksayanın, nitelik anlamında eksik meşveretin olduğunu da tartışmak gerekmektedir. Türkiye'de birçok disiplin çalışma alanlarını kendi özel alanları ile sınırlı tutmaktadır. Oysaki, disiplinlerarası çalışma karşılıklı görünmeyenleri

aydınlatmada ve çözümede önemli faydalar sağlayabilmektedir (Türkdoğan, 1965, s. 41). Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Avrupa'daki birçok ülkenin sağlık sektöründe disiplinlerarası çalışmaların önemli bir yere sahip olduğu ve sağlık kurumlarındaki adımların bu izlekte atıldığı savunulmaktadır. Ülkeler, sağlıktaki aksaklıkları düzeltmek için çok daha geniş, daha bütünleşmiş ve kurumsallaşmış bir yanıtın gerekli olduğunun tartışmasını yapmaktalar (Everett, 2020, s. 1).

Türkiye'deki Kamu Özel İşbirliğindeki sağlık projelerinin yapım, uygulama ve geliştirilme süreçlerinde de benzer bir çalışma prensibinin olması beklenmektedir. Bu beklentiyi KÖİ modeli sağlık sektörüne ve şehir hastanelerine yapılan eleştiriler desteklemektedir: (i) KÖİ ile yapılan hastaneler kentsel planlama olarak eksiktir (TTB, 2021, s. 3). Bu eleştiri şu şekilde de ifade edilebilir; KÖİ ile yapılan hastane projelerinde, kent bilimciler, kent ve kentleşme uzmanları ile ortak çalışılmamaktadır. (ii) KÖİ ile yapılan şehir hastanelerinde doktor-hasta ilişkisi verimsiz ve sonuçsuzdur (Pala, 2021, 119). Bu eleştiri şu şekilde ifade edilebilir; KÖİ ile gerçekleştirilen şehir hastanesi çalışanları olarak doktorlar, toplumdan izole olmuş bir şekilde bilimsel eylemlerine devam etmekte, toplumun sosyolojik alanı ile ilgilenen toplum bilimcilerle etkileşimde değildir. (iii) Sağlık sektörü medikal üretiminde genel-geçer kabullerle hareket edebilmektedir (Trout ve Kleinman, 2020, s. 1). Bu eleştiri şu şekilde ifade edilebilir; Sağlık sektörü medikal üretiminde, medikal sosyoloji ile iş birliği içerisinde değildir. (iv) KÖİ ile hareket eden sağlık sektörü kamunun kaynaklarını, özel şirketler için kullanılmasına yol açmaktadır (Pala, 2021, 55). Bu eleştiri ise şu şekilde ifade edilebilir; KÖİ model ile hizmete sunulan sağlık sektörü projelerinde, kamu ve özel arasındaki fayda zarar dengesini sağlayabilecek ve de hizmeti alan (hasta/müşteri) tarafın haklarını da gözetecek bir sivil toplum yapısı için alan bırakılmamaktadır.

Bu ve buna benzer birçok eleştiri, ortak çalışmalarda yalnızca devlet (sağlık bakanlığı) ve özel sektör (müteahhit) birlikteliğinin değil bu ilişkiye dahil olması gereken diğer faktörlerin varlığına ilişkin çoğaltılabilir (Çelik, 2008, s. 1; Bayansar, 2020, s. 145). Çünkü ancak böyle bir holistik çalışma, devlet-özel arasındaki çıkar çatışmalarına engel olabilecektir. Ayrıca bu çalışma prensibi yalnızca devlet ve özel arasındaki anlaşmazlıkların önüne geçmekten öte, yukarıdaki başlık altında da dile getirildiği üzere değişen sağlık sektörü algısının aktifleştirilmesi için de önem arz etmektedir. Değişen bu algı artık hastalara, öznel olarak/biricik bir algı ile tedavi uygulama yoluna gidecektir. Bu çalışma şeklini ise ilerleyen teknoloji sayesinde geliştirebilecektir. Ancak bu ilişki içerisine, sağlığın sosyolojik alanı dahil etmediği sürece hedeflenen ilerlemenin gerçekleşmesi beklenmemektedir (Trout ve Kleinman, 2020, s. 1). Sağlık sektörü kendi bünyesine bu bileşenleri dahil etmediği ve ortak çalışmalar yapmadığı müddetçe, kamunun aradan çekildiği ve özel sektörün söz sahibi olduğu işlevsiz, yalnızca kar odaklı çalışma alanında faaliyetsiz kalmaktan başka şansı yok gibi durmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak salgın süreci, sağlık alanındaki tedavilerde eşitsizlikleri ön plana çıkarmıştır (PwC, 2021, s. 3). Bu eşitsizliklerin, KÖİ'deki hastane modellerinde yapısal olarak zaten var olduğu eleştirileri ele alınırsa, modelin özsel anlamdaki hizmetinin de eksiklikler barındırdığı görülebilir. Süreç hem KÖİ modeliyle hizmete sunulmuş sağlık hizmetinde hem bu sağlık hizmetinin özsel içeriğinde eşitlik odaklı ve denetlenebilir reformlara gidilmesine yönelik fırsatlar sunmuştur (PwC, 2021, s. 45). Bu modelle gerçekleştirilecek projelerde olumlu ve olumsuz yönlerin önceden değerlendirilmesi önemlidir. Fakat bu değerlendirmeler bir matematik formülünün vermiş olduğu kesin sonuçlar gibi bir sonuca ulaştırmayacaktır. Zira kamu hizmetlerinin, maliyetler, sermaye, kaynaklar gibi ölçülebilir ve toplumsal fayda, vatandaş talebi gibi ölçülemeyen birçok faktörü kendi içinde barındırması nedeniyle kesin sonuçların elde edilmesi zordur (Bayansar ve Özer, s. 432). Bu yüzden kamu-özel işbirlikçilerinden ve bunların bünyesindeki sağlık sektöründen beklenen, gerekli SWOT analizlerinin yapılarak ve sürece en yüksek verimi sağlayacak disiplinlerin ve örgütlerin dahil edilmesine olanak tanımalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişmekte olan ülkeler alt yapılarını geliştirmek isterken, gelişmiş ülkeler alt yapılarını genişletmek istemektedirler. Alt yapı hizmetlerinin kamu elinden projelendirilip kullanıma sunulmasında yaşanan aksaklıklar ve/veya projeleri uzman kişilerle gerçekleştirmenin daha çok fayda sağlayacağı düşüncesi, kamuyu özel sektör ile iş birliğine yönlendirmiştir. Bunun için ilk adımlardan biri 2005 yılında Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde başlatılan KÖİ modeli olmuş, bu model doğrultusunda da Şehir Hastaneleri (*City Hospital*) projeleri yapılmaya başlanmıştır.

Sağlığın toplumun korunması ve gelişmesi için en önemli faktörlerden biri olduğu bilinmektedir. Sağlık kurumlarının geliştirilmesi ise toplum sağlığının korunması demektir. Devletler ise bunun için sağlık alanında gerçekleştirilen ve hâlâ devam edilmesi planlanan KÖİ modelini tercih etmektedirler. Bu modeli daha çok sağlık sektöründe tercih etmelerinin sebeplerinin ise tesis inşaa sürecinde yaşanan finansal yetersizlik ve yapım aşamasında yaşanan zaman problemi olduğunu iddia etmektedirler. Bunların yanı sıra devletler, KÖİ modeli ile yapılan sağlık sektörü projelerinin hizmette kaliteyi arttırmayı amaçladığını belirtmektedirler.

Bu çalışma içerisinde de, KÖİ modeli ile uygulanan hastanelerin, tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi sürecinde savundukları politikaları ne kadar gerçekleştirebildikleri ve gerçekleştiremeyen politikalar için ise ne tür revizyonlara gidilmesi gerektiği üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Salgın döneminde, şehir hastanelerinin geniş mekanlara ve sayıca fazla yataklara sahip olmaları sunabildikleri katkılar arasındadır. Fakat bu hastanelerin şehir merkezine olan uzaklıkları, acil müdahale gerektiren hastalar için zorlayıcı bir faktör olmuştur.

Benzer sorunlar, dünya genelindeki birçok KÖİ modelli hastane yapısında görülmüştür. Süreç sonrasında, hastanelerin ve sağlık sektörünün aksayan yönleri yeniden gözden geçirilmiştir. Bu doğrultuda ise KÖİ model ile projelendirilen hastanelerin ve hastane olarak çalışma şeklinin değişime ihtiyaç duyduğuna karar verilmiştir. Bu değişimler; sağlık kurumlarının sosyoloji ile birlikte çalışmasının ve disiplinlerarası çalışma prensibinin toplumun tamamına etki edecek kriz anlarında daha net ve de uygulanabilir çözümler üretmekte fayda sağlayacağı yönündedir. Aynı şekilde KÖİ modelin aksayan yönlerinden olan eksik sözleşme usulü ve kamuya yüklenen zarar tartışmalarına ek olarak, KÖİ'deki sağlık projelerine; kent ve kentleşme uzmanlarının, toplum bilimcilerin, sivil toplumun, meslek örgütlerinin dâhil edilmesi projelerinin eleştirilen noktalarını törpülenmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Birlikte çalışabilirliğin ötesinde birlikte karar alınabilir projelerin varlığı sağlık hizmetini sunan doktorların yaşadığı sorunlara çözümler getirebilir. Yukarıda değinilen fakat bu çalışmanın ana konusunu oluşturmayan, özellikle pandemi süreciyle birlikte yaşanan doktorların görevlerinden istifalarındaki artış elbette ilerleyen dönemlerde pandeminin yarattığı kaostan daha büyük kaosların yaşanmasını kaçınılmaz kılacaktır.

Bir yanda eksilen sağlık personelleri ile hastanelerimiz, bir yanda her geçen gün Suriyeli sağlık çalışanlarının arttığı Göçmen Sağlığı Merkezleri yaşanabilecek sorunların neler olabileceğini gözler önüne serebilmektedir. Sağlık alanındaki gittikçe büyüyen bu kırılmaların sosyolojik boyutu ne yazık ki yıkıcı olabilir. Elbette eşitsizlikle mücadele eden, toplumun öteki olarak adlandırdığı sınıfların varoluş mücadelelerini haklı görmek ve destek olmak gerekmektedir. Fakat göçmen statüsü ile gelen ve sığındığı ülkenin doktor kadrosunda yer alabilen veya diğer sağlık birimlerinde yer alan göçmenlere, kendi milletinden olan doktorların diğer ülkelere göç etmesi sebebi ile, yerli halkın sağlığını emanet etmek durumunda kalma ihtimali ciddi bir güvenlik sorunu demektir. Bu sorunsal, göç ve sağlıkta güvenlik çalışmaları içerisinde ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Ancak bu çalışmadaki değinilme sebebi KÖİ modeli ile gerçekleştirilen sağlık projelerindeki yetersizliklerin ve aksaklıkların, sağladığı verimden daha büyük olması sebebi ile sağlık çalışanlarına yansıma şeklidir. Bu sebeplerden ötürü kamu-özel işbirliği ile gerçekleştiren projelere, dengeyi sağlayacak diğer birimlerin dahil edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma sonucunda görülmüştür ki pandemi ile birlikte; (i) Özelde, KÖİ ile yapılan şehir hastanelerine, genelde ise sağlık sektörüne yönelik bir güven erozyonu yaşanmıştır, (ii) Tele-sağlık ile birlikte sağlık sektörünün daha çok teknolojik gelişme odaklı olması ve krizlere yönelik esneklik özelliğine sahip olması gerekmektedir, (iii) Sağlıkta tedavi sürecinde yaşanan ırksal, etnik ve maddi eşitsizlikler henüz tamamen aşılamamış bir sorundur, (iv) Sağlık sektöründeki kamu ve özel ile yapılan işbirliğine, yukarıdaki üç sorunsalı aşmak için diğer departmanların dahil edilmesiyle nitelikli çözümler geliştirilebilir.

Bunlara karşılık sağlık sektörüne yönelik birçok şirket yeni inovasyonlar sunarak teknolojik boyutta önemli ilerlemeler hedeflemektedir. Pandemi ile tetiklenen bu yeni sağlık düzeni anlayışı elbette rekabetin arttığı bir piyasa anlamına da gelmektedir. Fakat hizmeti alan olarak, hastalar elbette yüksek maliyetler ödemek istemeyeceklerdir. Kamu-özel işbirliğinde tarafların farklı edimsel kültürleri ve beklentileri bulunmaktadır. İlerleyen süreçte sağlık sektörü ile ilaç firmalarının etkileşiminin artacağı da göz önünde bulundurulursa, kamu, özel ve ticari bileşenlerinin de güven problemini aşmaları gerekecektir. Farklı hedef ve prensiplere sahip olan bu bileşenlerin hem kendi aralarındaki hem halk tabanındaki dengeyi sağlamaları ancak toplumun ihtiyaçlarını derinden araştıran ve tanklık eden toplum bilimcilerini (sosyologları), çevre ve kent bilimcilerini, göç ve göçmen uzmanlarını ve sivil toplum örgütlerini dahil ettikleri bir ekosistem ile mümkündür. Çünkü pandemi sürecinde yaşanan krize karşılık kamunun-hükümetin, özelin ve sağlık sektörünün birbirini destekleyemeyen tutumu geri döndürülmesi uzun zaman alacak bir güven probleminin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Oysa politikacıların biraz bilimsel, doktorların ise biraz politik tavırla hareket edebilmesi beklenmektedir. Yani, iyi okunmamış bilimsel veriler ve keskin konuşmalar çoğu zaman varoluş probleminin yaşandığı salgın dönemlerinde halkı korkuturken, çok fazla bilimsel terimlerin yer aldığı ve toplum dilinden uzak tanımların ise halkı aydınlatmadığı görülmüştür. Bu sebeplerden ötürü her iki tarafında esneklik kazanması gerekmektedir. Bunun için yardımcı bileşen halkla ilişkileri kuvvetlendirecek ve iletişimde güveni tazeleyecek, toplum bilimciler ve sivil toplum örgütleridir. Ayrıca yeni sağlık düzeni ile gidilen reformasyonda sürdürülebilirlik ve çevre politikaları gibi ilkeleri göz ardı etmemek gerekecektir. Bunun için gelişmiş ülkeler ESG'yi (*Environmental-social-governance*) halk sağlığındaki strateji ve amaçlarına dahil etmeyi planlamaktadır. Çevre ve kentleşme, göç ve göçmen, toplum bilim ve sivil toplum örgütleri bu ilkenin oluşmasında ve sürdürülebilirliğinde yine önemli bileşenler olacaktır. Böylelikle toplumsal krizler karşısında deterministik tavırdan ziyade, proaktif eylem ve iletişimle tek taraflı bir faydanın değil, tüm tarafların maksimum fayda sağlayabildiği ve geleceğe yönelik çözümlerin üretilebildiği işbirlikleri gerçekleştirilebilir.

Devam eden çalışmaların daha fazlasını ortaya çıkarabileceği ve eksikliği ortadan kaldırmanın en iyi yollarını belirleyebileceği temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ACARTÜRK, E. ve KESKİN, S. (2012). Türkiye’de Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Modeli. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 25-51.
- Anayasa Mahkemesi, Mahkeme Kararı, Esas Sayısı: 1994/43, Karar Sayısı: 1994/42-2, https://www.yalova.edu.tr/Files/UserFiles/83/AYM_KARARI-KAMU_HIZMETI.pdf Erişim Tarihi: 28.02.2022.
- ANDERSON, S. (2012). Public, private, neither, both? Publicness theory and the analysis of healthcare organisations. *Social Science & Medicine*, 74 (3), s. 313-322.

- BARLOW, J. ve Köberle-Gaiser, M. (2009). Delivering innovation in hospital construction: Contracts and collaboration in the UK's private finance initiative hospitals program. *California Management Review*, 51(2), 126-143.
- BARNEY, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- BAYANSAR, R. (2020). *Türk Kamu Yönetimine Neoliberal Politikaların Etkisi: Kamu Özel Ortaklığı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- BEEV, I. & PESHEV, P. (2016). Public-Private Partnership: Current Status and Prospects for Development. *Economic Alternatives*, 3, 317-330.
- BİLİCİ, N. (2012). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- BOZ, S. S. (2013). Kamu Özel İşbirliği (PPP) Modeli. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/2, 277-332.
- C. Kalkınma Bakanlığı Yatırım Programlama İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü (2016), Türkiye’de Kamu-Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler Raporu.
- ÇELİK, F. (2008). Örgütlü Meslek, Örgütlü Toplum, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu, <https://www.sdplatform.com/Dergi/137/Orgutlu-meslek-orgutlu-toplum.aspx> Erişim Tarihi: 11.03.2022.
- ÇINAR, N., F., TÜRKOĞLU, Ç. & TÜTÜNSATAR, A. (2017). Kamu-Özel Ortaklığı/İşbirliği Modeli ve Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Hizmet Memnuniyetinin Ölçülmesi: Entegre Sağlık Kampüsleri (Şehir Hastaneleri) İçin Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, s. 215-232.
- EKER, A. Y. (2007). Kamu Özel Sektör Ortaklıkları. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2/25, s. 59-67.
- EMEK, U. (2010). *Altyapıda Kamu-Özel İşbirliği Yöntemleri*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- EMEK, U. (2017). Sağlık Sektöründe Kamu-Özel İşbirliği Sözleşmeleri: Beklenti ve Gerçekleşme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 139-168.
- EPEC, (2014). Establishing and Reforming PPP Units, [epec_establishing_and_reforming_ppp_units_en.pdf](https://www.epec.org/attachments/epec/epec_market_update_2015_en.pdf) Erişim Tarihi: 28.02.2022.
- ERBAŞ, Ö., YAVUZ, C. I. & İLHAN, B. (2012). *Soru ve Yanıtlarla Sağlıkta Kamu Özel Ortaklığı*. Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları.
- European PPP expertise Center (2015). Market Update Review of the European PPP Market in 2015, https://www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_2015_en.pdf Erişim Tarihi: 05.03.2022
- EVERETT, R. (2020). The Role Of Sociology in Health Affairs, Hospital and Healthcare Management, <https://www.hmglobal.com/knowledge-bank/news/the-role-of-sociology-in-health-affairs> Erişim Tarihi: 10.02.2022.
- GÖKKAYA, D. & ERDEM, R. (2021). Türkiye’de Kamu Özel Ortaklığı Bağlamında Şehir Hastanelerinin Değerlendirilmesi: Nitel Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (31), 73-96.
- Green Paper (2004). On Public Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions. *Commission Of European Communities*, s. 3-22.

- HALL, J. (1998). Private opportunity, public benefit?. *Fiscal studies*, 19(2), 121-140.
- HODGE, G. & GREVE, C. (2017). On Public-Private Partnership Performance: A Contemporary Review. *Public Works Management&Policy*, 22(1):55-78.
- JOYNER, K. (2007). Dynamics Evolution in Public-Private Partnerships, The Role of Key Actors in Managing Multiple Stakeholders. *Managerial Law*, 49, 5/6, s. 206-217.
- KARAHANOĞULLARI, O. (2011). Kamu Hizmetleri Piyasa İlişkisinde Dördüncü Tip: Eksik İmtiyaz (Kamu-Özel Ortaklığı). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66/3, s. 177-215.
- KEŞLİ, T. A. (2012). *PPP Projelerinin Hukuki Rejimi*. İstanbul: Group Law Publishing Yayıncılık.
- KWAK, Y. H., CHIH, Y. ve IBBS, C. W. (2009). Towards a Comprehensive Understanding of Public Private Partnerships for Infrastructure Development. *California Management Review*, 51/2, s. 51-78.
- LIEBE M. ve POLLOCK, M. A. (2009). The experience of the private finance initiative in the UK's National Health Service, The Center For International Public Health Policy. *The University of Edinburgh*, s. 1-20. https://allysonpollock.com/wp-content/uploads/2013/04/CIPHP_2009_Liebe_NHSPFI.pdf Erişim Tarihi: 28.02.2022.
- MAHONEY, J. T., MCGAHAN, A. M. & PITELIS, C. N. (2009). Perspective—The interdependence of private and public interests. *Organization Science*, 20(6), 1034-1052.
- MC KEE, M., EDWARDS, N. & ATUN, R. (2006). Public Private-private partnerships for hospital. *Bulletin of the World Health Organization*, Nov;84 (11): 890-896.
- NOONAN, K. (2020) “Realizing the Promise of Decentralized Clinical Trials,” Pharma Letter, <https://www.thepharmaletter.com/article/realizing-the-promise-of-decentralized-clinical-trials> Erişim Tarihi: 07.02.2022.
- OECD (2008). Public-Private Partnerships: In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money. https://www.oecd-ilibrary.org/governance/public-private-partnerships_9789264046733-en Erişim Tarihi: 21.02.2022.
- OECD (2012). Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public Private Partnerships, <https://www.oecd.org/governance/oecd-recommendation-public-privatepartnerships.htm> Erişim Tarihi: 21.02.2022.
- ÖZER, M. A. & BAYANSAR, R. (2021). Türkiye’de Kamu Özel Ortaklığı Modelinin Uygulama Alanları Üzerine Değerlendirmeler, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (68) , 415-436 . DOI: 10.51290/dpusbe.885967
- ÖZTÜRK, O. & KARCIOĞLU, Ö. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Kamu Hastaneleri, *TBB*, s. 259-265. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part26.pdf Erişim Tarihi: 21.02.2022.
- PALA, K. (2020). Şehir Hastaneleri Koronavirüs Salgını İle Başa Çıkabilir Mi? <https://www.dw.com/tr/%C5%9Fehir-hastaneleri-koronavir%C3%BCssalg%C4%B1n%C4%B1yla-ba%C5%9Fa-%C3%A7%C4%B1kabilir-mi/a-52811536> Erişim Tarihi: 04.02.2022.
- PALA, K. (2021). *Türkiye’de Sağlıkta Kamu-Özel Ortaklığı: Şehir Hastaneleri Örneği, (Türk Tabipler Birliği Şehir Hastaneleri İzleme Grubu içinde)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- PARLAK, N., KÖSE, H. Ö. & TOPRAK, M. (2020). Kamu-Özel İşbirliği Modeli ve Türkiye Uygulamaları: Sayıştay Raporları Işığında Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *Sayıştay Dergisi*, 31(119), 9-39.
- PARLAK, N., KÖSE, H. Ö. & TOPRAK, M. (2020). Kamu-Özel İşbirliği Modeli ve Türkiye Uygulamaları: Sayıştay Raporları Işığında Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *Sayıştay Dergisi*, 31(119), 9-39.
- PwC Health Research Institute (2021). Top Health Industry Issues of 2021: Will a Shocked System Emerge Stronger? <https://www.pwc.com/gx/en/industries/healthcare/top-health-industry-issues.html> Erişim Tarihi: 04.02.2022.
- PwC. (2020b). Beyond IT: Why the regulatory push toward interoperability requires whole organizational responses from providers, payers, *Health Research Institute*, s. 1-7. <https://www.pwc.com/us/en/industries/health-industries/health-research-institute/fed-on-interoperability.html> Erişim Tarihi: 04.02.2022.
- ROEHRICH, J.K., BARLOW, J. & WRIGHT, S. (2013). Delivering European healthcare infrastructure through public-private partnerships: The theory and practice of contracting and bundling. In: Professor Das, T.K. (Series Editor); series: 'Research in Strategic Alliances', book: 'Managing PublicPrivate Strategic Alliances', 1 st ed., Information Age Publishing. s. 1-42.
- Sağlık-Sen (2022). URL: <https://www.sagliksen.org.tr/haber/10872/saglik-sen-hekim-haklari-istifa-ve-goc-calistayi-gerceklestirdi> Erişim Tarihi: 13.02. 2022.
- SINSKY, C. & LINZER, M. (2020). Practice and Policy Reset Post-COVID-19: Reversion, Transition, or Transformation?, *Health Affairs*, s. 1405-1411.
- SÖZER, A. N. (2013). Sağlıkta Yeni Yapılanmanın (Özelleştirmenin) Devamı Olarak Şehir Hastaneleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, s. 215-253.
- STEVENS, J. P., HORNG, S., O'DONOGHUE, A., MORAVICK, S. & WEISS, A. (2020). How one Boston hospital built a COVID-19 forecasting system. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2020/06/how-one-boston-hospital-built-a-covid-19-forecasting-system> Erişim Tarihi: 28.02.2022.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Göç Sağlığı Daire Başkanlığı (2022). URL:<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/g%C3%B6%C3%A7men%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-merkezleri> html,Erişim tarihi: 21.03.2022.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Yatırımları Genel Müdürlüğü (2020). URL: <https://sygm.saglik.gov.tr/TR,33960/sehir-hastaneleri.html> Erişim Tarihi: 02.02.2022.
- TEKER, D. L. (2008). Sağlık sektöründe proje finansman modelleri: Türkiye için bir model önerisi ve bir hastane projesinin fizibilite analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (37), 1-18.
- THOMET, A. M. (2016). *Public-Private Partnership, National Council for Public-Private Partnership-NCPPP*. Washington DC, UK.
- TROUT, J. L. ve KLEINMAN, A. (2020). Covid-19 Requires Social Medicine Response, Department of Global Health and Social Medicine, Harvard Medical School, Harvard University, Boston, MA, United States, *Frontiers in Sociology*, <https://doi.org/10.3389/fsoc.2020.579991>, Erişim Tarihi: 10.02.2022.
- Türk Tabipler Birliği (2021). <https://www.ttb.org.tr/yazismalar.php> Erişim Tarihi: 17.02. 2022.

- Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi Şehir Hastaneleri İzleme Grubu (2021). Pandemi Şehir Hastaneleri Gerçeği, s. 1-9.
https://www.tb.org.tr/userfiles/files/pandemide_sehir_hastaneleri_rapor.pdf Erişim Tarihi: 25.02.2022
- TÜRKDOĞAN, O. (1965). Türk köy sosyolojisine yardımcı olması bakımından, medikal sosyoloji, saha ve problemleri. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 6, s. 45-59.
- UZUN, H. (2022). Sağlık Sektöründe Kamu Özel İş Birliği. Çağatay, A. ve Tüzemen, A. (Editör) içinde, *Sağlık Hizmetlerinde Yönetim Güncesi*, 1. Baskı, (s. 45-65). Ankara: Gazi Kitabevi.
- WHO (2001). European Regional Consultation on Health System Performance Assessment, Denmark. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/107386> Erişim Tarihi: 25.02.2022
- World Bank (2014), *Reference Guide Public-Private Partnerships, Version 2.0*. Washington D.C.: World Bank Publications.
<https://www.worldbank.org/en/topic/publicprivatepartnerships/publication/the-ppp-reference-guide-version-20> Erişim Tarihi: 20.01.2022
- World Bank, (2021). Global PPI Update, <https://ppi.worldbank.org/en/resources/ppi-resources> Erişim Tarihi: 17.03.2022.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 09.02.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 09.07.2022

DOI: 10.30692/sisad.1070916

AN EXAMINATION ON THE STATUS OF WOMEN IN SAUDI ARABIA WITHIN THE FRAMEWORK OF FEMINIST THEORY: THE PERFECT CANDIDATE

*Suudi Arabistan'da Kadının Statüsüne İlişkin Feminist Kuram Çerçevesinde Bir İnceleme:
Mükemmel Aday Filmi*

Melis BAKIRMEKİK

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve İletişim Bölümü

Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0001-6368-0742

melisbakirmekik@gmail.com

Atf/Citation: Melis Bakırmekik, "An Examination on the Status of Women in Saudi Arabia within the Framework of Feminist Theory: The Perfect Candidate", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 2, s.401-419.

Abstract: Religion and the traditions and customs that religion integrates into society often feed the patriarchy in the society. The geography where women suffer most from the relevant patriarchal order is the Middle East geography, where Islam and Islamic rules are concentrated. Saudi Arabia, on the other hand, is a country governed by sharia, where the isolation of women in society is intense, and where women lack many basic human rights besides their specific rights such as participation in social, economic and political life. In this respect, it constitutes the most unique example of the status of women in Islam. Cinema is a branch of art that has influenced and been influenced by the social view since its existence. From this point of view, cinema constantly reproduces the gender roles imposed by the dominant patriarchal ideology. In the 1970s, with the women's movements that gained momentum, cinema became acquainted with the feminine woman narrative. In this context, the film adaptation of gender discrimination and sharply defined gender roles in Saudi Arabia adds a more specific perspective to the narrative of cinema and women than other examples. In this article, the film *The Perfect Candidate* by Saudi female director Haifaa Al-Mansour, will be analyzed within the framework of feminist theory, in which the manifestation of gender roles in the country in social life.

Keywords: Saudi Arabia, Film Analysis, Gender, Feminist Theory.

Öz: Din ve dinin topluma entegre ettiği gelenek ve görenekler çoğu zaman toplumdaki patriarkayı beslemektedir. Kadınların ilgili ataerkil düzenden en çok mustarip olduğu coğrafya İslamiyet'in ve İslami kuralların yoğunluklu görüldüğü Ortadoğu coğrafyasıdır. Suudi Arabistan ise şeriatla yönetilen, Müslüman olan diğer topluluklara kıyasla kadının toplumdaki izolasyonun daha yoğun hissedildiği, kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasi hayata katılım gibi spesifik haklarının yanında birçok temel insan hakkı konusunda da noksan kaldığı bir ülke olması bakımından İslamiyet'de kadının statüsüne dair en özgün örneği teşkil etmektedir. Sinema var olduğu günden bu yana toplumsal bakışı etkilemiş ve ondan etkilenmiş bir sanat dalıdır. Bu açıdan bakıldığında sinema egemen ataerkil ideolojinin empoze ettiği cinsiyet rollerini sürekli şekilde yeniden üretmektedir. 1970'li yıllarda ise hız kazanan kadın hareketleri ile sinema da dişil kadın anlatısı ile tanış olmuştur. Bu bağlamda, Suudi Arabistan'da yaşanmış ve yaşanmakta olan

cinsiyet ayrımcılığı ile keskin sınırlarla belirlenmiş cinsiyet rollerinin sinemaya uyarlanması da sinema ve kadın anlatısına diğer örneklerinden daha spesifik bir perspektif kazandırmaktadır. Bu makalede Suudi kadın yönetmen Haifaa Al-Mansour'un *The Perfect Candidate* (Mükemmel Aday) filmi, ülkedeki cinsiyet rollerinin toplumsal yaşamdaki tezahürünün ele alındığı feminist kuram çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Suudi Arabistan, Film Çözümlemesi, Toplumsal Cinsiyet, Feminist Kuram.

INTRODUCTION

The concept of gender is used to reveal the cultural and social definition of women and men as different from biological sex, the way these two different sexes are distinguished in societies and the social roles attributed to them. While examining all these, the conjuncture, religious, social and legal structure of the relevant societies cannot be ignored. In this context, the gender roles attributed to women in Saudi Arabia cannot be analyzed independently of the Sharia laws prevailing in the country. Various rules and prohibitions are applied in Saudi Arabia that determine the social distinction between men and women. For example, while men in the country can have four wives, it does not matter which religion the chosen spouses belong to, but Muslim women can only marry Muslim men. However, every woman in the country, regardless of age, has to have a male guardian. However, it is seen that different reforms have been made in the various rules concerning women over time. For example, the ban on women to vote and hold important political positions in the country was lifted in 2015 with the freedom of women to vote in elections and to take part in the advisory council of the king. In addition, the ban on women driving was reformed and released in 2018.

Women are not the only group in Saudi Arabia where the management approach imposes various restrictions. Likewise, freedom of thought, print/visual press, internet and cinema industry also suffered from these prohibitions for a long time. Saudi Arabia is a country where all kinds of books, newspapers, magazines, visual or print media and internet access are subject to censorship. All media and communication tools in the country are under the control of the Ministry of Interior. Likewise, the works are examined by the Ministry before they are published, their contents are changed if necessary, and they are delivered to the public after these stages.

Cinema creates the reflection of the land where it was born through various means. Even though the connection between the shown and the real is broken, one can have an idea about the society and lifestyles with a single sign. At this point, it is important how the censored phenomenon is represented, especially in closed societies. The concepts within the scope of the representation process are language, signs and images. Hall (2017), stated that the concept of representation is different from projection. Representation involves selecting, presenting, formatting and structuring. The most important point here is the practice of making sense. Meanings are in societal function, not individual.

Cinema's representation of reality is a controversial issue. In addition to films that prefer to reflect reality, there are also films that use cinema as a tool to transform everyday life. Gender roles, on the other hand, are cultural forms that are constructed through various representations in cinema. Cinema, which is not only considered as a means of entertainment, as a form of representation, has the feature of revealing the relations between the sexes in social life, reinforcing the socially and culturally constructed roles, and also being an area where different lifestyles are produced and socialized (Timisi, 2010: 161-186).

The aim of this study is to reveal how women are represented in Saudi cinema and how the censorship that is expected to be applied in terms of social norms is realized or not. In this context, the study seeks answers to three questions:

1. How is the woman represented in the movie that is the subject of the study?

2. How was the censorship applied to the representation of women manifested in the film inquestion?
3. Are there any similarities/differences between the gender codes of the society where themovie was shot and the gender codes shown in the movie?

The study is limited to the cinema of Saudi Arabia, where the film industry has not developed due to the constraints of the administration. Another reason why the study is limited to Saudi Arabian cinema is that there are different approaches to women and their representation in the media in other Arab countries and it is not possible to talk about a common representation. In the study, the film *The Perfect Candidate*, in which a Saudi female director opposes social roles through a strong female figure, will be analyzed.

The film *Perfect Candidate*, which is the subject of the study, will be examined in the context of radical feminist theory, with the method of feminist critical discourse analysis. The reason why the film will be examined in the context of radical feminist theory is that patriarchy is seen as the reason for the subordination of women in the radical feminist approach and it is argued that the sexist system can only be destroyed by a radical change.

In this study, the characters, themes and concepts in question were determined as “the positioning of women as secondary characters”, “determination of the status of women by men”, “isolation of women from social, economic and political life” and “reproduction of gender roles, which are the dominant subject of feminist film criticism and the film content was also analyzed in this context. Feminist critical discourse analysis does not have a methodology that points to a specific and single process. In this respect, the focus is on micro structures such as dialogue, character and word choice rather than macro structures such as thematic and schematics in film analysis.

The study is important in terms of revealing the social role of women in Saudi Arabia and the representation of this role in the movie *The Perfect Candidate*, which is one of the rare films coming out of an underdeveloped industry. On the other hand, the scarcity of studies on the field in Saudi Arabia, a country where there are very few examples in the field of cinema and a country that creates a regime of oppression on women with religious administration, is important in terms of contributing to the relevant literature qualitatively. However, another importance of the study is to reveal the censorship applied to the representation of women in this film, which was shot by adhering to the political regime in Saudi Arabia. The sample of the study is the movie *The Perfect Candidate*, shot in 2019 by Saudi director Haifaa Al-Mansour in Saudi Arabia. The data used in the study were collected by watching the film recording and deciphering it. Relevant representation and censorship scenes were determined and analyzed. The sources of data used for the theoretical basis are theses, articles, journals and internet pages. For the study, firstly, the archive was scanned and the related movie was obtained by scanning on Google.

In the first part of the study, the place of gender and women in Islam will be examined in order to put the integration of gender roles into cinema in terms of the subject we discussed. In the second part, the place of women in social, economic and political life in Saudi Arabian society will be discussed. In the third part of the study, the feminist approaches that make up the analysisprocess will be explained. In this context, feminism as a concept, the birth stages of feminism, thechanges it has experienced in the future and new dimensions that are articulated to the concept will be examined. In addition, the radical feminist theory based on the analysis of *The Perfect Candidate* will be discussed. In the fourth and last part of the study, the film *Perfect Candidate*, shot by Saudi Arabian female director Haifaa Al-Mansour in connection with the aforementionedconcepts and approaches, will be analyzed within the framework of the aforementioned feministtheory.

Islam and Gender

The role of religion is of great importance in studies on gender relations in Muslim communities. Feminists and anti-feminists debate the extent to which Islam allows women's liberation.

Opinions in the related debates vary between gender-discriminatory approaches that are touted as dictated by religion and progressive approaches to the history of Islam.

The Islamist approach argues that the initially egalitarian message of Islam was later distorted in various ways as a result of the emergence of the class system, the triumph of patriarchal interests, or the reactionary cultural resistance against imperialism and colonialist dominant powers. Others claim that Islam is essentially patriarchal and anti-women's rights (Kandiyoti, 1997: 84). After the spread of Islam among many nations, the view that women's freedom and equality lost their former power was prevailed by some. Some Islamist sections see the reason for this, not Islam itself, but those who practice it wrong.

It is reported that there is no difference between men and women in Islam, and both genders are equally responsible for God's commandments and prohibitions. According to Islam, both men and women have to serve God equally. Considering the fundamental rights and responsibilities, it is stated that there is no difference between women and men. Despite all this, in practice, women are separated and subordinated to men. While doing this, societies try to verify it by referring to the Qur'an and hadiths.

Although it is stated that God stands at an equal distance from men and women in Islam, it is seen that practice today is different from theory. Today, millions of women belonging to the religion of Islam are oppressed on religious grounds. While women living in Western countries were able to have basic human rights such as freedom and equality after the Second World War, these two concepts still seem to be a difficult goal for women living in Islamic countries.

The system of beliefs, values and traditions prevailing in the Middle East leads to the consolidation of the patriarchal structure. It is seen that the roots of the patriarchal structure existing in the Middle East go back to pre-Islamic times. Some religions affect the value system of the societies in which they spread. The religion of Islam can also be cited as an example of this judgment because Islam also accelerated the rooting of the patriarchal structure in the geography where it spread. Legal regulations based on the interpretation of the Qur'an also expose women to serious oppression policies (Kazemi, 2000: 453-466). When the relationship between gender discrimination and the state is examined, the efficiency of women in economic life also becomes an important parameter. Because it is unthinkable for women, who cannot participate in economic life and therefore do not have economic freedom, to fight for equal rights.

It also seems difficult to embrace Western feminism views in Middle Eastern societies, where gender discrimination has deepened and needs to be examined in relation to many facts. For example, according to the Western Radical feminist approach, women have a say over their own bodies and it is emphasized that if they are subjected to violence, they should avoid this violence in various ways. However, institutions such as family and religion, which have become a priority in the Middle East, make this escape impossible. It is an unacceptable phenomenon for a Muslim woman to leave her home even if she is exposed to violence, and to refuse to be under the control of a man from her family (Çağatay, 1990: 305).

It is relative to argue that the religion of Islam has dynamics that support gender discrimination. While some argue that gender roles are shaped by religion and that religion is the real cause of discrimination, others argue that this situation is revealed by those who interpret it independently of Islam. When the Middle Eastern communities are examined culturally, both before and after Islam, it is clear that basing the women's problem only on Islam will not be enough.

Status of Women in Saudi Arabian Society

It is observed that the position of women in Saudi society, especially in the public sphere, is complex. The concept of male guardianship has been and still is one of the strong norms for Islamic women in Saudi Arabia. This concept has become an area of interest that needs to be studied for educated women. Every woman, regardless of age, is required by law to have a male

guardian. For a long time, women were not allowed to participate in the elections. But recently, the king has announced that women will be allowed to be candidate and vote for the advisory council in local elections.

The power imbalance between men and women in Saudi Arabia is not specifically stated in the country's laws, but rather embedded in social and governmental structures and practices (Doumato, 2010: 2-30). Women in the country do not have any access to the justice system, so they are subordinate to men in terms of their duty to represent them. Their current concern with system criticism also relates to their education. Another area that needs improvement regarding the status of women is the general freedom of women in the country. Because the current restrictions also cause them to be unable to go out of the personal space they have created at home and to access educational opportunities in connection with this.

In addition, women's participation in decisions within marriage is also limited by family members. This situation also prevents women from participating in society and playing a vital role in society. Women in Saudi Arabia lack equal access to employment and economic opportunities, as well as the extent to which women manage their own wealth is limited by social and religious factors ((Doumato, 2010: 2-30).

Some vital practices differ in various parts of the country. For example, what is considered normal in Jeddah is unacceptable in a more conservative city. The fact that some regions are more open to human contact due to religious tourism is accepted as an impact factor in stretching the traditions.

In the 1950s and 1960s, women in the country had a more equitable position compared to the following period. Restrictions on women in Saudi Arabia have changed over time. This is because the respect for the traditions adopted at that time showed less conflict with the social place of women. When the 1970s were approached, a sharp change was observed in the management understanding of the country and this change also affected the social life. In this period called "Sahwa", a series of laws that were especially involved in women's attire, known as "black abaya" and obliging outerwear, came into force. These laws, determined by a religious committee, turned into radicalized sanctions over time.

The political and social structures adopted by countries governed by sharia law, such as Saudi Arabia, are based on male-dominated views, and female leadership is unlikely to be defended. Sharia laws and tribal culture define gendered roles in Saudi society (Leslie, 2014). These cultural roles and practices of tribal culture have caused women to experience gender discrimination in various areas of society and shape their position in society.

The participation of women in business life as well as social life is very limited in Saudi Arabia when compared to other countries. For example, it is known that women make up only 21% of the Saudi workforce (Saudi Gazette, 2008). However, it is thought that the position of women has reached a higher point with the increase in women's participation in higher education in the country and the implementation of current changes. Yet it is clear that women in Saudi Arabia still have very limited political and social rights.

Historical Development of Feminism Concept and Radical Feminist Theory

Although feminism is a concept from the 20th century, its real existence is based on the struggles that ignited ideas such as freedom and equality that emerged with the French Revolution in 1789. The progress of industry, science and technology, the dissolution of feudalism, the concentration of the population in certain centers, and the widespread involvement of women in business life resulted in a change in traditional ties and mentality (Kaplan, 1999: 6).

While the bourgeoisie was calling for freedom at the same time, this led to another exploitation. In order for labor to be sold in this new market, feudal relations had to be broken. This situation

indirectly created a form of oppression for women and closed them to the private sphere created by capitalism. In this period, women who shared the views that would form the basis of feminist thought and started to think about politics, art and science formed the first steps of feminism. At the same time, women belonging to the working class are considered as another group that takes this step. In general, the women's movement, which was started with the aim of equal rights, is accepted as the beginning of feminist thought.

Robert Dictionary defines the word feminism as a doctrine that envisages expanding the role and rights of women in society (Mitchel, 1984: 17). Focusing on the political aspect of feminism, Çaha (1996) defined feminism as a political movement that basically aims to change the power relationship between men and women. Çaha has questioned the relationship between men and women in a wide range from family, education, business world, political life, culture and history. (Çaha, 1996: 41). Similarly, Mitchel (1984) evaluated feminism as an ideology that could guide women's liberation.

In the old periods of history, women, who could not even be treated as second-class people in some places, on the condition that they differ according to the societies, started to raise their voices in England in the 17th century (Mitchel, 1984: 25-33). In mass and institutional terms, women began to defend their rights in the 19th century, which was the pinnacle of economic and political transformation. In the aforementioned period, European women were the first group to raise their voices by participating in political and social movements. Because with the Industrial Revolution, industrial capitalism and the transition of the political orders of the states to representative democracy, the situation and position of European women have been deeply shaken. With the decline in the economic and political importance of the family, the necessary environment for feminist reaction has been created (Jaggar, 1988: 3). All these developments have led to the emergence of feminism as an academic discipline that seeks answers in order to address women as a political and economic problem and to solve this problem in the process.

Alliances emerged between communism, socialism and feminism, which led to change in Europe in the 19th century. Since this period, an organic link has emerged between the women's rights struggle and the socialist revolutionary movements. This explains why feminists often feed off of left-wing ideology. Because, according to feminists who claim that women's liberation is "a social revolution problem", the main reason for women's negative situation is institutions such as family, private property and the state, which are on the target board of left-wing ideology (Reed, 1985: 93-94). Feminist thought became stronger as it spread, and as it got stronger, women began to exist in social, political, academic and religious environments. In the following process, associations related to the subject were established and publications were started.

Right after the First World War, women in Western countries gained the right to vote and be elected, and they began to become an important actor in both national and international politics. Because, sexual romanticism, which emphasizes the "superior features" of women, has left its place to the current of sexual rationalism, which argues that women are not different from men and therefore there is no rational side to the oppression of women (Jaggar, 1988: 5).

After the 1960s, feminist movements began to change dimensions. First of all, sisterhood, which is built on a relationship of solidarity and support among all women, has been put forward as a unifying ideology (Mitchel and Oakley, 1984: 11-12). In addition, in the years when the freedom struggles of blacks, The Third World, homosexuals and other oppressed, victimized or deprived groups were popular, feminists also increased the women's liberation and liberation movements by expanding them in terms of meaning and scope (Jaggar, 1988: 5). However, despite the new dimensions they gained, feminist thought in this period was fed by left-wing movements that emphasized the concept of freedom, similar to previous periods.

There is no single and universal definition of feminist theory. This is because the relevant thinking is integrated with many fields. Groups with different perspectives presented various perspectives

on the theory. Feminist thought is basically a rebellion against gendered culture and patriarchy. Since its emergence, feminist thought has continued to serve women's struggle by interacting with Marxism, liberalism, existentialism, radicalism and local culture.

Radical feminism sees patriarchy as the reason for the subordination of women and argues that the sexist system can only be destroyed by a radical change. Radical feminists think that patriarchal thought determines the relationship between the sexes and argue that an economic or political revolution place will not be enough to resolve the existing segregation. Radical feminism focuses on changing the moment rather than saving the future. It sees the institution of marriage and the family as the center of the patriarchal system of thought, and argues that domestic relations should be placed on a more democratic basis. According to radical feminism, the way women and children are oppressed are similar to each other. Capitalist and patriarchal societies strengthen the emotional bond and economic dependence of children on the family and thus weaken the children. Since the class oppression of women and children is surrounded by the literature of cuteness, it is more difficult to fight against it than against open oppression (Firestone, 1993: 99). Radical feminism unites the purpose of these two groups, which are oppressed by patriarchy, and attributes their liberation to the overthrow of patriarchy.

Another issue that the radical feminist approach emphasizes is the transformation of the female body into a commodity through patriarchal control mechanisms and the pornographic representation of the female body in the media. This approach opposes the objectification of the female body and seeks solutions for it. MacKinnon (2003: 132) reveals acts such as rape and pornography that evaluate the female body as a usable object as male consciousness that defines female sexuality. While the radical feminist approach focuses on the differences between men and women, it gathers all women in a single denominator. There is a universal nature of femininity in the basis of the radical feminist approach, which ignores the concepts such as culture and class, which are considered in other theories.

Analysis of the Perfect Candidate Film in the Framework of Feminist Theory the Identity of the Movie

Film Title: The Perfect Candidate

Construction Year: 2019

Country: Germany – Saudi Arabia

Produced by: Haifaa Al Mansour, Gerhard Meixner, Roman Paul

Directed by: Haifaa Al-Mansour

Written by: Haifaa Al-Mansour, Brad Niemann

Running time: 101 minutes

Language: Arabic

Starring: Mila Al Zahrani, Nora Al Awad, Shafi Alharthy, Khadeeja Mua'th, Mohamed Othman, Nojoud Ahmed, Dae Al Hilali, Tareq Al Khaldi

The Story of the Movie

Meryem, the main character of the movie The Perfect Candidate, whose main theme is gender discrimination in Saudi society, is a doctor. The movie starts with the scene where Meryem drives alone to the clinic where she works. When she reached the clinic, the striking thing is that the clinic road is broken and muddy. In fact, this is what forms the basis of the main character's story. Meryem is a character who suffers from various discriminations and narrow-minded reactions specific to the society she lives in during her doctorship, which is also considered a respected

profession in the society. She wants to take advantage of an opportunity to get rid of this society and discrimination in which she is stuck. This opportunity is a conference held in Dubai. Meryem thinks that this conference will create a job opportunity that will enable her to live in the social conditions she imagined in the future and to leave her town.

Meryem goes to the airport to go to the conference, but she has a problem with her travel permit. As it is known, every woman's travel opportunity in Saudi Arabia depends on the permission of her guardian. At this point, Meryem tries to reach her father, who is her guardian, but fails. Meryem, who does not want to say goodbye to her dream so easily, goes to another relative's office to ask for help. While talking to an officer who works here, the officer asks her if she is coming to be a member of the city council. Meryem, who did not have such an idea before, is surprised by this question, but gives a positive answer to the question. Meryem, who is in a good and respected place in her profession, has her own reasons for being warm to this idea, which she had never thought of before. When she is a candidate for the municipal council, Meryem's starting point is to have her way to the clinic where she works. However, in the process, Meryem's purpose will gain new dimensions, and parliamentary membership will become a key for her to be able to do her job properly, to see the value she deserves, to be heard, and to say "I'm here too" as a woman in a male-dominated society.

After she applies for the membership of the city council, a struggle begins for Meryem to make her voice heard, sometimes against those closest to her, and sometimes against the conservative and patriarchal segment. During this struggle, we see that Meryem does not give up on her character and beliefs, even though she knows that it will put her in a difficult situation. In her election propaganda during the candidacy process, Meryem argues that her election will benefit not only women but also everyone. But it is not easy to fight this struggle in a society where patriarchy is deeply rooted. During the film, it is seen that not only Meryem but also her father, who is a musician, is in a difficult situation from time to time in the face of established social norms. This situation shows the audience that various traditions adopted by religion in society are not only restricting women.

Meryem, whose mother has passed away, lives with her two sisters and father. Meryem's mother was a singer before she passed away. Meryem sees her candidacy as a member of the city council completely different from her mother's singing and gets angry when it is compared. However, what they both try to do is similar in terms of rebelling against social norms, the view of women and existing traditions. Meryem will understand this fact, which she has been against from the beginning, when she learns that she was not elected as a council member at the end of the film, and after this realization, she finds herself singing at her relative's wedding. The movie ends with a scene that shows the change that Meryem tries to create has begun.

Analysis of the Perfect Candidate Film

The movie begins with the main character Meryem, who is a doctor, driving to the clinic where she works. As is known, women are prohibited from driving in Saudi Arabia until they are released in 2018. In this sense, it is seen that an achievement on behalf of women is preferred as the opening scene of the movie. As Meryem gets out of her car and enters the hospital, she can hardly walk on rough and muddy roads. When she enters the hospital, looking out the window, she sees that a patient who was taken out of the ambulance is being brought to the hospital with difficulty by three people. This is the second emphasis on the bad road that is the starting point of Meryem's story. When the patient on the stretcher is brought to the clinic, Meryem goes to take care of him. When she asks the patient's name, the patient turns to his grandson without dealing with Meryem and says, "Didn't I tell you not to bring me to the hospital where there is haram? The one whose chief is a woman will not be without trouble." This answer given by the patient clearly shows the point of view of the majority of the society living in Saudi Arabia on women and their position in economic and social life. While the "women" approach in Saudi society is

reflected in the film, it is seen that an open and direct expression style is used, not implicit signs.

In the continuation of the scene, while Meryem is examining the patient, the patient cries out, "Don't look into my eyes." Because, according to the common view in society, it is haram for women to look directly at a foreign man. After the patient says to his grandson, "Tell her not to come near me", his grandson says, "She is the only doctor here, let her look". Although Meryem is the direct target of all this discrimination, she ignores this situation and does her job. After Meryem touches the patient during her examination and ignores the negative reactions of the patient, the patient for the first time directly targets Meryem and shouts "Don't touch me, don't look at my eyes". However, this persistent resentment of the patient is not enough to stop Meryem, and she asks the other people there to hold the patient in order to do her job. Just then, a male doctor comes out of his room and says to Meryem, "What are you doing? Can't you see you're overwhelming the patient?" Meryem answers, "I'm doing my job, I'm taking care of the patient". The doctor, who was not satisfied with the answer he received, says angrily, "The patient does not want a female doctor. We arrange male nurses. He gets more comfortable with them," At this point, it is seen that Meryem, who faced enough difficulties as a female doctor, was also mobbed by her colleague. The common focus behind the behavior of the patient and the doctor towards Meryem is the anger against a female figure in business life. At this point, it is shown that the relevant discrimination is made regardless of economic status or educational status. Later, Meryem goes to the doctor without reacting to the incident and says she wants to take a few days off. The reason she asked for this permission is to attend a conference to be held in Dubai. The doctor, on the other hand, replies, "We are in a difficult situation, we have a staff shortage." Meryem shows her reaction to the event for the first time and says, "You can manage with male nurses you are very comfortable with, they are enough for you." Considering that the doctor she received permission from is in the management staff of the clinic, it is seen that Meryem has a structure that does not spare her words and can defend the values she believes in against anyone.

In the next scene, Meryem talks to a staff member on the phone about the need for improvements in the current situation of the hospital. She states that the beginning of this improvement is the asphaltting of the broken road of the hospital. It is seen that the person speaking on the phone approaches Meryem more moderately than the characters we have encountered so far. However, he rejects Meryem's request by stating that the paving of the clinic road is not urgent for the time being.

The next day, while giving Meryem the documents necessary for her trip to Dubai, her father says, "Your husband must take care of these matters." Here, the movie draws attention to two things. First of all, as a person who continues his profession as a musician, which is not welcomed by the society, and whose two daughters work in jobs of their own choosing and actively participate in social life, the father tends to maintain the current understanding consciously or unconsciously. The father normalized and adopted the obligation for women to travel with guardian consent. Secondly, it is emphasized that the father has the understanding that "women should get married when they reach a certain age", which is mostly specific to eastern societies. As it is known, in patriarchal societies with strict traditions and customs, marriage is a symbol of status and success for women. It is seen that this is what the father expects from his daughters.

Then comes Meryem's scene at the airport. While talking to the officer, Meryem learns that the travel permit given to her by her father has expired. Meryem tells the officer that she has the permission documents with her, and the officer informs that such documents will now be obtained electronically. It is shown here that technology has begun to be used in the conduct of various businesses in Saudi Arabia. The development of technology brings globalization and development. However, the fact that the document to be obtained in the electronic environment is the guardian document allowing a woman to travel shows a paradox. At this point, it is seen that the two developments do not progress in the same parallel.

Later, Meryem goes to meet with a relative who is the manager to help her with the travel permit. The officer there says that the manager will only meet with the candidates for municipal councilors that day, but if she makes an application, she can meet. Meryem, on the other hand, makes her application even though she had no idea. It is seen that the official made the recording of Meryem reluctantly. Meryem enters into a meeting with her relative. When her relative saw Meryem's application, he says "I can't believe you're applying for this job among all the people! So, of course, we want women to apply, but as your relative, my advice is: this job is very difficult." This is an expression of the attitude taken against a woman's participation in political life in the country. At the same time, her relative rejects Meryem's offer of help for travel permission. Later, Meryem is called to the hospital for an emergency. At the entrance of the hospital, it is seen that the patients are tried to be transported on the muddy road with problems. This is the third emphasis on the hospital's road.

In the evening, Meryem goes to a wedding where her sister is in charge of filming. It is seen that there are no men at the wedding according to tradition and women have fun with their hair open. While Meryem's sister is busy adjusting the camera, a wedding guest warns her not to take pictures. When her sister says, "I'm only going to shoot the bride," the guest scolds again, "Look at me, don't turn the camera on us." This is the expression of a problematic norm that is easily adopted even by women in society. Then the bride enters the wedding hall with the groom. It is seen that all the guests cover their hair before the groom, who is the only man in the wedding hall, enters the hall. After the wedding, Meryem tells her sisters that she is a candidate for the city council so that the way to the clinic can be fixed. While her older sister walked away saying "Are you serious", her younger sister says, "I thought we were saved now. The gossip and mockery of my mother's time will begin again." Meryem says, "It's not the same thing. I am a doctor, not a singer." The reaction of her older sister, who would later give a lot of support in election propaganda, was astonishment. It is clear that her younger sister does not support this initiative. It is seen that Meryem's younger sister is afraid of the social pressure on her mother, who is a singer. Meryem herself, on the other hand, does not approve of what her mother did in different ways, but with the same purpose, and in a way underestimates her, although she acts in a contrary way to the female figure formed in the society and aims to create a change. This speech shows that the culture one has will inevitably affect people's view of life, even if it is challenged in some respects. While Meryem's elder sister Selma and younger sister Sara were talking about this candidacy among themselves, they emphasized that their father would be unresponsive to Meryem's candidacy due to his profession. Here, it is understood that the two sisters did not approve of the father's work. Likewise, when he learns about the candidacy, he does not react to the contrary. Although he expresses dissatisfaction with the situation while talking to his colleague, he prefers not to interfere with his daughter.

That same night, Meryem talks to her sister Selma on the roof of the house and asks her what she thinks about it. After a short silence, Selma says that Meryem needs to think carefully. While Meryem is talking to her sister about an old memory with her mother, she says, "How embarrassed I used to be when my mother put me on stage to accompany her. I felt like freaks in a circus. It would seem as if all our relatives were looking at me." The depiction of 'freaks in the circus' here shows Meryem's perspective on going on stage. This answer shows that although she is different herself, Meryem's perspective on what is "different" is shaped by the influence of culture. In response to this, Selma asks; "They were already looking. Are you ready for them to look like that again?" Meryem says, "No. But it's not something as stupid as singing. I just want to work in a good place. I will show them what I can do and they will bring me to a better position."

What Selma said about her relatives in this dialogue shows that Meryem will face not only the society but also her relatives in this struggle. However, Meryem thinks that they will not approach her as her mother because Meryem is a doctor while her mother is a singer. From Meryem's answer, it is understood that her initial aim was not to change the perception of women in society, but to fight for more individual purposes. But in the process, she will understand that changing

her own position is no different from changing the position of women in society. When Meryem goes to the hospital the next day, she announces her candidacy to her colleagues. "Is it something about women's rights?" her female colleague asked. Because if women are making a breakthrough in such societies, in their view, it cannot be for "everyone", it is only about women. Meryem asks her friends to vote for her. "Don't count me out, I don't like getting involved" one of her friends replies. Here, it is seen that the participation of women in political life is not difficult only at the level of the elected. Voter women also have difficulties in participating in political life, and they see this as "a job that should not get involved".

In the other scene, Meryem goes to the old patient who is seen at the beginning of the movie and does not want her. She greets the patient, and the patient's response is to turn her head to the other side. He tells Meryem, the granddaughter of the patient, that she does not have to take care of them, that male nurses can also take care of them. Meryem, on the other hand, says that male nurses misdiagnosed his grandfather and explains that she should take the patient into surgery. The patient, on the other hand, maintains his initial attitude and gets angry with Meryem and tells her to leave. The patient's insistence on not accepting this when Meryem is the only doctor who can operate on him in the hospital shows how difficult it is to change the prevailing approach in society. As a matter of fact, his grandson finally convinces the patient to have the surgery. The only condition of the patient is to be given anesthesia before Meryem touches him.

That same evening, Meryem learns that her candidacy application has been accepted. Together with their sisters, they begin to talk about what they will do during the candidacy process. "I don't know how I doubted you. How could such a thoughtful plan fail?" her older sister Selma says, when Meryem explained her plans and research about the campaign process. At this point, Meryem got the support of Selma and they decide to prepare a campaign video together. While the three siblings are filming the campaign video, the youngest sister Sara tells her sister Meryem that she must cover her face during the video. Meryem appears to be reluctant to do so because she left her face uncovered while she was preparing for the video shoot. Meryem covers her face, on the basis of this move, there is a desire to attract her sister, whom she knows that she still does not like her candidacy. In her speech in the campaign video, Meryem includes the following words: "Change is a big word. And the only way to make our voice heard in the parliament is through elections. I promise you all that if I am elected, I will ensure that asphalt is poured on the road leading to our clinic. This is my dream project and I will never give up on it. Give me your votes. Help our beautiful town thrive." As can be understood from this speech, there is no female emphasis in Meryem's candidacy.

After the campaign video is shared, younger sister Sara reads Meryem's comments about the video. In this scene, Sara sadly says that there are many bad comments and she does not try to motivate her sister in the face of these comments. Because even though she helped her sister reluctantly during the campaign, Sara continues to have a negative attitude towards her candidacy. Although Meryem emphasizes that she does not listen to what is said and that her sister should not, Sara insists on reading the bad comments. The comments Sarah read to Meryem include the following statements: "When did we ever allow women to talk so nasty? Shameless!", "Doesn't she ever blush when she presents herself to men like this? When they humiliate her, she will see how the campaign is done!" The first of the aforementioned comments was made by a woman. The "nasty speech" in the woman's interpretation is a woman's attempt to break down the rigid traditions of the society in which she lives, to rebel against the traditions, and to try to create a change. The target is not the candidacy of Meryem, but the effort to change the status of women in society. What draws attention here is that patriarchal society codes are also adopted by women, and moreover, they are supported.

In the second interpretation, a woman's attempt to express herself in front of the community was presented as a disgraceful act. According to this approach, which seems to be quite common, a woman should be ashamed the moment she leaves the social roles imposed on her. A woman

should only act in accordance with the roles deemed appropriate for her by others, otherwise it is unacceptable. At the same time, there is a prevailing opinion that Meryem will be humiliated in front of the society because she goes out of this role. Because according to them, those who support the social role assigned to women and live their lives accordingly are similar and many. Meryem is alone

Despite all the obstacles and disheartening objections, Meryem is determined to carry out the candidacy process properly. In this context, she organizes a fundraising event with the financial support of his sister Selma. This is an event where all the women in town are invited. She manages to gather the desired crowd on the donation night. During the event, Selma asks Sara to help with something. But Sara's reluctance shows itself here as well, and "I don't want to be a part of the campaign or this ridiculous Show" she says. According to Sara, it is a dream for a woman in this society to achieve what Meryem dreams about, and what her sisters are trying to do is a source of shame for her.

Various events such as raffles and fashion shows are also held at the donation night, which is made up entirely of women. Then Meryem makes a speech. She begins her speech with an introduction to why they are there. Meanwhile, it is seen that most of the women gathered in the hall were talking among themselves and not listening to Meryem. Meryem realizes that she is not listened. At that point, he switches to an impromptu speech to attract women's attention and, "How would you feel if something happened to your child and you couldn't do anything?" she asks. After this question about the children of the people in the hall, Meryem attracts the attention of all women and everyone starts to listen to her in silence. Continuing the speech, "Imagine for a moment. Your child has had an accident, is lying on the floor, is bleeding. You get in your car and try to catch the emergency room. But when you reach the door of the clinic, you see that the road is under water. You sink deeper into the mud with every step you take. 'Help mommy, it hurts so bad!' your child shouts. But you can't do anything. If I win the election, I promise you my priority will be to get them to pave that road. Vote for me so that when something happens to your child; You can say, "Yes, if something happens to you, I can help you." The whole hall listens to Meryem's speech until the end and applauds impressed. The remarkable thing here is that Meryem has deciphered the codes of the society she lives in. The women in the hall do not have any political, economic, legal or social expectations, they have learned to be content with what is taught and given to them. Instead of impressing them with a promise they never intended, such as making their voices heard, Meryem preferred to impress them through the concept they are most familiar with: motherhood. She impressed the community with the most important thing they knew and blessed to do, their motherhood, and asked for their vote. As a matter of fact, it is clear that women were affected by their expressions after the donation night. The answers given to Meryem, who stated that she was waiting for their votes while sending the guests off after the donation night, are as follows: "My husband will cut me off, but I ask", "I'm not voting, but good luck." As can be seen, even the voting preferences of women are determined by the patriarchal system. Meryem thinks that the women who listen to her are affected, but she also understands that this effect will not be reflected in the voting behavior. When faced with this reality, he realizes that trying to attract women to his side is insufficient and aims at those who do not think like him.

Meryem's next move is to participate in a television show. As she took it to put on her veil before she appeared on the Show, "I'm proud of you. I didn't expect you to be so responsible. I had my doubts but you convinced me" her sister Selma says. In the face of her sister's words, Meryem confidently smiles and gives up the veil in her hand and gives it to her sister. This is a sign of change for Meryem. "Naturally, as a woman, you have many subjects that you are particularly interested in," the presenter of the television program tells Meryem. When Meryem wants to talk, he does not allow and says "For example, the gardens." Here, we come across a male presenter who tries to dictate that a woman who wants to be a city council member will be interested in certain topics. The presenter then asks, "Do you think your nomination made all the women happy?" Here, it is seen that the presenter is trying to corner Meryem by asking a question she

knows the answer to. Because there are also women among those who seriously criticize Meryem. Women are also a part of this society, a mirror of this culture. "I hope my candidacy made everyone happy" Meryem says, but the presenter would not be happy with this answer. "I think, frankly, we can say that your candidacy is more of a concern to women," the presenter says. The words of the presenter here are the expression of gender discrimination. According to the dominant view, when a man is a candidate, he has projects for everyone, when a woman is a candidate, she is obliged to produce projects specific to women only. Because the important thing here is not the membership of the municipal council, but the genders. Here, for the first time, Meryem talks about a purpose she has never mentioned before about her candidacy, and, "My nomination is in everyone's favour. That's why I decided to take part in the election. To initiate change in my town. This change can be a way of repairing, or changing our old-fashioned, often negative mindsets," she says. For the first time since the beginning of the movie, Meryem makes a change emphasis. The necessity of change has become a necessity after Meryem's difficulties in the candidacy process. Because as a woman, even trying to correct her clinical path actually depends on other parameters. Meryem understood that there were much bigger problems that were not visible under the specific goals she was trying to achieve, and she felt the need to express this. She saw the fact that the premise for a woman to have a say only in her own area of responsibility is that she can have a say everywhere. When the presenter asked what the mindsets Meryem emphasized on change were, "The mindset that refuses to see me as a real candidate because of my gender" she answers.

In the next scene, it is seen that Meryem is in the hospital. While looking at various documents, she hears the voices of her colleagues talking in the background. "Has she taken off her veil? I would have taken it out too, but my family would kill me," one of his colleagues says. Here, it is understood that there are other women who want change in the society, but they do not dare to do so because they are afraid of the rigid views of the society they belong to. Another female colleague congratulated her, and, "I was proud to be your colleague," she says. Her colleague also says; "Dr. Even Ghazi talks about it. You really showed initiative, he says so." After these words, Meryem's belief in change is reinforced.

The positive reactions that Meryem begins to receive from her environment give her the strength to confront opponents and persuade them. Meryem asks her father for help to gather the dissident men to listen to her, but she does not get a positive response. Not giving up, Meryem seeks help from Omar, the grandson of the patient she operated on. Because Omar's grandfather is also an opponent and he knows the environment. While Meryem is about to make a speech, Omar asks her to give him the paper with what he has to say so that he can read to the opposition. However, Meryem wants to impress the opposition directly by appearing in front of them. When she insists, she gets the answer, "These are the laws." Omar's answer shows that many backward practices adopted were legalized by law. In return, Meryem decides to make a speech by video conference method. Meryem begins to give a speech to the guests from behind a curtain. While she was explaining her promises that started with the construction of the hospital road, "We know you and your family. We know you're a musician," one of the guests says. This answer of the invitee indicates a prejudice. As emphasized before, her mother, who was a singer, was ridiculed by many, and what she was trying to do was trivialized. It has even been marginalized by some. Meryem is now being criticized over the status her mother tried to have.

Another guest says, "We do not choose women, women's place is at home. You know that too." Here, the social role assigned to women is revealed. Meryem is trying to get out of this role and this cannot be allowed. Thereupon, the guests begin to vacate the hall. Meryem, on the other hand, does not give up despite all the sarcastic and harsh responses she receives and enters the hall. She silences everyone and says, "I am a candidate and candidates deserve respect, male or female." What Meryem is trying to do here is to explain that she deserves respect for her position, regardless of gender. Then she says, "I'm not a singer," in reference to the person who calls her a "musician". Here, her anger at the fact that her family's profession is equated with her own

profession can be seen. For her, social change and the status of women can be achieved not with unimportant professions, but with respectable professions. While she stands behind her own struggle, she belittles her mother's struggle.

The next morning, Meryem learns on the radio that the road to the hospital has been decided to be fixed. She says that the thing she stressed the most towards people from the beginning of the candidacy process would be to fix the road to the hospital if elected. Meryem, who was denied this request as a doctor while she was working at the hospital, sees that her request was taken seriously when she became a candidate. This is also her only concrete promise to the public. Therefore, it is possible to say that this decision was taken against her candidacy. The realization of Meryem's sole purpose, which led her to take this path, does not make her happy. Because now she wants more than that. When she goes to the hospital, she sees that the asphaltting works have started. Her colleague, who said that she supported her before, says to Meryem "Well, you ran a great campaign anyway." Now those who support Meryem also think that she has no chance.

After his tour is over, her father returns home. During his conversations with Meryem about the campaign, he asks why she continues the campaign even though the road is paved. "Because I want to show that they can't beat me," Meryem replies. This is the expression of the transformation from a doctor whose candidacy purpose was to make the way to the hospital, into a doctor who now aims to be visible in public. Then; "For the first time in my life, I feel like I'm more than a wedding singer's daughter," she says.

Meryem learns from Omar that she could not be elected as a Member of the Municipal Council according to unofficial results. In the news video she watches, she sees the speech of her opponent who won the election. "I would have laughed if you had said a year ago that my opponent would be a woman and our vote rates would be this close," her opponent. Considering the roles attributed to women in Saudi Arabia, it does not seem very likely for a woman to participate in politics. It is almost impossible for a woman who enters a race with a man to get a vote close to her. But with her determined struggle, Meryem turned this seemingly distant possibility into reality. She made her presence felt as a woman and her promise was fulfilled by those who wanted to lessen her claim in the election. After hearing the decision, Meryem goes to her cousin's wedding and sings on the stage. Meryem has done what she despised from the very beginning. In the end, she saw that she exhibited similar characteristics with her mother, whom she was ashamed of being seen as equal, in terms of challenging gender roles, and she made peace with this idea. Meryem understood that being a woman in this society is not related to a prestigious profession or enterprise, through her experiences during her candidacy. The path they follow with their mother is different, but the path they try to reach is the same. Mary's unplanned appearance on the stage and singing is an expression of this realization.

The next day, Meryem goes to the hospital. Her colleague tells her that there is a staff of 10 in a hospital in Riyadh and asks if she will apply. Riyadh is a more cosmopolitan city than other parts of Saudi Arabia. Meryem says she will not go, she has a lot of work to do here. This means that Meryem will continue her struggle to create change in the town, which she describes as "hidebound".

Finally, Meryem goes to the old patient she has operated on. It seems that the patient did not resist this when she examined him. After her examination, the patient, who could not bear to even look at him eyes at first, "I voted for you. You are a good doctor. You saved my life, I almost died. Why didn't they take you to the parliament? You were right. You are a great doctor. You are our hope for the future," says to Meryem. Meryem understands that with this reaction of the patient, she started the change. The movie ends with the scene where Meryem drives on the paved road in her car.

CONCLUSION

Ideology and discourse are tools for the maintenance of social norms. Cinema, on the other hand, offers a rhizomatic area where social representation is conveyed (Öztürk, 2019). One of the concepts within the scope of the rhizomatic universe in cinema is gender. Cinema is an important and effective tool in the construction process of women's and men's identities. In addition, it plays a role in conveying the existing social image and discourse. In this context, feminist discourse is important in order to understand the production processes of identities and meanings. For this reason, the method used in the analysis of the movie *Perfect Candidate* has been the method of feminist critical discourse analysis in the context of radical feminist theory. Thus, it has been seen that the film contains a language that questions masculine ideology and discourse.

The female identity represented in Haifaa Al-Mansour's films is positioned against a patriarchal society with religious requirements and the influence of current culture. In the movie *The Perfect Candidate*, the story of Doctor Meryem, who accidentally finds herself in a race for the city council, is told. Meryem is one of the three daughters of a family that works as a musician in a closed and conservative community where music is not welcomed. In this sense, it can be said that her family has a different mentality from the community they belong to. Contrary to the common view in society, Meryem is also in the social life as a woman. Meryem decided to participate in political life in order to ensure that the broken road of the clinic where she worked was repaired. The film tells about the negative feedback Meryem received from both her close circle and the majority of the society, and the obstacles she faced during the candidacy process because she was only a woman. In the movie, Meryem confronts the gender discrimination in the society she lives in more closely in the face of the obstacles she is exposed to. In this context, the membership of the municipal council has now started to bear the nature of a rebellion against the patriarchal and bigoted society in which she is angry, rather than fixing the road to the hospital for Meryem. In many parts of the movie, it is seen that there are people who criticize and belittle what Meryem tries to do, regardless of gender. It was also emphasized in the film that some women who supported her could not embody this support because they were afraid of their husbands. This shows that women in Saudi Arabia, who expressed their opinions to change the position of women, could not put it into action due to the pressures of the society. The fact that Meryem could not win the City Council Membership despite all her struggles is an emphasis on the realism of the film. Because in communities with strict and deep social norms, change does not occur in the short term.

At the end of the movie, an elderly male patient who does not want Meryem to take care of him says that he gave his vote to her is the main conclusion to be drawn from the movie. Because with her struggle and determination, Meryem could not win the parliamentary membership, but she succeeded in creating a change in an oppositional person who seemed the most rigid. This has been the greatest gain she could have achieved in the short term and her hope for the future.

The film has a didactic language of expression in many aspects. At the same time, it is important in the international arena as it is a cinematic example of the segregation and subordination of women in Saudi society. The film is also important in that it was shot by a female director in a country where there are women who have not yet made any gains in many respects.

Meryem, the main character of the movie *Perfect Candidate*, represents a self-confident female character who considers it necessary to have a status in order to break the prejudices about the place of women in society, defends the values she believes in, and does not give up despite all obstacles. We understand this from the fact that she continued her candidacy process despite the negative reactions she received from her environment, that she tried to express herself by appearing in front of the opponents regardless of the insulting comments made about her, and that she decided to stay in her town and continue the change she started after she was not elected a city council member.

The censorship applied to the representation of women in Saudi Arabia is directly and clearly manifested in the film. We understand this from the fact that in the scene where Meryem stands before the opposition and asks for votes, the community exposes her to videoconferencing from behind a curtain. The attitude of the patient, who does not want Meryem to look at in the first scene in the hospital, represents the basic point of view underlying this censorship.

The gender codes of the society that the movie is about and the gender codes shown in the movie are similar. The aim of the movie is to reveal these codes. In this context, there is no element that contradicts the truth. In this sense, there are also characters that are represented differently from the dominant gender codes. The most important example of these is the main character Meryem and her sister Selma, who supports her. Haifaa Al-Mansour has criticized the dominant masculine ideology and patriarchal structure in her movie. In this sense, the Saudi female director has fictionalized her character as a subject who can stand on her own feet and engage in the struggle to create a change by ignoring all norms.

REFERENCES

- AHMED, L. (1992). *Women And Gender in Islam*, Yale University Press, US. Ali, Z. *İslami Feminizmler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ALTERS, S., Schiff, W. (2009). *Essential Concepts for Healthy Living*. Jones & Bartlett Publishers. s. 143.
- ALTUN, H. (2008). *Denizden Gelen Kadın*, Doktora Tezi, Ankara, s.35-75.
- ANJA, M. (1987). *Feminizm ve Sosyalizm*. Çev: Erman Demirci. İstanbul: Yazın Yayıncılık, s.8.
- ATACAN, F. (2004). "Teokratik Monarşi: Suudi Arabistan", *Değişen Toplumlarda Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Ed. Fulya Atacan, Bağlam Yayınları, İstanbul, s.221-255.
- AYNUR, H. (2013). *İslami Feminizm ve Feminist Kuran Okumaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13 (3), s. 89-122. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4485>.
- COLEMAN, I. (2011). *Women, Islam, and the Push for Reform in the Muslim World* [online], *Solution Journal*, 2 (2): pp. 42-51, Available at: <http://www.thesolutionsjournal.com/node/900> (Accessed: 26/11/2014).
- ÇAĞATAY, N., Soysal, N. Y. (1990). "Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler", *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar*, Ed. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, s.301-311.
- ÇAHA, Ö. (1996). *Sivil Kadın*, İstanbul, Vadi.
- DELMAR, R. (1984). "Engels'in „Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Yükselişi“ne Yeniden Bakış", Juliet Mitchel ve Ann Oakley (ed.), *Kadın ve Eşitlik*, (Çev. Fatmagül Berktaş), Ankara: Kaynak Yayınları, ss. 133-155.
- DENİZ, K. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Metis Yay., İstanbul, s. 84.
- DONOVAN, J. (1997). *Feminist Teori*, Çev: Aksu Bora, Meltem A. Gevrek ve Fevziye Sayılan,

İstanbul, İletişim.

- DOUMATO, E. (2010). Saudi Arabia, In Kelly and Julia Breslin, eds., *Women's Rights in the Middle East and North Africa*, New York, NY: Freedom House; Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2010', pp. 2-30.
- ECEVİT, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çatışabilir? *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25,4, 83-88.
- FIRESTONE, S. (1993). *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*, Farrar, Straus and Giroux., New York, s. 99.
- GÜÇ, A. (2008). İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınları Birey Olma Çabaları, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), s. 649-673. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13483/162895>
- GÜRHAN, N. (2010). Toplumsal cinsiyet ve İslami feminist söylem. Erişim Adresi: <http://www.academia.edu>
- HAENNI, P. (2005). *Piyasa İslamı: İslam suretinde neoliberalizm Çev: Levent Ünsaldı*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- HALL, S. (2017). *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*, (İdil Dündar, Çev.), Pinhan Yayınları, İstanbul.
- HEIDI, H. (1992). "Marksizm'le Feminizmin Mutsuz Evliliği" Kadının Görünmeyen Emeği. Der: Gülnur Savran ve Nesrin Tura. İstanbul: Kardelen, s. 130.
- HEYWOOD, A. (2010). *Siyasi İdeolojiler*. (2. Baskı). İstanbul: Adres Yayınları.
- JAGGAR, A. M. (1988). *Feminist Politics and Human Nature*, New Jersey: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- KANDIYOTI, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurттаşlar*, Metis Yay., İstanbul, s. 84.
- KAPLAN, E. (1999). *Türk Siyasal Sisteminin Temel Belgelerinde Kadın ve Kadın Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KAZEMI, F. (2000). "Gender, Islam And Politics", *Social Research*, Vol. 67, i-2, s.453-466.
- Kendall, B. (2006). Saudi Arabia's unseen reform, [online], BBC News, Middle East, 26th April 2006, Available at: http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/from_our_own_correspondent/4952046.stm. [Accessed; 17/10/2014].
- KORKMAZ, A. (2017). Feminizmin modern dönem Kuran tefsirine etkileri, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), s. 940-956. Erişim Adresi: <http://www.itobiad.com/tr/issue/28774/297611>
- KÜÇÜK, M. (2005). *Medya, İktidar, İdeoloji*, Ankara: Bilim ve Sanat.
- LESLIE, L. (2014). Saudi Feminism doesn't Mirror Western Ideas. *Muslim Voice*, [Online] Available at: <http://muslimvoices.org/saudi-feminism-mirror-western-ideas/> [Accessed: 23/11/2014].

- MACKINNON, C. A. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Çev: Türkan Yöney ve Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis, 132.
- MAMOUN, F. (1993). *Saudi Arabia And The Politics Of Dissent*, St. Martin's Press, New York, s.118-121.
- MITCHEL, J. & OAKLEY, A. (1984). "Giriş", Juliet Mitchel ve Ann Oakley (ed.), *Kadın ve Eşitlik*,(Çev. Fatmagül Berktaş), Ankara: Kaynak Yayınları, ss. 11-22.
- MITCHEL & ANN, O. (1998). *Kadın ve Eşitlik*, (Çev. Fatmagül Berktaş), Ankara: Kaynak Yayınları. Mutlu E. (2008). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ayrıç Kitapevi.
- ÖZTÜRK, S. (2019). *Sinemada Temsil Anlayışına Reddiye*. *Sinefilozofi Dergisi*, 4 (7).
- RAMAZANOĞLU, C. (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, Çev: Mefkure Bayatlı, İstanbul, Pencere Yayınları.
- REED, E. (1985). *Kadın Özgürlüğünün Sorunları*, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Saudi Gazette, (2008). *Business: Kingdom's e-learning industry to reach \$125 million this year*. The Saudi Gazette, 26th April.
- SHULAMITH, F. (1993). *Cinselliğim Diyalektiği*. Çev: Yurdanur Salman. İstanbul: Payel, s. 99.

- Sünter, F. (2018). Feminizm ve İslam'da kadın tartışmaları, Uluslararası İslam Ve Kadın Çalıştayı, s. 49-65.
- Şahin, F. (2011). Kadınların Siyasal Katılımları Çerçevesinde Kadın Meclislerinin Yerel Siyasetteki Etkinlikleri ve Üye Profilleri. Ankara: T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Tanrıverdi, A. B. (2015). Türkiye'de İslami feminizm sorunsalı. (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Tekeli, Ş. (1998). Kadınlar için Yazılar, İstanbul, Alan.
- Timisi, N. (2010). “Sinemaya Feminist Müdahale: Mulvey’de Psikanalitik Seyirciden Teknolojik Seyirciye”, Sinema Araştırmaları: Kuramlar, Kavramlar, Yaklaşımlar. (Der. Murat İri), İstanbul: Derin Yayınları, 161-186.
- Ulusoy, T. (2013). Feminist Kuramın Tarihsel Seyri. 05 04, 2017 tarihinde Academia: https://www.academia.edu/2454253/Feminist_Kuram%C4%B1n_Tarihsel_Seyri?auto=
- Walters, M. (1984), “Kadın Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone de Beauvoir”, Juliet Mitchel ve Ann Oakley (ed.), Kadın ve Eşitlik, (Çev. Fatmagül Berktaş), Ankara: Kaynak Yayınları, ss. 157-265.
- Women At A Glance, <http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/women/women96.htm>, 6.8.2004 A
Definition
Of
Gender,
<http://www.unece.org/stats/gender/web/genstats/whatisgs/gender.htm>, 6.8.2004
- Yılmaz, Z. (2017). Neoliberal küreselleşmenin melez izdüşümleri: İslamcı feminizm, Van Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (34), s.1-22. Erişim adresi: <https://www.yyusbedergisi.com/neoliberal>
- Yumuş, A. (2011). Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik Toplumsal ve Siyasal Boyutları. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 18.02.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.08.2022

DOI: 10.30692/sisad.1075649

BENYAMİN KALAY’IN BOSNA’DAKİ YÖNETİM VE BOSNA MİLLETİ YARATMA ÇABASI

*The Administration of Benjamin Kallay in Bosnia and His Efforts to Create a Nation of
Bosnia*

Fahriye EMGİLİ

Doç. Dr.

Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0002-3805-7358

fahriyemgili@mersin.edu.tr

Atf/Citation: Fahriye Emgili (2022), “Benjamin Kalay’ın Bosna’daki Yönetim ve Bosna Milleti Yaratma Çabası”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2 Temmuz 2022, s.421-442.

Öz: Bu makalede, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna’yı nasıl ve ne için işgal ettiği ve mutlak yönetici sıfatıyla imparatorluğun Ortak Maliye Bakanı Benjamin Kalay (Benjamin Kallay)’ın Bosna’yı hangi şartlarda ve nasıl idare ettiği ve yeni bir Bosnalı kimliği oluşturma görevini ne kadar başardığı incelenmiştir. Benjamin Kalay, Avusturya hanedanı tarafından yetiştirilmiş bir Macar soylusu ve ülkesinin Balkanlar’ı çok iyi tanıyan nadir bulunan bir siyasetçisi idi. Kalay, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun üstün bir medenî anlayışa ve düzene ayrıca Balkanlar’daki geri kalmış milletleri medenileştirme görevine sahip olduğuna inanan bir yönetici olarak, Bosna’yı geri kalmış ve medenileştirilmesi gereken bir ülke olarak görmekte idi. Bu yüzden, on yıl boyunca Bosna’yı bu zihniyetle yönetmiş olan Kalay, yeni bir “Bosna Milleti” yaratmaya çalışmıştır.

Bosna-Hersek işgal edildiğinde, ekin açısından orası kendisine has ve yüksek bir düzeyde idi. Osmanlı Devleti’nin üst hükümdar olduğu, fakat daima özerk bir idareye sahip olmuş olan Bosna’da yüzyıllar boyunca oluşmuş yüksek bir siyasî ve ekinlik düzen ve seçkin bir Boşnak kesimi mevcuttu. Buna rağmen Kalay, Bosna-Hersek’de eskiyi koruyarak, yeni bir Bosna milleti yaratmayı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na bağlı bir ülke yaratmayı hedeflemekteydi. Bu hedefini gerçekleştirmek için de Bosna’nın %50’lik kısmını oluşturan Boşnaklar’a/Müslümanlar’a yönelik ayrı bir siyaset izlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Benjamin Kallay (Benjamin Kalay), Bosna, Avusturya işgali, Bosna milleti, Boşnaklar.

Abstract: In this article, the reasons and the method of the occupation of Bosnia by Austro-Hungarian Empire and how and under which circumstances as the Mutual Finance Minister and absolute administrator, Kallay ruled Bosnia and the degree of success in creating a new Bosnian identity are analysed. Benjamin Kallay was a Hungarian aristocrat and a politician raised by the Austrian Dynasty, who possessed rare credentials concerning the knowledge of the Balkans. Kalay, as an administrator who believed that since the Austro-Hungarian Empire possessed superior concepts of civilisation and social order, had a duty to civilise the backward Balkanian nations, regarded Bosnia as a backward

country which had to be civilised too. Therefore, cultivating these convictions, Kallay tried to create a new “Bosnian Nation” during his ten years reign.

Bosnia, prior to the Austro Hungarian occupation, had her own and highly developed cultural and social order. Bosnia, although being under the Ottoman suzerainty, enjoyed a particular autonomous status, had developed a high social and political order and had a considerably powerful superior Bosniac class. Regardless those circumstances, Kallay aimed at creating a new “Bosnian Nation” and a country loyal to Austro Hungarian Empire. In order to realise his project, he applied specific politics towards the Bosniacs/ Muslims who made 50% of the population of Bosnia.

Keywords: Benjamin Kallay, Bosnia, Austiran occupation, Bosnian Nation, Bosniacs.

GİRİŞ

1464 yılında Fâtih Sultan Mehmet tarafından fethedilen Bosna-Hersek, Berlin Kongresi kararları uyarınca Avusturya-Macaristan'ın 1878'de Bosna'yı işgal ettiği döneme kadar Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde adeta bir uç beyliği olarak yönetilmiştir. Fetih hadisesinden epeyce önceden itibaren Bosnalıların bir kısmı zâten Müslüman olmuş ve Osmanlı ile dostane ilişkilere girmişlerdi. Boşnaklar, Fâtih Sultan Mehmed'in Bosna seferi sırasında, 1463 yılında Yayçe ovasında 30.000 kişinin katılımı ile İslâm'ı topluca kabûl ederek, Fatih'ten kendi düzenlerini devam ettirmeyi, çocuklarının yeniçeri ocağına alınmasını ve Müslümanlar için okullar açılmasını istemişlerdir.

Osmanlı Devleti Bosna'ya bir beylerbeyi-vali göndermek, kadı, reis-el-ulema ve sancak beylerini tâyin etmek dışında, mahallî işlere çok karışmamıştır. Türk idaresi içerisindeki Bosna, âdeta özerk bir ülke olmuştur. Bu ortamda Boşnaklar, tarihte ilk defa olarak, Avusturya, Hırvatistan, Karadağ, Macaristan, Sırbistan ve Venedik taraflarından gelen saldırılara karşı koyabilmiş ve Bosna'yı tam bir Boşnak vatanı hâline getirebilmişlerdir. Boşnaklar, bununla yetinmeyerek, Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde yüksek mevkiiler almaktan başka Sılavonya'ya, Sırbistan'a ve Macaristan'a kitleler hâlinde göç ederek orada devleti temsil eden bir nüfus hâline gelmişlerdir (Kahramanyol, 2018, s. 33). Ancak 1878 yılında Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilen Bosna-Hersek 1908 yılında resmen ilhak edilmiştir. 1918 yılına kadar da Avusturya idaresinde kalmıştır.

İmparator I. Franz Joseph, saltanatının başlangıcından itibaren Bosna Hersek'in Habsburg Monarşisinin bir parçası olarak önce işgal edilip sonra ise Bosna'nın ilhak edilmesi meselesinde de kararlıydı. Önemli bir şekilde İmparator, 1875'te başlayan Bosna-Hersek isyanının başlangıcından işgale değin Bosna konusunda net planları olan bir mahkeme hizbinin başındaydı (Beller, 1996, s. 9). Berlin Kongresi görüşmeleri sürerken Kont Andraşi şu sözlerle görüşünü belirtmişti; Avusturya, 3 yıldan beri Bosna'da cereyan eden hâdiselerden ciddi maddî zararlara uğramaktadır; Osmanlı Devleti'nin burada asayişini idame ettiremeyeceği anlaşılmıştır; Avrupa için bir mesele haline gelmiş olan Bosna-Hersek'teki sıkıntıyı da halletmek şarttır; Ayastefanos Antlaşması ile öngörülen özerklik arzu edilen çözümleri elde etmede yeterli olmayacaktır; çünkü Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanlar, Ortodokslar ve Katolikler arasında var olan anlaşmazlıklar dolayısıyla özerklik idaresi iyi işlemeyecektir; sadece tarafsız bir ülkenin orada idareyi ele alması ile meseleler daha iyi halledilebilir; Avusturya-Macaristan Krallığı arzu edilen barışı temin etmek için gerekli imkânlarla sahiptir ve Avrupa adına orada jandarmalık yapabilir; Viyana hükümeti değişiklik içeren herhangi bir teklifi kabul edemez. Çünkü değişiklik teklifinin kabulü Avusturya'nın menfaatleriyle uyusamaz (Emgili, 2019, s. 52). Nihayetinde Bosna'daki Avusturya-Macaristan deneyleri, Büyük Güçlerin temsilcilerinin Osmanlı Bosna'sını, Habsburg yönetimine dönüştürdüğü Berlin Kongresi'nin (1878) doğrudan bir sonucuydu. Kongre kararlarınının 25. Maddesi Bosna-Hersek'in idaresini ve geleceğini şekillendirmişti. Bu kararlara

göre, bölgenin Avusturya-Macaristan tarafından geçici olarak işgal edilmesi ve Avusturya'nın Yenipazar Sancağında askeri ve ticari amaçlı yollar yapması kararlaştırıldı (Emgili, 2019, s. 56).

1870'de on dört olan ulus devlet sayısı Berlin antlaşması sonrası kurulan Balkan Devletleri ile on sekize yükseldi. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi ile imparatorlukların parçalanması anlamına gelen Balkanlaşma teriminin ortaya çıkmasına yol açtı. Balkanlar'da Hıristiyan toplulukların özerk ya da millî devlet kurmaları arkanırken, Müslümanların ya toprakları ele geçirilmeye çalışılmış ya da topraklarından göç ettirilmeye zorlanmışlardır. Bosna-Hersek'te de inceleneceği gibi Boşnakların özümsemiş oldukları 550 yıllık İmparatorluk geleneği, kültürü, kimliği yok edilmek istenmiş ve Bosna ve Boşnaklar Avusturya'nın işgaline bütün kurumları ve benlikleri ile maruz kalmışlardı (Rizvić, 1990, s. 11; Karpat, 1979, s. 151). Berlin Antlaşması, Balkanlarda eşitlik kavramını ve dinî cemaatlerin özerkliğine adeta balta vurdu (Berlin Muahedenamesi, Selanik, 1224). Üniter bir millî devlet kavramına hukukilik kazandırdı. Öte yandan da Berlin Antlaşması'na biçim verenler yasal azınlıkları oluşturduktan sonra, öncelikle Müslümanlar olmak üzere dinî azınlıkların haklarını koruduklarına dair anlaşmalar yaptılar. Örneğin Berlin Antlaşmasının 25. maddesi uyarınca Avusturya-Macaristan'ın idaresine Bosna-Hersek veriliyordu (Ahmed Selahaddin, 1327, s. 100; Berlin Kongresi Protokollerinin Tercümesi, 1297). Bosna-Hersek hukuken Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kabul ediliyor, fakat Avusturya-Macaristan tarafından yönetilecekti. Avusturya'ya Bosna'yı işgal etme yetkisi de verilmişti. Bosna-Hersek'in işgalinin 20 Ekim 1878'de tamamlanmasının ardından Bosnalı Müslümanları sakinleştirmek için Avusturya-Macaristan yayınladığı bildirmede; Müslümanların din, can ve mal güvenliğinin teminat altında olduğunu beyan etti (Karçiç, 1994, s. 20). Boşnakların din, mehzep ve hukuki kurumlarla olan ilişkilerinde serbest olması, Avusturya kumandanları ve memur sınıfının, Boşnakların ırz, can, namus, mal, gelenek ve dinî törenlerine zarar vermemesi, zarar veren şahısların cezalandırılması gibi hükümler 21 Nisan 1879'da Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı işgalini düzenleyen bir antlaşma imzalandı (Berlin Kongresi Protokollerinin Tercümesi, 1297; Berlin muahedenamesi, 1224; Berlin Muahedenamesi, 1903). Berlin Kongresi kararlarının ardından 120 binin üzerinde Müslüman, Bosna-Hersek'te yeni hayatlarına ve yaşanan siyasi, iktisadi, kültürel dönüşüme uyum sağlamakta zorlandığı Balkanların diğer bölgelerinde yaşayan Müslümanlar gibi göç etmeyi tercih edecekti.

Hukuki olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Bosna, Monarşinin ordusu tarafından 1878'de işgal edildi. Bosna, 1878 yılının Temmuz ayından Ekim ayına kadar süren zorlu bir süreçten geçti.

Boşnakların ve Sırpın, Bosna-Hersek'i işgale başlayan askeri birliklere karşı telgraf çekerek gösterdiği tepki askeri direniş ile devam etti. Çok kısa bir sürede tamamlanması beklenen Avusturya işgaline karşı halkın büyük bir bölümünün katıldığı bir ayaklanma oldu (Karpat, 1979, s. 154). Ne var ki Avusturya-Macaristan askerleri, iki ay süren Boşnakların olağanüstü savunma mücadelesinden sonra Bosna-Hersek'i işgal edebileceklerdi. Avusturya'nın 29 Temmuz 1878'de başlattığı Bosna-Hersek'in askeri işgali ekim ayının yarısına kadar bitirilemedi (Karpat, 1979, s.154). Her dinden Bosnalıların, özellikle Ortodoks Hıristiyanların gösterdiği bu tepki ve Müslümanların tepkisi, kendi istekleri hiç göz önüne alınmaksızın Avrupa devletlerinin Bosnalıların siyasal geleceklerine hükmetme kararlarının odağını oluşturuyordu.

Avrupa'nın büyük devletleri Bosna-Hersek'in işgaline tepki göstermemiş hatta bunu desteklemişlerdi. Ancak bundan memnun olmayan ya da durumu sorgulayan iki taraf vardı: Biri Bosna-Hersek halkı diğeri de Osmanlı Devleti'ydi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek işgalinin kolaylıkla gerçekleşebileceğini düşünüyordu; fakat Avusturya Bosna'ya girdiğinde birçok Bosnalının işgale karşı olduğunu görmüştü. Bosna-Hersek'in işgalinin Avusturya tarafından kolaylıkla olacağına inanç Bosna-Hersek halkının işgale karşı koyması ile tam tersi bir hal almıştı. Osmanlı Devleti Berlin Kongresi'nin kararlarına görünüşte uymakla

beraber Avusturya kuvvetlerine karşı direnmekle birlikte Bosna'da 40 bin Türk askeri bırakmış ve bunlara silah ve cephane göndermiştir. Bu yüzden direniş çok şiddetli olmuş ve Avusturya işgal ordusunun sayısını 270 bine çıkarmak zorunda kalmıştır (Fredmen, 1996, s. 60).

İşgalden önceki son aylarda Osmanlı idaresi Bosna'da etkinliği yitirmiş idi bu yüzden Sarajevo'da bir milli komite oluşturuldu. Bu komitenin öncelikli görevi, Bosna'nın ve Boşnakların karşı karşıya kaldığı bu durumla nasıl baş edeceğini ve Osmanlı hükümetiyle temasa geçmesi idi. Ancak bu komite ilerleyen zamanda bağımsız bir hale dönüştü ve işgal sırasında bu düzensiz askeri birliklerin örgütlenmesini yürüttü (Bojić, 2001, s. 73). Bu Milli komite Berlin Kongresi kararlarına karşı ülke çıkarlarını temsil edecekti.¹ Komite Haziran 1878 ortalarında Bosna-Hersek'teki Müslüman ve Hristiyanlara çağrıda bulunarak Avusturya-Macaristan'a karşı Sarajevo'da geçici ulusal hükümet kurmak için bir beyanname yayınladı (Bojić, 2001, s. 73). Onlar, Bosna- Hersek ve Novipazar ve Sancak'taki Müslüman ve Hristiyanlar arasında uzlaşma ve sivil dini eşitlik isteyerek, ülkeyi savunmaya çağırıyorlardı (Bojić, 2001, s. 73).

İşgale yönelik direnişi yakından takip eden Batılı gözlemcilerin raporlarına göre, çeşitli dinlerden Roma Katolik ve fanatik Müslümanlar da dâhil olmak üzere gruplar arasındaki düşmanlık yerini Avusturya işgal tehlikesiyle birlikte karşı birlik duygusuna bıraktı. Gözlemciler halkın büyük bir kin duygusu içinde olduğunu vurguladılar. Özellikle Banyaluka ve Mostar gibi şehirlerde Sırlarla Müslümanlar arasında ciddi bir ortaklık gerçekleşti (Hamidija, 1882, s. 5-7; Bojić, 2001, s. 73; Karpat, 1979, s. 154). Sarajevo'daki bu halk hareketine benzer bir görünümü Bosna'nın diğer şehirlerinde de görüyoruz. Müslümanlar ve Sırp Ortodokslar, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesi durumunda silahlı mücadeleye girmeye karar verdiler (Popoviç, 1906, s. 24-36; Bojić, 2001, s. 74; Malcolm, 1994, s. 223-224). Monarşinin beklentisinin aksine, Bosna'nın işgali çok çabuk gerçekleşmemiştir, bunun nedeni ise birkaç ay süren Bosna halk ayaklanmasıydı.

Halkın büyük direniş gösterdiği başkent Saraybosna, 19 Ağustos 1878'de ele işgalci güçlerce ele geçirildi. Başkent de işgal karşısında yapacak bir şey olmaması sebebiyle Avusturya-Macaristan orduları, ülkenin bütünüyle işgali ve etkisizleştirilmesi açısından önemli bir yeri almış oldu (Hamidija, 1882, s. 47; Donia, 1979, s. 117). Öte yandan Saraybosna ele geçirilmiş olsa da Bosna'nın diğer şehirlerinde şiddetli vuruşmalar sürmekteydi. Bu mücadele aylarca sürmüştü. Avusturya ordusu büyük bir direnişle karşılaşmıştı. Avusturya ile Bosna Müslümanları ve Ortodokslar arasındaki en önemli muharebe 1 Eylül ve 20 Ekim arasında gerçekleşmiş ve Avusturya'nın galibiyetiyle sonuçlanmıştı (Donia, 1979, s. 117). Ardından, 1879 senesinde akdedilen Yenipazar Antlaşması'na göre Osmanlı sultanı Bosna'nın hükümdarı ve Müslümanların dinî reisi olarak kabûl edilmiştir. Ayrıca, Avusturya, Türk memurlarının Bosna'da göreve devam etmesini, Bosnalı Müslümanların Osmanlı Devleti ile ilişkilerini devam ettirmelerini ve geleneklerini sürdürmelerini ve Bosna'da Türk parasının kullanılmasına devam edilmesini kabûl etmiştir. Ayrıca, Avusturya, Bosna'da toplanan vergilerin sadece bu ülke içinde harcanacağını kabûl etmiştir (Fredmen, 1996, s. 60).

Ağustos 1878'de Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i işgali esnasında General Filipovic, yazdığı mektupta şunları ifade etmekteydi: "*Müslüman halk eski düşüncenin aksine, barbar yağınlar halindeydi. Bu kalabalık insanları silahsızlandırmak ve kademe kademe bürokrasiye yakınlaştırmak gerekiyordu. Bu bürokrasi çok güçlü ve sert kanunlar altında olmalıdır.*" (Rizvić, 1990, s. 13)

Habsburg stratejileri modernleşme olgusunun tek başına askeri gayretlerle yürütülmeyeceğini anlamıştı (Karić, 1990, s. 82). Bosna'daki Habsburg ordusu monarşiden gelen çok sayıda güney Slavı barındırmaktaydı (Hırvatlar, Sırlar, Slovenyalılar, Çekler ve Slovaklar). Eyaletin ortak askerî yönetimi hem anayasal hem de malî nedenlerle uzun vadeli bir seçenek değildi, özellikle

¹ Grubun temsilcileri; Savo Decanski, Mico Ljubibratic, Aleksa Jaksic, Simo Popović ve Stanko Škulic idi.

de yeni edinilen eyaleti mevcut ikili sisteme sığdırmak zordu. Avusturya ve Macar seçkinleri arasında herkes Bosna-Hersek'in işgal edilmesine taraftar değildi. Özellikle Dışişleri Bakanı Kont Julyus Andraşi Bosna'daki İslav halkının imparatorluğa eklenmesiyle İslav meselesinin daha da kötüye gideceğinden endişe ediyordu (Fredmen, 1996, s. 58).

Birkaç yıllık dolambaçlı yoldan sonra, Avusturya-Macaristan işgalinin sonuna kadar Bosna'yı yönetecek en yüksek idarî ve yasal otorite olarak Ortak Maliye Bakanlığı'nda bir Bosna Bürosu oluşturulmasına karar verildi (Juzbašić, 2002, s. 251-252).² Böylece Benyamin Kalay 1882'de Bosna'nın Maliye Bakanı oldu, fiilen itiraz edilemeyecek olan yoğun yürütme, yasama, yargı ve idarî yetkilerle resmen 1902'ye kadar Bosna yönetiminin başı, imparatoru temsilen en üst yetkili oldu.

Bir İmparatorluk toprağı olarak Bosna ve Hersek, Babıali döneminde olduğundan çok daha fazla sayıda görevliye sahip olsa da gerçekte izlediği Osmanlı idari modeline benziyordu. Yeni sistemin kişileştirilmesi Benjamin von Kalay'dı. Osmanlılar 120 kadar memurla tüm eyaleti (vilayet) yönetmeyi başarırken, Avusturya-Macaristan döneminde memur sayısı 600'den istikrarlı bir şekilde yükseldi. 1881'de 7.379'a 1897'de ve 1908'de 9.533'e yükseldi (Sugar, 1963, s. 28-29; Fredmen, 1996, s. 61-62).

19. yüzyılın son çeyreğinde Ortak Maliye Bakanı Kalay tarafından yönetilmeye başlanan Bosna-Hersek'te Habsburg uygarlaştırma görevinin bir yönünü, ortak bir Bosna kimliği oluşturma oluşturmaktaydı. Bu açıdan Kalay'ın, Bosna-Hersek'i Monarşi için yönetirken aynı zamanda Bosna bölgesel kimliğinin içindeki çoğunlukla dinî, ama kısmen dilsel açıdan çeşitli entinitelerden yeni bir Bosna millet kimliği oluşturma girişimlerini analiz etmek gerekmektedir. Kalay tüm Bosnalıların aynı topraklara ait olduklarını hissetmeleri için çok çalıştı. Bu "Bosna Milleti" için siyasi, iktisadi ve kültürel bir örgütlenmeye gitti. Bunu yaparken de Bosna-Hersek'in temel unsuru olan Boşnaklara yönelik ciddi ve farklı bir siyaset izleme yolunu önemsendi. Kalay'ın Bosna'yı yönetme sürecine giden yoldaki Kalay kimdir ve bu kariyeri nasıl elde ettiğini de incelemek, Kalay'ın Bosna için tasarlanan kişi olma sürecini de dikkate almak gerekmektedir.

1. Kalay'ın Siyasi Kariyeri ve Bosna'yı Yönetmeye Giden Süreç

22 Aralık 1839'da Peşte'de soylu bir ailede dünyaya gelen Benyamin von Kalay (Hung. Béni Kállay de Nagy-Kálló) yetenekli, son derece çok yönlü ve çalışkan bir genç adamdı. Dul annesi ona on dokuzuncu yüzyılın ortalarının umut verici zamanlarında bir öğrencinin alabileceği en iyi liberal eğitimi verdi. Kalay'ın, Osmanlı Türkçesi ve Yunanca dahil olmak üzere birçok bölge diline hakimiyeti takdire şayandı. Muhtemelen anne tarafından Sırp kökenli Kalay ayrıca Szentendre Sırp'larından Sırpça öğrenmeyi başardı (Malbaša, 1940, s. 17). Slav çalışmalarına olan ilgisinin kaynağının genel olarak annesi Amaliya Blaškoviç (Amaliya, Ebeck'li née Blašković)'e dayanmaktadır.

Kalay'ın babası maliye uzmanı idi ve Kalay daha beş yaşında iken 1845 yılında hayatını kaybetmiştir. Kalay'ın eğitimi ve yetiştirilmesi işi ile ilgili bütün sorumluluk annesi Amelya'nın olmuştur. Amelya'nın baba tarafının ailesi Macarlaşmış Sırp'lardandır. Bu yüzden Benyamin Kalay'ın Slav dillerine olan yakınlığı çocukluğunda başlamıştır. 1848-1849 yıllarında

² 1880 Ülke Anayasası'nda Bosna-Hersek'in idaresinden Ortak Bakanlığı Bosna Hersek'in geçici yönetimini yürüten organ olarak nitelendirmiştir (Madde 1). Ancak, söz konusu kanunun kabul edilmesinden önce, üç ortak bakan, Bosna Hersek'teki sivil işleri Ortak Bakanlık adına yürütmesi amacıyla, tek bir bakana devredilmesi konusunu İmparator'a önermiştir. İmparator ilgili öneriyi 26 Şubat 1879 tarihinde kabul etmiş ve Bosna Hersek'in idaresini Ortak Maliye Bakanı'na devretme kararını almıştır.

Macaristan'da meydana gelen ayaklanmalar, Banyamin Kalay'ı gelecekteki siyasi kariyerini de etkilemiştir. (Kraljačić 1987, s. 46; Thalloczy, 1909, s. 7).

Benyamin Kalay'ın siyasi yeteneğini mükemmelleştirmek için seçtiği araçlar, Macar terimleriyle olağandışıydı. 1850'lerin sonunda, dikkatini yabancı dillerin, özellikle de Yakın Doğu dillerinin edinilmesine çevirmeye başlamıştı bile. Rusça ve modern Yunanca öğrendi; Türkçe öğrenmek için ünlü Oryantalist Armin Vâmbéry'nin yanında yaşadı (Armaour 2016, s. 68). Kalay'ın birçok öğretmeni arasında yer alan tanınmış bir Sırp devrimci yazar olan Mihály Táncsics, görünüşe göre genç adamın hayal gücünü harekete geçirdi ve onu Sırp tarihi ve dilinin temelleri ile tanıştırdı. Kalay, daha sonra tarih ve hukuk ile bazı doğa bilimleri ve ekonomi üzerine çalışmaya başladı.

Kalay'ın hatıra defterine bakılacak olursa, Macar milliyetçisi Koşut'un Tuna boyu konfederasyonu fikri kendisini derin bir şekilde etkilemiştir. 26 Haziran 1868 tarihinde Milivoye Blaznavas ile ettiği sohbetten sonra hatıra defterine şu kaydı düşürmüştür: Sevdiğim eski ülküler üzerine konuştuk. Milivoye'nin söylediği her şey zâaten aklımda uçuşuyordu. Milivoye'ye göre, Büyük Tuna boyu konfederasyonu, demokrasi esasları üzerine kurulmuş, farklı fakat aşağı yukarı eşit nüfuslardan ibaret milletlerden oluşmuş bir siyasî birlik olmalı idi. Dostluk esası etrafında birleşmiş bu milletler kendi benliklerini koruyabilecek ve geliştirebileceklerdir. Birlikten doğan güçleri sayesinde de dış tehditlere karşı kolaylıkla koyabileceklerdir. Milivoye, gençliğinde küçücük odasında bunları hayal ettiğini ve kaderin müstesna bir oyunu ile bu işe bu siyasî oluşumun hayata geçirilmesinde rol alabilmeyi hayal ettiğini söylüyor. Ancak, bu tasarının merkezine Sırp'ları ve Sırbistan'ı koyuyordu. Ben ise, aynı düşünceleri paylaşıyor, fakat olayların merkezine Macaristan'ı koyuyordum ve kendisine dedim ki, şayet hayallerini gerçekleştirebilme imkânı bulabilirse yeni zamanların en büyük adamlarından birisi olur (Radenić, 1976, s. 44-45; Kraljačić, 1987).

Kalay'ın bu özgün ifadelerine bakılacak olunursa Kalay Sırp'ları ve Sırbistan'ı çok iyi tanımanın yanı sıra onlara karşı bir yakınlık da hissetmektedir. Çok muhtemeldir ki, bu müktebatından ötürü Kalay çevresinin dikkatini çekmiş olmalıdır. Kalay'ın hatıra defterine bakılacak olunursa Macaristan'ın ileri gelen siyasetçilerinden ve okumuşlarından olan Baron Jozef Etveş, gençlik yıllarından itibaren kendisinin hamisi ve yol göstericisi olmuştur (Radenić, 1976, s. 359). Aynı şekilde, Kont Yuluyus Andraşi (Kont Gyula Andrássy) de Kalay'ı gençliğinde tanımış ve elinde bulundurduğu resmî imkânları kullanarak Kalay'ın maddi ve manevi gelişmesini gözetmiş ve yönlendirmiştir.

Andraşi, Monarşinin Macaristan'ı temsil eden temsilcisi olarak Dışişleri Bakanı olunca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisinde Macaristan'ın etkisini arttırmaya yönelik girişimlere yönelmiştir. Ancak Macaristan'ın etkisini Balkanlarda ve Monarşi içinde arttırarak ve Rusya'nın Balkanlar'daki etkisini en aza indirerek, Avusturya-Macaristan'ın milletlerarası camiadaki siyasi varlığını sağlamlaştırabilirdi. Rusya'ya karşı Balkanlar'da etkin güç olabilmek için izlenmesi gerek bir başka siyaset de Macaristan'da Sırp'lara yönelik olan menfi tavırları ortadan kaldırmanın gerekliliğiydi. Bu fikriyatını uygulayabilmek için ise güvendiği, yetenekli ve kararlı bir kişiye ihtiyacı vardı. Böyle bir kişiyi Benyamin şahsında bulunca önemli görevler tevdi etmekte tereddüt etmemiştir.

Kalay için doğal yeteneklerinin ve çalışkanlığının yanı sıra önemli bağlantı, aralarındaki on altı yıllık farka rağmen genç adamı çok kişisel bir arkadaş olarak gören Kont Andraşi idi (Kraljačić 1987, s. 48; Amour 2016, s. 68). Güney Slavlarla ilişkiler konusunda Kalay'ı veya Kalay Andraşi'yi etkiledi. Bilinmeyen ise Andraşi'nin mi Kalay'ı, Kalay'ın mı Andraşi'yi ne ölçüde etkilediğidir. Andraşi'nin bilinen konumu ve Kalay'ın Belgrad'dayken onunla daha sonraki yazışmaları göz önüne alındığında, bu belki de bir tavuk-yumurta tartışması gibi bir şeydir: iki adam açıkça birbirlerini etkilediler, ancak bireysel konularda her zaman aynı fikirde değillerdi (Amour 2016, s. 69).

1865'de Szentendre'de Parlamente'ya girme girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca Kalay, Slavların bir dostu imajını geliştirmeye devam etti. Bununla birlikte, 1865 ve 1868 arasındaki en büyük başarısı, siyaset felsefesi alanına yaptığı bir geziydi. Kalay kuşkusuz kendisini bir liberal olarak görüyordu ve bunu kanıtlamak için 1867'de Macar kamuoyuna 19. yüzyıl liberalizminin klasik metinlerinden biri olan-Macar siyasi elitinin liberal-muhafazakarları için zorunlu bir okuma olan-John Stuart Mill'in *On Liberty*'sini tanıttı.

Gerçekten de, kariyerinin çok başlarında Kalay, Balkan meselelerinde uzmanlığıyla ün kazandı. Bu, Dışişleri Ortak Bakanı Kont Jula Andraşi'yi, Kalay'ı Nisan 1868'den Mayıs 1875'e kadar görev yaptığı Belgrad'daki Avusturya-Macaristan genel konsolosu olarak atamaya sevk etti (Kraljačić, 1987, s. 48).

Andraşi 1872 yılında Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığına oturmuştur ve sıra yakın arkadaşı Kalay'ın kaderini belirlemeye gelmiştir. Andraşi Kalay'ı, Balkan siyasetinin bir parçası olan Bosna'yı tanınması ve ileride yönetebilmesi için, Bosna'da uzun süreli bir seyahate göndermiştir. Bu geniş çaplı seyahatte, Kalay özellikle Katolik kiliselerini ziyaret etmeye özen göstermiş; buradaki yöneticilere hediyeler dağıtarak onların gönüllerini fethetmiştir. Böyle dostane davranışlarla Katolik yönetici ve din adamlarını Monarşiye kazandırmaya çalışmıştır. Bosna-Hersek'teki Hırvatlar, Fransisken din adamları Kalay'ın destekçisi olarak düşünülmüştür. Kalay, Hırvatların gönülünü fethetmek için sadece hediyeler ile yetinmemiş; Katolik eğitim kurumlarının daha iyi şartlara getirilmesi için Saraybosna Katolik Piskoposu Vuçiç ile görüşmelerde bulunmuş ve Bosna'da Katolik yetimhanesi inşası için sevgili dostu Andraşi'den para desteği istemiştir.

Kalay, bu gezinin ardından geçen otuz sene sonra Bosna seyahatinin planlı bir amaçla başından tasarlandığını, eğer bu topraklar Avusturya tarafından işgâl edilecek olursa Bosna milletinin fikrinin ve tepkisinin ne olacağını önceden belirlemek olduğunu günlüğüne not düşmüştür. Bu ifadeler göstermektedir ki, Kalay Bosna-Hersek'e yaptığı gezi ve etraflı araştırma sonrası Bosna-Hersek'in kesinlikle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içine dahil edilmesi konusunda bir öngörü edinmiştir (Kraljačić, 1987, s. 51-52).

Belgrad'a atanmasından bir yıl sonra günlüğüne; bir gün yine de bir ulusu yöneteceğim umudundan vazgeçmeyeceğim, diye not düşmüştü. İlk diplomatik görevindeki çeşitli görevlerine ek olarak, Sırp tarihini ve bölgedeki tüm ülkelerin çağdaş siyasi ve ekonomik ilişkilerini incelemeye devam etti. Kalay, Belgrad'daki görevi sırasında, sadece Sırbistan siyasetçilerini ve siyasî şartları iyice tanımakla kalmamış, halkın günlük hayatı ve gelenekleri konusunda da çok geniş bir bilgi edinmiştir. Bu maksatla da sürekli olarak Sırbistan'ın her yerine seyahat etmiş ve gittiği yerlerde halkın fikirlerini yerinde öğrenmeye çalışmıştır. Ayrıca Balkanlardaki diğer ülkelerde cereyan etmekte olan siyasî hareketleri de yakından takip etmiştir. Bir yandan Belgrad'daki görevini sürdürmüş ve oradaki Sırp'ları yakından tanıyarak onların dostluğunu kazanmış diğer yandan da Saraybosna ile bilgi akışını devam ettirmiştir. Bunun için de Saraybosna Avusturya-Macaristan Başkonsolosluğu ile yazışmalara yaparak Bosna ve buradaki Sırp'lar, Hırvatlar ve Boşnaklar hakkında ayrıntılı bilgi edinmiştir. Kalay için Belgrad Konsolosluğu onun siyasi kariyerinde dönüm noktası olmuştur.

Kalay, 1875 senesinde, kendi arzusuyla görevden affını isteyerek Macaristan'daki muhafazakâr kanat içerisinde siyasî çalışmalara katılmıştır. Dışişleri Bakanı Andraşi Kalay'ın bu hareketine karşı çıkmamıştır. O yüzden de kendisine yeni bir resmî görev vermemiş, bunun yerine Kalay'ın dört bin gulden maaş ile Dışişleri Bakanlığı danışmanlığına atanması için İmparatora âriza yazmıştır. Kalay bu imkânları kullanarak milletvekili seçilmeyi başarmış ve imparatorluk meclisinde Andraşi'nin fikirlerini sonuna kadar ve ikna edici bir şekilde savunan bir milletvekili olmuştur (Kraljačić, 1987).

Bu çalışmanın ürünü, 1878'de Viyana'da yayınlanan "Geschichte der Serben"di. 1871 yazında Kalay, Andraşi'nin emriyle Bosna'yı dolaşarak geçirdi ve daha sonra bu Osmanlı eyaletinin durumu hakkında kapsamlı bir muhtıraya katkıda bulundu.

Siyasi bir muhafazakâr ve Macaristan Başbakanı Jula Andraşi ile yakından bağlantılı Macar parlamentosunun bir üyesi olarak Kalay, Andraşi'nin doğu politikalarını ve Balkan genişlemesi ihtiyacını büyük ölçüde Türkçü Macar kamuoyuna karşı savundu. Kalay, 1878'de Bosna, Monarşi tarafından işgal edilince de diplomatik hizmetine geri döndü ve 4 Haziran 1882'de arkasına aldığı siyasî destek ile Monarşinin Bosna'daki en yetkili kurumu olan Ortak Maliye Bakanlığı'na getirilmiştir. Macar Bilim ve Sanat Akademisi'nin bir üyesi olan bilimsel ilgisi, Bosna'daki politikalarına yön verdi ve burada amansız, rolünden son derece zevk alan acımasız bir kültürel aktarıcı olarak devam etti (Imamović, 1976, s. 63).

Neticeten, görüyoruz ki, bilim, kültür ve siyaset itibarıyla ciddi bir birikim sahibi bir şahsın bunların yanı sıra siyasî başarılar elde etmesi sayesinde işgal edilmiş bir ülkedeki milletin kaderine hükmedebilmektedir. Kalay, Bosna'da adı konulmamış bir hükümdar, daha doğrusu bir buyurgan olarak hüküm sürmüştür. Bununla birlikte, Bosna'nın önde gelen kültür kurumlarını kurma çabaları, Bosna'nın karmaşık kimliği - Bosna halkını bölen ve basit ve doğrudan bir ilerleme yolunu engelleyen çok sayıda bağlılık - tarafından engellendi.

Kállay 13 Temmuz 1903'te Viyana'da öldü. The New York Times ölüm ilanı:

"Viyana, 13 Temmuz - Uzun süredir Avusturya-Macaristan Maliye Bakanı olan M. Benjamin von Kallay, kısa bir hastalıktan sonra bugün öldü. 1839'da doğdu ve birçok tarihi eserin yazarıydı." Kalay, Bosna ve Avusturya için şans mıydı değil miydi? Bu dönem siyasi, sosyal ve iktisadi çehreleriyle ancak çok yönlü incelendiği zaman daha anlaşılır olur.

Kalay 1903 yılında ölünce yerine geçen Maliye Bakanı İstvan Freiherr Burian von Rajecz bu siyaseti terk etmiş ve daha liberal bir siyaset uygulamıştır. Bu bağlamda Boşnakların daha özerk haklar edinmesini kolaylaştırmıştır.

2. İşgal Yönetiminde Kalayın Rolü veya Bosna'da Kalay'ın Yönetim Anlayışı

Katolik Hırvatlar Avusturya'nın gelişini memnuniyetle karşılamış fakat Boşnaklar Avusturya'ya karşı direnebilmek için Sırlarla iş birliği yapmak zorunda kalmışlardır. İşgalden kısa bir süre sonra Avusturya bölgenin idaresini Maliye Bakanlığı'na vermiş ve mülkiyeti imparatorluk tacına bağlamıştır. Bu sebeple Bosna'nın idaresi 40 yıl boyunca bölgede görevli olan Avusturyalı memurların takdirleri istikametinde devam ettirilmiştir. Bosna'nın ilk Maliye Bakanı ise Benyamin Kalay'dır. 1882 yılında Maliye Bakanlığı ve Bosna'nın idaresi tamamen Baron Benyamin Von Kalay'a ellerine teslim edilmiştir. İşgal yılında Bosna'daki şehir nüfusunun %50'den fazlası Müslüman idi (Fredemen, 1996, s. 62). Kalay yönetiminin ideolojisi içerisindeki en önemli yeri kendisinin Bosna-Hersek'i medenileştirme hususundaki iddiası yatar.

Ortak Maliye Bakanlığı'nın Bosna-Hersek idaresindeki en üst makam işlevini yerine getirdiği bu karmaşık ve eksik anayasal çerçeve göz önüne alındığında, Bakanlığın asıl faaliyeti ve sonuçları meşru ilkelerden ziyade, güçlerin gerçek ilişkilerine ve diğer faktörlere daha iyi bir geçici temelde uzlaşmada bulunması için dahil olma seviyesine bağlıydı. Bu bakımdan, Bosna Hersek'teki politikaların oluşturulması ve uygulaması anlamında en yüksek bağımsızlık derecesine Kalay rejimi döneminde ulaşılmıştır. Burada, ülke gelirlerinin toplanması ve kullanılması konusunda ulaşılan bağımsızlık derecesi çok büyük öneme sahiptir. Ortak Maliye Bakanlığı, Bosna Hersek'e nazaran kademeli olarak gelişmiş ve zamanla idarenin tüm alanlarını kapsayan neredeyse eksiksiz bir hükümete, Ülke hükümeti ise ilgili Bakanlığın sıradan bir yürütme organına dönüşmüştür (Juzbašić, 2002, s. 247-250).

Her ne kadar askeri işgalin başındaki General Filipoviç ülkenin yönetiminden alınmış idare Benyamin Kalay'a teslim edilmiş ve Bosna Halkına işgal sonrası uygulanan sert siyaset yumuşatılsa da ülkede yaşanmaya başlanan iktisadî sıkıntılar halkı ciddi bir şekilde sarsmıştır. Böylesi bir memnuniyetsizlik ortamında, 4 Kasım 1881'de yürürlüğe konan askerlik kanunu Bosna halkını çileden çıkartmaya yetmiştir. Kanuna göre, 15 ya ve üstü erkekler Avusturya ordusunda askerlik yapmak için çağrılmışlardır. Bu hadiseyle Doğu Hersek'te ve Güney Doğu Bosna'da Boşnaklar ve Sırp'lar isyan etmeye başlamışlardır. Ocak 1882 tarihinden itibaren de Foça çevresinde ortaya çıkan isyan hızla çevreye sıçramıştır (Bojić, 2021, s. 133).

1875'te, Bosna-Hersek'te meydana gelen isyanın uyandırdığı etki ile Viyana'daki siyasî çevrelerde, Monarşiyi zor duruma sokmamak için Bosna-Hersek'i işgale yönelik tasarıların askıya alınması gündeme gelmişti (Bojić, 2021, s. 133). Fakat Benyamin Kalay'ın Bosna'nın yönetimi ve gelecekte Avusturya-Macaristan'a bağlanması ile ilgili olarak imparatora 10 Nisan 1877'de sunduğu "İmparatorluğun Durumu" adlı broşür, hem Avusturya'nın bakışını hem de Bosna'nın geleceğini değiştirmiştir. Bu memorandumda Bosna'nın monarşi tarafından işgal edilmesinin zarureti anlatılmıştır (Popović, 1935, s. 24-26). Neticeten Kalay, Bosna'yı Avusturya idaresinde nasıl bir gelecek beklediğini çok önceden tasarlamış ve başa gelince de tasarılarını Bosna'da uygulamaya koymuştur. Kalay yönetiminin ideolojisi içerisindeki en önemli husus, Bosna-Hersek'in 'uygarlaştırılması' konusundaki iddiasıdır.

Avusturya gerek siyasî gerekse iktisadî çıkarları sebebiyle Bosna'daki toprak idaresini Türklerin Sefer Kararnamesi çerçevesinde sürdürmüştür. Bu bağlamda Boşnak beyleri ile de karşılıklı menfaate dayalı yakın iş birliği oluşturmuştur. Ancak Boşnakların Türklerle olan fiili ve manevi ilişkilerini azaltmak ve engellemek istikametinde kararlı ve sürekli bir gayret içinde olunmuştur (Fredmen, 1996, s. 63-64).

Avusturya-Macaristan, Bosna'yı işgalinin ardından bölgede askerî bir yönetim kurmuş, din siyasetini bölgede uygulamaya başlaması da bu askerî yönetimin yerini sivil yönetime bırakmasından sonra söz konusu olmuştur. Avusturya-Macaristan Ortak Maliye Bakanı Kalay, Bosna'da en etkili yönetici olarak, yönetimi boyunca üç temel dinî gruptan oluşan Bosna nüfusunu dış etkilerden, özellikle de milliyetçilik akımlarının dışında tutabilmek için taviz vermemiştir. Aslında her üç grubun da dinî liderlerinin ülke dışında bulunuyor oluşu, Bosna'nın geleceği açısından bir tehdit olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla yerel dinî idareler kurulması yolunda öncelikle İstanbul'daki Ortodoks Patrikhanesi ile uzun süren yazışmaların neticesinde Mart 1880'de bir deklarasyon imzalanmış, ardından da Vatikan ile görüşmeler yapılmış ve Temmuz 1881 tarihinde "ex hac augusta" isimli Papalık mektubu yayınlanmıştır. Bölgedeki Ortodoks ve Katoliklerin dinî idarelerinin yeniden yapılanması anlamına gelen her iki metnin de ortak özelliği, Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun dinî liderlerin atanmasında nihai onama makamı olmasıdır. Nitekim benzer bir uygulama Müslümanlar için de yapılmaya çalışılmıştır (Furat, 2013, s. 84-85).

Bu amaçla da boş durmamış, Kalay'ın başlangıçta en önem verdiği iş İslam Din Birliği Teşkilatı'nın İstanbul ile ilişkisinin kesilmesi ve Avusturya İmparatorluğu'na bağlanması idi. Bu bağlamda Mart 1883 tarihinde Saraybosna'da Bosna ve Hersek'teki Müslüman vakıf işlerini yürütecek bir kurulu oluşturmuş ve bunun başına imparator tarafından Mustaybeg Fazil Paşç getirilmiştir. Kalay'ın arzusu ve teşviki üzerine Bosna'daki Avusturyalı yüksek memurlar dini hayat ve hürriyetler itibariyle herhangi bir olumsuzluğun söz konusu olmadığı izlenimini vermek üzere Saraybosna'da Türkçe olarak yayınlanacak gazeteler ve takvimler ve kitaplar için Boşnakları heveslendirmiş ve desteklemişlerdir (Bojić, 2021, s. 135-136).

Kalay, her yıl Bosna'nın belirli bölgelerini ziyaret ederek mevcut şartlar hakkında fikirler edinmiş ve birtakım meseleleri yerinde çözmüş; kiril ve latin yazılarının hak eşitliğini savunmuş; 1883 yılında yeni bir imlayı kabul ederek ülkenin diline "Bosna dili" denmesini emretmiş; Bosna tarihinin ve Bogomil inancının incelenmesi için ileri gelen tarihçilerle iş birliği yaparak "Bosnalılık" hüviyetini öne çıkarmaya çalışmıştır. Kalay Bosna'daki idaresi süresince Bogomillerin torunları olarak gördüğü Bosna beyleri ile iş birliği yapmaya özen göstermiştir (Bojić, 2021, s.134). Kalay'ın siyasî anlayışı geniş bir ufku kapsıyor ve uzun bir tarihi yolu göz önüne alıyordu. Her ne kadar zaman zaman tereddütler ve tutarsızlıklar yaşanmışsa da bu siyaset, genel çizgisi itibarıyla Bosna-Hersek'te kendine has bir milletin yaratılması için lazım gelen hiçbir uygulamadan kaçınmamıştır.

Daha önce de ifade edildiği üzere, Bosna-Hersek'in Avusturya'ya bağlanmasının zarureti Kalay'ın fikriyatında oldukça erken bir dönemde yerleşmiştir. Nitekim 1877 senesinde Avusturya-Macaristan İmparatoru'na gönderdiği ve "İmparatorluğun Durumu" adlı risalesinde bu fikrini açıkça izah etmiş ve karşı fikirleri de çürütmek için uzun boylu izahatta bulunmuştur. Kalay'ın Bosna-Hersek konusunda daha sonra geliştirdiği fikriyatı da en açık hali ile, Macaristan ve Avusturya Meclislerinde yürütülen görüşmelerden rahatlıkla öğrenmek mümkündür.

Belgrad'daki konsolosluk görevi sırasında Bosna-Hersek'in Sırbistan ve Hırvatistan arasında bölüşülmesini düşünen Kalay daha sonraları bunun Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için çok zararlı bir iş olacağına kani olmuş ve fikrini ilhaktan yana değiştirmiştir. Zîrâ Bosna'nın bölünmesi ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Sırbistan arasında izalesi mümkün olmayan bir rekabetin ve düşmanlığın doğabileceğini düşünüyordu. Özellikle, Bosna seyahati hadisesinden sonra, Kalay görmüştür ki Bosna'nın bütünlüğünü korumak ve ayrı bir Bosnalı milleti yaratmak Avusturya'nın yakın ve uzak menfaatleri bakımından şarttır. Hattâ, Kalay, Bosna-Hersek'in işgâlden sonra Avusturya ve Macaristan arasında da bölünmesine bu yüzden karşı çıkmıştır. Çünkü, herhâl ve kârda bu toprakların bölünmesi bölüştüren taraflar arasında da bitmez tükenmez çatışmalara yol açacağından İmparatorluğu bir kurt gibi içeriden kemirerek zayıflatırdı. Şüphesizdir ki, Kalay'ın görüşleri sadece kendisinin değil, İmparatorluğa hükmeden üst tabakanın görüşlerini de yansıtıyordu. Kalay sadece bunları ikili hükümdarlığın ihtiyaçları çerçevesinde bir şekilde formüle sokuyordu.

Bosna-Hersek'in Monarşinin bir parçası olma sürecinde yasal olarak hangi kısmı tarafından yönetileceği meselesi 1882 yılında netlik kazandı ve Bosna-Hersek'in idaresi, statüsü hakkında bir nizamname ilan edildi. Bu nizamnameye binaen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Ortak Maliye Bakanlığı, Bosna'ya da uyarlandı. Bu bakanlık Bosna-Hersek'te işlerden yükümlü olacaktı.

Bakanlık görevine tayin olduktan itibaren hem Bosna-Hersek'in yönetimi hem de Avusturya-Macaristan için de en büyük mesele ve tehlikenin Sırbistan'ın ve Karadağ'ın güttükleri Bosna-Hersek politikasından kaynaklanacağını biliyordu. Bu yüzden de Bosna-Hersek'i bu ülkelerin siyasî ikliminden olabildiğince soyutlamaya kararlı olmuş ve bu amaçla da elinden gelen her şeyi uygulamıştır. Kalay tarafından 1885 yılında kaleme alınmış bir mektubunda, şöyle demektedir:

"Bosnalılar ve Hersekliler günümüzde hâlâ kendilerini Avusturya-Macaristan vatandaşı olarak değil, Balkan milletlerinin bir parçası olarak görmektedirler. Bu yüzden Sırbistan'da, Makedonya'da veya Sırbistan'da meydana gelen en büyük hadiseler Bosna'da akis verdiği gibi, İslâm dünyasının herhangi bir uzak yerinde dahi meydana gelen siyasî hadiseler de Bosna'nın Müslüman halkında da akis vermektedir."

Bu mektuptan yola çıkarak Kalay'ın Bosna çevresindeki milletlerin Bosna'yı nasıl etkileyeceğine dair düşüncelerini anlamak mümkündür. Balkanlarda ortaya çıkacak meselelerin Avusturya'ca gidişatını kestirmek zor olacağından, en azından bu hadiselerin Bosna-Hersek'te yaratacağı

olumsuz etkilere karşı tedbir alınabilirdi. Bu yüzden yapılacak en iyi şey, Sırbistan ve Karadağ sınırlarının sıkı bir kontrolünün sağlanmasıydı. Bunun için de sınır boyunca karakollar yapılarak buralara yeterli sayıda askerin yerleştirilmeliydi.

3. Bosna Milleti Oluşturma Düşüncesi

Bosna-Hersek'in karmaşık etnik yapısı, onu Sırbistan ve Karadağ'ın yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan'dan gelen toprak iddialarının hedefi haline getirdi. Etnik olarak yakın Slav devletleriyle özdeşleşmeyi ve olası ittifakları önlemek için Kalay bir "Bosna milleti" yaratılmasını destekledi. Bununla birlikte Kalay Boşnakların ayrı bir millet şuurunu kazanmalarını önlemeye çalışmış onların dini topluluk duygusunu teşvik etmiştir (Fredmen, 1996, s. 69).

Kalay Bosna'yı işgâli izleyen ilk yıllarda yeni bir Bosnalı milleti oluşturma fikrini ve isteğini uygulayamamıştır. Bosna-Hersek Müslüman, Ortodoks, Katolik, Musevi birçok dinden insanın bir arada yaşadığı bir bölgeydi ve Bosna Milleti düşüncesi kimseyi korkutmadan uygulamaya geçirilmeliydi. Bosna'daki dini toplulukların karşıt bir tutum takınmalarının önüne geçmek gerekiyordu. Bu yüzden ayrıca her dini topluluğa yönelik özel bir politika takip edilmeliydi. Meselâ, ilk olarak kültürel hayata yönelik baskı uygulanmadığına dair şu yaklaşım esas alınmıştır: Müslümanları temsil eden Vatan adlı gazetenin Türkçe dilince yayınlanmasına müsaade edilmiştir. Bu gazeteyi Saraybosna'da Ulema Meclisi Başkanı Hulisi Efendi yayın hayatına kazandırmıştır. Boşnaklara bu gazete ile Avusturya-Macaristan'a ve yeni yönetime karşı bağlılık ve sevgi duygusu yaratılmaya çalışılmıştır. Gazetenin Türkçe olarak yayınlanmasına izin verilmesi, işgâl idaresi açısından bir özellik taşıyordu. Çünkü böyle bir şeye izin vermiş olmakla, sanki işgâl idaresi Türkiye'nin hükümlerini dolaylı olarak ve fiilen tanımış gibi olduğu izlenimini yaratıyordu. Vatan gazetesinin 403 müşterisi vardı ve bunların 132'si de Bosna-Hersek sınırları dışında idi. Gazetenin adı 1897 senesinde Rehber olarak değiştirilmiştir. Çünkü Türkiye'de Vatan adında çıkmakta olan bir gazete vardı. İşgal idaresi Vatan veya Rehber gazetesinin ordu birlikleri tarafından da satın alınmasını temin ederek gazeteyi desteklemiştir. Daha sonra yayınlanacak olan "Boşnak" adlı gazete bu gazetenin devamı olarak sayılmalıdır.

Sırpaların da 1885 yılında "Prosvjeta" adlı bir gazeteyi yayınlamalarına izin verilmiştir. Bu gazetede işgâl idaresi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu lehine bir yayın siyaseti takip etmiştir.

Hırvatlar ise, daha Eylül 1883 tarihinde Mostar'da "Hersegovački Bosilak" adlı bir gazete yayınlamaya başlamışlardır. Bu gazete 1885 tarihinde "Glas Hersegovsa" olarak isim değiştirmiştir. Bu gazete, her ne kadar Hersek'teki bütün halkların refahı için çalışacağını beyan etmiş olsa da, temelde daima Hırvatların bir gazetesi olarak kalmıştır.

Kalay'ın Bosna'nın ayrı kimliğine ve tarihsel gelişimine ikna olduğuna hiç şüphe yok (Kraljačić, 1987, s. 81). Onun okumasında, "eski Bosnalı Slav" unsuru sadece Doğu birikintileri tarafından örtülmüştü ve yavaş yavaş yeniden ortaya çıkması gerekiyordu. On beşinci yüzyıla kadar Batı Balkanlar'da oldukça farklı bir organizma oluşturan ve hiçbir zaman Macaristan'ın güç merkezlerine bağlı olmayan Bosna'nın tarihsel ayrı kimliğine sıkı sıkıya inanıyordu (Okey, 2007, s. 60-61).

Bosnalılık (Boşnyastvo) adı verilen üst kimlik, herhangi bir din ayrımı gözetmeksizin aynı toprağa, Bosna'ya ait olma düşüncesinin etrafında şekillenmekteydi. Ayrı tarihsel kimliğine dayalı eski Bosna öz bilincini yeniden uyandırmak mümkün olsaydı, bu muhafazakâr duyguyu hem Hırvat hem de Sırp kimliklerinden ayrı yeni bir Bosna milleti düzeyine çıkarmak mümkün

olabilirdi. Bu da Bosna üzerindeki Hırvat ve Sırp planlarını paramparça edecek ve bölgedeki Avusturya-Macaristan egemenliğini pekiştirecekti.

İşgal idaresi, kendi hedeflerine uygun düşecek bir şekilde Sırp larla da ilgilenmiştir. Bu bağlamda, Sırp ların kendi okullarını açmalarına izin verilmenin yanı sıra, idarenin açmış olduğu devlet okullarında da latin yazısının yanı sıra kiril yazısı da öğretildi. Kiril yazısı da 1879 yılından itibaren öğretilmeye başlanmıştır. Ayrıca, işgâl idaresi “Bosna-Hersek Milli Gazetesi” adı altında yayınlamakta olduğu gazetede de kiril yazısına daha geniş yer ayırmaya başlamıştır. Bu gazete, 1884 yılında “Sarajevski List” adıyla yayınlanmaya devam etmiş ve yazıların hepsi hem Latin hem kiril yazısı ile yazılmıştır. Hattâ, Bosna-Hersek resmî Gazetesi bile 1886 yılından itibaren kiril yazısı ile yazılmış metin kullanmaya başlamıştır. Öte yandan, resmi daireler kiril harfleri ile yazılmış dilekçeleri baştan itibaren kabul etmemek konusunda kararlı davranmışlardır. Çünkü, böyle bir uygulama Müslümanların da Türkçe olarak veya Arap yazısı ile Boşnakça olarak yazılmış dilekçelerinin kabul edilmesine yol açabilirdi. Bu mantık, tersine de kullanılarak kiril harfleri ile yazılmış dilekçelerin neden kabul edilmediğinin izahında kullanılmıştır. İşgal idaresi, Bosna-Hersek'te Ortodokslar ile Katolikler arasında mevcut olan gerginliğin azaltılmasına yönelik teşebbüsleri kararlı ve ciddi bir tavırla önlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda 1888 yılında Mostar'da ölen Ortodoks metropoliti Leontiye Raduleviç'in cenazesine kardeşlik adına katılmak isteyen Katolik Hırvatların girişimi önlenmiştir. Çünkü, birlik istikametindeki her türlü faaliyet, bütün İslavcı hareketin bir parçası olarak telakki edilmiştir.

Avusturya-Macaristan işgal idaresi Bosna'daki varlığını sağlamlaştırmak ve görünür kılmak ve Bosna'nın ayrı bir kimliği olduğunu da göstermek için bunu semboller yoluyla da vurgulamak istemiştir. Bu amaçla da 1889 senesinin başında yayınladığı bir emirname ile yeni bir bayrak, mühür yaratmıştır. Bu sebeple de Fransiskocu Manastır yöneticilerinin, Ülke müzesinin ve Mehmed Beg Kapatenoviç başta olmak üzere önde gelen Boşnak seçkinlerin fikirlerine başvurmuştur.

Kalay, Balkanlar'da ve Bosna-Hersek'te Slavcılık faaliyetlerini dengelemek istemekteydi. Bunun için de Bosna'da ben Hırvat'ım, Sırp'ım ya da Boşnak'ım diye ayrı bir tanımlama yerine hangi dinden ve topluluktan olursa olsun insanların kendini Bosnalı olarak tanımladığı bir Bosna Milleti fikri ile yola çıkmıştı. Bunu gerçekleştirme noktasında ise Müslümanlar üzerinden bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir. Mesela, 1891 yılında Mehmed Beg Kapetanoviç' adlı ileri gelen kişi, 1891 yılında *Boşnak* adlı gazete Boşnakça olarak yayınlamaya başlamıştır. Kalay idaresi bu gazeteyi maddi olarak da desteklemiştir (Corović, 1997, s. 76).

Her yıl bu gazete 600 altın forint ile desteklenmiştir. Ayrıca Mehmed Beg Kapetanoviç'e aylık 160 altın forint bağlanmıştır. Kapetanoviç'e, 1893 senesinde Saraybosna Belediye Başkanlığı görevi verilince gazetenin sahipliğini Avukat Beg Filipoviç üstlenmiştir. Boşnak adlı gazete iki amaçla yayın hayatını devam ettirmiştir: birincisi işgal yönetiminden taraf olmak diğeri de yeni bir Bosna milletini oluşturma fikrine hizmet etmektir. Bununla birlikte “Boşnak”, Bosna beylerinin çıkarlarını daima her şeyin üstünde gözetmiş ve savunmuştur. Ayrıca, Sırbistan'daki her türlü olumsuzluğun Boşnak gazetesi yolu ile Bosna kamuoyuna anlatılması da işgâl idaresinin hedeflerindendi (Emgili, 2019, s. 489).

Kalay, agresif bir tarih ve kimlik eğitimi politikası, dilin standartlaştırılması ve ortak sembollerin kullanımı yoluyla yeni bir üniter Bosna ulusunu şekillendirmeye başladı. Bosna-Hersek'in tarihsel gelişimi hakkındaki görüşleri, ülkenin birçok bölgesinde yürütülen akademik araştırmaların önemli bir desteğiyle de desteklendi.

Avusturya delegasyonundaki tartışmalarda, “Bosna (Boşnak) milletinin” tanıtılmasının kendi icadı olduğu fikrini reddetti. Spesifik Bosna siyasi gelişiminin, VII. Konstantin Porphyrogenitus'a ve onun onuncu yüzyıl eseri “De administrando imperio”ya kadar, tüm orta çağ dönemi boyunca izlenebileceği konusunda ısrar etti (Kraljačić, 1987, s. 80-81). Aynı zamanda Kalay, Macaristan'ın

özel avantajı için tarihi manipüle etmekten tereddüt etmedi. Bosna-Hersek arması için yaptığı seçim, tam da bu noktada geçerliydi. 1889'da, uzun ve çok şiddetli bir tartışmadan sonra, siyasi hassasiyetler ve ortak bir hanedan geleneklerinin genel eksikliği nedeniyle, Bosna'nın altın bir alanda bir samur tutan kırmızı bir koldan oluşan bir arma ile temsil edilmesi gerektiğine karar verildi. Bunlar aslında güney Bosna'daki Rama bölgesinin armasıydı ve 12. yüzyıldan beri Macar krallarının armalarında ara sıra ortaya çıktı. Kalay'ın Macar siyasi ulusunun alanını genişletme ihtiyaçlarını karşılama konusundaki istekliliği, her zaman yakından takip edildi.

Boşnakça dilinin standardizasyonu, Benyamin Kalay'ın özel bir projesiydi, çünkü dilsel karmaşıklıkların yanı sıra, dil sorunu Avusturya-Macaristan egemenliğini güvence altına almada önemli bir kültürel, sosyal ve her şeyden önce siyasi bir rol oynadı. Nüfusun dili Bosna-Hersek sakinlerinin çoğunluğu için ortak olmasına rağmen, dil sorunu iki farklı şekilde ortaya çıktı.

Birincisi, Bosna-Hersek'in işgalinin doğrudan bir sonucu olarak, yalnızca sadık değil, aynı zamanda yüksek nitelikli devlet idaresi kurmak için yetkin Avusturya-Macaristan memurlarını çekmeye ihtiyaç vardı. Bölgenin dillerini bilmek kamu hizmeti için bir ön koşul olmasına rağmen, pratikte Almanca dili hızla yönetim dili haline geldi ve işgalden sonraki ilk yıllarda Bosna'ya akın eden bürokrat kitlesi tarafından konuşuldu. Hırvat yanlısı duygularıyla yerel Sırların muhalefetini kışkırtan General Yosip Filipoviç (Josip Filipović)'in askeri yönetiminin geri çekilmesinden sonra, birçok Hırvat memur Hırvatistan'a döndü. Kalay'ın yönetimi, onların yerine daha tarafsız, Bosnalı bir hareket tarzını kabul etmeye meyilli Almanları, Polonyalıları, Çekleri, Macarları ve Yahudileri istihdam etti (Juzbašić, 1973, s. 9-12).

İkincisi, Bosna dilinin resmi kullanıma girmesi (özellikle bir eğitim, yönetim ve yargı dili olarak) farklı etnik toplulukların üyeleri arasında (özellikle Sırlar ve Hırvatlar arasında) büyük bir kızgınlık yarattı; Kalay'ın tercihi olarak Boşnakça dilinin kullanılması ülkedeki Sırların ve Hırvatların gelişimini engelleme çabalarının bir parçası olarak görüldü. Kalay, dil politikalarını, bunların Bosna halkı için en değerli olduğunu ve en çok Bosna edebi geleneklerine uygun olduğunu iddia ederek savundu. Ayrıca 1870'lerde Bosna'ya ilk ziyareti sırasında, yerlilerin kendi dillerinden bahsederken Boşnakça terimini kullandıklarını fark etti.

Dil politikalarının genel olarak kabul edilmesini sağlamak için Kalay, zamanın etkili ve geniş çapta tanınan uzmanlarını görevlendirdi. "Bugün sadece Avusturya'da değil, tüm dünyada Slav bilginleri arasında ilk olan" Vatroslav Jagić'i kendi lehine tanıklık etmeye ikna etmeyi başardı. Zagreb, Odessa, Berlin, St. Petersburg ve nihayetinde Viyana'daki üniversitelerde ders veren bu tanınmış Hırvat dilbilimci, Kalay'ın aynı zamanda benzersiz kabul ettiği, ancak Sırpça ve Hırvatça'dan önemli ölçüde farklı olmayan resmi dilin Boşnakça adını destekleyerek dil politikalarını teşvik etti. Bu geçici destek, işgalin ilk günlerinden itibaren Bosna'daki tartışmalara hâkim olan rakip dilsel iddiaların ertelenmesi olarak sağlandı. Bu destekten cesaret alan Kalay, Bosna'nın sadakatini talep etti: "Biz Bosnalılar, ben de öyle diyorum, bu tabirle yetinebiliriz." (Kraljačić, 1987, s. 239).

Sırların ve Hırvatların çoğunluğu ikna edilmemiş olsa da Bosna dilinin tanıtılmasının azınlık Yahudi nüfusunun çoğunluk nüfusa entegrasyonu için olumlu sonuçları olduğu gerçeği devam ediyordu. İşgalden sadece dört yıl sonra Kulturgemeinde (dini cemaat) olarak kurulan "Sefarad İsraili Dini Cemaati"nin yanı sıra Monarşinin Macaristan, Galiçya, Çek topraklarından ve diğer bölgelerden gelen Aşkenazi Yahudileri topluluğu vardı. Avusturya-Macaristan yönetimi genel olarak Yahudilerin girişimcilik yeteneklerine uygundu. Ayrıca, tüm dini (kamu okullarının yanı sıra) okulların müfredatına yerel dili sokma politikası, Yahudileri Bosna ortamına daha tam olarak entegre etme etkisine sahipti. Konuyu açıklamak için: 1899-1900'da akademik yıl Müslüman

çocukların yalnızca %6'sı, Ortodoksların %13'ü ve Katoliklerin %22'sinin aksine, Yahudi çocukların %64'ü ilkokula kaydolmuştur (Malcolm, 1994, s. 113; Kraljačić, 1987, s. 258).

Dil sorunu, Avusturya-Macaristan yönetiminin en belirgin politikalarından biri olan ve Bosna-Hersek için tasarlanan genel yönergeler doğrultusunda Monarşinin sadık ve yetenekli tebaasını yetiştirmeyi amaçlayan eğitim politikasıyla yakından bağlantılıydı. Bu düşünceyle Kalay, modern bir okul sistemi getirmeye çalıştı, ancak aynı zamanda kademeli olarak ve Bosna ve Hersek'teki çeşitli toplulukların dini hassasiyetlerine en yüksek saygıyı göstererek ilerlemek istedi.

Kalay'ın çabalarına ilişkin farklı görüşler var: Görev süresi boyunca yaklaşık 178 devlet okulunun inşa edildiği ve açıldığı (yılıda 8 oranında) doğru olsa da, bu çabaya eşlik eden mali kaynaklar, Kalay'ın ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktı. Bosna nüfusu ve gerçek öğrenci sayısı, rejiminin süresi boyunca pek artmadı. Bu kuralın tek istisnası, 1886'da çoğunlukla yerel öğrencileri yetiştirmeyi amaçlayan bir öğretmen yetiştirme kolejinin kurulmasıydı (Kraljačić, 1987, s. 244-245; Furat, 2013).

Kalay'ın modernleşme çabaları için özel bir sorun, kadınların eğitim müfredatına dahil edilmesi idi. 1880'ler ve 1990'larda Saraybosna, Mostar ve Banya Luka'da birkaç kadın okulu açılmasına rağmen, bu okullara Sırlar nadiren gidiyor ve Müslüman kızlar hiç gitmiyordu. Bu sebeple, Müslüman ailelerden gelen genç kadınların dikkatini çekmek ve onları "Avrupalı yaşam tarzına" katılmaya ikna etmek için özel önlemler tasarlandı. Kalay'ın, muhalefetin "Kraliçe'nin Yardımcısı" olarak adlandırdığı eşi Kontes Vilma Bethlen von Kalay, nüfuzlu Müslüman ailelerin eşlerini ve kızlarını Saraybosna'nın eteklerinde spa merkezi Ilıca (Ilidza) semtindeki Hotel Hungaria'daki suarelerine katılmaya davet ederek Saraybosna'daki sosyal ortamı canlandırdı. Hayırsever davalara sponsor olmak için konserler düzenledi ve ayrıntılı partilere ev sahipliği yapmak için çok fazla enerji ve araç harcadı.

Ülkenin geleneklerini ihlal etmeme konusunda her zaman çok hassas olan Kontes Kalay ve kızları, Müslüman kadınları, bir Müslüman evinin ihtiyatlı kadınlar mahallesini andıracak şekilde dekore edilmiş mahallelerine kabul ettiler. Çok sayıda davetli katıldı ve Kontes Kalay, bu tür dostane hareketlerin "Doğu medeniyetinin" değişimine ve ilerlemesine katkıda bulunacağına kararlıydı. Hatta devlet destekli Nada (Umut) ve Bošnjak (Boşnak) dergileri sayfalarında bu olaylar hakkında haber yaptı (Muhamed Ali-paşa, 2008, s. 47).

Kalay'ın Bosna kültür kurumlarının kurulmasını teşvik eden çabalarıyla ilgili belli bir paradoks vardı. Kalay, bu kurumların Bosna'yı ikinci Avusturya-Macaristan planıyla tanıştırmakta yardımcı olduğuna inanıyordu; burada Bosna, kendi kültüründen kaynaklanan kendine özgü tarihi olan benzersiz bir varlık olarak temsil edildi.

Kalay, Bosna'nın yakın bölgedeki rakip cazibe merkezleriyle, özellikle de Sırbistan ve Karadağ ile ittifak kurmasını engellemeyi kendine görev edindi. Sonuç olarak, Bosna'nın gelişiminin kültürel ve tarihi farklılığını ısrarı, siyasi gündeminin bir parçasıydı. Hırvat iddialarına karşı tutumu Bosna'da elverişsizdi, ancak uzun vadeli Hırvat iddialarını Habsburg Monarşisi çerçevesinde kabul etmenin ve yerleştirmenin daha kolay olduğunu düşündü.

Kalay'ın Bosna'daki kültürel misyonunun en görünür tezahürü, 1888'de Bosna-Hersek'teki Zemaljski muzej'in (Bosnisch-her cegovinisches Landesmuseum, Kara Müzesi) kurulmasıydı. Bu pahalı girişim, Bosna-Hersek'in tarihi köklerine ve benzersiz gelişimine yönelik araştırmaları teşvik etmekte. Kalay, mevcut koleksiyonları yeniden düzenlemeyi başaran ve nispeten kısa bir süre içinde Müzeyi, Habsburg Monarşisinin farklı bölgelerinden, çoğunlukla genç profesyonellerden oluşan en yetenekli ve seçkin ekibi bir araya getirmek için hiçbir çabadan kaçınmadı (Kreševljaković, 1969, s. 47-49).1889'da Müze, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i*

Hercegovine (Bosna Hersek Kara Müzesi Herald) adlı dergisini yayınlamaya başladı. 100 yılı aşkın bir süredir basılan ve Bosna tarihi, arkeolojisi ve etnolojisi çalışmaları için en önemli kaynak haline gelen bir dergidir.

Halk kütüphaneleri, okuma salonları, kitapçılar, müzik toplulukları, koro şarkıları, edebi dergiler ve sanat kolonilerinden oluşan geniş ağ, 19. yüzyılın son on yılında Kalay'ın yönetimi sırasında mantar gibi çoğaldı. Çalışmaları toprağın ekonomik olarak iyileştirilmesiyle sınırlı değil, aynı zamanda birçok okul açarak nüfusun entelektüel ve ahlaki standardını yükseltmeye yönelikti. Buna, inşa edilen ve genel gelişme ve ilerlemeye katkıda bulunan tarım ve ticaret kurumları, yollar, demiryolu eklenmelidir.

Müze müdürü, yalnızca “Habt-Acht-Spirit” konusunda eğitilmiş hükümetin bir temsilcisi olmayan, kararlı bir Hırvatistan bürokrati olan Constantin (Kosta) Hörmann'dı. Aynı zamanda Müslüman türkülerini ve geleneklerinin saygılı bir koleksiyoncusu idi. Hörmann, Bosna edebî gelenekleri üzerine yaptığı çalışmasında, Kalay'ın Bosnalı Müslümanları orta çağ Bosnalı soylularının mirasçıları olarak görme vizyonunu zorla uygulamıştır.

Kalay idaresi Bosna'da kendi fikriyatına uygun bir eğitim sistemini de Bosna Milleti yaratmanın bir parçası olarak hayata geçirmiştir. Bilhassa faaliyete geçen liseler, öğretmen okulları, kız liseleri Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ruhuna, fikriyatına uygun olan bir kuşak yetiştirmeyi hedeflemiştir. Okullarda ders malzemeleri, eğitim dili “Bosna” anavatanına sevgi duygusunu öğrencilerin gönlüne yerleştirmek için kullanılmıştır. Yeni yönetim eğitim faaliyetleri ile hayata geçirdiği yeni uygulamaları hem Yenipazar Sancağı'nda hem Kosova'da yaymaya özen göstermiştir.

Kültüre yönelik bu tür siyasi müdahalecilik dikkatlerden kaçmadı ve en çok Sırp tarafından eleştirildi. Saraybosna'daki bir Sırp muhalif gazetesi, Kalay'ın Bosna ve Hersek'teki döneminden “Bosna'da burslu polislik dönemi” olarak söz etti (Besarović, 1966, s. 11). Boşnak kitlelerinin kazanılması çalışmalarına edebiyat alanında yoğun bir şekilde devam edilmiştir. Bu bağlamda 1888 senesinde Kosta Herman tarafından “Bosna-Hersek'teki Müslümanların Milli Şarkıları” adlı bir kitap yayınlanmış ve basımı resmi matbaada yapılarak ucuz fiyatla satılması temin edilmiştir. Bu kitap o güne kadar latin harfleri ile yayınlanmış en hacimli şarkı derlemesi olmuş ve Boşnaklar arasında büyük bir sevgi ile karşılanmıştır. Bu kitap Sırp ve Hırvatlar tarafından hiç hoş karşılanmamış ve keskin bir şekilde tenkid edilmiştir. Esasen, daha önce Hırvat Ocağı (Hrvatska Matica) tarafından aynı maksatla yayınlanan bir derlemeye “Hırvat Halk Şarkıları. Müslüman Kahramanlık Şarkıları” adı verilmişti (1898). Bu kitapta mevcut 320 şarkı, 255 bin mısradan ibaret idi. Hırvatların bu gelişimi üzerine, Sırp da “Hersek İncisi. Sırp Müslüman Milli Kadın Şarkıları” adlı bir kitap yayınlamaya girişmişlerdir (Bojić, 2001, s. 136-137).

Müzenin bir kurum olarak Herman'ın hem bu kurumun başı hem de bir araştırmacı sıfatıyla Boşnak aidiyeti ve kültürü hakkındaki araştırmalar hem Hırvatları hem de Sırpı rahatsız etmiş ve tepkilerine yol açmıştır. Zira her iki toplumun siyasîleri ve bilim adamları Boşnaklara kendi donunu giydirmeye çalışıyorlardı. Bilhassa, Boşnakların kendilerine has bir millet oldukları ve tarihi geçmişlerinin orta çağ soylularına değin dayandırılması, kendilerine özgü ve zengin bir kültür sahibi olduklarının araştırmalarla ortaya konulması bir tarafa söylenmesi bile Sırpı çileden çıkarıyordu. Öyle ki, bu tartışmaya, Sırpın yanı sıra, farklı İslav boylarına mensup araştırmacılar da Sırpın lehine olmak üzere katılmışlardır.

Kalay'ın Müslümanların Boşnak milleti olarak şuurlandırılması ve teşkilatlanması istikametindeki gayretleri gerek Hırvatlar da gerek Sırp da büyük tepkilere yol açmıştır. Çünkü her iki taraf Boşnakları kendi içinde eritmek ve Bosna'yı kendi ülkelerinin parçası haline getirmek için gayret ediyordu. Gerek Hırvatlar gerek Sırp, edebiyatçıları, Siyasetçileri, askerleri,

öğretmenleri, hukukçuları ve halkın ve birçoğu dâhil olmak üzere tam anlamıyla ırkçı bir zihniyete sahip idiler. Bu zihniyeti yaratan başta milli kilise olmak üzere Avusturya ve Rusya'nın gayretleri idi. Hal o kadar ileri dereceye varmıştı ki Müslüman öldürmek fazilet ve kahramanlık vesilesi ve gösterisi olarak her yerde tebcil ediliyordu. Bosna konusunda ileri sürülen iddiaları destek olarak ortaya konan delillerin geçerliliği tartışılmıyor, herkes birer papağan gibi aynı şeyleri tekrarlıyordu. Mücadelenin yöntemi konusunda da ahlaki kaidelere ve sınırlara itibar edilmiyordu. Her türlü yalan, hile, iftira ve tehdit kullanılmaktan kaçınılmıyordu (Bojiç, 2001, s. 138).

Kesintisiz Bosnalı kimliği fikrine, Kalay'ın Bosna'nın üç etnik-mezhepsel grubuna (Bosnalı Müslümanlar, Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvatlar) yönelik farklı uygulamasıyla meydan okundu. Reichsrat'ın tanınmış bir Çek üyesi olan Tomáš G. Masaryk, Kalay'ın Bosna'daki rejimini tam da bu nedenle eleştirdi. T. G. Masaryk'in Avusturya Delegasyonunda, Bosna'daki Kalay rejimine ilişkin konuşmasını 18-19 Ekim 1892'de yaptı. Kalay'ın Müslümanlara ait mülklerdeki (tarım sorunu) Hıristiyan serflerin durumunu görmezden geldiğini ve gereksiz polis baskısını desteklediğini belirtti. Masaryk'in görüşüne göre, yetkililerin üç topluluğa karşı tutumu özellikle dengesizdi: Müslümanlardan korkuyorlar, Sırp'lardan şüphe ediyorlar, Katoliklere gelince, hükümete sadık olduklarına inanıyorlar. Bu nedenle Müslümanları teselli etme ve (mümkünse) Sırp'lara baskı yapma eğilimi vardır. Sadece Katolikler haklarına sahipti (Malbaša, 1940, s. 121). Masaryk'e göre günah çıkarma sorunu önemliydi, çünkü "Bosna ve Hersek'te mesele sadece din değil, aynı zamanda milliyet (etnisite) sorunudur. Yetkililer, Hırvat ve Sırp vatandaşlığını (etnik köken) derhal yasaklamak istiyorlar" ve aynı zamanda Bosna vatandaşlığını da teşvik ediyorlardı (Malbaša, 1940, s. 122).

Öte yandan Bosna ve Hersek'teki büyük ulusal gruplar arasındaki bölünmeler göz önüne alındığında, Kalay rejimi sırasında aralarında bu kadar az açık çatışma yaşanması belki de şaşırtıcıydı. Kalayın "Bosna Milleti" kavramının hayata geçirilmesine yönelik çabalarına karşın hem Sırp'lar hem Hırvatlar tarihi eserlerini ortaya koyarak Bosna'nın Boşnaklara ya da Monarşiye hiçbir zaman ait olmadığı iddiasıyla da kendi tezlerini haklı çıkarmaya çalışmaktaydılar.

Yazarların çoğu, Avusturya Macaristan yönetiminin reformlarının toprak ve nüfus üzerindeki modernleştirici etkisini kabul etti, ancak çoğu, reformların milli bir boyutu olmadığı ve Bosna-Hersek sakinlerinin gerçek ihtiyaçlarına karşılık gelmediği için onları eleştirdi. Üstelik onlara göre Kalay'ın otokratik yönetim tarzı, yerel halkın olumlu değişimi reddetmesine bile yol açtı (Daneš, 1909, s. 147).

Novák'a göre, reformların etkilerine ilişkin her iki bakış açısı da onlar için bir miktar geçerliliğe sahipti. Büyük bir örgütleyici ama despot bir hükümdar olan Kalay'ın, Türkiye'nin egemenliğinden kaynaklanan bir kaos halindeyken ülkeyi ele geçirdiğini ve yönetimini yukarıdan aşağıya yeniden düzenlediğini kabul etti. Novák, bu mutlakiyetçiliğin Kalay'ın yabancılar tarafından beğenilen (ve onların tek amacı buydu) "Amerikan hızıyla" değişiklik ve ilerlemeler getirmesine izin verdiğine ve yabancı ülkelere fayda sağladığına, ancak iç piyasada sadece birkaç kişinin kaderini iyileştirdiğine inanıyordu (Maleckova, 2001, s. 152). Yönetim halka "kültür" ve medeniyetin yararlarını aşılama çabasına da, bunu zaman zaman iyi niyetle yapıyorsa da, Novák'a göre her zaman yanlış yöntemler kullanmıştır. Yeniliklerin yararlarından dışlanan, ancak dezavantajlarının yükü altında kalan nüfusun çoğunluğunun bu değişimlere korku ve nefretle baktığını savundu.

4. Kalay'ın Müslümanlara Yönelik Siyaseti

Kalay, doğal olarak Katolik Habsburg İmparatorluğu ile uyumlu olması gereken küçük Katolik azınlığın dışındaki müttefik arayışında, işgalden önce Osmanlı vilayetlerinde iktidarda olan Müslüman seçkinler arasından müttefikler aradı. Kalay bir “*Bosnalılık*” kavramını geliştirmeye çalışmış ve bu bağlamda Boşnakları, daha doğrusu Boşnak beylerini çekirdek olarak kullanmaya çalışmıştı (Fredmen, 1996, s. 153).

Kalay'a göre Bosna, Doğu ruhunun Batı'ya doğru en uzak bir çıkıntısını oluşturmakta ve Batı'dan gelen müdahalelere tamamen kapalı idi. Bu yüzden işgâlden sonra oluşturulan yeni idarenin temel vazifesi Bosna'ya Batı'nın ülkülerini kurumlarını olabildiğince çabuk fakat sıkıntılara meydan vermeden sokmak idi. Batı ülkülerinin fidanları, Bosna'da öyle bir şekilde dikilmeli idi ki toprak bunları kendisine aitçesine benimsesin. Bu görevin başarılabilmesi için de, Kalay'a göre, ya yeni dikilen fidanlara zararlı olabilecek her şeyin kökten sökülmesi veya yeni fidanların eski ağacın üzerine aşılanarak arzu edilen ürünün elde edilmesi mümkün olurdu. Bu görüşler çerçevesinde oluşturulan yeni idare Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna zararı dokunabilecek her şeyi Bosna'da yok etmeye veya en azından etkisini azaltmaya yönelik her türlü tedbiri almayı görev bilmiştir. Bu çerçevede, en önemli hasım olarak o güne kadar mevcut olan devlet anlayışı seçilmiş ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yararına olacak bir devlet anlayışının yerleştirilmesine ateşli bir şekilde gayret edilmiştir. Fikirlerinin ve tasarılarının isabetinden çok emin olan Kalay 1885 tarihinde yazdığı bir mektupta, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından çok uzak olmayan bir tarihte eritilebileceğini öngörmekteydi (Emgili, 2019b, s. 485). Bu amaca ulaşabilmek için de, o günlerde çok popüler olan güney Slavlarını birleştirme düşüncesinin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bu da ancak Bosna-Hersek'in çevredeki Slav toplumlarından soyutlanması ile olabilirdi. Bununla birlikte Hırvatların ve Sırpaların siyasi düşüncelerinden ve faaliyetlerinden etkilenmeyen bir Bosnalılık düşüncesi ve kimliği oluşturulmalı ve kuvvetlendirilmeliydi.

Tüm yapılanlara karşın Slav milliyetçiliğinin artması Kalay'ın da Bosna'nın bölüştürülmesiyle ilgili eski düşüncelerinden vazgeçerek kendisine özel yeni ve bir anlamda özerk bir Bosna'nın oluşturulması düşüncesine daha sıcak bakmasına yol açmıştır. Bu fikrin günlük uygulaması ise, Batı ruhunun benimsetilmesi fikri de dışlanamayacağından İslamî hayatın ve geleneklerin zayıflatılmasını ve mümkünse unutturulmasını gerektiriyordu. Bosna-Hersek'te İslâma karşı açıktan tavır almak, asla fayda getirmeyeceği için, Kalay'ı, Bosna-Hersek soylularının çocuklarını başta Viyana olmak üzere, Avusturya okullarında çok rahat hayat şartları içerisinde okutarak değiştirmeye ve kendi emellerine hizmet edecek bir okumuşlar kitlesi elde etmeye sevk etmiştir (Emgili, 2019b, s. 485-486).

Kendine has bir Bosna milletinin ve Bosnalılığın oluşturulabilmesi için, Bosna-Hersek'te büyük etkisi olan Boşnak beylerinden yararlanmanın Avusturya-Macaristan'ın emelleri itibariyle çok verimli sonuçlar doğuracağını düşünen Kalay, bunların eski imtiyazlarını ve imkânlarını ve konumlarını muhafaza etmelerine izin vermiştir. Dolayısıyla da en azından görünüşte, İslam'ın da yaşanmasına müsaade etmiştir. Çünkü, Bosna-Hersek'teki soyluların hayatında İslam başlıca tayin edici bir unsur idi. Ancak, bir defa güçlü bir Bosnalılık şuuru yaratıldıktan ve bu arada da yeterli miktarda Katolik göçmen oraya yerleştirildikten sonra Müslümanların Katolik mezhebine çevrilmesine başlanabilecekti. 1882 senesinde İmparatora göndermiş olduğu “memorandum”da da bu fikre yer vermiştir. Kalay, Müslüman kadını hürriyetine kavuşturma işinin, Müslümanların Hıristiyanlığa geçirilmesinde kilit görev yapacağını düşünüyordu. Çünkü, bir defa kendi başına hareket etmenin tadına varan Müslüman kadının Avrupa tarzında bir hayatı özleyeceğine ve toplumu bu istikamete sevk edeceğine inanıyordu. Toplum, Avrupa tarzı hayat yaşamaya başlayınca Hıristiyan inancını kabulü kaçınılmaz olurdu (Kraljačić, 1987).

Boşnakların Avusturya tarafından kazanılması için Avusturya taraftarı olan beyler eve ulemaya bir taraftan makamlar, rütbelere ve maaşlar dağıtılırken öbür taraftan da birtakım sanayi, maden ve

ticaret tesislerini işletme imtiyazları da bol elden dağıtılmıştır. Bunun yanı sıra, halkı kazanabilmek için, Bosna'da Avusturya tarafından yeni okullar açılmış ve burada okuyan Boşnak çocukları Avusturyalı öğretmenler eli ile yeni idareye kazandırılmaya çalışılmıştır. Temel eğitim için kullanılmakta olan mahalle mekteplerine dokunmayarak halk önce tatmin edilmiş ve daha sonra bunlardan mezun olan çocuklar için Avusturya'nın idare edeceği ortaokul ve liseler açılmıştır. Buralardan mezun olanlar da medreseye girebiliyorlardı. Bu bağlamda, Saraybosna'da kurulmuş olan şeriat hukuku okulu Avusturyalılar için bir fidanlık vazifesi görmüştür. Burada bu okulda okutulan din ve kültür ile ilgili derslerin yanı sıra çok ciddi bir batı eğitimi de verilmiştir. Buradan mezun olanlar çoğunlukla Zagreb'teki ya da Viyana'daki üniversitelere gitmişlerdir. Mehmedbeg Kapetanoviç lubuşak, Hilmi Muhibiç, İbrahim Beg Başagiç ve Mehmed Hulisi tarafından Saraybosna'da açılan "kıraathane" halkın yeni idare ile uzlaşması için bir araç olarak çalışmıştır. Buna benzer kurumlar Banya Luka, Tuzla, Mostar vesair şehirlerde de açılmıştır. Bu kurumun görüşü, doğu geleneğini batı düzeni ile uzlaştırmak şeklinde özetlenebilir ve bu yüzden de Avusturya idaresi tarafından büyük destek görmüştür (Bojić, 2001, s. 136). Onun yönetimi Boşnak-Müslüman basınını ve Müslüman çocuklar için okulları destekledi ve kadın hekimleri istihdam ederek özellikle Müslüman kadınlara ulaşmaya ve kendini ilerlemenin öncüsü olarak sunmaya çalıştı (Okey, 2007).

Türkçenin ve Arap yazısının kullanılmasına karşı Avusturya'nın tavizsiz karşıtlığı Boşnakları siyasî teşkilatlanmaya zorlamıştır. İlk şikâyetler ve imparatora gönderilen müşterek dilekçeler Türkçe'nin okullarda ve mahkemelerde kullanılması ile eski yazının kullanılması ile ilgilidir. Bunun yanı sıra Avusturya memurlarının Müslümanlara karşı sert ve adil olmayan tutumları ile Katoliklerin dini propagandası konusunda şikâyetler önemli yer tutmuştur (Arhiv Grada, Ş.140(19 Aralık 1900), s. 35-37.)

Avusturya idaresi bir taraftan Boşnakları kazanmaya çalışırken öbür taraftan da Boşnakların eserlerini, Boşnakların manevi dayanağı olan eserleri ve gelenekleri yıkmaktan çekinmiyordu. Bu bağlamda sıklıkla görülen uygulamalar şunlardı: mezarlıklar parkalara dönüştürülüyor, camiler ve benzeri İslami eserler bir tek emirle yıkılıyor idi. Bu arada Piskopos Yosip Şadler de açıktan katolikleştirme siyasetini bütün hızı ile uygulamaya çalışıyordu. Avusturya Boşnakların hayatına bütün yönleri ile el atmıştı: Reisulemayı ve ulema meclisinin üyelerini imparator tayin ediyor mahalli idare ise müftüleri tayine ediyor ve vakıflar idaresini denetimi altında bulunuyordu. Bu durum karşısında Mostar müftüsü Ali Fehmi Cabiç, İslam, vakıf ve maarif işlerinin yönetimine dair bir tasarı teklifi yayınladı. Kendisini Livno'dan Ali Beg Firdus ve Travnik'ten Derviş Beg Miralem ve Şerif Arnavutoviç desteklediler. Yönetim bu girişime karşı şiddetle cevap vermiş birçok kişiyi hapsedmiş ve her yerde baskı uygulamaya başlamıştır. Cabiç ve arkadaşları da sürgüne gönderilmiştir.

Bütün bu olumsuzluklar Boşnakların şuuraltında bir Avusturya ve Hıristiyanlık aleyhtarlığı ve korkusu yerleştirmiştir. Nitekim Ağustos 1900 yılında yukarıda sayılan meseleleri ele almak üzere toplanan Boşnak temsilcilerin aldığı kararlar gelecekteki Boşnak partilerin³ tohumlarını teşkil ederler (<https://www.dialogos.ba/osnivanje-prve-bosnjacke-stranke-1906-brinula-se-o-imetku-begova/> Erişim: 06.02.2022).

³ Müslüman Halk Partisi (Muslimanska narodna organizacija-MNO).

SONUÇ

1878’de Berlin Kongresi’nde alınan kararlar üzerine, Avusturya Bosna- Hersek’i işgal etmiştir. Bu işgal Katolik kitle tarafından alkışlanırken, Ortodoks ve Müslüman ahali tarafından silahla karşılanmıştır. Berlin Antlaşması, Balkanlarda yüzyıllardır süregelen Osmanlı varlığını, adaletini, dinî cemaatlerin özerkliğini yerle bir etmiştir. Balkanlar’da Hıristiyan toplulukların bağımsızlıkları desteklenirken, Müslümanlara zulüm uygulanmıştır. Bunu Bosna Müslümanlarına yönelik siyasi, sosyal ve iktisadi uygulamalarda görebilmek mümkündür. Bunun en acımasızca olanı da insanların doğdukları yüzyıllardır yaşadıkları toprakların büyük güçlerin de arkalamasıyla Avusturya-Macaristan gibi bir İmparatorluk tarafından işgal edilmesi ve insanların vatanlarından zorla göç ettirilmesidir.

Avusturya-Macaristan’ın tatbik ettiği siyaset ile Bosna-Hersek’in iktisadî, siyasî ve dinî, kültürel anlamda önemli bir değişim ve gelişim sürecine girmesini sağlarken, Osmanlı Devleti döneminde üç farklı etnik ve dinî guruptan, Müslüman, Sırp, Hırvat unsurlardan oluşan Bosna’nın sosyal hayatı da büyük ölçüde etkilenmiştir. Avusturya’nın “uygarlaştırma/medenileştirme” maksadı ile Bosna’yı işgali ile başlayan yıllar Boşnaklar için zorlu yıllar olmuştur. Bu medenileştirme siyaseti kapsamında, Batı medeniyeti, eğitimi ve kültürünün Bosna’da yerleşmesini amaçlayan zihniyet toplumun her katmanında yansımaları bulmuştur. Osmanlı yapısını ve kültürünü dönüştürmeye yönelik reformlar, Ortak Maliye Bakanı Benyamin Kalay (Benjamin von Kállay) tarafından uygulamaya konulmuştur ve Kalay Bosna’nın tek mutlak hâkimi olarak Bosna’yı yöneterek Boşnakları şekillendirmeye çalışmıştır. Ancak Avusturya Macaristan yönetiminin bölgedeki varlığı ve siyaseti 1. Dünya Savaşının çıkmasıyla kısa süreli olsa da Osmanlı Bosna’sı yeni idare altında siyasî ve idarî açıdan birçok değişime maruz kalmıştır.

Batılı devletler, Slavlar ve güneyli kardeşlerinin destekçileri olarak, Osmanlı boyunduruğundan kurtuluş olarak yorumladıkları Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek’i işgalini neredeyse oybirliğiyle onayladılar.

Kalay, Bosna’yı 1882-1902 yılları arasında 20 sene boyunca kayıtsız şartsız yönetmiş olan Benyamin Kalay yönetimi “Aydınlanmış mutlakiyet” anlayışını Bosna’daki uzantısı olarak işlemiştir. Benyamin Kalay, her ne kadar Bosna idaresinin başında bir Avusturyalı general bulunuyor idiyse de ülkede sivil bir idare oluşturmak için tâviz vermeden çalışmıştır. Bunun için yüksek eğitim görmüş ve ilkelerinden tâviz vermeyen bir memur sınıfı yetiştirip Bosna’ya yollamıştır. Benyamin Kalay, ülkede Avrupa yönetim tarzını yerleştirmiş; yargıyı yeniden düzenleyerek kanun hâkimiyetini ve vatandaşlar arasında eşitliği getirmiş; birçok iktisadî tedbirin sayesinde üretimde ciddi başarılar sağlamış; eğitimin, bilimin ve kültürün geliştirilmesine çalışmıştır. Yeni işgal edilen toprakların ağır idaresi, Slavların ulusal haklarına saygı göstermemesi ve Bosna-Hersek’teki yerel nüfusun Avusturya-Macaristan yönetimine devam eden muhalefetinin bir sonucu olarak, işgale ilişkin eleştirel görüşler de ortaya çıkmıştır.

Avusturya-Macaristan seçkinleri ve Kalay, Bosna-Hersek’i bir sömürge ve Boşnak nüfusunu yükselen “Slav tehdidine” ve Slavların monarşideki ulusal emellerine karşı potansiyel bir müttefik olarak görmüştür ve Müslüman seçkinleri Bosna Milleti ideali için kullanmaktan çekinmemiştir. Kalay Bosna ulusal projesini tanıtmaya başladığında, Hırvat ve Sırp entegrasyon süreçleri Bosna-Hersek’te zaten zemin kazanmıştı. Hem Hırvat hem de Sırp milliyetçilikleri Bosna-Hersek’i kendi ulusal topraklarının merkezi bir parçası olarak görüyorlardı; Sırlar dil açısından, Hırvatlar tarihsel ve hukuki açıdan. Bu bağlamda Bosna’nın bölünmesine sebep olur endişesiyle farklı milli kurumların oluşturulmasını yasaklamış ve bu alandaki örtülü çalışmalarını da sıkı bir şekilde takip etmiştir.

Yeni bir toprak mülkiyeti için planlı bir millî entegrasyon ideolojisinin bir parçası olarak Bosna-Hersek’te ortak bir kültürü programlamak mümkün müydü oldukça düşündürücüdür. Dikkatli bir

planlama, zaman, enerji, mali imkanlar ve bir uygulayıcılar ordusu göz önüne alındığında, karmaşık bir tarihe ve çok yönlü bir millet yapısına sahip bir ülke için yeni bir kimlik oluşturmak mümkün müydü, bunu Kalay'ın Bosna'daki yönetim süresi incelenerek değerlendirilebilir. Bu sadece Kalay'ın ikilemi değildi, ancak yine de benzersiz bir şekilde modern bir ikilem. Böyle bir çabanın tüm alternatiflerinin yokluğunda tüm bunları yapmanın mümkün olduğu olabilir.

Bosnalı Müslümanlar, Benjamin von Kalay'ın hükümet stratejisinde her zaman kilit bir role sahipti. Onlar Bosna kimliği temasıyla en yakından ilişkili topluluk ve onun engellemeye çalıştığı Sırp ve Hırvat milliyetçiliğinin doğal muhalifleriydi. Ayrıca, sosyal olarak baskın topluluk olarak kaldılar. Bu bölüm, Bosna-Hersek Müslümanlarının kendilerinin sempati eksikliği hissetmelerine ve sayısız şikayetleri olmasına rağmen, Kalay'ın idari yaklaşımının, Batılı olmayan tepkilerin altında yatan geleneksel ve modern, dini ve ekonomik değerlerin kaynaşmasını nasıl öngördüğünü gösteriyor.

KAYNAKÇA

- Arhiv Grada (Saraybosna Şehir Arşivi) Ş.140 (19 Aralık 1900).
- Ahmed Selahaddin (1327). *Külliyyat-ı Hukuk ve Siyaset-Berlin Kongresi Diplomasi Tarihine Bir Nazar, C.I*, İstanbul.
- POPOVIĆ, A. (1906). *Sarajevska Revolucija, 1878*, Sarajevo.
- Ali Fehmi (1903). *Berlin Muahedenamesi*, Filibe.
- ARMOUR, I. D. (2016). *Austro-Hungarian Policy Towards Serbia 1867-1871 With Special Reference To Benjamin Kállay*. London: ProQuest LLC.
- BELLER, S. (1996). *Francis Joseph*, London.
- Berlin Kongresi Protokollerinin Tercümesi*. (1297). İstanbul: Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Berlin Muahedenamesi* (1224). Selanik,
- BESAROVIC, R. (1966). *Iz kulturne i političke istorije Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Svjetlost.
- BOJIĆ, M. (2001). *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo: Šahinpašić.
- ĆOROVIĆ, V. (1997). *Istorija srpskog naroda*, Banja Luka.
- DANEŠ, J. V. (1909). *Bosna a Hercegovina*, Prague: Český čtenář.
- DONIA, R. (1979). "The Battle For Bosnia: Habsburg Military Strategy in 1878", *Otpor Austrougarskoj Okupaciji 1878. Godine u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: ANU BİH.
- EMGILI, F. (2019). *1878-1918 Osmanlı Yedigari Bosna*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- EMGILI, F. (2019b). Benjamin Kallay'ın Bosna-Hersek Siyaseti (1882-1902). Abdülhamid Sinaoğlu-Firoz Faozı (Ed.) İçinde, *Biltek Sempozyumu: 20-22 Aralık 2019*, C.1, Ankara: İksad yayınları.
- FREDMEN, Fr. (1996). *The Bosnian Muslims Denial of a Nation*, WestviewPress, USA.

- FURAT, A. Z. (2013). Balkanlarda Cemaati İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918). *OTAM*, 33/ Bahar 2013.
- HAMIDIJA, K. (1958). *Hercegovski Ustanak 1882. godine*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- <https://www.dialogos.ba/osnivanje-prve-bosnjacke-stranke-1906-brinula-se-o-imetku-begova>
(Erişim: 06.02.2022)
- IMAMOVIĆ, M. (1976). *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878 do 1914*, Sarajevo.
- JUZBAŠIĆ, D. (1973). *Jezičko pitanje u austro-ugarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat*, Sarajevo.
- JUZBAŠIĆ, D. (2002). Austrougarsko Zajedničko ministarstvo i upravljanje Bosnom i Hercegovinom nakon aneksije (Drzavnopravni aspekt). *Politika I Privreda U Bosni I Hercegovini Pod Austrougarskom Upravom*, Sarajevo: Akademija Nauka I Umjetnosti Bosne I Hercegovine.
- KARÇIÇ, F. (1994). *Bosna-Hersek İslam Hukuku Tarihi*, İstanbul: Koba Yayınları.
- KARIĆ, F. (1999). *The Bosniaks And the Challenges of modernity Late Otoman and Hapsburgtimes*, Sarajevo: El-Kalem.
- KARPAT, K. H. (1979). The Ottoman Attitude Towards The Resistance Of Bosnia And Herzegovina To The Austrian Occupation in 1878. *Posebna Izdanja Knjiga XLIII, Odjelenje Društvenih Nauka Knjiga 8*, Sarajevo: Akademija Nauka i Umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- KAHRAMANYOL, M. (t. y.). *Bosna ve Boşnaklar*, İstanbul: Bosna Hersek Dostları Vakfi.
- KRALJAČIĆ, T. (1987). *Kalajev Režimu Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- KREŠEVLJAKOVIĆ, H. (1969). *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave (1878-1918)*, Sarajevo.
- MALBAŠA, A. (1940). *Hrvatski i srpski nacionalni problem u Bosni za vrijeme režima Benjamina Kallaya I (1882-1896)*, Osijek: Tisak Građanske tiskare.
- MALCOLM, N. (1994). *Bosnia: A Short History*, New York: NYU Press.
- MALECKOVA, J. (2021). The Turk in the Czech Imagination (1870s-1923). *Civilising the Slavic Muslims of Bosnia-Herzegovina*, Brill.
- Muhamed Ali-paša. (2008). *Ljetno putovanje u Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo.
- OKEY, R. (2007). *Taming Balkan Nationalism*, Oxford: Oxford University.
- POPOVIĆ, V. (1935). Kalajev plan o Bosni. *Kalendar Prosveta za 1936*, Sarajevo.
- RADENIĆ, Dr A. (1976). *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*. Beograd.
- RIZVIĆ, M. (1990). *Bosansko-Muslimanska knjizevnost u doba Preporada 1887-1918*. Sarejevo.
- SUGAR, P. (1963). *Indus trialization of Bosna-Hersek, 1878-1918*, Seattle: University of Washington Press.

THALLOCY, L. V. (1909). *Benjamin Kallay*, Gredenkrede, Budapest.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Derleme / Review

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 04.04.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.05.2022

DOI: 10.30692/sisad.1098213

TÜRK ADLİ TEŞKİLATININ DÖNÜŞÜMÜ: ADLİYE NEZARETİ'NDEN ADLİYE VEKÂLETİ'NE GEÇİŞ

*Transformation of The Turkish Judicial Organization: Transition From Judiciary to
Attorney of Court*

İsa DURNA

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ORCID ID: 0000-0002-3415-4599

isa58.durna58@hotmail.com

İsmet TÜRKMEN

Prof. Dr.

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

ORCID ID: 0000-0002-8198-5707

iturkmentug@gmail.com

Atıf/Citation: İsa Durna & İsmet Türkmen, “Türk Adli Teşkilatının Dönüşümü: Adliye Nezareti’nden Adliye Vekâleti’ne Geçiş”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 2, s.443-460.

Öz: Türk devlet geleneği içerisinde, Osmanlı Devleti başta olmak üzere Türk topluluklarının kurduğu devletlerin arkasında, sağlam temellere dayanan teşkilat yapıları ve adalet anlayışları yer almıştır. Oluşturulan bu güçlü yapılanmanın üzerine inşa edilen bakanlıkların teşkilatlanmalarının temelleri ise Tanzimat Dönemi’nden itibaren başlayan Batılılaşma süreci sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu süreç, aynı zamanda önce “Nezaret” Büyük Millet Meclisi’nin açılışından kısa bir süre sonra da “Vekâlet” olarak isimlendirilen bakanlıkların kurumsallaşma adımlarını da içermektedir. Türk adli teşkilatlanması içerisinde önemli bir yer edinen bu kurul, 1868 tarihinde Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ve Şura-yı Devlet olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye teşkilatı, bugünkü Adalet Bakanlığı’nın yerini alırken Şura-yı Devlet ise günümüz yüksek mahkemelerinden Danıştay makamı olmuştur. 1875 yılında Adliye Nezareti ismiyle kurulan bakanlığın teşkilat yapısı ise 1879 ve 1911 yıllarında çıkarılan nizamnamelerle şekillenmiştir. İşgallere karşı bağımsızlık mücadelesinin verildiği Milli Mücadele Dönemi’nin zor şartları içerisinde de bir taraftan kurumların yeniden yapılanma süreci başlamıştır. 2 Mayıs 1920 tarihinde çıkarılan “Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun” un kabul edilmesiyle birlikte Adliye Vekâleti ve diğer vekâletler de kurulmuştur. Bu çalışmamızda ise Büyük Millet Meclisi’nin açılması sürecinde Adliye Vekâletinin kuruluş aşaması, teşkilat yapısı ve görev alanının şekillenmesi aynı zamanda kurum bünyesinde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adliye Nezareti, Adliye Vekâleti, Kurumsallaşma, TBMM.

Abstract: Within the Turkish state system, there are the basic organization and system parts consisting of the foundations of the states where the Ottoman states community came to gether. The foundations of the organization of the ministries built on this strong structure will be mentioned, starting from the Tanzimat Period, and the process of Westernization. This process so details the institutionalization steps of the ministries, first called the “Ministry” of the Grand National Assembly, and shortly there after called the “Ministry. This board, which has an important place in the Turkish judicial organization, was divided in to two as Divan-ı Ahkâm-ı Adliye and Şura-yı Devlet in 1868. While the organization of the Divan-ı Ahkâm-ı Adliye took the place of the current Ministry of Justice, the Council of State became the Council of State, one of the high courts of today. The organizational structure of the ministry, which was established in 1875 as the Ministry of Justice, was shaped by there regulations issued in 1879 and 1911. In the difficult conditions of the National Struggle Period, in which the struggle for independence was waged against the occupations, the restructuring process of the institutions began on the one hand. With the adoption of the “The Law on the Election of the Council of Ministers of the Grand National Assembly of Turkey” enacted on May 2, 1920, the Ministry of Justice and other Deputies were also established. In this study, the establishment stage of the Ministry of Justice, the organizational structure and the shaping of its field of duty, as well as the legal regulations made with in the institution, during the opening of the Grand National Assembly were discussed.

Keywords: Ministry of Justice, Ministry of Justice, Institutionalization, Turkish Grand National Assembly.

GİRİŞ

Türk idare tarihinde kurum ve kuruluşlarının kurumsallaşmaya başladığı dönem, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yönünü Batı'ya döndüğü Tanzimat Dönemi'dir (Tekinsoy, 2021, s. 14). Bu dönemdeki Batılılaşmayla birlikte gelen değişimler ile kültürel hafızanın birleştirilmesiyle oluşturulan kurumlar, aynı zamanda Cumhuriyet Türkiye'sinin de temelini oluşturmuştur. Oluşturulan bu kurumların en önemlileri de en üst idari birimler olan bakanlıklardır (Budak, 2005, s. 24). Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile öncelikle halledilmesi gereken konuların başında da icra organlarının oluşturulması meselesi gelmekteydi. Kurulacak olan bakanlıkların oluşturulması esnasında, Devletin kurumsal hafızasından yararlanmak gerekiyordu. Nitekim dağıtılan Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın gündeminde olan Ağnam Vergisi'nin, Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği ilk kanun (Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, 1998, s.5) olması da Meclis'in kurumsal yapısına örnek teşkil etmiştir. Meclis'in açılışından bir gün sonra, Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanı seçilerek yasama ve yürütme erklerini şahsında toplamıştır. Böylece Meclis Başkanı, aynı zamanda Hükümet ve Devlet Başkanı olmuştur (Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, 1998, s.5). Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanı seçildikten sonra alkışlar arasında kürsüye çıkarak teşekkür konuşması yapmıştır (TBMM ZC, 1959, s.38). Sonrasında, Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı teşkil edilip Meclis Başkanı'nın seçilmesi akabinde, ilk olarak Meclis içinden bir yürütme organı yani hükümet oluşturulması meselesine odaklanılmıştır (Başa, 2013, s. 295). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25 Nisan 1923 tarihli oturumunda, Erzurum Milletvekili Celalettin Arif Bey'in, “...beş-altı zattan müteşekkil bir İcra Encümeni intihap buyurulması” teklifi gündeme gelmiştir. (TBMM ZC, Ankara 1959, s.55-58).

Konuyla alakalı olarak Mustafa Kemal Paşa, sorumlu vekillerin tayinini hususunun son derece mühim olduğunu, bir an evvel halledilmesi gerektiğini ve geçici bir heyetin kurulmasını ifade etmiştir (TBMM ZC, 1959, s.57). Osmanlı Hükümetlerinde bakanlıklara “nezaret”, bakanlık görevini yapan kişilere de “nazır” denilmekte idi. 23 Nisan 1920 tarihinde açılan ve milletin mukadderatına el koyan Büyük Millet Meclisi, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin aynı olmadığı gibi, kurduğu yürütme organı da Osmanlı hükümetlerinden çok farklı idi. Ve bu yüzden Osmanlı hükümetlerinin kullandığı unvanları kullanmak Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş ve hüviyetine tersti. Mustafa Kemal Paşa'nın hükümetin oluşturulması ile ilgili teklifi, Osmanlı hükümetlerinden tümüyle farklı bir sistemi yürürlüğe koymayı gerekli kılıyordu. Çünkü Türk milletinin istiklal mücadelesi ile meşgul olduğu bu dönemde, olağanüstü yetkilere sahip olmayan bir parlamenter sistemle devam etmek sorunları çözemezdi. Meclis yasama ve yürütme güçlerini elinde tutmalı ve inisiyatif bizzat ele almalıydı (Aslan, 2001, s.31). Yapılan görüşmeler neticesinde, Celalettin Arif Bey'in, Meclis'te geçici icra organlarının oluşturulmasıyla ilgili olarak verdiği önerge kabul edilerek onaylanmıştır (TBMM ZC, 1959, s.58). Celalettin Arif Bey,

önergesinde on beş kişilik Lâyiha Encümeni kurulmasını ve gerekli yasal altyapının Meclis tarafından çıkarılmasını ifade etmiştir. (TBMM ZC, C. 1. 1959, s.55).

Önergenin onaylanmasıyla konu ile ilgili seçim kanunu hazırlanıp icra vekilleri heyeti seçilinceye kadar devlet işleri, Geçici İcra Encümeni marifetiyle yürütülecekti (Aslan, 2001, s.39). Meclis'in 25 Nisan 1920 tarihli beşinci oturumunda, yürütme işini geçici olarak üstlenecek olan, Muvakkat İcra Encümeni seçimi yapılmıştır. 25 Nisan 1920 ile 3 Mayıs 1920 tarihleri arasında görev yapmak üzere; bir "Muvakkat İcra Encümeni" teşkil edilmiştir (Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, 1998, s.5). Muvakkat İcra Encümeni aynı zamanda Mustafa Kemal Hükümeti olarak da anılmaktadır (Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, 1998, s.14-15).

Muvakkat İcra Encümeni'nin görevi, İcra Vekilleri Heyeti seçim kanununun hazırlanması ile vekillerin Meclis tarafından seçilmesi için gerekli sürede, memleketin geçici de olsa bir hükümet tarafından idaresini temin etmektir. Yani bu encümen bir geçiş döneminin adeta yürütme organı hüviyetindedir.

Tablo 1: Muvakkat İcra Encümeni Üyeleri

Üyeler	Adı Soyadı
Muvakkat İcra Heyeti Reisi, Meclis Başkanı	Mustafa Kemal
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi	İsmet Bey (İnönü)
Meclis İkinci Başkanı	Celalettin Arif Bey
İcra Encümeni Üyeleri	Cami Bey (Baykurt)
İcra Encümeni Üyeleri	Bekir Sami Bey (Kunduh)
İcra Encümeni Üyeleri	Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver)
İcra Encümeni Üyeleri	Hakkı Behiç Bey (Bayiç)

(TBMM ZC, 1959, s. 62-63; Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s. 2)

25 Nisan 1923 tarihli oturumda Muvakkat İcra Encümeni üyeleri seçildikten sonra, 15 kişiden oluşan Layiha Encümeni üyeleri de en çok oy alanlardan başlamak üzere belirlenmiştir (TBMM ZC, 1959, s.62-63; Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.2). TBMM Genel Kurulu ilk görev dağılımını, iki encümen oluşturarak yapmıştır. Bunlardan birincisi Muvakkat İcra Encümeni, ikincisi ise Layiha Encümeni'dir. Bunlardan ilki zamanla kurulacak hükümeti oluşturacak, diğeri ise başlangıçta Meclis ile hükümet arasındaki koordinasyonu sağlamak için önerilen Layiha Encümeni olacaktır. Özellikle oluşturulan Layiha Encümeninden çok şey beklenmiş fakat zamanla bu oluşum siyasi önemini yitirerek beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır (Akın, 2001, s.101).

Devlet bünyesindeki resmi iş ve işlemlerin vakit kaybetmeden düzene girmesi ve bu işlerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için İcra Heyeti'nin bir an evvel kurulması gerekiyordu. 01.05.1920 tarihli Meclis oturumunda söz alan Erzurum Milletvekili Celalettin Arif Bey, kürsüden yapmış olduğu konuşmada da "Heyeti İcraiye" problemini öncelikle incelemiştir (TBMM ZC 1959, s.156). Demek suretiyle İcra Vekilleri Heyeti'nin bir an evvel oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Meclis'in 2 Mayıs 1920 tarihli oturumunda ise 4 madden oluşan "Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun" kabul edilmiştir (TBMM ZC, 1959, s.185; Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s. 6). Bu kanunda İcra Vekilleri Heyeti'nin başkanının kim olacağı belirtilmemiştir. Aynı zamanda başbakanlık makamının bulunmamasından ötürü Türkiye Büyük Millet Meclis'i başkanının heyete başkanlık etmesi durumu ortaya çıkmıştır.

Böylelikle yasama erkinin başındaki şahıs aynı zamanda yürütmenin de başı olmuştur. 1. İcra Vekilleri Heyeti, 3 Mayıs 1920 – 24 Ocak 1921 tarihleri arasında görev yapmış olup heyetin başkanlığına ise aynı zamanda TBMM reisi olan Mustafa Kemal Paşa (Erzurum) seçilmiştir. Konumuz açısından önemli olan Adliye Vekilliğine ise Celalettin Arif Bey (Erzurum) seçilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 11 kişilik ilk bakanlar kurulu (hükümet) tablo 2'de gösterilmiştir (TBMM, Hükümetler Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri, 2013, s.38).

Tablo 2: I. İcra Vekilleri Heyeti (03.05.1920/24.01.1921)

Hükümet Üyeleri	Görev Süresi
I. İcra Vekilleri Heyeti Reisi M. Kemal Paşa (Erzurum)	03.05.1920-24.01.1921
Umur-u Şer'îye Vekili Mustafa Fehmi Efendi (Bursa)	03.05.1920-24.01.1921
Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa (Kozan)	03.05.1920-24.01.1921
Adliye Vekili Celalettin Arif Bey (Erzurum)	03.05.1920-24.01.1921
Dâhiliye Vekili Cami Bey (Aydın) Hakkı Behiç Bey (Denizli) Nazım Bey (Tokat) Refet Bey (İzmir)	03.05.1920-24.01.1921 17.07.1920-02.08.1920 04.09.1920-05.09.1920 06.09.1920-24.01.1921
Hariciye Vekili Bekir Sami Bey (Amasya)	03.05.1920-24.01.1921
Maliye Vekili Hakkı Behiç Bey (Denizli) Ahmet Ferit Bey (İstanbul)	04.05.1920-17.07.1920 17.07.1920-24.01.1921
Maarif Vekili Rıza Nur Bey (Sinop) H. Suphi Bey (Antalya)	04.05.1920-16.12.1920 16.12.1920-24.01.1921
Nafia Vekili İsmail Fazıl Paşa (Yozgat) Ömer Lütfü Bey (Amasya)	03.05.1920-25.12.1920 27.12.1920-24.01.1921
Umur-ı İktisadiye Vekili Yusuf Kemal Bey (Kastamonu)	03.05.1920-24.01.1921
Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Adnan Bey (İstanbul)	03.05.1920-24.01.1921
Erkân-ı Harbiye Umumiye Vekili İsmet Bey (Malatya)	03.05.1920-24.01.1921

Adliye Vekâleti'nin Kuruluşu, Teşkilat ve Görev Alanının Şekillenmesi

TBMM hükümeti, yeni bir bürokrasi anlayışı oluşturamamış, Osmanlı bürokrasi geleneğini devam ettirmiştir. Osmanlı bürokrasisi kısmen tasfiye edilmiş, yeni kurulan devletle sorunsuz işleyebilecek bürokrasi yaratılmaya çalışılmıştır (Özer, 2020, s.71). Bu bağlamda, Cumhuriyet Dönemi Adliye Teşkilatı'nın temeli 1879 ve 1911 tarihli nizamnamelerle atılmıştır. Özellikle 1911 yılında çıkarılan nizamname için Tural, “Adliye bürokratları oluşum aşamasını geride bırakarak, Cumhuriyet bürokrasisinin temel taşlarını oluşturacak bir kurum kültürü yaratmayı başarmıştı.” yorumunda bulunmaktadır (Tural, 2008, s. 247). Bu önemli düzenlemeden sonraki süreçte, Adliye Vekâleti'nin kuruluşu ve yeni teşkilat yapısının oluşturulması ile ilgili en önemli gelişme ise 02 Mayıs 1920'de kabul edilen “Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun” un kabul edilmiş olmasıdır. Cumhuriyet Dönemi Devlet Teşkilatında Adliye Vekâleti “Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun” ile kurulmuştur. Kanunun birinci maddesinde Adliye ve Mezahip Vekâleti adıyla kurulmuş, fakat

kanun ve kararnamede bu vekâletten sadece Adliye veya Umur-u Adliye Vekâleti olarak bahsedilmiştir. (*Adalet Bakanlığı 50. Yıl*, 1973, s.84). Nitekim kabul edilen bu kanunla Adliye Vekâleti bir teşkilat olarak bakanlar kurlunda yerini almıştır. 4 Mayıs 1920 tarihinde ilk Adliye Vekilinin seçilmesi ile Adliye Teşkilatı da çalışmalarına başlamıştır (TBMM ZC, 1959, s. 200). “*Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun*” da Adliye Vekâleti ile ilgili detaylı bilgi bulunmamakla birlikte İstanbul Hükümeti’ne bağlı Adliye Nezareti’nden farklı yeni bir bakanlık oluşturulmuştur. Bilindiği üzere Osmanlı idare sisteminde, 19. Yüzyıl’da “bakan” tabiri yerine “nazır”, bakanlık teşkilatlanması için de “nezaret” sözcüğü kullanılıyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi’i kullanılan bu tabirleri değiştirerek “nezaret” yerine “vekâlet”, “nazır” yerine de “vekil” sözcüklerini getirmiştir. İsimlerdeki bu değişikliğin nedenini, 9 Kasım 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde “İstanbul Zihniyeti” ismiyle yer alan makaleye bakarak anlayabiliriz:

“Ankara’da teşekkül etmiş olan millet hükümetinin şubeleri tesis edilirken, İstanbul’da ‘nezaret’ tabir edilen makamlara burada ‘vekâlet’ denmişti. Bu vekâletin buradaki manası, milletin ve onun temsilcisi olan Millet Meclisi’nin vekâletidir. Fransızca karşılığı ‘senterm’ değil ‘manda’dır. Hâlbuki İstanbul hep hülya içinde bu vekâletleri, nezaretlerin vekâletleri zannediyor ve galiba en ziyade kendisini aldatan şey de bu oluyor. Hâlbuki iki mana arasındaki fark, doğu ile batı kadar uzaktır!” (Hâkimiyeti Milliye, 9 Kasım 1920)

İfadelerden de anlaşıldığı üzere bu süreçte idari sistemi ikili bir yapıdan da kurtarma gayreti söz konusudur. Bu sayede, bu tanım ve açıklamadan kurumsallaşmanın hem bir “süreç”, hem de bir “nitelik” olarak kabul edildiği ortaya çıkmaktadır. 6 Mayıs 1920 tarihinde Meclis’te yapılan görüşmelerde, Adliye Encümeninin “*İstanbul İşgalinden Sonra Heyet-i Vükelâca Vuku Bulacak Bilûmum Muahedat ve Mukavelât ve Ukudat ve Mukarrerat Keenlemyekün, Adli Hakkındaki*” kanun lâyihası kabul edilmiştir (TBMM ZC, 1959, s. 216). Böylece İstanbul hükümeti tarafından alınan kararlar, verilen hükümler sanki hiç olmamış gibi kabul edilmesi sağlanmıştır. Bu karar doğrultusunda bazı illerdeki adli evrakların Adliye Vekâleti’ne teslim süreci başlamıştır. Örneğin, Kastamonu Adliye Müfettişliği’nin 18 Mayıs 1920 tarihli resmi yazısına istinaden, Adliye Vekâleti’ni ilgilendiren evraklar, adliye dosyaları ve resmi adliye damgalı muhabere evrakı Adliye Vekâleti’ne teslim edilecektir denilmektedir. Ayrıca söz konusu yazı ile tutuklulara ait evrakların ayrıca değerlendirileceği ve İstanbul’dan verilmiş hükümlerin yok hükmünde olduğuna karar verildiği görülmektedir (BOA, 30-18-1-1 Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 31.05.1920, s. 11). Yine bu kararlar doğrultusunda 24 Mayıs 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde “*İstanbul’daki gayri meşru kabinenin yaptığı gayri kanuni terfi vesairenin keenlemyekün olduğuna karar verildi.*” denilerek, İstanbul Hükümeti’nin yaptığı atamaların sanki hiç olmamış gibi kabul edilmesi sağlanmış, böylece yeni oluşturulan kabinenin ve kurumların özgür hareket edebilmelerinin önü açılmıştır (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929: 2; TBMM ZC, Devre: 1, İçtima Senesi:1, C. 2, Üçüncü Basılış, 1959, s.24-25).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, atılan bu adımların ardından yasama ve yürütme yetkisini şahsında toplamış ve bu yetkileri İstanbul Hükümeti’nin uhdesinden ayırmıştır. Bununla birlikte Meclis Hükümeti, vakit kaybetmeden yargı gücünü de elde etmek için çalışmalara başlamıştır. Bunun için en çabuk ve kolay gerçekleşecek çözüm, Anadolu’da yeni ve İstanbul’dan tamamen bağımsız bir yüksek mahkeme kurmaktır. Böylece hem Anadolu’daki faal mahkemelerin vermiş olduğu kararların kontrol ve denetimi sağlanacak hem de bu mahkemelerin İstanbul’daki *Temyiz Mahkemesi* ile hiyerarşik bağları kesilecekti. Nitekim hükümetin işi kolay olmamakla birlikte bu niyetini gerçekleştirme aşamasında dikkatli davranması da gerekiyordu. Bu sayede İstanbul Hükümeti’nin engellemeleri aşılabılırdi. Diğer taraftan da kamuoyu bilinçlendirilebilirdi. İstanbul’un işgal altında olması, Anadolu’daki mahkemelerde temyiz edilmeyi bekleyen sayısız dosyanın oluşu gibi öne sürülen bu makul gerekçeler halk nezdinde karşılık buldu ve bu amaç doğrultusundaki adımlar atılmaya başlandı (Köksal, 2019, s.153). 3 Mayıs 1920 tarihli kararname

ile şer'i mahkemelerin yeniden Şeyhülislamlığa bağlanması üzerine Temyiz Mahkemesinin Şer'iyye Dâiresi kaldırılmıştır. İkinci'ye göre, “*Bu kararname Ankara hükümetince muteber sayılmadığı için aynı yıl Sivas'ta bir temyiz heyeti kurulmuş; Ankara hükümetine bağlı yerlerdeki şer'iyye mahkemelerinin hükümlerinin temyiz mercii olarak buradaki temyiz heyetinin şer'iyyedâiresi tayin olunmuştur.*” (Ekinci, 2010, s. 118).

Sivas'ta Muvakkat Temyiz Heyetinin Teşkiline Dair Kanun

7 Haziran 1920 tarihinde yürürlüğe giren bu kanun, sadece Milli Hükümetin kontrolünde olan yerlerde uygulanmıştır. İstanbul Hükümeti'nin kontrolünde kalan yerlerde ise bu görev İstanbul'da kurulmuş olan Yargıtay tarafından yürütülmüştür. (Seçkin, 1967, s. 24,57).

Yeni Türk Devleti'nde yüksek mahkeme olarak görev yapacak olan Temyiz Heyeti, 7 Haziran 1920 tarihinde Sivas'ta oluşturularak çalışmalarına başlamıştır. Muvakkat Temyiz Heyetinin Teşkiline Dair bu kanun, Cumhuriyet Dönemi'ne geçiş sürecinde adliye teşkilatının kurumsallaşması açısından son derece önemlidir. Aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çıkartılan ilk kanunlardan birisi olma özelliğini de taşır. Muvakkat Temyiz Heyetinin, Cumhuriyetin temellerinin atıldığı Sivas ilinde kurulması da elbette tesadüf değildi. Nitekim bu kararın alınmasında, Sivas'ın Anadolu'nun en güvenli ve merkezi konumunda olması, İstanbul, Trakya ve Anadolu'nun pek çok ilinin fiili de olsa işgal altında bulunması gibi sebepler bunda etkili olmuştur. Kurulacak olan heyetin Sivas veya Ankara'da bulunması gerektiği yönünde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Çıkarılacak olan kanun ile ilgili 02.07.1920 tarihinde yapılan görüşmelerde ilk sözü alan Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey, heyetin Sivas'ta veya Ankara'da bulunması gerektiğini dile getirmiştir. Yine Adliye Vekili Celalettin Arif Bey konu hakkında heyetin merkezi konumu nedeniyle Sivas'ta kurulması yönünde fikir beyan etmiştir. Adliye Encümenliği ise Heyetin Ankara'da bulunması gerektiğini teklif etmiştir. (TBMM ZC, C. 2, 1959, s.43-45).

7 Şubat 1337 tarihli ve 1 Sayılı Ceride-i Resmîye ile neşir ve ilan edilen 7 Haziran 1336 (7 Haziran 1920) tarihinde çıkarılan “*Muvakkat Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun*” maddeleri:

“Kanun No: 4

MADDE 1- Merkezi Sivas olmak ve üzere şeriye, hukuk, ceza ve istida dairelerinden mürekkep bulunmak üzere bir muvakkat Temyiz heyeti teşkil olunmuştur.

MADDE 2- Her dairenin bir reisi ve dört azası vardır.

MADDE 3- İşbu Temyiz heyetinin bir baş müddei umumisi ve iki muavini vardır.

MADDE 4- Temyiz Heyeti rüesa ve baş müddei umumiliğine Mahkeme-i Temyiz azalıkları ile vilayet kadılıklarında ve ya istinaf riyaset ve müddei umumiliklerinde bulunanlar ve yahut nizamem bu sınıflara muadil adliye memuriyetlerinde bulunmuş olanlar, azalıklarına; vilayet, bidayet, hukuk ve ceza reislikleri ile birinci sınıf sulh hâkimliği ve merkez müddei umumiliklerinde ve yahut nizamem bu sınıflara muadil adliye memuriyetlerinde bulunmuş olanlar, baş müddei umumi muavinliklerine liva kadılıkları ile ceza riyaset ve müddei umumiliklerinde ve istinaf mehakimi azalıklarında ve yahut nizamem bu sınıflara muadil adliye memuriyetlerinde bulunmuş olanlar terfian tayin olunabilirler.

MADDE 5- Ruesa ve baş müddei umumi ve aza ve baş müddei umumi muavinleri Umur-u Adliye Vekâleti tarafından intihap olunarak memuriyetleri Büyük Millet Meclisi Heyeti icraiyesinde tasdik ve icra olunur.

MADDE 6- Heyeti Temsiliye rüesası ile baş müddei umuminin maaşı onar bin, azaların yedi bin beşer yüz, muavinlerin beşer bin kuruştur.

MADDE 7- İş bu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

MADDE 8- İş bu kanun icrasına Umur-u Adliye Vekili memurdur. (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s. 12.; TBMM ZC, 1959, s.98).

07.07.1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kanun maddeleri tek tek oya sunulmuştur. Bahse konu madde hakkında oylama yapılırken Kastamonu Milletvekili Abdulkadir Kemali Bey, heyette görev alanların maaşlarının yükseltilmesi gerektiğini teklif etmiştir. Bu teklif üzerine söz alan Celalettin Arif Bey "Eğer biz adliyeyi arzu ettiğimiz gibi istiklal içerisinde bulundurmak ve kendilerine de büyük bir rütbe göstermek ister isek yüz lirayı çok görmemeliyiz ve kendilerine de bunu bahsetmeliyiz." demek suretiyle Adliye teşkilatının itibarını artırmak ve teşkilata saygınlık kazandırmak için teklife katıldığını beyan etmiştir. (TBMM ZC, D.1, C. 2, 1959, s.98).

Ayrıca bahse konu kanunun çıkarılmasından evvel Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde farklı günlerde yapılan görüşmelerde (2, 3, 7 Haziran 1920) gerekli müzakereler yapılmıştır. 2 Haziran'da başlayan bu görüşmelerde öncelikle hazırlanan kanun taslağı okunmuştur. Taslağın ilk paragrafında kanunun çıkarılış gerekçesi, "...Hilâfeti İslamiye ve merkezi saltanatı Osmaniye'nin işgali dolayısı ile mehakimi temyiziyeye evrak irsali gayri kabil olduğu nazarı dikkatte alınarak muvakkaten bir temyiz heyetinin biran evvel teşkili zaruret ve mecburiyeti hasıl olmuştur." (TBMM ZC, 1959, s.40). Burada vurgulanan durum, ülkenin işgal altında olması nedeniyle adli iş ve işlemlerin sağlıklı bir şekilde yapılamaması ve evrakların yerine ulaştırılamamasıydı. 7 Temmuz 1920 tarihinde yapılan ikinci müzakereler sonucunda "Muvakkat Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun" maddeleri tek tek oya sunulmuştur. Müzakerelerde kanun maddeleri üzerinde fazla görüş ayrılığı yaşanmamış, taslak metindeki küçük pürüzler giderilmiş ve yapılan oylama sonucunda kanun "Muvakkat Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun" adıyla kabul edilmiştir (TBMM ZC, 1959, s.98).

Kabul edilen kanununa göre Muvakkat Temyiz Heyeti, İstanbul'daki Mahkeme-i Temyizin benzeri olarak, Şer'iyeye, Ceza, Hukuk ve İstid'a (Dilekçe) daireleri olmak üzere, toplam dört daireden oluşacaktı. Oluşturulan Temyiz Heyetinin başına ayrı bir şahıs atanamayacak, Adliye Vekâleti'nce birinci başkanlığa Hukuk veya Ceza Dairesi Başkanlığını yürütenlerden biri vekâleten atanacaktır. Temyiz Mahkemesinin birinci başkanı, önce hukuk, sonra ceza dairesi başkanlığına atanan Hasan Fehmi Bey olmuştur. Ayrıca mahkemenin bir başsavcısı ve iki yardımcısı bulunacaktır (Köksal, 2019, s, 156). Bahse konu kanunla heyete yapılacak atamaların nasıl yapılacağı belirlenmişti: Kanuna göre (mad.4) mahkemesinin reislik, başsavcılık, mahkeme-i temyiz üyelikleri, vilayet kadılıkları veya istinaf riyaset ve müddei umumiliklerinde görev yapanlar veya buna eş değer memuriyetlerde bulunmuş şahıslar; üyeliklere ise vilayet, bidayet, hukuk ve ceza reislikleriyle birinci sınıf sulh hâkimliği görevini sürdürenler atanabilecekti. Başsavcı yardımcılıklarına ise illerdeki kadılıklar, ceza reisliği ve savcılığı yapmış olan kişilerden görevlendirme yapılacaktı. Atamalar, Adliye Vekâletinin önerisiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nce gerçekleştirilecekti (md.5).

Yapılan bu düzenlemelerle birlikte 26 Haziran 1920'de çıkarılan kararnameyle atamalar gerçekleştirilmiştir. Bu kararnamede mahkemenin Şer'iyeye ve Hukuk daireleri reisleri ve azaları ile Hukuk ve İstidâa daireleri azalıkları için atamalar yapılmıştır. Buna göre, Şer'iyeye Dairesi başkanlığına, Erzurum eski Kadısı ve Mebusu Raif Efendi; Hukuk Dairesi başkanlığına Bursa İstinaf reis-i ve mebusu Hasan Fehmi Bey getirilmiştir (Köksal, 2019, s, 157). Hasan Fehmi Bey, daha önceden İzmir Bidayet Mahkemesi Başkanlığı ve Bursa İstinaf Mahkemesi Başkanlığı yapmış, Damat Ferit Hükümeti sırasında istemediği halde Kastamonu'da görevlendirilmesi

üzerine 1919 yılında hâkimlikten ayrılarak avukatlık mesleğini icra etmiş deneyimli bir hukukçudur. Aynı yıl Bursa'dan milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır. Muvakkat Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun'unun 6. Maddesinde kabul edildiğine göre 10.000 kuruş maaşla Sivas Temsil Heyeti Hukuk Dairesi Başkanlığına atanmıştır (Seçkin, 1967, s. 182).

Yapılan atamalara bakıldığı zaman Sivas'ta oluşturulan ve yüksek mahkeme görevini üstlenen heyete verilen önem açıkça görülmektedir. Bu sayede görevlendirilen kişiler önemli hukukçulardan seçilmiş ve milletvekili görevini üstlenen kişiler de heyette görev almışlardır. Sivas'ta oluşturulan Temyiz Kurulunun işleyişi, o anda yürürlükte olan kanunlara istinaden yürütülmekteydi. Ankara'da Milli Hükümetin kurulması ile o tarihte yürürlükte olan Osmanlı kanunları hala uygulanmaktaydı. Bundan ötürü Türkiye Büyük Millet Meclisi gerektiğçe ve yeri geldikçe uygulamaya koyduğu kanunlarla mevcut Osmanlı yasalarını kaldırmış veya değiştirmiştir (Seçkin, 1967, s. 58-59).

12.11.1923 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi A. Fethi Bey ve Adliye Encümeni tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Heyeti Temyiziye merkezinin nakline, teşkilâtının tevsiine dair layiha okunmuştur. Hükümetin “*Ashabi Mucibe Layıhası*” başlıklı teklifinde şartların değişmesinden dolayı heyetin Sivas'tan Eskişehir'e taşınması gerektiği belirtilmiştir. Bu şartların başında Eskişehir'in gerek coğrafi konum gerek iklimi nedeniyle yüksek mahkeme olarak ev sahipliği yapmasının daha uygun olacağı vurgulanmıştır. Söz konusu Layihada, Sivas özelinde mevcut ulaşım ve hava şartlarının durumu zorlaştırması nedeniyle Eskişehir'e gerçekleştirilecek naklin gerekçeleri ifade edilmiştir. (TBMM ZC, 1959, s.353). Ali Fethi Bey heyetin Eskişehir yerine Konya'ya nakledilmesi gerektiği yönünde ayrı bir kanun teklifi vermiştir. Aynı gün içinde konu ile alakalı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Örneğin Sivas milletvekilleri heyetin taşınmasına karşı çıkmışlardır. Özellikle Sivas Milletvekili Rahmi Bey, şu sözlerle eleştirilerini dile getirmiştir:

“Efendiler! 7 Haziran 1336 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Sivas'ta bir Mahkeme-i temyiz teşkil etmek üzere bir kanun ısdar etmişti. Maatteessüf bugün müzakeresi için elimize aldığımız bu lâyihai kanuniye, Sivas'ta açılmış olan Mahkeme-i Temyizi ilga ediyor. Yani Büyük Millet Meclisi'nin Sivas için verdiği bir şerefi bugünkü Hükümet nez'etmek istiyor. Binaenaleyh, daire-i intihâbiyem namına bunu protesto ederim.” (TBMM ZC, C. 3, İ:52, 1959, s. 357).

14 Kasım 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleştirilen oturumda kanun maddeleri tek tek okunarak oylanmış ve heyetin Eskişehir'e nakli hukuken tamamlanmıştır (TBMM ZC, 1959, s. 389-403).

Heyet-i temyiziye Merkezinin Eskişehir'e Teşkilatın Tevsiine Dair Kanun (5 Rebiülahir 1342 ve 14 Teşrinisani 1339) maddeleri:

“Madde 1- Sivas'ta teşkil eden Muvakkat Heyet-i Temyiziye'nin vazifesine hitam verilerek Eskişehir'de bir Mahkeme-i Temyiz teşkil edilmiştir.

Madde 2- Mahkeme-i temyiz, Şer'iyeye, Hukuk, Ceza, İstida ve Sulh hukuk dairelerinden mürekkep ve Vazaif-i Teşkilî Mehakim ve Usulü Muhakemat Kanunları ile muayyendir.

Madde 3- Her daire birer reisle dört azadan teşekkül eder. Riyaset-i Ulâ reislerinden birine Adliye Vekâletince telfiz olunur. Reisi evvel, bulunduğu daire ile heyeti umumiyyeye riyaset eder.

Madde 4- Mahkeme-i Temyizin üç ihtiyat azası ve baş müddei umumi refakatinde bir baş muavin ile dört muavini ve her dairenin lüzumu kadar baş mümeyyiz, mümeyyiz ve ketebesini vardır.

Madde 5- Mahkeme-i Nizamiye Teşkilatı Kanunu ile Muvakkat Temyiz Heyeti teşkiline mütedair olan 7 Haziran 1336 tarihli kanunun işbu kanuna mugayir olan ahkâmı mülğadır.

Madde 6 – İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meridir.

Madde 7 – İşbu kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur.” (Düstur 3. Tertip, C.5, 1931, s.414; TBMM ZC, Devre: 2, İçtima Senesi:1, C. 3, İ:52, 1959, s.353).

Adliye Vekâleti’ni İlgilendiren Diğer Gelişmeler ve Yasal Düzenlemeler

6 Mayıs 1920 tarihli Meclis görüşmelerinde, Adliye Encümenince verilen “*İstanbul İşgalinden Sonra Heyet-i Vükelâca Vuku Bulacak Bilûmum Muahedat ve Mukavelât ve Ukudat ve Mukarrerat Keenlemyekün, Addi Hakkındaki*” kanun lâyihası kabul edilmiş ve bu düzenlemeyle İstanbul Hükümeti’nce alınan kararlar yok sayılmış aynı zamanda çeşitli illerdeki adli evraklar da Adliye Vekâletine devredilmişti (TBMM ZC, 1959, s.216). 22 Eylül 1920 tarihinde ise öncelikle İstanbul ve diğer yerleşim yerlerinde kalan adli evraklar ile ilgili kararname çıkarılmıştır. “*İstanbul ve Sair Meşgul Menatıkta Kalan Evrak Hakkında Olunacak Muameleye Dair Kararname*” isimli düzenlemeye göre; “*suçun nev’ine göre küçük suç olarak tabir edilen suçlardan tutuklu olanların yargılamasına imkânlar dâhilinde devam edilecek, bu şahıslar vakit kaybetmeden kefalet ile tahliye edilecektir.*” şeklinde düzenleme yapılmıştır (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.74).

Adliye Vekâleti bünyesinde yapılan düzenlemelerden birisi de 28 Eylül 1336 (28 Eylül 1920) çıkarılan “*Umur-u Adliye Vekâleti İntihabı Adliye Encümeni Nizamnamesi*”dir (BOA, 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 28.09.1920, s. 248). Ayrıca bahse konu tüzüğün tam metni için bkz. (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.80). Meclis tutanaklarında rastlayamadığımız ancak Devlet Arşivleri ve Düstur’da yer alan söz konusu nizamnameye göre; Adliye Encümeninin, Adliye Müsteşarı başkanlığında oluşturulacak ve Umur-u Cezaiye, Umur-u Hukukiye, Sicil ve Kalem-i Mahsus Müdürleri ile Ankara İstinaf Reisinden ve Adliye Müfettişinden oluşacağı belirtilmiştir (md. 1). Yine birinci maddede belirtilen daire müdürlerinden birisinin yokluğu durumunda, Adliye Vekâletinin uygun göreceği başka bir daire müdürü encümende görevlendirilir hükmü yer almaktadır (md. 2). Encümen kararları üyelerin çoğunluğu olan en az dört kişinin oyu ile belirlenir (md. 3). Ardından bu kararlar Umur-u Adliye Vekâleti ile Büyük Millet Meclisi Başkanı’nın onayı kesinleşir (md. 4). Ayrıca nizamnamenin beşinci maddesinde encümenin görevleri şu şekilde açıklanmıştır: Hâkimlerin seçim işlerinin tetkiki, hâkimlerin derecelerinin tespiti, yüksek dereceli memurlara ait mazbataların onaylanması ve hâkimlerin istihdam edileceği mahkemelerin belirlenmesi söz konusu encümenin görevlerindedir (md. 5). 17 Teşrinisani 1336 (17 Kasım 1920) tarihinde çıkarılan “*28 Eylül 1336 Tarihinde Heyeti Celilece Tasdik Buyurulan İntihabı Adliye Encümeni Nizamnamesinin Birinci ve İkinci Maddelerini Muadil Nizamname*” başlıklı düzenleme ile söz konusu nizamnamede birtakım değişiklikler yapılmıştır. Buna göre; nizamnamenin ilk maddesinde “Umuru Adliye Vekâleti İntihabı Adliye Encümeni Nizamnamesinin birinci maddesi Müsteşarın tahtı riyasetinde Sicili Memurin, Umuru Cezaiye, Umuru Hukukiye ve Kalem-i Mahsus Müdürlüklerinden teşekkül edecek encümen tarafından mertbe-i saniyeden madut olan hükkâm intihap olunurlar.” denilerek encümen içerisinde daha önceden yer alan Ankara İstinaf Reisi ve Adliye Müfettişi, bahse konu encümen üyeliğinden çıkarılmıştır. Yine nizamnamenin 2. Maddesi müsteşarın bulunmadığı zamanlarda

memurun müdürünün encümene başkanlık edeceği şeklinde düzenleme getirilmiştir. (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.127).

15 Haziran 1920 tarihinde gerçekleştirilen düzenleme ile mahkûm olan ve görevden uzaklaştırılan kişilerin devlete hizmet etmelerinin önünü açmak ve bu şahıslar hakkında gerekli tahkikatı gerçekleştirmek için “*Mahkûm ve Mevkuf Bulunan Eşhasın Hidemat-ı Vataniyelerinin İfasını Temin ve Teshil İçin Tahkikat ve Muhakemelerinin Tecili Hakkında Kararname*” isimli düzenleme yapılmıştır. Çıkarılan kararnameye göre kamu hizmetlerinde çalıştırılmasında fayda görülenlerin bulunduğu yerlerdeki fırka komutanlıklarınca tespit edilmesi ve savcılık izni alınmak suretiyle kamu hizmetlerinde çalıştırılması hususu, Adliye Vekâletinin görüşü doğrultusunda kabul edilmiştir (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.20). Başta Adliye Vekâleti olmak üzere, diğer kurum ve kuruluşlarda görev yapacak nitelikli personelin bulunamaması, mevcut koşullar nedeniyle ehil kişilerin birçoğunun cezaevinde olmaları, bir kısmının çeşitli sebeplerle işten el çektilmesi ve personel yetiştirme konusunda günün şartları nedeniyle yeteri kadar eğitim kurumunun bulunamaması gibi sebeplerin bu kararnamenin çıkmasında etkili olduğu sonucu çıkarılabilir. Türkiye Büyük Millet Meclis'i tarafından 7 Haziran 1920 tarihinde kabul edilen kanunla yüksek mahkeme olarak görev yapacak olan Temyiz Heyeti Sivas'ta kurulmuştu. Kurulan bu mahkemenin kurumsal bir yapıya kavuşturulup teşkilatlandırılması için harekete geçilerek kurumda görevli idareci ve memur sınıfındaki kişilerin atamaları gerçekleştirilmiştir. 26 Haziran 1920 tarihinde gerçekleştirilecek olan ilk atamalardan evvel, 18 Haziran 1336 (18 Haziran 1920) tarihinde Adliye Vekâleti'nde görev yapacak olan idareci ve memurlara yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan ilki, “*Umur-u Adliye Vekâletinin İntihabı Memurin Nizamnamesi*” adıyla yapılan düzenlemedir. 18 Haziran 1336 (18 Haziran 1920) tarihinde çıkarılan bu nizamname ile Adliye Vekâleti bünyesinde görevlendirilecek kişilerin seçim işleri bir düzene konulmuştur. (BOA., 30-18-1-1, Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 28.01.1920, s. 22.; Düstur 3. Tertip, C.1, Milliyet Matbaası, 1929, s.21). Bahse konu nizamnameye göre, her türlü mahkeme reisliğini yapabilecek yetkiye sahip olan makamın Adliye Müsteşarlığı olduğu vurgulanmıştır. Adliye Vekâleti'nde görevlendirilecek şahısların, müsteşarın başkanlığı altında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Adliye Encümeni'nden görevlendirilecek iki kişi tarafından (İstinaf Reisi ve Adliye Müfettişi) oluşan bir encümen tarafından seçileceği nizamnamenin birinci maddesiyle hükme bağlanmıştır (md. 1). İkinci maddede ise oluşturulan encümenin beş üyesinin katılımıyla yapılan toplantı neticesinde karar alacağı, alınan kararlarda üye sayısının çoğunluğun onayının alınmak zorunda olduğu belirtilmiştir (md. 2). Alınan kararlar önce Adliye Vekili, ardından da TBMM Başkanı'nın onayına sunulduktan sonra yürürlüğe gireceği üçüncü maddede açıklanmıştır (md. 3). Görülen lüzum ve zaruret üzerine azledilmek maksadıyla görevinden uzaklaştırılan memurun, tekrardan memuriyete alınabilmesi de oluşturulan encümen ve Adliye Vekilinin onayı üzerine gerçekleşeceği nizamnamenin dördüncü maddesinde hükme bağlanmıştır (md. 4). Beşinci maddede ise en yüksek mertebeye seçilecek memurların seçim işlerinin encümenin araştırması ardında da Adliye Vekilinin onay vermesi ile mümkün olunacağı kararlaştırılmıştır.

Yeni Türk Devleti'nin, ilk hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra başlayan Adliye Vekâleti'nin teşkilat yapısının yeniden yapılanması ve kurumsallaşma faaliyetleri, 1920 yılının temmuz ayında da devam etmiştir. Nitekim 22 Temmuz 1336 (22 Temmuz 1336) tarihinde yapılan yeni bir düzenleme ile 18 Haziran 1336 (18 Haziran 1920) tarihli “*Umur-u Adliye Vekâletinin İntihabı Memurin Nizamnamesinin*” devamı niteliğinde olan ve mevcut nizamnameye farklı hükümler eklemek suretiyle yeni bir düzenleme yapılmıştır. “*İntihabı-ı Memurini Adliye Nizamnamesine Zeyl*” (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.33) ismiyle yapılan bu düzenleme ile 18 Haziran 1336 (18 Haziran 1920) tarihli Umur-u Adliye Vekâleti'nin İntihabı Memurin Nizamnamesinde yer almayan denetim işleri bir düzene sokulmuştur. Adliye Müfettişinin rütbesi belirlenerek, müfettişlerin denetim ve atama işlerinin bizzat Adliye Vekili tarafından yürütüleceği kararlaştırılmıştır. Bu düzenlemeye göre; Adliye Vekâleti'nin beş kısma ayrıldığı belirtilmiştir. (md. 1) Adliye Vekâletinin her kısmının İstinaf Mahkemesinin

Başkanlarının üstünde ve Temyiz Mahkemesi azalığının altında bir rütbeye haiz müfettiş olduğu hükme bağlanmıştır. (md. 2) Adliye Vekâletinin kısımlarında görevlendirilen müfettişlerin belirlenmesi ve denetlenmesini görevinin bizzat Adliye Vekili tarafından yürütüleceği nizamnamenin üçüncü maddesinde belirtilmiştir. (md. 3) Adliye Vekâletinde görevli müfettişlerin emrinde İstinaf Savcısı rütbesinde bir müfettiş yardımcısı olduğu dördüncü maddede belirtilmiştir. (md. 4) Görevlendirilecek olan müfettiş ve yardımcıları Adliye Vekili tarafından seçildikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının onayı ile tayin edilir. (md. 5) Müfettişlerin merkezde yürüttüğü vazifenin içeriğini, bizzat Adliye Vekili belirlerken Müfettiş yardımcılarının denetlenme görevinin müfettişler tarafından yürütüleceği bu düzenlenmenin altıncı maddesinde belirtilmiştir. (md. 6) Her müfettiş emrinde bir başkâtip, iki kâtip ve seyyar hademe bulunur. (md. 7) Müfettiş muavinleri emrinde birer kâtip vardır.

17 Kasım 1920 tarihinde yapılan diğer bir düzenleme de Adliye Vekâletinde görevli birinci sınıf memurlardan olup ikinci sınıf memuriyete nakledilecek olanların ve aynı zamanda, “*İntihap-ı Memurin-i Adliye Nizamnamesinin*” birinci maddesi gereğince kaza kadılığına tayin olacak kişilerin sınavlarına yönelik talimat, beş madde halinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre; Hukuk eğitimi olan okullardan mezun olmayıp da “*Hükkâm ve Memurini Adliye Nizamname-i Müzeyyeesi*”nin dokuzuncu maddesinde belirtilen memuriyetlerde görev yapanlardan ikinci sınıf memuriyete nakil edilmek istenenler ile kaza kadılığına tayin için ehliyetname talebinde bulunanlar yapılacak olan sınavla belirleneceği belirtilmiştir. (md. 1) Adliye Vekâleti’ne bağlı birinci sınıf memurların seçiminden önce yapılan sınavların adli faaliyet yürüten kurumlarca yapılacağı, kadılığa talip olanların sınavları ise hukuk eğitimi veren okullarda görevli bir heyet tarafından yazılı olarak veya şifahen birinci sınıf memurlar gibi Adliye Vekâleti encümeni seçim kurulunca gerçekleştirilir. Kadıların sınavları da Adliye Vekâleti nezdinde Ankara Merkez kadısının başkanlığında Ankara İstinaf reisi, medrese müdürü ve Ankara müftüsünden oluşan bir heyet tarafından hazırlanan sorularla yapılır. Vilayet encümeni tarafından yapılan sınav sonuçları da Adliye Vekâleti’ne gönderilir. (md. 2) Adliye Vekâleti’ne gelen sınav evrakları, ikinci maddede belirtilen encümenlere gönderilerek burada gerekli inceleme yapıldıktan sonra kazananlara diplomaları verilir. (md. 3) Bu talimatnamenin geçerlik süresi, hukuk eğitimi veren okullardan yeterli miktarda mezun verilip ihtiyacın karşılanmasına kadardır. (md. 4) Yapılan sınavlara girip de başarılı olamayanlar, aradan bir sene süre geçmediği takdirde yeniden sınava alınmazlar hükmü getirilmiştir (md. 5) (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.139-140).

18 Haziran 1336 (18 Haziran 1920) tarihinde çıkarılmış olan “*Zabıta-î Adliye Tebliğ Memurlarının Sureti Tefriki Hakkında Nizamname*” (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.22-23) ile de işlenen suçlar sonrasında suç ve suç delillerini adli makamlara ileten kolluk kuvvetlerinin -Zabıta-î Adliye Memurları- seçim ve faaliyet alanları belirlenmiştir. Nizamnamenin birinci maddesinde kazalarda görev yapan savcılıklar emrinde görev yapmak üzere üç jandarma, her sancak emrinde görev yapmak üzere dört jandarma, her vilayet emrinde görev yapmak üzere üç jandarmanın istihdam edileceği belirtilmiştir (md. 1). İkinci maddede ise, Adli kolluk birimlerinde görevlendirilecek memurlara okuryazar olma şartı getirilmiş olup bu kişilerin Jandarma Genel Komutanının emri ile vakit geçirmeden ataması gerçekleştirilecektir denilmektedir (md. 2). Adli kolluk birimlerinde görev yapacak olan kişiler belirlendikten sonra, bu kişilerin tebligat için Jandarma Komutanlıklarına evrak havale etmeyeceği üçüncü maddede açıklanmıştır (md. 3). Yine adli kolluk birimlerinde görevli tebliğ memurlarının, yalnızca resmi görev ifa edeceği nizamnamenin dördüncü maddesinde açıklanmıştır (md. 4). Jandarma bünyesinden seçilen adli kolluk birimlerinin silahlı olarak görev yapmalarına engel olmadığı beşinci maddede belirtilmiştir (md. 5). Adli kolluk birimleri bünyesinde görevli atlı birliklerin il dışı görevlendirilmeleri durumunda, aldıkları maaş haricinde günlük otuz kuruş, piyadelerin ise günlük 20 kuruş ek ücret alacağı altıncı madde ile hükme bağlanmıştır (md. 6). Altıncı maddede belirtilen ödeneğin, Adliye Vekâleti bütçesinden karşılanacağı da nizamnamenin yedinci maddesinde belirtilmiştir (md. 7). Sekizinci madde ile adli kolluk birimlerinin hukuk davalarından alacakları ücret ve yevmiyelere karşılık olmak üzere,

pul yapıştırmak suretiyle Adliye Vekâleti bütçesine gelir kaydedilir denilmektedir (md. 8). Adli kolluk birimlerinin savcılarının şifahi ve yazılı emirlerini harfiyen yerine getirecekleri ve bundan dolayı herhangi bir sorumluluklarının olmadığı da dokuzuncu madde ile hükme bağlanmıştır (md. 9). Adli kolluk görevlilerine her ne sebeple olursa olsun kendi görevleri haricinde ek bir vazife verilemeyeceği, nizamnamenin onuncu maddesinde açıklanmıştır (md. 10). “Zabıta-î Adliye Tebliğ Memurlarının Sureti Tefriki Hakkında Nizamname” isimli bu düzenlemenin son maddesi olan on ikinci maddede belirtildiği üzere, bu nizamnamenin sorumluluğunun Adliye, Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerinde olduğu yazmaktadır. Bu nedenle nizamnamenin birinci maddesinde ayrıca görevlendirilen adli kolluk birimlerinin ödeneğinin Jandarma bütçesinden fakat adliye memurlarıyla birlikte maliyeden karşılamak üzere belirleneceği belirtilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonraki süreçte Meclis'te Adliye Vekâleti'ni ilgilendiren konularda yapılan görüşmelerde, mebuslar tarafından en çok dile getirilen konuların başında teşkilat mensuplarının aldıkları maaş gündeme gelmiştir. Bu görüşmelerde sürekli olarak maaşların yetersizliği ve bu sebeple de teşkilat mensuplarının görevlerini layıkıyla yerine getiremediklerine vurgu yapılmıştır. 19 Teşrinisani 1338 (19 Kasım 1922) tarihli çıkarılan kanun layihası ile de Adliye Vekâleti bünyesinde görevli ikinci derece memurların maaşları hakkında düzenlemeye gidilmiştir (BOA, 30-18-1-1 Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 19.11.1921, s. 338).

Bahse konu kanunun birinci maddesinde, temyiz mahkemesi haricinde, Adliye Vekâleti'nde görevli ikinci derecedeki memurların maaşları tahakkuk olup, memurların hizmet süresine göre kanunun diğer maddelerinde belirtildiği üzere tatbik olunur, denilmektedir (md. 1). Hâkim olabilmek salâhiyetine haiz olanların ikinci derece memuriyetten sayılacağı, kanunun ikinci maddesinde vurgulanarak bu memurların hizmet sürelerine göre ne kadar maaş alacakları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi belirlenmiştir (md. 2).

Tablo 3: Adliye Vekâleti İkinci Sınıf Memurlarının Hizmet Sürelerine Göre Maaşları

Hizmet Süreleri	Maaş	Sene
0-2	1500 Kuruş	2
3-5	1700 Kuruş	3
6-10	2000 Kuruş	5
11-15	2500 Kuruş	5
16-20	3000 Kuruş	5
21-25	4000 Kuruş	5
26-30	5000 Kuruş	5

(Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.135-139.)

Tabloda belirlenen hizmet sürelerinin hangi durumlarda geçerli olduğu, söz konusu kanunun üçüncü maddesinde açıklanmaktadır. Buna göre; belirtilen sürelerin tamamlanması için memurun fiili olarak işinin başında olması gerektiği vurgulanmaktadır. Yine herhangi sebeple bir aydan fazla işten ayrı kalınan süreler ile hastalık sebebiyle üç aydan fazla hizmetten ayrı kalınan süreler, tabloda belirtilen sürelerle dâhil değildir (md. 3). Kanunun çıkarıldığı tarih itibariyle hâkim maaşları bu kanuna uygun olarak belirlenen ve geçici maaş alanların ücretleri oranında belirlenir (md. 4). Yine kanunun çıkarıldığı tarih itibariyle belirlenen miktardan fazla ücret alan memurların maaşları aynı kalacak, hizmet süreleri kararlaştırılan miktara gelinceye kadar geçen süre sonunda eşitlenecektir (md. 5). Adliye Vekâleti'ne bağlı dairelerde görevli idarecilerin maaşları, müfettişler, mümeyyizler müdüriyetlerin maaşlarından fazla ise üstü geri alınır (md. 6). Otuz seneden fazla hizmeti olanların maaşlarına yapılacak olan zam miktarının belirlenmesi için yeni kanun-ı mahsusa gerekli olduğu kanunun yedinci maddesinde belirtilmiştir (md. 7).

Adliye Vekâleti'nin kurumsallaşması adına, kurum bünyesinde görev yapan idareci konumunda bulunanlar ve memurlar hakkında yapılan ihbar ve şikâyetlerle ilgili gerekli soruşturmayı

gerçekleştirmek üzere mevcut talimatlara ek olarak 17 Kasım 1920 tarihinde önemli bir düzenleme yapılmıştır. “*Hükkâm ve Memurini Adliye Hakkında Sabk: Edilecek İhbar ve Şikâyet Üzerine İcra Edilecek Tahkikatı Müş’ir Mukaddema Adliye Nezaretince Neşredilen Talimata Zeyldir.*” İsmiyle yapılan bu düzenlemeye göre; Adliye Vekâletinde görevli olan idareci konumunda çalışanlar ve memurlar hakkında tayin sebebi ile oluşan ihbar şikâyetleri, Adliye Vekâleti’ne gelmeden önce Umur-u Cezaiye Müdürlüğüne havale edilir. Müdürlük şikâyet edilen maddenin mahiyetine binaen soruşturma açılacak ise konuyu Adliye Vekâleti’ne intikal ettirir. Vekâletin konuyu değerlendirmesi sonucunda gerekli soruşturma için evrak adliye müfettişliğine, soruşturma konusuna göre ilgili istinaf müddei umumiliğine veya soruşturmayı yürütecek olan kişiye gönderileceği belirtilmiştir (md. 1). Talimatın birinci maddesinde belirtilen düzenlemelere istinaden Umur-u Cezaiye Müdüriyetine gelen ihbar ve şikâyetlerin incelenmesi neticesinde konunun uydurma veya iftira olduğunun anlaşılması üzerine yerel savcılık tarafından şikâyeti gerçekleştiren kişiden müracaatı hakkında delil talep edilir (md. 2). İkinci madde gereğince yapılan araştırma neticesinde, ihbar ve şikâyetin soruşturmaya gerek duyulmasının anlaşılması üzerine birinci maddede belirtilen esaslar dâhilinde soruşturma açılması emri verilir (md. 3). İkinci maddeye uygun olarak memurlar hakkındaki yapılan ihbar ve şikâyetlerin gerçekliğinin araştırması neticesinde yeterli delil bulunamaması veya soruşturmaya değer görülmemesi durumunda, Umur-u Cezaiye Müdürlüğü’nün görüşü üzerine Adliye Vekâleti’nce soruşturma dosyası kapatılır (md. 4). İhbar ve şikâyet konu olan evrak doğrudan doğruya Adliye Vekâleti’ne gönderilmeyip Adliye Müfettişliği veya savcılığa intikal etmiş ise, ikinci yetkili makam, Adliye Vekâletinden gelecek olan cevaba göre belirlenir (md. 5). Adliye Vekâleti’nde görevli idareci ve memurlardan birisi hakkında vukuu bulan ihbar ve şikâyetler hakkında birinci madde gereğince yapılacak soruşturmaya başlandığı sırada, hakkında şikâyette bulunan görevli soruşturma sürecinde görevine devam etmemesinin sağlıklı olmayacağı, soruşturmayı yürüten makam tarafından hakkında yeterli delil toplanması durumunda evrakın Adliye Vekâleti tarafından encümenine yazı ile bildirileceği, eldeki tüm deliller birleştirilip değerlendirildikten sonra kuvvetli şüphe oluşmuş ise soruşturma geçiren görevlinin geçici olarak işten el çektirilebileceği talimatın altıncı maddesinde açıkça belirtilmiştir (md. 6). Kendisinden şikâyette bulunan görevlilerin işten uzaklaştırma yetkisinin Adliye Vekâleti’nin sorumluluğunda olduğu yedinci maddede zikredilmiştir (md. 7). İhbar ve şikâyet üzerine açılan soruşturmayı yürüten kişi, kendisinden şikâyet edilen görevlinin görev yaptığı yerin uzaklığına göre bir haftalık mesafede ise amirin gelişyle derhal şikâyete binaen soruşturmaya başlanır. Soruşturmaya başlanmasıyla on gün, on beş gün sonra, yirmi günlük ve daha uzun mesafede bulunanlar için de en fazla bir ay zaman zarfında soruşturmanın neticesinin postaya verildiğine dair Adliye Vekâleti’ne telgrafla haber verilmesi mecburidir. Soruşturma süresinin geciktirilme durumu ortaya çıkarsa soruşturmayı yürüten kişi Adliye Vekâleti’ne durumu bildirir (md. 8). Sekizinci madde gereğince zamanında bitirilmeyen soruşturmalar ile ilgili Adliye Vekâleti tarafından soruşturmayı gerçekleştiren kişi değiştirileceği gibi, ihtiyaç duyulması halinde ihmali bulunan kişiler hakkında soruşturma başlatılacağı belirtilmiştir (md. 9). Yine sekizinci madde gereğince zamanında bitirilmeyen soruşturmalarla ilgili olarak, tahkikat evraklarının Adliye Vekâleti’ne intikal etmesiyle bahse konu evraklar Umur-u Cezaiye Müdürlüğüne havale edilir. Yine Umur-u Cezaiye Müdürlüğü tarafından incelenen ve değerlendirilen tahkikat evrakları Adliye Vekâleti’ne gönderilerek onaya sunulur (md. 10). Soruşturmaya konu olan memurların yargılanmaları sırasında şayet bu memurlar daha önceden görevlerinden uzaklaştırılmış iseler bu kişiler seçim encümeni tarafından soruşturma süreci bitene kadar ya tekrar göreve iade ettirilir ya da yargılama sonuna kadar açıkta bekletilir (md. 11). On birinci madde gereğince bahse konu görevliler hakkında seçim encümeni tarafından karar verildikten sonra nihai kararı vermek üzere soruşturma evrakı, Umur-u Cezaiye Müdürlüğüne gönderilir (md. 12). Adliye Vekâleti’ne bağlı görevlilerden görevle alakalı olmayan, şahsi suçlarla ilgili olarak (cinayet hariç) mücbir sebep olmadıkça görevden alınmaları uygun değildir (md. 13). Vekâlette görevli memurlar hakkında meslekten uzaklaştırma cezası verilmeden önce taraflar dinlenir (md. 14). (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.132-134). Ayrıca 1879 ve 1911 tarihlerinde çıkarılan teşkilat nizamnamelerinde Adliye Nezareti bünyesinde görev yapan memurlar hakkındaki ihbar ve şikâyetlerle alakalı olarak detaylı bilgi

mevcut değildi. Konu ile alakalı olarak görevli bulunan Umur-u Cezaiye Müdürlüğünün görevi, ceza işleri ve mahkûmlarla alâkadar olup gelen istidaları cevaplandırmak gibi genel ifadelerle sınırlandırılmışken 17 Kasım 1920 tarihinde yapılan bu düzenleme ile müdürlüğün görevi ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

17 Teşrinisani 1336 (17 Kasım 1920) tarihinde ise Adliye Vekâleti'nde görev yapan idareci ve memurların seçim işlerine ait olan mevcut kurallara yeni düzenlemeler getirilmiştir. *“Hükkâm ve Memurini Adliyenin İntihabına Dair Tanzim Olunan 19 Recep 1331 ve 11 Haziran 1339 Tarihinde Neşredilen Nizamnameye Zeyl”* başlığıyla çıkarılan ve aynı zamanda Adliye Vekâleti bünyesinde şimdiye kadar yapılan en kapsamlı düzenlemelerden birisi olan bu değişikliklere göre:

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Adliye Vekâleti'ne bağlı olan bütün görevlilerin seçim ve tayinlerinin bu nizamnameye göre gerçekleştirileceği (md. 1), Adliye Vekâleti'nde en yüksek idareci makamında bulunan müsteşar ve müdür olarak görevli olan kişilerin doğrudan Adliye Vekili tarafından seçileceği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce onaylanacağı hükme bağlanmıştır (md. 2). Ayrıca Adliye Vekâleti bünyesinde gerçekleştirilen daha önceki düzenlemelere göre üst düzey memurların atamalarında Adliye Nazırlığı yetkili iken 17 Kasım 1920 tarihli bahse konu düzenleme ile son onay mercii Türkiye Büyük Millet Meclisi olmuştur. Düzenlemenin üçüncü maddesinde müdüriyet kalemlerine bağlı baş mümeyyiz (kâtiplerin yazılarını inceleyip onaylayan kişi) mümeyyiz ve kâtipler bağlı müdürün önerisi ile Adliye Vekâleti tarafından görevlendirileceği belirtilmişken (md. 3), Adliye Vekâleti bünyesinde görevli müstahdemler, Kalem-i Mahsus Müdürlüğünün başkanlığı altında Muhasebe Evrak Müdürlüğünden oluşan bir encümen tarafından seçildikten sonra Adliye Vekâleti tarafından ataması yapılacağı kararlaştırılmıştır (md. 4). Adliye Vekâleti'ne bağlı müdüriyetlerde görevli mümeyyizliğe tayin olabilmek için ise hukuk fakültelerinden mezun olmak, bidayet (ilk derece) mahkemesinde ve yerel mahkemelerde ve de yerel savcılıklarda hizmeti bulunmak gibi şartlar getirilmiştir (md. 5). Aynı zamanda Adliye Vekâletine bağlı müdürlüklerde görev yapan ikinci mümeyyizliğe tayin olabilmek için de yine hukuk fakültelerinden mezun olmak, bidayet mahkemelerinde stajyerlik yapmak ve sorgu hâkimlerinin yanında görev yapmış olmak gibi şartlar konulmuştur (md. 6).

17 Kasım 1920 tarihli yapılan söz konusu bu düzenlemenin 7. maddesinde mahkemelerde görevli memurlar iki sınıfa ayrılmıştır. İlki mertebe-i ulâ olarak adlandırılan birinci mertebe, diğeri ise mertebe-i sani olarak adlandırılan ikinci mertebedir (md.7). Düzenlemenin sekizinci maddesi gereğince birinci sınıf memuriyet rütbesinde bulunan memurların kimlerden oluşacağı belirtilmiştir. Buna göre; Şer'îye ve nizamiye mahkemeleri başkâtipleri, il ve ilçelerde görev yapan icra memurları, eytam (yetimler) müdürleri ve henüz teşkilatlanmamış ilçe bidayet mahkemesi azalıkları, bidayet ve istinaf savcılık birinci kâtipleri, son olarak da adliye müfettişi kâtipleri bu gruba dâhil edilmiştir (md.8) (Düstur 3. Tertip, C.1, 1929, s.135-139.). Düzenlemenin dokuzuncu maddesinde ise Adliye Vekâleti'ne bağlı birinci sınıf memurların terfi sıraları listelenmiştir (md.9).

Tablo 4: Adliye Vekaleti'ne Bağlı Birinci Sınıf Memurlarının Terfi Sıraları

Sıra No:	Terfi Sırası	Sıra No:	Terfi Sırası
1	Dördüncü Sınıf Zabıt Kâtibi	9	Liva Başkâtibi
2	Üçüncü Sınıf Zabıt Kâtibi	10	Vilayet, Bidayet Mahkemesi Başkâtibi
3	İkinci Sınıf Zabıt Kâtibi	11	Vilayet İcra Memuru
4	Birinci Sınıf Zabıt Kâtibi	12	İstinaf Müddeiumumiliği Birinci Kâtibi
5	Kaza İcra Memurini	13	İstinaf Başkâtibi
6	Kaza Başkâtibi	14	Üçüncü Sınıf Mümeyyizlik
7	Bidayet Müddeiumumiliği Birinci Kâtibi	15	İkinci Sınıf Mümeyyizlik
8	Liva İcra Memuru	16	Birinci Sınıf Mümeyyizlik

Adliye Vekâletine bağlı ikinci sınıf memurların terfi sıraları ise onuncu maddede şu şekilde sıralanmıştır: (md.10)

Tablo 5: Adliye Vekâleti'ne Bağlı İkinci Sınıf Memurların Terfi Sıraları

Sıra No:	Terfi Sırası
1	Kaza ve liva (Kaza ve vilayet arasında bir derece) müstantikliği hâkimliği, bidayet hâkimliği azalığı, vilayet ser müstantikliği, istinaf mahkemesi aza mülazımlığı, kaza bidayet hâkimliği müddeiumumiliği, kaza bidayet Mehakim riyasete, kaza kadılığı.
2	Sulh hâkimi yardımcılığı, istinaf savcılığı yardımcılığı, istinaf hâkimliği üyeleri, liva savcılığı, liva başkanlığı, ticaret başkanlığı, vilayet, bidayet savcılıkları ve başkanlıkları.
3	Liva kadılığı, ikinci sınıf sulh hâkimliği, birinci sınıf sulh hâkimliği, vilayet merkez hukuk başkanlıkları, ikinci sınıf istinaf savcılıkları, Daire başkanlığı ile temyiz heyeti baş mümeyyizleri (Kâtiplerin yaptığı işleri kontrol eden kişi), üçüncü sınıf adliye müfettişleri.
4	Dört bin kuruş maaşlı merkez vilayet kadılıkları, birinci sınıf istinaf savcılıkları, vilayet istinaf başkanlığı, dairelerde görevli vekil müdürler, ikinci sınıf adliye müfettişleri.
5	Dört bin beş yüz ve beş bin kuruş maaşlı merkez vilayet kadılıkları, heyet-i temyiziye başsavcı muavinlikleri, birinci sınıf adliye müfettişliği.
6	Heyet-i temyiziye azalığı, heyet-i temyiziye başkanı, heyet-i temyiziye başsavcı yardımcıları.

Sekizinci maddede belirtilen memuriyetlerden birinde üç sene görev yaptıktan sonra bunu kanıtlayan kişilerin ikinci sınıf memuriyetlerin birinci derecesi olan bidayet hâkimliği ve kaza ve liva mahkemelerinde stajyerlik yapmalarının uygun olacağı (md. 11); Kaza ve liva hâkimlikleri ve bidayet hâkimliği stajyeri olarak iki sene görev yapıp hukuk fakültesinden mezun olanların bidayet hâkimliği üyelikleri ile kaza hâkimliklerinde savcılık ve istinaf hâkimliği azalıkları ve bu memuriyette dört sene çalışanların da kaza bidayet hâkimliği başkanlıklarına ve sulh hâkim yardımcılıklarına atamalarının yapılacağı (md. 12); Hukuk Fakültelerinden mezun olmayıp da uzmanlık belgelerine sahip olan kaza ve livalarda görev yapmış stajyerlerden, dört sene hizmeti bulunanlar bidayet mahkemeleri savcılıklarına tayin olabileceği (md. 13); Hukuk eğitimi veren okullardan mezun olup da iki sene bidayet mahkemesi üyeliği ve kaza savcılığı, kaza bidayet hâkimliği başkanlıklarında kaza kadılığı ve vilayet baş hâkimliklerinde hizmet edenlerin sulh hâkim yardımcılığına, liva bidayet savcılığına ve istinaf mahkemesi üyeliğine, hizmeti dört sene olanların liva başkanlıklarına tayinlerinin uygun olacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu memuriyetlerde altı sene hizmeti olan vilayet merkez savcılıklarına da terfi edebilecekleri madde on dördte hükme bağlanmıştır (md. 14).

İki sene sulh hâkimliği yardımcılığı, liva savcılığı, istinaf savcılığı ve istinaf mahkemesi üyeliklerinde görev yapmış olanların, vilayet merkez savcılıklarına ve aynı sınıfta dört sene hizmeti bulunanların vilayet merkez başkanlıklarına, ikinci sınıf sulh ceza hâkimliklerine ve bu sınıfta altı sene veya daha fazla görev yapmış olanların birinci sınıf sulh ceza hâkimliğine, merkez

vilayet hukuk başkanlıklarına, ikinci sınıf istinaf savcılıklarına tayinleri uygun olacağı madde on beşte belirtilmiştir (md.15).

Liva kadılıklarında ve vilayet merkez savcılıkları ile ceza dairesi başkanlıklarında ve ikinci sınıf sulh hâkimliklerinde iki sene hizmeti olanların birinci sınıf sulh hâkimliği ve ikinci sınıf istinaf savcılıklarına ve hizmeti üç seneye olanların merkez hukuk başkanlıklarına ile birinci sınıf savcılıklarına ve üçüncü sınıf adliye müfettişliklerine ve dört bin kuruş maaşlı vilayet kadılıklarına tayinlerinin yapılacağı on altıncı maddede hüküm altına alınmıştır (md. 16). Birinci sınıf sulh hâkimliği ile ikinci sınıf istinaf savcılığına ve hukuk dairesi başkanlıklarında bir sene görev yapanların, birinci sınıf istinaf savcılığına ve iki sene hizmeti olanların istinaf mahkemesi başkanlığına terfi edebilecekleri madde on yedi de açıklanmıştır (md. 17). Dört bin kuruş maaşlı vilâyet kadılığında iki sene hizmeti olanların dört bin beş yüz, dört bin beş yüz kuruş maaşlı vilâyet kadılıklarına tayinleri uygun olduğu gibi bunlardan dört bin kuruş maaşlı vilâyet kadılıklarının vilâyet-i şarkiyede istinaf hâkimliği başkanlıklarına tayinleri uygundur (md.18). Kaza bidayet hâkimliği savcılığı ve başkanlıklarında iki seneden fazla hizmeti olup da daire başkanlıklarında vekil olarak mümeyyizliğe tayin edilen ve bu görevde hizmeti edenlerin vilâyet merkez-i ceza başkanlıklarına ve sulh hâkim yardımcılığı ile liva savcılığı ve istinaf üyeliklerinde hizmeti olun daire başkanlıkları baş mümeyyizliğinde bulunanların birinci sınıf sulh hâkimliği ve ikinci sınıf istinaf savcılığı ve merkezi vilâyet hukuk başkanlıklarına tayinleri uygundur (md. 19). Adliye Vekâleti'ne bağlı dairelerdeki müdürlüklerde hizmetli olarak görev yapıp vilayet ceza başkanlıkları ve birinci sınıf sulh hâkimliklerinde hizmeti olanların birinci sınıf istinaf savcılıklarına tayinleri uygundur (md. 20). Adliye Vekâleti'ne bağlı ikinci sınıf memuriyetten ayrılan bir görevli, alt derece memuriyetlerden birine geçmek istemesi durumunda adı geçen memuriyette görevde bulunan kişilerden birisi diğerine tercih edilir (md. 21). Adliye Vekâleti'ne bağlı ikinci sınıf memur sınıfından ayrılan herhangi bir görevli başka bir memuriyete geçmek istemesi halinde diğer sınıflardan daha yetkin bir memurun atama yetkisi encümenin takdirine bırakılmıştır (md. 22).

Söz konusu nizamnamenin “mevadı müzeyyele” isimli ekinde kaza kadılığına tayin olabilmek için gereken şartlar sıralanmıştır. Söz konusu şartlar; günümüz hukuk fakültesine denk sayılan mekteb-i kuzattan¹ mezun olmak veya hukuk eğitimi alanında belgeye sahip olmak ve fıkıh bilgisine sahip olup şeri mahkemelerde ve Nahiye Naipliğinde en az iki sene hizmeti bulunmak veya bulunduğu mahaldeki ilmiye sınıfı mensuplarınca belirlenen kişiler de bunu ispatlamak zorunda olduğu, bahse konu nizamname ekinin birinci maddesinde açıklanmıştır. Burada bahsi geçen mekteb-i kuzat ile ilgili olarak açıklama yapmak gerekirse Hukuk eğitimi, Osmanlı Devleti'nde adli teşkilatın kurumsallaşması ve daha kapsamlı bir hale getirilmesi çalışmalarından birisidir. Bu kapsamda Bal'a göre,

“Dönem itibariyle ilk inşası Tanzimat devrine denk gelen Nüvvâb Okulu geçen yıllar içerisinde gerek şartlar gerekse tedrisat programında iyileştirmeye duyulan ihtiyaç sebebiyle farklı isimler almıştır. 1855 yılında Muallimhâne-i Nüvvâb olarak adlandırılan kurum, 1884 yılında Mekteb-i Nüvvâb, 1909 yılında Mekteb-i Kuzât ve 1913 yılından itibaren ise Medresetü'lKuzât olarak adlandırılmıştır.” (Bal, 2016, s. 26).

¹ Hukuk eğitimi, Osmanlı Devleti'nde adli teşkilatın kurumsallaşması ve daha kapsamlı bir hale getirilmesi çalışmalarından birisidir. Bu kapsamda Bal'a göre, “dönem itibariyle ilk inşası Tanzimat devrine denk gelen Nüvvâb Okulu geçen yıllar içerisinde gerek şartlar gerekse tedrisat programında iyileştirmeye duyulan ihtiyaç sebebiyle farklı isimler almıştır. 1855 yılında Muallimhâne-i Nüvvâb olarak adlandırılan kurum, 1884 yılında Mekteb-i Nüvvâb, 1909 yılında Mekteb-i Kuzât ve 1913 yılından itibaren ise Medresetü'l Kuzât olarak adlandırılmıştır.” (Bal, 2016, s. 26).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Adliye Nezareti ismiyle yer alan teşkilat, Batılılaşma sürecinin sonucunda Adliye Vekâleti'ne dönüşmüştür. Özellikle Divan-ı Hümayun'un kaldırılması sonrasında, hizmet yükünün artması ile devlet idaresi çeşitli bakanlıklara ayrılmıştır. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde oluşturulan bu bakanlıklar sayesinde de güçler ayrılığı prensibinin, ilk defa bu idari bakımdan kurumsallaşma süreci sayesinde ortaya çıkması sağlanmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin açılışından kısa bir süre sonra ise Adliye Teşkilatı gibi önemli bir kurumun yeni baştan kurulması ve tüm ülkede teşkilatlandırılması elbette kolay olmamıştır. Gerek maddi imkânsızlıklar gerekse eleman yetiştirilmesindeki sıkıntılar süreci epeyce uzatmıştır. Nitekim İstanbul'daki Adliye Nezareti'nin varlığı devam ederken, aynı anda Anadolu'da oluşturulan yeni teşkilat, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen Millî Mücadele koşulları içerisinde teşkilatlanmaya çalışmıştır. Bu düalist yapının ortaya çıkardığı olumsuzlukları gidermek adına Anadolu'nun en güvenli yerlerinden birisi olan Sivas'ta kurulup daha sonra Eskişehir'e taşınan Temyiz Mahkemesi ile İstanbul ve İtilaf Devletleri'nden bağımsız bir teşkilat oluşturulmuştur. Ardından da Adliye Vekâleti teşkilatı ve kurum bünyesindeki görevliler ile ilgili olarak çıkarılan ve çok detaylı bir şekilde hazırlanan nizamname, kararname ve kanunlarla kurumsallaşma faaliyetleri hızla devam etmiştir.

Kurumların kuruluş sürecinin yönetilmesinde ve kurumlara doğru bir misyon yüklenmesi noktasında, kurumsal liderliğin rolüne değinmekte fayda görülmektedir. Zira araştırma ile ortaya konulan bulgular da Adliye Vekâleti'nin kuruluşu ve kurumsallaşmasındaki en önemli rolün, kurumsal lider kavramının özelliklerini tam olarak karşılayan Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğunu göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa, sadece devletin veya kurumların yönetim işleri ile meşgul olmamış, aynı zamanda tepki almaksızın krizleri ve geçiş dönemlerini başarılı bir şekilde yönetmiştir. Aynı zamanda teşkilatının yeniden yapılanma süreci içerisinde rolü olan başta Celalettin Arif Bey olmak üzere diğer Adliye Vekilleri de bu sürece çok önemli katkılar sunmuştur.

Netice itibariyle Türklerin tarih boyunca kurmuş oldukları güçlü devlet teşkilatlanmasının temelinde, liderine ve adalet anlayışına bağlılığın olduğu görülmüştür. Bu devletlerin kuruluşundan beri uygulamış olduğu adalet ve hukuk düzeni, bir önceki devletin uyguladığı adli politikadan bağımsız olmamıştır. Çalışmamızda sıkça vurguladığımız kurumsallaşmanın gereği olarak o zamana kadar hüküm sürmüş Türk ve Türk İslam devletlerinin tatbik ettiği hukuk sistemini benimsemiş ve çağın gerektirdiği yenileşmeyle beraber bu sistem yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı 50. Yıl. (1973). Ankara: Ankara Yarı Açık Cezaevi Matbaası.*
- AKIN, R. (2001). *TBMM Devleti (1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erklere ve İdare*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ASLAN, Y. (2001). *TBMM Hükümeti Kuruluşu Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları.
- BAL, E. B. (2016). *Tanzimat'tan Sonra Kadı ve Naip Yetiştirmek Amacıyla Kurulan Okul: Mekteb-i Nüvvâb*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- BAŞA, Ş. (2013). *Kurumsallaşma Bağlamında Dâhiliye Nezareti'nden Dâhiliye Vekâletine Geçiş (1920-1923)*, 1.Baskı, Ankara: TODAİE Yayın.,
- Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü (1998). *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler*, Ankara.
- BOA, 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 19.11.1921.
- BOA., 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 28.01.1920.
- BOA., 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 28.09.1920.
- BOA., 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 31.05.1920.
- BUDAK, G. (2005). *İşletmelerde Bürokratik Sabotaj*, İzmir: Kültür yayınları.
- Düstur 3. Tertip, C. 1, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1929.
- Düstur 3. Tertip, C.5, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul, 1931.
- EKİNCİ, E. B. (2010). *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- GÜRBÜZ, Mustafa (2006). İslam Hukuk Tarihinde Kanun Yolu Olarak Temyiz Mahkemesi ve Osmanlı Devletindeki İşleyişi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- Hâkimiyeti Milliye*, 9 Kasım 1920.
- KÖKSAL, O. (2019). Sivas Tarihine Der-Kenar; Yeni Türkiye'nin İlk Yüksek Mahkemesi Sivas Muvakkat Temyiz Heyeti. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C, XLIII, Sivas, ss. 152-174.
- ÖZER, İ. (2020). Muameleyi Tehir, Evrakı Teksir: Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kırtasiyecilikle Mücadele Tartışmaları (1920-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, ss. 71-109.
- SEÇKİN, A. R. (1967). *Yargıtay Tarihçesi Kuruluş ve İşleyişi*, Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları.
- TBMM (2013). *Hükümetler Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları.
- TBMM ZC, Devre: 1, İçtima Senesi:1, C. 1, İ:1, Üçüncü Basılış, Ankara 1959.
- TBMM ZC, Devre: 1, İçtima Senesi:1, C. 2, İ:22, Üçüncü Basılış, Ankara 1959.
- TBMM ZC, Devre: 2, İçtima Senesi:1, C. 3, İ:52, Üçüncü Basılış, Ankara 1959.
- TEKİNSOY, Y. E. (2021). *1904 Bulgar Genel Affı (Afv-ı Umûmî) Üsküp ve Edirne Hapishanelerindeki Uygulaması*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- TURAL, E. (2008). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adliye ve Mezâhip Nezareti'nde Bürokratik Reform. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C, 57, ss. 225-252.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 06.04.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.05.2022

DOI: 10.30692/sisad.1099245

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KIBRIS MESELESİNİN KONYA BASININA YANSIMASI VE 1958 KONYA MİTINGİ¹

*Reflection of The Cyprus Issue on The Press in Konya During The Period of Democrat
Party and The, Konya Meeting in 1958*

Betül TEKİNSOY

Dr.

M.E.B. Tarih Öğretmeni

ORCID ID: 0000-0002-5342-366X

betultekinsoy@gmail.com

Atıf/Citation: Betül Tekinsoy, “Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Meselesinin Konya Basınına Yansıması ve 1958 Konya Mitingi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 2 Temmuz 2022, s.461-477.

Öz: Doğu Akdeniz’de yer alan Kıbrıs Adası, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile resmen İngiliz hâkimiyetine girmiştir. 1923-1950 yıllarını kapsayan Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında, Kıbrıs konusunda aktif bir dış siyaset izlenememiş ve Lozan Antlaşması ile oluşan statükonun devamından yana bir tavır sergilenmiştir. 1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti döneminde ise Kıbrıs sorunu, Türkiye’nin en önemli dış politika meselelerinden birini teşkil etmiştir. Türkiye, Kıbrıs konusunda özellikle 1956 yılından itibaren politika değişikliğine giderek “adanın taksimi” tezini savunmaya başlamıştır. Türkiye’nin politika değişikliğine paralel olarak iç kamuoyunda da Kıbrıs meselesi gündemin ön sıralarında kendisine yer bulmuştur. 1958 yılına gelindiğinde Türk kamuoyuna hâkim olan kanaat, “Ya Taksim Ya Ölüm” haline gelmiştir. Kamuoyunun oluşturulmasında etkin araçlardan birisi olan basında, 1956 sonrasında Kıbrıs meselesi sık sık işlenmeye başlanmış, Türk basınında Kıbrıs’a yönelik haberlere daha geniş yer verilmiştir. Böylece toplumsal duyarlılık oluşturulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan ülke genelinde birçok miting gerçekleştirilirken bu mitinglerin topluma duyurulmasında ve etkisinin artırılmasında basın aktif olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada Demokrat Parti iktidarında Kıbrıs sorununun Konya basınındaki yansımaları ele alınmıştır. Özellikle 1958 yılında Konya’da gerçekleşen Kıbrıs mitingi ve Konya basınına yansıması yerel basındaki verilerden hareketle aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Kıbrıs, Basın, Kıbrıs Mitingi.

Abstract: Cyprus Island, located in the Eastern Mediterranean, officially came under British rule upon the Lausanne Peace Treaty signed on July 24, 1923. During the rule of Republican People's Party covering the years 1923-1950, an active foreign policy could not be followed on the Cyprus issue and an attitude in favor of the continuation of the status quo created by the Treaty of Lausanne was displayed. In the period of the Democrat Party, which came to power upon the 1950 elections, the Cyprus problem constituted one of the most important foreign policy issues of Turkey. Turkey started to defend the “partition of the island” thesis by changing its policy on Cyprus, especially as of 1956. In parallel

¹ Bu çalışma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde kabul edilen “Demokrat Partili Yıllarda Siyasetin Konya Basınına Yansıması (1946-1960)” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

with policy change by Turkey, the Cyprus issue was also at the fore front of the agenda in the domestic public opinion. With in 1958, the prevailing belief of the Turkish public opinion became“either partition or death”. In the press, one of the effective in struments in forming public opinion, the Cyprus issue started to be covered frequently after 1956, and news about Cyprus was given wider coverage in the Turkish press. Thus, social awareness was tried to be created. On the other hand, whil emany public meetings were held throughout the country, the pres was actively used in announcing these meeting sto the public and in creasing their effect. The reflections of the Cyprus problem in the press of Konya under the Democrat Party governmentare discussed in this study. In particular, the Cyprus meeting held in Konya in 1958 and its reflection on the Konya pres have been triedto be presented based on the data in the local press.

Keywords: Konya, Cyprus, Press, Cyprus Meeting.

GİRİŞ

Kıbrıs'ın, Güney Anadolu ve Suriye kıyılarını gözetim ve denetim altında tutabilecek bir konumda olması, tarihin en eski devirlerinden başlayarak gerek Anadolu'ya gerekse Suriye'ye egemen olan devletlerin, Kıbrıs'ı kendi topraklarına katmak istemelerine zemin oluşturmuştur. Kıbrıs Adasının stratejik konumu Osmanlı Devleti'nin de bölgeyle yakından ilgilenmesine neden olmuş Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini sağlamlaştırmak için adayı topraklarına dâhil etmiştir (Uslu, 2004, s. 303). Kıbrıs, fethedildiği 1 Ağustos 1571 tarihinden, 1878 yılına kadar 307 yıl Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalmıştır (Kaya, 2021, s. 466-467). Ada, 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen ve tarihte 93 Harbi olarak da anılan Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin yenilgisi üzerine yapılacak barış konferansında, İngiliz desteğini alabilmek amacıyla 92.000 altın karşılığında Britanya İmparatorluğu'na kiralanmıştır. Böylelikle adada Osmanlı mülkiyeti devam etmiş ancak adanın yönetimi tamamen İngilizlere geçmiştir. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti İngiltere'nin karşısında yer almıştır. Ortaya çıkan fiili durum karşısında İngiltere adaya tamamen el koymuştur. Kıbrıs adası, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 20. Maddesi gereğince de İngiltere tarafından ilhak edilmiştir.

Atatürk döneminde Türkiye, dış politikası vasıtası ile kendi varlığını ve bu varlığın dayanağı olan Türk kimliğini meşrulaştırma gayreti içerisinde olmuş milli kimlik ve milli devlet ilişkisini, milli dış siyasetin kaynağı yapmayı hedeflemiştir. Atatürk dönemi ve sonrasında Türk dış politikası, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsızlığının korunması ve Lozan Antlaşması ile oluşan statükonun devam ettirilmesi düşüncesi etrafında şekillenmiştir (Özer, 2020, s. 720). Mustafa Kemal Atatürk'ün halefi olarak İsmet İnönü de Atatürk dönemi Türk Dış Politikası ilkelerine sadık kalmış ve statükonun devamını arzu etmiştir (Özer, 2017: 470). Haddizatında 1923-1950 yılları arasında iktidarda olan CHP, Kıbrıs meselesinde daima Lozan Barış Anlaşması ile oluşan statükonun devamından yana tavır almış ve aktif bir dış siyaset izlemekten kaçınmıştır (Değerli, 2012, s. 87-88)². Dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak 17 Aralık 1949 tarihinde yaptığı açıklamada, İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekileceğine dair en ufak bir belirti bulunmadığını, Yunan

²“Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1878 tarihinde imzaladığı Kıbrıs Antlaşması ile adanın yönetimini İngilizlere devretmiştir. Sultanın isteğiyle bir de ek anlaşma imzalanmıştı. Buna göre; Rusya, Osmanlı'nın doğu illerini geri verdiği zaman İngiltere de Kıbrıs'ı geri verecek ve asıl anlaşma geçersiz olacaktı. Fakat Rusya çekildikten sonra İngiltere bu anlaşmaya uymamış ve karşılığını ödeyerek kiraladığı Kıbrıs'ın yönetimini Osmanlı Devletine geri vermemiştir. Mülkiyeti İngiltere'ye devredilmemiş olsa da Kıbrıs, İngiltere'nin bir kolonisi haline gelmiştir.” (Yüksel, 2018, s. 313). İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri safında yer alması üzerine 5 Kasım 1914 tarihinde 1878 Antlaşması'nı feshederek Kıbrıs'ı İngiliz kralının mülkü hâline getirdiğini ilan etmiştir (Özersay, 2003, s. 191-192).

Lozan Antlaşması'nda Kıbrıs'ın durumuyla ilgili de bir düzenlemeye gidilmiştir. Nitekim antlaşmanın 16, 20 ve 21. Maddeleri Kıbrıs'la ilgili olup Türkiye'nin aleyhinde bir çözüm söz konusudur. Nitekim antlaşmanın 20. Maddesinde “Türkiye, Britanya Hükümeti tarafından Kıbrıs'ın 5 Teşrin-i sani 1914'de ilân olunan ilhâkını tanıdığını beyan eder.” (Düstur, 1931, s. 27-29) hükmü fiilen 1878'de kaybedilen adadan hukuken de kaybına işaret eder. İngiltere'nin Lozan Antlaşması'nı 6 Ağustos 1924 tarihinde onaylaması sonrasında Kıbrıs'ta İngiliz Yüksek Komiserlik makamı kaldırılmıştır. Yerine valilik makamı oluşturulmuştur. Adayla ilgili bu gelişmeler olurken bölgede yerleşik Türkler de 1914'ten itibaren Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Bu durum adada demografik dengenin Rumların lehine gelişmesine zemin oluşturacaktır (Taeuber, 1955, s. 12-13).

Hükümeti'nin de resmen sorunu ele almadığını söylemiştir. Yine Sadak'ın, Meclis'te 23 Ocak 1950 tarihinde "... Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Bunu bir müddet evvel gazetecilerin bir sualine cevaben de söylemişim. Kıbrıs diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs İngiltere'nin hâkimiyeti ve idaresi altındadır. İngiltere'nin bu adayı başka bir devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti bir temayülü olmadığını biliyoruz. Bu hususta tam kanaatimiz vardır. Kıbrıs'ta yapılan şu veya bu hareket bu vaziyeti değiştiremez, değiştirmeyecektir." ifadeleri, Türkiye'nin aktif bir dış siyaset izlemekten kaçındığını göstermektedir (Tuna, 2016, s. 84).

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti, iktidarda kaldığı on sene içerisinde Kıbrıs sorunu ile ilgili üç farklı politika izlemiştir. Bu politikalarından ilki, Kıbrıs meselesinin sadece İngiltere'yi ilgilendiren bir iç mesele olduğu ve Lozan Barış Antlaşması ile oluşan statükonun devamına yöneliktir. Ancak 1955 Nisan'ında EOKA³ terör örgütünün Kıbrıs Türklerini hedef alan eylemlerine başlaması ve İngiltere'nin politikasında yumuşama göstererek Enosis'i hedefleyen Yunanistan ile görüşme masasına oturması⁴, Menderes Hükümeti'nin Kıbrıs'a yönelik politikasını değiştirmesine neden olmuştur. Böylece Demokrat Parti, Kıbrıs meselesinin İngiltere'nin bir sorunu olduğu yönünde yıllardır sürdürdüğü yaklaşımını terk etmiş ve İngiltere'nin hükümlerinden sadece Türkiye lehine vazgeçebileceğini savunmaya başlamıştır. Demokrat Parti iktidarının Kıbrıs politikasındaki bu değişiklik, Aralık 1956'ya kadar devam etmiştir (Kaya ve Yeter, 2018, s. 217)⁵.

Demokrat Parti iktidarının Kıbrıs politikasında, Aralık 1956'dan itibaren önemli bir değişiklik meydana gelmiş ve Hükümet, bu tarihten itibaren o zamana kadar savunduğu statükonun devam etmesi ya da adanın Türkiye'ye geri verilmesi tezlerini terk etmiştir (Değerli, 2012, s. 93)⁶. Nitekim İngiltere'nin, Ocak 1956'dan itibaren Kıbrıs politikasında yumuşama göstermesi

³1955'te Yunan milliyetçileri Kıbrıs'ta bir terör kampanyası başlatırken Yunan hükümeti Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi anlamına gelen kendi kaderini tayin etme davasını resmen üstlenmiştir (Mango, 1993, s. 749). "Yunanlıların kaçırttığı Kıbrıs Rumları, 'Kıbrıs Mücadelesi İçin Milli Teşkilat' anlamına gelen kelimelerin ilk harflerini taşıyan EOKA örgütünü kurmuşlardır. General Grivas'ın önderliğindeki tedhiş örgütü, devlet dairelerine ve tesislerine sabotajlara girişmişlerdir. Ardından örgüt, Ada Türklerine karşı saldırılar başlatmış 21 Haziran 1955'te Rum tedhişçilerinin attıkları bombalarla 14 Türk yaralanmıştır. 22 Haziran'da Kıbrıs Türklerinin lideri Dr. Fazıl Küçük, Türk Hükümetine bir telgraf göndererek Kıbrıs Türklerinin güvenliğini Türk Hükümetinin korumasına bırakıklarını bildirmişlerdir." (Balcıoğlu, 2004, s. 484).

⁴Xydis aslında İngiltere'nin Enosis fikrine karşı olduğu ve tavizsiz bir tutum takındığını iddia etmektedir. "Kıbrıslı Rumların liderleri (Kıbrıs nüfusunun çoğunluğu), Enosis iddialarına yönelik katı İngiliz tutumuyla karşı karşıya kaldılar. İngiltere'den BM'nin kararları gereğince kendi kaderlerini tayin etme hakkının verilmesini talep ettiler. Yunanistan'daki kamuoyu Yunan hükümetine de benzer baskılar uyguluyordu. Bu koşullar altında, Yunan hükümeti önce İngiliz hükümetiyle Kıbrıs'ın geleceği konusunda sessiz ve iki taraflı müzakerelere girişmeye çalışmıştı. Ancak İngiliz hükümeti bu tür önerileri reddetmişti. İngiltere, Kıbrıs sorununun olmadığını, Kıbrıs'ın tartışmaya kapalı bir mesele olduğunu, adanın İngiliz yönetiminden kopmasına asla izin verilmeyeceğini iddia etmişti." (Xydis, 1968, s. 142).

⁵"1955 yaz aylarına kadar Türk Hükümetlerinin Kıbrıs konusunda aktif bir politika güttüğü söylenemez. Nitekim Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 20 Ağustos 1951'de 'Adanın bugünkü hukuki durumunun değişmesi için bir sebep görmemekteyiz' demiştir. Köprülü, 1 Nisan 1954 günü de şunları söylemiştir: 'Dost ve müttefik Yunanistan'ın devlet adamlarıyla yapılan görüşmelerde Kıbrıs üzerinde herhangi bir muhabere veya müzakere cereyan etmiş değildir. Bunun sebebi, Türkiye'nin Kıbrıs meselesi diye bir şey mevcut olmadığı mütalaasında bulunması ve Kıbrıs'ın halen İngiltere'ye ait olduğuna göre, bu ada hakkında Yunanistan'la ikili konuşmalar yapılmasının caiz olmamasıdır. Günün birinde Kıbrıs'ın İngiltere ile müzakereye mevzu olması haline, pek tabii, bu adada mühim bir Türk ekalliyeti bulunması keyfiyeti bizim de söz sahibi olmamızı gerektirecektir. Kaldı ki biz bu adanın bugünkü statüsünde bir değişiklik yapılması lüzumuna kani değiliz.' Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgili olarak, Dışişleri Bakanı'nın da bu şekilde belirttiği bir politika izlemesi ise 1945-1952 yılları arasında Türkiye için Sovyet yayılma ve baskısına karşı kendi varlığının ve güvenliğinin sürekliliğini sağlamanın birinci planda gelmesi önemli rol oynamıştır" (Uçarol, 2013, s. 1030-1031). Ayrıca bkz. (Tuna, 2016, s. 85-88). Türkmen, 1954'de Kıbrıs meselesinin milletlerarası mahiyet kazandığını ve Türk dış politikasının 1955-1960 arasındaki başlıca konusunu teşkil ettiğini ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Türkmen, 2017, s. 527).

⁶"1954 yılından beri Kıbrıs sorunu Türkiye ve Yunanistan arasında en önemli konuların başında hatta mili bir dava haline gelmiştir. Menderes, 'Kıbrıs asla Yunanların olmayacaktır. Hükümet olarak gerekli bütün önlemler alınmıştır. Onun için Türk Milletinin Kıbrıs davasında itidal ile hareket etmesi çok yerinde olur' diye kararlılığı belirten beyanlarda bulunmuştur." (Özer, 2015, s. 104).

Türkiye'nin de dış politikasını önemli ölçüde etkilemiş ve Türkiye, ada üzerinde 1956 yılından itibaren politika değişikliğine giderek “adanın taksimi” tezini savunmaya başlamıştır (Tuna, 2016, s. 91). 1958 yılında, Türk kamuoyunda işlenen tez ise “Ya Taksim Ya Ölüm” olmuştur (Uçarol, 2013, s. 1037).

Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin sorunları bu süreçte sona ermemiştir. Ancak 1959'ta imzalanan Londra ve Zürih antlaşmalarını, Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin daha güvenli bir konuma gelmelerini sağlaması bakımından önemli bir gelişme olarak kabul etmek gerekir. Zamanla adada yaşayan Türk nüfusunun azalmasına rağmen 1960 yılında bağımsız bir cumhuriyetin kurulması ve Türklerin adanın yönetimine ortak olmaları, dönemin Türk dış politikasının önemli bir başarısı olarak değerlendirilmelidir (Özer, 2015, s. 107).

Ayasofya Mitingleri ve Kıbrıs Halkının İlk Büyük Tepkisi

Yunanistan'ın 1950'li yıllardan itibaren EOKA Terör Örgütü'nü kurarak Yunanistan'la birleşme düşüncesi, yani Enosis'e yönelik tedhiş ve katliamlara başlamaları, Kıbrıs Türklerini ve Türk kamuoyunu harekete geçirmiştir. Diğer taraftan Kıbrıs konusundaki uyuşmazlık, özellikle 1950'li yıllardan itibaren Türk Dış politikasının önemli konularından birini teşkil etmiştir. Kıbrıs'ta yaşayan Rumların, adayı Yunanistan'la birleştirme düşünceleri (Enosis), Türklerin ise Türkiye'nin güvenliğini sağlamak ve adada yaşayan Türklerin varlığını korumak için bu birleşmeye karşı çıkmaları, Kıbrıs konusunda uyuşmazlığın temel nedeni olmuştur (Eroğlu, 2002, s. 738). 1950'li yıllarda Rumların adadaki faaliyetlerinin Türklerin durumunu zorlaştırması üzerine Türkiye'deki kuruluşlar, gençlik örgütleri, Kıbrıs Türklerine destek vermeye başlamışlardır. Kıbrıs Türkleri, gelişmeleri protesto etmek ve adanın Türkiye'ye iadesini sağlamak için Kıbrıs'ta iki büyük miting tertip etmiştir (Vatansever, 2010, s. 1497).

Kıbrıs'ta gerçekleştirilen ve “*Ayasofya Mitingleri*” olarak isimlendirilen bu organizasyonların ilki 28 Kasım 1948'de, ikincisi 11 Aralık 1949'da Lefkoşa'da gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen bu mitinglere, binlerce Kıbrıs Türk'ü katılmış ve başta Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş olmak üzere adadaki Türk toplumunun ileri gelenleri konuşmalar yapmıştır. Mitinglerde Enosis karşıtı ve mücadeleye yönelik alınan tavırlar açıkça beyan edilerek adanın sahibi olan Türklere geri verilmesi istenmiştir. Kıbrıs'ta düzenlenen mitinglerin yanı sıra, Türkiye basınında da Kıbrıs'a yönelik haberlere yer verilmeye başlanmış ve bu sayede kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan toplumsal duyarlılık oluşturulması için ülke genelinde mitingler düzenlenmiştir. Ankara ve İstanbul'da düzenlenen Enosis karşıtı mitingleri Malatya, Balıkesir, Hatay, İzmir gibi diğer illerde gerçekleştirilen mitingler izlemiştir. Bu mitinglerde Kıbrıs'ın, eski sahibi olan Türklere ait olduğu vurgusu dile getirilmiştir. Bu mitingler aracılığı ile Kıbrıs'a yönelik Türk toplumunun algısı gelişme göstermiş kamuoyunun baskısı ile de siyasi iktidarlar konuyu gündemlerine almaya başlamışlardır. Türk basınında Sedat Simavi'nin Hürriyet gazetesiyle başını çektiği “*Kıbrıs Türk'tür*” hareketi, ülke içinde kurulan “*Kıbrıs Kültür Derneği*”, “*Kıbrıs Koruma Cemiyeti*”, “*Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti*” gibi oluşumlar, geniş kitleleri Kıbrıs konusunda duyarlılığa davet etmeye başlamıştır (Çakmak, 2011, s. 551-552)⁷.

⁷“1940'li yılların özellikle sonlarına doğru Yunanistan kralının ilhaktan bahsetmesi ve Kıbrıs sorununun İngiltere ve Yunanistan arasında çözüleceği düşüncesi Kıbrıs Türkleri arasında olduğu gibi Türkiye'de de tepkilere ve üzüntüye neden olmuştur. Bu tepkilerin göstergesi olarak Kıbrıs Türkleri 28 Kasım 1948'de Lefkoşa'da, 25 Aralık 1948'de ise Ankara'da miting düzenlemiştir. Aynı tarihlerde Eskişehir, Afyon, Konya, Balıkesir ve İzmir'de de mitingler düzenlenmiştir. Ayrıca yurdun çeşitli kentlerinde Halkevlerinde toplantılar yapılmış, binlerce yurttaş bunlara katılarak, Kıbrıs konusunda görüş ve düşüncelerini açıklamışlardır.” (Uçarol, 2012, s. 1032) “*Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı aleyhinde Ada Türkleri tarafından 28 Kasım 1948 tarihinde Lefkoşa'da yapılan Ayasofya Mitingi hakkında Dr. Fazıl Küçük imzasıyla İsmet İnönü'ye gelen 2 Aralık 1948 tarihli telgrafın içerisinde mitingle ilgili bilgi verilmiştir. Telgrafta; 15 bin kişinin katıldığı bu miting ile Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması ya da muhtariyet istenmesi yönündeki Kıbrıslı Rumların taleplerinin reddedildiğini bildirmiş ve bu durumun Ada huzurunu bozacak ve Ada'daki Türk varlığını mahvedecek bir gelişme olacağı ifade edilmiştir.*” (Dokuyan, 2013, C. 1, s. 151).

Kıbrıs Meselesinin Konya Basınına Yansıması

Kıbrıs konusunun 1940'lı yıllardan itibaren Türk kamuoyunda önemli bir yer tutmaya başladığı söylenebilir. Nitekim adanın statüsünün ne olacağı, İngiliz politikaları, Rumların Enosis'e yönelik tezleri ve bunların karşısında adada yaşayan Türklerin geleceğiyle ilgili endişeler, Türk kamuoyunda meseleye yönelik hassasiyetin artışına zemin oluşturmuştur. Nitekim aynı hassasiyetin Konya'da da hissedildiği görülmektedir. Henüz CHP iktidarının devam ettiği ve resmi devlet politikasının yani Lozan'da belirlenen statükonun devamına yönelik olduğu günlerde, Konya'da tertip edilen bir miting, şehir halkının meseleye yönelik duyarlılığı göstermesi açısından önemlidir. Kıbrıs meselesiyle ilgili Konya'daki vatandaşların doğrudan tepkisinin basına ilk yansıması olarak değerlendirilebilecek bu miting, 2 Ocak 1949 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Gazetelerde yer alan habere göre çoğunluğu gençlerden oluşan katılımcılar, hükümet meydanında toplanarak Kıbrıs konusunda Konya halkının "hislerine tercüman" olmuşlardır. Söz konusu mitinge, bandonun çaldığı İstiklal Marşı ile başlanmış gençlerden Osman Yurdaşan, başöğretmen Namık Ayas ve öğretmen Suat Bülbül, Kıbrıs'ın Türklüğünü anlatan birer konuşma yapmışlardır. Konuşmalar sonrasında katılımcılar hükümet binası önünden Cumhuriyet alanına gelmiş önce Atatürk Anıtı'na çelenk konulmuş, ardından öğretmen İffet Ayas ve Osman Yurdaşan birer konuşma yapmışlardır (Babalık, 4 Ocak 1949, s. 2; Ekekon, 31 Aralık 1948, s. 3). Konya'da düzenlenen miting nedeniyle Kıbrıs Türk Derneği, Konya'daki miting tertip heyeti başkanlığına, bir mektup göndermiştir. Mektuptaki,

"2 Ocak 1948 tarihinde tertip edilmiş olan büyük mitingde Kıbrıs davasına karşı gösterilen yakın alaka ve tertip heyetinin bu konudaki çalışmaları ile gençliğin ve halkın candan iştirak ve ilgileri kalplerimizde ebediyen yaşayacak minnet ve şükran duygusu yaratmıştır. Ankara'da kurulmuş olan derneğimizin bu hislerimizi ifade ederken Ana vatandaki ve Kıbrıs adasındaki hemşerilerimizin de hislerine tercüman olarak size ve bütün Konya gençlik ve halkının içten gelen minnet ve şükran duygularını sunmayı borç bilir; bu yakın alakanın aralıksız devamını ve milli davamızın tahakkuku uğrunda bizi desteklenmenizi en samimi sevgi ve duygularımızla diler ve şükranlarımızın bütün Konya halkına, mensup bulunduğunuz gazete ve elinizdeki imkânlarla ıblağına çok değerli tavassut ve delaletlerinizi rica ederiz." (Ekekon, 10 Ocak 1949, s. 2).

ifadeleri ile Kıbrıs Türk Derneği Konya halkına teşekkürlerini bildirmiştir. İlginç bir şekilde Türkiye'nin Lozan'la belirlenen statükodan yana tavır aldığı günlerde böyle bir miting tertip edilmiş olması ve miting tertip heyeti ile konuşmacılar arasında devlet memuru olan öğretmenlerin yer alması hükümet politikası konusunda soru işaretlerini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim 1949'da CHP iktidarının dış politikada eskiden beri gelen tezleri savunuyor olmasına rağmen Kıbrıs konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesine yönelik bir siyaset takip ettiği izlenimini uyandırmaktadır.

Üçlü Kıbrıs Konferansı'nın başladığı 1955 yılında⁸ Kıbrıs meselesi Türk kamuoyunda etkisini göstermeye başlamıştır. Hükümetin kararlı ve sert beyanatını takiben, muhalefetin de hükümetin kararını desteklemesi ülke genelinde büyük akisler meydana getirmiştir. Hatta Türkiye'nin birçok yerinden Kıbrıs'a gönüllü olarak gitmek isteyen vatandaşlar hükümete müracaat etmiştir. Yeni Konya gazetesinde yer alan bir haberde, Bandırma ve Eskişehir'den sonra Konya'dan da

⁸ 1955 yılına gelindiğinde Kıbrıs meselesinin aldığı hal İngiltere'yi harekete geçmek durumunda bırakmıştır. İngiltere, sorunun ilgili üç devlet (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) arasında çözümlenmesini sağlamaya yönelik 29 Ağustos 1955 tarihinde Londra'da, "Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Hakkında Üçlü Konferans" toplanmasını sağlamıştır. İngiltere, adaya özerklik vermeyi önermiştir. Türkiye, statükonun devamından yana tutum takınmış, şayet bu gerçekleşmezse adanın kendisine geri verilmesini istemiştir. Yunanistan ise self-determination tezini ileri sürmüştü ve adanın kendisine katılmasında ısrarcı olmuştur. Tarafların beklentilerindeki farklılıklar konferansın herhangi bir sonuç alınmadan 7 Eylül 1955'te sona ermesine neden olacaktır (Coşkun, 2004, s. 247).

vatandaşların gönüllü olarak Kıbrıs'a gitmek istediklerini bildirdiği ifade edilmektedir. Aynı haberde, Yeni Konya Gazetesi idarehanesine müracaat eden gençlerin isimlerini bildirdikleri ve gönüllü olarak gitmek isteyen diğer gençlerin de isimlerini gazeteyle bildirmelerini rica ettikleri dile getirilmektedir. Konya'da Kıbrıs'a gitmek isteyen ilk gönüllü gençler, Nihat Kalfa, Cevdet Eşkinat, Fahri Sevük, Hasan Doğu, Fahri Altay, Adil Selçuk, Süleyman Akkor ve İhsan Işık olmuştur (Yeni Konya, 28 Ağustos 1955, s. 1).

Ayrıca Yeni Konya gazetesinin sütunlarına yansıyan habere göre, Türkiye'de ilk Karaman'dan DP gençlik teşkilatı üyesi Avukat Kemal Özbucak, Türk gençlerini temsilen Kıbrıs Türklerine destek olmak ve dostluk kurmak amacıyla Kıbrıs'a gitmeyi planlanmıştır. Haberdeki verilen bilgiye göre, teşkilat adına ipek bir Türk bayrağı hediye edilmesi ve DP Karaman Teşkilatı'nın mesajının da Lefkoşa radyosundan yayınlanması kararlaştırılmıştır (Yeni Konya, 31 Temmuz 1954, Y. 6, S. 1841, s. 1).

Daha önce işaret edildiği üzere, EOKA örgütünün kurularak Kıbrıs'a gizlice Yunanistan'dan silah ve diğer askeri malzeme getirilmesi ve bu örgütün 1955 yılından itibaren Kıbrıs Türklerini hedef almaya başlamasına tepki olarak İstanbul'daki Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti'nin Genel Merkezi, 2 Nisan 1955'te bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride; *"Bu arada küçük komşumuz Yunanistan'a şunu hatırlatmak isteriz ki şımarıklıkta ileri giden çocuklar şayet nasihatle uslanmazlarsa hakları kötedir. Oysaki Yunanistan Türk köteğinin de yabancıdır"* (Özdemir, 2014, s. 23-24) sözlerine yer verilmiştir. Bildiride yer alan "küçük komşumuz", "şımarık", "nasihat", "çocuk" gibi kelimeler küçümseyici bir üslubun tercih edildiğini göstermektedir. Bu türden ifadelerin seçilmesi ise daha çok iç kamuoyunda güçlü Türkiye, güçsüz Yunanistan imajının halkın hafızasına yerleştirilmek istenmesiyle ilgilidir. Nitekim kamuoyuna yönelik bu türden propaganda metinlerinde sık sık güçsüz düşman imgesi işlenmektedir.

Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti Genel Merkezi'nin tutumu böyleyken ve 1955 yılında Kıbrıs'ın kaderi üzerinde verilecek kararların beklendiği tarihi günlerde Cemiyet'in Konya Şubesi de 29 Ağustos 1955 tarihinde bir ilan yayınlamıştır. Gazetelerde kendine yer bulan bu ilanda⁹;

"Kıbrıs, Kıbrıs Anadolu yaylasının gerdanlığıdır; başkasına yakışmaz. Yeşil Ada, idealimizin yolu üzerindedir. Gönüllerin birleştiği, ufkunda serhat ve yayla türkülerinin şahlandığı yerdir Kıbrıs. Bu gök kubbenin altında kan ve barut kokusunu, komşuluk, dostluk ve dünya sulhu için, yalnız hatırasında duymak isteyen Türk çocuğu, 'merminin kovandaki sabriyle' Toroslarda, Kıbrıs'ın nöbetini tutuyor. İnönü, Dumlupınar tepelerinde konuşan tarihin tekerrürü, Kıbrıs Türklerine gönül verenler içi, bir eğlence olmasın. Ferd olarak, cemiyet olarak parolamız şudur: Dağ başını duman almış. Yürüyelim arkadaşlar" (Yeni Konya, 29 Ağustos 1955, s. 1).

ifadelerinden de anlaşılabilceği gibi Kıbrıs meselesinde tarihi referanslardan hareketle hamasi bir üslubun benimsendiği görülmektedir. Aynı gün Konya'da bulunan diğer sivil toplum kuruluşlarının da bu faaliyetlere destek verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Yeni Meram gazetesinde yer alan habere göre, Konya Hayrat Hademesi Cemiyeti Başkanı Rıza Korkmaz, Başbakan Adnan Menderes'e Kıbrıs meselesi dolayısıyla bir telgraf göndermiştir. Telgrafta, *"Kıbrıs meselesi hakkındaki beyanatınız bütün Türk milletinin kalbinde inşirah yaratmıştır. Vakarlı ve cesur hareketiniz yalnız Türkiye'de değil bütün medeni âlemde derin bir intibaa vesile olmuştur. Sizinle iftihar etmekteyiz, Allah sizi başımızdan eksik etmesin. Hürmetle ellerinizden öperim"* (Yeni

⁹ Yeni Meram gazetesinde beyanname olarak nitelendirilmiştir. *"Gözler Londra ufuklarında. Kıbrıs'ın kaderi üzerine verilecek hüküm bekleniyor. 'Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti Konya Şubesi' bu vesile ile bir daha ilan eder ki Kıbrıs, Anadolu yaylasının gerdanlığıdır; başkalarına yakışmaz. Yeşilada, idealimizin yolu üzerindedir. Gönüllerin birleştiği; ufkunda seyahat ve yayla türkülerinin şahlandığı yerdir Kıbrıs. Bu gök kubbenin altında kan ve barut kokusunu, komşular, dostluk ve dünya sulhu için yalnız hatırasında duymak isteyen Türk çocuğu, 'merminin kovandaki sabriyle' Toroslarda Kıbrıs'ın nöbetini tutuyor. Dumlupınar tepeleri de konuşan tarihin tekerrürü, Kıbrıs Türklerine gönül verenler için bir eğlence olmasın. Ferd olarak, cemiyet olarak parolamız şudur: Dağ başını duman almış. Yürüyelim arkadaşlar."* Bkz. (Yeni Meram, 29 Ağustos 1955, s. 1)

Meram, 29 Ağustos 1955, s. 1) ifadelerine yer verilmiştir. Bir taraftan Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti Konya Şubesi'nin beyannamesi diğer taraftan Konya Hayrat Hademesi Cemiyeti'nce gönderilen telgraf, Hükümet'in Kıbrıs meselesine yönelik izlediği politikanın taşrada da akislerinin görülmeye başlandığına işaret etmektedir.

Konya basınında yer alan bazı haberler ise toplum nezdinde “kahraman” olarak nitelendirilebilecek kişiler üzerinden kamuoyunun Kıbrıs meselesinde hükümet politikalarına desteğini sağlamaya yönelik olarak hazırlandığı izlenimini de oluşturmaktadır. Yeni Konya gazetesinde yer alan bir haber bu bakımdan ilginç bir örnektir. Birinci Dünya Harbi'ne katılarak birçok cephede savaşan, İstiklal Harbi'nde, Birinci ve İkinci İnönü, Sakarya, Dumlupınar ve Kocatepe Muharebelerinde büyük yararlılıklar gösterdiği ifade edilen, Yunan Başkomutanı Trikopis'le göğüs göğüse çarpıştığı haberde yer alan Taşkentli, 68 yaşında Gazi Eyyüp Özbay Yeni Konya gazetesinin idarehanesine gelerek “68 yaşında bir Türküm. Kıbrıs'ın zerre-i hakine kurban ederiz. Yunanlılarla dövüşmek için Kıbrıs'a gönüllü gitmek istiyorum. Hala İstiklal Savaşındaki kuvvete sahibim yine başımız da Atatürk var; yine biz o zaman ki Türk'üz! Emir senden ölmek bizden yüzbaşım” sözleri ile Kıbrıs'a gönüllü gitmek istediğini bildirmiştir (Yeni Konya, 2 Eylül 1955, s. 1).

Ayrıca önemli anma günleri ve etkinliklerin de Kıbrıs meselesinin gündeme getirilmesi için vesile kılındığı görülmektedir. Mevlana'yı anma günü nedeniyle Ankara'daki Konya Öğrenci Yurdu'ndan Konya'ya gelen üniversiteli gençler, 18 Aralık 1957 tarihinde Yeni Konya gazetesini ziyaret etmişlerdir. Gençler, milli meselelere karşı hassasiyetlerini ifade ederek bunun için tehlikeye atılmaktan çekinmeyeceklerini ve Kıbrıs olaylarını en ince ayrıntılarına kadar takip ettiklerini belirtmişlerdir. Birleşmiş Milletler örgütündeki son konuşmalar sırasında Ankara'da bir araya gelen gençler, Kıbrıs için gerekirse mücadeleye hazır olduklarının bildirmişler ve bunu hükümete de bildirmek üzere Ankara'da 10.000'e yakın destekçi bulmuşlardır. Gençlerin bu isteği Konya'da da ilgi görmüş anma günü nedeni ile Konya'ya bulunan gençler, Konya gençliğinden 5.000 imza toplamışlardır. Gazete gençlerin beyanatını satırlarına şöyle aktarmıştır: “Kıbrıs'a gitmeye ve orada kanımızın son damlasına kadar döğüşmeye hazırız” (Yeni Konya, 19 Aralık 1957, s. 1).

Milli Türk Talebe Birliği, Ankara'da okuyan “Konyalı Yüksek Tahsil Gençliğinin” isteği üzerine 29 Aralık 1957 Pazar günü Konya'da Kıbrıs için bir miting düzenlemeyi kararlaştırmış ve gerekli izin alınması için Konya Valiliği'ne telgrafla müracaat etmiştir. Ayrıca Milli Türk Talebe Birliği, Konya'da miting hazırlıklarını yapmak ve ilgililerle temaslarda bulunmak üzere Vehbi Ünal başkanlığında bir heyeti Konya'ya göndermeyi kararlaştırmıştır. Milli Türk Talebe Birliği, Konya'da lise ve dengi okullarla ve çeşitli esnaf dernekleri ile temaslarda bulunmak ve Konya halkını gençliğin bu konudaki tutumu hakkında aydınlatmak üzere beş kişilik bir heyet belirlemiştir. Bu heyet; lise, Erkek Sanat Enstitüsü, Kız Sanat Enstitüsü, çeşitli esnaf dernekleri ve gazete temsilcileri ile temaslarda bulunmuş ve Kıbrıs konusunda gençliğin görüşlerini belirtmiştir (Yeni Konya, 22 Aralık 1957, s. 1).

Konya basınında Kıbrıs ile ilgili haberler yer almaya devam etmiştir. Yeni Konya gazetesi Kıbrıs Türk'tür Partisi lideri Dr. Fazıl Küçük'ün basına verdiği bir demece de yer vermiştir. Yeni Konya gazetesinde yer alan Fazıl Küçük'e ait demecinin sonunda,

“Tekrar edeyim ki, Yunanistan'dan getirilmiş olan silahlar Rumlara terörizmi devam ettirmek cesaret ve imkânını vermektedir. Terörizmin ikinci sebebi ise İngiliz İdaresinin her ne sebeple olursa olsun meseleyi bir türlü layıkıyla veçhile ve kâfi ciddiyetle ele almamış olmasıdır. Çünkü eğer hükümet gereken tedbirleri almış olsaydı, nasıl ki bunda üç beş sene evveline kadar Ada'da asayiş ve nizamı bozacak en küçük bir hareket ve faaliyet göze çarpmıyor idi ise şimdiye kadar baş gösterecek kanuna aykırı en küçük hareket ve teşebbüsler bile anında ve oldukları yerlere derhal söndürülebilirdi. Ne çare ki hükümet çok yumuşak ve müsamahalı davrandı

ve bunun neticesi olarak adeta bir idare ve hükümet yokmuş denecek derecede terörizm Ada'nın her tarafını sardı ve kökleşti. Tedhiş hareketinin bu kadar ileri gitmesinin mühim sebeplerinin başında ve silah yardımlarından başka Yunan hükümetinin Kıbrıs tedhişçilerine maddi, manevi her sahada ve her türlü yardımlar yapmak hususunda hiç bir fırsatı kaçırmamak olması gelir. İşte, bütün bu sebep ve amillerin neticesi olarak terörizm şimdi Kıbrıs'ta adeta Rumların bir imtiyazı halindedir. En kısa bir zamanda bunun önüne geçilemediği takdirde her ne pahasına olursa olsun, meşru müdafaa haklarımıza dayanarak, bizim de harekete geçmemiz ve mukabeleye başlamamız mukadder olacaktır” (Yeni Konya, 8 Ocak 1958, s. 1).

ifadeleri yer almaktadır. Fazıl Küçük'ün demecinde Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi eleştirilirken Yunanların adıyla ilgili emelleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu iki durumun Kıbrıs'ta terör ortamı oluşturduğundan bahisle şayet böyle devam ederse Türklerin de meşru müdafaa hakkını kullanmaktan geri durmayacağı ortaya konulmaktadır. Kıbrıs Türklerinin liderinin bu türden bir beyanatı, uluslararası boyutta Kıbrıs Türk halkının haklarını savunmak amacıyla yayımlanmasına rağmen Konya basınında da kendine yer bulması halkın mesele hakkında bilgilendirilmesine yöneliktir.

1957 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleşen bir olay ise Türk kamuoyunda oldukça geniş tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuş, Konya basınında da meseleye yönelik birçok haber ve eleştiri yazısı yer almıştır. Tepkiye neden olan hadise New York Valisi William Averell Harriman (1891-1986)'ın, Kıbrıs'ın Rum temsilcisi, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi başpiskoposu ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı Makarios'u Amerika'ya davet etmesidir. Ülkenin her tarafından olduğu gibi Konya'da de bu olay tepkilere neden olmuş ve Harriman'ı kınamak için Konya'dan protesto telgrafları gönderilmiştir. Gazetelerde yer alan bilgilere göre ilk olarak Öğretmenler Derneği, daha sonra da Belediye Başkanı Nafiz Tahralı tarafından Harriman'a birer telgraf çekilmiştir. Belediye Başkanı Nafiz Tahralı telgrafında; *“Kıbrıs'ta masum insanların kanına giren, katil kara cübbeli, kızıl papazı Newyorka davet etmek suretiyle tevessül ettiğiniz bu hareket sizin de canı Makarios soyuna mensup bulunduğunuzu göstermiş oldu. Aslınız ve melun şahsiyetiniz bizi ilgilendirmez. Fakat Kore'de omuz omuza döğüşen Amerikan- Türk dostluğunu kundaklamaya hakkınız yoktur, sizi tel'in eder dünya muvacehesinde alenen protesto ederiz”* (Yeni Konya, 22 Nisan 1957, s. 1; Yeni Meram, 22 Nisan 1957, s. 1) ifadeleri ile vali bu hareketinden dolayı kınamıştır.

Protesto telgrafları bununla da sınırlı kalmamıştır. Konya İmam-Hatip Okulu ve İlahiyat Fakültesi Öğrenci Yurtları Tesis Derneği Başkanı Ali Sakallıoğlu çektiği telgrafında,

“İnsanların sinesindeki dini hisler hiçbir zaman siyasete alet edilemez. Böyleyken masum insanların kanına giren bir kasaba papazını Newyork'a davetiniz, Türk-Amerikan dostluğunu ve Kore'de Mehmetçiğin Birleşmiş Milletler safında cihan sulhu namına savaştığını unutmuş olduğunuzu gösterir. Türklüğün ve insanlığın ezeli düşmanı olan haçlı ordusunu yeniden faaliyete geçirircesine gösterdiğiniz gayreti, bütün benliğimizle protesto eder, insanlık ve maneviyat namına sizi tel'in ederiz.” ifadelerine yer vermiştir. Seydişehir Güzelleştirme ve Kalkındırma Cemiyeti adına Başkan Mehmet Sağlam ise protesto telgrafında; *“Yüz bin Kıbrıs Türkünün katili olmak ve yirmi beş milyon nüfuslu Türkiye hukukunu gasbetmek isteyen menfur kara sakallı canı papaz Makarios'u müttefikimiz Amerika'nın göz bebeği Newyork'a davetinizdeki kasıtınız Türk- Amerikan dostluğunu zedelemeye matuf ise Allah sizi kahreder. Fiil ve hareketleriniz iyiye kullanmanız tavsiye ederiz.”*

sözlerine yer vermiştir. Konya Madeni Tornacılar Derneği İdare Heyeti adına Başkan Fethi Tunçip de telgrafında; *“alçaklığın en üstün derecesine erişen elleri kanlı o canı Makarios'u davet etmek küçüklüğünü gösterdiğinizden dolayı bu yersiz hareketiniz dostumuz ve müttefikimiz*

muhterem Amerikan milleti huzurunda şiddetle protesto ederiz.” sözleri ile vali Harriman’ı kınamıştır (Yeni Meram, 24 Nisan 1957, s. 1).

Hadise protesto telgraflarının dışında gazete köşe yazılarında da ele alınmıştır. Yeni Meram gazetesinde Şeref Kişmir; “New-York Valisi Harriman’a Açık Mektup” başlıklı yazısında New York Valisini şu sözlerle eleştirmiştir:

“Mister Harriman; Kıbrıs papazı, Makarios’u davet etmeniz karşısında Türk ve dünya efkârının hakkınızda ola ki düşünceleri her halde şu saatlerde öğrenmiş bulunuyorsunuz. Bu hükmün sizi daima üzecek, rüyalarınızda dahi sizi korkutacak değer ve ölçüde olduğunu zamanla öğreneceksiniz. Şunu iyi bilin ve unutmayınız ki Makarios adlı canı papazı Newyork’a çağırarak 25 milyon Türk’ü ve sulh aşığı insanlık ve hürriyet dünyasını hayretle bıraktınız. Türk milletinin dostluğunu kaybettiniz. İnsanlık idealine ve hürriyete bağlı Amerikan milletinin içinden sulh ve huzur düşmanı bir valinin çıkabileceğini akıl ve hayale getirmediğimiz içindir ki büyük bir teessür duyduk. Onun içindir ki genci, ihtiyarı, münevveri, amelesiyle Türk milleti size telgraf çekiyor, açık mektup yazıyor. Biliniz ki, size kızmış değiliz; hiddetimiz teessürümüz dostumuz Amerika’nın bir diplomatı, bir devlet adamı olarak sizi tanıyamamış olmamızdır. Dar görüşlü kızıl bozması bir papazı himaye edecek kadar şaşkın sapık bir insan olmanızın gönüllerimizde yarattığı üzüntü çok derin ve büyük olmuştur, yoksa Türk milletinin düşmanlığını kazanacak bir değer sahibi zannetmeyiniz kendinizi.”

Kişmir’in makalesinde soğuk savaş yıllarının retorikleri ilk olarak göze çarpan unsurlardan birisidir. Nitekim Batı Bloğu’nun lider devleti ABD’nin en büyük şehrinin valisi tarafından davet edilen Makarios’un “kızıl bozması” olarak nitelendirilmesi bununla ilgilidir. Yazının devamında;

“Biz Türkler düşmanlarımızın en az kendimiz kadar karakterli, mert, akıllı, ileri görüşlü olmasından zevk alırız. Sizin ise bu hasletlerden yana çok fakir olduğunuz anlaşılıyor. Sizi Newyorklu Rum misyonerler mi, kızıklar mı kandırdı? Yoksa Türk düşmanı bir Rum musunuz? Kıbrıs’ta yüzlerce insanın kanına giren çetecileri arkalayanlardan onlara para silah gönderenlerden biri de siz misiniz? Söyleyiniz; Türk milletine karşı sizi harekete getiren Makarios katilini törenle karşılamaya kanlı elini sıkmaya sevk eden sebep nedir? Kıbrıs meselesinin münakaşa konusu olduğu bir anda onun yegâne tahrikçisine ve katiline gösterdiğiniz ilgi ve verdiğiniz kıymet sizin de en az onun derecesinde olduğunuzu göstermez mi? Eli kanlı kara donlu Makarios’u Newyork’a çağırmanızın neticesini bir an düşündünüz mü? Bu hareketinizin doğurabileceği olayları ve reaksiyonu nasıl küçümsediniz? Nasıl idrak edemediniz? Bu ana kadar deruhte ettiğiniz vazifeler ile bu hareketinizi asla bağdaştıramıyorum. Yunanlı dostlarınızın Kıbrıs meselesindeki tezine bir insan olarak taraftar olabilirsiniz, ama sulh aşığı bir ülkede bir katili kahraman görerek karşılayamazsınız. Birincisi samimi bir düşüncede, sadece şahsınızla ilgilidir. Fakat ikincisi, katili vali olarak istikbal etmek Türk kanunlarına, Amerikan kanunlarına göre, mukaddes kitaplara göre suçtur. Günahdır.” (Yeni Meram, 23 Nisan 1957, s. 2).

ifadeleriyle Harriman Türk düşmanı olarak ilan edilmektedir. Yazıda ayrıca eleştirilerin Harriman’a yöneltildiği görülmektedir. ABD’ye karşı ise ihtiyatlı bir dilin kullanıldığı, gelişmeler karşısında sitemkâr bir üslubun takınıldığı görülmektedir. Nitekim Yeni Meram gazetesinin 24 Nisan 1957 tarihli sayısında yer alan bir haber hadisenin ABD’nin politikasından ziyade New York Valisi’nin kendi inisiyatifiyle gerçekleştiğine yönelik Türk kamuoyundaki kanaati destekler mahiyettedir. Haberde, New York Valisi Harriman’ın Makarios’u Amerika’ya daveti ile ilgili olarak Amerikan büyükelçisi F. Warren’in böyle bir davetten haberdar olmadığını belirtmiştir. Büyükelçi açıklamasında New York Valisi’nin böyle bir davette bulunsa dahi, valinin Amerikan

hükümetine ve Dışişleri Bakanlığına bağlı olmadığını, Amerika hükümeti namına konuşmadığını ancak New York valisi olarak konuşabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Amerika hükümetinin Kıbrıs meselesindeki görüşünün son iki hafta içinde değişmediğini, Amerika'nın görüşünün bütün dünyaca bilindiğini de ifade etmiştir. Büyükelçi, Kıbrıs konusunda Amerikan Hükümetinin görüşünü açıklayan bir mesaj getirdiği haberini yalanlayarak Amerika'dan dostluk mesajı getirdiğini, Kıbrıs ile ilgili bir mesaj getirmediğini söylemiştir (Yeni Meram, 24 Nisan 1957, s. 1-2).

Yeni Meram gazetesinde yer alan başka bir haberde, Harriman'ın gönderdiği telgrafın bir davet olmadığı, sadece Makarios'u New York'ta görmek istediğini ifade ettiği belirtilmiştir. Ayrıca basın toplantısı yapan valinin eyalet valilerinin düşündüklerini serbestçe ifade edebileceklerini söylediği haberine de yer verilmiştir. Valinin Türkiye hakkında ise; *“Türlere karşı büyük bir hürmetim vardır. Komünizme, yiğitçe karşı koymuşlardır. Gerek sözlerim, gerekse hareketimle Türlere duyduğum hayranlığı sık sık ortaya koymuşumdur. Bu, bir günlük veya haftalık mesele değildir. 1954 yılından beri varittir. Türlükler komünizmin yayılma planlarını ilk anlayanlardır.”* (Yeni Meram, 6 Mayıs 1957, s. 1) ifadelerine de yer verdiği belirtilmiştir.

Konya basınında Kıbrıs meselesiyle ilgili dış basında yer alan yazılara da yer vermiştir. Yeni Meram gazetesi Kıbrıs meselesi ile ilgili Londra'da yayımlanan Economist dergisinin 4 Mayıs tarihli sayısında yer alan, “İngiltere'nin Türk Dostları” başlıklı makaleden bazı bölümleri sütunlarına taşımıştır. Söz konusu makalede, Kıbrıs'ın Anadolu'nun bir devamı olduğu, Kıbrıs adasının Yunan hâkimiyetine geçmesine Türklerin tahammülü olmadığı, Türk dış politikasında Türk-İngiliz dostluğuna büyük önem verildiği ve Türkiye'nin Kıbrıs'ın taksimi tezini kabul etmekle Kıbrıs meselesinde bir anlaşmaya varmak için Yunanlılardan çok daha uzlaşmacı bir tutum sergilediği ifade edilmiştir¹⁰.

1958 yılına gelindiğinde Kıbrıs meselesi ile ilgili İstanbul'dan sonra ülkenin birçok şehrinde büyük mitingler düzenlenmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bu mitinglerde yapılacak olan konuşmalarla “Taksim Tezi”nin savunulması kararlaştırılmıştır. Türkiye Milli Talebe Federasyonu İstanbul ve Ankara'dan sonra Adapazarı, Adana, İzmir ve Konya'da da mitingler düzenlemek üzere çalışmalara başlamıştır (Yeni Konya, 11 Haziran 1958, s. 1).

8 Haziran 1958 tarihinde İstanbul'da yapılan büyük Kıbrıs mitingi nedeniyle Konya Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği başkanlığına çektiği telgrafta; *“Şu anda bütün Konya halkı gibi Konya gazetecileri de vatan toprağı Kıbrıs için yapacağınız büyük mitingde sizinle beraberdir. Büyük Mevlana'nın istiklal aşığı hemşerilerinin azimli sesini de bütün dünyaya ulaştırınız. Kıbrıs bahsinde sizin gibi konuşmakta, sizin arzularınızı taşımakta, sizin andınızı içmekteyiz, sizin kadar azimli ve ateşliyiz. Size selam size başarı...”* ifadelerine yer vermiştir (Yeni Meram, 9 Haziran 1958, s. 1).

¹⁰ Adı geçen makalede şu ifadelere yer verilmiştir: *“Türk- İngiliz münasebetleri, geçenlerde Ankara'da görülen pek istisnai toz fırtınası gibi müstesna bir buhran geçirdi. Hatta bu buhranın silinmesi güç, izler bırakması da muhtemel görüldü. Bu buhran, Kıbrıs hakkındaki Türk hissiyatının bugünkü kuvvetini açıkça göstermiştir”, “Kıbrıs Türlükler için, Anadolu yaylasının denizle 40 mil ayrılmış bir devamıdır. Dâhili politikadaki fikri ne olursa olsun her Türk, Kıbrıs meselesinin nihai hal çaresi üzerinde tamamen mutabiktir. Adanın Yunan hâkimiyetine geçmesine asla tahammülü yoktur.”, “Türkiye Başvekili, Makarios'un serbest bırakılması müteakip Türkiye'de duyulan umumi infial fırtınasının kontrol altından çıkması için sıkı tedbirler aldı. Bu tedbirler ve Menderes'in, Makarios'un Atina'da kabul edilmesini takbih eden beyannamesinde Türkiye'nin İngiltere ile olan dostane münasebetlerine atıfta bulunması gösteriyor ki, Türk harici politikasında İngiltere dostluğu büyük ehemmiyeti muhafaza etmektedir. Türlükler Statüko veya Türk hâkimiyeti yerine Kıbrıs'ın taksimi tezini kabul etmekle Kıbrıs meselesinde bir anlaşmaya varmak hususunda Yunanlılardan çok daha uzlaşıcı olduklarının bilfiil göstermişlerdir. Fakat Kıbrıs meselesinde hayati menfaatlerinin nazarı itibare alınmadığına kanaat getirirlerse İngiltere ile olan münasebetlerinin mahiyeti kaçınılmaz olarak bütün değişecektir.”* (Yeni Meram, 12 Mayıs 1957, s. 1-2).

1958 Konya Mitingi

1958 yılında Türkiye'nin birçok şehrinde yapılan Kıbrıs mitingleri ve bu mitinglere basında geniş yer verilmesi, Kıbrıs Türklerine mücadelelerinde destek olmak ve kamuoyu oluşturmak açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Kıbrıs 1958'de Türkiye'nin gündeminin en önemli meselelerinden birisi haline gelmiştir. Ulusal ve yerel basında sık sık Kıbrıs meselesi gündeme taşınırken, kısa sürede Türkiye'nin tezi de netlik kazanacaktır¹¹. Türkiye taksimden yanadır ve Kıbrıs meselesinin ancak bu şekilde halledilebileceğini savunmaktadır. 16 Haziran 1958'de TBMM'nin alınan karar sonrasında Türk politikası resmiyet kazanmıştır. Konya Mitingi işte bu karardan kısa süre sonra gerçekleşmiştir.

Konya'da düzenlenen Kıbrıs mitingi aslında ülke genelinde düzenlenen mitinglerin bir ayağını temsil etmektedir. Nitekim 8 Haziran-6 Temmuz 1958 tarihleri arasında ülke genelinde 44 merkezde mitingler tertip edilmiştir. Mitingler aracılığıyla kamuoyu ikna edilecek, hükümetin izleyeceği politikalarda halkın desteği sağlanarak, bir anlamda iktidarın eli güçlendirilecektir. 1958 yılı içerisinde gerçekleşen mitingler şu şekildedir: 8 Haziran İstanbul; 9 Haziran Adapazarı; 12 Haziran Ankara; 14 Haziran Antakya, Kayseri, Ordu; 15 Haziran Adana, İzmir, Hatay, Kırıkkale; 16 Haziran Malatya; 17 Haziran Erzurum; 19 Haziran Antalya, Samsun ve Elazığ; 21 Haziran Eskişehir, Balıkesir ve Maraş; 22 Haziran Konya, Bursa ve İskenderun, 23 Haziran Kastamonu; 24 Haziran Kars; 25 Haziran Çorum, Sivas ve Bingöl; 26 Haziran Niğde, Ordu, Aydın, Tokat ve Afyon; 28 Haziran Mersin ve Nevşehir; 29 Haziran Isparta; 2 Temmuz Çankırı; 4 Temmuz Gaziantep, Amasya; 5 Temmuz Urfa ve Sakarya; 6 Temmuz Çanakkale, Zonguldak, Uşak, Diyarbakır ve Hakkâri'de mitingleri¹² (Çakmak, 2011, s. 564-565).

Konya'da bir miting tertip edilmesine yönelik ilk girişim Milli Türk Talebe Birliği tarafından 12 Haziran 1958'de Ankara'da yapılan büyük Kıbrıs mitinginden sonra gerçekleşmiştir. Milli Türk Talebe Birliği 15 Haziran Pazar günü de Konya'da bir miting yapmaya karar vermiş ve Konya Valiliği'nden gerekli izin alınmıştır. Milli Türk Talebe Birliği başkanı Orhan Sakarya, miting konusunda gerekli temaslarda bulunmak üzere Valilik tarafından Konya'ya davet edilmiştir. Konya'da yapılması düşünülen Kıbrıs mitingine Ankara'da Gençlik örgütleri, İşçi sendikaları temsilcileri, Ankara'da yüksek öğrenim gören Konyalı gençler, Kıbrıs Türk'tür Partisi Lideri Fazıl Küçük, Londra'daki Kıbrıs Türklerinin başkanı Necati Sağer ile birçok konuşmacının katılması planlanmıştır. Buna göre mitingin 15 Haziran günü Cumhuriyet Meydanı'nda saat 11'de bütün partilerin gençlik kolları, Konya'daki gençlik teşekkülleri, dernek temsilcileri ve halkın katılımı ile başlaması ve ilçelerden gelen heyetlerin de mitingde yer alması planlanmıştır. Bu arada Ankara'da bulunan ve öğrenim gören Konyalı gençlerden 60 kişilik bir grup toplanarak Konya Yurdu'nda Dr. Fazıl Küçük tarafından Kıbrıs'a götürülmek üzere kanlarını vermişlerdir (Yeni Meram, 12 Haziran 1958, s. 1). Ancak 15 Haziran 1958 tarihinde yapılması planlanan

¹¹ Kıbrıs'la ilgili Türkiye'nin izleyeceği politikanın belirleneceği toplantı, TBMM'de 16 Haziran 1958'de gerçekleşen görüşme ile belirlenmiştir. Bursa Mebusu Haluk Şaman ve iki arkadaşı (Himmet Ölçmen ve Baha Akşit) tarafından verilen "*Kıbrıs Adası'nın, sulh ve sükûn ve refahını temin ve bu meselenin vahîmleştirdiği beynelmîlel münasebetlere gerekli dostluk ve anlayış havasını iade etmek için nihai bir hal şekli olarak ancak taksimi kabul ve tatbik mevkiine koymanın zaruri bulunduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi tarafından dünya parlâmentolarına duyurulmasına dair*" karar görüşülmüş, İsmet Paşa (İnönü)'nin gizli celsede verdiği teklif, Kırşehir mebusları Osman Bölükbaşı ve Hayri Çopuroğlu'nun usule ait müstenkif reylerine karşı esasta ittifakla kabul edilmiştir (TBMM-ZC, C. 4, XI/1, 16.6.1958, s. 494-497). Anadolu Ajansı tarafından, Mecliste alınan karar kısa sürede basına servis edilmiş ve dönemin ulusal ve yerel gazetelerinde sürmanşetten duyurulmuştur. Ada'nın neden taksim edilmesi gerektiği izah edildikten sonra; "*Binaenaleyh Ada'nın sulh ve sükûn ve refahını temin ve bu meselenin vahimleştirdiği beynelmîlel münasebetlere gerekli dostluk ve anlayış havasını iade etmek için nihai bir hâl şekli olarak ancak taksimi kabul ve tatbik mevkiine koymak zaruridir.*" cümleleri ile bitirilmiştir (Yeni Konya, 18 Haziran 1958; Yeni Meram, 18 Haziran 1958, s. 1).

¹² Türkiye'nin yakın dönem tarihinde milli meselelerde geniş katılımlı mitinglerin gerçekleştiği görülmektedir. Bu noktada İkinci Meşrutiyet dönemi bu türden ilk mitinglerin gerçekleştiği dönem olarak nitelendirilebilir. Balkan Savaşları (1912-1913) esnasında yapılan mitingler, dış politikanın da belirlenmesi konusunda ilk örnekler arasında sayılabilir. Örnek bir çalışma için bkz. (Tekinsoy, 2017, s. 302; Tekinsoy, 2018, s. 323).

miting, belirlenen tarihte İzmir ve Adana'da da mitinglerin yapılacak olmasından dolayı davetli konuşmacıların katılamayacağı düşünüldüğünden tehir edilmiştir (Duman, 2013, s. 134)¹³.

Kıbrıs meselesinin ülke gündeminde bu kadar yer tuttuğu günlerde, miting öncesinde de halk arasında Kıbrıs'ın önemli bir gündem maddesi haline geldiğini düşündüren emareler vardır. Yeni Konya gazetesinde yayımlanan bir mektupta bunu görmek mümkündür. "Kıbrıs Mektubu"¹⁴ başlığını taşıyan yazıda Rumların Türk köylere saldırmaya başladığı, Piroye, Şillura, Gönyeli (Türk) gibi köylere baskın verdikleri, Lefkoşa'da şehrin ikiye ayrıldığı, Rum muhitinde olan Türklerin, Türk mahallelerine, Türk muhitinde bunun Rumların da Rum muhitine göç ettiklerinden bahsedildikten sonra; "Şimdi güzel ve yeşil Kıbrıs ateş içinde. Ama bizler anavatan, millet ve hükümetimize güveniyor; neticenin iyi olacağına inanıyoruz. Hepimizden hepinize selamlar." ifadeleriyle son verilmiştir. Ayrıca gazetelerde "İngilizler Türkiye'deki Reaksiyonun Büyük Olmasından Korkuyor" (Yeni Konya, 19 Haziran 1958, s. 1) gibi haber başlıkları atarak halk efkârında Kıbrıs'la ilgili ortaya çıkacak tepkinin önemine vurgu yapmışlardır.

İşte bu psikoloji içerisinde, 15 Haziran'da yapılması planlanan ve tehir edilen mitingün 22 Haziran'da gerçekleştirileceğine dair haberler, yerel basında 20 Haziran'dan itibaren kendine yer bulmuştur. "Şehrimizde Miting Teşebbüsü" başlığı ile duyurulan haberde, "Önümüzdeki Pazar günü saat 14-17 arasında şehrimiz Hükümet Meydanında bir miting yapılması için Konya Yüksek Tahsil Gençliğini temsilen Oktay Güner, Esnaf Derneklerini temsilen Mustafa Ekici, Kara Yolları ve Nafta Sendikalarını temsilen Metin Yurtsal tarafından verilen bir dilekçe ile Kıbrıs için yeni bir miting teşebbüsünde bulunulmuştur" (Yeni Konya, 20 Haziran 1958, s. 1; "Yeni Meram, 20 Haziran 1958, s. 1). denmektedir. Haberin devamında henüz resmi makamlarca izin verilmediği, ancak izin verilmemesi için de herhangi bir nedenin olmadığı belirtilmiştir. Şayet izin verilirse konuşmacılar arasında Dr. Fazıl Küçük'ün de yer alacağı aktarılmıştır (Yeni Konya, 20 Haziran 1958, s. 1).

Bir gün sonraki gazete sayılarında ise sürmanşetten iznin çıktığı, miting için şehrin mahallelerine hoparlörler konularak meydanın bayraklarla süsüneceği, ilçelerden gelecek vatandaşlar için vasıta temin edileceğinden bahisle Ankara, İstanbul ve çevre vilayetlerin gençliğini temsilen heyetlerinde mitingte katılacağı belirtilmiştir (Yeni Meram, 21 Haziran 1958, s. 1). Gazetelerde yer alan haberlerden hareketle mitingün tertip edilmesinde en etkin kişi, yakın dönem Türk siyasi hayatının tanınmış simalarından Ağâh Oktay Güner olduğu söylenebilir. Yeni Konya Gazetesinde yer alan haberde, Oktay Güner'in aynı zamanda konuşmacılar arasında yer alacağı ve daha önce Adana Mitinginde gerçekleştirdiği gibi etkileyici bir konuşmayı Konya'da da gerçekleştireceği dile getirilmiştir (Yeni Konya, 20 Haziran 1958, s. 1).

Bir taraftan miting hazırlıkları devam ederken diğer taraftan halkın hissiyatını harekete geçirecek yazılara da gazetelerde yer verilmiştir. 21 Haziran günü Yeni Meram'da "112. Jet Filosu: Konya'nın İftiharla Bağrına Bastığı Gök Fatihleri Arasında Geçen Dört Saatin Hikâyesi" (Yeni Meram, 21 Haziran 1958, s. 1-2) isimli gezi yazısı yayınlanırken, Türk Ordusu'nun gücü vurgulanmıştır. Aynı gün Yeni Konya Gazetesi'nde yer alan M. Zeki Akdağ imzalı fıkra ise şöyledir:

¹³ Yeni Meram gazetesinde, 15 Haziran 1958 tarihinde Konya'da yapılması planlanan Kıbrıs mitingünün ertelenmesine sebep olarak Kıbrıs Türk'tür Partisi lideri Fazıl Küçük ile Türk Milli Talebe Federasyonu temsilcilerinin Adana mitinginde bulunmak zorunda olmaları nedeniyle Konya'ya gelememeleri gösterilmiştir. Kıbrıs mitingini Konya gençliği ele alarak faaliyetlerine başlamıştır. Karayolları İşçi Sendikaları ile diğer sendikalar ve gençlik teşekkülleri, miting için Vilayete başvurmuştur. Ancak miting için 48 saat öncesinden müracaat etmek gerektiğinden 15 Haziran günü mitingün yapılması ihtimali de zayıflamıştır. Ayrıca Konya'nın Karaman ve Ereğli ilçelerinde de birer miting yapılması için harekete geçilerek gerekli izin alınmıştır. Böylece Ereğli'de 15 Haziran günü, Karaman da ise 16 Haziran Pazartesi günü miting yapılması planlanmıştır (Yeni Meram, 14 Haziran 1958, s. 1).

¹⁴ Mektuba Yeni Konya Gazetesi'nde yer verilmiştir. Mektupla ilgili metnin altında yer verilen izahatta; "Bu mektup, Konya'da bir vatandaşımıza Kıbrıs'tan 16 VI 1958 tarihinde yazılmıştır." ifadeleri yer almıştır (Yeni Konya, 27 Haziran 1958, s. 1).

“Kars’a gittiğim sıralarda idi. Konya hasretim içerime işlediği bir gün hafif bir şeyler almak üzere bir gazinoya gittim. Yalnız masada otururken karşımda beni süzen bir insanla göz göze geldim. Yaşlıca bir kimse idi. Masamızı birleştirmemizi teklif etti, kabul ettim. 30 sene evvel Konya Öğretmen Okulunu bitiren bu hoca bana Konya’yı çok sevdiğini söyleyerek şöyle bir şey anlattı: Çanakkale muharebelerinin devam ettiği sırada hava tebdili alan bir asker Konya’ya gelmiş. Seksenlik ihtiyarlar etrafına toplanıp cepheden haber sorduklarında asker: Cephe biraz bozuldu deyince, ihtiyarlardan biri sıçrayarak ayağa kalkıp ‘Yahu, orada hiç Konyalı yok muymuş’ demiş.” (Yeni Konya, 21 Haziran 1958, s. 1).

Hem 112. Filo ile ilgili yazı hem de fıkradan anlaşılacağı üzere gazeteler aracılığıyla bir taraftan Türk Ordusu’nun gücü, diğer taraftan Konya insanının kahramanlığı vurgulanmış, miting öncesinde halkın maneviyatı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Miting günü Yeni Konya Gazetesi *“Kıbrıs Özel Sayısı” (Ek-1)* çıkarmış, manşetten *“Konyalı Koşuyor: Kalbimiz İman Dolu, Kanımız Ateş, Bekle Küçük Vatanda Kıbrıslı Kardeş”* ifadelerine yer vermiştir. Yeni Meram ise *“Onbinlerce Konyalı Bugün Ya Taksim – Ya Ölüm Andını İçecek”* manşetiyle mitingi duyurmuştur. Her iki gazetenin aynı güne ait sayılarında Kıbrıs’la ilgili etkileyici yazılara ve şiirlere de yer verilmiştir.

Miting 22 Haziran 1958’de saat 16-18 arasında gerçekleşmiş, çeşitli meslek grupları, dernekler ve halktan toplam 25 hatip konuşma yapmıştır. Konuşmacılar arasında Dr. Fazıl Küçük (Kıbrıs Türkleri Lideri), Perihan Genç (Kadınlar Derneği adına), Ramazan Çelik (İlgın gençliği adına), Oktay Güner (Konya yüksek tahsil gençliği adına), Taylan Ladikli (Kız Öğretmen okulu adına), Orhan Sakarya (MTTB adına), Ruhi Şar (İlim Yayma Cemiyeti adına), Halis Ünal (DP Gençlik Kolları adına), Halim Özügürlü (CHP Gençlik Kolları adına) gibi isimler sayılabilir (Yeni Meram, 22 Haziran 1958, s. 2).

Ortak müşterekte toplumun farklı kesimlerinden hatiplerin katıldığı mitingde, konuşmacıların selis bir üslupla etkileyici konuşmalar yaptıkları görülmektedir. Himmet Ölçmen konuşmasına Tevfik Fikret’in Millet marşına atıfla, *“Zulmün topu var, güllesi var, kal’ası...”* (Yeni Konya, 23 Haziran 1958, s. 1) dizesiyle başlarken, Oktay Güner konuşmasında, *“Seksen bin şehidin mübarek kanı, İngilizlerin damarlarından akmadı! Ada, sahib-i aslisine iade edilmelidir. Aksi halde hakkımızı istihsal edeceğiz”* ifadelerine yer vermiştir (Yeni Meram, 23 Haziran 1958, s. 2).

Mitingin şüphesiz en önemli ismi Kıbrıs Türklerinin lideri Dr. Fazıl Küçük olmuştur. Halkın büyük tezahüratları arasında gerçekleştirdiği konuşmasında, *“Yunan idaresine geçen hiçbir yerde Türk’e hayat hakkı yoktur. Garbî Trakya, Oniki Ada, Rodos, Girit bunun en yakın misalleridir. Girit’te otuz senede 90 bin Türk erimiştir. Kıbrıs’ta da aynı meş’um oyunu hazırlamaktadırlar. Bugün yeşil ada kan deryası içindedir...”* sözleriyle Kıbrıs’ın içinde bulunduğu şartları anlattıktan sonra, *“Kıbrıs’ta masum kardeşlerimizin öldürülmesine göz yummağa ne İngiltere’nin ne Amerika’nın hakkı yoktur”*¹⁵ sözleriyle konuşmasını tamamlamıştır (Yeni Meram, 23 Haziran 1958, s. 2).

¹⁵ Toplantının ilk konuşmalarından birini yapan Konya Milletvekili Himmet Ölçmen, Kıbrıs davasının partiler üstü bir mesele olduğunu, bu davada muvafık, muhalif 26 milyon Türk’ün kenetlenmiş bir kitle teşkil ettiğini ve hakkımızın er geç istihsal edileceğini ifade etmiştir. Büyük tezahürat arasında konuşma yapan Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs’taki son duruma temasla; *‘Artık iki cemaati bir arada yaşatacak bir formül bulmaya imkân yoktur. Bu iki cemaati sulhen birbirinden ayırmak zamanı gelmiştir. Zira Yunan idaresine geçen hiç bir yerde Türk’e hayat hakkı yoktur. Garbi Trakya, On iki ada, Rodos, Girit bunun en yakın misalleridir. Girit’te otuz sene de 90 bin Türk erimiştir. Kıbrıs’ta da aynı meş’um oyunu hazırlamaktadırlar. Bugün Yeşil Ada kan deryası içindedir. Türk cemaatine yaşama hakkı kalmamıştır. Türkler Rum köylerinde can ve mal emniyeti kalmadığı için evlerini barklarını terk etmekte, Türk mahallelerine hicret etmektedirler. Bunun sonu ne olacaktır? Tamamen silahlanan Rumlar ve taraşgir İngiliz idaresi 120 bin Türk’ü adadan hicrete zorlamakta ve imha gayesi gütmektedir. Bu en kritik zamanda dünya sulhünün muhafazasını isteyenler artık İngiltere’nin muhtariyet teklifleri ile bu işin savsaklanamayacağını anlamalıdır. Kıbrıs’ta daha fazla kan akıtılmasına, masum kardeşlerimizin öldürülmesine göz yummaya ne İngiltere’nin ne Amerika’nın hakkı yoktur’* ifadelerine yer vermiştir. Konya Yüksek Tahsil Gençliği adına konuşan Oktay Güner Oktay Güner, Mevlana

Mitinge Konya merkez ve kazalarından 100 binden fazla kişi katılmış, miting Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarından canlı olarak yayınlanmıştır. Hükümet meydanı ve İstanbul Caddesini dolduran halk, “*Ya Ölüm!... Ya Taksim*”, “*Hepsi, hepsi*” nidaları atarken, meydanda bine yakın pankart yer almıştır. Pankartlarda, “*İngiliz, ya Kıbrıs’ı tercih et, ya ölümü*”, “*Kıbrıs gibi yar olmaz, Makariyos gibi hıyar olmaz*”, “*Ata’nın ruhu konuşuyor, 26 Ağustos’u unutma*”, “*Ha dağda yılan, ha Dünya’da Yunan*”, “*İzmir sahilinin kızıl rengini hatırla*” gibi sloganlara yer verilmiştir.

Miting sonrasında Kıbrıs Türklerin lideri Dr. Fazıl Küçük’e Konya Belediyesi bir Mevlana portresi, Ermenek Ortaokulu öğrencileri de kanları ile çizdikleri bir Kıbrıs haritası hediye etmişlerdir (Yeni Meram, 23 Haziran 1958, s. 2; Yeni Konya, 23 Haziran 1958, s. 1)¹⁶.

SONUÇ

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP, iktidara geldiği günden itibaren Kıbrıs meselesi hususunda, Lozan Barış Antlaşması’yla oluşan statükonun devam etmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak adada terör olaylarının gün geçtikçe artması ve Türklerin hedef haline gelmesi sonucunda Türkiye’nin meseleye yönelik yıllardır sürdürdüğü politikasından vazgeçilmiştir. Türkiye, Kıbrıs konusunda 1956 yılından itibaren politika değişikliğine giderek “*adanın taksimi*” tezini savunmaya başlamıştır. 1958 yılında ise Türk kamuoyunda işlenen tez, “*Ya Taksim Ya Ölüm*” olmuştur. Artık Kıbrıs sorunu, Türkiye’nin en önemli dış politika konularından birisini oluşturmuştur.

Rumların adadaki Türklere yönelik tedhiş ve katliamlara başlamaları üzerine Kıbrıs Türkleri de gelişmeleri protesto etmek ve adanın Türkiye’ye iadesini sağlamak için Kıbrıs’ta iki büyük miting düzenlemişlerdir. Kıbrıs’ta düzenlenen mitinglerin yanı sıra, Türkiye basınında da Kıbrıs’a yönelik haberlere geniş yer vermeye başlanmıştır. Nitekim Konya basını da Kıbrıs konusundaki gelişmeleri yakından takip etmiştir. 1949 yılından itibaren Kıbrıs konusunda Konya basınında yer alan haberlerin gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Özellikle EOKA terör örgütünün faaliyetleri ve Kıbrıs konusunun Türkiye gündeminde ön sıralarda yer alamaya başlaması doğal olarak Konya basınına da etkilemiştir. Konya gazetelerinde Kıbrıs konusunu ele alan yazılarda döneme ait devlet politikasıyla paralellik dikkat çekmektedir. Özellikle 1956 sonrasında taksim tezinin resmi devlet politikası haline gelmesi basının da buna paralel bir yazın politikası takip etmesine neden olmuştur. Gerek haberlerin verilmesi gerekse köşe yazılarında meselenin ele alınış tarzı bu durumu

şehrinin ezan ve sela sesleri ile coşan halkının, yeşil kubbenin, yeşil adaya selamlarını göndermiş heyecanlı konuşmasını “*Seksen bin şehidin mübarek kanı, İngilizlerin damatlarından akmadı. Ada, sahibi aslisine iade edilmelidir, aksi halde hakkımızı istihsal edeceğiz*” ifadeleri ile konuşmasını bitirmiştir” (Yeni Meram, 23 Haziran 1958, s. 1-2).

¹⁶Konya basınında Kıbrıs ile ilgili şiirlere de yer verilmiştir. Netice Çetinkaya “*Kıbrıs’a Sesleniş*” adlı şiirindeki; “*Vatanımızın parçası, Kıbrıs’ım dinle, Benim öz varlığımsın, yüz yirmi binle, Yâd ellere koyarsam, eğer ki seni, Ulu Hak yaşatmasın, bir lahza beni...*” dizeleri ile Kıbrıs’ın önemini en güzel şekilde ifade etmiştir. (Yeni Konya, 22 Haziran 1958, s. 2). Konya basınında Kıbrıs’ı konu alan şiirler yer almaya devam etmiştir. Yıldız Özyavuz; “*Türkler Bütündür*” başlıklı şiirinde ise şu dizelere yer vermiştir: “*Kahraman Milletim, Şerefli tarihim, Yıkılmaz kuvvetim. Daima bütündür Örnek savaşlarla, Sarsılmaz imanla, Çelik kanatlarla, Türkler bir bütündür. Sen kalbimizdesin, Her zaman bizimsin. Dikkatli ol yalnız, Ümit sende Kıbrıs. Vatan parçasına, Hiç ayrılır mısın? Şanımız üstündür, Türkler bir bütündür.*” (Yeni Konya, 22 Haziran 1958, s. 2). “*Güzel Kıbrıs*” başlıklı başka bir şiirde Halk şairi Ömer Güven duygularını şöyle anlatmıştır: “*İngilizler sözlerini yuttular, Makaryos’u Türk’e bedel tuttular, Utanmadan bir de davet ettiler, Merkez yapıp binnemize ne kaldı./ İngilizler dostluğunu bilmedi, İdareci vali bile salmadı, Artık bizde sabır yolu kalmadı, Alınımıza yazılan güne ne kaldı./ Ya Kıbrıs taksimi ya ölüm bize, Dünya efkârında çıkalım yüze, Arada oynayan kaypak İngiliz’e, İtimat yolumuz daha ne kaldı./ Atatürk giyindi kanlı çizmeyi, Ordularımız bilir düşman ezmeyi, Makaryos’u eşek gibi yüzmeyi, Sabırsız günümüze acep ne kaldı./ Yunanistan İngiliz’le birleşsin, On beş tümen harp gemisi yerleşsin, Cenabı Hak bize yardım eylesin, Cesurlukla azmimize ne kaldı./ Mitingi duyunca hayattan geçtim, Artık sabredemem kabımdan taşım, Sözü doğru olan bir devlet seçtim, Hakikate sadık aman kim kaldı./ Atatürk’ü Yunan öldü bilmesin, Artık bizim karşımıza gelmesin, Haklı davamız haksız ölmesin, Kıbrıs malımızdır Selanik kaldı.*” (Yeni Konya, 22 Haziran 1958, s. 2).

gözler önüne sermektedir. Döneme ait Konya basınında yer alan yazılar Kıbrıs konusunda kamuoyu oluşturmak ve oluşmuş bulunan kamuoyunu yönlendirmeye yöneliktir.

Kıbrıs meselesinin 1958 yılı içerisinde aldığı hal, Türkiye genelinde birçok mitingün tertip edilmesine neden olmuştur. Bu mitinglerde Kıbrıs'ın Türklere ait olduğu vurgusu yapılmıştır. Mitingler, Kıbrıs'a yönelik Türk toplumunun algısının gelişme göstermesini sağlamıştır. Bu mitinglerden birisi de 22 Haziran 1958 tarihinde Konya'da tertip edilmiştir. Konya halkının geniş katılımıyla gerçekleşen mitingün duyurulması görevini Konya basını üstlenmiş görünmektedir. Konya'da yayınlanmakta olan Yeni Meram ve Yeni Konya gazeteleri miting öncesinde sütunlarında yer verdikleri haber, köşe yazısı, şiir ve hikâyeler aracılığıyla kamuoyunu hazırlamışlardır. Ayrıca miting günü özel sayılar çıkararak mitingün etkisini artırmada etkin bir rol üstlenmişlerdir.

Söz konusu mitingde Kıbrıs Türklerinin lideri Dr. Fazıl Küçük de katılmıştır. Başta Fazıl Küçük olmak üzere hatipler oldukça etkili konuşmalar gerçekleştirmişler, Konya sokaklarını dolduran büyük kalabalığa bu konuşmaların aktarılması için dönemin teknolojik araçlarından da istifade edilmiştir. Konya'da gerçekleştirilen miting aynı dönemde ülke genelinde gerçekleştirilen diğer mitinglerde olduğu gibi Türk kamuoyunun Kıbrıs meselesiyle ilgili bilinçlenmesini sağlama konusunda önemli bir katkı sunmuştur.

KAYNAKÇA

- BALCIOĞLU, M. (2004). Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt 2, 411-515. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- COŞKUN, B. G. (2004). Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri, İ Bal (Ed.). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ÇAKMAK, F. (2011). Türk Kamuoyunda Kıbrıs Algısı: 1958 Yılı Kıbrıs Mitingleri. U. Keser (Haz.). *II. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu-Sempozyum Bildiri Kitabı*, Cilt I, 549-568. Ankara.
- ÇETİNKAYA, N. (1958, 22 Haziran). Kıbrıs'a Sesleniş. *Yeni Konya*, s. 2.
- DEĞERLİ, E. S. (2012). Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950–1960). *Akademik Bakış*, 6 (11), 85-101.
- DOKUYAN, S. (2013). *1945-1950 Yılları Arasında Türkiye (Dış Politika-İç Politika)*. Cilt 1, İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- DUMAN, S. (2013). *Kıbrıs'ta Türk Milli Mücadelesi ve 1958 Türkiye Mitingler (1878-1958)*. Ankara: Berikan.
- Düstur* (1931), 3. Tertip, (Cilt 5, 11 Ağustos 1339-19 Teşrin-i evvel 1340). İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası.
- EROĞLU, H. (2002), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratın Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII (54), 735-793.
- GÜVEN, Ö. (1958, 22 Haziran). Güzel Kıbrıs. *Yeni Konya*, 22 Haziran 1958, s. 2.
- KAYA, Y. (2021). Türk Dış Politikasından Kıbrıs Sorunu. N. Koç (Ed.). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Demokrasi ve Dış Politika (1938'den 2000'li Yıllara)*. Cilt 2, 466-495. İstanbul: İdeal Kültür.

- KAYA, Y. ve Yeter, B. (2018). Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2), 215-229.
- KİŞMİR, Ş. (1957, 23 Nisan). New-York Valisi Harriman'a Açık Mektup. *Yeni Meram*, s. 2.
- MANGO, A. (1933) The Turkish Model. *Middle Eastern Studies*, 29 (4), 726-757.
- ÖZDEMİR, T. (2014). *Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası (1954-1960)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük: Karabük Üniversitesi.
- ÖZER, İ. (2015). *Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat*. İstanbul: İskenderiye Kitap.
- ÖZER, İ. (2017). İsmet İnönü Dönemi Türk Dış Politikası. S. Kekevi (Ed.). *Türk Dış Politikası (1830-1989)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- ÖZER, İ. (2020). Türk Dış Politikasında Balkan Misâkı ve Önemi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (3), 718-735.
- ÖZERSAY, K. (2003). *Kıbrıs Sorunu, Yaşayan Lozan*. Ç. Erhan (Ed.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ÖZYAVUZ, Y. (1958, 22 Haziran). Türkler Bütündür. *Yeni Konya*, s. 2.
- TAEUBER, I. B. (1955). Cyprus: The Demography of a Strategic Island. *Population Index*, 21 (1), 4-20.
- TBMM-ZC. (16.VI.1958). Cilt 4, XI/1.
- TEKİNSOY, Y. E. (2017). II. Meşrutiyet İttihat ve Terakki Dönemleri Dış Politika. S. Kekevi (Ed.). *Türk Dış Politikası (1830-1989)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- TEKİNSOY, Y. E. (2018). Birinci Balkan Savaşı'nda Bir Propaganda Unsuru Olarak Vaaz. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (SBAD)*, XIII/II, 317-341.
- TUNA, I. (2016). 1950-1960 Yıllarında Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları. D. T. Çelik (Haz.) *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu Bildirileri içinde*, 81-98, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- TÜRKMEN, İ. (2017). 1950'li Yıllarda Türk Dış Politikası. S. Kekevi (Ed.). *Türk Dış Politikası (1830-1989)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- UÇAROL, R. (2013). *Siyasi Tarih (1789-2012)*. İstanbul: Der.
- USLU, N. (2004). Kıbrıs sorunu. *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. İdris Bal (Ed.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- VATANSEVER, M. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (Özel Sayı), 1487-1530.
- XYDİS, S. G. (1968). The UN General Assembly as an Instrument of Greek Policy: Cyprus, 1954-58. *The Journal of Conflict Resolution*, 12 (12), 141-158.
- YÜKSEL, D. Y. (2018). Kıbrıs'ta Yaşananlar Ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34 (98), 311-376.

EKLER

Sahibi : MEHMET ARICAN
Genel Kurul Başkanı
Yazın Sorumlusu
Abone, İlan ve matbaa işleri : 1294
Her türlü yazışma adresi P. K. : 84

YENİ Konya

GÜNLÜK TARAFSIZ SİYASİ GAZETE

PAZAR
22
HAZİRAN 1958
Fiyatı her yerde 10 kuruş
İLAN ŞARTLARI
Kontrollü ilanlar saatine 300 krp.

ABONE : Yıllık 30, Altı ayıık 18 lira

Yıl : 10 Sayı : 3206
Müessesin : M. NACİ GÜCÜYENER

Gelen yazılar basılmadan önce editörel
İlanlardan mes'uliyet kabul olunmaz

Tedhiş siyaseti

Kıbrıs, kaah hâdiselerine sahne olmaktadır. Tedhişçilerin bu seferi lasti silahla sarılacaklarına dair haberler gelmektedir. Ada Tükleri ise, emniyet ve istikbalini korumak üzere bir dahilli harbi güne alabilecektir. Birbirine düşman kesilen her iki cemaatinde tehlikeli güçler yaşadıkları şüphe yoktur.

Çoğunlukta kuvvet alanın rakiplerini ve yünlenden silmeye kalkışmaları, asırlardan beri değişik şartlar ve devletler içinde tekrarlanan bir hayat faciasıdır. Bütün imlekelerin münasip din toplumları, iman, meşrep, kavga, sını, iktidar kışkırtım ve rak farkının on binlerce insanı birbirine düşürdüğü belirlenmiş misalleri rastlanabilir. Tarih, bu neviden hâdiselerin mitekip nesillere ıstıraptan başka miras bırakmadığını göstermektedir.

Kıbrıs ihtilafının tek hal çaresi, tarafların bir formül üzerinde anlaşabilecektir. Fakat ada bir terör ikliminde yaşadığı müddetçe, devletlerin salı ve hak yollarından mesleği öznelmeleri kolay olmayacaktır. Türklerin ve Rumların birbirleriyle tutuştuğları mahalli mücadelede kendileri ve ne de Türkiye ile Yunanistan arasında hayırlı netice çıkması yağı tabiidir. Tedhişçilerin Türkleri karşı bir imha siyaseti takip etmeye yeltenmeleri, hakikati bilenen nazarda yurtleri ve gadlar hâline akhohlümlü gölgediğinden başka bir mâna ifade edemeyebilir.

İmha siyasetinden bahsedilen EOKA liderlerinde, Saint-Barthélemy hâdiselerinde bir gün evvel meşrep düğmalarının son ferde kadar öldürülmesini söyleyen Charles IX.'u hatırlatacak mavesiz bir haleli ruhiye sezmeneye imkân yoktur. Kıbrıs'tan gelen kan koku, ihtiras kasrgalarını yaratan maceraperest liderlerin ne derece tehlikeli olabileceğini göstermektedir. Terör devresi uzadı, ve şezarp akmisizni algıladı, nişpette, Adala bin ve addaletin artacağından endişe etmemek kabili değildir.

Do kıbrıs bir an evvel son verilmesi, Avrupa'da sul ve huzurun en esaslı şartlarından biridir.

KONYA'LI Kalbimiz iman dolu, kanımız ateş Konuşuyor

Bekle küçük vatanda Kıbıslı kardeş

Konya Mitingi, bugün saat 16-18 arasında hükümet meydanında yapılacak. Miting radyo ile de dünyaya yayılacak

Sahibini Yaratan Şahı Mehmetçik

Miting Programı

Bugün saat 16 da Hükümet alanında yapılacak Kıbrıs mitingine Konya'da yakını kazalardan ve Ankaradan da bir çok vatandaşlar iştirak etmektedir.

Miting için muhtelif teşekküllerden gönderilecek çelenkler saat 13.30 da Atatürk anıtına konacaktır. Bilindiği gibi Konya mitingini Ankara Halk Talebelerinden Oktay Günerle Kara Yolları İrci Sendikaları ve Konya Esnaf Derneği adına tertip edilmektedir.

İdare Heyetinde genç temsilcilerinden Fehmi Yılmaz, gazete teknisyenlerinden Yaşar Candan ve bir başka arkadaşları bulunmaktadır. Tertip ve İdare Heyetleri birçok Derneklerde de bayyarak mitingte konuşmak üzere birer temsilci istemislendir. Heyet iki gündün beri mitingün en iyi şartlar içinde geçmesi için bütün varlığı ile çalışmaktadır.

Miting, Oktay Günerin bir konuşması ile açılacak, saygı duruşunu ve İstiklal Marşını Müessesin ile birlikte okuyacaklardır.

Dr. Fazıl Küçük, Örgün Küçüköner, Ramazan Çelik, Perihan Genç, Gürbüz Ertilik, Oktay Güner, Taylan Ladilık, Yaşar Candan, Kemal Or, Ertül Koro, İsmail Hakkı Aladağ, Nurhan Ergene, Ertül Koro, Mehmet Çelimeç, Oğuz Sakarya, Osman Gül, Mehmet Çelimeç, Oğuz Sakarya, Ahmet Şahin Çelimeç, Feridun Ergüç, Mustafa Ekici, Ruki Sar, Haydar Atalay, Geldi Seti, Halil Ünal, Halim Özalp, Selçuk Aytan, Yavuz Savaş, Kıbrıs arık ve kapandı.

Mitingin Konyaya yakışır şekilde kuvvetli geçmesinde en büyük ümidimiz benimselikle iman ve beycesidir.

Ada Ergeç Taksim Edilecek

Kıbrıs mevzuundaki haklarımızı nereye dayayacağız? Hakkı, adalete ve tarihi sebeplere dayanan haklarımızın bütün melle mal etmiş olan bu millî davayı dünya üzerinde anlamanı kalmamıştır. Kıbrıs mevzuundaki sarılmamızın Dışişleri Bakanımız Fatih Rüççü Zorlu tekrarlar, bizi anlamak istemiyenlere karşı en güzel ve en isabetli bütün yapmayı ve Türk Talebe Birliği Federasyonu Başkanını kabul eden Zorlu ona kat'î teminatı vermiştir.

ERGEÇ TAKSİMİ

Kıbrıs'ta mevzuunda Taksim edilecektir. Davanın millî bir görüş halinde Millet'in desteğini kazanmıştır. Kıbrıs için Taksimden başka bir hal çaresi yoktur. Muvaffak olacaktır. (Devamı S. 2 de)

HEPSİ BİZİM

Nurhan Ergene

Taksim tesini ortaya atan cıplak baldırı, cahil paikarılar, karakörlük, bâniler, bu gün bu fikirden vaz geçmiş görünüşler. Hiçbir hakları olmayan hâlede, bir seyletirmak ümidleriyle kıvrana yollar, zavallı aciz mahkûmlar... Bu insanlığı, akıl fikirten uzak, hayvancasına nasil yapar?... Öte yandan, adanın bütünüyle birlikte 12 adaların gerekçesi hâli Kemal Tükler aslan payını bu ilere bırakırsa, öz kardeşimiz, namussuz, iftisi, yajamıya ram olurmu?...

Soygun bu bu çalgınlara, akılların olduğunu bilmiyorum. Zannetmiyorum. Ama biraz olsun varesi hile, kiltirlerinden bir değil, on değil bir çok karışık yolda. Anladığım ve : Başlarında kavak yelleri esiyor şu seslerin.

Düşünceler, hayvanlar. Kendini düşünemeyiz, öyleyse burunda düşünceler hâlinde mesleği imini mi tanınmak istiyor, kendine tarih mi kazandırmak istiyor?...

Kahpe-adi, rezil, hâis, bir

gürük olduğunu herkes biliyor. Bundan ötesi nene İlanında, kendine herkeşi güldürerek, hayırlıdır? Yok canım herkes dedimse, senin aciz fikrine katılmamı istemiyorum. Ma-lâm. Oiler yoldaki illemin acunu, hâl unutamadılar zavallılar. Ateşleri yükümlü sayıyorlar. Bizim hastaları... Milleti diye geçinirler onlar. Emneste hiyanet etmek, namussuz, iftisi gör ölmek, yajamıya-ödeğin demek ten siyeye geçeni: siyasetten, politikadan anlaşıyor geçirilmeler onlar. Ne senale. ne onunla oğrazır Kabraman Türk. Her şey ona va gelir. Budalalar, O, kadın, kan, silih, atı, bir karşı toprağı için, tomi kanını akıtmaktan çekinmez korkak kahramanlar! Bir karşı toprağı, silih, atı, kadın-kız olmadan, onların iftisi, namussuz kurmadan ölmek o...

Senin gibi karımın, kâmi peşke çekip, masum Devamı S. 2 de

Gedâvet Görüş ve Gaye Birliği

Bugün, Konyanın mavi gök yâni altında, bayrakların eseli ay-yıldız parlayacak. Hükümet Meydanı on binlerce Konyalı ile çalkınacak. Düşünceler ellerde dolayacak. Gençlik, cölüm, ölüm diye bağlayacak.

Kıbrıs davamız üzerinde Konya halkının arzusu, gururlu ve manzûkî görüşü de cihana aksettirilecek. Kıbrıs hakkımızdır gur seyle haykıracağız, en haklı delillerle ortaya koyacağız.

Artık salsalsalar ki, Kıbrıs üzerinde iddia ettirilmiş hak, millî iddialıdır.

Konya mitingini, memleket içindeki ruh, kan, silik, beycan görüş ve gaye birliğinin de şekilindedir.

Nurhak Ayas

EK-1: Yeni Konya gazetesinin 22 Haziran 1958 tarihli Konya Mitingi dolayısıyla çıkan özel sayısı.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 23.06.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 17.07.2022

DOI: 10.30692/sisad.1135070

OSMANLI KRONİKLERİ IŞIĞINDA 1821 MORA AYAKLANMASI*

1821 Morean Revolt in the Light of Ottoman Chronicles

Enes YILMAZ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0002-1315-7758

tarihenes@hotmail.com

Atıf/Citation: Enes Yılmaz (2022), “Osmanlı Kronikleri Işığında 1821 Mora Ayaklanması”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2 Temmuz 2022, s.479-492.

Öz: Balkanlardaki topraklarının fethedilerek zayıflatılması ve ardından İstanbul’un ele geçirilmesiyle Bizans İmparatorluğu yıkılmış ancak Osmanlı Devleti’nin kendi toprakları üzerinde yaşayan ve yaşamayan Rumlara dair politikası nihayete ermemişti. O nedenle de Osmanlılar gözlerini Trabzon Rum İmparatorluğu, Ege adalarındaki küçük prenslikler gibi yönetimi Rumların elinde olan diğer siyasi teşekküllere çevirmiştiler. İşte bunlardan bir tanesi de Mora Yarımadası’nda Venediklilerin elindeki birkaç kale liman hariç bölgeye hâkim olan ve fethinin 1460 yılında tamamlandığı Mora Despotluğu’ydu. Ancak fetih işlemlerinin tamamlanıp sonrasında bölgede Osmanlı idaresinin kurulmaya başlandığı andan itibaren Yunanlıların Avrupa ile iletişime geçerek Osmanlı’ya karşı baş kaldırışları gerçekleşmeye başlamıştı. Bunların en büyüğü ise Sırlardan esinlenilerek 1821 yılında ortaya çıkmıştı. Sonucunda Osmanlı İmparatorluğu’ndan bağımsız bir Yunanistan Devleti’nin kurulmasına yol açan Mora Ayaklanması üzerine şimdiye kadar birçok çalışma yapılmış, fakat Osmanlı kronikleri ışığında bu olayın incelenmediği görülmüştür. Siyasi tarih araştırmalarında bu alan üzerinde görülen eksiklik, bu çalışma için incelenen kronikler aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Moralı Mir Yusuf, Mehmed Mansur, İzzet Molla gibi dönemin önemli tarihçi – devlet adamlarının yazdıkları eserler esas alınarak bu çalışmanın hazırlanması, literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışma, 1821-1830 tarihleri arasında cereyan eden siyasi olayların bizzat o dönemde yaşayıp gördüklerini kaleme aktaran devlet adamlarının eserleri incelenerek hazırlanacağından bu alanda bulunan önemli bir boşluğu kapatacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan, Mora, Kronik, Ayaklanma.

Abstract: The Byzantine Empire was destroyed by the conquest and weakening of its lands in the Balkans and then the capture of Istanbul, but the policy of the Ottoman Empire regarding the Greeks living and not living on its own lands did not come to an end. For this reason, the Ottomans turned their eyes to other political entities under the control of the Greeks, such as the Greek Empire of Trebizond and the small principalities in the Aegean islands. One of these was the Despotate of the Peloponnese, which dominated the region except for a few castles and the port, which were held by the Venetians in the Peloponnese, and whose conquest was completed in 1460. However, after the completion of

*Yazar tarafından Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanmakta olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

the conquest procedures, the Greeks started to revolt against the Ottomans by communicating with Europe, from the moment the Ottoman administration began to be established in the region. The largest of these appeared in 1821, inspired by the Serbs. Many studies have been done on the Peloponnese Uprising, which eventually led to the establishment of an independent Greek State from the Ottoman Empire, but it has been seen that this event has not been examined in the light of Ottoman chronicles. The deficiency in this field in political history studies has been tried to be eliminated through the chronicles examined for this study. In this context, the preparation of this study based on the Works written by important historians and statesmen of the period such as Morali Mir Yusuf, Mehmed Mansur and İzzet Molla will make an important contribution to the literature. In addition, this study has the quality to close an important gap in this field, as it will be prepared by examining the works of statesmen who wrote about the political events that took place between 1821 and 1830.

Keywords: Ottoman Empire, Greece, Morea, Chronic, Revolt.

GİRİŞ

Kadim tarihten bu yana kurulan devletler buldukları coğrafyanın durumundan ve şartlarından etkilenmişlerdir. Balkanların mevcut coğrafi durumu da bölgenin jeo-stratejik önemini artırmış, asırlarca bu bölgeye sahip olmak isteyen devletlerin mücadele alanı haline gelmesine sebep olmuştur. Bundan hareketle Balkan coğrafyası büyük imparatorlukların çatışma sahası olmuş, bu çatışma durumu da bölgeye ekseriyetle Batı Roma İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi önemli cihan devletlerinin hâkimiyet kurmasıyla neticelenmiştir. Söz konusu coğrafyada yaşayan uluslar ancak 1789'da Fransa'da meydana gelen ihtilal sonucunda ortaya çıkan ulusların kendi kaderini tayin hakkıyla imparatorlukların egemenliklerinden çıkarak kendi devletlerini kurmaya başlayabileceklerdi. Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu bu akımın etkisiyle 1821 yılında Mora'da başlayan ayaklanma, bölgede bağımsız bir Yunanistan Devleti'nin kurulmasına zemin hazırlayacaktı.

1789'da Fransa'da yaşanan ihtilalin etkisiyle ortaya çıkan milliyetçilik akımı, ulusların kendi kaderini tayin hakkı gibi fikirler, çok milletli bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nu yakından ilgilendirmişti. Yine bu dönemde yaşanan siyasi başarısızlıklara bağlı toprak kayıpları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan yavaşça çekilmesine neden olmaktadır. İlk kez 1815 tarihinde toplanan Viyana Kongresi'nde Rusya tarafından dile getirilen "Şark Meselesi" tabiri, mikro anlamda Balkanlardaki siyasi yapıyı değiştirip Türk boğazlarını ele geçirme olarak tanımlanılmaktaydı. Ancak makro planda bakıldığında Şark Meselesi, Türklerin Avrupa'dan atılarak 1071 Malazgirt Savaşı öncesindeki sınırlarına çekmekti. Yani bu mesele Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi meselesi idi (Beydilli, 2010, s. 352-353). Gerek Balkanlar'daki Fransız ajanları aracılığıyla gerçekleşen propaganda sayesinde, gerek Avrupa'da öğrenim gören genç Yunanlı öğrenciler ve Napolyon Savaşları esnasında Fransız ve İngiliz ordularında savaşan Yunanlılar aracılığıyla bağımsızlık düşüncesi Yunanistan coğrafyasında önemli bir etki yaratmaya başlamıştı (Yüksel, 2017, s. 237). Bu gelişmeler etrafında düzenli ve planlı bir şekilde alt yapısı oluşturulan ayaklanma mücadelesi sonucunda Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak devlet kuran ilk ulus olmuştu (Güven, 2019, s. 177-183). Ancak kurulan bu bağımsız Yunanistan Devleti, sadece yerel çetelerin örgütlenmesi neticesinde gerçekleşmemiş, Şark Meselesi kapsamında başta Rusya olmak üzere birçok Avrupa devletlerinin somut desteği neticesinde gerçekleşmişti.

Bu çalışma, 1821 yılında başlayan ve neticesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız bir Yunanistan Devleti'nin kurulmasına yol açan Mora Ayaklanması Osmanlı kronikleri ışığında incelenmiştir. Hazırlanan bu inceleme iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı kronikleri ışığında Mora Ayaklanması ile bağımsız Yunanistan Devleti'nin kuruluşuna giden süreç işlenmiştir. İkinci bölümde ise söz konusu ayaklanmaya Avrupalı devletlerin müdahalesiyle uluslararası boyuta ulaşması incelenmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise araştırmaların neticesinde ortaya konulan bulgular değerlendirilmiştir.

Osmanlı Kronikleri Işığında Mora Ayaklanması

Osmanlı İmparatorluğu yükselme döneminde bir taraftan mali olarak sağlam ve askeri olarak güçlü bir merkezi yönetim yapısını korurken diğer taraftan da geniş bir cemaatsel özerkliğe izin veren bir düzen kurmuştur. Kendi içlerinde önemli bir özerklik alanına sahip olan cemaatler, devletin küçük bir modeli olarak yapılanmışlardır. Bu cemaatsel yapının temel direği ise millet sistemidir. Osmanlı millet sistemi altı asır gibi uzun bir dönemi aynı yapı içerisinde geçirmemiş, değişen şartlar ve zaman içerisinde bu sistemde de bir takım bozulma ve değişimler meydana gelmiştir. Bu bozulmaların temel nedeni ise değişen şartlara bağlı olarak ortaya çıkan Batı etkisi ve değişimlerdir. Buna göre Osmanlı yönetiminde görev alan gayrimüslimler, İslâm-Türk kültür ve medeniyetini çok iyi bildikleri gibi XVIII. asırda Batı kültür ve edebiyatı ile de yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Bu bağlamda batı etkisi zamanla Hıristiyan halk üzerinde tesirini göstermeye başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, XVIII. asra kadar Osmanlı yönetimini bir Hıristiyan devlet yönetimine tercih eden gayrimüslimler, bu tarihlerden sonra Osmanlı'dan koparak diğer devlet yönetimlerini tercih etmeye başlamışlardır (Adıyeke, 2014, s. 345). Söz konusu kopuşlardan ilki de Mora'da Filik-i Eteryay Cemiyeti'nin faaliyetleri neticesinde gerçekleşmiştir.

Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmaya karar verdiklerinde bu işi başaracak gücü elde etmeyi ve kendilerinde bunu yapabileceklerine dair bir güven duygusunun iyice doğup benimsenmesini bekliyorlardı. Deniz yönünden güçlü olan Rumlar, gemicilik sanatını Rusya ve Osmanlı imparatorluklarının hizmetinde bir çeşit staj görerek iyice öğrenmiş bulunuyorlardı. Deniz ticaretinde Akdeniz'de Osmanlı sancağını taşıyan gemilerin hepsi onlarındı. Karada da el altından hazırlıkları, gerektiğinde şöyle böyle bir birliğe karşı koyabilecek güce erişmişti. Mora'da Hıristiyan köylerin çoğu Rum isyan emrine hazır bulunan askerlerin yatağı olmuştu (Ahmed Cevdet, 1891, s. 33). Tepedelendi Ali Paşa söz konusu Mora köylerinde başkaldırmaya hazır ve hiçbir devlete boyun eğmeye alışmamış dağlı halkı zorla yola getirerek oralarda yeniden dağ başı kaleleri yapıp bölgeye Müslüman askerler yerleştirmişti. Tepedelendi Ali Paşa'dan kaçanlardan bir grubu Rusya'ya gitmek istemişler fakat Rus çarı "oralarda kalıp Osmanlı'yı rahatsız etsinler diye" bu ilticaya izin vermemişti. Rum milliyetçiliği fikri, Osmanlı İmparatorluğu'nun kâh zayıflığı, kâh gafleti yüzünden iyice yayılmıştı (Ahmed Cevdet, 1891, s. 34).

Osmanlı memleketlerinde veya Avrupa şehirlerinde yaşayan Rum aydınları, tarihçi, şair ve yazar Adamantius Korayis, Anfimos Gazis ve Rigas gibi kimseler Yunan milliyeti ve bağımsızlığı fikirlerini yaymaya ve bu davayı bir Avrupa meselesi haline getirmeye gayret sarf ediyorlardı. Nihayet 1814 yılında iki Rum ve bir Bulgar (Emanuil Ksantos, Nikolaos Skufos ve Anastasyas Çakalof) tarafından Filik-i Eteryay adında bir cemiyet kuruldu. Başlangıçta imparatorluğun birçok yerine şubeler açıp para ve silah toplayan cemiyet pek başarılı olamamıştı. Zira 1814-1816 yılları arasında bakıldığında üye sayısı ancak otuza ulaşabilmişti. 1818 yılına gelindiğinde cemiyet, kurucularından olan Ksantos'un Fener'deki evini merkez haline getirerek İstanbul'da da çalışmalarına başladı (Yüksel, 2017, s. 328). Bu cemiyetin resmi gayesi, Hıristiyan Osmanlı tebaasının eğitimiyle meşgul olmak ve kültürlerinin gelişmesine yardım etmektir (Mehmed Mansur, 1871, s. 7). Asıl gizli gayesi ise Rum patriğinin idaresinde olarak eski Bizans İmparatorluğu'nu canlandırmak ve bu gayenin temini için de Rum bağımsızlığı uğruna mücadele etmektir (Sertoğlu, 2011, s. 2878). Daha geniş planda Eteryay'nın amacı; Orta Yunanistan, Batı Trakya, Selanik Ege adaları, On İki Ada, Girit, Batı Anadolu ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a katmak, Kuzey Anadolu'da Pontus Rum Devleti'ni kurmak ve sonunda İstanbul'u ele geçirerek Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltip Megali İdea (Büyük İdeal)'yü gerçekleştirmektir (Hatipoğlu, 1988, s. 3).

Ortak fikir etrafında toplanan cemiyet mensupları, kudret ve liyakatlerine göre derecelere ayrılmıştır. Bab-ı Ali'de Şuray-ı Devlet muavinliği görevi esnasında şahit olduğu olayları "Rum Fetretine Dair" adlı eserinde anlatan aslen Rum olup sonradan İslamiyet'i benimseyen Mehmed

Mansur, (Ülken, 2005, s.60) eserinde bu dereceleri; “birincisi, karındaş; ikincisi, müntehib; üçüncüsü, papas; dördüncüsü, çoban; beşincisi, baş çobanlar; altıncısı, fedailer; yedincisi, fedailer rüesasından ibaret olup” şeklinde açıklamıştır (Mehmed Mansur, 1871, s. 8). Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet adlı eserinde cemiyetin kurucularının herkesin dikkatini çekmek ve güvenini sağlayabilmek için birtakım yalanlara yöneldiği görülmektedir. “Bizler reisimizin emrinde canlı aletleriz. Adını, adresini size verirsek herhangi bir duyulma ihtimali hepimizi mahvetmese bile çalışmalarımızı durdurur ve o değerli kişinin belki hayatına mal olur” yalanı ile önlerine gelen Rum'u kandırmaya, cemiyete üye yapmaya ve tehlikeleri göz kırpmadan kabul etmesini sağlamaya giriştiler. Böylece cemiyete her dâhil olan malını ve canını gerektiğinde feda edeceğine ve cemiyetin sırrını saklayacağına yemin ediyordu (Ahmed Cevdet, 1891, s. 146).

Filik-i Eteryaya kurucuları, Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafında olduğu gibi, Moskova, Viyana, Paris gibi büyük şehirlerin arasında da mekik dokuyarak hem üyelerinin sayılarını hem de varlıklarını arttırmışlardı. Devlet-i Aliyye'de mutasarrıflık görevinde bulunmuş olan Morali Melek Ahmet Bey'e göre Anadolu'daki Rum tüccarı, İstanbul'daki en gözde Rum aileleri hep Filik-i Eteryaya'nın üyeleri idiler (Melek Ahmet Bey, 1830, s. 8). Cemiyetin saflarında yalnızca yeni yükselen Karadeniz tüccarları değil, en başarısız Fenerli tüccarlar da yer aldı. Derneğin üyelerinin %54'ü tüccarlar, %13'ü doktor, avukat gibi profesyoneller, %12'si eşraf, %10'u papazlar, %9'u kleft ve armatoloi (eşkıya veya kolcu), %2'si ise köylü ve zanaatkârdan oluşuyordu (Gürel, 2018, s. 41). Cemiyetin üyelerine söylediği “hayali büyük reis” yalanı anlaşılırsa bütün emeklerinin boşa gidebileceği kanısına kapılan cemiyet kurucuları gerçek bir “büyük reis” bulmaya koyuldular. Bunun için ilk kurucu Emanuil Ksantos Rusya'ya giderek Rusya'dan askeri ve mali yardımlarının yanında bir de kendilerine bir önder bulmalarını istedi. Bu görev için en uygun aday, o dönemde Rus Dışişleri Bakanlığı görevini Karl Nesselroce ile paylaşan İoyanis Kapodistrias (Capodistrias) gösterilmişse de kendisi bu görevi geri çevirmekle birlikte Ksantos'ı, Eflak'ın eski voyvodalarından ve çarın yaverliğini yapan Aleksandr İpsilanti'ye yönlendirmişti (Melek Ahmet Bey, 1830, s. 16). İpsilanti teklifi kabul edince Emanuil, cemiyetin bütün sırlarını kendisine bir öğrenciye öğretir gibi anlatmaya başladı. Çarın yaverini başkanlığa getirtilip “asıl başkan çar” şeklinde bir fisiltı yayarak cemiyet üyelerine daha fazla coşku ve heyecan verildi (Ahmed Cevdet, 1891, s. 328).

Filik-i Eteryaya Cemiyeti, isyan hazırlıklarını tamamlamış ve cemiyetin faaliyetlerinden haberdar olan Rum halkı da sabırsızlık içerisinde ayaklanma gününü beklemeye başlamıştı. İngiltere elçisinin Mora halkının ayaklanma başlatacağını Bab-ı Ali'ye haber vermesi üzerine durumun araştırılması için Divanhane tercümanı Nikola Maruzi Mora'ya gönderildi. Aynı zamanda Eteryaya üyesi olan Nikola, İstanbul'a döndüğünde Mora'da yaşanan hareketliliğin aksine Mora Hıristiyanlarının devlete sadık oldukları yönünde Bab-ı Ali'ye rapor verdi.¹ Aleksandr İpsilanti, Rumları tek çatı altında toplayıp aynı anda ayaklanmalarını sağlayabilmek adına bir bildiri hazırlamış ve bu bildiriye Akdeniz coğrafyasında yaymak üzere Dimitri Temli adında bir Rum'u görevlendirmişti. Bu beyannameye göre Osmanlı İmparatorluğu'nu kastederek artık zalimin zulmü altında durmanın çirkin ve namussuzluk olduğu vurgulanmış ve Rumlar isyana teşvik edilmiştir (Ahmed Cevdet, 1891, s. 106).

Yunanistan ve Arnavutluk havalisinde yaşayan Rumların siyasal bir varlık oluşturabilmeleri karşısında en büyük engellerden biri olarak görülen Tepedelenli Ali Paşa, nüfuzunun hüküm sürdüğü yerlerde güven ve düzeni temin etmiş, eşkıyalığın kökünü kurutmuş, yollar ve köprüler yapmış, imar hareketlerine girişmişti. Tepedelenli Ali Paşa'nın giderek güçlenmesi ve yarı bağımsız bir şekilde davranması, merkezi otoriteyi güçlendirmek isteyen II. Mahmud tarafından hoş karşılanmamakla birlikte, Ali Paşa'nın bölgede asayişini sağlaması ve denge unsuru

¹Mora ahalisinin tasavvurat-ı isyanisineda 'ir İngiltere Devleti tarafından mukaddema icra olunan tebligat ve ihtarat-ı mükrereye vükela-yı saltanat-ı seniyye tarafından havalen sem'-i i'tibar kılınmamış olduğundan salif'üz-zikr Yaş ve Kalas vukü'atına gelinceye değin me'murin-i Devlet-i aliye Eteryaya denilen Yunancem'iyet-i hafiyeyimüfsidesinintasavvurat ve teşebbüsât vakıasından asla haber-dar olamamış (Mansur, 1871, s. 32-41).

oluşturması nedeniyle görmezlikten geliniyordu. Ancak bu sırada padişah üzerinde büyük etkisi olan Nişancı Halet Efendi, birtakım entrikalarla Ali Paşa'yı sultanın gözünden düşürmeyi başardı (Yüksel, 2017, s. 54).

Bab-1 Ali'nin kendisini gözden çıkardığını anlayan Tepedelenli, bir taraftan Bab-1 Ali'ye müracaat ederek affını istiyor, diğer taraftan kendisine karşı başlatılacak bir taarruz için savunma tedbirlerini yürütüyordu. Ali Paşa'nın en tehlikeli girişimlerinden biri Rumları isyana teşvik etmesiydi. Tepedelenli'nin, Rumları isyana teşvik etmekteki amacı, Rumların isyana kalkışması halinde Bab-1 Ali'nin yeniden kendisine dostane yaklaşacağını düşünmesi idi. Ancak durum beklediği gibi olmadı (Öztuna, 2011, s. 62). 1821 Mart ayı başlarında Yanya seraskeri Hurşid Paşa, Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya'daki kalesini tamamen kuşatarak Paşa'ya "teslim olursan canına dokunulmayacak" şartıyla çağrıda bulundu. Ancak İstanbul'da yine Halet Efendi'nin etkisiyle Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatının bağışlanması şartıyla teslim olması hoş karşılanmamış ve Hurşid Paşa'nın verdiği teminat kabul edilmemişti. Bunun üzerine Hurşid Paşa, Ali Paşa'nın affına dair bir ferman düzenlemiş, kale hile ile teslim alındıktan sonra sahte ferman kendisine bildirilmişti (Yılmaz, 2000, s. 711). Tepedelenli Ali Paşa, çatışma sırasında aldığı yaralar nedeniyle hayatını kaybetti. Tepedelenli Ali Paşa'nın tepelenmesiyle birlikte rahat bir nefes alan Rumlar, bağımsız Yunanistan Devleti kurma yolunda yürüttükleri faaliyetleri yeniden başlatmış oldular (Ahmed Cevdet, 1891, s. 39).

Ayaklanmanın geniş bir coğrafyaya yayılması düşüncesinde olan İpsilanti, Sırp Gaspadoru Miloş Obrenoviç'e Sırbistan'da bir ayaklanma çıkarması için anlaşma mektubu göndermiştir. Ancak bu anlaşmanın Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesiyle birlikte gerekli önlemler alındığından Miloş, Rum ayaklanmasına karışmamıştır (Börekeçi, 2001, s. 155). Tüm çabalarına rağmen Miloş'u yanına çekmeyi başaramayan İpsilanti, isyanı Miloş olmadan başlatma kararı almıştır. Başlangıçta isyanın merkezi olarak Mora yarımadası kararlaştırılmışsa da Mora'daki hazırlıklar beklenildiği gibi olmadığından isyanın Eflak ve Boğdan'da çıkarılmasına karar verilmiştir. Böylece Romen, Sırp, Bulgar ve Karadağlılar gibi Balkan toplulukları da harekete geçirilerek ayaklanmanın Balkanlar'da hızla yayılması sağlanmakla birlikte, böylece Rusya'nın yardımı da alınabilecekti. Bu düşüncelerden hareketle 6 Mart 1821 tarihinde harekete geçen İpsilanti beraberindeki 3000 askerle birlikte Boğdan'a girmiş ve Yaş şehrinde yayınladığı demeçle "Elenler, saat çalmıştır. Dinimizin ve vatanımızın intikam zamanı gelmiştir...! İleri ! Çok güçlü bir devletin haklarımızı koruyacağını göreceksiniz." sözleriyle Boğdan halkına hitap etmiştir. İpsilanti'nin bizzat kendisinin Yaş'a girmesiyle Bütün Boğdan'da ayaklanma hareketleri başlamıştı. 4 Mart 1821 Pazar günü Kalas kasabasını yakıp yıkarak, Kalas iskelesinde bulunan 15 kıta Osmanlı tüccar gemilerine hücum edip, gemilerde bulunan Müslümanları katlettikten sonra gemilerin en büyüklerini topa tuttular (Mehmed Mansur, 1871, s. 13).

İpsilanti'nin geleceğini vaat ettiği Rus desteğinin bir türlü gelmediğini gören Boğdan Voyvodası Micheal geri çekilmiş böylece bütün kuvvet İpsilanti'nin elinde kalmıştır. İpsilanti, Tuna'nın sol sahiline tamamen sahip olmak emelindeydi. Fakat bu hedefi başarıya ulaşıncaya kadar Kalas kasabası ile yetinmek zorunda kaldı. Kalas'ta yaşananların Dersaadet'te duyulması üzerine bölgeye asker sevkıyatı yapılmaya başlanınca bölge halkı türlü sorunlarla karşı karşıya kalacaklarını bildiklerinden İpsilanti'ye destek vermeyip kendi telaşlarının derdine düşmüşlerdi. Boğdan'da istediğini elde edemeyen İpsilanti, 12 Mart'ta Eflak'a hareket ederek 9 Nisan'da Bükreş'e ulaştı. Bu esnada Eflak'ta voyvodanın ölümünden sonra Tudor Vladimirescu öncülüğünde soylulara karşı bir köylü isyanı başlatılmıştı. Toplumsal bir ayaklanma olarak başlayan bu olay, Tudor Bükreş'e ulaştığında siyasi bir duruma ulaşmıştı. Bu hareketi kendi lehine kullanmak isteyen İpsilanti, Tudor ile yaptığı ittifak görüşmesinden de olumsuz yanıt alınca artık umutları iyice tükenmeye başlamıştı (Ahmed Cevdet, 1891, s. 137).

İşyanı bastırmak üzere İbrail muhafızı ve nazırı olan Berkofçalı Yusuf Paşa, serasker olarak atanmış ve 1821 yılı mayıs ayı ortalarında Kalas Kasabası'na doğru harekete geçmişti. Osmanlı kuvvetlerinin Eflak ve Boğdan'a girip isyancıların öncü kuvvetlerini yok etmesinden sonra Arnavut, Bulgar, Rumen ve diğer milletlerden oluşan ayaklanmacılar, meydan savaşına girme cesareti gösterememiş ve isyanın elebaşları Rusya ve Avusturya sınırına kaçarak canlarını zor kurtarabilmişlerdi. Rofal Kasabasına ve oradan da Avusturya'ya kaçan İpsilanti, uğradığı yenilginin öfkesini Eflak'tan ayrılırken halka hitaben yayınladığı bildiriye şu şekilde ifade etmiştir (Ahmed Cevdet, 1891, s. 139).

“Sizin gibi gevşek ve edepsiz bir kavimden meydana gelen askerle birlikte bulunmak bundan sonra benim namusuma elvermediğinden sizin gibi sözünde durmaz takımını terk edip gitmeye mecbûr oldum. Çünkü size baş olmak bana utanç verir. Siz Hıristos'a ve vatanınıza ihanet ettiniz. Ben ise sizinle beraber ya galibiyet ya da ölümü düşünürken bana da ihanet ettiniz. Bundan sonra sizden ebediyen ayrılacağım. Siz yarın yine Osmanlı'ya karışın ki, sizin halinize layık dostlarınızdır. Artık gizlendiğiniz ormanlardan çıkıp, onlarla birleşin ve onların sebepsiz yere katlettikleri kilise reislerinizin ve özellikle patrik ve metropolitlerinizin kanlarına bulanmış ellerini öpün. Koşarak kan, aile ve çocuklarınızın karşılığında onların köleliğini satın alın. Sizin hakkınızdan Tanrı gelsin.”

Aleksandr İpsilanti, Avusturya Hükümeti tarafından 1821 Haziran ayında tutuklandı. Beş buçuk yıl Mohaç Kalesi ve Temeşvar Kalesi zindanlarında tutulduktan sonra mahpusluk şartlarından dolayı hastalığa yakalanmış ve 1827 senesinde Viyana'da ölmüştür (Mehmed Mansur, 1871, s. 17).

Aleksandr İpsilanti, Eflak ve Boğdan'da bağımsız bir Helen Devleti için mücadele ettiği vakit aynı zamanda Mora yarımadası ve diğer adalardaki halkı ayaklandırmak için bölgeye yoldaşlarını göndermişti. Mora Ayaklanması esnasında Anabolu'da bir kalede yirmi iki ay mahsur kalan ve bu esnada bizzat yaşanan olaylara tanıklık ederek kaleme aldığı *Mora Vakasına Dair Bazı Ma'lumat* adlı eserinde Moralı Mir Yusuf, bu dönemde Mora yarımadasındaki 150.000'den fazla Hıristiyan nüfusunun en az 40.000 kadarının savaşabilecek durumda olduğunu söylemektedir. Buna karşın savaşabilecek olan Müslüman nüfusun ise 12.000 kadar olduğunu yine aynı eserinde belirtmektedir (Yusuf, t.y., s.1). Lakin onların çoğu da Tepedelenli Ali Paşa'nın üzerine gönderildiği için Mora'da ortaya çıkan kıpırtılar nedeniyle Hurşid Paşa'dan 5-6 bin kadarı istenmişti. Hurşid Paşa ise ancak 300 kadar asker gönderebilmişti. Serasker Hurşid Paşa, Tepedelenli Ali Paşa üzerine harekete geçmeden önce Etery'a'nın Mora'da görevlendirdiği birkaç kişi yakalanmıştı. Bu nedenle Mora'da isyan belirtileri üzerine, Mora kaymakamı Salih Ağa, bütün kazaların kocabaşları, metropolit ve piskoposlarını Mora'nın merkezi olan Tripoliçe'ye çağırdı. Mir Yusuf'un da katıldığı bu toplantıda isyan dedikodularının kendilerinden sorulduğu kocabaşlar, *“Bu söylentiler ancak ve ancak Tepedelenli'nin kuşatmadan kurtulmak için Mora'da isyan havası yaratarak Osmanlı kuvvetlerinin bir miktarını bu bölgeye çekmeye çalışmasından ibarettir”* şeklinde kaçamak cevaplar vermişlerdi (Moralı Ahmed Paşazade Mir Yusuf, t.y., s. 10). Davete icabet etmeyenler ise Kalavrita'ya yakın bir manastırda konaklamışlardı. Davete katılanlarla “itimadname” imzalandıysa da ayaklanmayı önlemek adına bunun pek yararı olmadı. Aksine Kalavrita kazasındaki halkı ayaklandırmaya sebep oldu. Burada bulunan iki yüzden fazla Müslüman'ın evini basıp, bütün erkekleri öldürüp, kadınları esir aldılar (Moralı Ahmed Paşazade Mir Yusuf, t.y., s. 11). Bu olay civar kasaba ve köylerde bulunan Müslüman halkın kalelere kapanmasına neden oldu. Mora yarımadasında Rumların ayaklandığı haberinin Bab-ı Ali'ye ulaşması panik havası yaratmış, olayı öğrenen Sultan II. Mahmud hiddete kapılarak bütün Rumların katledilmesi emrini vermişse de devlet erkânının araya girmesiyle bu karardan

vazgeçmiştir. Yalnızca olaya karışanların araştırılarak cezalandırılması ve suçsuz olan reayaya iliştirilmemesi konusunda irade çıkarılmıştır.²

İsyanın kısa sürede büyümesi üzerine Bab-ı Ali'nin de isteğiyle Patrik, afarozname yayınlayarak Filik-i Eterya Cemiyeti mensuplarının yapmış oldukları yeminin batıl olduğunu ve cemiyetten ayrılmayıp Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşa devam edeceklerin lanet altında kalacağını ilan etmiştir. Patrik bu bildiriyle kuruluşundan beri Eterya'ya yaptıkları hizmetleri unutturup, kendini temize çıkarmak amacını da taşıyordu (Ahmed Cevdet, 1891, s. 140).

Ancak yapılan inceleme neticesinde Patrik Gregoryus'un da isyanda etkisinin görülmesi üzerine, Patrikhanenin orta kapısı önünde resmi kıyafeti üzerindeyken asıldı (Yılmaz, 2008, s. 29-30). Patriğin ölüsü 3 gün ipte sallandırıldıktan sonra Yahudiler eliyle cesedin denize atılması emredildi. Patriğin asıldığı günün Yahudilerin İsa'yı çarmıha gerdikleri güne rastladığını duyan Rumlar, büsbütün hiddetlenip daha korkusuzca saldırılarını artırdılar. Ortodoks halkın Patriklik makamına olan sevgi ve saygısından dolayı imparatorluk dışında da büyük tepkiler meydana gelmiş ve Rum ayaklanmasının İslam – Hıristiyan savaşı gibi algılanmasına sebebiyet vermiştir. Ayaklanma boyunca Rumlara destek vermeyen Rusya, kendi mezhebinin dini lideri konumunda bulunan Patriğe yapılan muamele neticesinde artık sessizliğini bozmak durumunda kaldı. Önce Rus elçisi bu idama tepki göstermiş ardından Rusya yönetimi Osmanlı ile olan diplomatik ilişkileri kesmiştir (Ahmed Cevdet, 1891, s. 141-142). Patras Piskoposu Arsevek Germanos'un 4 Nisan'da Kalavrita Kalesi'ne bağımsızlık bayrağını dikmesiyle birlikte ayaklanma hareketi kısa süre içerisinde Mora yarımadası ile diğer adalara yayıldı. Din adamları çanları çalarak bütün reayayı Türklere karşı savaşıma çağırıyor, hayatını kaybetmeleri durumunda şehitlik makamı vaat ediyorlardı. Mora'da başlayan bu yeni hareketin başına Aleksandr İpsilanti'nin kardeşlerinden olan ve "Mesih" diye karşılanılan Dimitri İpsilanti geçti (Jorga, 2005, s. 272).

Mora'da başlayan ayaklanma kısa sürede Selanik'e kadar olan bütün bölgede etkisini göstermeye başlamıştı. 1821 sonunda Dimitri İpsilanti önderliğindeki ayaklanmacılar Mora'nın merkezi olan Tripoliçe'yi ele geçirerek Bab-ı Ali'ye karşı önemli bir üstünlük elde ettiler. Burada yaptıkları katliamla çok sayıda Türk'ü öldürüp şehri yağmalayarak harabe haline getirmişlerdir. Ayaklanmanın başlangıcından beri kuşatma altında olan Atina ve Anabolu kentlerinde yaşayan Türkler yoğun kuşatmaya daha fazla karşı koyamayarak teslim olmak zorunda kaldılar. Şartlı teslim olmalarına rağmen ayaklanmacılar tarafından neredeyse tamamı katledildi (Jorga, 2005, s. 293).

Karada yaşanan bu katliam ve yağma faaliyetleri denizlerde de aynı şiddetle sürmekteydi. Rumların çoğunlukla yaşadığı Suluca (Sütlüce), Çamlıca (Hydra), İpsara (Psara) adaları ayaklanmacıların kontrolüne geçmiş ve Çamlıca'lı kaptan Yakoumakis Tombasiz komutasında oluşturulan 160 gemilik ayaklanma filosu, kısa sürede 500 gemilik filoya dönüşmüştür. Çamlıca, Suluca ve diğer adalardan takviye kuvvet toplayarak Girit'e saldıran ayaklanmacılar, Hanya ve Resmo'yu kuşatıp, Acısu'yu ele geçirdiler. Sultan II. Mahmud, gittikçe alevlenen Mora ve Yunan ayaklanmacılarının ezilmesini Avrupalı tarzda ordu ve donanması bulunan Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya havale etmişti. Mehmet Ali Paşa, dört bin piyade ve beş yüz süvari askerden oluşan Mısır ordusuyla birlikte, asker ve mühimmatı korumak için Osmanlı donanmasından istediği iki firkateyni de kontrolüne alarak Girit'te asileri bertaraf etmeyi başardı. Bu başarısının ödülü olarak Mehmet Ali Paşa'ya Girit ve Mora'nın valilikleri verildi. Sonrasında Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, 54 savaş gemisi ve 150 toptan oluşan bir kuvvetin başına geçerek 19 Temmuz

² BOA, HH. Nr. 17530. Tarih 1235 (1820) Telhis Üzerine Hatt-ı Hümayûn " Benim vezirim salb ü siyâset olunan papaslardan maada millet-i Rum" dan bu fesaddamedhali olan sâirleri dahi güzelce tecessüs olunarak siyâsetolunub medde-yifesâda vâkıf olmayan esnâf ve aceze makulelerine dahi alış verişlerine meşgûl olmaları için yine meclis-i şûrâ" da müzâkere olunarak bir sûret verilme iktizâider mi ? yoksa tabiatıyla medde-yitathîr oluncaya dek hali üzere terk olunmak mı lâzım gelürifâde eylesin.

1824'te İskenderiye'den harekete geçti ve Şubat 1825'te Mora'ya girdi (Moralı Ahmed Paşazade Mir Yusuf, t.y., s. 14).

Bölgede elde ettiği başarılarla ilerleyen İbrahim Paşa 18 Mart 1825'te Navarin'i asilerden teslim aldı. Kalamata, Arkadya ve Mora'nın merkezi olan Tripoliçe'yi 23 Haziran'da ele geçirdi (Moralı Ahmed Paşazade Mir Yusuf, t.y., s. 15).

Patras'ı da asilerden temizledikten sonra ayaklanmacıların son savunma noktası olan Misolingi(Musolink)'nin de asilerden kurtarılmasıyla Mora ayaklanması neredeyse sona ermek üzereydi. Ancak Avrupalı devletlerin Rumlar lehine bazı kararlar alması ve bu ayaklanmaya doğrudan müdahalede bulunması olayın farklı boyutlara taşınmasına neden oldu (Sertoğlu, 2011, s. 2885).

Mora Ayaklanması'nın Uluslararası Boyuta Ulaşması

Avrupa'nın büyük devletleri, ayaklanmanın başından beri tarafsızlık politikası izlemişlerdi. Ancak Rusya'da meydana gelen hükümdar değişikliğinden sonra doğrudan soruna karışması, diğer Avrupa devletlerini de harekete geçirerek meseleyi devletlerarası rekabet haline getirdiler. Her devlet, meseleye kendi çıkarı doğrultusunda eğilim göstermeye başladı (Uçarol, 2013, s. 167).

Rusya'da çar I. Aleksandr'ın ölümü üzerine başa geçen Çar I. Nikola, Akdeniz'de ordu ve donanmasını modernize etmiş Girit ve Mora'nın valiliğini ele geçirmiş güçlü bir Mehmet Ali Paşa'nın varlığından rahatsızlık duyuyordu. Nitekim I. Nikola, Yunan meselesine müdahil olarak Prut boylarındaki sınıra asker sevkiyatına başladı. Hemen ardından 17 Mart 1826 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne ultimatom göndererek, 1812 Bükreş Antlaşması'nın bazı maddelerin uygulanmasına karşı çıkarak altı hafta içerisinde ikili görüşmelerin başlatılmasını istedi. Bu hamleyle Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na diplomatik savaş açarak Mora Ayaklanması'na müdahil oldu. Osmanlı Hükümeti ise yatışmakta olan bu ayaklanmanın yeni sorunlar açmaması amacıyla görüşmeyi kabul etti (Hezarfen ve Demirel, 1999, s. 55). Görüşme neticesinde imzalanan Akkerman Sözleşmesi'nde yer alan "Sırbistan'ın özerkliği onaylanacak, Rumeli ve Kafkas sınırlarında Rusya lehine bazı düzenlemeler yapılacak" gibi maddelerinden hareketle bu görüşmenin esasında söz konusu ayaklanmayla bir ilgisi olmadığı söylenebilir. Ancak Rusya bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'na karşı diplomatik bir zafer elde ederek Osmanlı'nın güçsüzlüğünü ve savaşa gerek kalmadan ona kendi isteklerini kabul ettirebileceğini gösterdi (Sertoğlu, 2011, s. 2901-2902).

Rusya'nın Bab-ı Ali'ye karşı elde ettiği diplomatik başarı, Mora merkezli yaşanan olaylar karşısında tarafsız kalma politikasında olan İngiltere'yi telaşa düşürdü. Mehmet Ali Paşa'nın Mora ve Girit'e yerleşmesi, Rusya'nın Akdeniz'de kurulması muhtemel bir Yunanistan Devleti vasıtasıyla nüfuz kazanması ihtimali İngiltere'yi harekete geçirdi. Rusya da Yunanlılar lehine İngiltere ile görüşmek istemesi üzerine iki devlet arasında 4 Nisan 1826'da St. Petersburg Protokolü imzalandı. Buna göre: (...)Yunanlılar, Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı özerk tek bir devlet haline getirilecek ve bütün Türkler Yunanistan'dan çıkartılacak; İngiltere ile Rusya her türlü çıkar hesaplarından uzak olarak, bu öneriyi Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettireceklerdi (Uçarol, 2013, s. 167).

İngiltere ile Rusya tarafından imzalanan protokol diğer Avrupa devletlerine teklif edildiğinde, bu protokolü kendi iç ve dış siyasetine aykırı bulan Metternich (1773-1859) yönetimindeki Avusturya ve bu devletin etkisi altında bulunan Prusya reddetmiş; 1815 yılında kendisine karşı kurulan "Kutsal İttifak"ı parçalamak adına Fransa bu protokole destek vermeyi kabul etmişti (Karal, 2011, s. 117). Ayrıca bu kararlar Yunanistan Devleti kurulması yolunda diplomasi alanında atılan ilk adım olmuştur. Bu protokol bağlamında şartları kabul etmesi için Osmanlı

İmparatorluğu'na nota verildi. Osmanlı yönetimi ise Mora'da başarılı şekilde sürdürülen hareketin sonucunu bekleyerek notaya Haziran 1827'de cevap verdi. Bu cevapta da İngiltere ve Rusya'nın asileri himaye etmesinin doğru olmadığı belirtilerek aynı zamanda bu tavırlarıyla Osmanlı iç işlerine karışıldığı vurgusu yapılarak yaptırımlara red cevabı verdi (Aktepe, 1993, s. 83). Bu red cevabı karşısında Avrupa Devletleri İngiltere önderliğinde birleşme kararı aldılar ve 6 Temmuz 1827'de İngiltere, Fransa ve Rusya'nın katılımıyla Londra Anlaşması imzalandı. Buna göre İngiltere ve Rusya arasında imzalanan St. Petersburg Protokolü'nün öngördüğü üzere Yunanistan bağımsız bir devlet olacak ve Yunanlılar, sınırları içerisinde bulunan Türk mallarının sahibi olacaktı. Bunları kabul etmesi için Osmanlı İmparatorluğu'na 1 ay süre tanınacak, kabul etmediği takdirde üç devlet Yunan asilerine yardım edecekler ve Osmanlı'ya anlaşma hükümlerini silah zoruyla kabul ettireceklerdi (Sertoğlu, 2011, s. 2900-2905).

Hem St. Petersburg hem de Londra Anlaşması'nda alınan kararlar Osmanlı İmparatorluğu tarafından iç işlerine karışıldığı gerekçesiyle reddedilince ittifaktaki üç devlet aldıkları kararları silah zoruyla kabul ettirmek üzere harekete geçtiler (Karal, 2011, s. 118). İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Akdeniz'de bulunan filoları Mora'yı kuşatma altına alarak Mora ile Osmanlı'nın bağlantısını kesmeyi amaçladılar. Önce İngilizlerin Amiral Codrington, sonra da Fransızların Amiral de Rigny kumandasındaki filoları Navarin önüne geldiler. Liman ağzında hiçbir mukavemetle karşılaşmayan müttefik filolarına Amiral Heyden komutasındaki Rus filosu da eklenince limandan içeriye rahatça girmeye başladılar. Liman içerisinde savaş etiğine aykırı şekilde aniden bombardımana başlayan Fransız gemisi ve akabinde diğer müttefik filolar, üç saat süren baskının ardından Osmanlı donanmasını yakıp yıktılar. *Mora Vak'asına Dair* isimli anonim olan ve eserden hareketle müellifinin Moralı bir Rum olduğu anlaşılan bu yazmada Navarin Baskını şu şekilde anlatılmaktadır ("Mora Vak'asına Dair", s. 118):

"(...) Navarin'de donanmaları yakan ateş, Osmanlı Devleti'nin düşeceğini haber vermektedir. Moskov bölükleri yeniden Müslüman ordularını basıp Ayasofya'nın kubbesine Konstantin istavrozunu dikecektir. Fransız Devleti, Rumlara müürüvvet etmeye başladıkça, padişahın tacı için yeni çiçekler koparıp çoktan beri bir yana atılmış Rum milletini selamete çıkaracaktır."

Üç kıtada yaklaşık 16.000 mil kıyısı bulunan Osmanlı İmparatorluğu, Navarin baskını sonucu adeta "donanmasız bir deniz imparatorluğu" haline gelince sert önlemlere başvurma gereği duydu. Bundan hareketle 9 Kasım 1827'de Avusturya elçisi aracılığıyla İngiltere, Fransa ve Rusya'ya nota vererek, bu üç devletten ortada savaş durumu yokken donanmasını batırdıkları gerekçesiyle tazminat talep ederek Yunan meselesiyle ilgilerini kesmelerini istedi. Bunların yerine getirilmesine kadar da bu devletlerin elçileriyle diplomatik ilişkiler kesildi. Osmanlı'nın şartlarını kabul etmeyen elçiler İstanbul'dan ayrılınca bu üç devlet ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki resmen kesilmiş oldu (Jorga, 2005, s. 277-278).

Navarin Baskını'ndan sonra ittifak devletleri elçilerinin İstanbul'u terk etmesi üzerine, Osmanlı İmparatorluğu bir savaşla karşı karşıya kalabileceğini düşünerek 20 Aralık 1827'de bir beyanname yayınlarak Rusya aleyhinde sözler sarf etmesi Rusya'nın tepkisine sebep oldu (Kamil Paşa, 1909, s. 117). 7 Mayıs 1828'de harekete geçen Rus ordusu, Prut Nehri'ni aşarak Rumeli yönünde ilerleyip Anadolu sınırında önemli bir üs olan Anapa Kalesi'ni kuşattı. Osmanlı İmparatorluğu, esasında böyle bir savaşa hazır değildi. Zira Navarin'de donanması neredeyse tamamen imha edilmiş ve henüz 2 yıl önce Yeniçeri Ocağı ilga edilip yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu olası savaş için yeterli hale gelmemiş, gerekli derecede olgunlaşmamıştı. Rusya'nın talep ettiği şartları kabul edip böyle bir savaştan kurtulabilirdi. Ancak bu şartların en hafifi Mora'ya bağımsızlık verilmesiydi. Lakin bunu kabul etmek, imparatorluğun parçalanmasını kabul etmekle eşdeğer olurdu (Ahmet Muhtar, 1928, s. 20). Bu esnada Sultan II. Mahmud'un güvendiği devlet adamlarından Pertev Paşa ve onunla aynı görüşte olan diğer devlet

adamları, bu savaşın kendileri tarafından kazanılacağını hatta Kırım'ın dahi geri alınacağını ileri sürerek sultanı Rusya'ya karşı savaş ilan etmesi hususunda ikna etmeyi başardılar. 20 Mayıs 1828'de ulema, ileri gelen devlet adamları ve askerlerden oluşan bir kurulda Rusya'ya savaş ilan edildi. Rusya'ya karşı toplanan kuvvetler, Serdar-ı Ekrem olarak atanan Sadrazam Selim Mehmed Paşa komutasında, Rumeli cephesine sevk edildi. Bu sırada Ruslar, Tuna'yı geçerek, Tuna boyunun en kuvvetli kalesi olan İbrail'i almışlar, Dobruca, Köstence ve Hirşova gibi önemli kentleri ele geçirmişlerdi (Ahmet Muhtar, 1928, s. 21). Osmanlı İmparatorluğu savaşın ilk yılında son derece kötü bir durumda savaşa girdiği halde, iyi bir direniş gösterdiler. Kozluca ve Yassitepe'de bir Rus birliğini yenen Osmanlı kuvvetleri, üç aylık kuşatmadan sonra üç bin kadar asker kaybetmelerine rağmen 20 Eylül 1828'de Varna önlerinden Rus birliklerini atmayı başardılar. Fakat daha sonra kale muhafızı olan Sirozi Yusuf Paşa'nın ihaneti nedeniyle önemli bir liman şehri olan Varna 11 Ekim 1828 tarihinde Rusya'nın eline geçti (Demirhan, 2016, s. 312-313).

Doğu cephesindeki hazırlıklarını tamamlayarak harekete geçen Rus ordusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey Kafkasya'da Kuban Nehri boyunda sınır kalesi olan Anapa'yı ve Gürcistan'da bulunan liman kenti Poti'yi ele geçirdi. Bu esnada Rus askerleri arasında yayılan veba ve dizanteri salgını, Rusya'nın asker kaybı yaşamasına neden olmaktaydı (Ahmet Muhtar, 1928, s. 219). Osmanlı devlet adamları ve bazı komutanlar savaşın bitirilmesi taraftarıydı. Haremeyn müfettişi Keçecizade İzzet Molla, Sultan II. Mahmud'a yazmış olduğu layihada Rusya ile savaşmanın mevsimsiz olduğunu ve vakti zamanında Kırım'ın kaybedilmesini örnek göstererek, mevcut savaşın Kırım'dan daha ağır sonuçlar doğuracağını vurgulamış ve bir an önce Ruslarla anlaşma yapılması gerektiğini söylemişti (İzzet Molla, 1828, s. 8a-9b). Ancak Sultan II. Mahmud, bu tavsiyeleri kabul etmemiş ve İzzet Molla'yı Sivas'a sürgün etmiştir (Ahmed Muhtar, 1928, s. 154). Sultan, Sadrazam İzzet Mehmed Paşa ile serasker Kaymakamı Halil Rifat Paşa'nın giriştikleri sulh teşebbüsünü de kabul etmemiş ve "her kim muselaha sohbetini ağzına alırsa ordudan def edile" emrini vermiştir (Aktepe, 1993, s. 65). Rus ordusunun Ahıska'yı aldıktan sonra Erzurum'a yönelmesiyle birlikte durumun ciddiyetinden endişe eden Erzurum Valisi ve Doğu Orduları Komutanı Galip Paşa, Rus ordusuna karşı koymanın olanaksız olduğunu söyleyerek barış yapılması gerektiğini Bab-ı Ali'ye bildirirse de onun bu tutumu korkaklık ve gevşeklğe yorularak görevinden alınıp Gelibolu'ya sürülmesine neden olmuştur. Galip Paşa'nın yerine atanan Eğinli Salih Paşa da Rus tehlikesine karşı koyamamış ve 27 Haziran 1829 tarihinde Erzurum'u Ruslara teslim etmek zorunda kalmıştı. Erzurum'u ele geçiren Ruslar, Bayburt'a girerek Trabzon'a doğru yönelmişlerdi.

Başarısız geçen barış denemeleri ardından savaş yeniden kızışmış ve Rus taarruzu daha da şiddetlenmişti. Rus ordusu, uzun süre kuşatma altında tuttuğu Silistre Kalesi'ni ve içinde otuz bin Müslüman'ın bulunduğu Şumnu Kalesi'ni Temmuz 1829'da ele geçirerek Edirne üzerine yürüdü. Rus ordusu Balkanlarda durdurulmaya çalışılmışsa da başarılı olunamamış ve 22 Ağustos 1829'da Edirne, üç gün süren kuşatmanın ardından fazla bir direniş gösterilemeden Rus kuvvetlerinin eline geçmiş oldu. Böylece Rus kuvvetleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentini vurabilme mesafesine kadar yaklaşmış oldular (Aktepe, 1993, s. 348). Rumeli'deki Osmanlı kumandanlığı, Edirne'nin işgali ardından İstanbul'un da tehlikede olduğunu bildirerek barış yapılmasının gerekliliği hususunda Bab-ı Ali'yi uyarıyorlardı. Doğuda Erzurum'dan Trabzon'a uzanan Rus işgali ve batıda Edirne'nin işgaliyle İstanbul'a kadar uzanmaları halk arasında telaşa neden olmakla beraber, bölgede Osmanlı İmparatorluğu'nu abluka altına alan bir Rusya'nın olmasından rahatsız olan İngiltere'yi harekete geçirmiş ve Rusya'yı barış için zorlamıştır. Kazandıkları başarılarla rağmen Rusya, askerleri arasında yayılan ve pek çok kayba neden olan salgın hastalıkların yanı sıra ana karargâhlarından ciddi sayıda askeri kuvvetiyle birlikte oldukça uzakta bulunmalarının vermiş olduğu endişe doğrultusunda barış görüşmelerine sıcak bakma durumunda kaldı. Rus General Diebitsch'in sadrazam Reşid Mehmet Paşa'ya gönderdiği mektupla daha fazla kan dökülmesini önlemek için belirlenecek delegelerle barış görüşmelerine

başlanmasını talep etmekteydi (Kurat, 2011, s. 57-58). Böylece iki ülke İngiltere ve Avusturya'nın da araya girmesiyle Edirne'de barış görüşmelerine başladı.

Eylül 1829'da başlayan barış görüşmelerinde Ruslar tarafından daha önce hazırlanan 16 madde ve iki senetten oluşan antlaşma metnini, 14 Eylül 1829'da Osmanlı İmparatorluğu'nun kabul etmesiyle barış görüşmeleri müzakere sürecine girmeden sulha bağlanmış oldu (Aktepe, 1993, s. 105). 24 Eylül 1829 tarihinde Sultan II. Mahmud tarafından tasdik edilen bu antlaşma maddelerinden hareketle Osmanlı İmparatorluğu, Rusya karşısında ağır bir yenilgiye uğratılmış olup kendisini maddi ve manevi büyük kayıplara uğratan ve bağımsız bir Yunanistan Devleti'nin kurulmasını sağlayan Edirne Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır (Turan, 1951, s. 142-143).

SONUÇ

Yunanlıların Yunan düşünsel dünyasındaki gelişmeler ile birlikte Avrupa'da, "Yunanlıların, Hellenlerin torunu olduğu" fikrinin işlenmiş olması, başlatılan Yunan ulusal bağımsızlık mücadelesine yönelik Avrupa kamuoyunda sempatinin oluşmasını sağlamıştır. Yunanlıların antik Hellenlerin torunu olduğu iddiası, Yunanlıların Batı medeniyetinin kurucusu gibi algılanmasına yol açmıştır. Avrupa tarafından Yunanlılara atfedilen bu kimlik, dönemin Yunan entelektüelleri için eşi bulunmaz bir fırsat olmuştur. 1821 yılında önce Eflak'ta daha sonra Mora'da Rumlar tarafından başlatılan ayaklanma hareketleri bağımsız bir Yunanistan devletinin kurulması sonucunu doğurmuştur. Gerek Yunan topraklarının Doğu Akdeniz'de sahip olduğu stratejik konum, gerek Avrupalı önde gelen devletlerin bu stratejik topraklarda kurulacak yeni devlet üzerinde nüfuz sahibi olma hesapları ve gerekse de 18. yüzyılda hız kazanarak antik Yunan'a duyulan sempatiden kaynaklanan Yunan hayranlığı, sonuçta büyük güçlerin dikkatini bu bölgeye çekti. Bu ilgi neticesinde İngiltere, Fransa ve Rusya, ortak hareket ederek Yunan Devleti'ni siyaset sahnesine çıkarmayı başardılar. Kurulan bu yeni devlet, hukuken bağımsız bir devlet olarak gözükmekle birlikte fiilen bahsedilen bu üç devletin denetimi ve gözetimi altında kalmıştır.

Osmanlı idaresi altında bulunan Hıristiyan bir topluluğun Avrupalı büyük güçlerin de desteğiyle ayaklanma çıkararak bağımsızlıklarını kazanması, diğer uluslar için bir örnek oluşturmuş ve bu durum çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bir anlamda parçalanma sürecini başlatmıştır. Nitekim Osmanlı idarecileri, 19. yüzyıl boyunca diğer Balkan uluslarının peş peşe çıkardıkları ayaklanmalarla bağımsızlık mücadelesi vermeleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır.

1789 Fransız İhtilali ile birlikte başlayan milliyetçilik akımı diğer bir deyişle ulusların kendi kaderini tayin hakkı, Osmanlı İmparatorluğu'nu derinden etkilemiş bulunmaktaydı. Bu bağlamda bakıldığında Mora'da başlayan ayaklanmanın neticesinde Osmanlı toprakları üzerinde kurulan Yunan Devleti'nin, Osmanlı İmparatorluğu açısından olumlu sonucu da olmuştur. Kozmopolit bir yapıya sahip olan Devlet, egemenliği altında yaşayan ulusları yönetimi altında tutabilmek için reform hareketlerini hızlandırmış kurum ve kuruluşlarda batı model alınarak köklü düzenlemelere gidilmiştir. Yine bu batılılaşma faaliyetleri doğrultusunda ayrılıkçı hareketleri engellemek amacıyla tüm tebaanın eşit olduğunu gösteren Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) 3 Kasım 1839 yılında kabul edilmiştir. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu, çözülme sürecini engellemek adına başlatmış olduğu geleneği ıslah etme hareketlerinden vazgeçip batıyı model alan reform çalışmalarına başlamıştır.

Kurulduğu süreçte, kurucu devletlerinin kendisine çizdiği sınırlardan memnun olmayan Yunan Devleti, yayılcı bir politika izlemiştir. Bu yayılcı politikanın altında yatan esas amaç ise Megali İdea'yı canlandırmaktır. Yeni devletin yöneticilerinden olan Ioannis Kolettis'in 1844 yılında kurucu meclis önünde yaptığı şu açıklamaları Megali İdea ülküsünü anlatır nitelikteydi:

(...)Yunan Krallığı tüm Yunanistan değil, yalnızca onun en küçük ve en eksik parçasıdır. Doğma büyüme Yunanlı olan kimse yalnızca bu krallık içerisinde yaşayan değil, aynı zamanda İyonya'da, Teselya'da, Serez'de, Adrianopolis'te (Edirne), Konstantinopolis'te (İstanbul), Trabzon'da, Girit'te, Samos'ta (Sisam) ve Yunan tarihi ya da Yunan ırkıyla ilişkili herhangi bir toprakta yaşamıştır (Clogg, 1997, s. 66).

Kolettis'in bu ifadeleri doğrultusunda bakıldığında Yunanistan Devleti, gerçekten de kurulduğu andan beri bu ülküyü gerçekleştirme hayaliyle mücadele vermiş ve 1922 yılında, henüz yeni kurulmuş olan Türkiye Devleti'ne karşı giriştiği mücadele neticesinde hezimete uğrayarak Megali İdea ülküsünün gerçekleşemeyeceğini kabullenmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA, HH. Nr. 17530. (H.1235 / M.1820)

Kronikler ve Yazma Eserler

Ahmed Cevded (1309). *Tarih-i Cevded*. İstanbul.

Ahmed Muhtar (1928). *Türkiye – Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi*. Ankara: Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası.

Hezarfen, A. ve Demirel, Y. (1999). *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*. İstanbul: YKY.

Kamil Paşa (1909). *Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan.

Keçecizade İzzet Molla (1828). *İzzet Molla'nın Sultan Mahmud'a Takdim Ettiği Layiha*. Millet Yazma Eser Kütüphanesi, No: AE-13.

Mehmed Mansur (1288). *Rum Fetretine Dair Tarih*. Ankara: Millet Yazma Eser Kütüphanesi.

Melek Ahmet Bey (t. y.). *Mora İhtilali Tarihi*. Ankara: TTK Kütüphanesi Yazma Eserler, No: 30.

Mora Vak'asına Dair (15 Muharrem 1247). Millet Yazma Eser Kütüphanesi, No: AETrh565.

Moralı Ahmed Paşazade Mir Yusuf (t. y.). *Mora Vak'asına Dair Bazı Ma'lumat*. Millet Yazma Eser Kütüphanesi, No: AETrh564.

Yılmaz, Z. (Ed.) (2000). *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bahir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle)*. İstanbul: OSAV.

Yılmaz, Z. (Ed.) (2008). *Şani-Zade Tarihi I-II*. İstanbul: Çamlıca Yay.

Araştırma ve İnceleme Eserler

ADIYEKE, N. (2014). Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi. *Yeni Türkiye Dergisi*, (60), ss.345-357.

AKTEPE, M. M. (1981). Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi ve Tarihi Hakkında Bazı Bilgiler. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, ss. 132-134.

ALEXANDER, J. & KIEL, M. (2010). Mora. *DİA*, C.XXX, ss. 280-290.

- BEYDİLLİ, K. (2010). Şark Meselesi. *DİA*, c. XXXVIII, ss. 352-353.
- BÖREKÇİ, M. Ç. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*. İstanbul: Kutup Yıldızı Yay.
- CLOGG, R. (1997). *Modern Yunanistan Tarihi* (çev. Dilek Şendil), İstanbul: İletişim Yay.
- DANIŞMEND, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay.
- DEMİRHAN, H. (2016). *Büyük Güçlerin Gölgesinde Yunan İsyanı*. İstanbul: İdil Yay.
- FAROQHI, S.(2007). *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*. (çev. Ayşe Berktaş), İstanbul: Kitap yay.
- GÜREL, Ş. S. (2018). *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1993*. Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- GÜRKAYNAK, M. (2003). Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi*, C.IX, S.2, ss. 275-290.
- GÜVEN, O. (2019). Osmanlı'ya Yakalanmak! 19. Yüzyılda İmparatorluğun Ağına Takılan Casuslar: Serseri Nazım ve Hristo. A. Yüksel – Z. Karademir (Ed.) içinde, *Casuslar ve Şüphenin Peşinde, Osmanlı'da İhanet – İsyen – İstihbarat ve Soruşturma*, (ss. 177-198). İstanbul: Kitabevi.
- HAMMER, J. V. (2003). *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.I-X., İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- HATİPOĞLU, M. (1988). *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerininin 101 yılı (1821-1922)*. Ankara:Türk Kültürünü Araştırma Enst.
- JORGA, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yay.
- KARAL, E. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK.
- KURAT, A.N. (2011). *Türkiye ve Rusya – XSVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*. Ankara: TTK.
- MİLLAS, H. (1994). *Geçmişten Bugüne Yunanlılar*. İstanbul: İletişim Yay.
- OKÇU, N. (2010). Keçecizade İzzet Molla. *DİA*, c.XXIII, ss.565.
- ORTAYLI, İ.(2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi.*Türkler Ansiklopedisi*, C.X, Yeni Türkiye Yay., ss.216-220.
- ÖZTUNA, Y. (2011). *II. Sultan Mahmud*. İstanbul: Babıali Kültür Yay.
- SERTOĞLU, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK.
- KAHRAMAN, S. A. (Ed.) (2017). *Seyahatname*. İstanbul: YKY.
- TURAN, Ş. (1951). 1829 Edirne Antlaşması. *DTCFD*, c.IX, (1-2), ss. 142-143.
- UÇAROL, R. (2013). *Siyasi Tarih (1789-2012)*. İstanbul: Der Yay.
- UZUNÇARŞILI, İ.H. (1998). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK.
- ÜLKEN, H. Z. (2005). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yay.
- YÜKSEL, A. (2017). *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*. İstanbul: Kitap yay.

- YÜKSEL, A. (2011). Bir Hatt-ı Hümayun Yeniçeri Tarihini Özetlemeye Yeter mi? *Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, y.3, (5), ss.1-15.
- YÜKSEL, A. (2014). *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Osmanlı İstihbarat Ağı*. İstanbul: Dergâh Yay.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 14.05.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.07.2022

DOI: 10.30692/sisad.1116687

HÜKÜMET PROGRAMLARI ve KALKINMA PLANLARI ÇERÇEVESİNDE “KATILIM HAKKI”

“Right to Participation” Within the Framework of Government Programs and Development Plans

Veli SADIÇ

Doktorant

Süleyman Demirel Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID ID:0000-0002-6882-4722

sadicveli@gmail.com

Atıf/Citation: Veli Sadıç, “Hükümet Programları ve Kalkınma Planları Çerçevesinde “Katılım Hakkı””, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 2 Temmuz 2022, s.493-504.

Öz: Toplumların yerleşip barınma, çalışma, dinlenme gibi temel ihtiyaçlarını karşıladıkları alan kent olarak tanımlanmaktadır. Burada yaşayan ve bu ihtiyaçlarını gideren insanlar da kentli olarak bazı haklara sahiptir. Bu haklardan katılım hakkı ise kentlilerin kent ile ilgili her türlü konuda söz hakkının olması gerekliliğini ifade etmektedir. Kentli haklarının temeli Avrupa Kentsel Şartı-I ve Avrupa Kentsel Şartı-II’de atılmıştır. Kentli hakları olarak bir haklar grubu listesi ilk defa bu Avrupa Kentsel Şart-I ile dile getirilerek yirmi haktan oluşan bir haklar listesi sıralanmıştır. Katılım hakkı da bu yirmi haktan oluşan haklardan birini oluşturmaktadır. Bu iki uluslararası belge kentli hakları konusunda başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünya ülkelerine rehberlik etmiştir. Uluslararası alanda yaşanan bu gelişmelerin ülkelerin kendi iç dinamikleri doğrultusunda önemli etkileri olmuştur. Türkiye’deki yansımalarını ortaya koyabilmek adına tarihsel süreç içerisinde toplumsal değişimin ve gelişimin yansımalarının anlaşılabilirliği hükümet programları ve kalkınma planları önemli belgelerden ikisidir. Çalışmada buradan hareketle kentliler için önemli bir hak olan katılım hakkı konusu Avrupa Kentsel Şartı-I ve II çerçevesinde tanımlanmış, devamında ise Türkiye özelinde hükümet programları ve kalkınma planlarında bu hakkın nasıl yer aldığı sorusundan hareketle Türkiye’de nasıl bir gelişim izlediği üzerinde durulmuştur. Çalışma, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilen tarih olan 2018 tarihi baz alınarak sınırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentli Hakları, Katılım Hakkı, Hükümet Programları ve Kalkınma Planlarında Katılım Hakkı.

Abstract: The area where societies settle and meet their basic needs such as shelter, work and rest is defined as the city. People who live here and meet these needs also have certain rights as citizens. Among these rights, the right to participate means that the citizens of the city should have a say in all matters related to the city. The basis of the rights of the citizens was laid in the European Urban Charter-I and the European Urban Charter-II. A list of rights groups as citizens' rights was expressed for the first time with this European Urban Charter-I, and a list of rights consisting of twenty rights was listed. The right to participate is one of these twenty rights. These two international documents have guided all countries of the world, especially European countries, on the rights of citizens. These developments in the international arena have had significant effects in line with the internal dynamics of the countries. In order to reveal their reflections in Turkey, government programs and development plans, in which the reflections of social change and

development can be understood in the historical process, are two of the important documents. From this point of view, the subject of the right to participation, which is an important right for the citizens of the city, was defined within the framework of the European Urban Charter-I and II, and afterwards, it was emphasized how this right was included in the government programs and development plans in Turkey, and how it developed in Turkey. The study is limited on the basis of 2018, the date of transition to the Presidential Government System.

Keywords: Citizens' Rights, the Right to Participate, the Right to Participate in Government Programs and Development Plans.

GİRİŞ

İnsan haklarının kent yaşam alanında somutlaşmış hali olan kentli haklarının temeli 1992 yılında Avrupa Kentsel Şart-I’de atılmış, değişen dünya koşulları doğrultusunda da 2008 yılında Avrupa Kentsel Şartı-II’de güncellenmiştir. Bu kentli haklar listesinde yer alan haklardan biri de “katılım hakkı”dır. Çalışma, Avrupa Kentsel Şartları’nda temeli atılmış olan haklardan “katılım hakkı” Türkiye’nin hükümet programları ve kalkınma planlarında nasıl ele alınmıştır? sorusundan hareketle ortaya çıkmıştır. Bu sorunun cevabı aranırken nitel çalışma yöntemi kullanılarak literatür taraması yapılmış ve elde edilen veriler analiz edilerek çalışmaya eklenmiştir. Bu çalışmada “Katılım Hakkı” kentli haklarının temelini oluşturan iki belge olan Avrupa Kentsel Şartı-I ve Avrupa Kentsel Şartı-II çerçevesinde tanımlanmıştır. Sonrasında ise hükümet programları ve kalkınma planları incelenerek bu belgelerde “katılım hakkı” ile ilgili yer alan hususlar ele alınmıştır. Bu anlamda çalışmanın birinci bölümünde öncelikle “kent” kavramı tanımlanmıştır. Bu tanımın detaylı bir şekilde ele alınmasından sonra ikinci bölümde kentli hakları ve katılım hakkı işlenerek üçüncü bölümde hükümet programlarında katılım hakkı, dördüncü bölümde ise kalkınma planlarında katılım hakkı konuları ele alınmıştır.

Kent Kavramı

Latince *civitas* terimiyle kullanılan “kent terimi”; “yurttaşlarla ilgili”, “kentle ilgili”, “uygar”, “yurttaşlara ait” gibi terimlerle yakın ilişkilidir. Arapçada *Medine* kavramının kullanımına baktığımızda ise “şehir” ve “belde” terimleriyle eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Yunancada ise *polis* hem kent merkezi hem de kırı içinde barındıran bir devlet şekli olarak kullanılmıştır (Ertan, 2014, s. 5). Kelimenin kökünden hareketle kent ve uygarlık arasında göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir ilişkinin olması, evrensel bir kent tanımı ortaya koymayı olanaksızlaştırmaktadır. Kenti tanımlamayı zorlaştıran bir diğer faktör ise kent ile köyü birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmamasıdır (Mutlu, 2010, s. 32). Kentin tanımlanmasındaki bu farklılıklar, bir anlamda kentlerin değişik fonksiyonlarının öne çıkarıldığı bakış açılarını da yansıtmaktadır (Leblebici & Açıl, 2013, s. 150). Bu doğrultuda kenti tanımlarken sırasıyla kentin farklı özelliklerini vurgulayan tanımlar öne çıkmaktadır. Şüphesiz ki bu özellikler kentsel mekânın oluşumuna etki eden faktörlere göre oluşmuştur. Bu çerçevede değerlendirildiğinde ise kentlerin oluşum ve gelişiminde birbiri ile ilişkili beş temel faktörün etkili olduğu görülmektedir. Yerleşik hayata geçiş ve yiyecek ihtiyacının karşılanması için yapılan tarım; bu kapsamda oluşan artı ürün ve bu ürünlerin el değişimi için oluşan pazar, aynı süreçte oluşan savunma ihtiyacı, dinsel inanışlar ve son olarak bunların nihai sonucu ticaret ve ticari faaliyetlerin etkileşimi kentlerin kökenindeki etkili faktörler olmuştur. Bunlardan hangi faktörün baskın olduğu yer ve zamana göre değişkenlik göstermiş ve kent tanımlamalarını da etkilemiştir (Tümtaş, 2012, s. 22). Bütün bu farklı özelliklere rağmen “kent”in en temel özelliği “yerel alan”ı ifade etmesidir (Mutlu, 2010, s. 101). Kentbilim Terimler Sözlüğü’ne baktığımızda ise kent, “Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük topluluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi” olarak tanımlanmaktadır (Keleş & Mengi, 2017, s. 20). Genel bir tanımlama yapmak gerekirse tarım dışı faaliyetlerde bulunan insanların tüm gereksinimlerinin karşılandığı mekân olarak da adlandırılabilir (Ertan, 2008, s. 2). Harvey ise kenti bir taraftan talep

üretim alanı diğer taraftan artık ürünün harcanma merkezi olarak tanımlayarak kentin çelişkilerin mekânı olduğuna vurgu yapmıştır (2003, s. 187-208).

Kent, karmaşık bir toplum yapısı içerisinde, bireysel seviyede çözülmesi mümkün olmayan sorunların üstesinden gelinmesine olanak sağlayan ve kendine has özellikleri bulunan bir yerleşim sistemidir (Güler, 2011, s. 51). Kentler, içinde buldukları ekonomik ve toplumsal yapının birer parçası, minyatürü, aynasıdır. Genel yapının tüm özelliklerini olumlu ve olumsuz yönleri onlara da yansır (Keleş, 2005, s. 9). Kent toplumsal yapının gelişimine paralel olarak aynı zamanda uygarlığın filizlendiği yer olarak da tanımlanabilir (Ertan, 2013, s. 14). Bu anlamda kent, “uygarlık” olarak adlandırılan kültürel zirvenin doğup büyüdüğü mekân olarak da adlandırılmaktadır (Mutlu, 2010, s. 31). Nüfus açısından bir tanımlama yapmak gerekirse; kentin kırsal alandan farklı olarak belli bir nüfus büyüklüğünde olması gerekmektedir. Ancak bu nüfus büyüklüğünün ne kadar olması gerektiği ile ilgili net bir rakam söz konusu değildir (Keleş & Mengi, 2017, s. 21). Önde gelen sosyolog ve kent ekoloğu Park’ın kent tanımı ise şöyledir: “İnsanın içinde yaşadığı dünyayı daha çok gönlüne göre yeniden yapmada en başarılı girişimdir. Ama eğer kent insanın yarattığı dünyaysa bundan böyle orada yaşamaya mahkûm olduğu dünyadır da. Böylece dolaylı yoldan ve görevinin doğasına dair hiçbir açık algısı olmadan kenti yaparak insan kendini yeniden yapmıştır” (Koçak & Bektaş, 2019, s. 106). Daha geniş bir tanımlama yapacak olursak kent kavramı; her türlü üretimin denetlenip koordine edildiği, ekonomisi tarım dışı alanlara dayalı olan, teknolojik gelişmelerle birlikte teşkilatlanma, uzmanlaşma ve iş bölümünün en yüksek düzeyde gerçekleştiği, geniş fonksiyonların ihtiyaç duyduğu nüfus büyüklüğüne ve yoğunluğuna sahip olan karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın sürekli işlediği insan yerleşmesi olarak da tanımlanmaktadır (Balkır, 2010, s. 347).

Görüldüğü gibi her kentin oluşum ve gelişiminde birbirinden farklı faktörlerin etkisi olabilmektedir. Daha farklı bir ifadeyle zaman ve mekâna göre kentlerin kökeninde, büyümesinde ve yayılmasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu doğrultuda, yukarıda tartışıldığı gibi kenti tanımlarken sırasıyla kentin farklı özelliklerini vurgulayan tanımlar öne çıkmaktadır (Karaman & Tümtaş, 2016, s. 470). Söz gelimi, sanayi öncesi kent algısı ile sanayi sonrası kent algısı farklılaşabilmektedir. Aynı şekilde sanayi sonrası kentte küreselleşme dönemi kentleri farklılaşabilmektedir. Örneğin sanayi öncesinde tarımsal olmayan üretim ve yönetim merkezi gibi faktörler kent algısında önemliyken küreselleşme¹ döneminde ise kentli hakları, katılım hakları gibi kavramlar kent algısında önemli parametreler arasında yer almaktadır.

Kentli Hakları ve Katılım Hakkı

Yukarıda aktarılmış olan “kent” kavramının farklı tanımlarından hareketle bu bölümde “kentli hakları” konusu ele alınmıştır. Kentli Hakları’nın tanımı yapıldıktan sonra sırasıyla kapsamı ve içeriği ele alınmıştır. Sonrasında ise kentli haklarının temelini atıldığı belgeler olan Avrupa Kentsel Şartları çerçevesinde katılım hakkı tanımlanmıştır. İnsan haklarının gelişim sürecinde en son ortaya çıkan hak kategorilerinden birisi de kentli haklarıdır. Buna göre kentli hakları diğer insan haklarının dışında kentlilere kent yaşamının zorunlu kıldığı imkânların sağlanması olarak tanımlanabilir (Mutlu, 2010, s. 102). Kentli hakları kavramı, kentlinin iki yönlü ilişkisi üzerine kurulmuştur. Bunlar kentlinin çevreyle ve diğer kentlilerle olan ilişkisidir. Bu ilişkiler kentin tanımlanmasına etki eden temel faktörlerdir (Ertan, 2014, s. 61). Kentli hakları, temel, ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal ve dayanışma haklarının kent yaşam alanında somutlaşmasıdır (Karasu, 2008, s. 38). Genel, evrensel ve soyut nitelikteki insan haklarının yaşama geçirilip uygulamaya konması kentli haklarının gerçekleşmesini sağlamaktadır (Balkır, 2010, s. 349). Kentli hakları bireyin hem tek başına hem de toplu olarak istemde bulunabilecekleri haklardır. Bununla birlikte birey ve toplumların kendileri dışındaki birey ve topluluklara karşı bu hakları yerine getirmek ve korumak yükümlülükleri vardır (Ertan, 2008, s. 3). Tekeli kentli haklarının

¹ Küreselleşmenin kente etkileri için bkz: Barkurt (1997) “Küreselleşmenin Türkiye’deki Etkileri”, Tümtaş & Ergun (2016) “Küreselleşme ve Kentlere Etkileri”, Öktem (2010) “Küresel/Dünya Kenti”.

hayata geçirilmesini üç şarta bağlamıştır. Bunlar: Kentlilerin haklarını kullanırken diğer kentlilerin haklarını gasp etmesinin önlenmesi, bu hakların kentliler tarafından geliştirilebilmesi ve kentlilerin bu hakların gerçekleştirilmesini devletten talep etmesidir (Ertan, 2014, s. 62).

Kentli hakları; kentin ve çevresinin korunması, bunlara karşı yapılan ihlaller ve problem alanlarıyla ilgili düzenlemeleri içermektedir (Balkır, 2010, s. 350). Kentli haklarının konusunu, sağlıklı ve nitelikli kentlerde yaşama hakkı oluşturmaktadır (Ertan, 2014, s. 64). Kentli haklarının kapsamı çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Kentteki eğitim ve kültür faaliyetlerinden yararlanma, suç ve şiddetten arındırılmış güvenli bir kentte yaşama, temiz su kaynaklarının temini, hava kirliliğinin önlenmesi, kıyı alanlarından toplumun eşit biçimde yararlanması gibi birçok hakkı kapsamına almaktadır (Karasu, 2008, s. 39). Katılma hakkı, kentlilerin yaşadıkları kent ile ilgili alınacak kararlara katılabilmeleridir (Ertan, 2008, s. 3). Dar anlamda katılım sadece yerel seçimlerde oy kullanma olarak tanımlanırken geniş anlamda katılım ise oy verme dâhil onun dışındaki tüm katılım araçlarını kapsamaktadır (Keleş & Mengi, 2017, s. 87). Kentli haklarının hayata geçirilebilmesi için kentlilere şu üç hakkın tanınması gereklidir. Bunlar “bilgilenme hakkı”, “katılma hakkı” ve “başvuru hakkı”dır (Ertan, 2008, s. 3). Bu tanımlardan hareketle kentli haklarının yaşama geçirilmesi için vazgeçilemez haklardan biri olan “katılım hakkı” bir önceki bölümde aktarılan Avrupa Kentsel Şartları çerçevesinde ele alınmıştır. Katılım Hakkı Avrupa Kentsel Şartı’nda öncelikli olarak yer verilen haklardandır. Uluslararası bir belge olan Şart, katılım hakkını “Halk Katılımı, Kent Yönetimi ve Kent Planlaması” başlıklı bölümünde yerel yönetimlerde yurttaşların katılımının sağlanması şeklinde ele almıştır (Koçak & Bektaş, 2019, s. 110). Yurttaşların kentin doğal olarak kendi geleceklerini etkileyen kararların alınması sürecinde söz hakkı tanınarak bu kararlara katılımlarının sağlanması aynı zamanda yerel demokrasinin de temel unsurlarındandır (Ertan, 2008, s. 9). Şart’ta yerel demokrasi başlığı altında yer alan maddede kentsel gelişmenin temeli olarak yerel yönetimlerde alınan kararlara halkın doğrudan katılımının sağlanmasının önemi vurgulanmıştır (Pektaş & Akın, 2010, s. 29). Avrupa Kentsel Şartı’nın bu çalışmanın konusu açısından en önemli yönü “yurttaşlar, toplumun geleceğini etkileyen tüm kararlarda danışılma hakkına sahiptir” maddesini içermesidir. Buradan hareketle Şart’ta doğrudan katılım hakkının ele alındığı 12. maddede bu hakkın sağlanması için benimsenmesi gereken ilkeler şu şekilde ifade edilmiştir:

Yerel politik yaşama halkın katılımını temin için; halk temsilcilerini, özgür ve demokratik olarak seçebilme hakkı, Yerel politik yaşamda etkin bir katılım için; halkın yerel, politik ve idari yapılarda belirleyici olması gereği, Toplum geleceğini etkileyecek her tür önemli projede halka danışma gereği, Kent yönetimi ve planlamasının; kent karakteri ve özel niteliklerine ilişkin yeterli bilgiye dayandırılması, Yerel politik kararlarını; uzmanlardan oluşacak ekiplerce gerçekleştirilecek kentsel vebölgesel planlara dayandırılması, Karar verme sürecinin sonucunda ortaya çıkan politik tercihlerin anlaşılabilirliği ve hayatiyeti, gençlerin toplum yaşamına katılımının yerel yönetimlerce sağlanması (www.migm.gov.tr).

Şart, bu madde ile kent yönetiminde kentlilerin katılımının sağlanması için yol gösterici ilkeleri ortaya koyarak “katılım hakkı”nın önemine vurgu yapmıştır.

Avrupa Kentsel Şartı-II’ye bakacak olursak manifesto, değişen kentsel sorunların üstesinden gelebilmek için yönetimin kentlilerle dayanışma içinde olması gerekliliğine ve kentlilerin uygulanan ilkelerden bilgi sahibi olmasının sağlanmasına vurgu yapmaktadır (Pektaş & Akın, 2010, s. 35). Şart-II’de katılım hakkının yerel düzeyde yaşama geçirilmesinin önemi, kentte uygulanan politikaların merkezinde yurttaşların olmasının gerekliliği ve kentsel projelerin uygulamaya konulmasında halka danışmak için gelişen teknolojilerden yararlanılması gibi konular ele alınmıştır (Ertan, 2014, s. 135). Bu belgenin katılım konusu ile ilgili olan maddeleri ise şunlardır:

Avrupa’nın kent ve kasabalarının, özellikle katılım açısından, demokrasinin yeni taleplerini dikkate alan bir kentsel yönetim modeli inşa etmek sorumluluğu vardır.

1985 yılında hazırladığımız Avrupa Yerel Özyönetim Şartı'nın içerdiği değerlerin ve ilkelerin, özellikle de kentlilerin kamuyu ilgilendiren konulardaki katılım hakkının tam olarak özellikle yerel düzeyde yaşama geçirilebileceği inancının, günümüzde de geçerliliğini koruduğunu bir kez daha teyit ederiz. Avrupa Yerel Özyönetim Şartı, daha 1985 yılında, temsili demokrasinin geleneksel mekanizmalarının yanı sıra, katılımcı demokrasi uygulamalarına geçiş olanağını öngörmüştü. Bu nedenle bizler, Yerel Özyönetim Şartı'nın bizden beklediği gibi, halk meclislerini, yerel referandumları ve halkın doğrudan katılımını sağlayan her türlü düzenlemeyi teşvik ediyoruz. Bu farklı düzenlemelerin etkinliğini en üst düzeye çıkartabilmek için, kentlerimizin ve kasabalarımızın kentsel projeler konusunda halka danışmak üzere yeni bilgi teknolojilerinden tam olarak yararlanmaları konusunda ısrarlıyız. Bilginin karşılıklı etkileşimi ve hızının demokratik katılımı zenginleştireceğine ve seçimle işbaşına gelen temsilcilerle kent halkı arasındaki diyalog iyileştireceğine inanıyoruz. (www.migm.gov.tr).

Bu maddelerin yanı sıra Şart'ta katılım hakkı ile ilgili diğer maddelerde yer alan önemli hususlarda vardır. Şart-II'de seçimlerdeki artan katılmama oranına vurgu yapılmış ve bununla öncelikli olarak yerelde mücadele edilmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir. Katılımcı demokrasinin sağlanabilmesi için halk meclisleri, yerel referandumlar ve halkın doğrudan katılımını sağlayan her türlü düzenlemenin desteklenmesi gerekliliği anlatılmıştır (Pektaş & Akın, 2010, s. 36).

Hükümet Programlarında Katılım Hakkı

1923 yılında kurulan ilk hükümetten itibaren tüm hükümetler açıkladıkları ve meclisin güvenoyuna sundukları hükümet programlarında milli savunmadan eğitime, iç ve dış politikadan tarım ve sanayiye kadar birçok konuda izleyecekleri politikaları anlatmıştır. Ülkenin uzun yıllar içinde bulunduğu savaş koşulları ve bir devletin yeniden inşa etmenin getirdiği güçlüklerin yanında kentli haklarının da gelişimine paralel olarak bu programlarda yukarıda tanımladığımız "katılım hakkı" ile ilgili politika ve düzenlemelere pek yer verilmemiştir. Çalışmanın bu bölümünde hükümet programları tek tek ele alınarak katılım hakkı ile doğrudan veya dolaylı ilgili olan hususlar aktarılmıştır.

I. 1923-1943 Dönemi:

Bu yıllar arasındaki Hükümet Programları incelendiğinde ülkenin içinde bulunduğu savaş, yokluklar, hastalıklar ve imkânsızlıklarla mücadelenin yoğun olduğu bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra 30.10.1923 tarihinde kurulan ilk hükümetin Başvekili İsmet İnönü olmuştur. Bu ilk hükümetin hükümet programı incelendiğinde detaylı bir hükümet programından ziyade İsmet İnönü'nün kısa ve kararlı nutkundan oluşan konuşması içeride huzurun sağlanması dışarıda dostluk ilişkilerinin kurulması (Neziroğlu & Yılmaz, 2013a, s. 85) hususu önemle vurgulanmıştır. 1924 yılında görevi devralan Okyar Hükümetinin programında "Adliye, Maliye, Maarif, Nafia, Ziraat, Ticaret, Sıhhiye" konu başlıkları da dâhil edilerek (Neziroğlu & Yılmaz, 2013a, s. 98) bu alanlardaki "yaşam hakkı, güvenlik hakkı, sağlık hakkı" gibi temel insan hakları konularına değinilmiş ve devam eden hükümet programları da aynı çizgide ilerlemiştir.

II. 1943-1960 Dönemi:

1943 yılına gelindiğinde 09.03.1943 tarihinde açıkladığı hükümet programında Başbakan İzmir Milletvekili Mehmet Şükrü Saraçoğlu, Dâhili alandaki açıklamalarında yerel düzeyde gerçekleştirilen köy ihtiyar heyetleri, muhtarlar, şehir ve kasabalarda belediye meclisleri ile belediye başkanları seçimlerinden bahsetmiştir. Devamında seçimlere katılımın yüksek olmasının milli birlik ve beraberliğin yeniden sağlanmasındaki katkısına vurgu yapılmıştır (Neziroğlu & Yılmaz, 2013a, s. 394). Buradan hareketle yerel yönetimlerin seçiminde yerel halkın gösterdiği yüksek katılımın öneminin gerek yöneticiler gerekse yönetilenler açısından önemini anlaşılmalıya

başlandığı dikkat çekmektedir. Devam eden yıllardaki hükümet programlarında vatandaşların hürriyet hakkına vurgu yapılmıştır. 10.06.1948 yılında göreve başlayan II. Saka Hükümeti (Hasan SAKA-Trabzon Milletvekili) hükümet programında “katılım hakkı” çerçevesinde değerlendirilebilecek olan vatandaşların seçimlerde serbestçe oy kullanabilmelerini ve neticelerine emniyetle bakabilmelerini sağlayan bir seçim kanunu tasarısından bahsedilmiştir. Demokrasinin temeli olan halk iradesinin sağlanabilmesi için bunun önemine vurgu yapılmıştır (Neziroğlu & Yılmaz, 2013a, s. 590). Görevi devralan Günaltay Hükümeti de benzer şekilde seçim kanunundan bahsetmiştir. 1950-1958 yılları arasında görevde olan Menderes Hükümeti açıkladığı hükümet programlarında katılım hakkından ziyade ülkenin tek partili dönemden çıkmış olmasının da etkisinde birinci kuşak haklar üzerinde durmuş din ve vicdan hürriyetine özellikle vurgu yapmıştır. Bunun yanı sıra köylerin kalkınması için köylerin elektrik ve su ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yapılan ve yapılacak olan çalışmaların üzerinde durmuştur (Neziroğlu & Yılmaz, 2013b, s. 1015).

III. 1960-1974 Dönemi:

Bu dönemin hükümet programlarında 1960 Askeri Darbesi sonrasında söz sahibi olan koalisyon hükümetlerinin hükümet programlarında adil yargılanma hakkı, adaletin bağımsızlığı, seçim sisteminin adil ve güvenilirliği, idarenin tarafsızlığı gibi başlıklar ön plana çıkmıştır (Neziroğlu & Tuncer, 2013c, s. 1486). 1965 yılında görevi devralan Demirel Hükümeti ise hükümet programını ülkede sosyal adaletin sağlanması üzerine kurmuştur (Neziroğlu & Yılmaz, 2013c, s. 2188). 1969 yılında yeniden seçilen II. Demirel Hükümetinin açıkladığı hükümet programında Hizmetlerin vatandaşın ayağına götürülmesi bakımından işlerin merkezde toplanması yerine illerde hatta ilçelerde Devlet teşkilatının vatandaş ihtiyacı ile temas ederek gerçekleştirilmesine (Neziroğlu & Yılmaz, 2013d, s. 2597) yönelik maddenin yer alması kentli haklarının gelişimi açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir. Devam eden maddelerinde ise Türkiye'nin içinde bulunduğu hızlı kentleşme sorununa dikkat çekilmiş, düzenli bir şehirleşmenin sağlanmasının ve yerleşme merkezlerinin medenin imkânlarla kavuşturulmasının önemine vurgu yapılmıştır (Neziroğlu & Yılmaz, 2013d, s. 2611).

IV. 1974-1999 Dönemi:

1974 yılında göreve başlayan I. Ecevit Hükümeti Dönemi düşünce ve inanç özgürlüğü temel alan bir program açıklamışlardır. Buna bağlı olarak asıl amaçlarının halkın yönetime daha büyük ölçüde ağırlığını koyabileceği ve başka ulusların da örnek alabileceği bir Türk Demokrasisini oluşturmak ve halkın kamu yönetimine daha çok katılabilmesi, Devletle ilişkilerinde karşılaştığı bütün güçlüklerden kurtarılabilmesi ve halkın hizmetlerinde etkili bir idare kurulması olarak vurgulamışlardır (Neziroğlu & Yılmaz, 2013e, s. 3985). 1979 yılında başlayan terör olayları ve devamında gelen 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi nedeniyle 1979-1983 yılları arasındaki hükümet programlarının önceliği içte güvenliği sağlamak ve ekonomik durumun düzeltilmesi olmuştur (Neziroğlu & Yılmaz, 2013f, s. 5947). 1991 yılında göreve başlayan VII. Demirel Hükümeti açıkladığı hükümet programının temelini özgürlükçü, katılımcı ve her anlamda tam demokratik rejimin Türk Milletinin için vazgeçilmez bir ögesi olduğunu vurgulamış ve Avrupa'da toplanan Paris Şartı ve öncesinde yer alan insan hakları ile ilgili temel ilkeleri benimseyerek Devlet Bakanlığı bünyesinde İnsan Hakları Bakanlığı kuracaklarını belirtmiştir (Neziroğlu & Yılmaz, 2013g, s. 6569). 1996 yılında görev başlayan II. Yılmaz Hükümeti, Hükümet programında gençlerin siyasete ve karar süreçlerine katılımı yönünde çaba sarf edileceğini belirtmiştir (Neziroğlu & Yılmaz, 2013h, s. 7244).

V. 1999-2011 Dönemi:

2002 yılında göreve başlayan Gül Hükümeti, katılımcı bir anayasa yapmanın zorunluluğuna vurgu yaparak, katılımcılığı, kamu kesimi ile toplum arasında diyalogu ve işbirliğini besleyecek etkin bir mekanizma olarak destekleyeceklerini belirtmiştir. Bu doğrultuda bilgi edinme hakkı, toplumun bütün kesimlerine yaygınlaştırılacak ve bunu sağlamak için “vatandaşın bilgi edinme

hakkı kanunu” çıkarılacaklarını anlatmıştır. Bunun yanı sıra yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılarak, kamu kuruluşlarının hizmet ve işlemleri halka duyurulacak, yönetimde şeffaflık sağlayacaklarını programında vurgulamıştır (Neziroğlu & Yılmaz, 2013i, s. 8002). 2003 yılında göreve gelen devam eden yıllarda görevde kalan Erdoğan Hükümeti de Gül hükümetinin belirttiği hususları kendi programlarında aynen yer vermişlerdir.

VI. 2011-2018 Dönemi:

2011 yılından sonra sırasıyla 61, 62, 63, 64 ve 65. dönem hükümetleri göreve gelmiştir. 2011-2018 yılları arasındaki dönemde görevde kalan en uzun hükümet, 2011-2014 yılları arasında Recep Tayip Erdoğan’ın başbakanlığını yaptığı 61. dönem hükümeti olmuştur. Başbakan tarafından okunan hükümet programında seçime katılım oranının %87 gibi çok yüksek bir rakam olduğu vurgulanmış, yönetimin her kademesinde katılımcılıktan yana oldukları belirtilmiştir (www.tbmm.gov.tr). 62. hükümet programı kendinden öncekinin tekrarı niteliğinde kaleme alınmıştır. 63. hükümet seçim hükümeti olarak görev yapmış dolayısıyla bir hükümet programı açıklanmamıştır. 64. hükümet programında kent konseylerinin toplanma ve çalışma sistemlerinin gözden geçirilerek işlevselliklerinin artırılması planlanmıştır. (www.aa.com.tr).

Kalkınma Planlarında Katılım Hakkı

1963 yılından itibaren uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planlarında ülkenin tarımdan ekonomiye, sanayiden bilime, eğitimden toplum ve idare yapısına kadar birçok alanda ülkenin durumu ortaya konmuş ve kalkınmanın sağlanması için yapılması gerekenler, bunlarla ilgili ilke ve hedefler ortaya konulmuştur. Kentlilerin “katılım hakkı” ile ilgili ise kalkınma planlarının toplum ve idare yapısı ile ilgili bölümlerinde yer verilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde kalkınma planları tek tek ele alınarak katılım hakkını ilgilendiren bölümler ele alınmıştır.

I. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967):

1963 yılında resmi gazetede yayınlanması ile yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının III. Bölümünde “toplum kalkınması (köy kalkınması)” bölümüne yer verilmiştir. Bu bölümde toplum kalkınmasının, idare ile toplum arasında işbirliğinin sağlanması ile sağlanabileceği anlatılmıştır. Bunun sağlanabilmesi için de halkın gönüllü teşkilatlanması ve idare ile işbirliği yapması belli alanlardaki kamu faaliyetlerine gönüllü olarak katılmasının önemine vurgu yapılmıştır (TBMM, 1963, s. 101). Halkın gönüllü katılımının sağlanabilmesi için bir yandan idare elemanlarının özel bir eğitimden geçmesine, öbür yandan halk önderlerinin yetiştirilmesine önem verilmesi gerektiği anlatılmıştır (TBMM, 1963, s. 103).

II. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972):

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, kalkınma çabalarına tüm toplumun katılımının sağlanması için küçük yerleşim yerlerinde bu isteğin yapılacak düzenlemeler ile artırılması, halk ile kamu arasındaki iş birliği çalışmalarının artırılması çalışmaları ile mümkün olacağı anlatılmıştır (TBMM, 1968, s. 250). Ayrıca birinci beş yıllık planda ortaya konan köy kalkınması modeli tekrar vurgulanmış, kamu hizmetlerinden daha iyi sonuçlar alınması için yapılacak yatırımlarda orada yaşayan halkın önceliklerine önem verilmesinin ve halk için getirilen hizmetlerin gönüllü katılan halkla birlikte geliştirilmesinin ana hedef olacağı belirtilmiştir (TBMM, 1968, s. 639).

III. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977):

Bir ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ele alınan katılım ile ilgili konulara Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında yer verilmemiştir. Bu planda daha çok mahalli yönetimlerin yapısal ve mali problemleri ve merkezle olan ilişkileri üzerinde durulmuştur (TBMM, 1973, s. 117). Diğer yandan ilk iki kalkınma planından farklı olarak kentleşme ve çevre başlıkları plana dâhil edilmiştir.

IV. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983):

Bu kalkınma planında katılım hakkına yönelik olarak; demokrasinin gereği olan katılımı, yetki ve sorumluluk dağılımını yaygınlaştırıp etkinleştiren, hızlı ve sağlıklı gelişme gereksinimlerine uygun bir toplum yapısı ve kamu yönetimi oluşturmak hedef olarak belirlenmiştir (TBMM, 1979, s. 657). Diğer taraftan kentli hakları kapsamında özellikle kentleşme, kırdan kente göç, gecekondulaşma konuları detaylı olarak ele alınmıştır.

V. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989):

Beşinci beş yıllık kalkınma planında kamu yönetiminin iyileştirilmesine yönelik hedeflerde idarenin doğrudan halk ile muhatap olduğu görev ve hizmetlerde halk ile kurulacak ilişkinin uyumlu olması gerektiği ve idarenin halka güveninin esas alınması gerekliliği anlatılmıştır (TBMM, 1985, s. 204).

VI. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994):

1990 yılında kabul edilen Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı daha önceki beş kalkınma planından farklı olarak “katılım hakkı” ile ilgili genel ifadelerin yerine daha somut ifadelere yer vermiştir. Buna göre yerel hizmetlerle ilgili kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde yerel yönetim ile kentli halkı arasında iletişime yer verecek düzenlemelerin yapılması gerektiği anlatılmıştır (TBMM, 1990, s. 320).

VII. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000):

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Mahalli İdarelerin Güçlendirilmesi Reformu bölümünde mahalli idarelere ilişkin o döneme ait mevcut durumla ilgili problem alanı “*Yerel hizmetlerin büyük ölçüde merkezi idare tarafından yerine getirilmesi, halkın ihtiyaç önceliklerinin belirlenememesi, halkın tercihleri doğrultusunda etkili bir programlama yapılmaması, bu durumun da karar alma ve uygulamada idari etkinliği ve verimliliği olumsuz şekilde etkilemesi*” şeklinde aktarılmıştır. Devamındaki maddelerde ise daha önceki kalkınma planlarından farklı olarak mahalli idare meclislerinin yetkilerinin arttırılmadığını, yerel yönetimlerde kamu görevlilerini de kapsayacak şekilde bir temsil mekanizmasının kurulmadığı aktarılmıştır (TBMM, 1996, s. 124). Mevcut durumun ortaya konduğu bu maddeler aslında katılım hakkı uygulamaları ile ilgili gerçeği ortaya koymuştur.

VIII. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005):

Hazırlanan bu kalkınma planının dokuzuncu bölümünde Kamu Hizmetlerinde Etkinliğin Arttırılması başlığı altında halka dönük bir yönetim anlayışının yerleştirilmesinin önemli olduğundan bahsetmektedir (TBMM, 2001, s. 190). Aynı bölümün devam eden maddelerinde yerel yönetimlerde, halkın planlama, uygulama ve denetim süreçlerine katılımını sağlayıcı düzenlemelerin yapılacağını belirtmektedir (TBMM, 2001, s. 200). Aynı bölümün sivil toplum kuruluşları konu başlığı altında sivil toplum kuruluşlarının yerel yönetimlerde katılımcılığın arttırılmasındaki rolünün gittikçe arttığı anlatılmıştır (TBMM, 2001, s. 202).

IX. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013):

Dokuzuncu kalkınma planının Kamu Hizmetlerinde Kalite ve Etkinliğin Arttırılması başlığında kamu yönetiminin mevcut merkezi yapısının yurttaş odaklı bir yapıya dönüştürülmesi gerekliliği anlatılmıştır (TBMM, 2006, s. 49). Devam eden bölümlerde yer alan Yerel Düzeyde Kurumsal Kapasitenin Arttırılması başlığı altında yerel kalkınma uygulamalarında yerindelik ilkesinin uygulanarak katılımcılığın geliştirileceği hedef olarak ortaya konmuştur (TBMM, 2006, s. 93).

X. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018:)

Onuncu Kalkınma Planının hedefler bölümünde sosyal ve ekonomik kalkınma süreçlerine toplumun tüm kesiminin aktif katılımının sağlanması temel amaç olarak belirtilmiştir (TBMM, 2013, s. 42).

SONUÇ

Yukarıda tarihsel süreç içinde ele alınan hükümet programları ve kalkınma planları bir taraftan Türkiye'nin geçmişten günümüze gelişim sürecine ışık tutarken diğer taraftan da "katılım hakkı"nın geçirdiği aşamaları gösteren birer tarihi belge niteliğini taşımaktadır. Bu belgeler, halk tarafından ülkeyi yönetme görevi ile görevlendirilen hükümetlerin toplumun ihtiyaçları doğrultusunda ülkenin gelişimine katkı sağlamak adına hazırlanmış oldukları yol haritalarıdır. 1923 yılında ilan edilen cumhuriyet ile birlikte hazırlanan ilk hükümet programı ile başlayan bu süreç günümüze kadar süregelmiştir. İnsan haklarının gelişimine paralel olarak gelişim gösteren kentli hakları, Kurtuluş Savaşı yıllarında karşımıza en temel insan hakkı olan güvenlik ve yaşama hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş yıllarının geride bırakılıp devlet aygıtlarının ve inkılapların uygulanmaya başlamasıyla modernleşme ve kalkınma süreci hızlanmış dolayısıyla sağlık hakkı ve eğitim hakkı ile ilgili talepler ve düzenlemeler hız kazanmaya başlamıştır. Devam eden yıllarda çok partili hayata geçilmesi demokrasi tarihi açısından dolayısıyla toplumsal hayatta bireye tanınan söz hakkı ve katılım ile ilgili önemli bir gelişmedir. Bu doğrultuda hükümet programlarında her ne kadar kent ölçeğinde olmasa da halkın seçimler aracılığıyla yönetimi belirleyerek yönetime katılımının sağlanması ve gençlerin siyasete katılımının sağlanması ile ilgili maddelerin olduğunu görmek mümkündür. Çok partili hayata geçiş ile birlikte, devlet politikalarında da değişiklikler ortaya çıkmış buna bağlı olarak da şehirleşme ve gecekondulaşma sorunları sonucunda toplumda konut hakkı kavramı ve bilinci oluşmaya başlamıştır. Çok partili hayata geçiş sonrasında askeri darbelerin etkileri Türk siyasi tarihinde her konuda olduğu gibi toplumun demokrasi anlayışına ve dolayısıyla katılım ile ilgili her türlü konuyu olumsuz yönde etkilemiştir. 1999-2011 hükümet programında vurgulanan bilgi edinme hakkı kanunu düzenlemesi katılım hakkı anlamında önemli bir adım olmuştur. Zira idarenin herhangi bir faaliyetinden bilgi sahibi olmayan vatandaşın o faaliyet ile ilgili fikir üretmesi ve katkıda bulunması mümkün değildir. İlki 1963 yılında hazırlanmaya başlanan kalkınma planları ile ise ülkenin sorunlarına yönelik çözüm stratejileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hazırlanan ilk kalkınma planında halkın kamunun belli faaliyetlerine gönüllü olarak katılımının önemine vurgu yapılması katılım hakkı açısından önemli bir gelişmedir. Köylerin kalkınmasının ancak bu şekilde halkın kamu hizmetlerine gönüllü katılımı ile sağlanabileceği hususu bu ilk kalkınma planında vurgulanmıştır. 1990-1994 yıllarını kapsayan altıncı beş yıllık kalkınma planında ise yerel yönetimler ile kentliler arasında iletişimin geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durularak kent ölçeğinde katılım hakkı ile ilgili yer alan önemli bir düzenleme olmuştur. Bu anlamda kentlilerin kentle ilgili her konuda bilgi sahibi olarak katılımının sağlanmasının yolu yerel yönetimler ile aralarındaki iletişimin sağlanması ön koşuluna bağlıdır. 1996-2000 yılları arasında kapsayan yedinci beş yıllık kalkınma planında ise yerel hizmetlerin sağlanmasında yerel halkın ihtiyaç ve tercihlerinin dikkate alınmadığı net bir şekilde ifade edilmiştir. Sonraki kalkınma planında ise bu tespitin çözümüne yönelik olarak halkın planlama, uygulama ve denetim süreçlerine katılımını sağlayıcı düzenlemelerin yapılacağı yer almıştır. Devam eden yıllara ait kalkınma planlarında da benzer ifadeler yer verilmiştir. Hükümet programları ve kalkınma planlarında yer alan düzenlemeler birlikte değerlendirildiğinde kent ölçeğinde katılım hakkının gerçekleştirilmesine yönelik yapılan program ve planlamaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Buna karşılık 2003 yılında 4982 sayılı kanun ile kabul edilen Bilgi Edinme Hakkı Kanunu' nu katılım hakkının gerçekleştirilmesine yönelik önemli bir adım olarak nitelendirmek mümkündür.

Tüm bu gelişmelerin ışığında Avrupa'da kentli haklarıyla ilgili ortaya çıkan gelişmeler ile özellikle Avrupa Kentsel Şartı I ve II' de yer alan "katılım hakkı" demokrasilerin ve yerel yönetimlerin vazgeçilmez bir unsuru olarak algılanmaya başlamıştır. Türkiye' de demokrasinin

gelişimi Avrupa ülkelerindeki seyirinden daha farklı ve daha yavaş ilerlemesi nedeniyle de ‘‘katılım hakkı’’nın hükümet programları ve kalkınma planlarında yerini alarak düzenlenmesi daha yavaş gerçekleşmiştir. Kentli hakları listesinde sıralanmış biri olan katılım hakkı ile kent ile ilgili her konuda kentlilerin bilgi sahibi olmasını ve bu doğrultuda kent yönetimine aktif katılımın sağlanmasını hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda kentlilerden kenti ilgilendiren her türlü konuda aktif bir tutum içinde olması ve ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda kent yönetiminde söz sahibi olması beklenmektedir. Kentlilerden katılım hakkı doğrultusunda beklenen bu aktif tutumun gerçekleşmesi pek tabii birçok koşula bağlıdır. Çalışmada hükümet programları ve kalkınma planlarında katılım hakkı ile ilgili hususlar ele alınarak katılım hakkının gerçekleşmesine yönelik koşullar ortaya konulmuştur. Bu belgelerde kent ölçeğinde katılım hakkının gerçekleştirilmesine yönelik maddeler yer alsa da bunların hayata geçirilmesi için yeterli düzenlemeler olduğunu söylemek mümkün değildir. Buna yönelik daha somut planlamalar yaparak hedefler koymak katılım hakkının gerçekleştirilmesi yolunda önem arz etmektedir. Kent yönetimine aktif katılım sağlayan kentliler, kentine sahip çıkarak kent kimliği ve kent kültürünün gelişmesi adına önemli rol oynayarak daha yaşanabilir kentlerin sağlanmasına katkı sağlayacaklardır. Sonuç olarak sürdürülebilir ve yaşanabilir kentlerin oluşabilmesi için kentlilere bu hakkın kullanımıyla ilgili olanaklar tanınmalıdır. Bu hakkın uygulamada aktif bir şekilde hayata geçirilmesi aynı zamanda yerel yönetimlerde demokrasinin gelişimine de büyük katkı sağlayacak ve kentlilerin kendinden sonraki nesillere yaşanabilir bir kent bırakma sorumluluklarını da yerine getirebilmelerinin yolunu açacaktır.

KAYNAKÇA

- BALKIR, Z. G. (2010). Konut Hakkı ve İhlalleri: Kentli Haklarının Doğuşu. 2. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, ss. 339-358.
- Devlet Planlama Teşkilatı*. (1979, Ocak). Mayıs 29, 2019 tarihinde Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): <http://ekutup.dpt.gov.tr.plan4.pdf> adresinden alındı
- ERTAN, K. A. (2008). Kentli Hakları ve Kente Karşı Suç Bağlamında Kentli Etiği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)* , ss. 1-22.
- ERTAN, K. A. (2013). Kent Hakkı. H. Reyhan, & Ö. Leblebici içinde, *Kentli Hakları Bağlamında Kenti Yeniden Düşünmek* ss. 13-41. Ankara: Alter Yayıncılık.
- ERTAN, K. A. (2014). *Kent ve Kentli Hakları*. Ankara: TODAİE.
- GÜLER, M. (2011). Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , ss. 50-71.
- HARVEY, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir. İstanbul: Metis Yayınları*.
- KARAMAN M. A. & TÜMTAŞ, M. S. (2017). Tarihsel Olarak Kent ve Modernleşme Sürecinde Selanik. Zafer Gölen ve Abidin Temizer (Ed.) içinde *Osmanlı Döneminde Balkan Şehirleri, 1* (s. 469-500). İstanbul: Gece Kitaplığı.
- KARASU, M. A. (2008). Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutları. *TBB Dergisi* , ss. 37-52.
- KELEŞ, R. (2005). Kent ve Kültür Üzerine. *Mülkiye* , ss. 9-18.

- KELEŞ, R., & Mengi, A. (2017). *Kent Hukuku*. Ankara: İmge Kitabevi.
- KOÇAK, B., & BEKTAŞ, M. (2019). Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sisteminde Kentli Hakları ve Katılım. *Kent Akademisi* , ss. 104-117.
- LEBLEBİCİ, Ö., & AÇIL, B. H. (2013). Kentsel Dönüşümde Kentli Hakları Çerçevesinde Dönüşüm Gereksinimi. H. Reyhan, & Ö. Leblebici içinde, *Kentli Hakları Bağlamında Kenti Yeniden Düşünmek* (s. 147-184). Ankara: Alter Yayıncılık.
- MUTLU, A. (2010). *Kentli Hakları ve Türkiye*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- NEZİROĞLU, İ., & YILMAZ, T. (2013). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- NEZİROĞLU, İ., & YILMAZ, T. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 2 (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- NEZİROĞLU, İ., & TUNCER, Y. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 3 (20 Kasım 1961-27 Ekim 1965)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- NEZİROĞLU, İ., & YILMAZ, T. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 4 (27 Ekim 1965-26 Mart 1971)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- NEZİROĞLU, İ., & YILMAZ, T. (2013). *Hükümetler-programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 5 (26 Mart 1971-17 Kasım 1974)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- NEZİROĞLU, İ., & YILMAZ, T. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 6 (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- NEZİROĞLU, İ., & YILMAZ, T. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 7 (12 Kasım 1979-9 Kasım 1989)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- NEZİROĞLU, İ., & YILMAZ, T. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 8 (9 Kasım 1989-30 Ekim 1995)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- NEZİROĞLU, İ., & YILMAZ, T. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 9 (30 Ekim 1995-11 Ocak 1999)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- NEZİROĞLU, İ., & YILMAZ, T. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 10 (11 Ocak 1999-)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- ÖKMEN, M. (2008). Bir İnsan Hakkı Olarak Yerel Haklar ve Avrupa Kentsel Şartı. *Yerel Siyaset*, ss. 12-18.
- PEKTAŞ, E. K., & AKIN, F. (2010). Avrupa Kentsel Şartları Perspektifinde Bir Kentli Hakkı Olarak "Katılım Hakkı" ve Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* , ss. 23-49.
- TÜMTAŞ, M.S. (2012). *Kent, Mekan ve Ayrışma*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- TÜMTAŞ M.S & ERGUN C. (2016). "Küreselleşme ve Kente Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2016, Sayı:37, s.135-150.

- TBMM. (1949, Haziran 10). *İl İdaresi Kanunu*. Haziran 2, 2019 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5442.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (1963, Ocak). *Kalkınma Planı(Birinci Beş Yıl) 1963-1967*. Mayıs 29, 2019 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı: <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan1.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (1968, Ocak). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Mayıs 29, 2019 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı: <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan2.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (1973, Ocak). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*. Mayıs 29, 2019 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı: <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan3.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (1979, Ocak). *Devlet Planlama Teşkilatı*. Mayıs 30, 2019 tarihinde Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan4.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (1982, Eylül 18). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Haziran 2, 2019 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (1985, Ocak). *Devlet Planlama Teşkilatı*. Mayıs 30, 2019 tarihinde Beşinci Beş yıllık Kalkınma Planı (1985-1989): <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan5.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (1990, Ocak). *Devlet Planlama Teşkilatı*. Mayıs 30, 2019 tarihinde Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994): <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (1996, Ocak). *Devlet Planlama Teşkilatı*. Mayıs 30, 2019 tarihinde Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (2001, Ocak). *Devlet Planlama Teşkilatı*. Mayıs 31, 2019 tarihinde Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) : <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (2005, Şubat 22). *İl Özel İdaresi Kanunu*. Haziran 2, 2019 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (2005, Temmuz 13). *Belediye Kanunu*. Haziran 2, 2019 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> adresinden alındı
- TBMM. (2006, Temmuz 1). Resmi Gazete TBMM kararı. *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)* . Ankara.
- TBMM. (2013, Temmuz 2). Resmi Gazete TBMM Kararı. *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)* . Ankara.
- (<http://www.migm.gov.tr/kurumlar/migm.gov.tr/AVRUPA-KONSEYI/KentSart-1.pdf>, (08.05.2022)).
- (<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm>, (03.06.2022)).
- (https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/64.hukümet_programi.pdf, (03.06.2022)).

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Derleme/Review

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 10.04.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.05.2022

DOI: 10.30692/sisad.1101269

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE DOĞAL YAŞAM ÇEVRELERİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: İTALYA'DA EKO KÖY ÖRNEKLERİ

An Assessment on The Relationship of Sustainable Development And Natural Life Environments: Examples of Eco Villages in Italy

Hülya KÜÇÜK BAYRAKTAR

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0003-2885-8386

hulyakucuk2015@gmail.com

Atf/Citation: Hülya Küçük Bayraktar (2022), “Sürdürülebilir Kalkınma ve Doğal Yaşam Çevreleri İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: İtalya'da Eko Köy Örnekleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.2 Temmuz 2022, s.505-522.

Öz: Günümüzde yaşam çevremiz, şartlarımız, kentin yoğunluğu, kentte yaşamak için verilen mücadelenin zorluğu, bizleri alternatif bir yaşamı bulma çabasına itmektedir. Bu noktada sürdürülebilir, erişilebilir alternatif bir yaşam için kurulmuş olan eko-köyler karşımıza çıkmaktadır. Eko-köyler, dengeli, sağlıklı, sürdürülebilir bir yaşam şeklinin ne olduğuna dair bir vizyonla ekolojik yaşam ilkeleri üzerine kurulmuş bir yerleşme modeli ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı, ekolojik sorunların çözümüne, sürdürülebilir yaşam çevrelerine, doğal yaşamın kentte hayata geçirilebilmesine katkı sunabilecek bir model olan ve bu alanda başarılı örneklerle sahip İtalya'daki eko-köyleri incelemek ve bu düzlemde Türkiye için öneriler getirmektir. Çalışma nitel yöntem kullanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada literatür taraması yapılarak örnek olarak seçilen Torri Superiore, La Citta Della Luce, Campanara, La Comunedı Bagnaia eko köyleri incelenmiştir. Bu eko-köylerin seçilme nedeni İtalya'da eko-köy oluşumları içerisinde başarılı olmalarıdır.

Çalışmada sosyal, kültürel, ekolojik ve ekonomik boyutları ile bütünsellik oluşturan eko-köylerin yerel katılımcı süreçleri geliştirdiği, sosyal ve doğal ortamları aktif olarak yeniden düzenlediği ve yenilediği, çevre kirliliğini önlediği, insanların zararlı davranışlarını en aza indirerek doğanın sürekliliğini sağladığı bulgularına ulaşılmıştır. Bu bağlamda birçok boyutuyla doğayı koruyan ve doğa dostu olan İtalya'daki eko-köylerin, Türkiye için örnek olabileceği söylenebilir. Doğal yaşam çevrelerinin ekolojik yapısını yeniden düşünmek ve değerlendirmek için eko-köy örnekleri ele alınmalı ve her ülke kendi içerisinde uygulanabilirliğini tartışmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, Doğal yaşam çevreleri, Eko-köyler, İtalya.

Abstract: Today, our living environment, our conditions, the density of the city, the difficulty of the struggle to live in the city push us to find an alternative life. At this point, we come across eco-villages established for a sustainable, accessible alternative life. Eco-villages present a settlement model based on ecological living principles, with a vision of what a balanced, healthy, sustainable way of life is. The aim of this study is to examine the eco-villages in Italy,

which is a model that can contribute to the solution of ecological problems, sustainable living environments, and the realization of natural life in the city, and which have successful examples in this field, and to makes suggestions for Turkey on this level. The study was prepared using the qualitative method. In the study, the eco-villages of Torri Superiore, La Citta Della Luce, Campanara, La Comunedì Bagnaia, which were selected as an example by literature review, were examined. The reason for choosing these eco-villages is that they are successful in eco-village formations in Italy.

In the study, it has been found that eco-villages, which form a holism with their social, cultural, ecological and economic dimensions, develop local participatory processes, actively reorganize and renew the social and natural environments, prevent environmental pollution, and ensure the continuity of nature by minimizing the harmful behaviors of people. In this context, it can be said that eco-villages in Italy, which protect nature in many aspects and are nature friendly, can be an example for Turkey. Eco-village examples should be considered in order to rethink and evaluate the ecological structure of natural habitats, and each country should discuss its applicability with itself.

Keywords: Sustainable development, Natural habitats, Eco-villages, Italy.

GİRİŞ

Eko-köyün ortaya çıkması 1960 yılına kadar uzanmaktadır. Bu tarihten itibaren yapılan çalışmalarda özellikle "toprağa dönüş" hareketi ön plana çıkmaktadır. Bu hareket ile ekolojik, ekonomik, sosyo-kültürel ve manevi açılara önem verilen ve dikkat edilen sürdürülebilir bir yaşam modeli oluşturulması hedeflenmiştir. Bu yaşam modeli ile insan yaşamının doğayla uyumlu olması ve doğaya verilen zararların azaltılması da amaçlanmıştır. Eko-köyler, aynı zamanda ekolojik tasarım projelerini ve yeşil teknolojilerini, katılımcı ve destekleyici sosyal yapılarla birleştirmeyi ve çevresel, sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm üretmeyi hedeflemektedir (Kuruoğlu vd., 2021, s.637). Eko-köylerin temel amacı ise ortak yaşam yoluyla sosyal ve doğal çevreleri, arazi ve doğal çevre ile yakınlık boyutunu yeniden oluşturmaktır.

Bu çalışma, eko-köy örneğinde başarılı olan İtalya'daki dört eko-köye (Torri Superiore, La Citta Della Luce, Campanara, La Comunedì Bagnaia) odaklanmaktadır. Bu dört eko-köy incelendikten sonra eko-köylerin alternatif bir yaşam modeli olup olmadığı tartışılmıştır. Bu noktada da İtalya'daki eko-köylerin, Türkiye için örnek model olup olmayacağı ele alınmış ve öneriler getirilmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde eko-köyler üzerine bir kavramsal çerçeve çizilmiş, eko-köylerin faaliyetleri ve mevcut köylerden farkları ele alınmış ve ikinci bölümde dünyadan ve Türkiye'den bazı eko-köy örnekleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde İtalya'daki dört eko-köy ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, son bölümde ise incelenen eko-köylerin doğal ve sürdürülebilir yaşam çevreleri için bir model olup olamayacağı ele alınmış ve bununla birlikte Türkiye için örnek teşkil edip edemeyeceği tartışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve: Sürdürülebilir Kalkınma ve Eko Köyler

Ekolojik sorunların artması, iklim krizi, endüstriyel tarımın yarattığı tahribat, fosil yakıtlara bağımlılık, çarpık yapılaşmalar gibi nedenlerle yaşam şekillerimizi sorgulamaya başladığımız dönemlerde karşımıza, "alternatif bir yaşamın oluşturulması mümkün mü?" sorusu çıkmaktadır. Bu kapsamda çokça tartışılan, sürdürülebilir kalkınma kavramına vurgu yapılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, çağımızda ele alınan önemli kavramlardan biridir (Sachs, 2019: 21). 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan "*Ortak Geleceğimiz*" isimli raporunda, sürdürülebilir kalkınmaya vurgu yapılmış ve kavram kabul edilmiştir. Bu raporda kavram, "*bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılayan kalkınma*" olarak tanımlanmıştır (Yeni, 2014: 184). Sürdürülebilir kalkınma günümüzde çevre, ekonomi ve bazı sosyal ölçütleri kapsayan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, mevcut kaynakların ihtiyaçlar doğrultusunda korunarak kullanılması ve gelecek nesillere aktarılması olarak da tanımlanmaktadır. Böylece hem bugünün hem de geleceğin ihtiyaçları giderilebilecek hem de kit

kaynaklar ekonomik olarak sürdürülebilir şekilde kullanılabilir. 1992 yılında Rio'da yapılan "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı"nda sürdürülebilir kalkınma stratejileri yeniden farklı bir şekilde belirlenmiş ve çıktı olarak da Günden 21 ve Yerel Günden 21 Eylem Planları ortaya çıkmıştır. Çevre, ekonomi, yönetsel-kurumsal yapılanma ve sosyal değerler gibi eylem alanlarına sahip olan (Kocaoğlu, 2015, s. 102) sürdürülebilir kalkınma aynı zamanda çok kapsamlı bir kavramdır. Klasik kalkınma anlayışından farklı olarak sadece ekonomi temelli bir kalkınma değil, bununla birlikte çevresel ve sosyal faktörleri de içinde barındıran bir anlayış olarak sürdürülebilir kalkınma kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için yerelde yaşayan halkın ve tüm paydaşların bir arada olması ve ortak akıl ile karar alabileceği yerelde katılımcı mekanizmaların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada sürdürülebilir, erişilebilir alternatif bir yaşam için kurulmuş olan eko-köy oluşumları ön plana çıkmakta ve önem kazanmaktadır. Eko-köyler için birçok uzman tarafından farklı tanımlar yapılmış ve farklı eko-köy modelleri öngörülmüştür. Bu tanımlar içinde en kapsamlı olan ve ön plana çıkan Ross-Hildur Jackson'ın tanımıdır. Hildur-Ross Jackson çiftinin kurduğu Gaia Vakfı tarafından "Sürdürülebilir Topluluklar" konusunda yaptırılan araştırma sonucunda ortaya çıkan raporda eko-köyler, "İnsan etkilerinin zararsız bir şekilde doğa ile bütünleştiği, sağlıklı insan gelişimini destekleyen ve başarılı bir biçimde kesintisiz olarak sürebilecek insan ölçeğindeki tam teşekküllü yerleşimler" (Asımgil, 2017, s.97) olarak tanımlanmıştır. Gilman'a (2015) göre eko-köy, "insan faaliyetlerinin, sağlıklı insan gelişimini destekleyecek şekilde, birden fazla inisiyatif merkezi ile zararsız bir şekilde doğal dünyaya entegre edildiği ve başarılı bir şekilde uygulanabildiği, gelecekte de devam edecek olan insan ölçeğinde, tam özellikli bir yerleşim yeridir" (Gilman, 2015 akt., Kuruoğlu vd., 2021, s.637).

Eko-köyler, insanlara dayatılan doğal olmayan yaşam tarzlarına karşı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. 1968 Hareketi'nde de var olan merkezi otoritelerin topluma dayattığı hayat tarzlarına ve kurallarına karşı bir duruş, eko-köylerde de karşımıza çıkmaktadır. Eko-köyler 1980'li yılların ortasından itibaren daha da ön plana çıkarak ivme kazanmıştır. Bu bağlamda eko-köyler de "ilk defa doğal olmayan hayat tarzlarının kendilerine dayatılmasına karşı direnmeye çalışan insan toplulukları tarafından kurulmuştur" (ekoik.com, 2022). Eko-köyler, küresel çapta var olan ekolojik krize karşı en iyi cevap olarak kabul edilen, ekolojik değerleri ve yeşil tüketim uygulamalarını benimseyen, sürdürülebilir bir yaşam tarzı olarak değerlendirilen gönüllü ve deneysel topluluklardır (Kuruoğlu vd., 2021, s.637). Eko-köy kavramının kendisi de ekoloji ve köy terimlerinin birleşiminden oluştuğundan kavramın kendisinde de doğayla uyumlu olma vurgusu görülmektedir. Eko-köyler, dengeli, sağlıklı, sürdürülebilir bir yaşam şeklinin ne olduğuna dair bir vizyonla ekolojik yaşam ilkeleri üzerine kurulmuş bir yerleşme modeli ortaya koymaktadır. Bu noktada eko-köylerin sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında da etkiye sahip olduğu söylenebilir.

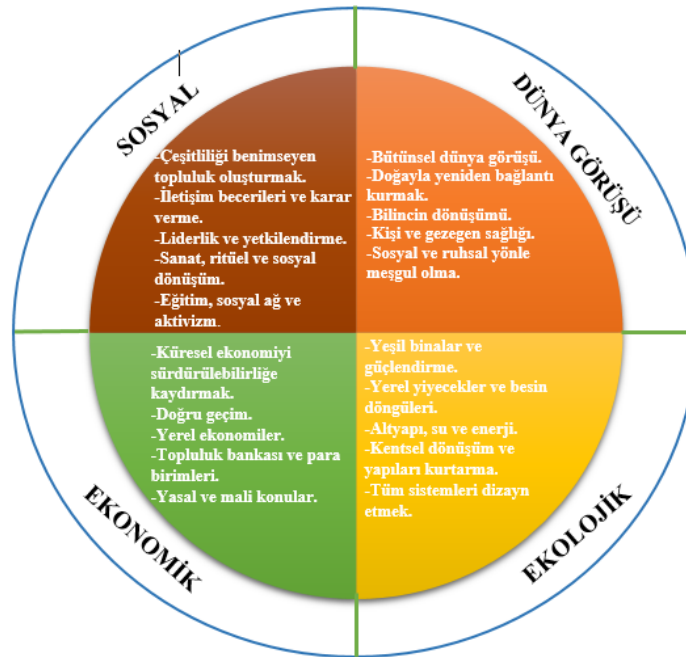
Nitelikli bir amaç uğruna bir araya getirilmiş topluluklar olan eko-köyler, *insan davranışlarını doğayla birleştiren, sağlıklı birey gelişimini destekleyen, insan ölçeğinde kendi kendine yetebilen yaşam planı sağlayan* bir yerleşim modelini öngörmektedir. Bunlar insanlığı derinden etkileyen sürdürülebilirlik politikası ile çevreci hareketlerin en önünde yer almaktadır ve geleneksel yaşama duyulan özlemin canlı tutulması amacına yöneliktir (Brombin, 2015, s.468).

Eko-köyler, doğal yaşam tarzı oluşturmak için çeşitli modeller oluşturarak 21. yüzyılda dünyaya zarar vermeden yaşamının mümkün olduğunu göstermek amacıyla tasarlanmaktadır. Dünyada yaşanan çevre sorunları karşısında çözüm arayışları yoğun biçimde sürmektedir. Bu kapsamda mevcut tasarım ilkeleri sorgulanmakta, kentleri kapsayan alanlar incelenerek ekolojik planlamalar yapılmaktadır. Çevre kirliliğini azaltacak, insan sağlığına uygun ortam şartlarını sağlayabilecek ve ekolojik dengeyi koruyan yapılara yönelik eleman ve malzeme seçimi, mimarının amacı haline gelmiştir. Bunun sonucunda, ekoloji-mimarlık ilişkisi bazında çeşitli uygulamalarla karşılaşılmaktadır (Brombin, 2015, s.468).

Eko-köy oluşumları kapsamında eko projeler yapıldığı da görülmektedir. Bu projeler, toplumun birlikte yaşama biçimlerini ve ilişkilerini yeniden tanımlayan, daha sosyal, kültürel, ekonomik ve ekolojik olarak sürdürülebilir olmayı hedeflemektedir. Eko-köy projelerinde 50 ile 500 üyenin çalıştığı (bu sayı bazen daha az ya da daha çok olabilmektedir) kasıtlı topluluklar mevcuttur. Bir eko-köyde çok çeşitli faaliyetler olabilmektedir. Bu faaliyetler yerel bir ekonomik yapılanmanın oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda; *biyolojik tarım, ziyaretçi ağırlama, özgünlüğüne uygun eğitim merkezleri, ekolojik ve etik ölçütlere uygun emek yoğun işletmeler* ekolojik köy ekonomisini sürdürülebilir bir yapıya kavuşturabilir ve ekolojik köyün ekonomisi bir "Yerel Değişim Sistemi" ile bütünleştirilebilir. Böylece farklı arz talep ihtiyaçlarını takas etmek suretiyle para ödmeden bilgi, mal ve hizmet elde etme imkânı elde edilebilir.

Asımgil (2017), eko-köy tanımlamalarını inceleyerek eko-köyler için karakteristik unsurlar tespit etmiştir. Bu tespitler şu şekildedir: "yeni yaşam tarzı geliştirme, komün yaşam perspektifi, kentsel problemlerin çözümü, yerleşim önermek, bütüncül sistem oluşturulması, eko-köy oluşumun yorumu, strüktürel yapı, ortak vizyon oluşturulması" olmak üzere sekiz kriter elde edilmiştir (Asımgil, 2017, s.110). Eko-köylerdeki en önemli faaliyetler arasında daha az enerji tüketmek, mimarisini ekoloji ile birleştirmek, yenilenebilir enerji kullanımını incelemek, atıkları yöneterek çevre kirliliğini önlemek, yerel kaynakları geliştirerek yerel ekonomiyi canlandırmak ve yerel organik gıdayı ön plana çıkararak üretimini yapmak, işbirliğine dayalı bir sosyal ekonomi şeması oluşturmak, uyumlu ve dayanışma içinde yaşayan topluluklar, katılımcı bir karar alma mekanizması oluşturmak yer almaktadır (Kuruoğlu vd., 2021, s.639). Brombin (2015) "Faces of sustainability in Italianecovillages: food as contactzone" çalışmasında eko-köy topluluklarının sadece tüketim alışkanlıklarını değiştirmediklerini, aynı zamanda alternatif bir yeşil yaşam tarzının yaratılmasını ilgilendiren ekolojik değerleri de benimsediklerini ifade etmektedir. Bununla birlikte eko-köyler, kendi ürettiği sağlıklı, organik gıda fikrini somutlaştırmakla kalmaz; sosyal ilişkileri de geliştirmekte, estetiği ve etik ilkeleri ön plana çıkarmaktadır. Çalışmada gıda uygulamalarında eko-köylerin farklı aktörler arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi sağladığı, karşılıklı öğrenme ve yaratıcılık fikrinin olduğu temas alanı olarak ifade etmektedir (Brombin, 2015, s.476). Eko-köylerin sürdürülebilir olması için gerekli 4 boyut bulunmaktadır.

Şekil 1: Eko-köylerin Sürdürülebilirlik Boyutları

Kaynak: (<https://www.create.green/program/edc> faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur).

Şekil 1’de görüldüğü gibi eko-köylerin sürdürülebilirliğinin, sosyal, ekonomik, ekolojik ve dünya görüşü olmak üzere 4 boyutu bulunmaktadır. Bu boyutların içeriğinde; insanın yeniden doğayla bağlantı kurması, çeşitlilikleri benimseyen toplulukların oluşturulması, sistemlerin dizayn edilmesi, kentlerin yeniden doğaya uyumlu şekilde dönüştürülmesi, ekonomik sürdürülabilirliğinin sağlanması, yerel ekonomi, yeşil binaların oluşturulması ve var olanların güçlendirilmesi, yerel yiyeceklerin yer aldığı görülmektedir. Eko-köylerin doğayla uyumlu ve sürdürülebilir şekilde var olabilmesi bu dört boyutun varlığına ve içerdiği ilkelerin hayata geçirilmesine bağlıdır. Bu kapsamda sosyal, ekonomik, ekolojik ve dünya görüşü boyutlarının varlığı eko-köylerin sürdürülebilir olması için önem taşımaktadır.

Eko-köylerin özelliklerini ise Gilman, insanların birbirini tanıdığı bir ölçekte olmasına, insan faaliyetlerinin doğayla bütünleşmesi ve kendi kendine yeten bir yerleşimin oluşması olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte eko-köylerdeki nüfusun maksimum 500 kişi ile sınırlandırılması gerektiğini de savunmaktadır (Gilman ve Gilman, 1991; akt. Kuruoğlu vd, 2021, s.638). Bu kapsamda eko-köylerin mevcut köylerden farklılığına değinmek önemlidir. Aşağıdaki Tablo 1’de eko-köy ve mevcut köyler arasındaki farklılık 4 ölçüt üzerinden karşılaştırılmıştır. Eko-köy’de insanlar ortak bir ideal etrafında toplanmaktadır. Mevcut köyde zorunlu olarak yaşanırken eko-köyde gönüllü olarak yaşanmaktadır. Farklılıklar ekolojik, kültürel, sosyal ve ekonomik olmak üzere dört açıdan ele alınabilir.

Tablo 1: Eko-köylerin ve Mevcut Köylerin Farklılıkları

Boyutlar	Eko-köyler	Mevcut Köyler
Ekolojik	-Çevre hassasiyeti çok gelişmiştir.	-Çevre hassasiyeti gelişmemiştir. Çevre bilinci istenilen düzeyde değildir.
Kültürel	-Ortak değer üretme- geliştirme ve insan ilişkileri gelişmiştir.	-Ortak değer üretme- geliştirme ve insan ilişkileri gelişmemiştir.
Sosyal	-Dayanışma ve paylaşım gelişmiştir.	-Dayanışma ve paylaşım ekolojik köyler kadar gelişmemiştir.
Ekonomik	-Üretim çeşitliliği ve özellikle yerel ekonomiyle bütünleşmeye dönük yapılanma gelişmiştir.	-Üretim çeşitliliği ve özellikle yerel ekonomiyle bütünleşmeye dönük yapılanma sınırlılık arz etmektedir. -Ekonomik anlamda dayanışma dış zorlamalarla gerçekleşmektedir. -Belli ürünler konusunda uzmanlaşmış köylerin sayısı ise oldukça sınırlıdır.

Kaynak: (<https://ecotopianetwork.wordpress.com/> faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur).

Tablo 1’den de görüldüğü gibi eko-köyler ve mevcut köyler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Değerlendirilen ekolojik, kültürel, sosyal ve ekonomik ölçütlerin hepsinde eko-köylerin daha gelişmiş, bilinçli ve doğa ile birlikte yaşamı önceleyen oluşumlar olduğu görülmektedir. Thibaud (2004), eko-köylerin ekolojik, sosyal, kültürel, ekonomik boyutlarının yanında hukuki ve mali nitelikleri ile de ön plana çıktığını ifade etmektedir. Bu altı boyutun yanında ekonomik açıdan eko-köylerde farklı faaliyetlerin olması gerektiği de vurgulanmaktadır. Bunlar: "*biyolojik tarımın geliştirilmesi, ziyaretçi kabul etmek, ekolojik ürünler üretme, eğitim merkezleri, sanat ve zanaat faaliyetleri, yapı şantiyeleri, yeni eğitsel deneyimler, kısmi yerleşme, eşit düzeyde gelirdir*" (Thibaud, 2004, akt., <https://ecotopianetwork.wordpress.com/>, 2022).

İfade edilenler kapsamında eko-köylerin doğal yaşamı koruması, kendi üretimini gerçekleştirmeye çalışması, biyolojik tarım ve üretim yapması, insanı doğayla uyumlu

yaşayabilecek şekilde eğitmesi ve insanın kendi içine dönüş yapmasını sağlaması, kültürel yönleri ön plana çıkarması ve değerleri koruması, karar alma sürecine herkesi dâhil ederek ortak bir şekilde yapılması ile doğrudan demokrasinin hayata geçirilmeye çalışılması, yerel kaynakların ekonomik kullanılması ilkelerini benimsemesi eko-köylerin sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında etkin bir oluşum olarak yer almasını sağlamaktadır.

Küresel Eko-Köy Ağı (GEN)

Eko-köy konseptini geliştirmek ve bütün eko-köyleri bir araya getirmek için Gaia Trust, eko toplulukların temsilcilerinin bir arada olduğu bir oluşum kurmuştur. Bu oluşum, GEN'in meydana gelmesinde ilk adım olarak değerlendirilmektedir. 1992 yılında düzenlenen Rio Zirvesi'nden sonra 1994 yılında kurulan Küresel Eko-Köy Ağı (GEN) giderek genişlemiştir. Küresel Eko-Köy Ağı, benzer amaçları olan ancak bağımsız olarak yürütülen dünya çapında yüzlerce küçük ölçekli projeyi birbirine bağlamıştır (Kuruoğlu vd., 2021, s.637). GEN Küresel eko-köy ağı 1995 yılında kurulmuştur. Ancak ilk eko-köylerin kurulması 60'lı ve 70'li yıllara kadar uzanmaktadır. "*Bilinçli yaşamda deney*" olarak başlayan eko-köy oluşumları, eko-köy terimi kurulmadan çok önce var olmuştur. Eko-köyler, ekolojik ayak izini azaltırken daha iyi bir yaşam kalitesini hedefleyen farklı bir yaşam tarzı modeli de ortaya koymaktadır (<https://gen-europe.org/ecovillages/what-is-an-ecovillage>, 2022).

GEN'in genel amacı, tüketim toplumlarının çevreye verdiği zararı en aza indirerek, insanlara daha kaliteli ve doğayla uyumlu, doğayı koruyan, sosyallığın ön planda olduğu alternatif bir yaşam modeli oluşturmaktır. Bu noktada uyguladığı çalışmalarda ve projelerde ekonomik olarak sürdürülebilirliği, sürdürülebilir teknolojileri ve işletmeleri geliştirmeyi öncelemektedir. Bu kapsamda uluslararası bir bilgi ağı oluşturularak eko-köyler arasında bilgi ve beceri alışverişini sağlamayı ve gençlerin eğitilmesini hedeflemektedir (<https://ecotopianetwork.wordpress.com>, 2022).

İlk Uluslararası GEN toplantısı Findhorn Eko-köyünde 1995 yılında düzenlenmiştir. Bu toplantıya birçok gönüllü katılmış ve eko-köy kavramı ilk kez ayrıntılı bir şekilde bu toplantıda tanımlanmıştır. Bu tanımlamadan sonra daha önceki tarihlerde oluşturulmuş bu tür girişimler eko-köy olarak anılmıştır (Zeybek ve Arslan, 2019, s.139). Eko-köylerdeki yaşamın önemli bir yönü, genellikle yerel çevreye, insanlara ve hayvanlara her yaşta fayda sağlamak için oluşturulan topluluk liderliğindeki projeler olan eko projelerdir. Eko-köylerde yer alan birçok proje türü vardır. Bazıları çevresel niteliktedir ve bazıları daha çok sosyal yönle odaklanmıştır. Eko-köyleri ortaya çıkan nedenlerin (çevre kirliliği, ekolojik ilklere odaklanmanın sürdürülebilirliği sağlaması, alternatif yaşam modeli oluşturma, doğayla uyumlu yaşama, organik üretim yapma vb.) günümüzde daha belirgin hale gelmesiyle eko-köylerin sayılarının arttığı ve tüm dünyaya yayıldığı görülmektedir. Bu kapsamda bir sonraki bölümde dünyada başarılı olmuş eko-köy örnekleri içerisinde dört eko-köy yer verilmiştir.

Dünyadan Eko Köy Örnekleri

Eko-köy girişimleri ortaya çıktığı günden bugüne benimsenmiş ve alternatif, sürdürülebilir doğal bir yaşam için tercih edilmeye başlanmıştır. Bu noktada da eko-köylerin sayısı gün geçtikçe artış göstermiştir. Eko-köy fikri doğal kaynakları en çok tüketen kıtalardan biri olan Avrupa'da başlamıştır. Bu bağlamda da eko-köylerin çoğu Avrupa'da bulunmaktadır. Bu kapsamda dünyada öne çıkan ve başarılı eko-köy örneklerinden dördü bu bölümde kısaca ele alınmıştır.

Auroville Eko-köyü: Eko-köylerin ilk örneklerinden biri olan Auroville, 1968 yılında Hindistan'ın güneyinde Tamil Nadu eyaletinde kurulmuştur. Bu eko-köy, kusursuz bir yaşam için ihtiyaç duyulabilecek mekânların tasarımını ve gelişimini düşünerek ortaya koymakta ve spiritüel uygulamalara önem vermektedir. Auroville, Uzak doğu felsefesinde insanın sahip olması gereken 12 erdeme odaklanarak çalışmalarını sürdürmektedir. Odaklanılan amaca ulaşabilmek için gerekli olan mekânlar arasında erdem bahçeleri öne çıkanlardır (Zeybek, 2020, s.383). Eko-köyde 40'ın

üzerinde mimar yaşamakta ve yenilikçi, çeşitli yapı teknikleri geliştirilmektedir. Bununla birlikte Auroville, yenilenebilir enerji, uygun yapı teknolojisi, tasarım ve inşaat alanında yürütülen örnek çalışmaların tanınmasıyla bir dizi ulusal ve uluslararası ödüle layık görülmüştür. Eko-köy, 59 farklı ulustan toplamda 2.500 kişinin yaşadığı bir yerleşim olarak dikkat çekmektedir. Eko-köy, birçok araştırmacıyı, öğrenciyi ve ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Bunun yanında eğitim imkânı da sunmaktadır. Eğitimler arasında, "*düşük maliyetli bina teknolojisi, sürdürülebilir yaşam, gıda güvenliği ve organik tarım, mimari uygulamalar ve yerleşke planlama*" bulunmaktadır. En çok önem verilen ve odaklanılan eğitimler arasında ise, "*çevre eğitimi, tohum bankaları oluşturma, tıbbi bitkiler, geleneksel botanik bilimi, deneysel eğitim yöntemleri, felsefe, alternatif tıp ve iyileştirme yöntemleri*" yer almaktadır (Zeybek, 2020, s.384). İfade edilenler değerlendirildiğinde Auroville için geniş katılımcı grubu olan, doğayla yaşamaya önem veren, eğitimi ön planda tutan bir eko-köy olduğu söylenebilir.

Solheimar Eko-köyü: Solheimar, İzlanda'da yer alan Avrupa'nın en büyük ve en eski sürdürülebilir topluluklarından biridir. Eko-köy, ekolojiye ve sanata odaklanması ve bu konularda yaptığı çalışmalarla ünlüdür. Solheimar eko-köyünde yaklaşık olarak 100 kişi yaşamakta ve bu kişiler birlikte çalışmaktadır. Eko-köyün çeşitli sürdürülebilir yapıları bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de 2002 yılında açılan bir okul ve spor merkezidir. Bu yapılar mimarlık firması tarafından, estetiğin, doğal kaynakların öncelenmesiyle yapılmaktadır. Eko-köy 1930 yılında jeotermal enerji kullanarak ihtiyacını karşılayabilmekteydi. Günümüzde ise sıcak su ve ısıtma sistemi, yerin 169 metresinden sıcak su çekebilen jeotermal sistemle desteklenmektedir. Bununla birlikte 600W rüzgâr türbini, mini hidrolik türbin ve 1.400 W güneş jeneratörüne sahiptir. Eko-köy, kullandığı enerjinin %80'nini yenilenebilir kaynaklardan elde etmektedir (<https://tr.inesdelacalzada.com>, 2022). Solheimar eko-köyü, yeniden ağaçlandırma yapmakta, sebzeler, şifalı bitkiler üretmekte ve tüketmektedir. Aynı zamanda eko-köy kendi geri dönüşüm sistemine ve devlet tarafından verilen organik üretim sertifikasına da sahiptir. Eko-köyde yaşayan kişiler yıl boyunca çeşitli etkinlikler düzenlemektedirler. Bu kişiler eko-köyde bulunan kafede, fırında, kilisede, el sanatları atölyelerinde ve sanat kompleksinde çalışmaktadır. Eko-köy, ekolojik bir toplulukla yaşama deneyimini paylaşmak isteyen gönüllü gruplarını düzenli olarak kabul etmektedir (<https://tr.inesdelacalzada.com/>, 2022).

Sieben Linden Eko-köyü: 1986 yılında yoğun çalışmalar yapılarak 47,5 hektarlık bir alana kurulan Sieben Linden Eko-köyünde 100 yetişkin ve 40 çocuk yaşamaktadır (<https://m.arkitera.com>, 2021). Sieben Linden kelimesi, Türkçe'de "*Yedi İhlamur Ağacı*" anlamına gelmektedir. Almanya'nın en bilinen eko-köyü olan Sieben Linden'in amacı, eko-köyün bulunduğu bölgede küçük bir ekolojik iz bırakarak yaşamaktır. Eko-köy ekolojik sürdürülebilirlik açısından birçok uygulamayı kapsamakta ve hayata geçirmektedir (Edirne Erdiñç ve Seçer Kariptaş, 2015, s.45). Eko-köyde saman evler yapılmakta, elektrik enerjisi güneş panellerinden, ısınma ise kendi yetiştirdikleri ağaçlardan sağlanmaktadır. Eko-köyde sebze ve meyve ihtiyacının %75'i kendi üretimlerinden karşılanmaktadır. 47,5 hektarı orman olan eko-köyün, 26 hektarı bahçe ve tarlalarla kaplıdır. Binaların kapladığı alan ise 9 hektardır, meydan ve yollar da toplamda 82,5 hektar arazi üzerine konumlanmıştır (Zeybek ve Arslan, 2019, s.139).

Findhorn Eko-Köyü: Bu eko-köy, İngiltere adasının kuzeyinde, deniz kenarında konumlanmış ve 1962 yılında kurulmuştur (<https://www.yesilist.com>, 2022). Eko-köyde yüzlerce yıllık taş binalar bulunmaktadır. Findhorn eko-köyü İskoç köyüne on dakika uzaklıkta bir mesafede yer almaktadır. Eko-köyün konumu nedeniyle gelgitlerin yaşanmasından dolayı deniz sürekli alçalıp yükselmekte ve ardında kum tepeleri bırakmaktadır. Eko-köy, bu eko-köyde karavanlarda yaşayan kişiler tarafından kurulmuştur. Eko-köyün nüfusu 470 kişidir. Bu eko-köy, "*doğanın verdiğienden fazla olanı almamak*" felsefesi üzerine kurulmuştur (Edirne Erdiñç ve Seçer Kariptaş, 2015, s.45).

Findhorn Eko-köyünde 61 ekolojik bina, 4 rüzgâr tribünü ve iyi bir geri dönüşüm sistemi bulunmaktadır. Bununla birlikte eko-köyün kendisine ait bankası ve para birimi de mevcuttur.

Eko-köyün enerjisi rüzgâr tribünleri ve güneş enerjisinden elde edilmektedir (Zeybek ve Arslan, 2019: s.139). Eko-köyü her yıl 4 bin kişi ziyaret etmektedir. Eko-köyde, bilgisayar firması, ses stüdyosu, eczane, kitapçı, dokuma atölyesi bulunmakta ve eğitimler de ekolojik yaşam, sağlık ve sanat gibi konular üzerinde durulmaktadır (<https://m.arkitera.com>, 2021). Dünya örnekleri değerlendirildiğinde tam olarak kendi kendine yetebilen bir eko-köy bulunmamaktadır. Ancak eko-köylerin içerisinde tam olarak kendi kendine yetebilme noktasına en çok yaklaşan eko-köy Findhorn Eko-köyü olduğu söylenebilir (Zeybek ve Arslan, 2019, s.139).

Türkiye'den Eko-Köy Örnekleri

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaşanan çevre sorunlarına karşı önlem alabilmek ve farklı yönde çözüm önerileri getirebilmek için çalışmalar yapılmaktadır. Ekoloji tartışmaların ortaya çıkması Türkiye'de 1996 yılında yapılan Habitat II Kent zirvesi ile başlamıştır. Bu kapsamda da eko-köy oluşumları gelişmeye başlamıştır. (Edirne Erdiç ve Seçer Kariptaş, 2015, s.45). Türkiye'de ekolojik köylerin sayısı oldukça azdır. Ancak sürdürülebilir ekolojik tarım ve yaşam tarzı için uğraş veren eko-köyler ve çiftlikler bulunmaktadır. Bu eko-köylerde bulunmak isteyenler konaklayarak maddi ve manevi açıdan eko-köye katkı sunabilmektedirler (Asimgil, 2017, s.105). Türkiye'de toplamda 10 eko-köy girişi bulunmaktadır. Bunların dışında eko-köye benzer organizasyonlar da mevcuttur. Bu girişimler organizasyonlara üye olmadan ve bireysel olarak geliştirilmek için uğraşılan eko-köy çalışmalarıdır (Güleryüz, 2013). Türkiye'de eko-köylerle hem geleneksel yerleşimlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmaya çalışıldığı hem de yeni yerleşimlerin ekolojik yaklaşımla planlanmasının yapıldığı görülmektedir. Bu bölümde Türkiye'den Kapor Çiftliği, Latif Yalçın Çiftliği, Birecik Doğa Evi ve Gağgı Çiftliği incelenmiştir.

Kapor Çiftliği: İç Anadolu Bölgesi'nin Nevşehir ilinde bulunan çiftlik, Avanos'ta yer almaktadır. Bölgede karasal iklim hâkim olduğu için çiftliğin geçim kaynağı da tarım ve hayvancılıktır. Bunun yanında turizm, çömlükçilik, çanakçılık ve halıcılık da yapılmaktadır (<https://www.kapor.com.tr>, 2021). Çiftlik sahibi, bölgenin organik tarım ve alternatif turizm alanlarında gelişmesi için yıllardır büyük çaba göstermektedir (<https://www.yesilist.com>, 2022).

Latif Yalçın Çiftliği: Latif Yalçın Çiftliği, Erzincan'da bulunan Apçağa ve Kemaliye köyü arasında konumlanmaktadır. Çiftlik sahibi, ekolojik yaşamı deneyimlemek için gelen misafirleri üç ayrı yerde bulunan evinde misafir etmektedir. Bu eko-köy girişi olan çiftlikte yaklaşık 100 farklı bitki toplanmakta ve kurutulmaktadır. Bu kurutulmuş bitkilerden "zetirin" adında bir baharat elde edilmektedir (Kılıç ve İşcan, 2019, s.5).

Birecik Doğa Evi: Bu ev Şanlıurfa'nın Hoca Şerif mahallesinde yer almaktadır. Birecik Doğa Evi, bir grup arkadaş tarafından yönetilmektedir. Ekolojik yöntemle sebze, meyve üretimi yapılmaktadır. Birecik Doğa Evi'nde gönüllü olarak çalışan 6 kişi nesli tükenmekte olan türler üzerinde çalışmaktadır (<https://www.yesilist.com>, 2022). Çöl varanları, çizgili sırtlanlar ve kelaynaklar gibi ender bulunan hayvanlara da bölge ev sahipliği yapmaktadır. Birecik Doğa Evi'nin geçim kaynağı bölgenin de olduğu gibi fıstıkçılık ve sebzeçiliktir. Bununla birlikte İran-Turan bitki örtüsünün bulunduğu bölgeye yerli ve yabancı birçok turist gelmektedir (Kılıç ve İşcan, 2019, s.6).

Gağgı Çiftliği: 2010 yılında kurulan çiftlik, İzmir'in Bayındır ilçesinde Sarıyurt köyünde bulunan Karlık dağının batı yakasında 850 metre rakımda 50 dönümlük arazide yer almaktadır. Gağgı Çiftliği'nde hiçbir ayırım yapılmadan insanlarla birlikte bir yaşam sürdürülmektedir. Çiftlik, 900 yıllık kestane, ceviz, armut, elma, erik ve meşe ile çevrilmiştir. Teknolojinin ve paranın çok az kullanıldığı çiftlikte doğa ile iç içe doğal bir yaşam sürdürülmektedir. Çiftlik ziyaretçi de kabul etmekte ve çiftlikte yetiştirilen meyve ve sebzelerin birçoğu ziyaretçilerle paylaşılmaktadır. Ürünlerin fazlası kurutulmakta ve kış için saklanmaktadır (<https://www.yesilist.com>, 2022).

İtalya'da Eko-köyler

İtalya'da birçok eko-köy bulunmaktadır. İtalya hızlı yaşama ve sağlıksız yemek yeme alışkanlıklarına karşı gelerek Slow Food hareketinin öncüsü olmuştur. Bununla birlikte yine insanların kentlerde hızlı yaşamlarına karşı 4 belediyenin bir araya gelerek oluşturduğu Cittaslow hareketinin birliğinin çıkış noktası İtalya'dır. Eko-köylerin çıkış noktası da doğaya verilen tahribatın ve çevre kirliliğinin artması, insanlara dayatılan yaşam kurallarının oluşturduğu baskı, organik tarımdan uzaklaşılması vb. sebeplere karşı durmak ve alternatif bir yaşam modeli oluşturmaktır. Bu bağlamda Slow Food ve Cittaslow hareketleri ile eko-köy hareketinin çıkış noktalarının sağlıklı yaşam ve sürdürülebilirlik açılarından benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bu bağlamda İtalya'da doğayla uyum içinde yaşamayı, dayanışmacı ruhu, organik üretimi, sanata ve zanaata önem vermeyi, çevreye verilen zararı en aza indirme fikrini kapsayan birçok eko-köy kurulmuştur.

İtalya'da bulunan eko-köyleri bir araya toplayan ve destekleyen oluşum RIVE-İtalyan Ekolojik Köyler Ağı (The Italian Network of Ecological Villages) 1996 yılında kurulmuştur. İtalyan topraklarına dağılmış birçok heterojen eko-köylerle temas halinde olmayı ve yenilerinin başlatılmasını desteklemeyi amaçlamaktadır. 34 üyesi bulunan birlik, İtalyan eko-köylerinin üyeleri, destekçileri ve arkadaşlarıyla tanışma fırsatı, yıl boyunca halka açık toplantıların ve üyelere özel toplantıların organizasyonu, tek bir organizasyon aracılığıyla çok renkli ekolojik köyleri temsil etme fırsatı, yeni projeler için destek vermeyi amaçlamaktadır. RIVE'nin Toscana, Umbria, Lazio'da merkezleri bulunmaktadır (<https://ecovillaggi.it>, 2022).

RIVE Misyon İlkeleri:

- Topluluk yaşamı deneyiminin daha iyi bir dünya için gerçek sosyal ve eğitsel deney laboratuvarları olduğuna inanır.
- Çalışmalarında sosyal eşitliği manevi, ekolojik ve ekonomik uyuma dayalı etik temelli olarak gerçekleştirir.
- Toplulukların deneyimlerinin yayılmasını kolaylaştırır/teşvik eder ve hâlihazırda mevcut olan ve yeni doğan eko-köy projelerini destekler.
- Barış kültürünü, karşılıklı kabulü, farklılıklara saygıyı ve dayanışmayı teşvik eden tüm kuruluşları destekler ve işbirliği yapar (<https://ecovillaggi.it>, 2022).

RIVE Teklifleri:

- İtalyan eko-köylerinin üyeleri, destekçileri ve arkadaşlarıyla tanışma fırsatı sağlar.
- RIVE, yıl boyunca halka açık toplantıların ve üyelere özel toplantıların organizasyonunu yapar.
- Tek bir organizasyon aracılığıyla çok sayıda renkli ekolojik köyü temsil etme fırsatı sunar.
- Eko-köylere yeni projeler için destek ve tavsiye verir.
- Üyelerinin kendilerini tanıtabilecekleri ve faaliyetlerini gösterebilecekleri bir web sitesi ve bir haber bülteni ve ağ ile işbirliği yapmak için bir posta listesi sunar.
- Eko-köylerin, GEN-Europe'a (Küresel Ekoköy Ağı) katılarak, uluslararası hareketlere doğrudan temas etmesini sağlar (<https://ecovillaggi.it>, 2022).

Bu bağlamda RIVE- İtalyan Ekolojik Köyler Ağı'na üye olan Torri Superiore, La Cittadi Luce, Campanara, La Comune Di Bagnaia eko-köyleri incelenecektir.

Torri Superiore

Torri Superiore eko-köyü, tüm köyü korumak ve yerleşik bir topluluğa ev sahipliği yapmak için 1989 yılında kurulmuştur. Eko-köy, 13. yüzyıldan kalma küçük bir orta çağ kasabasında bulunmaktadır. İtalya'daki en eski eko-köylerden biri olan Torri Superiore, Ligurya'da Bevera nehri vadisinde (Ventimiglia'nın iç kesimlerinde), ormanlar ve doğal saf su havuzları arasında yer

almaktadır. Eko-köy olmadan önce terk edilmiş olan Torri Superiore, sürdürülebilirliğe dikkat edilerek kurtarılmış ve bir değer haline gelmiştir. Başlangıçta, kasabanın toparlanması bir ütopya gibi görünmesine rağmen, yirmi yıl içinde 150'den fazla oda restore edilerek eko-köy tamamlanmıştır (<https://ecovillaggi.it>, 2022).

Şekil 2: Torri Superiore

Kaynak: torri-superiore.org.

Kurulduğu günden itibaren aktif olarak faaliyetlerine devam eden toplulukta 25 kişi bulunmaktadır. Eko-köy, eko-turizm projesi ve kültür derneğine de ev sahipliği yapmaktadır (<https://ecovillaggi.it>, 2022). Dernek, köyün yarısında Ture Nirvane Kooperatifi şirketi aracılığıyla halka açık bir kültür merkezi olarak faaliyet göstermektedir. Diğer yarısı üyelere aittir ve tamamı restore edilmiş 20 daireye bölünmüştür. Kısmen İtalyan ve kısmen Alman olan üyeler, tüm yemekleri paylaşmakta, kültürel ve sosyal faaliyetler, organik tarım programları yapmakta ve eko-misafirhane ile ilgilenmektedir. Dernek, hiçbir dogmatik dini veya siyasi duruşu olmaksızın, sürdürülebilirlik ve işbirliği ilkelerine dayalı çalışmalar yapmaktadır. Tüm ana kararlar, yılda iki kez toplanan Genel Kurul tarafından çoğunluk kuralı ile alınmaktadır. Yönetim Konseyi genellikle her üç ayda bir toplanmakta; günlük kararlar verilmekte, her pazartesi günü toplanılıp fikir birliği ile hareket edilmektedir (ecovillaggi.it, 2022).

İtalya'da ilk permakültür kurslarına ev sahipliği yapan Torri Superiore, bugün tarımsal yenilik, misafirperverlik ve sürdürülebilir turizm ile ilgilenmektedir. Aynı zamanda yoga seminerlerinden yaşamı kolaylaştırma kurslarına kadar birçok kurs ve etkinliğe de ev sahipliği yapmaktadır. 30 yılı aşkın bir süredir kahvaltı, öğle ve akşam yemeklerini birlikte yiyen yetişkinler ve çocuklar da dâhil olmak üzere eko-köyde 25 kişi yaşamaktadır. Böylece Torri Superiore'da birkaç gün misafir olarak yaşayanlar bile aynı deneyimi yaşayabilmekte, keyifli anlara ve eko-köyün günlük yaşamına katılabilmektedir (ecovillaggi.it, 2022).

La Citta Della Luce

1995 yılında kurulan La Citta Della Luce eko-köyü yeni bir toplum modelini öngörmektedir. Bu eko-köy, İtalya'nın Marche adlı bölgesinde, Adriyatik denizinden sadece birkaç km uzaklıkta yer almaktadır. Eko-köy, bir tepenin üzerine kurulmuş 2000 m²'lik eski yaşam yapısından inşa edilmiştir ve etrafı ekili alanlarla çevrilmiştir. Eko-köyde ana dil olan İtalyancanın yanında, İngilizce, Fransızca ve İspanyolca da konuşulmaktadır (ecovillage.org). La Citta Della Luce, insanın bütünsel bir vizyonunu benimseyen, fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal boyutları

kollektif, ekolojik ve evrimsel bir vizyona entegre eden, herkese açık bir büyüme ve paylaşma yeridir.

Şekil 3: La Citta Della Luce

Kaynak: <https://www.lacittadellaluce.org/it>

Bu eko-köy yasal olarak bireylerin maddi ve içsel sağlıkları için geliştirilmiş bütünsel disiplinlerin araştırılmasını, uygulanmasını ve yayılmasını sağlayan bir eko-köy ve Kültür Derneği'dir. Bu amaca ulaşabilmek için eko-köyde "*Reiki Method Usui, Ayurveda, Yoga, Family Constellation, Beach Flowers, Light Water, Bio-enerjik gıda, Kinesiyoloji, Vedik ve Batı Astrolojisi, Arkeptik Psicosophy, Reich Pscology*" seminerleri, kursları ve eğitimleri düzenlenmektedir. Reiki Metodu Usui, topluluğun ana noktasıdır. Bunun nedeni, bu yöntemin evrensel enerji ile içsel dengeyi ve bağlantıyı yeniden kazanmasına yardımcı olarak yol göstermesidir (ecovillage.org, 2022). Bu eko-köyü oluşturmadaki amaç, doğaya ve tüm insanlara saygılı, kaynakları paylaşabilen ve kullanabilen, sevgi ve farkındalığa dayalı bir toplum modeli yaratmak ve dünyaya sunmaktır (ecovillage.org, 2022). Aynı zamanda eko-köy, beden, kalp, zihin ve ruh arasındaki dengeyi kurmak ve sürdürmek, kendimizle, başkalarıyla, ailemizle, toplumla ve ait olduğumuz tüm ekosistemle uyum içinde yaşamayı hedeflemektedir (ecovillaggi.it, 2022).

Cittadella Luce RIVE (İtalyan Ekolojik Köyler Ağı) ve GEN'e (Küresel Ekoköy Ağı) ve CO.NACREIS'in (Coordinamento Nazionale Associazionie Comunitadi Ricerca Etica Interiore Spirituale) bir parçası olan Sosyal Gelişim Derneği'dir. Gönüllü olarak kurulmuş bir topluluktur ve birlikte yaşamaya ve çalışmaya karar vermiş, yaşam, doğa, sanat sevgisini paylaşan kadın ve erkeklerden oluşmaktadır.

La Citta Della Luce, sürekli bir kişisel ve ruhsal gelişimi önermekte, dönüşüm ve içsel gelişim için etkili araçların yayılmasını ve öğrenilmesini desteklemekte, bireyin içsel potansiyelini gerçekleştirmek, ilişkileri geliştirmek, özgürce iletişim kurmak için teorik bilgiler ve pratik araçlar sağlamaktadır (<https://ecovillage.org>, 2022).

La Citta Della Luce'de konut olan alanlar, atölyeler ve ortak mülkiyete sahip olan tesisler bulunmaktadır. Bununla birlikte eko-köy için ekilmiş 8 hektarlık bir alan da bulunmaktadır. Eko-köyde her yaştan toplamda 35 kişi bulunmaktadır.

Sinerjik, Biyolojik ve Biodinamik Tarım: Eko-köy kendi kendine yetebilmek için çeşitli sürdürülebilir uygulamalar geliştirmiştir. Bu kapsamda:

- Sinerjik tarım ilkelerine uygun şekilde 1 hektarlık alan ekilmiştir.
- Eski yerel tahıllarla tohumlaşmış 7 hektar, tahıllar, baklagiller, biyolojik salata, biodinamik tarım yöntemleri ve permakültür ile aşılmıştır.
- Etraftaki ormandan toplanan meyveler ile kendi marmelatlarını üretmektedir.
- Tisane hazırlamak için kullanılan şifalı otlar ve doğal kozmetik ürünler hazırlanmaktadır.
- Biyolojik içerik sağlayan 400 zeytin ağacı bulunmakta ve bu zeytinler hem yenilmekte hem de yağlarından kozmetik ürünler hazırlanmaktadır.
- Otantik beslenme ilkeleri açısından zengin, sağlıklı bir bal üretmek için 12 kovan bakılmaktadır (ecovillage.org, 2022).

Birçok alanda olduğu gibi bina yapımında, hidrolik, elektrik üretme alanlarında da La Citta Della Luce eko-köyü kendi kendine yetebilmeye önem vermektedir. Bu kapsamda kendi konutlarını sürdürülebilir malzemelerle yenilemekte ve misafirler için daha iyi mekânlar oluşturmaktadırlar. Güneş panelleri kurarak sıcak su sağlanmakta, 17 KW'lık bir fotovoltaik sistemle de biyo-inşaat ilkeleri çerçevesinde zemin düşük sıcaklıkta ısıtılmaktadır.

Bunların yanında sanata çok önem veren eko-köyde *La Terra e il Fuoco* sanat atölyesi kurulmuş ve bu atölyede seramik parçaları, tabak, bardak, vazo üretimi yapılmaktadır. Atölyede, endüstriyel üretim noktalarından geri kazanılan bakır, pirinç gibi geri dönüştürülmüş kristaller ve metaller kullanılarak el yapımı ekolojik takılar da yapılmaktadır. Ayrıca eko-köyde doğal malzemelerden giysiler yapan *Fili di Luce* atölyesi de bulunmaktadır. Eco-Calzature atölyesinde ise doğal kauçuktan ayakkabı, kot pantolon üretimi yapılmaktadır (<https://ecovillage.org>, 2022).

Campanara

Eko-köy projesi, 1985 yılında Campanara papaz evinin ve kilisesinin satın alınmasıyla başlamıştır. Eko-köyde, aynı aileden 7 yetişkin ve 7 çocuk bulunmaktadır. Grubun amacı, kendi kendine geçimini sağlamak, eski sanatların ve el sanatlarının yeniden keşfedilmesi, geliştirilmesi ve ekosisteme saygı gösterilmesidir.

Şekil 4: Campanara

Kaynak: <https://ecovillaggi.it>.

Eko-köyde yabani meyveler ve eski güller ile sinerjik bahçeler, biyolojik çeşitlilik ve sürdürülebilir doğa parkurları bulunmakta ve korunmaktadır. İlkbahar-yaz ve sonbahar döneminde okul gruplarına yönelik sanat ve el sanatları atölyeleri, müzik konserleri, tiyatro ve eğitici etkinlikleri sunulmaktadır. Bununla birlikte planlama aşamasında da çok sayıda başka girişim de bulunmaktadır. Eko-köy aynı zamanda biniciler ve yürüyüşçüler için eko-kamp yeridir (<https://ecovillaggi.it>, 2022).

Sürdürülebilirliğin sağlanması için her yaş grubunu kapsayan ve eğitim tasarımı kurslarının verildiği bir okul açılmıştır. Eko-köyde yapılan faaliyetler bölge bilgisi ve ürünlerinin dönüşümü ile bağlantılı olduğu kadar, aynı zamanda zanaatkarlık sanatı ile de bağlantılıdır (<https://ecovillaggi.it>, 2022).

La Comunedì Bagnaia

Bagnaia Komünü 1979 yılında kurulmuştur ve RIVE ağının yaratılmasına katkıda bulunmuştur. La Comunedì Bagnaia, eko-köy olmadan önce belediyedir. 1979'da önce iki topluluk deneyiminden doğmuş ve 16 kişiden oluşmaktadır. Öne çıkan unsurları: toplam ekonomik paylaşım, organik tarım, üreme, fikir birliği yöntemi, kendi kendine yeterlilik, politik ve sosyal taahhüttür.

Şekil 5: La Comunei Bagnaia

Kaynak: <https://www.terranuova.it>.

Günlük yaşamda iyi insan ilişkilerini ve ekonomik kaynakların paylaşımını, karşılıklı saygı ve işbirliğini içeren bir grup yaşamını deneyimlemektir. Hak ve ödevlerin adaleti ilkesine dayanmaktadır (<https://ecovillaggi.it>, 2022).

Eko-köyde, mülkiyet kolektiftir ve bölünmezdir. Bu eko-köye katılanlar mal varlıklarını belediyeye bağışlarlar. Eko-köy, 5 ila 65 yaşları arasındaki 20 kişiden oluşmaktadır. Her hafta bir araya gelinip fikir birliği ile kararlar alınmaktadır. Her katılımcı kendi isteklerine ve becerilerine göre hem iç (zanaatkâr veya tarımsal) hem de dış mekâna yerleştirilebilecek kendi işini seçmektedir. Eko-köy, Siena'ya 12 km uzaklıktaki küçük bir tepede yer aldığından, hem kırsalın sessizliğinin tadını çıkarma hem de ülkenin ve şehrin yaşamına katılma fırsatını sunmaktadır. Her üyenin kendi odası vardır, diğer alanlar ise kolektiftir (ecovillaggi.it, 2022).

İlkeleri:

- "La ComunedìBagnaia"nın tüm kaynakları üyelere açıktır. Üye giriş anında tüm mal varlığını Belediyeye devrederek tüm hizmetlerden yararlanma hakkına sahip olmaktadır.
- Komün, yaşamının her anında, üyelerinin sürekli katılımını ararken her türlü otoriterliği reddeder. Meclis bu nedenle tek müzakere organıdır.
- Ev ve iş taahhütleri ve sorumluluklarında, "La Comunedì Bagnaia" kadın ve erkek arasında etkin eşitliği sağlamayı amaçlamaktadır.
- Çağın giderek artan bir şekilde tüketim çağı ve kaynakların irrasyonel kullanımı çağı olarak tanımlanabileceğini kabul eden La Comunedì Bagnaia, kendisini bu eğilime karşıt bir gelişme çizgisine göre örgütlemektedir.
- İnsanlar arasında dayanışma, sevgi, dostluk ve güvene dayalı yeni ilişki biçimleri.
- Sorumluluk ve uzlaşmaya dayalı ortak yaşama katılımının yeni yolları (<https://ecovillage.org>, 2022).

Tarımsal Faaliyet: Çiftlik, yasal olarak 1990 yılından beri organik tarım düzenlemelerini yapmakta ve bu konudaki teknikleri takip ederek kendini bu yönde geliştirmektedir. Organik tarım işleri için kurulmuş olan kooperatif, La Comunedì Bagnaia tarafından yönetilmektedir. Çiftlik, yakacak odun elde edilen 50 hektar baltalık ve 30 hektar zeytin ağacı, bağ, hububat, sebze bahçesi ve yem içermektedir. Ayrıca çiftlikte süt inekleri ve buzağılar, domuzlar, kümes hayvanları ve arılar da bulunmaktadır. Birçok ürün doğrudan belediye tarafından tüketilmekte geri kalanı komşulara ve arkadaşlara satılmaktadır. Çiftlik işleri ile ilgili yardım karşılığında topluluk yaşamı veya organik tarımla ilgilenen insanları ağırlamaktadırlar. Eko-köy, RIVE (İtalyan Ekolojik Köyler Ağı); GEN-Europe (Küresel Ekoköy Ağı); AIAB (İtalyan Organik Tarım Derneği); WWOOF (Organik Çiftliklerdeki İstekli İşçiler) ağlarının üyesidir (<https://ecovillage.org>, 2022).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Eko-köy yaklaşımı, günümüz medeniyet anlayışına radikal bir eleştiri getirmektedir. Tüketim kültürünün ve medeniyetin mekansal yansıması olarak kent çözümlerini yetersiz gören ve bütüncül çözüm önerileri sunmak konusunda çok boyutlu özelliğiyle fark yaratan eko-köy yaklaşımı, kendi kendine yetebilen insan toplulukları oluşturma hedefiyle hem insanın ekolojik ayak izini azaltmak hem de toplumsal düzeni sağlamak, gelir ve yaşam düzeyleri açısından görülen adaletsizliği ortadan kaldırmak konusunda çözüm üretmektedir.

Çalışmada sosyal, kültürel, ekolojik ve ekonomik boyutları ile bütünsellik oluşturan eko köylerin yerel katılımcı süreçleri geliştirdiği, sosyal ve doğal ortamları aktif olarak yeniden düzenlediği ve yenilediği, çevre kirliliğini önlediği, insanların zararlı davranışlarını en aza indirerek doğanın sürekliliğini sağladığı bulgularına ulaşılmıştır. İtalya'daki eko-köylerin günümüzdeki yaşam tarzına karşı gelerek doğayı koruyan ve doğa ile iç içe uyumlu bir şekilde olmayı, insanın kendi özüne dönerek gelişimini desteklemeyi hedeflediği söylenebilir. Bu kapsamda da İtalyan Ekolojik Köyler Ağı (RIVE)'nin oluşturulması ve İtalya'daki tüm eko köyleri temsil etmesi ve eko köy oluşumlarını desteklemesi açısından önem taşımaktadır. Ele alınan bu eko-köyler, alternatif bir yeşil yaşam tarzının yaratılması ile ilgili ekolojik değerleri benimsemektedir.

Tablo 2: İtalya'daki 4 Eko-Köyün Karşılaştırılması

Eko-köyler ve Özellikleri	Kuruluş Yılı ve Yeri	Nüfus	Konuşulan Diller	Ekolojik	Sosyal	Kültürel	Ekonomik
Torri Superiore	1989 - İmperia	25 kişi	İtalyanca, Almanca, İngilizce.	-Organik Tarım.	-Eko-Misafirhane. Tüm ana kararlar Genel Kurul'da alınmaktadır. -Yönetim Konseyi bulunmaktadır. -Yoga dersleri.	-Halka açık kültür merkezi olarak faaliyet göstermektedir. -Dini ve siyasi bir görüşü yok. Ture Nirvane Kooperatifi. -Eko-misafirperverliğe odaklanmak.	-Kendi üretimlerini yapma. -Sürdürülebilir turizm.
La Citta Della Luce	1995 - Roma	35 kişi	İtalyanca, İngilizce, İspanyolca, Fransızca.	Biyolojik, Biodinamik ve Sinerjik tarım. -Biyo-inşaat. -Sürdürülebilir konutlar.	-Sosyal Gelişim Derneği. -Kültür Deneği.	-Tüm kültürlerin bir arada yaşaması. -Ortak değerlerin göz önünde bulundurulması	-La Terra e il Fuoco. -Eco-Calzature. -Fildi Luce -Elektrik üretimi. -Ortak Mülkiyet alanları. -Kendi üretimlerini yapma.
La Campanara	1987 - Floransa	14 kişi	İtalyanca, İngilizce, İspanyolca.	-Ekosisteme saygı gösterilmesi -Sinerjik Bahçelere önem verilmekte. -Organik tarım yapılmakta. -Ürünlerin dönüştürülmesi	-Eko-kamp oluşturulması -Eğitim kurslarının verilmesi.	-El sanatları atölyeleri. -Zanaatkarlık kurslarının verilmesi. -Müzik konserleri. -Tiyatro ve eğitici etkinlikler. -Tasarım kurslarının verilmesi.	-Kendi üretimlerini yapma.

La Comunedì Bagnaia	1979 - Siena	20 kişi	İtalyanca, İngilizce, İspanyolca.	-Kooperatif tarafında 1990 yılından beri organik tarım yapılmakta. -Organik tarım teknikleri takip edilmekte ve kullanılmakta. -Tarım ile ilgili eğitimlerin verilmesi.	-Fikir birliği yöntemi. -Politik ve sosyal taahhüt. -Hak ve adalet ilkesi. -Kolektif yaşam. -Toplumsal cinsiyet eşitliği.	-Zanaatkarlık kurslarının verilmesi. -Eğitimlerin verilmesi.	-Toplam ekonomik paylaşım. -Kendi üretimini yapma. -Kolektif Mülkiyet. -Kendi kendine yeterlilik.
----------------------------	--------------------	------------	---	--	--	--	---

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2'de ifade edilenler çerçevesinde çalışma kapsamında ele alınan İtalya'daki 4 eko-köyün, tarihsel geçmişlerinin köklü olduğu ve ekolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda çalışmalarda başarılı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda 4 eko-köy karşılaştırıldığında; çoğunlukla ortaya çıkış fikrinin, yapılanmaların, sosyal, kültürel, ekonomik ve ekolojik çalışmaların benzer olduğu görülmektedir. Ancak La Comunedì Bagnaia, kolektif mülkiyet uygulaması ile diğerlerinden farklılaşmaktadır. La Citta Della Luce'de ise daha çok Reiki Metodu Usui felsefesine odaklanıldığı ve bu felsefe ile ön plana çıktığı görülmektedir.

Eko-köyler, doğal yaşamın korunması, kendi üretimini gerçekleştirilmesi, biyolojik tarım yapması ve kendi kurduğu kooperatiflerle aynı zamanda üretim de yapması, insanın özündeki iyiliği ortaya çıkararak doğayla uyum içinde yaşayabilmesinin sağlanması, geleneksel sanatların ve kültürlerin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması, ortak akıl ile herkesin dâhil olduğu bir süreçte karar alınması ile doğrudan demokrasinin hayata geçirilmeye çalışılması, yerel kaynakların ekonomik kullanılması ilkelerini benimsemektedir. Bu ilkeler, eko-köylerin sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında etkin bir oluşum olarak yer almasını sağlamaktadır.

Bununla birlikte eko-köylerde kararların oybirliği ile alınması doğrudan demokrasinin tesisi için oldukça elverişli bir ortam yaratmaktadır. Çalışmada ele alınan 4 eko-köyde de kişi sayısı en fazla 35'tir. Dolayısıyla bu durum doğrudan demokrasinin yeniden hayata geçirilmesi noktasında önemli bir yere sahiptir. Günümüz toplumlarında yaşayan kişi sayısının fazlalığı nedeniyle birçok ülkede temsili demokrasi tercih edilmektedir. Ancak çoğunluğun kararının dikkate alındığı temsili demokrasiler herkesin düşüncesini yansıtmamaktadır. Bu kapsamda eko-köylerde yaşayan kişilerin sayıca az olması bu ortamlarda kararların tartışılabilmesi ve herkesin tercihi doğrultusunda verilmesi, doğrudan demokrasi açısından önem teşkil etmektedir.

Eko-köylerin ortaya çıkması, insanların doğal yaşama kavuşma isteği ile olmuştur. Tarihsel sürecine bakıldığında eko-köylerin yeni bir olgu oldukları görülmektedir. Buna rağmen dünyanın birçok yerinde eko-köy kurulmuş ve kurulmaya da devam edilmektedir. Bu şekilde devam ederse eko-köylerin sayısının gelecek zamanda artacağı söylenebilir. Bu noktada da eko-köy modelinin sürdürülebilir kalkınma kavramı ile birlikte ele alınıp uygulamaya konulması eko-köylerin varlığının ve doğal yaşamın sürdürülebilir olması konusunda daha anlamlı olacağı ifade edebilir.

Eko-köylerin ifade edilen olumlu yönlerinin yanında bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Eko-köylerin dışa bağımlı olması (tam olarak kendi kendine yetememesi), doğal yaşamı turizme açması bu oluşumların eksik yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte eko-köylerdeki doğal yaşam alanlarının, eko-köyleri tanımak isteyen, bu oluşumlara katılmak isteyen kişilere turizm amaçlı açılması bir bakımdan doğal çevrenin zarar görmesine ve eko-köy oluşumlarının çıkar amaçlı kullanılmasına neden olabilmektedir. Doğayla uyumlu yaşamak, çevreyi korumak,

tehditleri azaltmak, insanı sosyal olarak geliştirmek gibi amaçlara odaklanan eko-köylerin ekoturizm kapsamında turizme açılması doğanın zarar görmesine neden olabilmektedir. Bunların yanında, eko-köyde yaşayanların istedikleri zaman eko-köylerden ayrılabilmeleri, eko-köylerin üyelerinin özel ihtiyaçlarına odaklanmak zorunda kalmalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle de eko-köylerin sürdürülebilirliği için mevcut üyelerine yeni üyeler eklemek zorunda olması, GEN'in tanımında ifade edilen sosyal ve doğal yaşam çevreleri oluşturulması düşüncesinden uzaklaşılmasına neden olmaktadır. İfade edilenler kapsamında eko-köylerin doğanın korunmasına, alternatif sürdürülebilir yaşam çevreleri oluşturulmasına önemli katkılar sunduğu ancak eko-köylerin dışa bağımlı olması, turizm amaçlı kullanıma açılması, üyelerinin istediği zaman ayrılabilmesi bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle eko-köylerin olumlu yönlerinin geliştirilmesine odaklanılmalı, olumsuz yönlerindeki sorunların da giderilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye'de de Habiata II Zirvesi'nden sonra tartışılmaya başlanan ekolojik yerleşimler daha sonra eko-köy oluşumlarının kurulması ile sonuçlanmıştır. Türkiye'de eko-köy girişimlerinin sayıları az da olsa bu konuda çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak bunların daha emekleme aşamasında ufak girişimler olduğu söylenebilir. Türkiye'de eko-köy hareketleri daha çok yeni ve gelişim sürecin de olsa da ekolojik bilincin gelişimi açısından umut verdiği ifade edilebilir. Bu bağlamda birçok boyutuyla doğayı koruyan, insanın içsel gelişimini destekleyen, organik üretim yapan, sosyalliği ve kültürel değerleri ön plana çıkaran, doğa dostu olan, tarihsel geçmişi ve eko köylerinin başarısı ile İtalya'daki eko köylerin, Türkiye için örnek olabileceği söylenebilir. Doğal yaşam çevrelerinin ekolojik yapısını yeniden düşünmek ve değerlendirmek için eko köy örnekleri ele alınmalı ve her ülke kendi içerisinde uygulanabilirliğini tartışmalıdır.

KAYNAKÇA

- ASIMGİL, B. (2017). XVI. Yüzyıldan Günümüze Eko-Köylerin Tanımlama Yaklaşımlarına Göre Karakteristik Özelliklerinin Saptanması. *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, 18 (2), 95-111.
- BROMBIN, A. (2015). Faces of Sustainability in Italian Ecovillages: Food as Contact Zone. *International Journal of Consumer Studies*, 39, 468-477.
- EDİRNE ERDİNÇ, J. & SEÇER KARİPTAŞ, F. (2015). Kentlerden Yorulan İnsanların Kaçış Alanları Eko-Köyler. *Yeşil Bina Dergisi*, 34 (Kasım-Aralık 2015), 45-46, <https://www.yesilbinadergisi.com/edergi/21/34/48>.
- Foundation for Intentional Community (2022). Ecovillages, <https://www.ic.org/directory/ecovillages/>, (Erişim Tarihi: 08.03.2022).
- GÜLERYÜZ, M. (2013). *Bir Ütopya Hareketi Olarak Eko-Köyler: Türkiye'deki Örnekler Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- GILMAN, R. (2015). *The Eco Village Challenge. In Context: Living Together. Sustainable Community Development*. USALangley: Context Institute.
- GILMAN R. & GILMAN D. (1991). *Ecovillages and Sustainable Communities. A Report for Gia Trust*. USA Langley: Context Institute.
- Italian Network of Ecological Villages (2015). RIVE-Italian Network of Ecological Villages, 1-32,

<https://ecovillaggi.it/attachments/article/73/RIVE%20BOOKLET%202015%20eng%20def.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.02.2022).

KILIÇ, D. & İŞÇAN, F. (2019). Dünya'da ve Türkiye'de Ekolojik Köy Uygulamaları, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara: 17. *Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 25-27 Nisan 2019, 1-9.

KOÇAOĞLU, M. (2015). Yerel Sürdürülebilir Kalkınma ve Kent Konseyleri: Kırşehir Kent Konseyi Örneği Üzerinden Uygulamalı Bir Çalışma, *Paradoks Dergisi*, 11 (2), 97-117.

KURUOĞLU, M., ÇINAR, H. S. & YİRMİBEŞOĞLU, F. (2021). Eco-Village Initiatives in Turkey and a New Alternative Life, *Scientific Research Publishing-Current Urban Studies*, 9, 636-657.

SACHS, J. D. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Çağı*, B. Gönülşen (Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

ZEYBEK, O. (2020). Auroville Ekoköyü ve Erdem Bahçeleri, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 383-392, doi: 10.24011/barofd.701034.

ZEYBEK, O. & ARSLAN, M. (2019). Ekoköylerin Kent Ölçeğinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma, *ADÜ Ziraat Dergisi*, 16 (2), 135-141, doi: 10.25308/aduziraat.526722.

<https://gen-europe.org/ecovillages/what-is-an-ecovillage/> (Erişim Tarihi: 22.02.2022).

<https://www.yesilist.com/turkiyenin-7-bolgesinden-doga-icerisinde-huzur-bulacaginiz-11-eko-ciftlik/> (Erişim Tarihi: 04.04.2022).

<https://ecotopianetwork.wordpress.com/2010/01/03/ekolojik-koyler-insanin-dogal-yapisina-donme-denemeleri/> (Erişim Tarihi: 04.04.2022).

<https://www.ic.org/directory/ecovillages/> (Erişim Tarihi: 05.04.2022).

<https://www.kapor.com.tr> (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

<https://www.yesilist.com/dunyanin-en-guzel-ekokoyleri/> (Erişim Tarihi: 05.03.2022).

<https://m.arkitera.com/> (Erişim Tarihi: 05.03.2021).

<https://tr.inesdelacalzada.com> (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

<https://ekoIQ.com/2010/08/04/basit-dogal-ve-paylasimci-eko-koyler> (Erişim Tarihi: 25.02.2022).

<https://www.lacittadellaluce.org/it> (Erişim Tarihi: 21.02.2022).

<https://www.terranuova.it> (Erişim Tarihi: 21.02.2022).

<https://php7.torri-superiore.org> (Erişim Tarihi: 21.02.2022).

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 22.04.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 09.07.2022

DOI: 10.30692/sisad.1107757

DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ DÖNÜŞÜMÜ: DİSNEY PLUS PLATFORMU

Transformation of Television Broadcast in Turkey in The Context of Digitalization: Disney Plus Platform

Hakan YÜKSEL

Dr. Öğr. Görevlisi

Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

ORCID ID: 0000-0002-4560-6685

hakanyuksel25@gmail.com

Atf/Citation: Hakan Yüksel, “Dijitalleşme Bağlamında Türkiye’de Televizyon Yayınıcılığının Dönüşümü: Disney Plus Platformu”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 2 Temmuz 2022, s.523-538.

Öz: Dijitalleşme süreci birçok alanda olduğu gibi medya sektöründe de yenilikler meydana getirmektedir. Televizyon mecrası da dijitalleşme eğiliminden etkilenmektedir ve bu bağlamda hem yayın içerikleri hem de izleyici profili değişmeye başlamaktadır. Aynı zamanda dijital becerilere sahip olmayı gerektiren bu süreç, teknik ve içerik anlamında yöndeşmeyi sağlamaktadır. Dijital platformların varlığı da dijitalleşen televizyon yayınıcılığının internet teknolojisiyle özdeşleştiğini göstermektedir. Mevcut çalışmanın üzerinde durduğu konu da nitekim televizyon yayınıcılığının dönüşümüdür. Bu doğrultuda kavramsal çerçeve inşa edilmektedir ve doküman analiziyle elde edilen bilgilere yer verilmektedir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de yayın hayatına başlamak üzere olan Disney Plus platformu örnek olarak belirlenerek, söz konusu platform bağlamında televizyon yayınıcılığının dönüşümü ele alınmaktadır. İlgili platformun gerek dizi yapımlarıyla gerekse eğlence temalı içeriklerle dijital televizyon yayınları açısından yeni bir süreç başlatabileceği ayrıca öngörülmektedir. Zira medya sektörünün ünlü oyuncularını, sunucularını, yönetmenlerini ve senaristlerini henüz şimdiden Disney Plus Platformu ile anlaşmış durumdadır. Bu süreç, mevcut platformun görünürlük açısından güçlü bir rekabet ortamını doğuracağını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışmada bu husus ayrıca tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Televizyon, Disney Plus Platformu.

Abstract: As in many other fields, the digitalization process is creating innovations in the media industry. Television is also affected by the digitalization process, and in this context are changing both the broadcast content and the audience profile. At the same time, this process, which requires having digital skills, creates a transformation in terms of technique and content. The existence of digital platforms also demonstrates the integration of digitalized television broadcasting with internet technology. In fact, the current study has focused on the transformation of television broadcasting. In this direction, the conceptual framework is being constructed and the information obtained through document analysis is included. The Disney Plus platform, which is about to start broadcasting in Turkey, is selected as an example and the transformation of television broadcasting is examined in the context of this platform. It is thought that the Disney Plus platform can start a new process in terms of digital television broadcasts, both with series productions and entertainment content. Then the famous actors, presenters, directors and screenwriters of the media

industry have already agreed with the Disney Plus Platform. This process reveals that the current platform provides a strong competitive environment in terms of visibility. Because of, this issue is also discussed in the study.

Keywords: Digitization, Television, Disney Plus Platform.

GİRİŞ

Televizyon yayıncılığı, izleyici kitle için haberdan eğlence içeriklerine kadar birçok program temasını işleyen yapımlar bütünü olarak değerlendirilebilir. Bu yapımlar izleyiciye sunulurken dönemin teknolojik şartları önem teşkil etmektedir ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda yayın içerikleri hazırlanmaktadır. Dolayısıyla dijital gelişmeler yaşandıkça televizyon yayınlarının da bu gelişmelere ayak uydurması beklenmektedir. Zira siyah beyaz televizyon yayınlarından renkli yayınlara geçilmesi, sayısal yayıncılığın yaygınlaşması, uydu yayınlarının kapsam olarak güçlenmesi ve dijitalleşme doğrultusunda dijital platformların kurulması teknolojik gelişmeler doğrultusunda öne çıkmaktadır.

İnternet tabanlı teknolojilerle desteklenen ve mevcut izleyicileri interaktif konuma getirerek pasif izleyici profilinden çıkararak dijitalleşme süreci, yalnızca yayın akışı sunmakla kalmayıp aynı zamanda pazarlama faaliyetlerinin de parçası olmaktadır. Nitekim dijital platformlarda reklamlı ve reklamsız seçeneklerin sunulması dahi, bu alanda yaşanan reklam yoğunluğunu göstermektedir. Çünkü reklam içeriği verenler, dijital televizyon yayıncılığında program içeriklerinin hem televizyonlar hem de diğer dijital aygıtlar üzerinden geniş kitlelere ulaştığını öngörebilmektedir. Bu çerçevede TV izleyici de, akıllı telefon kullanıcısı da ve bununla birlikte tablet, bilgisayar vb. sahibi bireyler de yayın içeriklerine kolayca erişebildiği için, reklamın hareket alanı oldukça genişlemektedir.

Ticari canlılık oluşturan reklam hareketliliği, dijital platformların ardı ardına açılmasına ortam hazırlamaktadır ve bu platformlara yönelik izleyici ilgisi dikkate alındığında, yeni yatırımların devam edeceği düşünülebilmektedir. Öyle ki Disney Plus platformu da dijitalleşen televizyon yayıncılığının açık bir örneğidir ve onlarca ülkede içerik üreterek televizyon yayıncılığına yön verebilmektedir. 2022 yılının yaz dönemi itibarıyla Türkiye başta olmak üzere farklı kıtalardan onlarca ülkede yayınlara başlayacak olan platformun bu niteliği, hem yatırım anlamında hem de program içeriklerinin çeşitliliği noktasında yeni deneyimler oluşturabilmektedir.

Bu çalışmada da televizyon yayıncılığının dönüşüm süreci Türkiye özelinde ele alınmaktadır. Kavramsal olarak dijitalleşmeye, dijitalleşen televizyon yayıncılığına, sayısal ve etkileşimli televizyonlara ve dijital televizyon platformlarına yer veren çalışma, son kısımda ise Disney Plus platformunun Türkiye planlamasını incelemektedir. Dizi, sinema ve program içerikleriyle sektöre hızlı bir giriş yapması beklenen platformun yayın içerikleri ve ücret dengesi bağlamında neler meydana getirebileceği ayrıca tartışılmaktadır. Doküman analiziyle hazırlanan çalışmada sonuç olarak dijital platformların televizyon yayıncılığına nasıl yön verdiğinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Televizyon ve Dijitalleşme

Dijitalleşme, dijital teknolojilerden ve dijitalleştirilmiş verilerden yararlanarak süreçlerin etkinleştirilmesidir. Etkinleştirilen süreçler bağlamında dijitalleşme maliyetleri düşürürken üretkenliği ve verimliliği artırmaktadır (Gupta, 2020). Dijitalleşme aynı zamanda teknolojiyle desteklenebilen her şeyin dönüşüme uğramasıdır ve dolayısıyla dijitalleşen içeriklerin günlük hayata entegrasyonu olarak kabul edilmektedir (Ochs ve Rieman, 2018, s.15). Bununla birlikte dijitalleşme bir iş modelini değiştirmek için dijital teknolojilerin benimsenmesi şeklinde de değerlendirilmektedir. Buradaki amaç, dijital ağ dinamiklerini ve dijital bilgi akışını kullanarak gelişen teknolojilerin kullanımından bir değer inşa edebilmektir (Scuotto vd, 2019, s.24).

Diğer taraftan dijitalleşme; erişilebilir bilgi ve kaynakların bilgisayarlar tarafından okunabilecek şekilde dijital ortama aktarılması işlemidir (Gültekin, 2021, s.17). Bu işlem neticesinde bilgiler dijitalleşmektedir ve böylece hem iş hem de stratejiler dijital düzeyde dönüşüme uğramaktadır (Bloomberg, 2018). Gelişen teknolojiler çerçevesinde ‘dijital çağ’ olarak tanımlanabilecek bu dönemde artık dijital dönüşüm de kaçınılmaz olarak görülmektedir. Geleceği şekillendirebilecek bir sistemin anahtarı konumundaki dijitalleşme, yenilikçi teknolojilere ve dönüşüm sürecine yapılacak olan yatırımlarla geleceği anlamlandırabilecektir (Çalışkan, 2020).

Dijitalleşme sürecinin iş hayatına ve günlük hayat akışına yansımalarının yanı sıra medya sektörüne de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Dijital teknolojilere kayıtsız kalamayan medya araçları dijital anlamda dönüşerek hedef kitlesine her anlamda ulaşabilmeyi yeğlemektedir. Bu doğrultuda geleneksel medya araçları arasında yer alan televizyon mecrası da, dijital anlamda dönüşerek interaktif izleyici ile bütünleşmektedir. Dolayısıyla internet tabanlı olarak inşa edilen dijital televizyon yayıncılığının gelişmesi, hem televizyonları hem de izleyici kitleyi doğrudan dönüştürmektedir.

Vedat Karabulut, dijitalleşen televizyonlara dair şu değerlendirmeleri yaparak yeni yayıncılık süreci ve izleyici profiline ilişkin görüşlerde bulunmaktadır (Karabulut, 2021):

“Teknolojinin gelişmesiyle birlikte dijital medya ve ilişkili olduğu tüm sektörler de değişmeye başladı. İnternet ağının genişlemesiyle birlikte televizyon da bu gelişmelerden nasibini alarak kendini en çok güncelleyen alanların başında geldi ve dijital televizyon yayıncılığı dönemi başladı. Televizyon yayınlarının internet üzerinden gerçekleştirilmesiyle hem yayıncılık açısından hem de izleme pratikleri açısından yeni bir dönem başladı. İzleyiciler yeni izleme pratikleri ile çok daha interaktif bir konuma yerleştiler. Dolayısıyla yeni dijital yayıncılık; sektörde bulunan tüm tarafları, yani hem üreticileri hem de tüketici konumunda olan izleyicileri önemli ölçüde etkiledi. Giderek dijitalleşen yenedünya düzeni, yeni bir medya ve yayıncılık türü yarattı. İzleyicilerin bütün izleme alışkanlıklarına hitaben haberler, yarışma programları, diziler ve sıra dışı yapımlardan oluşan filmler online olarak internet üzerinden yayınlanmaya başlandı. Bütün bunlar yeni bir yayıncılık düzenini getirdi ve tüketiciye standart televizyonun gerekliliğini sorgulatmaya başladı. Online televizyonların bireysel ve kişiye özgü olması, görüntü, ses ve metinlerin iletiminde bambaşka bir bütünlük yaratması izleyicilerin yönelimini tamamen ona çevirdi.”

Dijitalleşme doğrultusunda dönüşen televizyonlar ve televizyon yayıncılığı, aynı zamanda şu gelişmelere ortam hazırlamaktadır:

- Konvansiyonel medyanın görsel ve işitsel niteliklere sahip kitle iletişim aracı olarak kabul edilen televizyonlar, dijitalleşmeyle birlikte yeni medyanın da aracı konumuna gelmektedir.
- Konvansiyonel televizyonlarda pasif bir izleyici olarak sunulmuş olduğu saatte izlemek durumunda kalan izleyiciler, dijitalleşme çerçevesinde kontrolü ele almaktadır ve dilediği saatte dilediği programı izleyerek interaktif sürecin parçası olmaktadır.
- Konvansiyonel medyada yayın içeriklerinin genel olarak televizyon aygıtı üzerinden takip edebilen izleyiciler, dijitalleşme sürecinde akıllı telefon, tablet, bilgisayar vb. gibi birçok farklı cihazdan televizyon izleme imkânını elde etmektedir.
- Televizyonların dijitalleşmesi, hem yayıncılık alanında hem de mevcut izleyiciler özelinde teknolojiyi etkin kullanma becerisini gerekli kılmaktadır. Böylece gelişen teknolojilere entegre olmak kolaylaşmaktadır ve dijital içerikleri doğru bir biçimde takip edebilme olanağı sağlanmaktadır.
- Dijitalleşen televizyonlar ve televizyon yayıncılığı, reklam içeriklerinin hareket alanını da genişletmektedir ve böylece sektörde ticari canlılık yaşanması sağlanmaktadır.

Nitekim yer, saat ve erişim cihazı sorunu yaşanmadan televizyon içeriklerine ulaşılması, reklam ve tüketici arasındaki etkileşimi güçlendirmektedir.

- Son olarak da; dijitalleşme süreci yeni dijital platformların yaygınlaşmasını sağlamaktadır ve alternatif izleme seçeneği sunan bu platformlar izleyici açısından çeşitlilik oluşturmakta ve televizyon yayınlarının devamlılığına olanak tanımaktadır.

Televizyon Yayıncılığının Dönüşümü

20. yüzyılın son döneminde teknoloji bağlamında meydana gelen gelişmeler, iletişim alanında dönüşüm yaşanmasını sağlamıştır. Özellikle görsel medya araçlarında görülen bu dönüşüm neticesinde, televizyonlar izleyici üzerinde daha etkin bir konuma gelmiştir (Kozan, 2019, s.61). Nitekim etkileşimli televizyonların hanelere girmesiyle pasif durumdan aktifliğe evrilen bir izleyici profili oluşmuştur ve internet özelliğine sahip televizyonlar giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla geleneksel ve yeni medya araçlarını bir araya getiren televizyonlar etkinlik kazanmaya başlamıştır.

Televizyonları ve televizyon yayıncılığını dönüştüren ana faktör niteliğindeki internetin hipermetinsellik, kitlesizleştirme, eşzamansızlık ve etkileşim gibi özelliklere sahip olması, yakınsama yoluyla dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. Televizyonların yalnızca karasal/sayısal vb. yayınlar üzerinden değil aynı zamanda bilgisayarlar ve mobil cihazlar aracılığıyla izlenebilmesi, internet yakınsamasını öne çıkarmıştır. Bu yakınsama durumu televizyon yayıncılığını da dönüştürerek Web TV ve IPTV gibi yayın özelliklerini izleyiciye sunmuştur (Söğüt, 2020, s.409).

2010 yılından sonra ise, internet teknolojisiyle dönüşen ve yeniden şekillenen bir yayıncılık dönemi başlamıştır. Bu dönemde her ne kadar yayıncılık formatlarında ciddi değişimler yaşanmasa da, izleyicilerin yeni dijital platformlar aracılığıyla televizyon yayınlarına erişebilmesi pratik hale gelmiştir. Böylece televizyon yayıncılığında yeni bir yapılanmanın başlangıcı söz konusu olmuştur (Dikmen, 2017, s.430). Teknik ve içerik unsurlarıyla sınırlı kalmayan mevcut dönüşüm süreci, ekranlardaki yayıncılık geleneklerini de değiştirmiştir ve televizyon yayıncılığının temel aşamalarından biri olan rejiler, artık tek bir bilgisayar üzerinden kontrol edilmeye başlanmıştır (Karacan, 2019).

Diğer taraftan dijitalleşmenin pasif izleyici aktif izleyiciye dönüştürmesi ve farklı cihazlar üzerinden istediği programı istediği saatte izleyebilen bir kitle oluşturması (Grant, 2004, s.349), reklam içeriği verenlerin yönelimini de dijitalleşen televizyonlara kaydırmıştır. Zira reytinglerle ölçülen izlenme verileri bağlamında meta olarak görülen izleyicilerin, reklam karşısında “tüketici” olma niteliği mevcut duruma gelmiştir. Bu durum, izleyici ilgisinin reklamcılık sektöründe ticari bir meta olarak kabul görmesine yol açmıştır (Erdoğan, 2001, s.285).

Somut anlamda televizyonu hanelerden dışarı çıkarıp bilgisayarlara ve cep telefonlarına sığdıran dönüşüm süreci (Turner ve Tay, 2009, s.2), yayıncılık açısından da yeni alternatifler üretilmesine ortam hazırlamıştır. İnternet erişiminin farklı cihazlardan sağlanabilmesi ve ekranlardaki program içeriklerinin ağ bağlantılı olarak izlenebilmesi, izleyici merkezli bir televizyon yayıncılığını geliştirmiştir. Öyle ki, artık sporseverlerin gün boyu spor içerikleri izleyebildiği ve bu paralelde ekonomiden belgesele, eğlence programlarından yerli/yabancı dizi yapımlarına kadar her izleyicinin ilgisini çekebilecek içerik çeşitliliğinin var olduğu bir televizyon yayıncılığı inşa edilmiştir.

Televizyon izleyicisine farklı alternatifler sunulmasını sağlayan ve program içeriklerine pratik düzeyde erişim imkânı getiren dijital dönüşüm süreci (Karaduman, 2017, s.125), geleneksel medya aracı olan televizyonları aynı zamanda yeni medyanın etkin bir parçası konumuna getirmiştir. İnternetin olduğu her ortamda televizyon yayınlarının izlenebiliyor olması, mali anlamda reklamcılık sektörüne yeni bir hareket alanı da kazandırmıştır. Sanal reklam uygulamalarıyla televizyon programlarındaki reklam içeriklerini geniş bir kitleye ulaştıran bu yaklaşım, televizyon yayıncılığı açısından ticari bir gelişim kaydedilmesini sağlamıştır.

Resim 1: Dünü ve Bugünüyle Televizyon (Imon, 2017)

İzleyici ve yayıncı arasındaki interaktif etkileşimi güçlendiren mevcut televizyon yayıncılığı (Kandemir, 2013, s.78), program akışlarında izleyici beklentisini etkin bir araç kılmıştır. Nitekim sosyal medya platformları üzerinden televizyon kanallarına, program yapımcılarına ve hatta senaryo yazarlarına kolayca ulaşabilen izleyiciler; dolaylı da olsa televizyon programlarına yön verebilmeyi başarmıştır. Bu bağlamda izleyici merkezli bir televizyon yayıncılığı etkin duruma gelmiştir.

Sayısal Televizyon Yayıncılığı

Televizyon yayınlarının istatistikî verilerini kontrol altına alıp aynı zamanda yorumlama olanağı sunan sayısal teknolojiler, izleyici profilini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla izleyicinin hangi yayınları takip ettiği ve mevcut yayınların hem içerik hem de türüne göre izleyicinin nasıl bir etki altında kaldığı daha net anlaşılabilir. Sayısal teknolojiler sayesinde, reklam içeriği veren kişi ve kurumlar da kendi hedef kitlesini tanımlayabilmektedir ve netice olarak reklam etkisinin sürdürülebilirliği açısından en etkili reklam aracının belirlenmesini sağlayabilmektedir (Yılmaz, 2008, s.398).

Sayısal teknolojilerin yayıncılık alanındaki yeni yüzü olan sayısal televizyon yayıncılığı, karasal yayıncılığın yanı sıra uydu yayınları ve kablolu televizyon yayınlarında da kullanılmaktadır. Ayrıca çok kanallı olan ve çok noktaya dağıtım sistemine sahip MMDS, yine çok kanallı video dağıtım sistemi MVDS ve tek noktadan çok noktaya dağıtım gerçekleştiren LMDS servislerinde sayısal televizyon yayıncılığı yapılabilmektedir. Bununla birlikte bilişim ve telekomünikasyon arasındaki ayrımı ortadan kaldıran sayısal televizyon yayıncılığı, yayıncılık hizmetinin aynı iletişim ortamından sağlanmasına olanak tanımaktadır (Yaman, 2017, s.245).

Sayısal televizyon yayıncılığı, televizyonlar kadar izleyiciyi de dönüştürmektedir ve bu yayıncılıkla birlikte izleyiciler diledikleri programları seçebilme yetisine sahip olmaktadır. İzleyiciyi yetki sahibi kılan ve interkatif duruma getiren bu yayıncılık, aynı zamanda televizyon yayınlarının izlenme zamanını belirleme, yayın görüntülerinin açılmasına karar verme, program içeriklerine dair geri dönüş yapabilme imkânı tanıma gibi hususlarda da izleyici merkezli bir etkileşim ortamı inşa etmektedir (Şeker, 2009, s.14).

Sayısal televizyon yayıncılığı, beraberinde Web TV platformunu da aktif hale getirmektedir ve böylece televizyon yayınları ile internet teknolojisini buluşturan bir yayıncılık ortamı gelişmektedir. Dolayısıyla ekranlar üzerinden açık olarak gerçekleştirilen yayın içerikleri, internet bağlantısıyla da izlenme fırsatı oluşturmaktadır. Sayısal televizyonların getirmiş olduğu bir diğer dijital teknoloji de IPTV yayıncılığıdır. Bu yayıncılık sistemi yine internet teknolojisi

desteklidir ve ağ bağlantılarıyla depolanan video, ses vb. gibi içeriklerin kodlanarak potansiyel izleyicilere ulaşmasını sağlamaktadır (Akayadın, 2014, s.21).

Resim 2: IPTV Örneği (Gupta, 2022)

Sayısal televizyon yayınlarının teknik anlamda ve izleyici bağlamında öne çıkan farklılıkları da bulunmaktadır ve bu farklılık, analog televizyon yayınlarıyla olan ayrımı ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu yayıncılık teknolojileri arasında yer alan farkları şu şekilde aktarmak mümkündür (RTÜK, Akt: Yaman, 2017, s.245):

- Sayısal televizyon yayınlarında video, ses ve grafik özellikli birçok yayın hizmeti izleyiciye sunmak mümkündür. Fakat analog yayınlarda yayın içerisine yalnızca teletext bilgisi yerleştirilebilmektedir ve bu bilgi de ancak teletext hizmeti veren televizyon kanallarında gerçekleşebilmektedir.
- Sayısal ve analog televizyon yayınları arasında yayın kalitesi bağlamında da önemli farklılık bulunmaktadır. Nitekim analog yayınlarda yayın kalitesi mesafe ve coğrafi yapı gibi etmenler bağlamında bozulabilmektedir. Parazitlenme ve ekran karlanması gibi neticelere sebep veren bu durum sayısal televizyon yayıncılığında yaşanmamaktadır. Çünkü SFN tekniğine sahip sayısal teknolojiler, yayın kalitesini daha da güçlü hale getirmektedir ve bu durum yayınlarda problem yaşanmasını engellemektedir.
- Sayısal televizyon yayıncılığı, verici maliyetlerini de azaltmaktadır. Zira düşük güçlü vericilerle de televizyon yayınları gerçekleştirilebilmektedir. Fakat analog televizyon yayınlarında kaliteli ve kesintisiz yayın için güçlü vericilere bağlı kalınmaktadır.
- Analog yayın teknolojisinde televizyon yayınları sabit cihazlar üzerinden sağlanmaktadır. Sayısal yayın teknolojisinde ise bilgisayarlardan mobil cihazlara kadar birçok farklı cihaz aracılığıyla yayınlara erişilebilir. Dolayısıyla analog yayınlar gibi tek bir alana sıkıştırılmadan hareket halinde dahi TV içerikleri izlenebilmektedir ve bu sayede yakınsama süreci pratik hale gelebilmektedir.

Ağ bağlantıları kanalıyla televizyon yayınlarına ulaşım sağlanabilmesi, içeriklerin izlenme biçimlerini de dönüşüme uğratmaktadır. Bu dönüşüme ortam hazırlayan geniş bant teknolojisi, IPTV’lerin gelişimini hızlandırmaktadır (Yılmaz, 2008, s.394). Öte yandan ses ve görüntü açısından daha nitelikli olan, kanal sayısı ve kapasitesi olarak daha kapsamlı bir içeriği bulunan, yayın hatalarındaki problemleri düzeltebilme imkanı tanıyan ve internet teknolojisine entegre bir çalışma sistemine sahip olan sayısal etkileşimli yapımlar yeni dijital platformlara hareket alanı sunmaktadır (Ergül, 2007, s.30).

Sayısal televizyon yayıncılığı, potansiyel izleyici kitlesini aynı zamanda tüketici kitle konumuna getirmektedir. Dolayısıyla pazarlama bağlamında ekranlardan sunulan içeriklerin izleyiciye aktarımı daha önemli hale gelmektedir. Bu doğrultuda televizyon izleyicilerinin ilgi alanını

belirleyebilmek ve arz/talep ilişkisini dengelemek sayısal teknolojilerle sağlanabilmektedir. Zira hem abonelik sistemiyle hem de etkileşimli yayıncılığın gerçekleşmesiyle reklam içeriği veren işletmelerin potansiyel kitleye erişimi kolaylaşmaktadır (Akaydın, 2014, s.23).

Yayıncı, izleyici ve reklam veren açısından birçok yenilik/kolaylık sağlayan sayısal televizyon yayıncılığının analog yayın teknolojisine kıyasla öne çıkan mevcut avantajları ise şöyledir (Durmaz, 2012 Akt: Yaman, 2017, s.248-249):

- Görüntü niteliği bağlamında sayısal televizyon yayıncılığı analog yayınlara göre çok daha iyi bir yayın kalitesi bulundurmaktadır.
- Analog yayınlarda pasif bir görünürlüğü olan izleyiciler, sayısal televizyon yayınlarıyla birlikte interaktif televizyon teknolojisinin bir parçası haline gelmektedir.
- Sayısal televizyon yayıncılığında sabit, portatif ve aynı zamanda mobil alıcılar kanalıyla yayın kalitesi sağlanmaktadır. Bu kalite, izleyiciye kesintisiz olarak sunulabilmektedir.
- Analog yayınlarda görülebilen sinyal kalitesi değişimi ve frekans karışmaları sayısal televizyon yayıncılığında yaşanmamaktadır. Bu nedenle izleyici açısından daha güvenli ve sürdürülebilir bir yayıncılık süreci gerçekleşmektedir.
- İnternet teknolojisi olanağı sayesinde sayısal televizyon yayıncılığında yol durumu, trafik yoğunluk bilgileri ve borsa verileri gibi bilgi akışları izleyiciye sunulabilmektedir.
- İzleyici talebi doğrultusunda yayın akışı oluşturma olanağı da sunan sayısal televizyon teknolojisi, bununla birlikte izleyiciye izlemek istediği program içeriklerini satın alabilme opsiyonu tanımaktadır.

Etkileşimli Televizyon Yayıncılığı

Televizyon yayınlarının kapsamını, içerik sürecini, internet ağlarını ve iletişim teknolojilerini yöndeştiren etkileşimli televizyon yayıncılığı, bilgisayar dili ve şifreleme desteğiyle donatılan bir yayıncılık türü olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla dijitalleşme ile yayın yapıları dönüşen ve internet teknolojisiyle de yayın içerikleri potansiyel kitleye ulaştırılabilen bir televizyon yayıncılığı mümkün hale gelmektedir (Akcan, 2017, s.96).

Etkileşimli televizyon yayıncılığında izleyicinin dâhil olduğu ileti alışverişi kolaylaştırmaktadır. Böylece internetin var olduğu her yerde ve her zaman diliminde televizyon içerik akışı sağlanabilmektedir. Bunun yanı sıra etkileşimli televizyon yayıncılığının parçası olan potansiyel izleyici kitlenin elde ettiği ileti akışı kişiselleşmektedir ve erişim kolaylığı kalıcı kılınmaktadır (Lotz, 2014, s.32).

Etkileşimli televizyon yayıncılığı aynı zamanda “izleyici” kavramını “katılımcı” olarak dönüştürmektedir. Nitekim izleyici ifadesi etkileşim sürecinin dışında kalan ve konvansiyonel medya bağlamındaki televizyon yayınlarını pasif olarak takip eden bir kavramı karşılamaktadır. Diğer taraftan “kullanıcı” kavramı ise daha çok bilgisayar/internet teknolojileri için uygun görülmektedir. Bu nedenle televizyon içeriklerine yön verebilen, yayın akışlarını kişisel bağlamda düzenleyebilen ve aktif bir “katılımcı izleyici” rolü üstlenen potansiyel kitlenin varlığı söz konusudur (Küçük, 2015, s.38).

İnternet ağları ve bilgisayar teknolojilerine entegre olan etkileşimli televizyon yayıncılığı, bu yönüyle donanım ve yazılım niteliklerine de sahiptir ve iki yönlü bir televizyon yayıncılığı olarak biçimlenmektedir (Jensen ve Toscan, 1999, s.16). Zira etkileşimli televizyonlarda kullanılabilir birçok donanım ekipmanı bulunmaktadır ve ayrıca izleyicinin kontrolü ele almasını sağlayan yazılım sistemi inşa edilmektedir.

Geleneksel televizyon yayıncılığını dönüştüren etkileşimli televizyon yayıncılığı, izleyicilerin pasifliği ve kanal değiştirmekle sınırlı kalan tekdüze rolünü de değiştirmektedir. Yayın içerikleri, format biçimleri ve renkli akışlarıyla izleyici kitleye yenilikler sunan bu yayıncılık biçimi, televizyon ve izleyici arasındaki etkileşimi de güçlendirmektedir. Böylece ekran karşısında

kontrolü eline alan ve dilediği yayın seçeneklerini tercih edebilen bir izleyici kitlesi oluşmaktadır (Ak, 2013, s.48).

Televizyon yayıncılığında köklü bir değişikliğin habercisi olan etkileşimli ortamların varlığı (Kim ve Sawhney, 2002, s.221), geleneksel televizyonlara yeni bir yüz kazandırmaktadır ve izleyici üzerindeki etki alanının genişlemesini sağlamaktadır. Bu doğrultuda izleyici kitleye gerek televizyon yayınlarıyla gerekse internet destekli yayın teknolojisiyle erişebilmenin önü açılmaktadır (Seçmen, 2019, s.2).

Yayıncı, yayın içeriği ve izleyici arasındaki ilişkiye de yön veren etkileşimli televizyon yayıncılığı, geleneksel televizyon yayınlarının pratikliklerini değiştirmeye başlamaktadır (Napoli, 2011, s.140). Bu değişim izleyici alışkanlıkları bağlamında görülebilmektedir. Nitekim yeni iletişim teknolojileri ile desteklenen ve izleyici özelinde çekici kılınan yayın içerikleri, potansiyel izleyicilerin alışkanlıklarını değiştirebilmektedir (Mutlu, 1995, s.13).

Etkileşimli televizyon yayıncılığında teknik özelliklerin niteliği de önemlidir ve bilgisayar kullanır gibi televizyon kullanımı söz konusudur. Yayınların durdurulması, ileri ve geri sarılması, yayın saati planlaması yapılması gibi komutlar izleyici tarafından uzaktan kumandayla verilebilmektedir. Ayrıca program içeriğinin değişimine olanak tanıyan, interaktif olarak pazarlama imkânı sağlayıp ürün satışı gerçekleştirebilen bir etkileşimli televizyon yayıncılığı yaygın etki uyandırmaktadır (Ersavaş, 2008, s. 138).

Resim 3: Etkileşimli Televizyon Örneği (Kunegis, 2010)

Dijital TV Platformları

Televizyon yayıncılığında dijitalleşmeye yönelik çalışmalara 1990’lı yıllarla birlikte adım atılmıştır. Bu yıllarda öncelikle sayısal yayıncılığın gelişim gösterdiği ve analog yayınları geride bırakan bir yayıncılık sürecinin geliştiği anlaşılmıştır. Zira uydu yayınlarında dijital süreç hızlanmıştır ve dijitalleşen içerikler izleyiciye sunulmaya başlamıştır. Yayın içeriklerinin dışında ses ve görüntü kalitesi de sağlayan dijitalleşme süreci, gerek karasal gerekse kablolu yayınlarda devreye girmeye başlamıştır. Bununla birlikte karasal yayınlarda sınırlı sayıda olan kanal sayıları, dijitalleşen televizyon yayıncılığında kapasitesini yükseltmiştir ve izleyiciye alternatif kanal seçenekleri sunabilmiştir. Daha fazla izleyiciye ulaşan ve daha düşük maliyetle gerçekleşebilen televizyon yayınları, dijitalleşmeyle birlikte gelişimini sürdürmeyi başarmıştır (Eldeniz, 2003, s.13).

Dijitalleşmeyle birlikte televizyon yayıncılığının dönüşmesi, özellikle 2000’li yıllarla beraber yeni TV platformlarının piyasada yer almasına ortam hazırlamıştır. Bu doğrultuda birçok yeni televizyon kanalını bünyesinde bulunduran ve internet teknolojisinin desteğiyle kitlelere hitap eden dijital platformlar öne çıkmaya başlamıştır. Bu platformların ticari beklentiler üzerinden inşa

edilmiş olması ve yayın içeriklerinde ürün/hizmet pazarlamasına sıklıkla yer verilmesi, yayıncı-izleyici ilişkisini ayrıca etkilemiştir. Çünkü dijital TV platformlarında hedef kitlenin interaktif olarak tanınması ve hangi ürünlere rağbet gösterebileceğinin belirli ölçümler bağlamında belirlenmesi, yayın pazarlamasını geliştirmiştir. Böylece sosyal hesapları ve etkileşimleri kolayca takip edilen ve tüketici profilleri kaydedilen potansiyel kitle, dijital platformlarda birçok reklam içeriğine maruz kalmıştır. İnternet ağlarının sunmuş olduğu bu avantajı kullanan yayın platformları, dolayısıyla kitleye hem içerik sunmuştur hem de satış işlemi gerçekleştirebilmiştir (Koyuncu, 2017, s.332).

Ağ teknolojisinin yanı sıra karasal antenler, uydu yayınları ve kablolu televizyonlar aracılığıyla da erişilebilen dijital TV platformları, izleyici açısından yeni deneyimler elde edilmesini sağlamaktadır. Spordan eğlenceye, belgesel yayınlarından kültür sanat programlarına, film/dizi arşivlerinden araştırma/inceleme yapımlarına kadar yerli ve yabancı yüzlerce televizyon kanalına erişim imkânı veren bu platformlar, aynı zamanda hızlı bir bilgi akışı oluşturmaktadır. Netice olarak her geçen gün hem dünya genelinde hem de Türkiye’de yeni dijital platformların yayına başlıyor olması, izleyici deneyimlerini bir adım ileriye taşımaktadır (Dede, 2022).

Sosyal ağlar bağlamında potansiyel izleyiciyle daha yakından etkileşime giren dijital TV platformları, mevcut yayın içeriklerini mobil araçlar vb. üzerinden kolayca sunabildiği için mobil abonelerin bu platformlara erişimi daha da hızlanmaktadır. Bu pratiklik, ticari rekabet anlamında yayın platformlarını ileriye taşıırken, rakip olabilecek yeni platformların da bu alana yönelmesinin önünü açmaktadır. Oluşan rekabet ortamında yayın paketi, ürün ve fiyat seçenekleri noktasında çeşitli kampanyaların sunuluyor olması, izleyici açısından maliyetin düşmesini sağlarken yayın platformları açısından da farklı hedef kitlelere ulaşabilmeyi kolaylaştırmaktadır (Koyuncu, 2017, s.319).

Resim 4: Dijital TV Platformları Örneği (Önen, 2021)

Dijital TV platformlarının giderek yaygınlaştığı Türkiye’de de birçok platform hedef kitleye sunulmaktadır. Bu platformlar arasında yer alan kurumlar ve ilgili kurumların özellikleri şu şekildedir (Dede, 2022):

- İlk olarak Netflix platformu ele alınacak olursa; bu platformun özellikle kendi yapımlarını izleyiciye sunduğu görülmektedir. Eğlence deneyimine izleyici açısından büyük yenilikler getiren platform, her geçen gün kitlesini genişletmektedir ve ödül alan yapımları öne çıkarmaktadır. İçeriği indirip izleme olanağı da tanıyan Netflix, televizyonların yanı sıra bilgisayarlardan, tabletlerden ve mobil cihazlardan izlenebilmektedir. Bununla birlikte yüksek kaliteli ses ve görüntü özelliği taşıyan platform, teknik ve içerik anlamında kendini sürekli olarak geliştirmektedir.

- Bir diğer dijital televizyon platformu Blu TV’dir. Türk yatırımcıların girişimiyle piyasada yer alan platform, kendi yapımlarıyla dikkat çeken bir kurum olarak kabul görmektedir. Ücretli abonelik sistemiyle mali yapısını inşa eden Blu TV, kurgusal yapımların yanı sıra eğlence içerikli yapımlarıyla da ilgi görmektedir.
- Puhu TV platformu ise internet üzerinden izleyiciye televizyon erişim olanağı sunmaktadır ve ücretsiz olarak bu erişimi sağlamaktadır. Mobil cihazlarda uygulama olarak da yer alan Puhu TV, film ve dizi arşivleriyle dikkat çekmektedir.
- Uydu yayınları üzerinden izleyici kitleye ulaşan ve farklı içeriklere sahip yayın paketlerini ücretli abonelikte sunan D-Smart, bir diğer dijital televizyon platformudur. D-Smart platformunda ulusal televizyon kanalları da yer almaktadır ve ayrıca spordan sinema içeriklerine, dizi yapımlarından belgesel kanallarına kadar kapsamlı bir içerik ağı yer almaktadır. İnternet teknolojisi bağlamında interaktif servislere de sahip olan platform, güçlü ve etkin bir yayın platformu olarak kitleye hitap etmektedir.
- İlk aşamada uydu yayıncılığı üzerinden kitleye ulaşan ve daha sonra dijital iletişim teknolojilerinden yararlanarak interaktif servislere sahip olan Digiturk platformu, kapsamlı içeriğiyle ve abonelik sistemiyle öne çıkmaktadır. Birçok farklı cihazdan erişim olanağına sahip bulunan Digiturk platformu, özellikle ulusal ve uluslararası spor karşılaşmalarının yayın haklarını alarak yaygın kitlelere ulaşabilmektedir.
- Tivibu platformu ise Türk Telekom kurumunun eğlence servisi olarak birçok cihazdan erişilebilen bir yayın platformudur. Uydu ve internet altyapısına sahip olan Tivibu platformu, çok kapsamlı bir yayın paketiyle her izleyiciye hitap edebilen bir görünüm taşımaktadır.
- Mobil erişim ağları arasında yer alan Turkcell TV ve Vodafone TV de, internet ağlarından faydalanarak izleyiciye dijital TV izleme imkânı sağlayan yeni platformlar olarak kabul görmektedir. Mobil ağlar ve internet altyapısı geliştikçe, bu platformlar da teknolojik gelişmelere entegre olarak sürdürülebilir etki uyandırabilmektedir.

Günümüzde ise; Acun Ilıcalı sahipliğindeki Exxen platformu ve Türkiye’ye hızlı bir giriş yapması beklenen Disney Plus platformu, izleyici tarafından ilgiyle takip edilen ve sosyal ağlarda üzerinde sıkça durulan TV platformları olarak göze çarpmaktadır.

Disney Plus Platformu

Film, dizi ve eğlence platformu olarak dünyanın birçok ülkesinde ilgiyle takip edilen ve dijital televizyon alanına yaptığı büyük yatırımlarla dikkat çeken Disney Plus platformu, 14 Haziran 2022’de Türkiye’de yayın hayatına başlayacaktır. Bu bilgi; Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından Disney Plus’a yayın lisansı verilmesiyle kesinleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de 10 yıl yayın yapma hakkı elde eden platform, hedef kitlesinde heyecan uyandırmaya başlamaktadır. Çünkü hem sosyal medyada hem de TV dizileri bağlamında tüm izleyici kitle üzerinde geniş bir hayran kitlesine sahip olan ünlü oyuncular, Disney Plus henüz Türkiye pazarına girmeden bu platformla anlaşma yapmış durumdadır. Bu sansasyonel gelişmelerin yanı sıra Marvel, Pixar, Disney ve Star Wars gibi birçok uluslararası yapımın da mevcut platformda yayınlanıyor olması, Disney Plus’ın Türkiye’de Netflix ve Exxen başta olmak üzere tüm dijital platformlara güçlü bir rakip olacağını göstermektedir (Erdin, 2022).

Dijital alanda fark oluşturmak için yenilikler yaptığı da gözlemlenen Disney Plus platformu, bu anlamda abonelerine büyük avantajlar sağlamaktadır. Örneğin bir üyeliğe sahip kullanıcılar aynı anda dört farklı ekrandan içeriklere erişebilme olanağını yakalayacaktır. Ayrıca ilgili aboneler akıllı telefon ve tablet gibi 10 farklı cihaz üzerinden sınırsız düzeyde içerik indirebilecektir. Bu çerçevede internet erişimi olmadan da, daha önce indirilen video içeriklerinin izlenmesi sağlanacaktır. Mevcut abonelerine tek üyelik üzerinden yedi farklı profil açma imkânı da tanıyan Disney Plus, böylece ortak kullanılan hesaplarda profil karmaşası yaşanmasını önleyebilecektir. Platformun çocuk izleyiciler için tanıdığı imkân da kayda değer görülmektedir. Zira çocuk profili

aracılığıyla çocukların izleyebileceği içeriklerin yer alması, platformun ebeveynler açısından tercih edilirlilik düzeyini arttırmaktadır (Lorentlabs, 2022).

Resim 5: Disney Plus İçerikleri (Karakış, 2021)

IMAX teknolojisiyle yüksek kaliteli bir izlenme olanağı sunan Disney Plus, fiyat olarak ise abonelerine aylık 34,99 TL, yıllık da 349,90 TL olan bir ödeme içeriği belirlemektedir. Bu fiyatların Netflix platformuna göre daha uygun olduğu görülmektedir. Amazon Prime uygulamasının 7,99 TL olan ücreti dikkate alındığında bu uygulamaya göre daha yüksek bir ücret talep edildiği anlaşılmaktadır. Reklamlı ve reklamsız seçenekleriyle abonelerine farklı fiyat seçenekleri sunan Exxen'in de Disney Plus'a göre daha uygun bir fiyat belirlediği dikkat çekmektedir. Nitekim reklamlı olarak aylık 9,90 TL, reklamsız olarak da aylık 19,90 TL talep eden Exxen, daha ekonomik bir platform olarak nitelendirilebilmektedir (Erdin, 2022).

Türkiye piyasasına olduğu gibi dünya piyasasına da büyük bir giriş yapmaya hazırlanan ve 2022 yılının yaz ayında onlarca ülkede hedef kitleleriyle buluşacak olan Disney Plus platformu, Türkiye ile birlikte şu ülkelerde faaliyete geçecektir (Altuntaş, 2022):

Andorra, Arnavutluk, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Bosna Hersek, Bulgaristan, Cezayir, Çekya, Estonya, Fas, Filistin, Güney Afrika, Hırvatistan, Irak, İsrail, Karadağ, Katar, Kosova, Kuveyt, Kuzey Makedonya, Letonya, Libya, Lihtenştayn, Litvanya, Lübnan, Macaristan, Malta, Mısır, Polonya, Romanya, San Marino, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Ürdün, Vatikan, Yemen ve Yunanistan.

Türkiye'deki dizi çekimlerine 2021 yılının sonu itibarıyla başlayan ve bu anlamda ilk dizi yapımı konumundaki "Kaçış" dizisinin çekimlerini tamamlayan Disney Plus platformu, şimdiden izleyicinin ilgisini çekmeye başlamaktadır. Mevcut dizinin başrolünde, ulusötesi çapta geniş hayran kitlesine sahip olan Engin Akyürek bulunmaktadır. Dizinin hikâyesini de yazan Engin Akyürek'e İrem Helvacıoğlu başrolde eşlik etmektedir. Dizinin yönetmeni ise Yağız Alp Akaydın'dır (TV Gazetesi, 2022). Çekimleri Gaziantep'te yapılan ve farklı iklim koşullarında zor şartlarda bölümleri tamamlanan dizinin ilk görüntüleri de izleyiciyle paylaşılmaktadır. Bu bağlamda aşağıda yer alan görselde, Disney Plus'un ilk Türk dizi yapımı olan "Kaçış" dizisinin bölüm resimleri yer almaktadır:

Resim 6: Disney Plus “Kaçış” Dizisi İlk Görselleri (TV Gazetesi, 2022)

Disney Plus platformunun ilgiyle beklenen bir diğer yapımı olarak “Atatürk” adlı dizi öne çıkmaktadır. Bu yapım ilk aşamada film olarak tasarlanırsa da daha sonra dizi olarak yayınlanmasına karar verilmiştir ve 2022 yılının ikinci yarısında platformda yer alması beklenmektedir. Geleneksel ve yeni medya araçlarında sıklıkla reklamı yapılan dizinin başrolünde Aras Bulut İynemli yer almaktadır. Mehmet Ada Öztekin’in yönetmenliğini yapacağı dizide uluslararası anlamda ses getirecek husus ise, Emma Watson’ın izleyici karşısına çıkacak olmasıdır. Henüz üstleneceği rol hakkında bilgi paylaşımı yapılmısa da, oyuncunun adının dahi bu yapım ile anılması, hedef kitlede heyecan oluşturmaya yetmektedir. Zira Harry Potter serisinde başrolde yer alarak dünya çapında üne kavuşan oyuncu, Disney Plus platformunun Türkiye tanıtımı açısından oldukça değerli görülmektedir (Yıldırım, 2022).

Görünürlük anlamında piyasada güçlü bir şekilde yer edinebilmek için önemli yatırımlar ve anlaşmalar yaptığı görülen Disney Plus platformu, Türkiye’de gerek geleneksel medya gerekse sosyal medya kitesine erişebilmek için her alandan ünlü isimlerle sözleşme yapmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda Ata Demire, Hande Erçel, Şahan Gökbakar, Yılmaz Erdoğan, Demet Özdemir, Can Yaman, Burak Deniz, Halit Ergenç ve Cansu Dere gibi birçok ünlü oyuncuyla anlaşan platform, aynı zamanda sosyal medya fenomenlerini de bünyesinde toplamaktadır. Öte yandan yönetmen ve senaristlerle de anlaşmalar yapıldığı görülmektedir. Ünlü yönetmen Zeynep Günay Tan ve ünlü senarist Pınar Bulut, platformla anlaşan isimler arasında öne çıkmaktadır (Altuntaş, 2022).

Türkiye yapılanmasını Cenk Soner ve Mehmet İçağasıoğlu’nun koordine ettiği Disney Plus platformu, sinema filmleri için de anlaşmalar yaparak piyasaya güçlü mesajlar vermektedir. Ata Demire’in “Bursa Bülbülü” adlı filmi, anlaşma gerçekleştirilen yapımlar arasındadır. İzleyici tarafından merakla beklenen filmin yalnızca Disney Plus üzerinden izlenebilecek olması, abone sayısının artması açısından önemli bir hamle olarak değerlendirilmektedir. Ata Demire dışında Yılmaz Erdoğan ve Şahan Gökbakar da yeni filmleri için Disney Plus platformu ile anlaşmış

durumdadır (Altuntaş, 2022). Bu atılımlar göstermektedir ki, televizyon yayıncılığının dijital dönüşümünde içerik akışları da oldukça önemlidir ve Disney Plus gibi platformlar yeni içerikler üretmek sektöründe söz sahibi olmayı hedeflemektedir.

Barış Kocaoğlu, Disney Plus'un Türkiye yatırımlarına ilişkin şu değerlendirmeleri yaparak platform hakkında görüşlerde bulunmaktadır (Kocaoğlu, 2022):

“Disney Plus platformunun Türkiye'den beklentisi büyük. Türk oyuncuların dizilerinin özellikle Ortadoğu'da olan popülaritesini de göz önünde bulundurdular ve bu popülarlikten Türkiye dışındaki ülkelerde de pastadan pay almak hedefleri. Netflix ile de büyük bir rekabet olacağı şimdiden belli. Çünkü öyle isimler transfer ettiler ki, projeler de iyi olursa hayal değil bu girişim. Ama esas olan Türk oyunculara ödedikleri ücretler. Şu an birçok anlaşma yapıldı. Daha önce hiçbir yerde görülmemiş bölüm başı ücretlerin büyük kısmı ödenmiş bile. Şahan Gökbakar'la özel bir anlaşma yapılmış. Oyuncu, Recep İvedik serilerinin devamını platform için yapacak. Anlaşma için tam 10 milyon dolar yani 140 milyon TL'den daha fazla para aldığı konuşuluyor. Oyuncular içinde en yüksek ücreti Halit Ergenç alacakmış. Bölüm başı 500 bin dolar alacağı konuşuluyor. Yani 7 milyon TL hatta daha fazlası. Disney, Türkiye'de dev bir plato kuruyor. Bu plato ve Türkiye'deki hazırlık için 120 milyon dolarlık bir bütçe ayrılmış. Stüdyoların kurulacağı yer hazırlık aşamasında. Bittiği zaman Hollywood filmlerinin birçoğu burada çekilecek.”

Sonuç olarak denilebilir ki, Disney Plus platformu Türk televizyonlarında önemli bir dönüşümü başlatmak üzeredir. Çünkü onlarca başrol oyuncusu bu platformla astronomik rakamlarla anlaşmış durumdadır. Bu süreç hem piyasadaki ücret dağılımını etkileyebilecek düzeydedir hem de anlaşılan oyuncularla yapılan sözleşmeler, diğer ulusal kanalları ve dijital platformları sekteye uğratabilecektir. Nitekim Disney Plus platformu ile anlaşma yapan oyuncu, yönetmen, senarist ve program ekibinin diğer kanal ve platformlarda aynı anda iş yapamayacak olması, sektörde dengeleri değiştirebilecektir. Bu durum her ne kadar yeni yüzlerin ekranlarda öne çıkmasına ortam sağlayacak olsa da, diğer taraftan izleyici kitlenin ulusal kanallardan daha da uzaklaşmasına yol açabilecektir.

SONUÇ

Ulusal televizyon kanallarında yer alan dizi, sinema, haber, spor, ekonomi, magazin, yarışma, eğlence vb. içeriklerin tümüne alternatif olan yapımların artık dijital televizyon platformlarında da yer alıyor olması, geleneksel televizyon yayıncılığının tekeline bitirmiş durumdadır. Ekran başında televizyon izleyen ve kontrolü tamamen televizyon yayın akışına bırakıp pasif bir görünüm sergileyen izleyicinin dönüşmesi de, dijital televizyon içeriklerinin popülarliğini arttırmıştır. Çünkü artık interkatif bir izleyici kitlesi söz konusudur ve dilediği yapımı dilediği cihaz üzerinden ve planladığı saatte izleyebilen izleyiciler, kontrolü ele almış durumdadır. Program izlerken aynı zamanda online alışveriş de yapabilen, program akışlarını durdurup istediği an devam ettirebilen, dijital platformların seçenekleri doğrultusunda yayınları telefonuna, bilgisayarına, tabletine vb. indirebilen izleyici, bu yetkileriyle dijital televizyon yayıncılığına daha fazla eğilim göstermeye başlamıştır.

İzleyici özelinde birçok yenilik ve avantaj sunan dijital televizyon yayıncılığı, yayıncılık anlamında ise büyük rekabetlere yol açmıştır. İnterkatif izleyicinin tıpkı internet kullanıcısı gibi dijital televizyonlara yoğun ilgi göstermesi ve özellikle genç kitlenin televizyonlardan ziyade diğer dijital araçlardan içerik izlemeye yönelmesi, dijital platformların hızla artmasına yol açmıştır. Zira çalışma içeriğinde dijital televizyon platformları başlığında birçok kuruluşun dijital yayıncılığa yatırım yaptığı görülmüştür. Söz konusu rekabet ortamı ise, daha yeni içerikler üretmek, yeni formatlar oluşturmak, teknolojiye ayak uydurarak dijital gelişmeleri hemen mevcut

yayınlarla entegre etmek ve böylece daha fazla reklam alarak sektörde söz sahibi olabilmek bağlamında yaşanmaktadır.

Disney Plus platformunun sektörel anlamda farkı ise, televizyon yayıncılığını hem içerik anlamında hem de mali yapı doğrultusunda etkileyebilecek düzeyde olmasıdır. Çünkü 2022 yılının yaz döneminde izleyici/kullanıcı karşısına çıkacak olan platform, daha şimdiden birçok ünlü oyuncuyla, yönetmenle, senaristle ve program üreticisiyle anlaşmış durumdadır. Ödeme kaşelerinin çok yüksek olması dikkate alındığında da, sektörü sarsabilecek ve gelir dengesizliği oluşturabilecek bir süreç yaşanması mümkündür. Ayrıca Disney Plus platformunda yer alan televizyon sektörü çalışanlarının (dizi oyuncusu, yönetmeni vb. gibi) aynı zamanda diğer kanal ve platformlarda yer alamayacak olması, geleneksel TV izleyicisini etkileyebilecektir.

Netice olarak geleneksel televizyon yayıncılığına alternatif olan dijital televizyon yayınlarının da yeni bir alternatifi konumundaki Disney Plus platformu, hem Türkiye’de hem de dünya genelinde büyük yankı uyandırabilecek adımlar atmaktadır. Bu adımlar geleneksel televizyon yayınlarının dışında dijital televizyon yayınlarını da doğrudan etkileyebilecek niteliktedir. Dijitalleşme sürecinin televizyon yayıncılığını dönüştürmesine örnek verilebilecek olan bu gibi dijital platformların varlığı, yakın gelecekte yapay zekâ ve metaverse teknolojisiyle yeniden dönüşebilecek durumdadır.

KAYNAKÇA

- AKAYDIN, A. (2014). Değişen Televizyon Platformlarının İzleyiciye Sunduğu Seçenekler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 3(4), 18-24.
- AKCAN, S. (2017). Televizyon Yayıncılığının Sosyal TV Aracılığıyla Sosyal Medya ile Etkileşimi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ALTUNTAŞ, B. (2022). Disney Plus Platformu. 21 Nisan 2022 tarihinde <https://www.birsenaluntas.com/dizi/disney-plus> adresinden alındı.
- BLOOMBERG, J. (2018). Digitization, Digitalization, and Digital Transformation: Confuse Them At Your Peril. 22 Nisan 2022 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization> adresinden alındı.
- ÇALIŞKAN, G. (2020). Dijitalleşme / Dijital Dönüşüm Nedir? 22 Nisan 2022 tarihinde <https://binbiriz.com/blog/dijitallesme-dijital-donusum-nedir> adresinden alındı.
- DEDE, M. B. (2022). Türkiye’de Yararlanabileceğiniz TV Platformları ve Özellikleri. 11 Nisan 2022 tarihinde <https://mediatrend.mediamarkt.com.tr/turkiyede-yaralanabileceginiz-tv-platformlari-ozellikleri/> adresinden alındı.
- DİKMEN, E. Ş. (2017). Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Dönüşümü: Sosyal Tv Yayıncılığı. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(1), 425-448.
- ELDENİZ, L. (2003). Sayısal Görüntü Teknolojisinin Gelişimi ve Sayısal Video Yayıncılığı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ERDİN, Z. (2022). Disney Plus Türkiye Ne Zaman Açılacak? Hangi Diziler Var? Disney Plus Ne Kadar? 11 Nisan 2022 tarihinde <https://tgrthaber.com.tr/medya/disney-plus-ne-kadar-2807604> adresinden alındı.

- ERDOĞAN, İ. (2001). Kitle İletişimi Örneğinde Marksist Siyasal Ekonomi Yaklaşımı Üzerine Bir Tartışma. *Praksis*, (4), 276-313.
- ERGÜL, R. (2013). Uzaktan Eğitimde Sayısal Etkileşimli Televizyon Program Yapımları ve Metadata. *Selçuk İletişim*, 4(4), 28-35.
- ERSAVAŞ, B. F. (2008). *IPTV'de İçerik Paylaşımı. Birey Eksenli İnteraktif Yayıncılık: IPTV*. İ. Yerlikaya, C. Dolanbay ve V. Ünal (Ed.), Ankara: RTÜK ve Türkiye Bilişim.
- GRANT, A. E. (2004). *Media Convergence*. A. E. Grant ve J. H. Meadows (Ed.), Communication Technology Update 9th Edition içinde (349-355). Oxford: Focal.
- GUPTA, D. (2022). IPTV. 18 Nisan 2022 tarihinde <https://techunwrapped.com/iptv-the-war-in-ukraine-could-lead-to-an-immediate-blocking-of-platforms/> adresinden alındı.
- GUPTA, M. S. (2020). What is Digitization, Digitalization, and Digital Transformation? 22 Nisan 2022 tarihinde <https://www.arcweb.com/blog/what-digitization-digitalization-digital-transformation> adresinden alındı.
- GÜLTEKİN, Y. (2021). *Handbook of Research on Future Policies and Strategies for Nation Branding*. IGI Global.
- IMON. (2017). The Difference Between Digital and Analog Cable TV Channels. 18 Nisan 2022 tarihinde <http://blog.imon.net/2017/06/14/the-difference-between-digital-and-analog-cable-tv-channels> adresinden alındı.
- JENSEN, J. F. & TOSCAN, C. (1999). *Interactive Television: TV of the Future or the Future of TV?* Aalborg: Aalborg University Press.
- KANDEMİR, C. (2013). *IPTV Yayıncılığının Sorunları ve Geleceği*. İstanbul: Derin.
- KARABULUT, V. (2021). Dijital Çağda Televizyonun Dönüşümü. 22 Nisan 2022 tarihinde <https://www.cnnturk.com /yazarlar/ guncel/vedat-karabulut/dijital-cagda-televizyonun-donusumu> adresinden alındı.
- KARACAN, D. (2019). Televizyonun Dönüşümü Bildiğiniz Gibi Değil: Doğru Bilinen Yanlışlar. 13 Nisan 2022 tarihinde <https://journos.com.tr/televizyon-dijital-donusum> adresinden alındı.
- KARADUMAN, S. (2017). Television Broadcasting in New Media Platform and Interaction/ Yeni Medya Ortamında Televizyon Yayıncılığı ve Etkileşim. *Current Debates in Public Relations Cultural Media Studies*, (9), 115-130.
- KARAKIS, T. (2021). Disney Plus Türkiye Fiyatı İle İlgili Çarpıcı Detay. 21 Nisan 2022 tarihinde <https://shiftdelete.net/ disney-plus-turkiye-fiyati-kac-tl-nasil-abone-olunur> adresinden alındı.
- KIM, P. & SAWHNEY, H. (2002). A Machine-Like New Medium-Theoretical Examination of Interactive TV. *Media Culture and Society*, (24), 217-233.
- KOÇAOĞLU, B. (2022). Disney Plus Türkiye Gerçekleri. 21 Nisan 2022 tarihinde aksam.com.tr/yazarlar/baris-kocaoglu/disney-plus-turkiye-gercekleri/haber-1252893 adresinden alındı.
- KOYUNCU, E. (2017). TV Yayıncılığı Alanındaki Dijital TV Platformları Sosyal Paylaşım Ağlarını Neden Kullanırlar? *Trakya Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 315-335.

- KOZAN, E. (2019). *Dijital Kuşatma Bağlamında CGI Animasyon Teknolojisinin Televizyon Programlarında Yapım Estetiğine Yansıması*. C. Kandemir (Ed.), *Dijital Çağda Televizyon ve Medya*. İstanbul: Der.
- KUNEGIS, J. (2010). Connecting Senior Citizens through Interactive TV. 19 Nisan 2022 tarihinde [https:// www.researchgate.net/ figure/Client-of-the-Interactive-Television-System-showing-a-main-TV-channel](https://www.researchgate.net/figure/Client-of-the-Interactive-Television-System-showing-a-main-TV-channel) adresinden alındı.
- KÜÇÜK, B. (2015). *Televizyon İzleme Pratiklerindeki Dönüşüm: Türkiye’de IPTV ve TİVİBU Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- LORENTLABS (2022). Disney Plus Türkiye’ye Geliyor! 11 Nisan 2022 tarihinde <https://lorentlabs.com/disney-plus-turkiyeye-geliyor/> adresinden alındı.
- LOTZ, A. D. (2014). *The Television will be Revolutionized*. New York: NYU Press.
- MUTLU, E. (1995). *Televizyon Program Yapımı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- NAPOLI, P. M. (2011). *Audience Evolution: New Technologies and The Transformation of Media Audiences*. New York: Columbia University Press.
- OCHS, T. & RIEMAN, U. A. (2018). *IT Strategy Follows Digitalization*. Fourth Edition. SAPSE.
- ÖNEN, A. (2021). Dijital Dünyada TV Seyircisi Belirleyici. 19 Nisan 2022 tarihinde [https:// www.istdergi.com /sehir/yasam/ dijital-dunyada-tv-seyircisi-belirleyici](https://www.istdergi.com/sehir/yasam/dijital-dunyada-tv-seyircisi-belirleyici) adresinden alındı.
- SCUOTTO, V., SERRAVALLE, F., MURRAY, A. & VIASSONE, M. (2019). *Women Entrepreneurs and Strategic Decision Making in the Global Economy*. IGI Global.
- SEÇMEN, E.A. (2019). *Uluslararası Televizyon Yayıncılığında Yeni Yönelimler: Dijital Film ve Dizi Platformu Netflix*. *Dijital Çağda Televizyon ve Medya içinde*. Ceyhan Kandemir (Ed), İstanbul: Der.
- SÖĞÜT, F. (2020). Blu Tv Netflix’e Karşı: İçeriklere Yönelik Bir Karşılaştırma. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10(4), 408-422.
- TURNER, G. & TAY, J. (2009). *Introduction*. *Television Studies After TV Understanding Television in the Post-Broadcast Era içinde*. Grame Turner ve Jinna Tay (Der.), New York: Routledge.
- TV Gazetesi. (2022). Engin Akyürek’in başrolündeki Kaçış dizisi Disney Plus tarihine geçecek! 21 Nisan 2022 tarihinde <https://televizyongazetesi.com/engin-akyurekin-basrolundeki-kacis-dizisi-disney-plus-tarihine-gececek/1321534> adresinden alındı.
- YAMAN, H. (2017). Sayısal Yayıncılığın Sağladığı Olanaklar: Etkileşimli Televizyon ve IPTV Uygulamaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (3), 243-256.
- YILDIRIM, O. R. (2022). Disney Plus'ın Atatürk Dizisinden Yeni Detaylar Geldi! 21 Nisan 2022 tarihinde <https://www.webtekno.com/disney-plus-ataturk-dizi-> adresinden alındı.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 2, July 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 08.04.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 01.06.2022

DOI: 10.30692/sisad.1100258

HİZMET SEKTÖRÜNDE BAĞLILIK İLE TÜKENMİŞLİK İLİŞKİSİ: ÇAĞRI MERKEZLERİ ÖRNEĐİ¹

The Relationship Between Commitment and Burnout in the Service Sector: Example of Call Centers

Ahmet DENİZ

Dr. Öğr. Görevlisi

İstanbul Gelişim Üniversitesi

Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-3878-6331

ahdeniz@gelisim.edu.tr

Sezer CİHAN GÜNAYDIN

Doç. Dr.

İstanbul Gelişim Üniversitesi

Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-3108-8247

scgunaydin@gelisim.edu.tr

Atıf/Citation: Ahmet Deniz & Sezer Cihan Günaydın, “Hizmet Sektöründe Bağlılık ile Tükenmişlik İlişkisi: Çağrı Merkezleri Örneği”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 2 Temmuz 2022, s.539-549.

Öz: Çağrı merkezi faaliyetleri yapılan işin doğası gereği planlama, gözetim ve denetim fonksiyonlarını fazlasıyla taşımaktadır. Bu noktada özellikle personel bağlılığı ve kalıcılığı, oluşacak müşteri memnuniyeti ve kurum başarısının sürdürülebilirliği ile de doğrudan ilgilidir. Müşteriler ile birebir ve düzenli ilişki kurma zorunluluğu bulunan bu çalışanlar zaman içinde yıpranmakta ve tükenme yaşayabilmektedirler. Müşterinin veya kurumun iletişim kurmaya karar vermesi ile başlayan ve telefon başta olmak üzere herhangi bir iletişim kanalı üzerinden iletişime geçilmesi ile devam eden tüm bu süreç içindeki; tanıtım, bilgilendirme, rezervasyon, satış, pazarlama, destek gibi çağrı merkezi hizmeti faaliyetleri çalışanlar ile müşteriler arasında gerçekleşen birebir hizmet fonksiyonlarıdır. Bu fonksiyonun yerine getirilmesi esnasında yapılan işin yapısı gereği iş yoğunluğu ile stresli iş ortamı oluşması ve

¹ Bu makale 10-11 Mart 2022 tarihlerinde İstanbul’da Gelişim Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen “Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresinde” sözlü olarak sunulmuş ve özet olarak bildiri kitabında basılmış olan aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

Araştırmaya ait veriler 2020 öncesinde toplanmıştır.

gerekli önlemler alınmazsa tükenmişlik yaşanması kaçınılmazdır. Tükenmişliğin işten ayrılmaya kadar giden olumsuz ve maliyetli sonuçları bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, bağlılıkları artırılmış olan çağrı merkezi çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinde azalmalar olacağını araştırmaktır. Araştırma kapsamında teorik bir model oluşturularak çağrı merkezi sektöründeki duygusal bağlılık-tükenmişlik ilişkisi incelenmiştir. Hipotezi test etmek için İstanbul ili ve Anadolu illerinde faaliyet gösteren çağrı merkezlerinde çalışan 850 kişiye anket uygulaması yapılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar istatistiksel olarak analiz edilerek hipotezin desteklendiği görülmüştür. Buna göre duygusal bağlılık ile tükenmişlik arasında negatif bir ilişki vardır.

Anahtar Kelimeler: Bağlılık, Tükenmişlik, Çağrı Merkezi Sektörü.

Abstract: Call center activities carry the functions of planning, supervision and controlling due to the nature of the work. At this point, especially the commitment and permanence of the personnel are directly related with the customer satisfaction and the sustainability of the corporate success. The employees, who are obliged to establish one-to-one and regular relations with customers, could wear out over time and may experience exhaustion. In this whole process, which starts with the decision of communication with the customer or the institution with communication via any communication channel, especially the telephone; call center service activities such as promotion, information, reservation, sales, marketing and support are one-to-one service functions between employees and customers. Due to the nature of the job description made during the fulfillment of this function, it is inevitable that a stressful work environment will occur with the work load and if necessary precautions are not taken, burnout will be experienced. Burnout has negative and costly consequences, including leaving the job. The aim of this study is to investigate whether there will be decreases in the burnout levels of call center employees whose commitment is increased. Within the scope of this search, a theoretical model was created and the relationship between affective commitment and burnout in the call center sector was examined. To test the hypothesis, 850 people working in call centers operating in Istanbul and Anatolian provinces were surveyed. The participants' responses were statistically analyzed, and it was seen that the hypothesis was supported. Accordingly, there is a negative relationship between affective commitment and burnout.

Keywords: Commitment, Burnout, Call Center Sector.

GİRİŞ

Günümüz hizmet arzında sınırların ortadan kalktığı ve rekabetin gittikçe arttığı düşünüldüğünde, hizmet alıcılar tüm talep ve istekleri için en kolay ve hızlı yol üzerinden hizmet sunucuya ulaşmayı istemektedirler. Bu noktada hizmet sektörü paydaşlarından olan çağrı merkezleri oldukça önemli işlevleri yerine getiren duraklardır. Bir nevi sundukları hizmet üretimleriyle bacası bulunmayan fabrika işlevi görmektedirler.

Çağrı merkezi hizmet süreci, müşteri kontağı aşaması ile başlayıp devamlılığı ve takip süreci bulunan faaliyetler zinciri olarak tanımlanabilir. Müşteriler açısından, alınan bu soyut hizmet süreci muhakkak somut bir memnuniyet ile sonuçlandırılmalıdır. Zira verilen hizmetin kalitesi ve devamlılığı bu memnuniyet çıktısı üzerinden ilerleyecektir. Tüm bu süreçler, arka planda müşterilerin göremediği fakat müşteri hizmetleri için vazgeçilmez olan oldukça karmaşık, teknik ve detaylı süreçlerdir ve de hizmeti sunan kurumun kendi iç çağrı merkezi bünyesinde yönetilebileceği gibi dış kaynak bir çağrı merkezinin sorumluluğunda da olabilmektedir. Çağrı merkezi hizmetleri açısından iş dinamiklerinin zorlayıcı, yoğun, karmaşık, takipçi ve müşteri odaklı yapısı ve de müşterilerin istek, talep, beklenti ve sorunları olduğunda gerginlik düzeylerinin yüksek olması çalışanların stres seviyelerini ve tükenmişliklerini olumsuz etkilemektedir. Gözetim baskısı ve oluşan stres zaman zaman müşterilere iletmek istenilen mesajların doğru iletilmemesine yanı sıra müşteriler tarafından iletilen mesajın da doğru biçimde kavranamamasına sebep olmaktadır. İletişim sorunları da tükenmişliğe olumsuz biçimde katkı sağlayan unsurlardır.

Çağrı merkezleri tüm iletişim kanallarından, stratejilerden, iş süreçlerinden, teknolojilerden en önemlisi çalışanlardan oluşan sistemler bütünüdür. 7 gün 24 saat çalışma dinamiği, çözüm odaklı hızlı işlevsellik, bilgi ve iletişim teknolojisi donanımları, güçlü çalışan yapısı bu sistemler bütününe temel taşlarını oluşturmaktadır. Hizmet sunum faaliyetlerinin kaliteli, sorunsuz, seri, sistemli ve düzenli bir şekilde yerine getirilmesi çağrı merkezlerinin operasyonel performansına katkı sağlamaktadır. Memnuniyetsiz bir müşterinin maliyeti kurumlarda çok

daha fazla kayba yol açabilecektir. Bu sebeple çağrı merkezi çalışanın hizmet sunumunu yerine getirirken müşteri kaybına yol açmayı bir tarafa bırakın yeni ilave müşteri kazanımı sağlayacak bir performans sergilemesi gerekmektedir. Zorlayıcı ve kontrollü çalışma yapısına ilave olarak çalışanların müşteriler ile kuracakları iletişimin ortalama süresi de kurum tarafından bazen beklenti şeklinde, sıklıkla da uyulması gereken bir zorunluluk biçiminde çalışanlarına verilmektedir. Bu süreli biçimde zaman planlaması süreci ve kontrollü yapı, çağrı merkezi çalışanlarının tükenme süreçlerine olumsuz yansımaktadır.

Tükenmişlik, değişik örgütsel şartlar içinde ve farklı seviyelerde ortaya çıkabilmektedir. Çalışanların tükenmişlik içine girmelerine sebep olan örgütsel faktörler arasında rolünün belirsiz olması, rol çatışması, karar ve kontrol mekanizmalarına katılım eksikliği, iş yükü, yapılan mesleğin niteliği, aidiyet duygusunun yetersizliği, mobbing, düşük bağlılık, çalışma sürelerinin fazlalığı ve ücret düşüklüğü sayılabilir (Dalkılıç, 2014, s. 137; Leiter ve Maslach, 1988, s. 297). Tükenmişlik üzerinde etkili olan bireysel ve örgütsel faktörlerin tespiti ve iyileştirmelerin yapılarak ileriye yönelik önleyici faaliyetlerde bulunulması örgütler açısından önem teşkil etmektedir.

Sürdürülebilirliğin insan tarafı ile ilgilenen kısmı, sosyal sürdürülebilirlik olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik, kurumların çeşitli paydaşlarla olan ilişkilerini ve üzerinde çalıştıkları sosyal sistemler üzerindeki etkilerini içermektedir. Özellikle ticari faaliyetlerde uzun vadeli başarılı olabilmek tüm paydaşların beklentilerini karşılama ve bağlılıklarını artırma ile ilişkili olduğundan, paydaşlarla olan kurumsal ilişkileri yönetmek, örgütsel stratejiyi etik ve sosyal konulara odaklamanın önemli bir aracı olarak kabul edilmiştir. Staniškienė ve Stankevičiūtė (2018, s. 708), sosyal sürdürülebilirlik boyutlarını çalışan perspektifinden değerlendirebilecek bir ölçüm sistemi geliştirmişlerdir. Bu boyutlar; çalışanların katılımı, çalışanların işbirliği, dışarısı ile işbirliği, iş sağlığı ve güvenliği, çalışanların gelişimi, fırsat eşitliği olmak üzere toplam altı başlıktan meydana gelmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik içerisinde bu boyutların anlam ve işlevleri incelendiğinde çalışanların katılımı boyutunun, işyeri sürdürülebilirliği bağlamında kritik öneme sahip olduğu görülmektedir. Çalışanların katılımının örgüt içerisinde etkinliği ve verimliliği arttırdığı, çalışan bağlılığını yükselttiği, aynı zamanda denetim maliyetlerini düşürdüğü görülmektedir (E. Cabrera, Ortega ve A. Cabrera, 2003, s. 43).

Duygusal bağlılık, dışsal etkenlere bağlı şekilde oluşan bir bağlılık türü değil, içsel etkenlere (güdü / dürtü) bağlı ve kendiliğinden meydana gelen bir bağlılık türüdür. Çalışanlar bünyesinde buldukları örgütlerin amaç ve değerlerini benimsedikleri oranda bağlılık duygusu hissederler (Tutar, 2007, s. 97). Duygusal bağlılığı yüksek seviyede olan çalışanlar, finansal sebepleri arka planda tutarak, yalnızca örgütün misyonunu gerçekleştirmesine katkı sağlamak istedikleri ve örgütün taşıdığı değerleri onayladıklarından dolayı örgütte kalmak eğilimindedirler.

Yukarıdaki vurgular ışığında çalışmada, hizmet sektörü paydaşlarından çağrı merkezi sektörü çalışanlarının duygusal bağlılık ve tükenmişlik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada öncelikle hizmet ve çağrı merkezi sektörü ile bağlılık ve tükenmişlik literatürü sunulmuştur. Sonrasında hipotezin geliştirilmesi süreci ve araştırma modeli ortaya konmuştur. Ardından araştırmanın amacı, kapsamı, yöntemi ve veri toplama tekniği, örneklem seçimi, ölçme araçları, ölçüm geçerliliği ve güvenilirliği, denekler ve araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Geçerlilik güvenilirlik analizlerinin yanı sıra, sırası ile SPSS 24.0 programında madde analizi, madde toplam korelasyon analizi, açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve açıklanan faktör yapısının doğrulanması için LISREL 8.7 ile doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Daha sonra araştırma amacına uygun olarak kurulan hipotez LISREL 8.7 programı yardımı ile yapısal eşitlik modeline tabi tutulmuştur. Hipotezin desteklendiği görülmüş olup, buna göre duygusal bağlılık ve tükenmişlik arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Literatür İncelemesi ile Kavramsal Temeller

Hizmet ve Çağrı Merkezi Sektörü

Hizmetin özellikleri; soyut olma, üretim ve tüketimde eş zamanlı olma, değişkenlik ve türdeş olma, dayanıksız olma şeklinde özetlenebilmektedir. Hizmetin soyutluk özelliği karşılaştırılmasını, stoklanmasını, tüketiciye ulaştırılmasını ve fiyatlandırılmasını zorlaştırmaktadır (Gümüšoğlu, Perran ve Akbaba, 2007, s. 18). Bu sebeple bir hizmet işletmesi soyut malını somuta dönüştürmek için ilave çaba sarf etmelidir. Ancak bunun neticesinde rekabette üstünlük sağlanabilir. Bir otelin şık görüntüsü ve yanı sıra promosyon hediyeler vermesi gibi durumlar bu çabalara verilebilecek örneklerdir (Mucuk, 2004, s. 301).

Fiziksel ürünler üretilir, depolanır, satılır ve tüketilir. Hizmetlerse önce satılıp sonrasında üretimi ve tüketimi eş zamanlı yapılmaktadır. Hizmetlerde üretimin ve tüketimin birbirinden ayrılması mümkün değildir. Genellikle pazarlanıp ve hatta satış yapıldıktan sonra üretilip müşteriye sunulması söz konusudur (örneğin yemek yeme, ulaşım, telefonda müşterinin sorununu çözme gibi) (Gözütok, 2014, s. 29). Hâliyle hizmetin fazla miktarda üretilip depolanması mümkün değildir. Örneğin bir uçakta satılmayıp boş kalan bir koltuk daha sonra satılmak üzere saklanamaz. Dolayısıyla sunulan bir hizmet tüketilmezse oluşacak ekonomik kayıp bu hizmet özelinde telafi edilemeyecektir. Hizmetin tüm bu temel özellikleri; hizmetin üretimini, satışını, yanı sıra tüketicinin tatminini ve kalite algısını önemli ölçüde etkilemektedir (Tek, 1999, s. 430).

En genel tanımıyla çağrı merkezleri açısından hizmet, müşteri ile bir çağrı merkezi fonksiyonunun iletişim kurması ile başlayan ve devamlılığı bulunan bir süreçtir. İletişim sürecinde yaşanacak kolaylık ya da zorluklar, hizmet merkezi olan çağrı merkezlerine ulaşım durumu ve kolaylığı, verilen hizmetin maliyeti, alınan hizmetin kalitesi, iletişimde teknoloji kullanımının sorunsuz olması, görüşme sırasında sunulan çözüme dönük alternatifler, çağrı merkezi personelinin davranışları, yapılan görüşmenin problemsiz gerçekleşmesi, çalışanların sorunlar karşısındaki tutumları, görüşmenin hızlı ve sorunsuz olması, çözümlerin gecikmesiz şekilde hayata geçirilmesi gibi birçok kavram çağrı merkezleri için hizmet ve müşteri memnuniyetinin unsurlarını oluşturmaktadır. Çalışmamızda tüm bu hizmet işlevleri faaliyetlerinde görev alan çağrı merkezi çalışanları baz alınarak ilerlenmiştir.

21. yüzyılın gelişen teknolojileri bazı iş kollarını yavaşlatıp hatta yok ederken, bazı iş kollarında özellikle de hizmet sektöründe yeni çalışma sahaları yaratmıştır. Teknolojik gelişmelerin ortaya çıkarttığı yeni iş alanları içinde, faaliyetleri interaktif ortamlara taşıyan ve bu şekilde kurum ve müşteri arasında olan sınırları ortadan kaldıran çağrı merkezleri ön sıralarda kendilerine yer bulmuştur (Özkan, 2013, s. 64). Bu yüksek talep çağrı merkezlerinin kârlılık odaklı çalışma prensipleriyle de birleşince operasyonel verimliliğin yüksek olması gerekliliğini doğurmaktadır. Kârlılık ve verimlilik odağı çalışanların tükenmişlik yaşamalarına sebep olabilmektedir.

Çağrı merkezi personeli görevleri gereği müşteriler ile birebir şekilde iletişim içindedir. Hâliyle bu güçlü iletişim durumu müşteri memnuniyeti ve bağlı müşteriler yaratılması için ilgili personele önemli görevler yüklemektedir. Çağrı merkezleri kapsamındaki görevler, müşteriler ile direkt ve baş başa muhatap olunan ve müşterilerin algıladığı hizmet kalitesi üzerinde doğrudan etkiye sahip olan yoğun ve stres baskılı görevlerdir. Bu görevler sunulan çağrı merkezi hizmet fonksiyonunun tüm alternatif iletişim kanallarını kapsamaktadır. Müşterilerin almış oldukları çağrı merkezi hizmetinden memnuniyetleri kalıcılıkları üzerinde belirleyici olduğu için kurumlar açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda çalışan bağlılığı ve devamlılığı da kurumlar için gerek müşteri memnuniyeti yaratılması açısından gerekse çalışanların tükenme ve stres gibi olumsuz durumlarla başa çıkabilmesi bakımından fazlasıyla önemlidir.

Bağlılık

Duygusal bağlılığı fazla olan çalışanlar kendileri istedikleri için örgüt bünyesinde yer almaya devam ederler ve örgüt faydasına olacak işler için çaba harcamaya çok hevesli olurlar (Uyguç ve Çımrın, 2004, s. 91). Bu bağlılık boyutunda çalışanlar kendilerini örgütün temel bir unsuru şeklinde görmekte ve örgütleri onlar açısından fazlasıyla önem teşkil etmektedir. Örgüte karşı beslenen bu yoğun duygusal bağlılık, çalışanların ihtiyaçlarından dolayı değil, kendileri istedikleri için örgüt bünyesinde devam etmeyi tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır (Balay, 2000, s. 21).

Duygusal bağlılık, çalışanların aidiyet ve özdeşleşme ile örgütlerine karşı bir duygu bağı oluşturmalarıdır. Başka bir ifadeyle çalışanın örgütüne karşı beslediği duygu bağının derecesidir. Duygusal bağlılık, kendiliğinden oluşan, çalışanın güdü ve dürtü gibi kendi iç duygu dinamikleri tarafından belirlenen bir bağlılık türüdür ve dış etkenlerden etkilenmemektedir.

Çalışanlar çalıştıkları kurumun hedef, amaç, vizyon, değer ve misyonunu benimsedikleri oranda bağlılık duygusu hissetmektedir. Duygusal bağlılığı yüksek seviyede olan çalışanlar, kurumun temsil ettiği değerleri, vizyonu ve kuruluş amacını onayladıkları ve de kurumun misyonu ile hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlamak istediklerinden dolayı kurumda devam etme düşüncesindedirler. Bu çalışanlar için ekonomik sebepler ikincil önemdedir. Bu bağlamda çalışanın kişisel çıkarları ikincil planda öneme sahip olup örgüt performansı ise birinci önceliklidir. Birey örgütün başarısını veya başarısızlığını kendisinin başarı ya da başarısızlığı gibi hissetmektedir (Baysal ve Paksoy, 1999, s. 715).

Tükenmişlik

İnsanlar hayatlarının büyük bir kısmını çalışarak geçirmektedirler. Bu sebeple birey için çalışma yaşantısının kalitesi fazlasıyla önemlidir. Çalışma yaşantısındaki huzur ve mutluluk durumu bireyin tüm hayatına etki etmektedir. Tükenmişlik kavramı, iş hayatındaki stres ile birlikte insan yaşamını negatif biçimde etkileyen bir olgudur.

Freudenberger (1974, s. 159) tükenmişliği; yıpranma, başarısızlık ya da fazla yüklenme sonucu meydana gelen enerji kaybı ve çalışma eksikliği ile karşılanmayan talepler sebebiyle bireyde oluşan tükenme durumu şeklinde tanımlamıştır. Bu duygu; öfkelenme, huzursuzluk durumu, hemen ağlama davranışı, pek de önemli olmayan basit baskıları katlanılabileceğinin üzerinde algılama ve duygularını kontrol altında tutmada problem yaşamak olarak açıklanmıştır.

Maslach'a göre tükenmişlik; işgörenlerin duygusal bakımdan tükenmişlik hissetmeleri, hizmet verdikleri kişilere karşı duyarsızlaşmaları ve kişisel başarı yeterliliği duygusunun azalması biçiminde ortaya çıkan durumdur (Maslach, 2003, s. 189). Tükenmişliğin üç temel boyutu bulunmaktadır. Bunlar; duyarsızlaşma, duygusal tükenme ve düşük kişisel başarı hissidir.

Hipotez ve Model

Bağlılık ile Tükenmişlik Arasındaki İlişki

Örgütsel bağlılık ve tükenmişlik kavramları pek çok örgütsel sonuçla yakından ilgili ve örgüt yaşantısı için önemli etkileri olan unsurlardır. Literatürde, belirtilen değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı çalışmalarda örgütsel bağlılık ile duyarsızlaşma, duygusal tükenme ve düşük kişisel başarı hissi arasında negatif yönlü ilişki olduğu belirlenmiş örgütsel bağlılık ile duygusal tükenme ve düşük kişisel başarı hissi arasındaki ilişkinin ise güçlü olduğu tespit edilmiştir (Leiter ve Maslach, 1988, s. 308).

Fırat (2015, s. 68), çalışmasında örgütsel bağlılık ve tükenmişliğin mesleki bağlılık üzerindeki etkisini incelemiş ve banka çalışanlarının örgütsel bağlılıklarının üç boyut bağlamında da

(duygusal bağlılık, devam bağlılığı, normatif bağlılık) artması ve duygusal tükenmişliklerinin ise azalması durumunda duygusal mesleki bağlılıklarının arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Engelberg, Manski ve Williams (2009, s. 30), gönüllülük esasıyla spor koçlarını baz alarak yaptıkları çalışmalarında incelenen koçların mesleklerine karşı taşıdıkları duygusal bağlılıklarının, tükenmişliğin iki boyutu olan düşük kişisel başarı hissi ve duygusal tükenme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışma aynı zamanda örgütsel bağlılığın normatif tarafının düşük kişisel başarı hissini orta düzeyde etkilediği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Literatür incelendiğinde net bir şekilde görülmektedir ki örgüte olan duygusal bağlılık arttıkça tükenmişlik azalacaktır.

Çalışmada duygusal bağlılığın tükenmişlik duygusunu azaltacağı iddia edilmektedir.

Buna göre; H: Duygusal bağlılık ile tükenmişlik duygusu arasında negatif bir ilişki vardır.

Bu çalışmada, duygusal bağlılığın tükenmişlik ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni tükenmişlik, bağımsız değişkeni duygusal bağlılıktır.

Metodoloji

Bu araştırmanın amacı; Türkiye'de faaliyette bulunan çağrı merkezi çalışanlarının duygusal bağlılıklarının, tükenmişlikleri üzerindeki ilişkiyi incelemektir. Bu ilişkiyi ölçmeye yönelik bir model oluşturulmuş ve araştırmanın literatüre hem kuramsal hem de uygulama yönünden katkı sağlaması hedeflenmiştir. Çalışmada kullanılan ölçeklerden Duygusal Örgütsel Bağlılık Ölçeği, Meyer ve Allen (1997, s. 50) tarafından geliştirilmiş olup, ölçeğin duygusal örgütsel bağlılık bileşenini ölçen 7 maddeden oluşan kısmı kullanılmıştır. Maslach Tükenmişlik Ölçeği, Maslach vd. (1996, s. 189) tarafından geliştirilmiş olup 22 maddeden oluşmaktadır.

Cevaplar, 1 (hiçbir zaman) ile 5 (her zaman) arasında değişen 5'li Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir.

Kontrol değişkenleri olarak; katılımcılardan cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları, çocuk durumları, çalışma süreleri, kadro durumları ve eğitim düzeylerine uygun olan alanları işaretlemeleri istenmiştir.

Araştırma kapsamındaki katılımcıların %60'ının erkek, %40'ının kadın olduğu belirlenirken katılımcıların %60,2'si ile çoğunluğunun bekâr olduğu, çocuğu olanların %45,6 oran ile çoğunluğunun 1 çocuklarının olduğu, 2 çocuğu olanların oranının %38,9 ve 3 veya üzeri çocuğu olanların oranının %15,5 olduğu, katılımcıların %87,5 oran ile büyük çoğunluğunun kadrolu çalıştığı, %34,9'unun 18-24 yaş arasında, %29,9'unun 25-31 yaş arasında, %23,8'inin 32-39 yaş arasında, %11,4'ünün 40 veya üzeri yaş arasında olduğu, %53,3'ünün 1-3 yıldır çalıştığı ve %12'sinin lisans/yüksek lisans/doktora mezunu, %41,5'inin ön lisans mezunu, %46,5'inin lise mezunu oldukları belirlenmiştir.

Araştırma, Türkiye'de faaliyet göstermekte olan çağrı merkezi sektörü çalışanları üzerinde uygulanmıştır. Araştırmanın ana kütlesi, Türkiye'de faaliyet gösteren çağrı merkezlerinin yönetim düzeyi de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarından oluşmaktadır. Çağrı Merkezleri Derneği 2018 verilerine göre 96 bini müşteri temsilcisi olmak üzere yönetim kademesi ve destek kadrolar ile birlikte 108 bin çağrı merkezi çalışanı vardır ve bu sayı evrenimizi oluşturmaktadır. %5 kabul edilebilir hata ile en az 660 kişiye anket yapılması gerekmektedir. Araştırmamızda İstanbul ve Anadolu illerinde faaliyet gösteren ve Türkiye'deki iç müşterilere hizmet veren firmalar baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmayı gerçekleştirmek için hem kâğıt içerikli soru formlarından oluşan anket hem de çevrim içi elektronik anket toplanmıştır. Kâğıt içerikli soru formları katılımcılara dağıtılmış, doldurulduktan sonra geri toplanmıştır. İsteyen katılımcılar aynı sorulardan oluşan çevrim içi elektronik anket formlarını da doldurmuşlardır. Verilerin toplanması altı ay içinde tamamlanmıştır. Toplamda 1150 adet

çevrim içi elektronik anket soru formu ve kâğıt içerikli anket formu dağıtılmış ve bunlardan 870 adedi geri dönmüştür. Geri dönen formlardan 20 tanesi ya tamamen doldurulmadığı ya da tüm sorulara aynı cevap verildiği için araştırma kapsamının dışında bırakılmıştır. Böylece kullanılabilir anket adedi 850 olarak belirlenmiştir ve bu anket adedi ile araştırma tamamlanmıştır.

Araştırma kapsamında geçerlilik güvenilirlik analizlerinin yanı sıra, sırası ile SPSS 24.0 programında madde analizi, madde toplam korelasyon analizi, açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve açıklanan faktör yapısının doğrulanması için LISREL 8.7 ile doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Daha sonra araştırma amacına uygun olarak kurulan hipotezler LISREL 8.7 programı yardımı ile yapısal eşitlik modeline tabi tutulmuştur.

Araştırma

Duygusal Bağlılık Ölçeği Güvenilirlik ve Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Duygusal bağlılık ölçeğine ait iç tutarlılık düzeyi cronbach's alpha güvenilirlik analizi yapılarak hesaplanmıştır. Ölçeğe ait güvenilirlik düzeyinin yüksek seviyede olduğu güvenilirlik değeri incelendiğinde görülmüştür (Alpha=0,883). Ölçek maddeleri ile toplam ölçek arasındaki ilişkiler 0,705-0,794 arasında değişmekte olup ilişkilerin istatistikî açıdan anlamlı olduğu görülmektedir ($p<0.01$). Bu veriler bağlamında maddelerin tutarlılık bakımından problem oluşturmadığı belirlenmiştir. Diğer yandan ölçeğin faktör yapısını incelemek amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. KMO değeri (0,923) 0,60'tan büyüktür ve Bartlett Küresellik Testi istatistiksel açıdan %99 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($p<0.01$).

Bu sonuçlar ile ulaşılan verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiği ve örneklem verisinin faktör analizine uygunluğunun yeterli olduğu görülmektedir (Kan ve Akbaş, 2005, s. 227). 7 maddelik ölçeğin faktör analizi incelendiğinde toplam varyansın %58,901'ini açıklayan tek faktörlü bir durum oluştuğu anlaşılmıştır. Faktör yük değerleri 0,709-0,792 arasında değişmektedir.

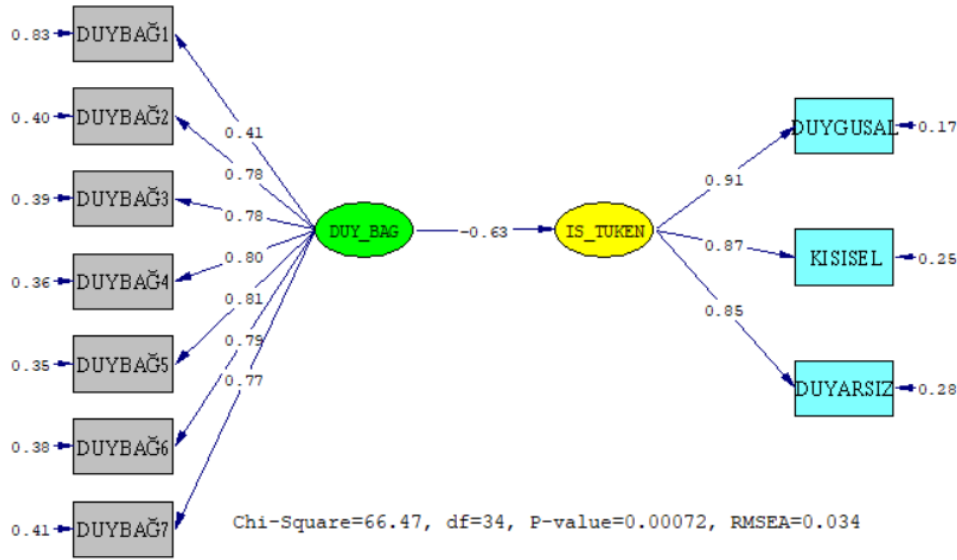
Tükenmişlik Ölçeği Güvenilirlik ve Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Tükenmişlik ölçeğine ait iç tutarlılık düzeyi cronbach's alpha güvenilirlik analizi yapılarak hesaplanmıştır. Ölçeğe ait güvenilirlik düzeyinin yüksek seviyede olduğu güvenilirlik değeri incelendiğinde görülmüştür (Alpha=0,968). Veri yapısının faktör analizinin yapılabilmesi için yeterliliğine karar verme durumu ve değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı faktör analizinin ön koşullarıdır. Bu amaçla KMO değeri ve Bartlett Küresellik testleri incelenmiştir (Tabachnick ve Fidel, 2014, s. 95). KMO değeri 0,60'tan büyük (0,961) ve Bartlett küresellik testi istatistiksel açıdan %99 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($p<0.01$).

22 maddelik ölçeğin faktör analizi incelendiğinde, toplam varyansın %77,399'unu açıklayan üç faktörlü bir durum oluştuğu anlaşılmıştır. Ölçeğin üç faktörlü olmasından kaynaklı olarak, faktörlerin altındaki maddelerin belirlenmesi amacıyla temel bileşenler analizi içinden varimax dik döndürme yöntemi kullanılmıştır. Faktör yük miktarları 0,660-0,839 arasında değişmektedir. Ölçeğe ait öz değeri 1'den büyük olan birinci faktör toplam varyansın %32,237'sini, ikinci faktör toplam varyansın %25,274'ünü ve üçüncü faktör toplam varyansın %19,888'ini açıklamaktadır.

Araştırma Hipotezine Ait Bulgular

H: Duygusal Bağlılık ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkiye Yönelik Kurulan Modelin Test Edilmesi

Şekil 1. Duygusal Bağlılık ile Tükenmişliğin Oluşturduğu Modelin Test Edilmesi

Şekil 1.'de verilen, duygusal bağlılık ile tükenmişlik değişkenlerinin oluşturduğu model test edildiğinde duygusal bağlılık ile tükenmişlik ($t=-17,99 > -2,58$) arasındaki ilişkilerin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modele ilişkin Ki-kare $X^2=66,47$; $sd=34$; $p=0,00072 > 0,01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranı incelendiğinde ise ($\chi^2/sd=1,955$) 3 değerinin altında olması durumu aralarında mükemmel uyum olduğunu göstermektedir. Yapısal modele ilişkin uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde ise $RMSEA=0,034$, $RMR=0,027$, $SRMR=0,019$, $GFI=0,98$, $AGFI=0,98$, $CFI=0,99$, $NFI=0,99$ ve $NNFI=0,99$ değerlerini aldıkları belirlenmiştir. Bu değerler sonucu olarak, kurulmuş olan yapısal modelin mükemmel uyuma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Duygusal Bağlılık ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkiye Ait Model Sonucu

Hipotez	Standart Değ.	t değerleri	R ² değeri
H(DUY_BAĞ → TUKEN)	-0,63	-17,99**	0,40

** $p < 0,01$

Tablo 1.'de yer alan değerler ve Şekil 1.'de yer alan yol diyagramı incelendiğinde, duygusal bağlılık ile tükenmişlik arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta=-0,63$, $t=-17,99$; $p < 0,01$). Bu değer, duygusal bağlılık ile tükenmişlik düzeyi arasında negatif ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, duygusal bağlılık düzeyi arttıkça tükenmişlik düzeyinde 0,63'lük bir azalış olacağı anlamına gelmektedir.

H: Duygusal bağlılık ile tükenmişlik duygusu arasında negatif bir ilişki vardır. (Kabul)

SONUÇ

Çağrı merkezleri gelişen teknoloji ile birlikte yüksek oranda kullanım alanları bulmuş ve müşteri beklentilerinin yüksek hız ve düşük maliyet odağına yerleşmesinden kaynaklı olarak çalışanlar açısından potansiyelli ancak zorlayıcı bir sektör yapısına bürünmüştür. Ülkemizdeki çağrı merkezi sektörü büyüme ve gelişme hızının da yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Çağrı merkezleri, faaliyetlerinin yapısı gereği hizmet sektörünün önemli bir temsilcisidir. Çağrı merkezi operasyonlarına yönelik artan talep sebebiyle müşteri memnuniyetinin yanı sıra çalışan bağlılığı ve memnuniyetinin de önemi artmaktadır.

Çağrı merkezi hizmetlerine ait faaliyetler bütünü, müşteri işlemleri operasyonunun gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan destek hizmetleridir. Bu hizmetlerin çağrı merkezleri tarafından hızlı ve kaliteli bir şekilde işlenmesi ile birlikte çağrı merkezi operasyonlarının performansı artmaktadır. Ülkemizdeki çağrı merkezi yatırımlarının artması ile birlikte operasyonel süreçlerin devamlılığına dair duyulacak ihtiyaçları sunacak çağrı merkezi çalışanlarının önemi gün geçtikçe artmaktadır.

Maliyet odaklı yaklaşımlar, teknolojik gelişmeler ve müşteri beklentileri sebebiyle zaman içinde birçok kurumun çağrı merkezi hizmeti vermesi zorunluluğu doğmuş ve bu durum çağrı merkezlerinin faaliyet alanlarının genişlemesine neden olmuştur. Bu hizmetlerin genişlemesi ile birlikte yeni sektörler de oluşmaktadır. Çağrı merkezi hizmetlerinin tedarik edildiği dış kaynak destek sağlayıcılar da büyüyen çağrı merkezi endüstrisi içerisinde yer almaktadır.

Çağrı merkezlerinin yukarıda bahsedilen faaliyet alanlarının genişlemesi ile birlikte istihdam potansiyelleri de artmaktadır. Hâliyle çağrı merkezlerinde istihdam edilen personel sayıları da gün geçtikçe artmaktadır. Bu bağlamda çağrı merkezi işlevleri; çalışanlarının kalitesi, kalibrasyonu, bağlılığı ve devamlılığı ile ölçülebilir hale gelmektedir. Çalışanların yoğun zamanlı çalıştıkları ve müşteriler ile birebir iletişim içinde oldukları bu hizmet sürecinde stres seviyelerinin yüksek olması dolayısıyla tükenme yaşamaları beklenebilecek bir durumdur. Bu tükenme sürecinin doğru yönetilebilmesi değişkenlerinden biri bağlılıklarının güçlülüğüdür. Duygusal açıdan bağlılıkları yüksek olan çalışanlar özellikle tükenmişlik gibi olumsuz çıktılar ile mücadele etme konusunda daha başarılıdırlar.

Kâr marjının oldukça dar olduğu günümüz çağrı merkezi dünyasında çalışanların çalışma koşulları ile bağlantılı olumsuz etkilere maruz kalmamasını beklemek inandırıcı olmayacaktır. Önemli olan stres, tükenme gibi olumsuz durumlar ile başa çıkılması noktasında çalışanların bağlılıklarını destekleyici politikaların uygulanmasıdır. Bir çağrı merkezi operasyonunun etkin, verimli ve kârlı bir şekilde gerçekleştirilmesi için müşteri temsilcilerinden, yönetim kademesine ve destek kadrolara kadar pek çok insan faaliyet göstermektedir. Bu çalışma tüm çağrı merkezi çalışanlarını odak almıştır.

Duygusal açıdan bağlılığı kuvvetli olan çalışanlar kendi arzularıyla çalıştıkları kurumda kalırlar ve kurumun bir parçası olarak iş hayatlarına devam etmek isterler. Bu sebepten dolayı duygusal bağlılık bileşeni örgütsel bağlılığın en değerli bulunan yaklaşımıdır. Duygusal bağlılık, örgütsel bağlılığın üç bileşeninden biridir. Normatif bağlılık, devam bağlılığı ile birlikte örgütsel bağlılığın üç bileşeninden biri olan duygusal bağlılık pek çok araştırmacıya göre de en önemli örgütsel bağlılık bileşenidir.

Bu çalışma, çalışanın örgütüne hissettiği duygusal bağı ve kendi seçimi doğrultusunda kurumda kalmasını kavramsallaştırdığı için örgütsel bağlılığın, duygusal örgütsel bağlılık yapısını odak almıştır. Meyer, Stanley, Herscovitchve Topolnytsky'ne (2002, s. 20) göre bağlılığın diğer çeşitleri ile karşılaştırıldığında, duygusal bağlılığın örgüt bağlantılı sonuçlarla (performans, tutundurma vb.) ve birey bağlantılı sonuçlarla (düşük stres, iyi olma hali vb.) daha güçlü bir bağlantıya sahip olduğu görülmektedir (Schoemmel ve Jønsson, 2014, s. 516).

Türkiye'de çağrı merkezi sektöründe çalışanlarla yapılan bu araştırmanın amaçları doğrultusunda, duygusal bağlılık ile tükenmişlik arasında negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu, çalışan bağlılığının devreye girerek tükenmişlik duygusunu etkileyeceği anlamına gelmektedir. Çalışma bulgularına göre, duygusal bağlılık arttıkça tükenmişlik düzeyi azalmaktadır. Bağlılık ile tükenmişlik arasında negatif yönlü ilişki vardır. Bağlılık ile tükenmişlik düzeyi arasındaki negatif bir ilişki olması, bağlılık düzeyi arttıkça tükenmişlik düzeyinde bir azalış olacağı anlamına gelmektedir.

Tükenmişlikten kaynaklanan olumsuz sonuçların maliyeti düşünüldüğünde, kurumların bu sonuç maliyetlerine katlanmamak için; ekibin bağlılıklarının arttırılmasına yönelik stratejik

planlar hazırlayarak ve uygulayarak örgütsel verimliliğe olumlu yansımalar sağlamaları, çalışanları kurum değerleri etrafında toplamaları, etkin ve takım bilinçli üyeler oluşturmaları, bu stratejileri destekleyen politikalar geliştirmeleri, etkin yönetim unsurlarına yer vermeleri önem teşkil etmektedir.

Örgütlerdeki faaliyetlere çalışanların katılımı, işgörenleri; bilinçli ve katma değerli stratejik kararlar vermeye katkıda bulunabilecekleri, yeni fikirler üretebilecekleri, güç ve bilginin dağıtımı ve yanı sıra motivasyon yaratma yoluyla etkin bir şekilde uygulayabilecekleri bilgi, yetenek ve kaynaklarla donatmaktadır (Wohlgemuth, Wenzel, Berger ve Eisend, 2019, s. 96). Çalışanların katılımını örgüt bünyesinde artırma konusunda, kurum yönetimlerinin öncülüğünde yapılan girişimlerin arkasında bulunan ana etken, alt kademede görev yapan personelin çalışma ve karar alma süreçlerinde daha etkin olmasını sağlamak ve aynı zamanda çalışanlara çalışma yöntemleri ve görev tanımları üzerinden daha fazla kontrol ve bağımsızlık kazandırmaktır (Zwick, 2004, s. 715).

Örgütlerde çalışan katılımının artması; iş tatminini, çalışan motivasyonunu, verimliliğini ve bağlılığını arttırmaktadır. Bu işyeri sürdürülebilirliği bakış açılı yaklaşım, çalışanların bağlılıklarını artırarak tükenmişliklerini azaltacak ve kurumun sosyal sürdürülebilirliğine devamlılık kazandıracaktır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, müşteri ile direkt olarak temas ederek ilerleyen başka hizmet sektörü çalışanlarının özellikle çalışma koşulları çıkış noktalı ve çalışan bağlılığı, devamlılığı odaklı bağlantılarının daha da fazla araştırılmasıyla literatüre önemli katkılar sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- BALAY, R. (2000). *Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- BAYSAL, A.C. & PAKSOY, M. (1999). Mesleğe ve Örgüte Bağlılığın Çok Yönlü İncelenmesinde Meyer-Allen Modeli. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 7-15.
- CABRERA, E.F., ORTEGA, J. & CABRERA, Á. (2003). An Exploration of the Factors That Influence Employee Participation in Europe. *Journal of World Business*, 38 (1), 43-54.
- DALKILIÇ, O. (2014). *Çalışma Yaşamında Tükenmişlik Sendromu: Tükenmişlikle Mücadele Teknikleri*. Ankara: Nobel.
- ENGELBERG, J., MANSKI, C.F. & WILLIAMS, C. (2009). Comparing Point Predictions and Subjective Probability. *American Statistical Association Journal of Business and Economic Statistics*, 27 (1), 30-41.
- FIRAT, M. Z. (2015). Tükenmişlik ve Örgütsel Bağlılığın Mesleki Bağlılık Üzerindeki Etkileri: Banka Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- FREUDENBERGER, H.J. (1974). Staff Burnout. *Journal of Social Issues*, 30 (1), 159-165.
- GÖZÜTOK, E., (2014). Muhasebe Mesleğinde Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti: Sivas İli Örneği (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- GÜMÜŞOĞLU, Ş., PERRAN, A. & AKBABA, A. (2007). *Hizmet Kalitesi Kavramlar, Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- KAN A. & AKBAŞ A. (2005). Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 227-237.
- LEİTER, M.P. & MASLACH, C. (1988). The Impact of Interpersonal Environment on Burnout and Organizational Commitment. *Journal of Organizational Behavior*, 9, 297-308.
- MASLACH, C. (2003). Job Burnout: New Directions in Research and Intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12 (5), 189-192.
- MEYER, J.P. & ALLEN, N.J. (1997). *Commitment in the Workplace: Theory, Research and Application*. Thousand Oaks: Sage.
- MEYER, J.P., STANLEY, D.J., HERSCOVITCH, L. & TOPOLNYTSKY, L. (2002). Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: A Meta Analysis of Antecedents, Correlates, and Consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61 (1), 20-52.
- MUCUK, İ., (2004). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- SCHOEMMEL, K. & JØNSSON, T.S. (2014). Multiple Affective Commitments: Quitting Intentions and Job Performance. *Employee Relations*, 36 (5), 516-534.
- STANIŠKIENĖ, E. & STANKEVIČIŪTĖ, Ž. (2018). Social Sustainability Measurement Framework: The Case of Employee Perspective in a CSR-Committed Organisation. *Journal of Cleaner Production*, 188, 708-719.
- ÖZKAN, G., (2013). Çağrı Merkezlerinde Duygusal Emek ve Örgütsel İletişim. *Selçuk İletişim*, 7 (4), 64-80.
- TABACHNICK, B.G. & FIDEL, L.S. (2014). *Using Multivariate Statistics*. USA: Harlow Pearson Education Limited.
- TEK, Ö.B., (1999). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- TUTAR, H. (2007). Erzurum’da Devlet ve Özel Hastanelerde Çalışan Sağlık Personelinin İşlem Adaleti, İş Tatmini ve Duygusal Bağlılık Durumlarının İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 12 (3), 97-120.
- UYGUÇ, N. & ÇIMRIN, D. (2004). DEÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesi Merkez Laboratuvarı Çalışanlarının Örgüte Bağlılıklarını ve İşten Ayrılma Niyetlerini Etkileyen Faktörler. *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 19 (1), 91-99.
- WOHLGEMUTH, V., WENZEL, M., BERGER, E.S.C. & EISEND, M. (2019). Dynamic Capabilities and Employee Participation: The Role of Trust and Informal Control. *European Management Journal*.
- ZWICK, T. (2004). Employee Participation and Productivity. *Labour Economics*, 11 (6), 715-740.